

चांदोबा

जानेवारी १९८५

जागे रहाण्याचा नवा विक्रम

इंग्लंडचा रहिवासी मारीस वेसनने जागोपाठ ४३२ ९९ मिनीटे न झोपता जागण्याचा १९६६ मध्ये जागतिक विक्रम केला. परंतु त्याहून मोठा विक्रम कॅनडातील रहिवासी विक्टर जॉबो नावाचा एका विश्वाभूति व्यापेला तीन मिनीटाने जास्त जागून जागतिक विक्रम मिळविला.

एका पायावर उभे रहाण्याचा जागतिक विक्रम

श्रीलंकाचा रहाणारा एक कुमार आनंद ह्याने ३३ तास एका पायावर उभे रहाण्याचा जागतिक पराक्रम करून दाखविला.

बुद्धिमान बालक

बेल्जियम येथे रहाणारा एका वर्षाचा मुलगा मायिडराग मियोतर ह्याला कलिक्रिया आणि वर्षाच्या विश्वाभूतिच्या उर्जात सिकण्याची परवानगी देण्यात आली. विज्ञानशास्त्रात गणित ह्याचा अभ्यास करणाऱ्या ह्या छोट्या बालकाने जन्म झाल्यानंतर ३३ महिन्यांपसून आजूबोलायला मुरुवात केला. ४ दोन वर्षांच्या आतच लिहायला सुरुवात करील.

तुम्हांला माहीत आहे का ?

१. तुम्ही सांगू शकाल का ? की आज-राज्यात कृत्रिम उपग्रहात प्रवेश करून वायुविष्ण्याची कल्पना सर्वात प्रथम कोणत्या वैज्ञानिकांना सुचली ?
२. जन्मतःच दांत असणारी प्रसिद्ध व्यक्ति कोण ?
३. कोण तुम्ही सांगू शकत ? सतत आपल्या शिशात धुनत वाळणारी प्रसिद्ध महिला कोणती ?
४. इतिहासात सर्वात प्रथम साक दाखी करून दाखविणारी व्यक्ति कोण होती ?

व्यापारातील दक्षता

सुशिलपुर नगरात मंदारगुप्त नावाचा एक गडमज व्यापारी रहात होता. त्याला मुलगा नव्हता. पण एकुलतो एक मुलगी होती. तिचे नाव मुवर्णा होते. मंदारगुप्तचा विचार होता की; तिच्या योग्य मुलगा पाहून तिचे लग्न करून द्यावे व तिच्या नवऱ्याच्या हातात आपला सर्व व्यापारधंदा सोपवून आपण विश्वांती घ्यावी.

हासबंधी त्याने आपल्या वायकोचा सल्ला घेतला. तिने आपल्या नवऱ्याच्या नात्यातला कुंदन तिच्या योग्य आहे म्हणून सल्ला दिला. परंतु मंदारगुप्तला त्यांच्या ओळखीचा चंद्रपालच तिच्या योग्य असावा असे वाटले.

त्या वेळी त्याच्याकडे बऱ्याच वर्षांपासून काम करणारा सुंदर नावाचा मुलगा तेथेच होता. त्याने आपल्या मालकाला

नमस्करात विचारले—“साहेब, मी आपल्याला सल्ला देण्या योग्यतेचा नाही, परंतु आपल्याला वाईट वाटत नसले तर एक उपाय सुचवावा म्हणतो !”

“सांग ! काय सांगणार आहेस ? मंदारगुप्तने विचारले.

“आपल्या दोघांचा विचार आहे की, मुवर्णाचा होणारा पती व्यापारात दक्ष व कुशल असावयास पाहिजे. तर ह्याकरीता कुंदन व चंद्रपालची परिक्षा घेतली तर काय हरकत आहे ?” सुंदरने आपली कल्पना व्यक्त केली.

“ती कोणती परिक्षा आहे ?” मंदारगुप्तने विचारले.

“त्या दोघांना आपण मुवर्णदीपला पाठवावे व तिथे जाऊन त्यांनी ही माहीती काढली पाहिजे की; तेथे कोणता व्यापार चांगला चालतो. ह्यावरून तरी आपल्याला

त्यांची व्यापारातील कुशलता विसू शकेल." सुंदरने उपाय सांगितला.

"काय स्वर्णदीप बरोबर व्यापार? त्या देशाचे नावच सुवर्ण आहे. अरे, पण मागची दोन वर्षे तेथे पाऊस पडला नाही. त्यामुळे सर्वे जनतेला दुष्काळ सहन करावा लागत आहे." मंदारगुप्त म्हणाला.

"मालक, ह्याकरीताच आपण त्या दोघांना त्या देशात पाठवायचे. इतर देशांतील व्यापाराचे फायदे काय ते त्यांना माहीत आहेत. आत खरे तर त्या दोघांना ह्या गोष्टीचा उलगडा झाला पाहिजे की; दुष्काळ व दुर्मिळान तडफडशान्या देशांना वर्तमान व भविष्यकाळात कोणत्या

प्रकारच्या वस्तु विकल्या तर आपल्याला लाभदायक होतील." सुंदरने सांगितले.

अशी परीक्षा घेणारे मंदारगुप्तला पण योग्य वाटले. त्याने कुंदन व चंद्रपालला तसेमागून सुवर्णदीपला पाठवले. थोड्या दिवसांनी ते दोघे सुवर्णदीपहून मुशिलपुरला परत आले. मंदारगुप्तने सुंदरला उलोवले त्याच्या समोर कुंदनला प्रश्न विचारला— "सांग, सुवर्णदीपमध्ये कोणत्या प्रकारच्या वस्तुची मागणी आहे. आणि कोणती वस्तु विकली तर त्या पासून आपल्याला भरपूर फायदा होईल."

"मला कायत नाही! खरे तर नविन व्यापार मुरू करण्याकरीता तुम्ही सुवर्णदीप काढा करीता निवडलेत. तिथली परिस्थिती आपल्या दृष्टीने तर अत्यंत भयंकर आहे. तरी सुद्धा आपण त्या देशात व्यापार करू इच्छिता. जर व्यापार करावयाचाच आहे तर त्या देशात साद्यपदार्थ पाठवणे आपल्याला लाभदायक होतील. त्या देशात साद्यपदार्थाची खूप मागणी आहे. ह्या व्यापाराने आपण लाखो रुपये कमावू शकतो." कुंदनने आपले म्हणणे सांगितले.

त्यानंतर मंदारगुप्तनी चंद्रपालला बोलावणे पाडले. व त्यालाही कुंदनला विचारलेलाच प्रश्न विचारला. तेव्हा

चंद्रपालने सांगितले—"जर आपल्याला सुवर्णदीप बरोबर व्यापार करावयाचा बसेल तर, तेथे फाटके तुटके कपडे घालून रस्त्यावर मटकणारे लोक खूप आहेत. परंतु स्वच्छ नविन कपडे घालून फिरणारा मला एकही माणूस दिसला नाही. माझ्या मते तर तुम्ही व्यापारातील जास्त अनुभवी आहात. त्यामुळे ह्याहून जास्त मला सांगण्याची जरूरी नाही."

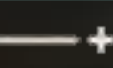
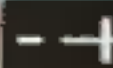
त्यानंतर मंदारगुप्तने दोघा तडणांना पाठवून दिले. अ त्याने सुंदरला सांगितले— "मी माझा जवळचा नातलग म्हणून चंद्रपालला आपली मुलगी शायो असा विचार केला होता. परंतु त्याची व्यापारा-बाबतची दृष्टिमत्ता पाहून मी त्याला देण्याचा विचार बदलला. आपण घेतलेली परिक्षा कुंदनच्या बाबतीतच ठिक दिसली. त्यामुळे मी त्यालाच आपला जावई घेऊ इच्छितो."

त्यावर आश्चर्य करीत सुंदर म्हणाला— "मालक, मला समजले नाही. चंद्रपालने दिलेल्या व्यापाराबाबतीतील अनुभव ह्याचा आपण चुकीचा निर्णय का घेतलात? मला तर वाटते ह्या परिक्षेत चंद्रपालच यशस्वी आहे."

"ते कसे? न मला समजेल असे सविस्तर सांग." मंदारगुप्त म्हणाला.

प्रत्यक्ष कपात दिसणाऱ्या गोष्टी कोणताही साधारण व्यापारी कोणतीही व्यवसाय न पडता अजमावू शकतो. परंतु भविष्यातून प्राप्त होणाऱ्या या, गोष्टीचा अंदाज प्रथमच लावणे ह्यातच व्यापार्याचे कौशल्य व दक्षता प्रकट होते. उदाहरण म्हणजे, कुंदनचे म्हणणे थ्या. त्याने फक्त सध्या होणाऱ्या स्वर्णदीप मधील व्यापारा-बाबतीतच मिळणारी संधी जाणली. व मोठी चूक केली. आपल्याला साद्यपदार्थाचा व्यापार करावयाचा म्हणजे राजाची परवानगी घेतली पाहिजे. आपण तसेच आणि गुपचुप साद्यपदार्थ पाठवत राहिलो तर आपला माल लुटला जाण्याची शक्यता

आहे. तसे झाले तर आपल्या हातात एक पैसाही येणे शक्य नाही सुंदरने सांगितले.

मंदारगुप्तने होकारार्थी मान हलविली. ■ म्हणजे—“चंद्रपालच्या सांगण्याप्रमाणे आपण जर कापडाचा व्यापार केला तरी सुद्धा तशीच परिस्थिती आपल्यावर येऊ शकेल ना?”

“चंद्रपालने आपल्याला ताबडतोब वस्त्रांचा व्यापार करण्याबाबत सुचविले नाही. परंतु त्या करीता आधीच्या उपाय योजनेला करण्याचा सल्ला दिला. त्याने त्यापेक्षा जास्त सांगण्याची जरूरी द्याविली नाही. कारण आपल्यासारख्या अनुभवी व्यापाऱ्याला जास्त सांगण्याची काय जरूर. ह्यावरूनच त्याची व्यापारा बाबतची प्रगल्भता दिसून येते. आपल्या गावात अनेक कुशल विणकर आहेत. सध्या काही काम नसल्यामुळे ते बेकार बसलेले आहेत. त्यामुळे स्वस्तातले कापड त्यांच्याकडून आपण विणून घेतले पाहिजे.” सुंदर म्हणाला.

ह्यावर मंदारगुप्तला आनंद झाला तो म्हणाला—“हो, हो! तु बरोबर सांगतोस पण तो देश दुष्काळापासून मुक्त झाला तरच ना!”

कोणत्याही देशात पाऊस कायमचाच बंद रहाणार नाही. पुढच्या वर्षी पाऊस पडेल. त्या देशात पाऊस होईल तेव्हा तेथील परिस्थिती नक्कीच मुधारेल. तेव्हा ते लोक नक्कीच आपले कापडे कपडे पाहून घुणा करू लागतील. व अन्नांतर प्रत्येक मनुष्याला कपडाचीच जरूरत असते. त्यामुळे सुखमदृष्टी असलेला चंद्रपालने आपल्याला असा सल्ला दिला.” सुंदर म्हणाला.

मंदारगुप्तला समजले की, चंद्रपालची बुद्धिमत्ता किती पोर आहे. त्यानंतर त्याने आपली मुलगी सुवर्णा हिचा विवाह चंद्रपाल बरोबर थाटामाटात लावून दिला.

ह्यानंतर चंद्रपालने आपली व्यापाऱ्यातली चतुरता एक दोन वर्षांच्या आत सासऱ्याला दाखवून दिली.

कांशाचा किल्ला

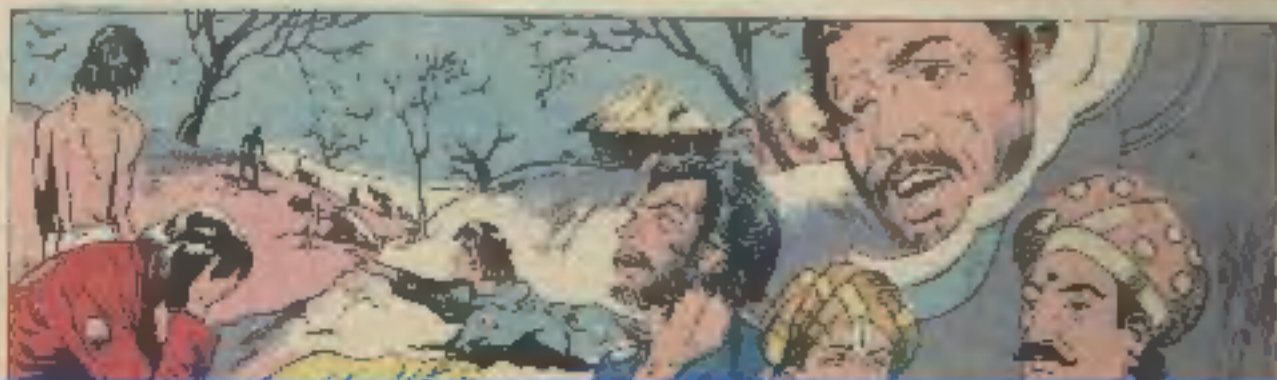
सहिष्णुता नगरातील राजा यशोवर्धन हा साठ वर्षांचा होता. आता तो वृद्ध झाला. कसाच्या विसाव्या वर्षीच त्याचा राज्याभिषेक झाला होता. त्याने नंतर स्वताच्या शौर्य व पराक्रमाने आपल्या राज्याचा विस्तार वाढविला. एवढ्या विशाल राज्याचा अधिपती होऊन सुद्धा म्हात्तारपणापर्यंत त्याला मानसिक शांती मिळाली नाही. ह्याचे मुख्य कारण त्याचे दोन मुलगे होते.

तपोवर्धन व गुणवर्धन. मोठा मुलगा तपोवर्धन पंचवीस वर्षांचा होता. लौकीक व्यवहाराच्या बाबतीत त्याच्या मनात जरा देखील अदिरुची नव्हती. तो सदा-सर्वदा आपला वेळ घमं ग्रंथांचे वाचन व वेदांता

संबधी मुख्य विषयांची चर्चा करण्यातच घालवित असे.

छोटा मुलगा गुणवर्धन वीस वर्षांचा होता. त्याची मानसिक स्थिती मोठ्या मुलाच्या अगदी विरुद्ध होती. तो नेहमी भोग विलासात आपला वेळ घालवित होता. त्याला घमं अधर्माचे बिलकूल ज्ञान नव्हते. छोटे बोलणारे बुष्ट, कपटी स्वभावाचे अनेक तरुण लोक त्याचे मित्र होते.

यशोवर्धनला आता आपले उरले सुरले आयुष्य कोणत्यातरी आश्रमात -देवाचे स्मरण व ध्यान धारणेत घालवायचे होते. पण त्याने विचार केला की, राज्याचा त्याग करण्याबाधी एखाद्या समर्थ व्यक्ति कडे राज्याकारभार संपद करावा.

त्याला वाटू लागले की; राज्याचा भार त्याच्यावर टाकला तरच तो निश्चित सुधारू शकेल.

पण राजाने वेव्हारां ह्या संवधी मंत्री व सामंत ह्यांच्याशी विचार विनिमय केला. तेव्हा त्यातील काहींनी गुणवर्धनला राज्यकारभार शोषवण्याविषयी विरोध दर्शविला. त्याच बरोबर त्यांनी आपला असा संशय व्यक्त केला की; मोठा राजकुमार असतांना जर धाकट्या राजकुमाराला राज्यकारभार दिला तर जनतेमध्ये अशांतता माजेल.

धार्मिक वृत्ती व सदाचार संपन्न अशा तपोवर्धनला महिषमती नगरचा राजा करणे सर्वात जास्त हिताचे होईल.

परंतु हा सल्ला राजाला आवडला नाही. त्याने असे वाटले की, धर्म धर्मात कोणत्याही प्रकारची इच्छा व बाळगण्याचा आपला मोठा मूळगा राजा बनल्यावर कोणत्याही मंत्र्यांच्या हातातले बळी वगून राहिल. त्याच बरोबर त्यांना अशीही भीती वाटत होती की; एवढा रक्तपात वाढविलेले साम्राज्य आपल्याच वशातून निघून परक्यांच्या अधिन जाईल.

अशा तऱ्हेने अनेक शंका व भयाने घासून राजा शेवटी एका निर्णयाला येऊन

पोहोचला. तो निर्णय त्याने आपल्याच राज्यातील सामंत श्रेष्ठ मंडळी व मुख्य नागरीक यांचा समावेश करून त्याच्या मधील मांडला की, आपला लहान मुलगा गुणवर्धन ह्याला आपला वारस ह्या नात्याने त्याची मंजूरी घेणे.

ह्यांतून काही दिवसांनी राज्यातील प्रमुख श्रेष्ठ व्यक्ति, थडोल माणसे व सामंत ह्यांना त्याकरीता निमंत्रित केले गेले. व राजा यशोवर्धन याने आपला विचार त्यांना बोळून दाखविला. त्याच बरोबर त्यांना राजाने असे आश्वासन पण दिले की, आपण राज्याचा त्याग केल्यावर गुणवर्धनचा राज्याभिषेकाला वेळी त्याचा मोठा मुलगा तपोवर्धन याने कोणत्याही प्रकारचा अडथळा आणू नये.

वाईट धारणूक असलेल्या गुणवर्धनला राज्यकारभार देऊ नये असे सर्वांना वाटत होते. परंतु राजा समोर प्रकट करायला सर्वांना संकोच वाटत होता. अशा स्थितीत वीरपूरचा सरदार सुर्यवर्मा ह्याने ह्मणत सभे राहून गुणवर्धनच्या अस्थाचारा व कृत्याचे दर्शन सर्वांना करविले. व असाही विचार सांगितला केला की, कोणत्याही दृष्टीने गुणवर्धन राजा बनण्यास योग्य नाही.

सूर्यवर्माने सांगितल्या बरोबर सभेत सर्वत्र हास्यस्वनी दिनादू लागला. इतर

अनेक राजांनी गुणवर्धनवद्दल अनेक गोष्टी सांगितल्या व असे म्हटले; काही वर्षे यशोवर्धननेच राज्यभार करावा व तेवढ्यात त्याचा जेष्ठ मुलगा तपोवर्धन ह्याला राज्याच्या कामकाजा विषयी माहिती द्यावी. त्याच्यात राज्यभार करण्याची आसक्ती आणावी.

यशोवर्धन काहीवेळ कोणताच निर्णय घेऊ शकला नाही. अनेक सरदार राजे प्रमुख व्यक्ति यांच्या विचाराने त्याचा लहान मुलगा गुणवर्धन ह्याला राज्यावर असविले तर राज्यात अराजकता पसरेल व देशात मांडणे लागतील. आपल्याच सरदारांच्यात मुख्य असलेला सुर्यवर्मा असे

आले तर मदत करेल नक्कीच राज्यात फूट पाडायला खरे तर राज्यात शांती संरक्षण रहावयास पाहिजे. आपल्या समोर एकच उपाय आहे. तो म्हणजे राज्याचा त्याग करण्यापेक्षा राज्यकारभार करावा. व त्याने आपला विचार बदलला. ते ऐकून सर्व प्रजा आनंदीत झाली.

सभा संपल्यानंतर राजा यशोधर्मेन आपल्या मंत्र्याला बरोबर घेऊन उद्यानात गेला. तेथे राजाने मंत्र्याचा सल्ला घेतला. मंत्र्याने सांगितले की, ह्या जावतीत सूर्यवर्मा बरोबर एकांतात विचार विनिमय करणे योग्य.

मंत्र्याने राजाला सुचविले की, सूर्यवर्मा सर्व सरदारांच्यात शक्तिशाली

आहे. तेव्हा त्याला आपल्याकडे ओढले की; हे संकट दूर व्हायला वेळ लागणार नाही.

तेव्हा सूर्यवर्माला तेथे बोलावून आणण्यात आले. राजा यशोधर्मेनने त्याला आदरपूर्वक आपल्या समोर असलेल्या आसनावर बसण्यास सांगितले व म्हटले—

"सूर्यवर्माजी, आजच्या समारोहात तुम्ही जे विचार मांडलेत ते मला पसंत नाहीत. तरीही मी तुमच्या साहस पराक्रमाची स्तुती करतो. मला माहित आहे की वीरपुरुषे सरदार नेहमीच राजभक्त राहिले आहेत. गुणवर्धन लहान आहेतच. परंतु तुमच्या सारख्या व्यक्तीचे त्याला मार्गदर्शन, सहयोग, समर्थन जर मिळाले तर तो एक

योग्य राज्य कारभार करू शकेल. हाच राजा विचार आहे.

"महाराज! धर्म व अर्थमात्रे ज्ञाता युवराज साधुशिक्षता असलेले तपोवर्धन ह्यांना सोडून तुम्ही धाकटे राजकुमार ह्यांच्यावर, राज्यभार सोपवू लागलात तर ते प्रजेच्या दृष्टीने व्यापसंगत होणार नाही." सूर्यवर्मा म्हणाला.

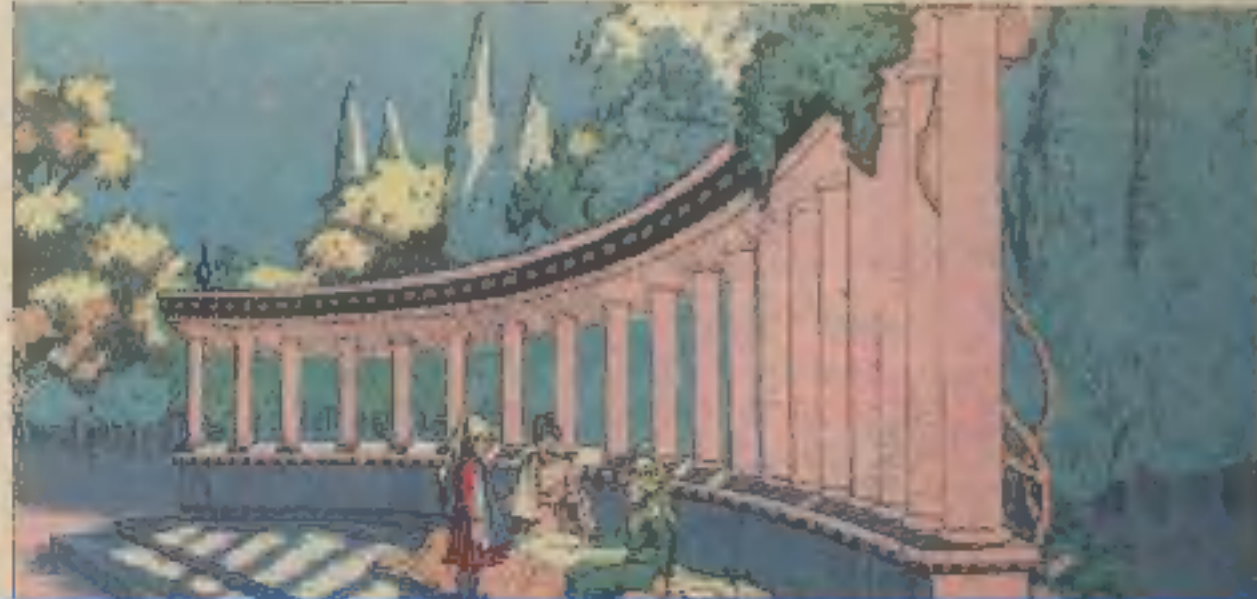
"तपोवर्धनला लौकिक जिवनाच्या बाबतीत काडीचेही ज्ञान नाही. तेव्हा त्याच्या हातात राज्यकारभार सोपविला तर राज्यात अंदाबुंधी माजेल." राजा यशोधर्मेनने आपली संधा बोलून दाखविली.

"तपोवर्धनच्या मनात राज्याची लालसा उत्पन्न करणे काही कठीण काम

नाही. जर त्याला तो स्वता मोठा मुलगा आहे ह्याची जाणीव करून दिली, तर तो नक्कीच राज्यकारभार करावयास तयार होईल."

ह्यावर राजाने मंत्र्याकडे संतोषाने सार्थक झाल्यासारखे पाहिले. मंत्र्याने राजाच्या म्हणण्याला दुजोरा देत सूर्यवर्माची गोष्ट बरोबर आहे असे मान हलवून सांगितले.

तरमग मी तपोवर्धनला एक वर्ष तुमच्या देखरेखी खाली ठेवतो. त्या अवधीत तुम्ही त्याच्या मनात जनसेवेची अभिरुची निर्माण करण्याचा प्रयत्न करावयाचा व त्याच बरोबर त्याला राजाला शोभेल अशा सर्व राजोचित शिक्षा-दिक्षा याने

प्रज्वलीत करावयाचे. "ते तुम्ही करू शकाल ना?" राजाने विचारले.

सूर्यवर्माने राजाच्या म्हणण्यास होकार दिला.

त्यानंतर सूर्यवर्माने सांगितले की, "वीर-पुरला जाऊन तेथील सर्व राज्याची व्यवस्था माझा मुलगा चंद्रवर्मा ह्याच्यावर सोपवून लगेच राजधानीला परत येईन." राजाने ते म्हणणे मान्य केले.

सूर्यवर्मा राजा यशोधर्मेचा भेट घेऊन आपल्या घरी परत निघाला. आणि त्याच रात्री त्याने राजधानी सोडून वीरपुरला जाण्याची तयारी केली.

इकडे सूर्यवर्मा आपल्या जाण्याची तयारी करीत होता, अचानक तिकडे वाटेत त्याला मारण्याचा कट रचला जात होता. ह्याची चाल चालवणारा नेता होता सर्पकेतू नावाचा सरदार. त्याचे राज्य वीरपुर राज्याच्या सीमेला लागूनच होते. तो कित्येक वर्षांपासून वीरपुर राज्यावर हल्ला करण्याचा विचारात होता. परंतु ते त्याला शक्य झाले नाही. पण त्याने आता अशी मनीस कामना केली की, राजा यशोधर्मेचा मुलगा गुणवर्धन ह्याला आपल्या गटात सामिल करून घेतले तर तो आपला सगळा यशस्वी होईल.

गुणवर्धनला जेव्हा समजले की, त्याच्या वडीलांच्या आज्ञा आपल्याला राजा करण्याचे होते. परंतु त्याला विरोध करणारा सरदार हा सूर्यवर्मा आहे. तेव्हा तो रागाने लालबुद झाला. परंतु त्याने विचार केला की सूर्यवर्माच्या आश्रयाला इतर सर्व सरदार राजे आहेत. तेव्हा आपल्याला एकट्यालाच त्याच्या सांगारे जाणे शक्य नाही. त्याला माघ देणारे त्याचे मित्र एकटे सूर्यवर्माबरोबर लढू शकणार नाहीत.

अशा प्रकारे, विचारमग्न झालेल्या गुणवर्धनला उपाय सापडत नव्हता. तेवढ्यात सर्पकेतू त्याला भेटावयास आला

त्यांनी दोघांनी एकमेकांचे विचार ऐकून घेतले. सर्पकेतूने गुणवर्धनला सांगितले की, गोडवाशा माझ्या बरोबर वीरपुरला जाणाऱ्या सूर्यवर्माला पहाडात अंधारस्तावर अचानक हल्ला करून त्याचा वध करणे सोपे जाईल. त्याने सूर्यवर्माच्या म्हटले की; सूर्यवर्माचा काळ करण्या-करीता मी सेन्यांची पूर्ण तयारीनिशी तुकडी तुझ्या बरोबर देईन.

"जर तुम्ही ह्या कामात यश मिळवून दिलेत. तर मी केव्हां केव्हां तरी तुम्हांला नक्कीच मदत करेन. शक्तिशाली सूर्यवर्मा मेळ्यावर मी निश्चितपणे ह्या देशाचा राजा वनेन." गुणवर्धन म्हणाला.

"ह्यात काहीच शंका नाही. मी प्रयत्नच ह्याचा अंदाज लावून सूर्यवर्माचे राज्य हस्तगत करण्याची आवश्यक ती व्यवस्था करून ठेवली आहे. मृत्युनंतर माझे सैन्य त्याच्या राज्यावर हल्ला करून ते राज्य काबीज करतील. आणि सूर्यवर्माचा मुलगा चंद्रवर्मा राजा बनू शकणार नाही. माझी सर्व सेना साधारण नागरीकांचे वेष धारून वीरपूरवर हल्ला व अधिकार प्राप्त करेल. परंतु राजा यशोधर्मेचा माघ असे वाटेल पाहिजे की, हे कोणत्या तरी दुष्ट सरदाराचे कारस्थान असावे. की जनते कडून त्याने

हा विद्रोह केला असावा." सरदार सर्पकेतू म्हणाला.

ह्या करीता सर्व मदत मी करतोच आलीच की, मी वडीलांना पण समजावून सांगेन की, सरदार सूर्यवर्मा प्रजाकंटक होता. आणि त्याच्या वीरपुर राज्याच्या वेशीवर झाली, तर ती गोष्ट आपल्याला साक्ष पुरावा द्यायला सोपी जाईल. बाकीची सारी तयारी तुम्ही करा." गुणवर्धनने सांगितले.

गुणवर्धनच्या तडजोडीने सर्पकेतूला परमानंद झाला. त्याला वाटले की, शक्तिशाली अशा सूर्यवर्माचा काळ लावून टाकला की, गुणवर्धनला महिष्यत्रीचा

राजा करणे काही कठीण काम नाही. त्याच बरोबर सूर्यवंशीचा कलून वीरपुरचे राज्य आपल्या राज्यास जोडले की, महिष्मती राज्याच्या दरबारास आपला मान व प्रभाव वाढू शकेल.

अशा प्रकारे, सूर्यवंशीच्या हत्येची सर्व प्रकारे योजना आखून संपूर्ण ताबडतोब राजधानीतून आपल्या साथीदारांसकट वीरपुरच्या राज्यसीमेपाशी जाऊन सूर्यवंशीच्या येण्याची वाट पाहू लागला.

सूर्यवंशीला आपली हत्या करण्याचे कारस्थान रचले गेले आहे. त्यांची काहीही कल्पना नव्हती. ही आपल्या मोजक्याच शिपायांना बरोबर घेऊन त्या रात्रीच आपल्या गावी जाण्यास निघाला. मध्यरात्रीच्या सुमारास त्याने एका ठिकाणी आपला मुक्काम केला. दुसऱ्या दिवशी सूर्यवंशीच्या सुमारास पुन्हा प्रवास सुरू केला.

त्या दिवशी रात्रीपर्यंत तो आपल्या राज्याच्या वेशीपाशी येऊन पोहोचला. तो आग सर्व खडकाळ व छोट्या छोट्या

जंगलाने व्यापलेला होता. सूर्यवंशी भीती मनांत न ठेवता आपला घोडा हाकीत मार्गक्रमण करीत होता. त्याच्या डोव्यास एकच विचारचक्र चालू होते की, घुवराजांच्या आज्ञेने आपण घेतलेली जबाबदारी कोणत्या तऱ्हेने सोडवली पाहिजे.

अचानक डोंगरावरून हलकलोल ऐकू येऊ लागला. तो आकांत ऐकताच सूर्यवंशीने आपल्या घोड्याला थांबण्याचा इशारा केला. व आपल्या अनुचरांच्याकडे वळून पाहिले. तेवढ्यात दगडांपाठीमागून सांडापाठीमागून लपलेले साधारण वेपारले अनेक लोक हातात शस्त्रे घेऊन घोड्यांसकट त्यांच्याकडे तुटून पडले. निमिष्कांशत सूर्यवंशीने आपली तलवार म्यानातून खसकून बाहेर काढली व तो शत्रुशी सामना देऊ लागला. परंतु तोपर्यंत त्याला आपल्या साथीदारांपासून अलग करण्यात आले होते. सशस्त्र दहाभाराजण एकदम त्याच्यावर तुटून पडले. (क्रमशः)

शेतकरी आणि व्यापारी

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो आडाजवळ गेला, पंत शांदायर काढून घेतले आणि नेहमी प्रमाणे मोन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला--“ राजा, मला ह्या गोष्टीचे आश्चर्य वाटते की, आपले प्रयत्न नेहमीच यशस्वी होतात, तरीही तुम्ही आपल्या प्रयत्नांचा त्याग करत नाहीत. ह्या अर्थरात्री मरण अशा स्मशानात तुम्हाला पाठवून कोणी तुमचा व तुमच्या राज्यापदाचा अपमान तर करत नाही. मला वाटते की, ही गोष्ट खरी असावी जर आपल्याला त्यांचा अपमान करण्याची ही संधी मिळत आहे. तर आपण त्यांच्यावर उदारता दाखवाल का त्यांचा प्रतिकार कराल? त्याचे उदाहरण म्हणून रत्नपाद नावाच्या एका शेतकऱ्याच्या मुलाची गोष्ट

पगार ठरवून आपल्या दरवारात नोकरी देण्याचा निर्णय केला व गोष्ट समज्या- करीता त्यांनी मंत्र्याला त्याचा घरी पाठविले.

हंसपाद ही गोष्ट ऐकूनच बत्तंत आनंदित आला की, आपल्या मुलाला मोठ्या चांगल्या पदावर नोकरी मिळाली आहे.

त्याने आपल्या मुलाला रत्नपादला म्हटले- "मुला, तू मेहनत कष्ट सहन करून उच्च शिक्षण प्राप्त केले व विद्वान पंडीत राजाने स्वतःहाने तुला नोकरी देण्याचा निश्चयपण केला आहे. तेव्हा जर तू लग्न कराचो जबाबदारी सांभाळू लागलास तर मी निश्चित होईन. तू लग्न करून असलास तर, मी तुझ्या योग्य मुलगी पाहून तुझे लग्न करून देईन. तू लग्न करून राजघामीला जा व तेथे आपला संसार मांड."

रत्नपाद धाईने लग्न करण्यास तयार नव्हता. परंतु आपल्या बहीलाचे म्हणणे हावळणे त्याला योग्य वाटले नाही.

हंसपादच्या घराला लागूनच गोपीनाथ नाकाच्या एका श्रीमंत भाणसाचे घर होते. त्याने व्यापारधंदा करून लाखी रुपये कमावले होते. तो हंसपादचा दूरचा नातळव वण होता. लहान शोषांच्यात जूच सस्य होते.

गोपीनाथची मुलगी लग्नायोग्य झाली होती. ती दिसावयास सुंदर तर होतौन वण चलाखही विनयविल होती. बऱ्याच दिवसांपासून तीला आपली सुन करून घ्यावी तो विचारात होता.

मुलाकडून होकार मिळताच, हंसपाद गोपीनाथच्या बही गेला. आपल्या ओघात त्याने मुलाच्या लग्नाचा प्रस्ताव मांडला. ते ऐकूनच गोपीनाथ वाचर्यचकित झाला. म्हणाला- "मित्रा, राजाच्या राधाच्यात मैत्री बरोबर दूरचे नाते आहे. परंतु आपल्यात सगळी ओढावयाला दोन गूण लागतात नाहीत. मी एका श्रीमंत घराण्यातील मुला बरोबर माझा मुलीचे लग्न करून

देणार आहे. आणि ती केले नाही तर मावचे लोक मला मूर्ख ठरवून माझी निदा नालखी करतील."

उत्तर ऐकताच हंसपाद शरमेने म्हणाला- "मित्रा, हे माग, मुलांत कोणती गोष्ट कमी आहे? त्याला तर राजाश्रय मिळाला आहे. महिना हजार चांदीचे लोखणे पाडले आहे. तेवढेच नाही तर स्वतःहाच्या विद्वतेने तो कोणत्याही मोठ्या पदावर पोहोचण्याची शक्यता आहे.

"तू काईत वाटून घेऊ पण राजधानी सारख्या ठिकाणी हजार मुद्रा काय महिनाभर आयुष्य घेनीत घालविण्यासाठी पुरे होणार आहेत का? बरोबर माझा मुलीचे लग्न करून गोपीनाथने विचारले."

सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." जे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कांजीवरम् गावी एक हंसपाद नाकाचा शतकरी रत्नात होता. त्याचा मुलगा रत्नपाद मोठा हुषार होता. त्याने गावच्या शाळेतच आपले शिक्षण पूर्ण केले. परंतु तेवढ्यावरच तो संतुष्ट झाला नाही. त्याने तेथून दूर असलेला एका मुसंगूही जाऊन, तेथे त्याच्या शाळामात्रा राहून गरीब ज्ञान प्राप्त केले व मोठा विद्वान पंडीत बनून आपल्या गांभी परत आला. थोड्या दिवसातच त्याच्या विद्वत्तेचा समाचार राजाला मिळाला. राजाने त्याला महिना हजार चांदीची वाणी

Restore

127

त्याचे मन नेहमी काळजीने व्याकुळ होऊ लागले.

रत्नपादने आर्थिक स्थितीचा विचार केला. तो परत आपल्या गावी निघून आला. तोपर्यंत हंसपाद म्हातारा झाला होता. व शेतीभाती करण्याच्या बाबतीत निकामी होता. रत्नपादने आपल्या शेतात थोडा केळ घातवून आणखी थोडे शेत जरेदी केले व त्याने स्वतःचा शेतकी करण्यास आरंभ केला.

राजदरबारात गाथावर बसून साहित्यचर्चा करणाऱ्या रत्नपादला

लगताना खूप काळ करणे चासाचे वाटू लागले. तरी गुढी मनापासून थय करून

त्याने ह्या नव्या जीवनाचा अभ्यास केला. रत्नपादचा गावात खर्च मुढा कमी होता. त्यामुळे तो आपल्या मिळकतीतला काही भाग वाचवू शकत होता. अशा प्रकारे चार वर्षे निघून गेली व त्याच्याकडे बऱ्यापैकी पैसे जमा झाले. त्याने ह्या पैशाने शेतभाती बरोबर व्यापार पण सुरू केला. तो गावातील शेतकऱ्यांकडून घान्य आधी खेरीदी करी व काही काळानंतर शहरातील व्यापारांना चांगल्या किमतीला विके.

अशा प्रकारे दहा वर्षे निघून गेली. रत्नपादने आपली काही वेगळे व्यापार

घडे सुरू केले व लाखानी संपत्ती मिळविली. व एक मोठे घर बांधले. ह्यावेळेस तो दुसऱ्याच्या दृष्टीला एक श्रीमंत व मोठा व्यापारी होता. त्याचा मोठा मुलगा वयात आला. त्याने वडीलांची व्यापारीची जबाबदारी आपल्या हातात घेतली. तो एक हुशार व्यापारी बनला.

एका काळी ज्या गोपीनाथने आपल्या मुलीचे लग्न रत्नपादशी करून देण्यास नकार दिला होता. तिचे लग्न शेजारच्या गावातील एका माणसाशी त्याने करून दिले होते त्याची मुलगी आता वयात आली. तेव्हा जाता गोपीनाथने आपल्या नातीचे लग्न रत्नपादच्या मुलाशी करून देण्याचा विचार मनात पक्का केला. कारण ह्यावेळेस रत्नपाद लक्षा धिज गणला जात होता. व त्याचा मुलगा सुद्धा व्यापार यशात कुशल होता. ह्या गृणामुळे गोपीनाथ हरळून गेला.

एक दिवस गोपीनाथ हंसपादला भेटला व म्हणाला—“मित्रा, ह्यापूर्वी जे काही झाले ते सर्व जाऊवून दुःखी होऊ नकोस. दुर्भाग्यच म्हणायचे की, त्यावेळेस आपण संबंधी बनू शकली नाही. पण आता माझ्या नातीचे लग्न तुझ्या नातीशी लावून द्यावे म्हणतो.”

हंसपादला खेद वाटला तो म्हणाला—“हे केव्हाही शक्य नाही. कारण कित्येक

करोडोपती माझ्या नातवाबरोबर आपल्या मुलीची लग्न करून देण्यास तयार आहेत.”

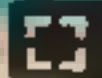
हंसपादला आपल्या अपमानाचा गुड घेण्याची चांगली संधी मिळाली तो बऱ्याच दिवसापासून अशा दिवसाची वाट पहात होता. परंतु तेवढ्यात रत्नपाद त्याच्या मध्ये आला व म्हणाला—“बाबा, त्या जुन्या घोष्टी विसरून जा. आपल्याला आता संपत्तीची काही कमी नाही. असे म्हणत त्याने आपल्या वडीलांना समजावले व गोपीनाथच्या बरोबर संबंध जोडण्याकरीता विनविले.”

ह्यानंतर हंसपादच्या नातवाचे गोपीनाथ च्या नातीचे लग्न धमधडाक्याने पार पडले.

हंसपाद घरी आला आपल्या वडीलांचा चित्तांतर्गत चेहरा पाहून रत्नपादला समजले की, आपले वडील गोपीनाथच्या मुलीला आपली मुल करून देण्याच्या विचारात होते.

ह्यानंतर थोड्या दिवसांनी शेजार मावच्या गोपालच्या मुली बरोबर रत्नपादचे लग्न घाटामाटाने पार पडले.

एक महिन्यानंतर रत्नपादने राजधानीला जाऊन आपला संसार मांडला. हळूहळू रत्नपादला राजदरबारात यश मिळू लागले. पण त्याची आर्थिक स्थिती सुधारली नाही. पण संसार मात्र वाढत चालला. खर्च पण वाढ लागला. त्यामुळे

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-
“राजा! एके गोपीनाथने रत्न-
पादचा व त्याच्या बडोळाचा अपमान केला
होता स्थिती रत्नपादनं गोपी-
नाथनं नालीबरोबर आपल्या मुखाचे
का दिले? त्याच बरोबर
बदला घेण्याची
चांगली मर्चा मिळाली असतांना त्याने ती
का घालविली? काय ह्या पाठीमागे
त्याचा उद्देश एक उदारणीस म्हणून
घेण्याचा होता? लक्षाधीश त्याच्या
घरी लग्न जोडावयास आला म्हणून
होता? त्याने समाधान कारक उत्तर
नाहीस तुला माहीतच
आहे की, तुझ्या दोघ्याची
सबले होऊन तुझ्याच मोठ्ठ
जागलील.”

विक्रमादित्य म्हणाला-“गोपीनाथने
काही चुक केली नाही की, त्याचा
ध्यायला पाहिजे तो एक चांगला
अनुभवी व्यापारी होता. सवतव

करण्यास त्याने जोडावयाची दुरुहे.
असा विचार करूनच त्याने स्वताच्या
बरोबरीच्या माणसाच्या मुखाची
मसोचे लग्न करून दिले.
रत्नपाद वर्गातून जाऊन ज्येष्ठ-
सापातील मोठा व्यापारी बनला
होता त्यामुळे त्याला गोपीनाथच्या मर्चाची
पूर्ण होती.

आता राहिलो हसपादचो गोष्ट-“तो
लहान गेंतकरी होता. त्याला माहीत
नव्हते की, पैसा लोकांमध्ये अंतर
आणतो त्याने गोपीनाथच्या
नामच्या अपमान मानले
करण्याची संधी पाहू लागला.
परंतु मोठा व्यापारी होता.
त्यामुळे मनामध्ये त्याच्याशी मुद्द
घेण्याची भावनाच राहिली नाही.

अशाप्रकारे राज्याचे मौन भंग होताना
वेताळ प्रेतासह बद्ध आला व शाटावर
जाऊन लोकाळू लागला. (कल्पित)

चंद्रपुरच्या जमीनदाराकडे केशव नावाचा
दिवाण कित्येक वर्षांपासून काम
करीत होता. आता म्हातारा झाला
त्यामुळे जमिनदाराला वाटू की,
त्याच्या मदती करीता एका माणसाला
नियुक्त करावे.

ही गोष्ट समजताच आशंन
गावातील रामभद्र व शिवचंद्र दोघे
तकून जमिनदाराला भेटायचास आले.
जमिनदाराने दिवाणाजोला त्यातील
एकाला मदतनीस म्हणून नियुक्त्यास
सांगितले.

दिवाणसाहेबांनी प्रथम रामभद्रला
बोलावले व म्हटले-“जमीनदारी
चालकायला अनेक संकटाना तोंड द्यावे
लागते. एक समस्या दुसऱ्या समस्ये सारखी
रहात नाही. परंतु ज्या जे
संकट येते त्यावेळी ते कोणत्या तऱ्हेने

सोडवले जाते हेच महत्वाचे असते. त्याने
दुसरी समस्या उत्पन्न करणं बरोबर
होत नाही.”

रामभद्रने त्याचे उत्तर म्हटले-
“साहेब, ह्या पूर्वी तो अनेक जमिन-
दाराच्याकडे करून अशाच अनुभव
केला आहे.

ह्यावर दिवाण केशव म्हणाला-“एका
कचेरीतील अनुभव दुसऱ्या कचेरीकरीता
किती नामदायक होत असेल हे
माहीत नाही. परंतु इथल्या दिवाणी
बहुल सांगतो. इथे किती तरी कामे
संकटाना येतात त्याच बरोबर कडीण
असतात ह्या सर्वांचा एका पद्धतीत
बसवून करून घेण्याकरीता काही उपाय
असल्यास सांग.”

माझ्यावर जी संकटे येतील त्याचा मी
गंभीरतेने विचार करून योग्य विचारपूर्वक

निर्णय घेईत. त्यामुळे कोणतेही काम असो त्याबद्दल मला विरोध करू नको नाहीत." रामभद्र म्हणाला.

त्यानंतर दिवाणजीनी शिवचंद्रला बोलावून तो प्रश्न त्याला विचारला तेव्हा तो म्हणाला—"मी कोणत्याही मुलागुलीच्या गोष्टी सोडविण्यापूर्वी त्याचा काळजापुर्वक विचार करून मगच तसेवर उत्तर साधून देतो. त्यामुळे कोणतीही गोष्ट करावयाची झाल्यास माझ्यावर कोणतेच शक्य सदबासही येत नाही. व मगच मी ते काम आपल्या हातात घेतो.

अशा प्रकारे दोघांची उत्तरे ऐकून दिवाणजी जमिनदारालाकडे गेले व त्यांनी त्यांना हा पोपट सांगितला.

जमिनदाराने दिवाणजीचे म्हणणे ऐकून म्हणले—"हे दास लक्षण खुपच खुदीमान आहेत असे दिसते. तेव्हा हा दोघांपैकी कोणालाही तुम्ही वेळीस वेळीस तर तुम्हालाच त्रास होईल."

"जमिनदार माहेर, अशातला भाग नाही पण शिवचंद्रला माझा सहाय्यक म्हणून निवडला गेईल."

"तुम्ही शिवचंद्रला निवडलेत हा पाठीमागे काही कारण आहे का?" जमिनदाराने विचारला.

"हा एक कारण आहे? कोणतीही गोष्ट करावयाची झाल्यास तो समर्थपणे सोडविण्याकरिता तिचा पुर्वीच मधीरपणे विचार करून त्याचे कारण शोधणे व ते सोडवणे एका चांगल्या कार्याचे लक्षण समजले जाते. जर का आपण आपल्या मनास अनेक विचार ठरवून त्याची उत्तरे साधलेली तर त्यात कठीण असो काही वाटणार नाही. तसेच मूण शिवचंद्रचा मध्य भरपूर आहेत. त्यामुळे मला वाटते की, माझ्या हाताखाली त्या करण्यास तोच योग्य आहे." दिवाण म्हणाला.

जमिनदार ने ऐकून आनंदीत झाला व त्यांनी शिवचंद्रला दिवाणजीचा सहाय्यक म्हणून निवडले.

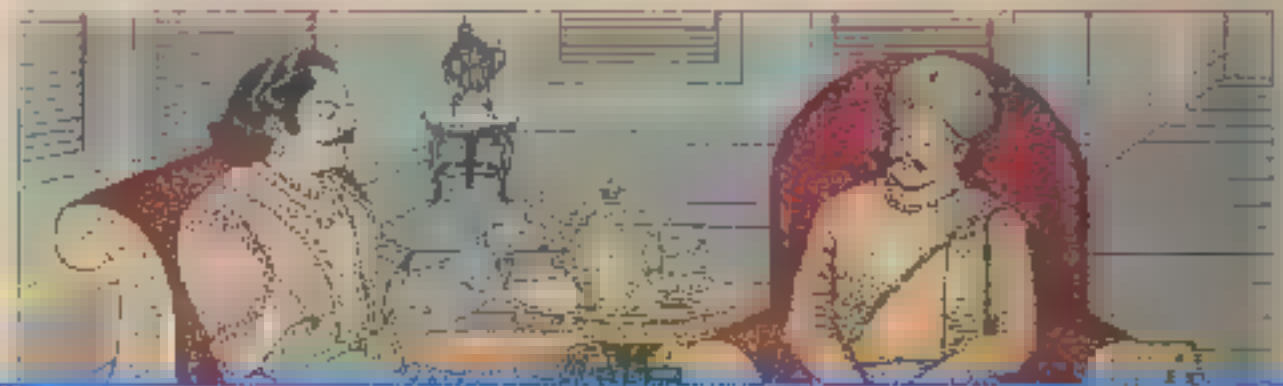
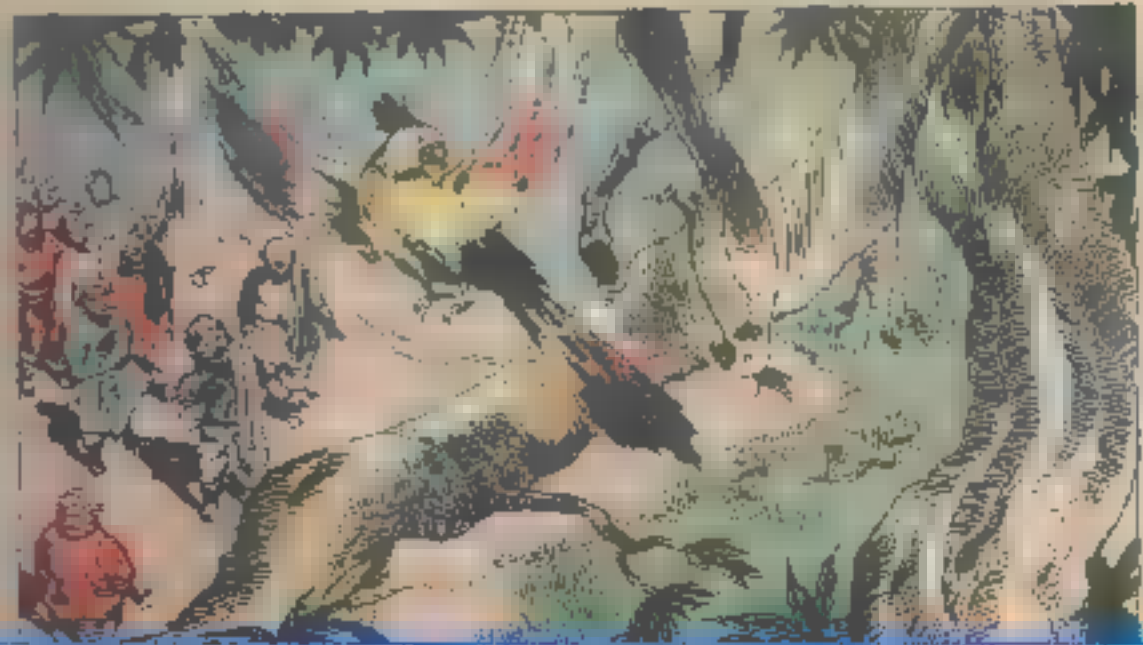
खरे-खोटे

एका देशात सुंदर सुंदर खेळणी बनवणारे कारागीर रहात होते. पक्षांचे पंख त्यांच्या पायांची नखे व त्यांच्या नाभट्याचा उपयोग करून ही कृत्रिम प्राण्यांच्यात सजीवता निर्माण करीत असत. अवलून त्यांच्या किंवा लावून काय ती खेळणी खरी भासत.

एकदा त्या देशाच्या राजाने आपल्या उद्यानात त्या पक्षांच्या खेळण्यांचे प्रदर्शन भरविले. ते पहायला अनेक लोक तेथे आले. त्या लोकांमध्ये एक टिकाकार पण होता. तो प्रत्येक पक्षाच्या जाऊन त्यांची पहाणी सांगता. तो त्यांना ते अत्यंत सहज त्याभाविता नाहीत म्हणून नावे देऊ लागला.

मेवटी पहाता पहाता त्याला राजाच्या फांदीवर दोन खरे पोपट बसलेले दिसले. त्यांना पाहून त्यांनी त्यांची स्तुती करीत म्हणले. त्या पोपटांची दोघ पक्षा कशी लागत रंगाची आहे. तथा प्रकारची रंगाची मिसळ न करता कशी खेळणी बनविली आहेत. त्यांना हे ही माहित नाही की, पोपटांना करातदेच्या काचेचा बोटार लागतो. ह्याने पण किती जाई जाई आहेत त्यांच्या पायांची नखे पुढा कशी लाग आहेत.

प्रकारे पोपटांची तो टिकाकार पहाणी होता. त्यातील एक पोपट पंख लावल्यास उडून येता. त्याचे लागून त्याच्या अवज्या समवेतना पोपट काही पडला व त्याने तुकडे तुकडे झाले. त्या टिकाकाराने ते दोघांचे ऐकणारे शतर सर्व लोका खुपसुस हसू लागले तेव्हा राजाने सात खाती पाजून तो टिकाकार तेथून निघव घेता.

प्रसंगावधान

मधराती चौघे यात्रेकरू एका रावेत बसून नागावली नदी पार करून पलीकडच्या तोरावर जाऊन पोहोचले. त्यांना तेथून धार मेल दूर असलेल्या विक्रमपुरला जायचे होते. प्रोडागाडी विक्रमपुरला जायला तयार असलेली दिसली.

ते चौघे यात्रेकरू घोडागाडीत बसून बसले. चौहोकडे काळाकुटू अधार होता. रस्ता जंगलातून जात असल्यामुळे जागो-जागी वरेष पडले व लाचसळगं होते. थोड्या दुरावर गाडी गेली नाहीत तीच एक आपल्या दोन पिल्लांना घेऊन रस्त्याच्या मध्यावर उभे असलेले दिसले. गाडीचा आवाज ऐकताच ते अस्वल पळाले व झाडात जाऊन लपले. ते पाहून त्यातील एक यात्रेकरू म्हणाला—“चांगलेच आले. त्या अस्वलांनी आपल्यावर हल्ला केला

नाही. मला तर वाटते रात्रीचा प्रवास करणे ह्या सारखा दुर्लक्षणा नाही.

स्थानंतर थोडे पुढे गेल्यावर त्यातील दुसऱ्या एका यात्रेकरूनी गाडीवालाला गाडी थांबवण्यास सांगितली. गाडी थांबताच त्याने सटब्यात लाली उडी हाकली व आपल्या अंगरक्याच्या जातून एक धारदार तलवार बाहेर काढून जोरात दरडावत म्हटले—“तुम्ही शेरसिंहाचे नाव ऐकलेच असेल. मी अस्वल व सिंहावाचा पेक्षा भयंकर. माणूस आहे. इथे चौहोवाजूला जंगलात पहाडात माझ्या हुकूमशिवाय काही चालत नाही. माझ्या सांगण्याप्रमाणे मला आपापली घन-दोलत व दागदागीने देतात त्यांच्या केसलाही मी घक्क लावत नाही. परंतु जे कोणी छायला कां कुं करतात व आपल्या अघावाकरीता ओरडतात. त्यांना ह्या तलवारींनी कापून ह्या दरीतून मी

घाली फेकून देतो तुम्ही ऐकलेच ना? ते मी काय बोलतो तुम्ही सर्वांनी आपापल्या उबले जे काही असेल मला द्या.” असे म्हणत त्याने आपल्या उबलेचे एक चाली अंगरले.

वाकीचे दिवेअथ भीतीने धरधर कापू लागले व आपापले डोक्याने व पेसे काढून देऊ लागले. तेवढ्यात गाडीवान हातातील चाकू हवेत उंच उडवत गर्जत म्हणाला—“अरे कट्यार, चोरा शेरसिंह तू आहेस काय? तू जेव्हा गाडीत बसून बसू लागलास तेव्हाच तुम्ही दुष्ट दुष्टी मला समजली. परंतु मी गप्प बसलो. मी पार्वतीपुरच्या जमिनदाराने तुम्हा पकडून आणण्याकरीता पाठविलेला

गुप्तहेर आहे.” असे म्हणत तो शेरसिंहच्या डोक्यात जाऊ लागला.

गुप्तहेर आहे म्हटल्या बरोबरच चोर धरधर कापू लागला. पहाताच बाकीच्यांना धोर आला व तिघांनी त्याला पिटापिटला सुरवात केली व त्याला बेदम-मार दिली. गाडीवाल्याने त्याचे हातपाय रोण्यांनी बांधले. गाडीत बसले. गाडी विक्रमपुरला लागली.

रस्त्यात यात्रेकरूने त्याला विचारले—“ह्याचा अर्थ असा की, यात्रेकरूंना लुटणाऱ्या डाकुला पकडण्याकरीता आपल्याला गाडीवाल्याचा वेध घ्यावा लागला ही गोष्ट सांगितली अस-तीत तर माझी भाबरली नसती.

“ह्या स्थितीत हा शेरसिंह माझ्या हातात बंदी आला नसता. म्हणून काही कां होवो, आज ह्या लुटेऱ्याचा खेळ समाप्त केला.” गाडीवान अति उत्साहाने म्हणाला.

गाडी विक्रमपुरला पोहोचली गाडीवागाने कोतवालाच्या घरासमोर गाडी थांबवली व दार वाजविले कोतवाल बाहेर आला व गाडीत शेरसिंहाला पाहून आश्चर्य करीत म्हणाला—“तुझ्या गाडीत प्रवास करणारे लोक गुरू व पराक्रमी दिसत आहेत. सोनटी ह्याला बंदी केल्याच. मी ह्याला पकडण्याकरीता अनेक योजना आखल्या परंतु ह्याला पकडू शकलो नाही.

कोतवालाच्या तोंडून एकालाच ते यात्री आश्चर्य करीत म्हणाले—“साहेब, ह्या डाकूला पकडण्याची हिंमत कुठेय आमच्या कुणाच्यात आहे? गाडीवाल्याच्या रूपात असल्या पाचोतीपुरच्या जमिनदाराच्या ह्या गुप्त हेराने ह्याला पकडला. तेव्हा तर आमची हिंमत वाढली. आम्ही शेरसिंहच्यावर तुटून

पडलो. ह्यांनी तर आमच्या घनाचे व संपत्तीचे रक्षण केले. तेव्हा सकाळ झाली की, आपण उचोव स्वक्यात मत्कार करू.

ह्या गोष्टी ऐकून कोतवालाला विस्मय वाटला व तो गाडीवाल्याला म्हणाला—“अरे लखनसिंह! हि काय संमत आहे! गुप्तहेर केव्हा पासून बनलास!”

सर्व हुकीकृत त्याने कोतवालाला मागितली—“साहेब, आम्ही चौघेजण होतो. कोणीही दुष्ट, चोर, दरोडेखोर कोणी असेना एकाला पकडून न आपण म्हणजे आम्हाला लज्जास्पद होणे ना! म्हणून मी गुप्तहेर असल्याने नाटक केले.”

कोतवालाने गाडीवाला वनलेल्या लखनसिंहची मोठी नारीक केली.

हि बातमी ऐकून पार्वतीपुरच्या जमिनदाराने दुसऱ्या दिवशी गावात मोठी सभा भरवून लखनसिंहच्या प्रसंगावधानाचे शौर्याचे व साहसाचे पुन्हा पुन्हा कौतुक केले. व त्याला मोठी देणगी देऊन त्याचे अमिन्नदन केले.

पाप्याची फळे

सह्यदत्त जेव्हा काशीवर राज्य करीत होते. त्यावेळी द्रोघिसखांनी पुतुन नावाच्या एका गरीब शेतकऱ्याच्या रुपाने जन्म घेतला. तो जेव्हा वयात आला. त्यावेळी तो आपल्या आईवडीलांचे पालनपोषण स्वतःच्याच हाताने करत होता. थोड्या दिवसानंतर त्याच्या वडोलांचा देहान्त झाला. तो दिवसभर फष्ट भंग मेहनत करी परंतु तेवढ्याने त्याचे त्याच्या आईचे पोट भरत नसे.

त्या देशाच्या राजाला शिकार खेळण्याचा भयंकर नाद होता. तो नेहमी जंगलात जाऊन शिकार करीत असे. एक दिवस राजा शिकारीला गेला असताना एका हरणाचा पाठभाग करीत बराच लांब गेला व त्याने आपला बाण सोडला. बाण लागून तो हरीण मेलें जवळपास कोणोच नसल्यामुळे राजाने हरीणाचा

जांघावर उचलून घेतले व परत येऊ लागला.

“दुपारची असल्यामुळे फडक जून पडले होते. शिकार खेळण्याने अजिरीणाळा उचलून आपल्यामुळे राजा खूप थकला होता. त्या परिस्थितीत एक सोडपा बुद्ध्याच्या छायेत त्याला अत्यंत अन्हाददायक जादू लागले. म्हणून त्याने त्या हरीणाला जाडाच्या सावलीत टाकले व तो जाडाला देऊन विश्रांती घेऊ लागला.

अचानक राजाच्या समोर एक बहाराक्षम आला व त्याच्यावर जोरजोरात फिचालून ओरडत म्हणाला—“मी तुला खाऊन टाकीन.”

“तू कोण आहेस? मला खावचा तुला काय अधिकार? राजाने बहाराक्षमाला विचारले.”

“हे साड माझे आहे. ह्याच्या सावलीत जो कोणी येतो. त्या जाडाक्षालाच्या

रोज तुला घेऊन नन्दनाने म्हाणूना सायला पाठवून देईत." राजा म्हणाला.

ते ऐकून ब्रह्मराक्षस कानदीत साळा व म्हणाला-"तर तुला मी सोडून देतो, परंतु एका बटीवर ज्या दिवशी मला बरोबर आण मिळणार नाही. त्यादिवशी मी स्वता येऊन तुला भाऊन टाकेन."

त्यानंतर राजाने त्या हरीणाला ब्रह्मराक्षसाच्या ताब्यात दिले व तो परत राजधानीला परत आला व त्याने सर्व वृत्तांत आपला मध्याना संगितला.

मध्यान राजाला समजावित म्हटले-"महाराज! आपण काळजी करण्यासारखे काही नाही. आपल्या तुलगात जूप कंदी आहेत. ब्रह्मराक्षसाचा आहार म्हणून त्यातील रोज एकाला पाठवून देतो.

त्या दिवसापासून मंत्री ऐकून कंधाळा रोज मत्स्यराक्षसचे खाणे घेऊन जंगलात पाठवू लागला. असे काही दिवस बरोबर चालले.

थोड्या दिवसानंतर सर्व कंदी सपले. मंत्री पानरून गेला. त्याला सुचेना त्याने दबडी पिटविली "जो माणूस खाणे घेऊन जंगलात रहात असलेल्या ब्रह्मराक्षसाच्या वस्तीपाशी जाईल. त्याला राजा एक हजार रुपये वसती देईल."

तो दबडी ऐकून पुतुला जूप आश्चर्य वाटू लागले. तो मनात म्हणू लागला

मी खंडा मरमर जीव सोडून काम करतो तरी सुडा चार तांब्याची माणी हाती येत नाहीत. पण ब्रह्मराक्षसाचा आहार बनलो तर मला इतके रुपये मिळून जातील.

असा विचार करून पुतुने वापल्या जाईला म्हणाला-"आई, मी खाणे घेऊन तो ब्रह्मराक्षस रहातो तेथे जाईन. मला एक हजार रुपये मिळतील. म्या पैशांनी तुला आमुष्यभर मुखात रहाता येईल.

"वाळा, ह्यासाठी मला कदाची कमी नाही, मी तर आनंदात आहे तुला कुठेही जाण्याची काहीही जरूरी नाही." पुतुची आई म्हणाली.

"आई, माझ्यावर कोणतेही संकट येणार नाही. मी चांगला सुखाने परत येईन." असे म्हणत आईला समजावत तो राजाकडे निघून गेला.

त्याने राजाला म्हटले-"महाराज, आपण मला आपल्या वहाणा छतरी, व तलवार आणि सोन्याच्या भांड्यात ब्रह्मराक्षसाकरीता अन्न द्या. ते घेऊन मी जंगलातील ब्रह्मराक्षसाच्या वस्तीपाशी घेऊन जाईन."

"अन्न घेऊन जाण्याकरीता इतक्या वस्तुची काय जरूर?" राजाने विचारले.

"ब्रह्मराक्षसाला पराभूत करायला" पुतुने श्रद्धेयस्त सांगितले. त्यानंतर पुतुने

तलवार हातात घेतली. वहाणा पायात घालून व दुसऱ्या हातात छतरी घेऊन, सुवर्णपाशात अन्न घेऊन शुभारम्भ सुमारास ब्रह्मराक्षस जेथे रहात होता तेथे येऊन पोहोचला. परंतु तो आगाऱ्या सावलीत गेला नाही. त्या झाडापासून जरा दूरवर छतरीच्या सावलीत उभा राहीला.

ब्रह्मराक्षस त्याचीच वाट पहात होता. तो म्हणाला-"तू उन्हातून बराच लांब चालत आला आहेस. थकला असशील तर इथे जाडाच्या सावलीत येऊन आराम कर."

"नाही, मला तांबडतीव हथून परत जायचे आहे. मी तर तऱ्यासाठी

जमिनीवर जो कोणी पाव ठेवतो. त्याला खाण्याचा मला अधिकार आहे. मी ब्रह्मराक्षस आहे."

राजाने पोतले मंभीरपणे विचार करीत म्हटले-"तू काय फक्त आजच्याच आहारावर भागवतोस? कां रोज तुला आहार पाहिजे?"

"मला तर रोजच सायला पाहिजे!" ब्रह्मराक्षस म्हणाला.

मग तू जर मला आज टाकलेस तर ती प्रश्न कसा सुटणार. जर आताचे खाणे ह्या हरीणाला खाऊन भागवलेस व मला सोडून दिलेस तर पहा! मी ह्या देशाचा राजा आहे. म्हणून मी रोजच्या

Restore

127

सांगे घेऊन आलो आहे हे चे." असे म्हणत पुतनूने सुवर्णपात्र उन्हात खाली ठेवले व तलवारीने झाडाच्या सावलीत बसून बसले.

पुतनूच्या युनितने ब्रह्मराक्षसाचा अत्यंत क्रोध आला. त्याने फिचालात म्हटले- "मी माझ्या ब्रह्मरोवर अन्न घेऊन येणाऱ्याला सुद्धा खाऊन टाकत असतो."

"पण याद राज, तुला मला खाता सायबे नाही. मी तुझ्या झाडाच्या सावलीत आलो नाही. त्यामुळे तुला माझ्या कोणता अधिकार आहे?" पुतनूने विचारले.

"हा तर मला सोळा आहे, दगावाजी आहे. म्हणा मला तुझ्याशी करामते मी सरळ जाऊन राजाला साईन." असे म्हणत ब्रह्मराक्षस उभाऊन उठला.

तू काण्ठासरी जन्मात भयंकर महापापे वधून अशा प्रकारे ब्रह्मराक्षसाचा जन्म धारण केला आहेस. त्यामुळे राक्षस बनून त्या झाडावर घेऊन राहीला आहेस.

असा निच जन्म धारण मुद्धा तुला अवकल जागेवर आली नाही ना? आताही उशीर नाही मग बदल." असे म्हणत पुतनू त्याच्यावर

त्यावर ब्रह्मराक्षसाने फळजीच्या स्वराने विचारले- "सांग! मग मी काय करू? ह्या पेक्षा चांगले आयुष्य झालेविण्याचा काही उपाय आहे का?"

तू माझ्यावरून राज्यानीला बसून तेथे किल्ल्याच्या दरवाजावर पहारा दे. तिथे मी तुला सातवोक आहार पाठविण्याची व्यवस्था करतो. तेथे मानवाला फाडून खाण्याची जरूर नाही ती गरज सोडून दे." पुतनू म्हणाला.

ब्रह्मराक्षसान ऐकले. पुतनू जिबंत परत आलेला पाहून राजाला अत्यंत आश्चर्य वाटले. तेव्हा त्याने सर्व घडलेली गोष्ट राजाला सांगितली. राजाला अनिष्ट परमानंद झाला व त्याने पुतनूला आपला सेनापती केले. त्याच्या सल्ल्याने तो सुखाने राज्यकारभार करू लागला.

स्वतंत्रतेचा संग्राम

आपला भारत देश संस्कृति करिता धूप प्रसिद्ध आहे. विदेशी लोक कारभार करू लागले. त्यांना आपल्या देणालून बाजूला हटवण्याकरीता सगळ्यामध्ये एक प्रचारची नवी चेतना व जगृति निर्माण झाली. इंग्लंडमध्ये शिकणाऱ्या बऱ्याच भारतीय विद्यार्थ्यांनी "जोटस एन्ड द शायर" नावाची स्थापना केली.

त्या सुमारास महाराष्ट्रात जेव्हा सर्वोच्च समर्थता त्यामुळे त्याचा फायदा घेऊन ब्रिटिश शिपायांनी बनलेला अतिशय तान दिला व अपमान केला. त्याच्या विरुद्ध बंड गंगाधर टिळकांनी (१८३७ ते १९२०) एक जबरदस्त चळवळ सुरू केली. ते जीवत जिवंत भारताच्या जनतेच्या प्रेमास पात्र बनले व सोळा नेता बनले.

१९०६ मध्ये सुरतला राष्ट्रीय काँग्रेस महासभेने आधिवेशन भरले होते. त्या सभेत श्री. टिळक व अरविंद घोषांनी असा प्रस्ताव मांडला की; भारताला पूर्ण स्वातंत्र्य मिळाले पाहिजे ह्यावर ह्याचे समर्थन करण्या करिता अरविंद घोष ह्यांच्या अध्यक्षतेमध्ये वेगळ्या रुपात समारोह करताना टिळ-

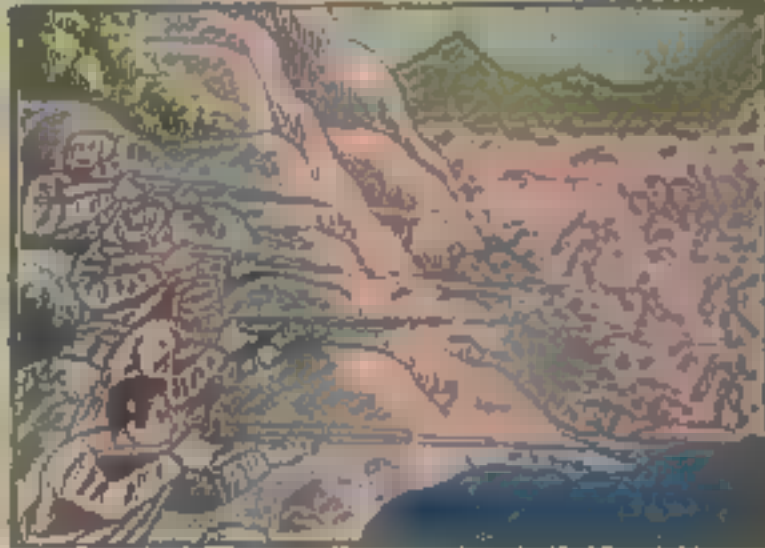

पोबशा काळालाच अरविंद महान पक्षाचे नेता बनले त्यांनी विदेशी वस्तुंचा बहिष्कार. ~~आंदोलन~~ द्वारा भांडणाने प्रश्न मांडविणे, राष्ट्रीय शिक्षा प्राप्ति करण्यासाठी बनलेला सैनिकांची मानव्यकता ~~आ~~ गोष्टींनी भरविदनी दयज ~~आ~~ विरुद्ध घोर विरोध दर्शविताना तेव्हा ब्रिटीश सैन्याने त्यांना बाईट तऱ्हेने त्रास दिला.

दक्षिण आफ्रिकेत ~~आ~~ ब्रिटिश लोकान्या गोरि काळेच्या अत्याचारा विरुद्ध लढाई केली. ते भारतात १९२४ मध्ये परत आले. त्यांनी ब्रिटिश पद्धतीने ~~आ~~ करण्याकरीता "सत्याग्रह" गावांची एक पद्धत निर्माण केली. बिहार महिलांनी पराक्रम विरुद्धातील शेतकरी मजुरांचे संगठन करून तेथील गोन्याच्या अत्याचारांना तोंड दिले.

सन १९१० मध्ये श्री अरविंदनी राज-नीतिक क्षेत्रातून पाय काढून ~~आ~~ आध्यात्मिक मार्ग अन्वयिताना. तरी भुज्या स्वामी बनले समोर श्री सिद्धान्त ठेवले होते. त्यांना ~~आ~~ क्रांतीकारी राजधर्मी करीता ~~आ~~ पुढे उभयपक्षांनी वाटा. क्रांतीकारी नेत्या बाबू जलित आणि ~~आ~~ अखेर गांधी ब्रिटीश सैन्याला ~~आ~~ मालाखोर ~~आ~~ लढून आपले प्राण त्यात केल.

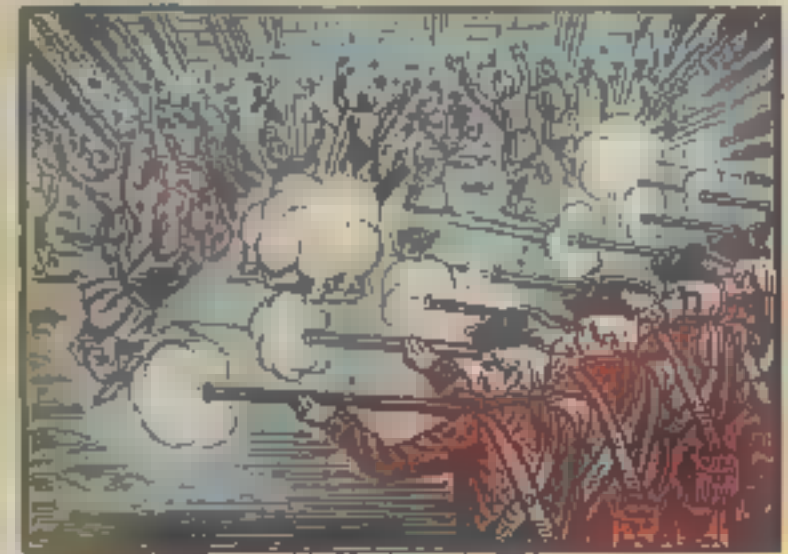

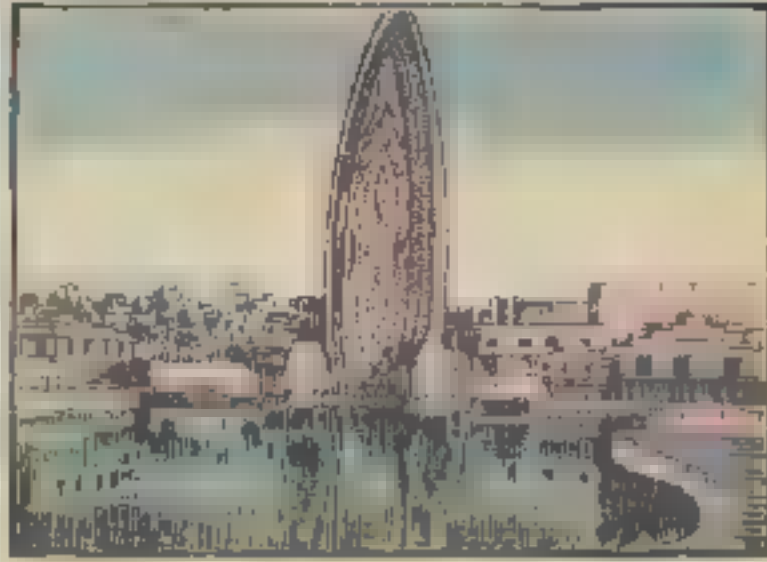
ब्रिटीशांनी ~~आ~~ पलवळी मधील काही पुढाऱ्यांना मारी केले. ह्यावर शांतीपूर्वक आपली असंतोष दर्शविण्याकरीता १३ एप्रिल १९२९ मध्ये अमृतसर येथील जालीयनवाला बाग येथे हुजारी ~~आ~~ एकज जमले त्यामध्ये जालीयनवाला बाग येथे हुजारी ~~आ~~ अमृतसरवर जनरल डायर ब्रिटिश आफ्रिकेच्याचे बर्बरता होते.

कॅनाडामध्ये महात्मा पंजाबींनी ~~आ~~ स्वातंत्र्य चळवळी करीता. एक गडर गावाची संस्था स्थापन केली ३७२ भारतीय पंचावानी भरनेत्या एक कोमरमाक ~~आ~~ महात्मा जेव्हा वापानवर ~~आ~~ इंदोरावर पोहोचल्याचे होते. तेव्हा त्यांना अंका येऊन त्यांनी ते जहाज कनकन्याच्या बंदरावर नेले. ब्रिटिश अधिकाऱ्यांनी त्यांच्यावर गोळ्या झाडल्या.

तेथे ~~आ~~ जी सभा भरली. त्यात ब्रिटिश ~~आ~~ कोणत्याही तऱ्हेचे संकट आणले नाही. परंतु अनानक उत्तरल डायर याने नव्वद मस्त्रधारो सेमिफॉना बरीयर घेऊन येऊन पूर्व सुचना न देताच ~~आ~~ सभेला आलेल्या सर्व जमादीवर गोळ्यांच्या मारा केला. त्या गोळ्यांच्या माराने ३७९ लोक मरणपावले ~~आ~~ १९८८ ~~आ~~ जखमी झाले.

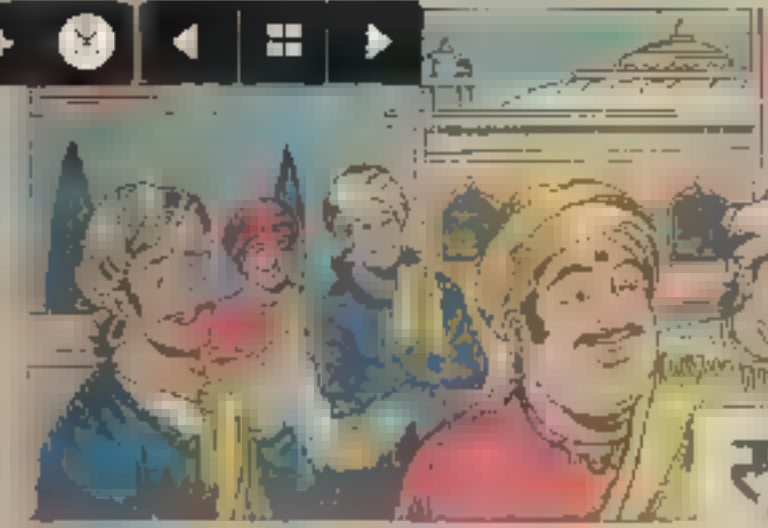
[[Restore - 127 +]]

जातिपतवाला बागाने कुलाकर्ता जिणे
भावे. तेथे त्यावेळी भरतपल्ली थापत
झालेल्या लोकांचे स्मारक ओकले गेले.
देशाकरीता स्वतंत्रता मिळविण्याच्या
हेतूने नडाई शतपारं नवें धर्मनि पत्र
प्रदेशातील हजारां लोकांच्या प्राणां-
पणांचे जे दर्शन आपल्यासार दिवले ते
धडा व भक्तिचे स्मारक आज सुद्धा
आपल्यासार स्मरण देत आहे.

स्वातंत्र्य चळवळीचे अनेक प्रचारा नेता
त्यावेळी वासदेव्या मारीता अद-
माच्या पाठविण्यात आले. ते तेथे
अनेक रीताने त्यासून त्याचे आघोष
झाले. तेथेच त्यांनी आपले प्राण
लोखले.

त्यावेळेपर्यंत पहिल्या गाणी स्वातंत्र्य
चळवळीचे प्रमुख नेता बनले. त्यांच्या
आगमनाचे चळवळीने एक वेगळेच
चक्षण घेतले. मोठ वनवण्याच्या
गरीबांवर द्वितीयांती कर लादले.
त्यावर मांडोळीची संयती घेऊन
हजारो लोकांनी कर भरणे नासंजूर
केले व मीठाचा सत्याग्रह करून अनेक
जण बंदी झाले. त्यांना अनेक प्रकारचे

सुखी कोण आहे?

प्राचीन काळी मालव देशावर सुकेतू
नावाचा राजा राज्य करीत होता.
तो नेहमीच विलासात मग्न असे. त्यामुळे
त्याच्या तोंडावर त्याची छोटी स्तुती
करणारे अनेक जण होते. ते म्हणत असत-
"महाराज, आपल्या ऐश्वर्या समोर ब्रह्म
गुढा पित्ता पडेल. आपल्या क्षजिन्यात
असलेले कुवेरापेक्षाही कितीतरी पटीने
जास्त आहे. तुमची त्याच्याशी तुलनाच
होत नाही. ह्या जगतात सुखी कोण आहे?
असा जर प्रश्न आला तर सर्वात प्रथम
तुमचेच नाव घेऊन मगच दुसऱ्याचे घेणे
योग्य." असे स्वार्थीयुक्त बोलून छोटी
सोटी राजाची स्तुती करीत असत.

एकदा राजाच्या दरबारात ज्ञानधनी
नावाचा महात्मा आला त्याच्या महानते
विषयी राजाने प्रथम बरेच ऐकले होते.
म्हणून त्याचे स्वागत करीत राजा म्हणाला-

"महात्मन्, आपल्या पायभूतीने माझे
राज्य पवित्र बनले." असे म्हणून राजाने
त्याची पादपुजा केली. आणि पंचपक्वान्ना
जवाबदारा बाळून त्याच्याकरीता दरबारात
एक संगीत कार्यक्रम आयोजित केला.

ज्ञानधनी ते सर्व पाहून गप्प राहिला.
महाराजा सुकेतूला वाटले की, हे सर्व
पाहून लोक त्याची स्तुती करतात तरी तो
करेल. परंतु त्याचे गप्प बसणे राजाला
बरोबर वाटले नाही. त्याचा उत्साह माव-
ळला. त्याला ते पाहून रहावले नाही.
राजा म्हणाला-"महात्मन्! आपण अनेक
देशांचे भ्रमण केलेत माझ्या सारखा सुखी
तुम्हांला दुसरा कोणी आढळला का?"

त्यावर ज्ञानधनी म्हणाले-"आमच्या
गावात स्वकेशी नावाचा एक माणूस रहात
होता. त्याला सर्वात सुखी म्हणून म्हणता
येईल."

"स्वकेशी ? कोण आहे तो ? मी तर आजपर्यंत असे कोणते नाव ऐकले नाही. गोष्ट आश्चर्याची आहे." राजा म्हणाला.

"हि गोष्ट सरी आहे की, स्वकेशीने तुम्यासारक्या यश मिळविले नाही. परंतु तो सर्वात सुखी आहे. नक्की काय मोल-मजुरी करून त्याने आपल्या मुलाबाळांना सुखात ठेवले. नातवंडाना मांडीवर बसवले कुठल्याही प्रकारचे चढ उतार न होता त्याने आपले आयुष्य घालविले. शेवटी साठ वर्षांचे आयुष्य आपल्या मातृभूमीवर पड करून वीर मरण पत्करले." ज्ञानधनी म्हणाला.

"ठिक आहे. हे तर सांगा की कमीत कमी तरी माझा काय लागतो

कां ? थोड्याल्या खेदाने राजाने विचारले. "नाही, नाही, स्वकेशी नंतर त्याच्या दोन लहान भावांचा नंबर लागतो ते ही माझ्या गावचे रहाणारे होते. सुंदर शरिरव्यष्टी निर्मळ पवित्र हृदय व परीस्कारी असे ते शब्दच्या पर्यंत त्यांनी दोघांनी प्राणायेंण केले." ज्ञानधनी म्हणाला.

म्हणजे राजा नाराज झाला व ओरडून म्हणाला—"मी निचार मनातील योजना काढल्या पण आपल्या मूळशी प्रशी गोष्ट शोभन दिवत नाही. काय ते गरीब लोक माझ्यापेक्षा सुखी असतील कोणी ऐकतील तर हुसतील."

ज्ञानधनी हसून म्हणाला—"राजन्, आपण कसाला निराश होता ही गोष्ट तितकीच सरी आहे की, ऐश्वर्य व वैभव तुमह्या स्वताला सुख मिळवून देतं. परंतु हे विचार की, त्या जगात कोणतीही गोष्ट आपवत नाही. कोण सांगू शकले की, असे ऐश्वर्य किती दिवस भोगू शकू. व शेवट पर्यंत आपल्याला जीवन सुखमय येईल." असे म्हणून ज्ञानी आपल्या वाटेने निघून गेले.

"अमु, ह्यांची पांढरी दाढी पाहून धोका खाल्लात. योग्य तो आदर सरकार केलात." गुळाची चव काय." म्हणो प्रमाणे त्याला तुमच्या

ऐश्वर्य सुखाच्या वाचतील काय माहीत ? सर्व जगात जर सुखी कोण असेल तर सुकेतू राजाविषय दुसरा कोणी नाही. "महाराज ! सुकेतूचा जय असो !" असे म्हणत त्याच्या चोहोबाजूला असलेल्या त्याच्या राजभटाना त्याची स्तुती करीत जयजयकार केला. राजा भुडा ज्ञानधनीने सांगितलेले एक स्वप्न आहे असे समजून विसरून गेला.

एक वर्ष उलटले. एकदा राजा गाढ निद्रित असताना एक आवाज ऐकू आला—"शत्रु भतपुरात घुसला आहे ! शत्रु आला आहे." तो आश्चर्यचकित होऊन उठून बसला. राजभटाने येऊन सांगितले. "अमु ! राजा महाबलने आपल्या सैन्यसमूह किल्ल्यावर आहे. आपले सैनिक त्यांना तोंड आहेतच. काही उपभोग नाही.

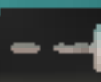
दुसऱ्या क्षणीच—"महाराज महाबलचा जय असो ! अशा घोषणा देत शत्रुच्या सैन्याने किल्ल्यात प्रवेश केलेला स्वतः राजाने पाहिला.

सुकेतू राजाने विचार केला. एक क्षणाचा जरी विलंब लावला तरी जीवाला धोका आहे. म्हणून त्याने मदक्यात जगावरचा राजाचा वेप काढून टाकला व साघे कपडे घातले. पण तेवढ्यात त्याला शत्रु

सेनापतीचे ओरडणे ऐकू आले—"कोण पळून जात आहे. पकडा." तेवढ्यात एका शत्रु सैनिकाने उगारली. पाहून राजाला वाटले आता जमण्यापेक्षा मरण जाण उत्तम असे समजून तो समोर धावत म्हणाला—"मी पण पहातो मार पाहू."

त्याच वेळाला राजाच्या धरोवर त्याचा मुका मुलगा होता. त्याने नव्हिली-वर येणारे सकट ओळखले व तो जोर-जोरात ओरडून म्हणाला—"हे मागे वळील महाराज सुकेतू आहेत. त्यांना मारून का." आश्चर्याचीच गोष्ट घडली त्या भीतीने सुक्या राजकुमाराच्या तोंडून शब्द बाहेर पडले. राजाचा करावयास गेलेला

सैनिक क्षणभर थांबला व त्याला पकडून त्याने महाबलच्या समोर उभे केले.

महाबलने विचार केला की, शत्रूला जिवंत ठेवणे योग्य नाही त्याने आपल्या शिपायांना हुकूम केला की-“ह्याला जिवंत बाळून टाका.”

महाबलचा हुकूम मिळताच चिंता बनवली, व त्याच्या मध्यभागी राजा सुकेतूला उभे केले. ते दृष्य पहायला असे लोकमुढा होते की, ते राजाची खोटी स्तुती करीत असत.

सुकेतूने नीकेर आपली दुष्टी बळवून पाहिले विल्ला अंतपुर बाग, असे एक एक त्याच्या दुष्टी समोरून निघून गेले तो असा विचार करून रडू लागला-“ह्या क्षणी ह्यातली कोणतीही गोष्ट माझी नाही. अरेरे! एका क्षणात हे परिवर्तन घडले. महाराजाचे वैभवपूर्ण जगलेले जिवन शेवटी कसा तऱ्हेने संपूर्ण होत आहे. ज्ञानघनी म्हणत होता तेव अरे होवे-“कोणतीही गोष्ट साधवत नाही ! ह्या गोष्टीचा अंदाज

लावला जात नाही. की जीवनाच्या शेवटच्या घटके पर्यंत सुखी कोण आहे ? व दुःखी कोण ? हे वाक्य खरोखरी सुवर्णक्षरांनी लिहीण्या योग्य वाहे.” असा विचार करीत असतानाच चितेला आग लावण्यात आली.

तो गद्गदून रडू लागला ज्ञानघनी ! ज्ञानघनी ! महाबलने म्हाब्द ऐकले. तो विचार लागला हा ज्ञानघनी कोण आहे ?

तेथे जमलेल्या लोकांनी सर्व कहाणी सविस्तर सांगितली. त्यावर राजा महाबल विचार करू लागला-“ही गोष्ट खरी ! कोणाला माहोत की, कोणावर केव्हा कधी परिस्परितो येईल. ह्याक्षणी ठरी मी स्वतःला महान समजतो पण डाऊक नाही माझे भविष्य असेल. पुढच्या क्षणी काय होईल...खरे तर सुकेतूला मारणारा मी कोण ? विचार पमात येताच, त्याला मनापासून पश्चात्ताप होऊ लागला. महाबलने ताबडतोब चिंता विज्ञविष्ण्याचा हुकूम सोडला व सुकेतूला प्राणापासून वाचविले.

कप्याचे धन

राम वीस वर्षांचा तरुण होता. तो जास्त दिकला सक्कलला नव्हता. तरी गप्पा चारण्यात एक नखरचा पटाईत होता. त्यामुळे गावातील सर्वजण त्याच्यामुळे गोंड गोंड गप्पा मारून काम करून घेत. राम गरीब स्वभावाचा असल्यामुळेच काय गावातील लोक त्याने केवढ्या कामाचे थरोबर पैसे त्याला देत नवत. त्यामुळे तो आपला उदरनिर्वाह व्यवस्थित रितीने करू शकत नव्हता. अनेक कष्ट सोसावे लागत.

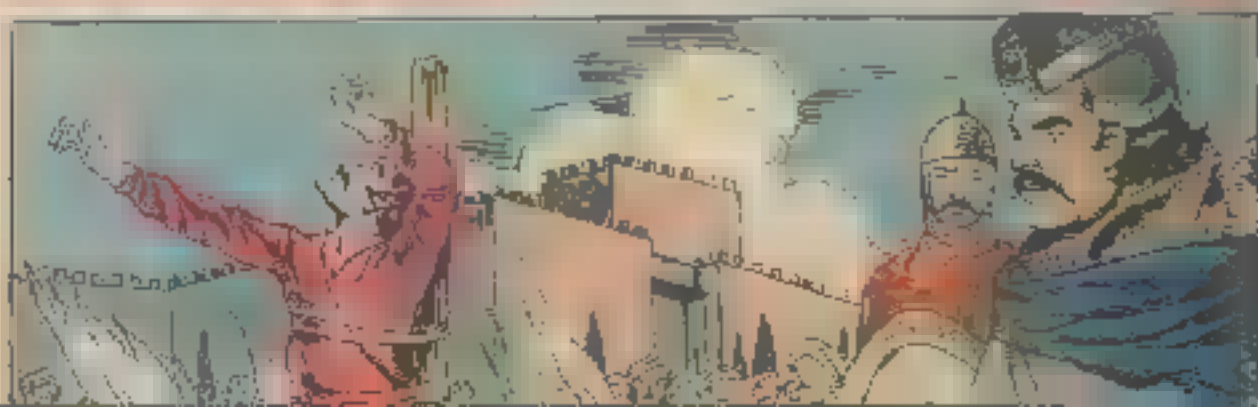
त्याच गावात सीता नावाची एक मुलगी रहात होती. रामचे मन सीतेवर जडवे होते. सीतेलाही राम मनापासून आवडत होता. परंतु सीतेच्या बडोळांनी रामला बोलावून म्हटले-“अरे राम तू अत्यंत संकोची आहेस. त्यामुळे तू आपल्या वायकोला कधीही सुखी ठेवू शकणार

नाहीस. जर तुझ्याजवळ कधीत कधी संपत्तीच्या नावावाली जरी वान एकर जमिन असेल तरच मी माझ्या मुलीने लग्न तुझ्याशी करून देईन.

गमाधरच्या नांडेचे ते ऐकून राम अस्थित कालजीत पडला. तेव्हा सीतेला गुप्तपणे रायला येतून सांगितले-“तू थोडा संकोच मात्र घडील नव्यावर नाराज नाहीस. तू अर माझ्या बडोळांना जरीसे कातर जाणून दिलंस तर तू आपल्या दोघांचे लग्न लावून देतील.”

ताबडतोब राम गावातील भावकाराकडे गेला व जरीचे घातर मागू लागला.

भावकाराने निस्संकोचाने म्हटले-“ठिक आहे ! मी तुला तक्का एक जरीचे घातर देईन पण त्याच्या बदल्यात तू मला चार चांदीची नाणी द्यावयास पाहिजेत. तू जाऊन चार नाणी घेऊन ये.”

Restore

177

त्याने जरीची किनार असलेले धोतर घेतले व तो सोतेच्या वडीलांकडे आला. सोतेचा बाप ते धोतर पाहून अत्यंत मानदीप्त झाला व म्हणाला—“कित्येक दिवसांपासूनची माझी इच्छा पूर्ण होत आहे. सांग तुझी पण काही इच्छा असली तर ती मी पूर्ण करीन.” “सोतेसो माझा विवाह करू द्या.” रामने सांगितले.

सोतेचे वडील म्हणाले—“राम, तुझे गुण कौतुक करण्यासारखे आहेत. तू माझे मन खूष केलेस. देव तुझे आशीर्वाद करी. माझ्या मुलीने लग्न तुझ्याशी लावून घेणे तर ती नवकी मुली राहील. आता मी तुमच्या दोघांचे लग्न लावून देतो.”

परंतु ह्यामध्ये एक विचित्र घटना घडली. ज्या सावकाराकडून रामने जरीची किनार असलेले धोतर घेतले होते त्याचा मुलगा दन्याच दिवसांपासून आजारी पडला होता परंतु कोणताही वैद्य त्याच्यावर उपचार करू शकला नाही. तेव्हा सावकार एका साधूला भेटायला गेला. साधूनी मुलाची तपासणी केली व म्हणाला—“जो पापे केलीस त्यामुळेच तुझ्या मुलाला आजारीपण झाले. मी ह्यावर औषध देतो परंतु त्याची किंमत दिली पाहिजेस.

सावकाराने त्याचे म्हणजे मान्य केले तेव्हा ताबडतोब साधूने मुलाला

दिली एक वाळवलेला उन्हाळा परंतु काराचा मुलगा काही बरा झाला नाही. त्यावर साधूला आश्चर्य वाटले. सावकार आपल्या मुलाची तपासणी पाहून चिंताग्रस्त झाला.

त्याने साधूकडे जाऊन त्याचे कारण ते विचारले तेव्हा साधू त्याला म्हणाला—“तू घन न्यायाने प्राप्त नाहीस त्यामुळे तू कोणताही उपचार करू शकत नाही.

“तू न्यायपुर्वक घन मत्ता दिलेस माझे औषध बरोबर देईल. तू तर ठरलास रोजच्या रोज तुम्हाकडे अनेक लोक येऊन आपसे

कर्म करून घेतात तेव्हा न्यायपुर्वक झालेले घन माझ्या हातात येईल तेव्हा त्याच क्षणी तुझ्या मुलाची तब्येत ठण्ठणीत बरी होईल.” साधूने सावकाराला सांगितले.

त्याप्रमाणे सावकाराने ज्या ज्या कर्जदारांनी पैसे परत फेडले ते त्यांची नावे घेऊन साधूच्या हातात पैसे द्यायला सुरवात केली. पण जेव्हा सावकाराने रामाकडून मिळालेली चार नांदींची नाणी नाव घेऊन साधूच्या हातात ठेवली तेव्हा आश्चर्य करण्यासारखी विचित्र घटना घडली. स्थितीत असलेला सावकाराचा मुलगा उठून बसला.

“हिच न्यायपुर्वक मिळवलेली संपत्ती आहे. ज्या व्यक्तिकडून घन घेतलेस

ह्यापूर्वी रामने सावकाराकडे वरेच काम केले होते. परंतु सावकाराने त्याला बरीबर पैसे दिले नव्हते. तरी सुद्धा रामने तिकडे जाणून बुजून दुर्लक्ष केले होते.

ह्यानंतर गावातील अनेक जणांकडे जाऊन त्याने चांदीची चार नाणी मागितली होती. परंतु त्यातील कोणीही त्याला चार चांदीची नाणी द्यावयास तयार नव्हते. त्यावर राम अत्यंत निराश झाला. त्या दिवसापासून त्याने आस्तव कष्ट करून न खाता पिता एका आठवड्यात चार चांदीचे रूपये जमा केले.

ते घेऊन तो सरळ सावकाराकडे गेला. व त्याला ती चार नाणी देत न्याय्याकडून

परत करून टाक. ते दुसऱ्याच्या उपयोगा-
पारीता नकली मालीय घेईल." साधू म्हणाला.

त्यानंतर सावकाराने सावडतोय ती चार
चांदीची नाणी रामच्या घरी पाठवून दिली.
त्यावेळेस त्या सावकाराकडे गावचा तलाठी
आला होता. सावकाराच्या मुलाची लखंड
धांगली बरी आल्याचे पाहून त्याने त्या
साधूला आपल्या घरी बोलावणे घाडले.

साधूने तलाठ्याच्या घरी जाऊन त्याच्या
मुलाला पाहिले व म्हणाला—"तू केल्या
पापाची फळे ह्या तुझ्या मुलाला भोगायला
लागत आहेत. जर तुझ्या घरी त्यापुर्वक
मिळविलेले धन असेल तरच माझे औषध
तुझ्या मुलाला बरे करेल.

तलाठ्यांनी त्याच्या बदन्यात सावळा
दहा चांदीचे रुपये दिले, परंतु त्याचा मुलगा
तसाच बेशुद्धावस्थेत पडून होता.

त्यावर असंतोष दाखवित साधू
म्हणाला—"जसे वाटते आहे की, ह्या
गावांत त्यामाने धन कमावणाऱ्या लोकांचे
दिसत नाही हि अ-धत काळजी वाटणारी
गोष्ट आहे.

तलाठी म्हणाला—"साधू महाराज !
सावकाराच्या मुलाचे दुखण रामच्या
दिलेल्या पेशाने बरे झाले ना." तर मी
पण त्याच्याकडे जाऊन पैसे काढून घेती.
असे म्हणत तलाठी त्याच्याकडे जाऊ
लागला.

तेव्हा साधूने त्याला याबबत म्हटले—
"माझे म्हणण ऐकून ऐक रापने
सावकाराला चांदीची चार नाणी दिली.
हि खरी गोष्ट आहे. ह्यात शकेचे कारणच
नाही. कारण त्याने ते स्वकष्टाने कमाव-
लेले होते. ते सावकाराने वक्षित म्हणून
त्याला परत केले. आता तो पैसा त्याप-
पूर्वक कमावलेला म्हणता येत नाही. जर
त्याशिवाय रामच्याकडे काही पण असेल
तर ते घेऊन ये." साधू म्हणाला.

तलाठ्याने रामच्या घरी जाऊन साधूने
सांगितलेली गोष्ट सांगितली तेव्हा राम
चिंता करीत म्हणाला—"महाशय ! मी

काय करू ! माझ्याकडे ह्या चार चांदीच्या
नाण्या व्यतिरिक्त एकही पैसा नाही."

तेव्हा लाचार होऊन त्याने ती चार नाणी
रामकडून घेतली व साधूला दिली नाहीत
तोच तलाठ्याचा मुलगा जाटवतून खाड-
कून उठून बसला त्याचे दुखणे असे काही
नाहीसे झाले की कोणीतरी जादू करावी.

तलाठी आश्चर्य वाटून म्हणाला—"साधू
महाराज, रामच्या त्या चांदीच्या चार
नाण्यांमध्ये काहीतरी महिमा आहे. त्याने
सांगितले की, सावकाराने मला परत केलेल्या
चार चांदीच्या नाण्यां व्यतिरिक्त काहीही
नाही व लोच नाणी मला दिली. त्याच्या-
कडून आणून मी आपल्याला दिली.

हि गोष्ट ऐकताच संतापाच्या आवेशात
घेऊन साधू म्हणाला—"ह्याचा जय असा...
सावकाराकडून रामला जे धन काढले
ते मी रगडली की, सावकाराने त्याला
दान भावनेने प्रेरीत होऊन यक्षीस म्हणून
दिले आहे. अन्याय करून दुसऱ्याचे धन जे
लोक आपल्याकडे ठेऊन घेतात त्यांच्याकडे

जशीच रोगराई पसरते. त्यामाने मिळ
विलेले धनच त्याचे रक्षण करते." असे
म्हणत साधू तेथून निघून गेला.

साधूने तलाठ्याला जो उपदेश केला
ते सर्व गावभर पसरले त्यांनी सर्व
लोकांच्यात भीती निर्माण झाली. कारण
किरयेक गावातील लोकांनी रामकडून
काम करवून घेऊन त्याचे योग्य मूल्य
त्याला दिले नव्हते. त्याकारणाने गावातील
सर्व लोकांनी एकत्रित सहमत होऊन
नगणी जमा केली व रामला एक घर व
दोन एकर जमिन घेऊन दिली.

त्या दिवसापासून राम व शीता आपले
आयुष्य आरामात घालवू लागले.

स्वकष्टाने त्यामाने कमावलेल्या
पैसांचा महिमा सर्वांनी आपल्या डोळ्यांनी
पाहिला. त्यामुळे गावातील सर्व लोक
तसाच प्रकारे त्यापुर्वक न कष्ट करून
रापती कमावू लागले. रोगराई पासून
मुक्त होऊन, आपापले जीवन सुखासमा-
धानाने घालवू लागले.

एकदा धमला ॥ लिखा गती व्यक्तदेवा
 गजानना गाम्भी एका नरकातल्या
 त्या जाले होते बळी असताना
 त्या जाले बळी भरणा
 होता ॥ तेथ फेड्याचे बळी जाले
 दिसले, ते गजाननाच्या मनात एक घड
 विकृत धाम्याचा विचार जाला

तिने ~~आपला~~ नवत्याला तो गोष्ट
बोलेलून दाखवत म्हणले—“हे बघा, दस
केळ्यांचे धड स्वस्त्यात असतात. आपण
मुद्दा केळ्याचा एक नव विकत घेऊन
जाऊ या.”

"पूर्ण केल्याचा घंऊन आपण करणार. आपल्याला थोडीच मूले-वाळे आहेत." व्यंकटेश नाराजीने म्हणाला.

आपण जर अर्धवट पिचलेली केंडी
मेली तर एक पंचमा दिवस तरी छान रहा-
तील. दसो जो धड चार रुपयाला विकला

मार्गों की आपत्त्या किन्तु यहाँ स्वयंभूया
मिथ्याचार नाश। तुम्हीच जरा
विचार करा." मंगला म्हणाली
आपल्या आपल्या शेजार दिसा
आपल्या त्यातल्या त्यात एक मोठा
पाहून शरदी केला व आपल्या
नवऱ्याच्या आशावर किन्तु कितीका
परतु व्यवस्थित नेणे
आपल्या प्राप्तीपेक्षा जास्त वाटले.
म्हणून मध्य वाटेत त्यांनी तो पड सांली
उतरवला.

त्याने जवळ ~~आला~~ अध्या द्याटे पर्यंत घड
उचळून ~~आला~~ हेता त्यामुळे भयला
रूप झाली होती कारण बाबारा पासून
घरापर्यंत तो घड येऊन पायला नोकरीने
नक्कीच दोन हफ्तापेक्षा कमी पैसे येतले
नसते. आता एक ~~आला~~ धरापर्यंत
जाण्याला गेला ~~आला~~.

रस्त्यात जो नोकर मिळाला. एक
रुपया देऊन कैळ्याचा परापर्यंत
आणला. त्यामुळे मजबूरीत एक
रुपयाचा ढाला त्यामुळे त्रिचा
शानंद गंगनाथ यादेनासा.

दुसऱ्या दिवसापासून केळघाच्या तालात एक एक पिकू लागली. तूपच बांगली लागत होती. त्यामुळे नवरा-बायको पोटभरून जाऊ लागले.

रुपान्ती भूक मंदावु लायसी.

मंगला दिवस नवऋत्याला
 म्हणजे— "गदाता ना.... अहो ! हा
 कळयामुळे आपल्या साण्याचा खर्च
 किती कमी होऊ लागला आहे. त्यात
 मुठा फायदाच

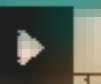
साऊन साऊन व्यंकटेश पूरा कंटा-
गेल्या. व म्हणाला- "आता जी काही
केल्ली सरली आहेत. ती आजूबाजूच्या लोकांत
वाटून टाक आता हव्यास पुरे."

परंतु भंगलाने त्याचे म्हणणे ऐकले नाही उलट त्याला खिजवत म्हणाली—
“अहाहा ! एवढ्या दूरवरून काढत सोसून जी केळी आणली ती काय दुसऱ्यांना देण्याकरीता ?”

काही दिवसातच घडतील सर्व केळी
पिकून गेली तेव्हा म्हणाली- "अहो,
शोधे जेवणाच्या ऐवजी केळीच
साळण राहू."

अरुण, ममला, पहातील
एकही केळ फुलवचे

तयार नव्हती. त्यामुळे दोघांची जेवणाच्या बदल्यात केळीच खाऊन ती पूर्ण संपवली."

परंतु ह्याभा शरिणाम मात्र विपरित ~~...~~ ते दोघे हंगवण ~~...~~ पोटदुखीच्या व्याधीनी वस्त झाले.

अंकटेश चेष्टेच्या मुरात आपल्या बायकोला म्हणाला-"पाहिलेस ना ! नुसा हद्दीपणा आणि कायदा आता ह्यावर उपचार करण्याला तुझ्या बचतीपेक्षाही जास्तच गरजांना होणार आहे. आता प्रथम पोटदुखी पासून सुटका झाली पाहिजे.

"ही गोष्ट खरी आहे, परंतु त्यावर एकच उपाय म्हणजे आपली पोटदुखी बंद होई पर्यंत उपवास करणे." मंगला ठमन्यात म्हणाली.

परंतु आता अंकटेशाने तिचे म्हणणे मान्य केले नाही तो म्हणाला-"उपासान आपल्या दोघांची शरीरे आणखीतच अक्षय्य होतील. त्यामुळे ती खर्च दुपट होईल. मी ही पोटदुखी सहन करू शकत नाही." असे म्हणून ती वैद्याच्या घरी निघून गेला.

वैद्याने त्याला तपासून दोन रुपये घेऊन गोळ्या दिल्या व प्रत्येक जेवणानंतर दोन दोन खावयास सांगितल्या.

दोनच दिवसात अंकटेशाची पोटदुखी बंद झाली. परंतु मंगलाची पांढ दुखी जास्तच वाढली.

खरी गोष्ट मंगलाला कायदा करून घ्याची व्याधी लागली होती. त्यामुळे तीन प्रत्येक जेवणानंतर दोन गोळ्या घ्याव्यात असा एकच गोळी खावली होती. त्यामुळेच असा परीणाम झाला होता.

शेवटी अंकटेशाला वैद्याला घरी आणणे भाग पडले-"वैद्याला मंगलाने केलेल्या स्वताहाका ~~...~~ पाहून शस्त्र आले. त्यान आपल्याने गोळ्या द्या म्हटले-"मी ह्या गोळ्या फुकट देत आहे ~~...~~ मी सांगितल्या प्रमाणे गोळ्या घेतल्यास तरच तुझी पांढ दुखी निपून जाईल.

परंतु दुसरी गोष्ट अशी होती की, अंकटेशाने वैद्याला गुप्तरूपाने दिलेले पैसे त्या दोघां शिवाय कुणालाच माहित नव्हते.

बिचपुपुराण

सुद्धाच्या जागमनाचा निरोप कळताच कपिलवस्तु नगरातील सर्वांनी त्यांचे स्वागत करण्याकरीता सर्व नगर फुलांनी गुप्तीभित केले. सर्व लोकांच्यात आनंदासाह निर्माण झाला होता. की, सर्व जगतात ज्योतिषय बनलेले भगवान बुद्ध आपल्या नगरातील रहाणारे होते. राज्याचा राजा सिद्धार्थ वनगारे होते. परंतु ते विस्वाचे बक्रवर्ती बनले. ह्याचा अभिमान वाढून सर्व नगरवासियांनी रस्त्यावर कुलांच्या पायधड्या ठाकल्या.

आपल्या मूलाला केव्हा एकदा आपल्या बाळुपाशात घेऊन कवटाळतो असे राजा शुद्धोदनाला मनातून वाटत होते.

नगरात बुद्धांचे आयमन झाले. अर्धोन्मिलित नेवाने ~~...~~ गंभीर मुखमुद्राने

निचलशांत करुणानी मूर्ती बनलेले बुद्ध व त्यांच्या पाठीमागून हजारो लोक 'बुद्ध शरण गच्छामि', 'धम्म शरण गच्छामि', 'संघ शरण गच्छामि', अशा जयजयकार करीत येत होते.

तिकडे राजमहालात यशोधरा राहुल ~~...~~ महाराज शुद्धोदन राजवाड्याच्या पायऱ्या उतरून मुलांनी येण्याची प्रतीक्षा करीत होते. साखी चेला आंगणात पुढे जाऊन उभा होता. त्याच्या डोळ्यातून आनंदाश्रु गळत होते. तो आपल्या मालकाची उत्कंठनेने वाट पाहत होता.

बुद्ध हातात भिक्षा पात्र घेऊन राजमहाला समोर आले. राहुलने धावत जाऊन आपल्या बडीलांचे पाय धरले व नमस्कार

केला. अनेक वर्षांनी दर्शन देणाऱ्या आपल्या पतीच्या प्रसन्न चेहऱ्याकडून यशोधरा तळमले. तमारेने पहात राहिली. त्यांना तिने साष्टांग नमस्कार घातला व त्यांच्या पायाला मणं करीत आपल्या डोळ्यातून अश्रूंना त्यांचे पाय.

बुद्धाच्या जालिमना करीता पुढे झालेले महाराज बुद्धोदनाचे हात त्यांचे व परित्राजक रूप व हातात भिक्षापात्र पाहून लुळे पडले. ते मतिभ्रष्ट होऊन निश्चल झाले. बुद्ध महाराजांचे काळीस भिक्षु रुपी झालेला आपल्या मुलाला पाहून तडफडू लागले. त्याच्या डोळ्यातून अखंड अश्रूधारा वाहू लागल्या.

"वाळा, सिद्धार्थ! गौतम! हे काय झाले? तू ॥ काय कल्पन असल्यास." असे म्हणत ते रडून कळकळू लागले आणि नेचुद्ध झाले.

बुद्धानी आपल्या वरिलाने दोके आपल्या मांडीवर घेतले ॥ त्यांना आपल्या शुभ वस्त्यान वारा घालू लागले. असल्या मुलाचा स्पर्श होताच राजा बुद्धोदनाला बुद्धाचा अर्थ प्राप्त झाला. बौद्ध सिद्धार्थ म्हणूनच परत आली आहे." हे बुद्धोदनाच्या कानांना अमृतवाणी ऐकल्यासारखे वाटले. त्याच्या अर्धवट उभयवल्ग्या डोळ्यातून एक तऱ्हेचा फिरण झाल्यासारखे वाटले. हात बुद्धाच्या तोंडावर एक प्रकारचे तेजोवलय नमकत होते. त्या बलमाच्या अनिदवनी प्रभावाने बुद्धोदनाला उत्तेजित केले. अशांततून शान्तिकडे, अधनारातून प्रकाशाकडे ॥ भ्रमशून्य सत्याकडे त्यांना खेचले गेले. "बुद्ध जरण गच्छामि" हेन वाक्य मनपटलावर बारबार पडू लागले. त्यांच्या तोंडूनही ते शब्द वाहेर पडू लागले. राहुत बुद्धा वेध म्हणत होता. सर्व लोकांच्या तोंडूनही तेच शब्द वाहेर पडत होते. यशोधरा डोळे मिटून छातीवर हात ठेऊन ध्यानस्थ मुद्रेने पुटपुटता

म्हणत "बुद्धं जरणं गच्छामि" चा जप करीत होती.

स्मितोत बुद्धाने राहुतच्या डोक्यावर हात फिरवीत म्हटले-"मी तुला आशिनाद देता की; तू बुद्धा बुद्ध वनून धर्माचे ॥ तयाचे अनुकरण करीत ॥ करीता सापेक्षता मिळवून देशील. माहित आहे का? बुद्ध याचे तात्पर्य काय आहे? तुझ्या धारणेने केवळ भीष बुद्ध नाही. उत्तम धर्माचरण व अहिंसा पाळणारे सर्व बुद्ध होतात. बुद्धत्व होव ॥ आहे. बुद्धत्व प्राप्त करणारा मनुष्यच बुद्ध होऊ शकतो असा मनुष्य धारण करणारा बुद्ध व त्या मार्ग करतो. बुद्धांच्या द्वारा उपदेदीत धर्मच मनुष्याच्या जिवाला क्षरे पण मिळवून ॥ धर्मच मानवाला अनुकूल आहे.

ह्यानंतर यशोधरा आपले उचडीत बुद्धांकडे निश्चल दृष्टी म्हणाली-"स्वामी! मी मला स्वताला आपल्या हातात भिक्षा रूपाने खपित करत आहे. आनपर्यंत मी एक गृहिणी म्हणून राहिले. परंतु ज्ञातापामून मी एक मानवाच्या सेवाधर्मा करीता म्हणून एक सत्यासिनी बनत आहे. आपल्या पावलावर पाऊल ठेऊन हे जीवन घालवणे हाच माझा धर्म आहे. ह्याकरीता आपण तारी जातील

समाजात एक बौद्ध काढून द्या." असे म्हणत यशोधराने बुद्धांच्या पायांना बांकून नमस्कार केला.

अशा तऱ्हेने यशोधरा बौद्ध धर्माचा स्वीकार करणारी पहिला महिला झाली.

बुद्धाना भगवान रूपात पहाणाऱ्या असंख अश्व वहात असलेल्या, नेत्राला गौतम बुद्धानी पाहिले व आपल्या शत्रुपाशात बंध्याकरीता ते पुढे झाले. तेवढ्यात खाली वाकत साष्टांग घालीत चेन्नाने त्यांना नमस्कार केला तेव्हा त्याला उठवत बुद्ध म्हणाले-"चेन्ना, कोणीही मनुष्य कितोका महान मोठा बनला, तरी लहानांनी मोठ्यांचा आदर केला पाहिजे.

प्राप्त होतो. ह्या भावनाने एक कारण वर्माचरण किंवा मंध सेवाच्या वरीना कामच्या हृदयात अत्यंत भक्तिभाव उत्पन्न होत आहेत. आम्ही एक प्रकृतिकाली संवघ जोडत आहोत. तेव्हा कृपया आपण आपल्याला भगवान मानून आम्हाला आराधनेच्या भावना व आपल्याला तसे. म्हणण्याच्या इच्छेला आहवांनी घालू नका."

तेव्हा पासून बुडाना बुद्धदेव व भगवान बुद्ध अशा नावाने संबोधले जाऊ लागले. अशा उत्तम मनुष्यच देव आहे.

शाक्यवंशातील मोठे लोक सोदले तर याकांच्या सर्वांनी बौद्ध धर्माचा श्रद्धाकार झाला. व त्याच बरोबर बुद्धाच्या आदेश व उपदेशाचा प्रसार केला. ते सर्व भिक्षु बनले त्यांनी सर्वांनी आपापली संपत्ती संभाला अर्पित केली. ते सेवा धर्म स्वेच्छेने करायला तयार झाले.

देवदत्ताना सुरवाती पासूनच बुद्धांच्यावर द्वेषभाव होता. म्हणून त्याने उघेले प्रेरित होऊन बौद्ध धर्माचा विरोध केला व बुद्धाच्या विरुद्ध आपले एक संगठन निर्माण केले.

बुद्ध कपिलवस्तु नगरातून जावयास निघाले. त्याच्या बरोबर अनेक अनुयायी शिष्य यशोधरा व राहुलही होते.

बुद्ध वाटेने जाताना सुजाताच्या घरी भिक्षु बनून गेले. बुद्धाने सुजाताच्या मुलाचा आशिर्वाद दिला. आणि राहुलला म्हटले--"राहुल, सुजाताच्या मुलाला तुझा भाऊ मान. तुम्ही दोघांनी मित्र बनून भावांच्या प्रेमाने जाती वर्णभेद यांना तोडून विश्व मानवताकरीता कुटुंब एक आहे ही भावना जगाला पटवून."

सुजाता बुद्धांची शिष्या बनून यशोधरा बरोबर चालू लागली. बुद्धाने त्यांना उपदेश केला की, गृहिणीचा धर्म घर संसार चालवणे. शायकांनी बौद्ध धर्माचे अवलंबन करून आपल्या मुलायाळाना वनवण्याच्या माता म्हणून राहिले पाहिजे. हाच संदेश सर्व मनुष्य-जातीत त्यांनी धर्म संचालन करावे.

बुद्धाने आपल्या अनुयायी व शिष्यांना धर्मचक्रचे संचालन करण्याच्या हेतूने चौहोवाजूला पाठविले. नंतर यशोधरा व राहुलला समजावले की, त्यांनी परत कपिलवस्तुला जाऊन बुद्ध बुद्धोदनाचो देखभाल करावी व शाक्यवंशाला धर्मनि चालण्यास सांगावे.

ह्यानंतर बुद्ध एकटेच मार्गक्रमण करू लागले व जंगलातून जाऊ लागले. त्या अयंकर जंगलात अत्याचार करणारा एक अंगुलीमाल नावाचा दरोडेखोर रहात

होता. त्याने पाणसांची त्याच्या बोट्यांची माळ करून गळ्यात बांधलेली होती. ती बोटं अशांची होती की, जी धावरून त्याच्या आधीन होत. आणि आपले प्राण वाचविण्याकरीता त्याच्या हातून मारले जात."

अंगुलीमालला असे की, प्रकारे आपण प्रभावशाली बनव्याने लोक आपले नांव ऐकताच घरघर कापतील.

अरण्याच्या मध्यभागी गेल्यावर "पाला काही गुराखी भेटले. त्या रस्त्याने जाणाऱ्या बुद्धांना पाहून त्यांनी विचारले--'स्वामी, आपण त्या बाजूला जात आहात की? बाळीस पन्नास माणसे एकत्र असल्याशिवाय

तिकडे जाण्याने पाडग जुणी करीत नाहीत. तिकडे एक भयंकर डाकू रहातो. एकदा कोणी त्याच्या हातात सापडला, तर तो त्याला डार मारल्या निवाग नाही."

बुद्ध त्यांना म्हणण्याची पर्वा न करता त्या अरण्यमार्गास लागले.

समीकून एकट्यास येणाऱ्या बुद्धांना अन्तर्गत लपवून घ्यावे, ते आपल्या भाव्यावस्थात काहीतरी लपवीत होते.

अंगलीमाल आपल्या हातांनील रक्ताने धडधडलेली चरुचकीत घार असलेली कुन्हाड हवेत उगारीत मोरात ओरडून म्हणाला—"तू काहीतरी लपवलेले आहेस ते तावडतोव माझ्या हातात दे."

बुद्धाने लपवलेले वस्तू आपल्या हातात घेऊन लपवलेले भिक्षापात्र बाहेर काढले व अंगलीमालच्या हातात दिले.

अंगलीमाल उलट-मुलट करून म्हणाला—"ठक! हे तर भिक्षापात्र आहे. तू भिक्षुक का? माझ्या शोषा करीता आलेला दिसतोस माझ्या समोर हसत तिकडे भिक्षापात्र द्यायचो तुझी हि हिम्मत! तुला मोती काढत नाही. माहीत आहे का काय आहे?"

"तू मनुष्य आहेस मी बुद्धा एक मनुष्य आहे मला आपण एकमेकांना म्हायत कराला" बुद्ध म्हणाला.

"तू मला आपला देऊन आणले प्राण कायच. ताहीतर तुझा मारुन ठिकेन. त्यानंतर तुझा अगठा माझ्या माळेस अडकवीन.

तू मला दाकणार, बस एवढेच का! मृत्यु हा केव्हाचा केव्हातरी मेणारच आहे. ज्ञान हा मला आनंदाने मी मरावयाम मार बाहे. मला मालून दाकणार आहेस. उद्या तु मारणार आहेस, पण काय उद्या मारवयचो वेळेस तू हसत मरणाचे स्वागत करशील काय? मी कायत्याही जाण्याची हिता केली नाही त्या कुन्हाडी समोर अतर्ली मान वाकवतो पण जेव्हा

तुझे मरण तुझ्या समोर येईल. तेव्हा तू हसतमुख त्याला सामोरा जाशील का?" बुद्धानी विचारले.

हे ऐकताच अंगुलीमालचे डोके चकाचक्यासारखे झाले. तो कोणत्यातरी सहन विचारात घुडून गेला. त्याला स्वतःने केलेल्या भयंकर कृत्यांची आठवण झाली. तो भीतीने धरधर कांपू लागला. त्याच्या पांयांना कोणतेही प्रायश्चित्त नव्हते. सोडा पागे कारणारा मी मला क्षमा कारणारा कोण आहे? ती दयाळू व्यक्ती कोण आहे? त्याच विचारात असताना बुद्ध त्याच्या मनासमोर साकार झाल. त्याची महानता पुण्याई त्याने पूर्वी कस केला ऐकली होती. असेही ऐकले होते की, त्याच्या वृष्टीला वाघ, हरीण, साप ■ मेंढी सर्व एकसारखे दिसतात. ■ करुणाकर आहेत. उदारक मुद्धा बुद्धच आहे. असा निवार त्याच्या मनसत मोठ्याने साद ■ होता. आपला तो आवाज मोठा होत गेला. "बुद्ध शरण गच्छामि."

अंगुलीमाल! तो बुद्ध तर मोच आहे. तुझ्या करीताच मी येथे आलो आहे. तुझ्या हातात भिक्षापात्र दिले आहे. तू तुझे भुत काळवे आयुष्य सर्व विसरून जा. आणि एका बुद्ध भिक्षुच्या रूपाने माझा शिष्य बनून रहा.

"बुद्ध भगवान! मसे म्हणत अंगुलीमालने बुद्धाच्या पायावर लोटांगण घातले, व त्यांना निवेदन केले." भगवान, फक्त मला माझाच उदार व्हावा वाटत असे नाही. माझे इतर अनुचर मुद्धा आपले शिष्य आहेत. असे म्हणत अंगुलीमालने आपल्या सर्व साथीदारांना हाका घारले.

त्यानंतर अंगुलीमाल व त्याचे सर्व साथीदार बुद्धाचे शिष्य बनले.

बुद्धाचा उपदेश ऐकून अनेक दृष्ट व अत्याचारी लोक मागील क्रूर जीवन आठवून परचाताप करत बुद्धाचे शिष्य बनले. भिक्षु बनले. त्यांनी संघाची सेवा करीत आपल्याला समर्पित करून आपले शेष जीवन पुन्हा पुन्हा केले चांगले मार्गक्रमण केले.

धंद्याचा धर्म

शिवपुर ■■■■■ गावात रामनाथ नावाचा एक बंधू रहात होता. तो गरीब लोकांवर फुकट उपचार करीत असे. त्यामुळे जे कोणी पैसांचाले त्याचा पैसा देत ते तो वेई. एखाद्या गरीबाने स्वताच्या ताकती पर्वकिते पैसा दिले तर त्यांना ने आवडत नसे.

एक दिवस रात्री रामनाथ गाठ ओपनेना अमताला त्याचा दरवाजा कोणीतरी ओठावला. त्याने उठून जाऊन दार बघले. तेव्हा दारात त्याचा एक तरुण व एक स्त्रालाग उभे बसलेले दिसले. ना मरण धेजारच्या गावचा होता. त्याची पहिली बहीण पोट दुखीने आगारी होती. व ती स्त्रालाग त्याच गावातला होता. व त्याची नात सापाने जागारी होती.

रामनाथने त्यांना विचारले—'तुमच्या दोघांपैकी उपचाराने पैसा कोण घायला तयार आहे.' तरुणाने प्रत्यगत म्हणले—'माझ्याकडे बोकी जमीन आहे. व पैसा आहे. त्यामुळे आपण जे ■■■■■ ते ■■■■■ देईन.'

■■■■■ स्त्रालाग गण बसला. तेव्हा रामनाथने त्या तरुणाला समजावत म्हणले—'तुझ्या मत्कीत रुग्णागारी मावांचे एक पैसा रहातात. ते पैसा घेतल्याशिवाय रुग्णाज करीत नाहीत. ■■■■■ तर पैसा देण्याकडे स्थितेत आहेत. तेव्हा तू त्यांना तुझ्या बरोबर पांथी घेऊन ■■■■■ मी घर पुण्या बरोबर आलो, तर ■■■■■ रुग्णागारी पैसा त्या गरिबाच्या घरी जायला नकार देतील. त्यामुळे तू बाईट घातून घेऊ नकोस.' असे समजावून सांगून रामनाथनेच त्या स्त्रालागच्या बरोबर निघून गेले.

Restore

127

शिस्त

ह्याक गावरातील एका छोट्या गावातील पाठशाळेत हुसन अब्दाली नावाचा एक शिक्षक नोकरी करीत होता. त्याचा स्वतःसंबंधी असा गैरसमज झाला होता की, आपल्यासारखा शिकवण्यात अ शिस्त लावण्यास दुसरा कोणी आपली बरोबरी करू शकणार नाही.

त्यांनी शाळेतील विद्यार्थ्यांना अनेक कठीण नियम घालून दिले होते. जरी कोणी विद्यार्थी चुकून एक मिनीट उशिरा आला तरी त्याला, वेताच्या छडीचा मार मिळेल. यश शिकवत असताना कोणी चुकून मान जाली घालून मागे पाहिले तर, त्याला दहा पट्ट्या खाल्या लागत. आणि कोणताही विद्यार्थी वर्गात शिकला तर सर्व वर्गाला ह्या पाठीमागे बांधून उभे रहावे लागे. व "देव तुम्हाला माफ करेल" असे वाचव तिन्हा

म्हणावे लागे. अनेक कडक शिक्षा ते गुरूजी देत.

अब्दालीच्या अनेक मित्रांनी त्याला अशा अब्दाली सांगितले की, लहान लहान मुलांना अशा शिक्षा करणे चांगले नाही. परंतु त्यांनी मित्रांच्या म्हणण्याकडे दुर्लक्ष केले. आपले म्हणणे तेच सारे केले. तो म्हणतो "छडी लागे छम् छम्, बिदा येई धम् धम्" त्याप्रमाणे मुलांना माकनच चांगली शिस्त लागते. असे त्याचे म्हणणे होते. जर विद्यार्थी वर्ग मध्ये शिकला तर सर्व वर्गातील विद्यार्थ्यांना ह्या पाठीमागे बांधून उभे रहावे लागे. त्याचे म्हणणे म्हणजे सर्व विद्यार्थ्यांच्यात एकता निर्माण होऊ शकते.

ह्या नविन शिक्षकांच्या नविन शिक्षण पद्धतीने गावातील लोकांना जास्तीत जास्त आनंद होऊ लागला. ते अशा मोठ्या

आनंदाने त्यांच्या स्तुती करीत की, ते खऱ्या एक जागे. ते म्हणत— "ह्या शिक्षकांच्या शिकवण्याने अ शिस्तीने आपली मुले धोड्या शिबसातच महापंडीत बनतील. ह्या शाळेत जितके म्हणून शिक्षक आले त्यांना फक्त शिकवणेच जमन होते त्यांना शिस्त लावणे नसे.

शाळेतील सर्व विद्यार्थ्यांना वर्षातून एकदा कुठेतरी सहलीला नेत असत. त्याप्रमाणे अब्दालीने मुलांना गावा बाहेरच्या वांगेत नले. सध्यावाळ आली अ सर्वजण परत निघाले. परंतु काहीजणांनी तहान लागली असल्याचे सांगितले. त्यांनी बरोबर आणलेले पाणी संपल्यामुळे पाण्याची जवळपास शोधाशोध

केली. अ जवळच त्यांना एक विहीर दिसली. पाहून अब्दाली म्हणाला—"पहा तेथे एक विहीर दिसते आहे. शेजारी एक दबा दोरी पण आहे. यश जाऊन आपण आपली तहान भागवू" असे म्हणत त्याने सर्वोंना विहीरी पाणी आणले

परंतु ती विहीर खोल असल्यामुळे तळाची थोडेसे पाणी दिसत होते. आप विहीरीने वळव तुटून होते. त्यामुळे एक घडाभर भुड्या पाणी येईल की, ताही अशी शका होती.

त्यामुळे अब्दालीने विद्यार्थ्यांना सांगितले— "मी दोरीच्या सहाय्याने विहीरीत पाणी भरून पर येतो. ते तुम्ही ओढून सर्वजण प्या. नंतर मी दोरीने परत वर

येईन." असे म्हणत त्यांनी ती दोरी कमरेला बांधली.

विद्यार्थ्यांनी रहाटावरून दोरी हळूहळू खाली सोडली व गुरुजींना खाली उतरवले.

अब्बालीने उतरून पाहिले तर तळातील पाण्यावर एक मोठा बिहिरीचा तुकडा तुटून पडला होता. त्यामुळे पाणी झाकले गेले होते तो तुकडा त्यांनी हकालून बाजूला केला. व एक उवाभार पाणी काढून तो उवा दोरीला बांधला व विद्यार्थ्यांना तो ओढून आणण्यास सांगितला. विद्यार्थ्यांनी तो धर घेऊन घेऊन आळोपाळीने सर्वजण पाणी प्याले.

अशा तऱ्हेने अब्बालीने पांच वेळा उवा भरून वर दिला. गंतर तो उवा सोडवून त्यांनी दोरी खाली सोडली.

गुरुजींनी ती दोरी कमरेला बांधली व ते दोरीच्या सहाय्याने हळूहळू वर येऊ लागले. सर्व विद्यार्थी सायंघातेने दोरी वर

ओढून घेत होते. बिहिरीच्या सहाय्याने गुरुजी वर आले नाहीत तोच त्यातील एक विद्यार्थी जोरत शिकला. भग काय! दुसऱ्या क्षणीच गुरुजींना वर ओढत असलेल्या विद्यार्थ्यांनी झटवयात दोरी सोडून दिली व ते हात पाठीमागे बांधून उभे राहिले व तोडाने तिनधा म्हणू लागले "देव तुम्हाला माफ करेल"

परंतु विद्यार्थ्यांना आपल्या हातून झालेली चूक लगेच लक्षात आली. तोपर्यंत गुरुजी बिहिरीत जाऊन पडले होते व त्यांची कथर खाली पडल्यामुळे मरगळली होती. व भग ठणकून होते.

गुरुजी त्या वेदनेने जोरजोरत विव्छळत होते. नंतर विद्यार्थ्यांनी रस्त्यावर जाणाऱ्या येणाऱ्यांच्या मदतीने गुरुजींना बिहिरीतून बाहेर काढले.

हा नविन अनुभव आल्यावर गुरुजींनी त्या दिवसापासून शिरतीच्या नावाखाली कोणत्याही विद्यार्थ्याला पुन्हा ताम व शिक्षा दिली नाही.

अपमान

कमलपुरचा रहिवासी भूपतीने आपल्या मुलीने लग्न गांगैयपुरच्या रहाणाऱ्या प्रसादच्या मुलाशी करविले. प्रसादच्या पत्नी मधुली भूपतीच्या घरी मुलगी महायका आली. मुलीला पाहून सर्वांनी आपली पसंती दर्शवली. प्रसादची शेतीभातो व रस्टेट पाहून भूपतीला अतिशय आनंद आला.

त्यानंतर एक दिवस लग्नाचा शुभ्त काढण्याकरीता भूपती आपला मित्र रामवदास ह्याला बरोबर घेऊन प्रसादच्या घरी गेला. प्रसादने गावातील चार पाच प्रतिष्ठित माणसांना पण बोलावले होते. देखी पेथी व हुंकारांमधी सनमोक्ती बोलणी आली. तितक्याच प्रसादने हाकटो मुलगी सगुणा रस्त बाहेरून आत आली. ती मुखा लग्नायोग्य नासी होती.

प्रसादने मुलीला रडण्याने काय ते विचारले तेव्हा ती आपले अश्रु पुसत म्हणाली—"बाबा, मी देवड्यातून परत येत होते तेव्हा तामासणने माझी पेथी घळून ओढली.

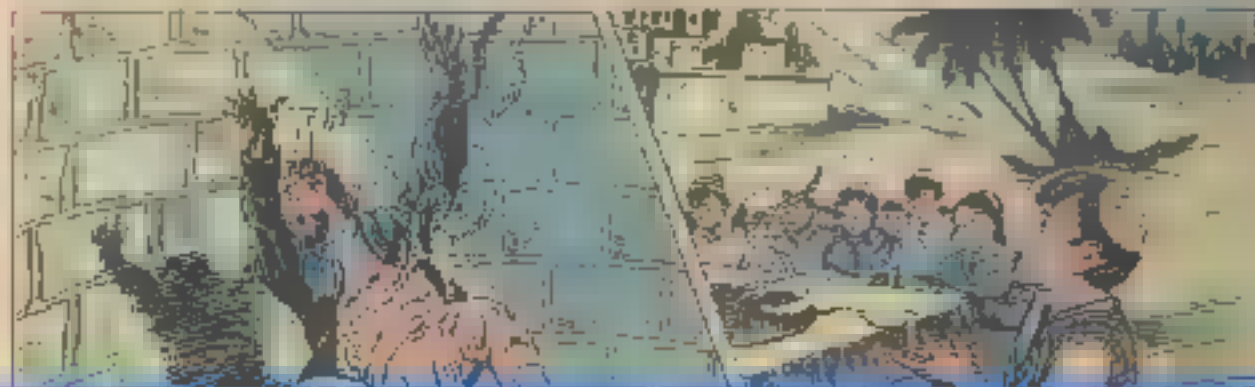
"तो काय नवानी आहे. तू एवढीच वेचलात कमाळा गेलीय? प्रसादने आपल्या मुलीला इटावित म्हटले."

मी तर तुला किती वेळा सांगितले की, देवड्यात कधीही एकटो जाऊ नकोय. पण तुला काही काळी आली नाही. प्रसादच्या मुलाने आपल्या बहिणीची सान उपाडणी केली.

"प्रसादशेव, मी परत केव्हातरी येईन. जरी म्हणव भूपती उठून गायला निघाला. घरातील सर्वांनी भूपतीला बांधणाकरीता कितकिते परतु काही जाणीव आला नाही."

रस्त्यात रामवदासने भूपतीला विचारले—"तू जसा मधूनच उठून का आलास?"

आपल्याच घरातील मुलीचा अपमान झाला असता मुला ने आपलेक भील्यासारखे उठून गम्य बसले. मुलीच्या बाबतीत मुला ने त्याच प्रमाणे वागलीस. त्यामुळे मी माझी मुलगी काय परत मुन म्हणून सावयास तयार नाही. त्यांनी आपले म्हणणे सांगितले.

चांदोबा

फेब्रुवारी १९८५

अपूर्व दृश्य

मध्य युगीन वाङ्मय कला प्रकारची कवच धारण करीत होती व कधी चालत होती. ही कोष्ट सांगण्याच्या उल्हासाने घेरीत होऊन ब्रिटन मध्ये रहाणाऱ्या एका बिक नावाच्या माणसाने १९२२ पोंड चकनाचे कवच धारण करून एडिम्बरो-पासून ब्रम्झोड पर्यंत तीन दिवस चालून दाखविले.

कवीची समाधी

सर्व जीवांना पृथ्वीराज ■ संयोगिता ह्यांच्या जोरतेची गोष्ट माहीत आहे. पृथ्वीराजाच्या दरबारात बंडबर्दाची नावाचा कवी होता. तो पृथ्वीराजाच्या अगदी निकटचा मित्र होता. आता मुकताच ■ कवीच्या रामाचीचा तोंड पुरातन विभागाच्या अधिकाऱ्यानी ■ प्रवेष्टातील हास्या नावाच्या

भाषांतर यंत्र

अपान भाषेचे एवजी भाषेत भाषांतर करणारे एक अनोखे यंत्र मुकतेच अपानने तयार केले आहे. हे यंत्र प्रत्येक तीन हजार शब्दांचे भाषांतर करेल.

तुम्हांला माहीत आहे का ?

१. ■ तुम्हांला माहीत आहे का? प्रमान्त महासागराचे तामकरण कोणी केले ?
२. हिन्द महासागराचा सर्वात दाट प्रदेश कोणचा आहे ?
३. म रत व भीमका ह्यांना केवळे करणाऱ्या जलसंधीने नाव काय ?
४. जगातील सर्वात लांब नदी कोणती ?
५. रोमच्या जवळून वहाणारी नदी कोणती ?

घराची राखण

मणोपुर नावाच्या मध्यावर शिवनाथचे एक टुमदार घर होते. त्याच्या तरुणपत्नी त्याने सूप कष्ट मेहनत करून धन कमावले व त्याच पैशाने त्याचे हे घर बांधले. त्यामुळे त्या घरावर त्याचे अत्यंत आकर्षण होते. एकदा शिवनाथनी बायको स्वामला नवऱ्याला म्हणाली. "महो ऐकता का? आपल्या गावातील बरेच ■ काशी यात्रेला जाण्याची योजना आणत आहेत. आपल्याला सुद्धा त्याच्या बरोबर जाऊन तिर्थक्षेत्र हिंडून देवादिकांचे करामला चांगली संधी जाली आहे. आपण सुद्धा त्यांच्या बरोबर जाऊ या का?"

शिवनाथ चिडून म्हणाला- "घर सोडून आपण यात्रेला गेलो तर आपल्या घराची राखण कोण करणार? काशी यात्रेहून यायला कमीत कमी सहा महिने तरो लागतील.

पत्नीच्या मुळातून हे शब्द बाहेर पडताच स्वामला निराश झाली ■ म्हणाली- "ह्या घरापाठीमागे तुमच्या आकर्षणाचे काहीतरी गुढ असावे. तुमच्या मुलांना ह्या घराची काही आवश्यकता नाही. तेच तुम्हाला म्हणत आहेत की, हे घरदार बिकून तुम्ही आमच्याकडे येऊन रहा पण तुम्हाला काही अवकल झाली नाही. त्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे घर बिका व घराच्या काळजीपासून निश्चित रहा. त्याच बरोबर यात्रेला जाणारा पैसा कर्जे घेण्याची सुद्धा संकटे वाटणार नाहीत. यात्रेमंतर परत आल्यावर आपल्याला मुलांकडे - रहाता येईल."

"बडबड ■ करून ऐक! मी जिवंत असे पर्यंत हे घर विकण्याचा प्रश्नच उरत नाही." शिवनाथने आपल्या बायकोला दम देत म्हटले.

तरीपण श्यामला हट्टीपणाने म्हणाली-
"मी जेव्हा कधी कुठे जाण्याचा विचार
कोळून दाखवला की, तुम्ही नेहमी घरात
रहाण्याचेच कावता. पण तुम्हाला हे
समजत नाही की; आपले हातपाय जो
पर्यंत हलताहेत तोपर्यंत ह्या यात्रा पूर्ण
करावयास पाहिजेत. पाहीजे तर यात्रेहून
परत येईपर्यंत घराच्या वेळरेखी करीता
माझ्या भावाला नाहीतर तुमच्या भाच्याला
ठेवता येईल."

त्यावर शिवनाथ बोळा रागानेच
म्हणाला-"जर कां मला कोणत्यातरी
कारणाने घरातून बाहेर जावेच लागले
तर मी घराला कल्पच लावून जाईन.

कोणत्याही नावेवाईकाला घरात पाऊल
ठेऊ देणार नाही." असे म्हणत त्याने
डोके साजवत विचार केला व झटक्यात
उठून म्हणाला-"ठिक आहे! तुझ्या
इच्छेप्रमाणे आपण यात्रेला जाऊ या!"

यात्रेला जाण्याचे ऐकताच श्यामलाचा
आनंद गगनात सावेनासा झाला.

शिवनाथ सरळ शेंठ वरप्रसादच्या
घरी गेला. व आपण काशी यात्रेला
जाणार असल्याचे सांगत म्हणाला-"शेंठ
साहेब! तुम्ही यत्रे घरातून येऊन
मला दोन हजार रुपये उधार द्या."

वरप्रसाद पन्नात भुष झाला
परंतु वरवर त्याला कुचेष्टेने म्हणाला-
"जशा प्रकारे गहाण का ठेवतोस? घरच
विकून टाक म्हणजे कटकटच नाही.
पाहिजे तर मी गावातल्या काही प्रतिष्ठीत
लोकांना बोलावून आणतो व तुझ्या घराची
किंमत ठरवायला सामतो."

शिवनाथ थोडासा चिड्डीला आला व
म्हणाला-"मी माझे घर गहाण ठेऊन पैसे
उधार मागत आहे. तुम्ही उधार पैसे दिले
नाहीत तर मी दुसरा सावकार शोधतो.

"ठिक आहे, जशी तुम्ही मर्जी! परंतु
एक ध्यानात ठेव! काशी यात्रेला जाऊन
परत यायला एवढे दोन हजार पुरणार
नाहीत. पाहीजे तर तुझ्याकडून शंभराला

एक रुपया प्रमाणे वार्षिक व्याज घेईन
तुझा घर तर पुष्कळ मोठे आहे त्या करीता
मी पांच सहा हजार मुद्दा तुला उधार देऊ
शकतो." वरप्रसाद म्हणाला.

शिवनाथने शेवटी सावकाराचे म्हणणे
मान्य केले व पैसे उधार घेऊन घर
गहाण ठेवले.

सावकाराच्या घरातून बाहेर पडून
शिवनाथ आपल्या भाव्याच्या रेंवनाथच्या
घरी गेला व त्याला म्हणाला-"अरे, तू
मला काही दिवसापूर्वी म्हणाला होतास
तुझ्या शेताला लागून असलेले संत आपण
खरेदी करणार होतो. ह्याकारणाने तू
सावकार वरप्रसादकडे पैसे उधार मागितलेस.
पण तुझे काम झाले कां?

रेंवनाथ चित्तेच्या श्वरात म्हणाला-
"तो कंजुसमारवाही वरप्रसाद अशा
साधंपणाने पैसे देणार होय. तो तर वाकडा
दोन रुपये व्याज मागत आहे. त्यामुळे मी
काळजीत पडलो आहे, की काय करू?"

हातूचीच्या! होय गोष्ट कां आहे. तू हे
पांच हजार रुपये घे. मी व तुम्ही सामी
आम्ही काशी यात्रेला चाललो आहोत!
मी परत येई पर्यंत ह्या पैजांवर मला एक
रुपया शेकडा ह्याप्रमाणे व्याज देऊन माझे
पैसे परत दे." असे म्हणत त्याने ती रक्कम
आपल्या भाव्याला दिली.

घरी परत येऊन शिवनाथने आपल्या
बायकोला सांगितले. की, काशी यात्रेला
जायची तयारी कर. परंतु श्यामलाने
आपल्या नवऱ्याची वांका घेऊन पहात
म्हटले. काशी यात्रेला जायला तुम्ही पैसे
कोणाकडून घेऊन आलात? व ह्या घराची
राखण करायला कोणाला ठेवणार आहात?

"काय ग! तुला सर्वच गोष्टी सांगितल्या
पाहिजेत कां? शिवनाथने आपल्या
बायकोला दटावले.

ह्यानंतर एका आळवड्याने ते दोघे
इतर लोकांबरोबर काशीयात्रेला निघाले.

सहा महिने झाल्यावर ते दोघे जण
काशीयात्रेहून परत आले. श्यामलाने

आपल्या नवऱ्याला सर्व घर हिडून दाखवत म्हटले. "अहो पाहिलस का? जर कोणाला सांगितले की, हे घर सहा महिने रिकामे आहे. तर कोणी विश्वास मुद्दा करणार नाहीत इतके घर आरणासारखे लक्ष्य आहे व परसातील झाडे सुद्धा जगदी पूर्वपेक्षा बहरलेली आहेत.

शिवनाथ हसत म्हणाला—"हे तर सर्व सावकार वरप्रसादचे काम आहे?"

श्यामला आश्चर्य करीत म्हणाली—"घराची अशा तऱ्हेची राखण करायला सांगण्याची सावकारावर का पाट्टी आली?"

मागे एक खून मोठे रहस्य आहे. सावकाराची आशा! तेव्हा मी तर फक्त त्याच्याकडे दोन हजार रुपयेच उधार मागितले. परंतु त्याने आपले घर गहाण ठेवायला सांगून जबरजस्ती पांच हजार रुपये मला उधार दिले. त्याने असा विचार केला असेल—"एक तर आपण काशीयात्रेहून जिवंत परत येणार नाही, त्यातून जर

वालोच तर एवढी रक्कम उधार घेतलेली परत करू शकणार नाही. ही गोष्ट जाणून मी विचार केला. वरप्रसाद पेसा नांगला घर राखणदार आपल्याला कोठून मिळणार म्हणून मी त्याच्या हातात घराच्या किस्त्या देऊन आलो."

"सावकाराकडून जे पैसे उधारीवर मिळाले त्यातील एक पैसा सुद्धा आपल्या यात्रेला खर्च केला नाही. मी मेहनत करत करून पैसे कमवले होते ते बोट मिळकत होते तेच प्रवास खर्चाला वापरले. सावकाराकडून मिळालेले पांच हजार रुपये मी सध्या मिळताना माझ्या उधारीने देऊन टाकले मी जाऊन त्याज्यामकट परत पैसे सावकाराला परत देऊन आपले गहाण ठेवलेले घर सोडून येऊन येईन."

फक्त घराच्या राखणी करीता शिवनाथने असे नाटक केले. त्याच्या बुद्धिमत्तेवर होऊन श्यामला एकदम आश्चर्य चकित झाली व त्याच्याकडे पहात राहिली.

कांशाचा किल्ला

[२]

[राजा यशोधर्मेने आपल्या राजे मुलांची धाकटा मुलगा गुणवर्धन त्याचा राण्याभिषेक निश्चय केला. परंतु वीरपुरुषा सामंत सूर्यवर्मा त्याने त्याला विरोध केला. सर्वकेतू सामंत गुणवर्धनला आऊन मिळाला. दोघांनी सूर्यवर्माला ठार मारण्याचा कट रचला. त्याची जयतात लपून अचानक सूर्यवर्मावर हल्ला केला. पुढे....]

सूर्यवर्माला समजले की, आपण शत्रूच्या जाळ्यात सापडलो आहोत त्या शत्रूचा पण शोध त्याला लागला—"मारा कापा! सूर्यवर्मा जर जिवंत पळाला तर तुम्ही सर्वजण मारले जाऊ." असे शब्द त्याच्या कानावर पडले. त्याने आठवायचा प्रयत्न केला की, हा आवाज नवकी संपकेतूचाच आहे. दुसऱ्या छणाला संपकेतूची तलवार वायूमंडळ कापत सप् सप् आवाज करीत

बाहेर पडली व समोर येणाऱ्या शत्रू सैन्याची मुंडकी कचाकच् कापू लागली. तेवढ्या अवधीत सूर्यवर्माला शत्रू सैन्याने चारीबाजूने घेरले व पकडले तेवढ्यात लांबून जोरजोरात सर्वकेतू सैनिकांना मागे हटवित पुढे येत होता.

सूर्यवर्माने विचार केला की, 'आपले मरण जाता निश्चित आहे. त्याला अचानक त्याचा मुलगा चंद्रवर्माची आठवण झाली.

तेवढ्यात दूरवरून मुवाहूचे उत्तर ऐकू झाले—“प्रभु! मी आपली काय सेवा करू? ताबडतोब हुकूम द्या!”

तू ताबडतोब वीरपुरला जाऊन चंद्रवर्माला सांग..... सूर्यवर्माचे बोलणे संपत नाही तोच पाठीमागून त्याच्या पाठीत मध्या सैनिकांनी तळवार बोककली.

तो कळवळत घोड्यावरून झालो कोसळला. ते पहाताच अनेक सन्नी त्याच्यावर चार केले.

“पहा, पहा! दुसरा एक जण पळव जात आहे. पकडा व ठार मारा. सूर्यवर्मा सैन्यांची वातकी प्रथम वीरपुरच्या जमनेला समजता कामा नये.” सगळेच वरडावत म्हणू लागला. तेवढ्यात चार पांच घोडेस्वार मुवाहूला पाठलाग करीत त्याच्या पाठीपाठ येऊ लागले.

मुवाहू सूर्यवर्माच्या सैनिकांपैकी अत्यंत विश्वासपात्र होता. तो लहानपणापासून सूर्यवर्मांची देखरेक करीत होता. तो नुसताच समजस नाही तर गूर, माहसी, पराक्रमी सुद्धा होता व अतिशय प्रसंगा-वधानी होता.

मुवाहूला समजले की, आपल्या राजाची रक्षा करता येणे संभव नाही. म्हणून तो निरोप सांगायला चंद्रवर्माकडे ताबडतोब निघून जाऊ लागला. परंतु तेवढ्यात

त्याला सूर्यवर्माचे बोलणे ऐकू झाले. त्याने ताबडतोब घोडा वेगाने शत्रू सैन्यातून बोहर काढून पहाडाच्या दिशेने भरघाव पिटाळला.

घोडा भरघाव पळत होता. मुवाहूला जर विरघुरला जायचे तर पुढे पहाडा-भोवती फेरी मारून जाणे भाग होते. पहाडातील रस्ता मयंकर अरुंद होता दोन घोडेच जमनेम येऊ शकत होते.

मुवाहूने आपला घोडा पहाडावर दामटला व बळून पाठीमागे पाहिले. तेव्हा शत्रू सैन्याचे घोडेस्वार पण त्याला करीत पाठीमागे पहाडावर चढण्याचा प्रयत्न करीत होते.

आला मुवाहू व शत्रू सैनिकांत फक्त एक फुटाचेच अंतर काय ते उरले. मुवाहूला वाटू लागले त्याच्या हातून जर सुटका मिळवायची असेल तर हे अंतर घोड काढवायला पाहिजे नाहीतर शत्रू सैन्याचे अंगावर येऊन पडू लागतील.

तेवढ्यात मुवाहूच्या अवघी जवळ अभूने सोडलेला आला व बोडक्यात त्याच्या छात्राजवळून निघून पहाडातील दगडाला लागून त्याचे तुकडे तुकडे होऊन छाती दरीत पडला.

मुवाहूने आपल्या घोड्याला सावध करीत लगाव घट्ट धरला व तो वेगाने

चाबू लागला. पाठीमागे सं सं बाणाचा आकाश व बाणसांचा हलकत्कोळ ऐकू येऊ लागला. घोड्यानेळाने त्याने परत पाठीमागे बळून पाहिले. तेव्हा तर सैनिकांचे त्याच्यातले अंतर अजूनही कमी झाले होते.

त्या सडकाळ पहाडातील अरुंद रस्त्याने मुवाहू आपल्या घोड्याला जबरदस्तीने दामटीत होता. एकीकडे मयंकर जाल दरी तर दुसऱ्या बाजूला उंच पहाड व दोन्ही मध्ये अरुंद रस्ता, जर का अशा स्थितिच घोड्याचा पाव निसरला तर त्याचे तुकडे तुकडे होऊन साली पडतील विचारानेच त्याला घाम

व तो विचार करू लागला. त्याच्या मृत्युनंतर सर्पकेतू तक्तीच आपले सर्व राज्य राज्य हस्तगत करेल. त्याकरीता त्या पूर्वीच कोणीतरी जाऊन आपल्या मुलाला सावध रहायला सांगितले तर चांगले होईल.

हा विचार येताच सूर्यवर्मा जोरजोरात ओरडू लागला—“मुवाहू! मुवाहू!” असे म्हणत समोरच्या जाणखी एका शत्रूचे त्याने डोके तळवारीने उडविले. व घोड्याच्या छातीवर चार केला. तेवढीच संधी पाहून त्याने घोड्याला लगाम खेचला व पाठीमागे बळून घोडा भरघाव सोडला.

फुटला व तो हळू हळू घोडा हांकू लागला.

घोड्यावेळातच संध्याकाळचे अंधारून आले. आकाशात चंद्र उगवला त्या प्रकाशात लडकाळ रडता दिसु लागला. भवानक शत्रू सैनिक व घोड्याचा टांपाचा आवाज अगदी जवळ ऐकू येऊ लागला. आला दरीत लपून असण्याशिवाय गत्यंतर नाही असे समजून तो घोड्यावरून खाली उतरणार तोच एक बाण सूं सूं करीत त्याच्या अगदी जवळ आला. घोड्याच्या छातीत कतला घोडा बिगळत खाली पडला. त्याच दरीवर गुवाहू पण खाली कोसळला. घोड्याच्या रिकीबीत गुवाहूचे पाय भडकून बसले त्यामुळे तो दरीत

पडता तेव्हा लडकाळ भडकून पडला त्याने पाच सहावेळा पाय बाहेर प्रयत्न केला. शेवटी त्याच्या हाताला एका झाडाचा बुंध लागला. त्याला पकडून त्याने पाय सेंचून बाहेर काढण्याचा प्रयत्न केला शेवटी एक हिसका मारताच त्याचा पाय रिकीबीतून बाहेर आला.

घोड्याचा आर्तनाद ■ दरी जवळच्या लडकाळाला लागून घोडा खाली उलटून पडण्यास दरीत कोसळता कोसळता त्याचे तुकडे तुकडे सांसे.

दरीच्या पलीकडून हास्य ध्वनी ■ एकसाथ ऐकू आला. सैनिकाचा आनंद घोष ऐकू येऊ लागला. तेव्हा गुवाहूला समजले की, शत्रू आपण

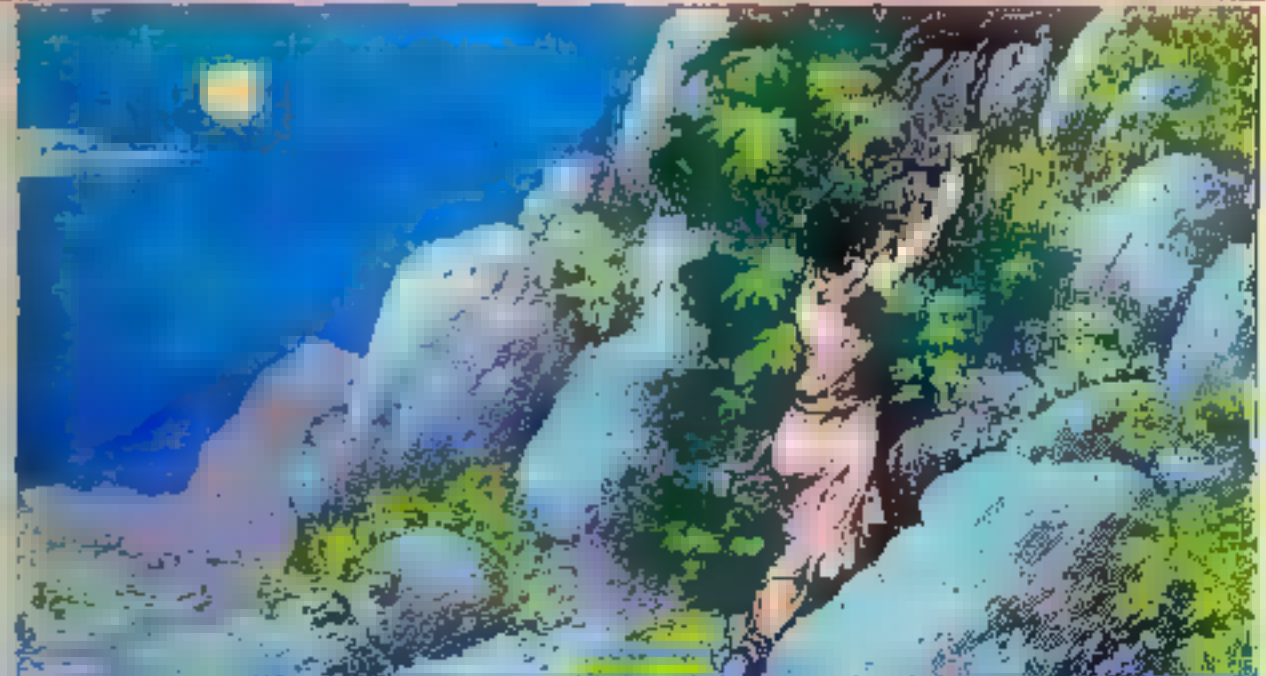
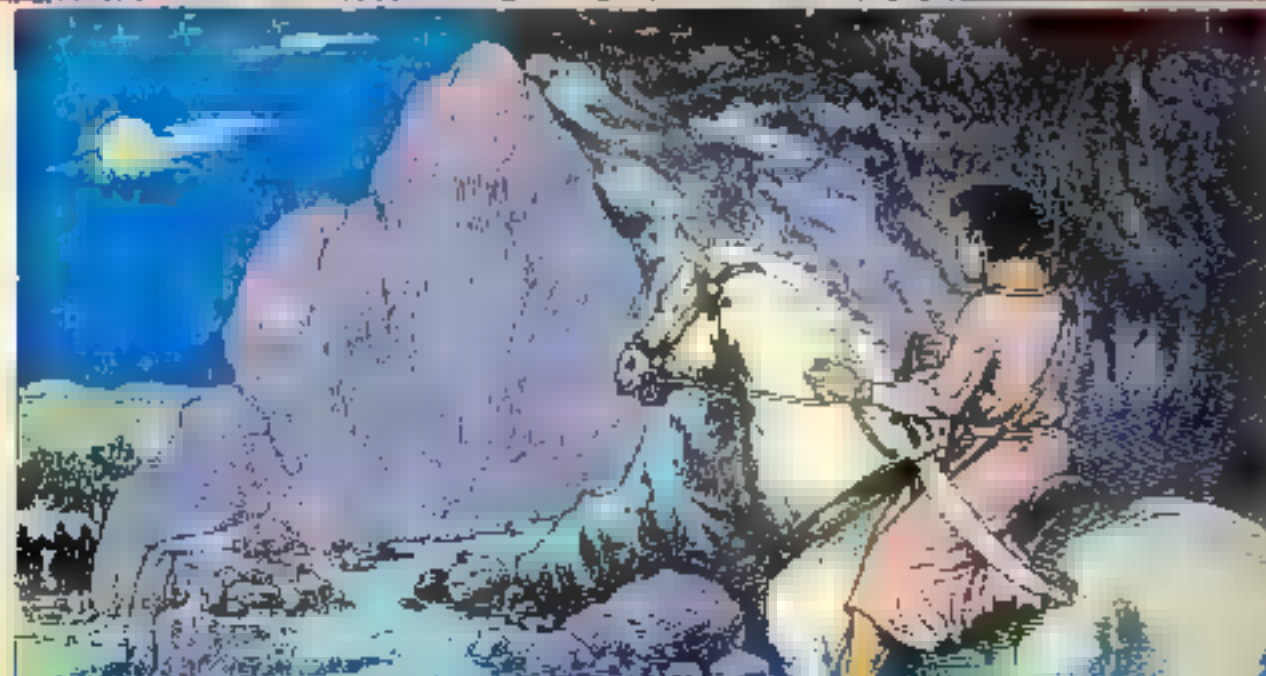
मरण पावलो वसे समजून आनंदीत झाला आहे. त्याला वाटसे की घोड्याबरोबर गुवाहूच्या मुढा दरीत पडून ठिकच्या ठिकच्या उडाल्या असतील.

गुवाहू झाडांच्या फांदीवर गुपचुप बसून राहिला. तो प्रदेश मुढा मयाण वाटत होता. परंतु फांदीची रात्र असल्यामुळे जरा देखील फांद्याचा आवाज आला तर शत्रूला आपण दिसू इतका प्रकाश होता. त्यामुळे शत्रूला जर ■ तर एक बाण मुढा आपला प्राण जावला पुरेसा आहे. असे वाटून तो काही निवचक बसून राहिला.

असा विचार करीत फांद्याच्या पत्रांन गुवाहू शत्रू सैन्याला टाहळू लागला. ते

सैनिक वेचून घोडी पडला तेव्हा आले व घोड्यावरून उतरून त्यानी दरीत वाकून पाहिले. ■ नंतर परत आपापल्या घोड्यावरून येऊन सल्लामसलत केली. गुवाहूला एक विचार येऊन मिती वाटू लागली. की शत्रूने आपल्याला पाहिले तर नाही. तेवढ्यात त्यांचा हास्यध्वनी ऐकू आला. त्यानंतर शत्रू सैन्याने घोड्यांना पाठीमागे बळविले व त्यावर मार्ग होऊन ते त्यांना पळवू लागले.

गुवाहूने निश्चित पणाने घोड भरण घेतला त्याचा पाय भडकल्यामुळे खूप दुखत होता तरी पण त्या परिस्थितीत ते दुखणे त्याला जास्त जाणवले नाही. त्याला एकाच गोष्टीचा आनंद वाटत

लागल्या. व भीतीने त्याच्या अंगावर सरसरून-कांटा आला.

त्या डरकाळ्या ऐकून मुवाहू निश्चल चसा राहिला. त्याला आठवले की ह्या पहाडत फक्त वाघच नाहीत तर अस्बल व मोठमोठी अजगर सुद्धा आहेत. त्यांना सामोरे जाण्याकरीता आपल्याला कोणत्या तरी हत्याराची जरूरी आहे. परंतु त्याची तलवार व डाल घोड्यावरून माली कुठली निघून पडली होती. मुवाहूने आपली दृष्टी इकडे तिकडे वळविली. नवऱ्या अवलंब्याचे एका आडानून एक लांब काठी लावून काढली. त्याचा आधार घेत तो पहाडानून सरपटत सरपटत पहाडाच्या त्या अरुंद रस्त्यावर आला.

तेथून विरपुरला जाणारा रस्ता मुवाहूला अगिला परित्याचा होता. त्यामुळे तो अंधुक प्रकाशात मोठ्या निर्धाराने चाळत पहाडातील पाटा पलीकडच्या एका गावाच्या जवळ येऊन पोहचला.

गाव तेथून घोडाच दूर होता. परंतु मुवाहूने लावून पाहिले की बरेच लोक मगाली हातान धरून एकत्रित वसून काहीतरी चर्चा करीत आहेत. एवढ्या रात्रीच्या वेळी ह्या गावकरी लोकांना गावाच्या बाहेर वेळून राखण्यासारखे

काय आहे? अशो त्याच्या मनात अंका येऊ लागली. ते कोणो दरोडेखोर नाहीतर चोर असावेत. असे समजून तो कानीसा देऊन एक लागला. तेवढ्यात घोड्यांच्या टांगाचे आवाज ऐकू येऊ लागले. अनिश्च वेळाने घोड्यांना दामटवत ते लोक त्या मगाली घेऊन उभे असलेल्या लोकांच्या जवळ येऊन पोहोचले व त्यांना म्हणाले तुम्ही अजून पर्यंत इथेच थांबलात का? हो हो चला, लवकर करा! असे सांगत ते लोक पुढे निघून गेले.

ते पाहून गोष्टीचे मुवाहूला आश्चर्य वाटले परंतु त्याच्या मनात एक शका उत्पन्न झाली. ते सर्व मगाली धरण्याचे हाकू छुटरे असू शकणार नाहीत. त्या घोडेस्वारांच्या पोशाखा वरून तसे स्पष्ट दिसत होते. ते लोक विरपुरचे सैनिक आहेत का? मर्पकेतूचे सैनिक आहेत? त्याचा उलटका लावून लागत नव्हता. मगाली घेऊन उभे असलेल्या त्या लोकांना कोणत्या प्रदेशात जायचे होते. हे जवळ गेले तरच समजणार होते.

असा विचार करीत मुवाहूने मनाने भिन्नंग घेतला की, ह्या प्रश्नाचे उत्तर काढावयाचे असेल तर त्या मगाल घेऊन गेलेल्या लोकांच्या पाठीपाठ त्याच्या

अवेजातच जावयात पाहिजे आणि जर का ते विरपुरचे लोक असतील तर त्याच्या कडून एक घोडा घेऊन ताबतोच विरपुरला जाय! येईल आणि जर का जन्म ते लोक असतील तर..." त्याने ह्या विचार घेताच, आपल्या कपड्यांकडे निरखून पाहिले. तेव्हा त्याच्या मनाला घोडा घीर आला. ह्या फाटच्या तुटव्या असलेल्या कपड्यांकडे पाहून आपण जमुक व्यक्ति आहेत म्हणून कोणो सुद्धा ओळखणार नाहीत. हिच एक चांगली युक्ति आहे असे समजून तो त्या मगाल घेतलेल्या लोकांच्या जवळ जवळ पोहचला.

होता की, तो दुपयमाच्या हातून वचायला. आता सूर्योदयाच्या भात विरपुरला जाऊन चन्द्रवर्माला ह्या दुष्टटनेचा निरोप देता येईल व मर्पकेतूचा बदला कसा घ्यायचा ह्याचा पण विचार करता येईल.

घोड्या वेळाने जन्म सैन्य दिसेनासे झाले. ते पाहून मुवाहू साड्या फांदीवरून माली उतरला त्याचे कपडे फाटून त्याच्या चिथ्या लोबंत होत्या. अरीरावर दगड काटे कुटे लागून खरचटले होते व त्यातून रक्त वहात होते. त्याने दोन मुठी धरून कसली तरी पाने गोळा केली व त्याचा रस काढून जखमांवर लप लावला. त्याच वेळीला पहाडातून आघाच्या डरकाळ्या एक घेऊ

मुवाहू अगदी जखळ पोहोचला तेव्हां सर्वांनी त्याच्याकडे कुतूहलाने पहात त्यातील एक मशाल चाल्या लोंकावेकी एकत्रण म्हणाला— "ओहो! पहा, कोणी एक भिकारी येत आहे. अरे भिकाऱ्या! आता ह्या पुढे तुला भिक मागण्याची जरूर पडणार नाही. आमच्या बरोबर चल. पहाट होण्या आधी आम्ही विरपुर गाव लुटावयास जाणार आहोत. तू पण आमच्या बरोबर चल. तुला दहा बारा पिढ्या पुरेले इतके धन दोलत मिळेल! काय बलतोस ना?" तुम्हाला भाव्य वागले आहे.

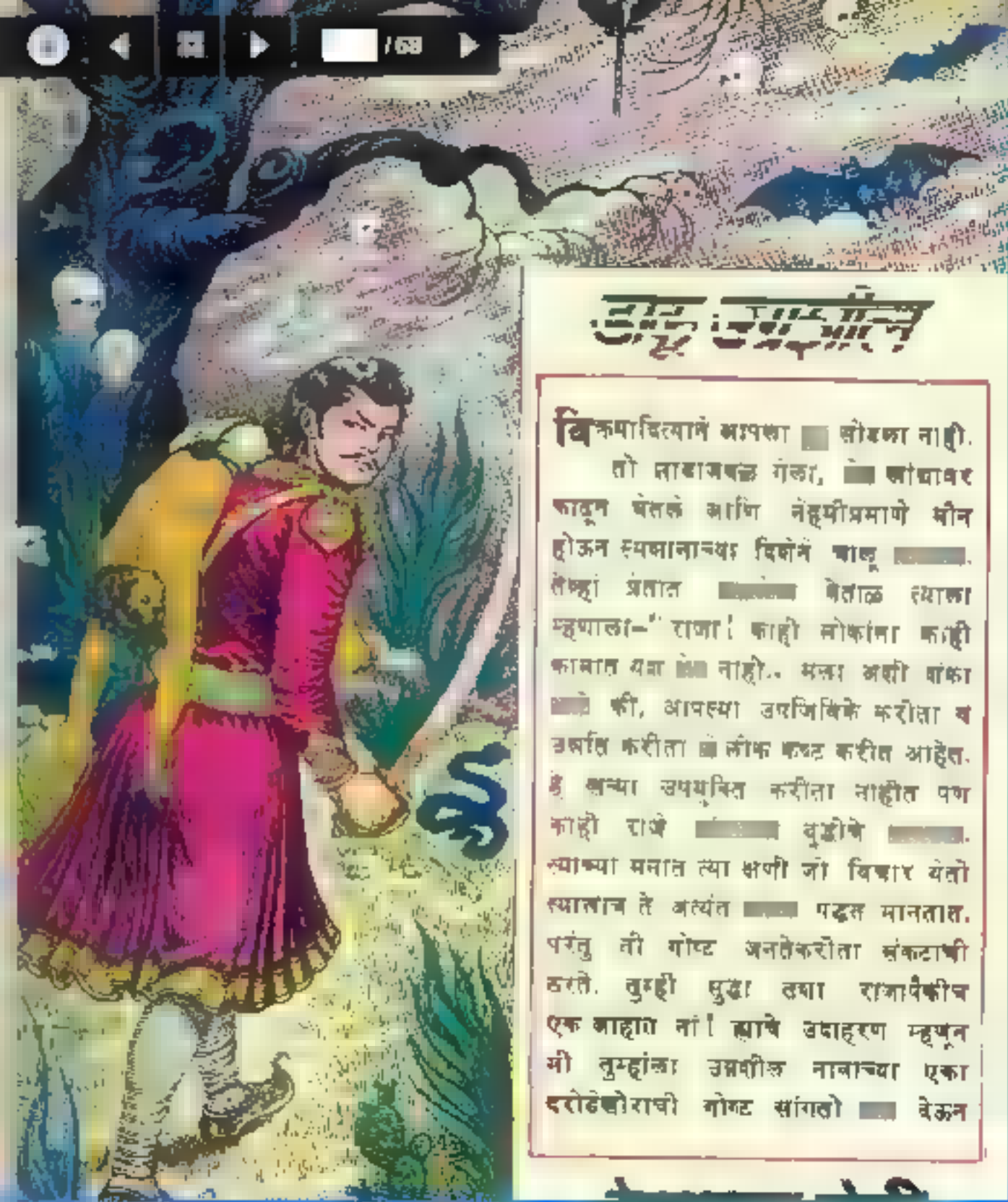
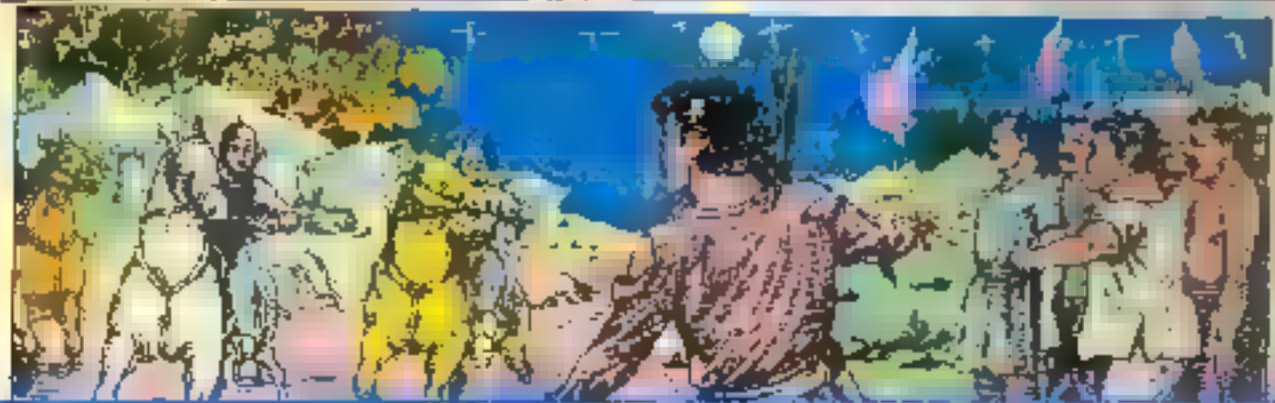
गोष्टी ऐकून मुवाहू आश्चर्यचकित झाला. स्वतःला सोभाळत म्हणाला. "हो, रे बाबा! आपल्या सर्वांच्या बरोबर मी सुद्धा येतो. मला पगाराची जरूरत नाही. मला पोटभरून खावला मिळाले की, माले." ती कोणाला न कळले अशा गूढमुळीत पणाने त्यांना म्हणू लागला.

ती माणूस मुवाहूला काही म्हणणार नेधदघात काही घोडस्वार बेगाने त्या

बाजूला आले व जोरजोरात ओरडू लागले— "महाराज, सर्वकेतूचा जवळ असो! सर्वकेतूचा जवळ असो! नंतर पोहावेळ थांबत ते येत म्हणाले तुमच्या मध्ये जर कोणी विरपुरचे रहाणारे असले तर आताच सोडून पहा! नंतर पडचाताप करून काही फायदा होणार नाही." असे म्हणून ते सर्वांवर नजर फिरवून पाहू लागले.

त्या गर्दीतून एक व्यक्ति मुवाहूला दृष्टीस पडला म्हणाली— "इथले सर्व लोक एकमेकांना चासले ओळखतो हा एक माणूस नविन आहे. दिसायला कोणतीतरी भिकारी वाटतो आहे. आता आताच आलेला आहे त्याला आम्ही सर्वजण आत्मान पहातो आहोत.

तेव्हा सर्व घोडस्वार एकमेकांकडे पहात जोरजोरात ओरडत म्हणू लागले "अरे बाबा! असे म्हणत मुवाहूच्या बाजूला त्यांनी घोडधाना बळविले. (कमशा)

उद्धृत उद्धृत

विक्रमादित्याने आपला सोडला नाही. तो लाडाजखळ गेला, लाडावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन स्वप्नान्धः दिशेने चालू. तेव्हा प्रताप तेवढाच त्याला म्हणाला— "राजा! काही मोकामा काही कामात येत नाही. मला अशी शंका आहे की, आपल्या उपजिविके करीता व उत्पत्ति करीता लोक कष्ट करीत आहेत. हे सगळे उपयुक्त करीता नाहीत पण काही राजे बुद्धीचे. त्यांच्या मनात त्या क्षणी जो विचार येतो त्यालाच ते अत्यंत पटून मानतात. परंतु ती गोष्ट जनतेकरीता संकटाची ठरते. तुम्ही सुद्धा तथा राजावेकीच एक जाहाण ना! त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुम्हांला उत्तरीक नावाच्या एका दरोडेखोराची गोष्ट सांगतो. वेळून

ऐक." जसे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वीची गोष्ट आहे. मणीकणिका नावाच्या देशावर सत्येंद्र नावाचा राजा राज्य करीत होता. त्या देशाच्या जंगलातील पहाडावर उग्रशील नावाचा एक लुटारू रहात होता. मुहामधून तो आपल्या साथी-दारांबरोबर गुप्तरूपाने रहात असे. तो फक्त वाटसरूवरच हल्ला करत नसे तर राज्यातील गांवांमध्ये जाऊन हल्ला करून लोकांच्या वस्तू लुटून आणून पहाडातील मुहामध्ये ठेवीत असे. तो हल्ला करण्याच्या वेळेस तोंडावर बुरसा घालून जाई. त्यामुळे सर्वांना उग्रशील त्याच्या टोळीचा नेता

आहे हे माहित होते. परंतु त्याचे तोंड कोणी बघाप पाहिले नव्हते.

उग्रशीलची बायको हिला त्याने लुटालुट व दरोडे घातलेले अजिबात आवडत नव्हते. तिने कित्येकदा आपल्या नवऱ्याला समजावून सांगून पाहिले की; हा सर्व घंदा सोडून देऊन आपण सामान्य माणसांसारखे जिवन घालू या. परंतु त्यावर उग्रशील हसत म्हणे—"आता हे आयुष्य डाकू म्हणूनच जगावयास पाहिजे सामान्य तऱ्हेने जगणे त्याज्यची पानय नाही."

उग्रशीलच्या लग्नाला पंचवीस वर्षे पूर्ण झाल्यानंतर त्याला मुलगा झाला. मुलाच्या जन्मापासून त्याच्या मनात प्रेम व वात्सल्य निर्माण झाले. तो मुलाला प्राणापेक्षा जास्त जपत होता. तो केव्हा केव्हा लुट करायला जाई, तेव्हा त्याला परत यायला चार पांच दिवस लागत. तेव्हा तो उदासिन दिसत असे. त्याच्या चेहऱ्यावर पक्षित्यासारखी क्रूरता व आवेश दिसत नसे. तो ज्या घरात जाऊन दरोडा घाली त्या घरात जर एखादे लहान मूल दिसले तर त्याला तो मांडीवर घेई व त्याचे चुंबन घेऊन प्रेम करीत असे. हे त्याचे सगळे सामान्य साक्षीदारांना अजिबात आवडत नसे.

त्याचे साथीदार उग्रशीलला केव्हा केव्हा समजाऊन सांगत—"जसे जर आपण

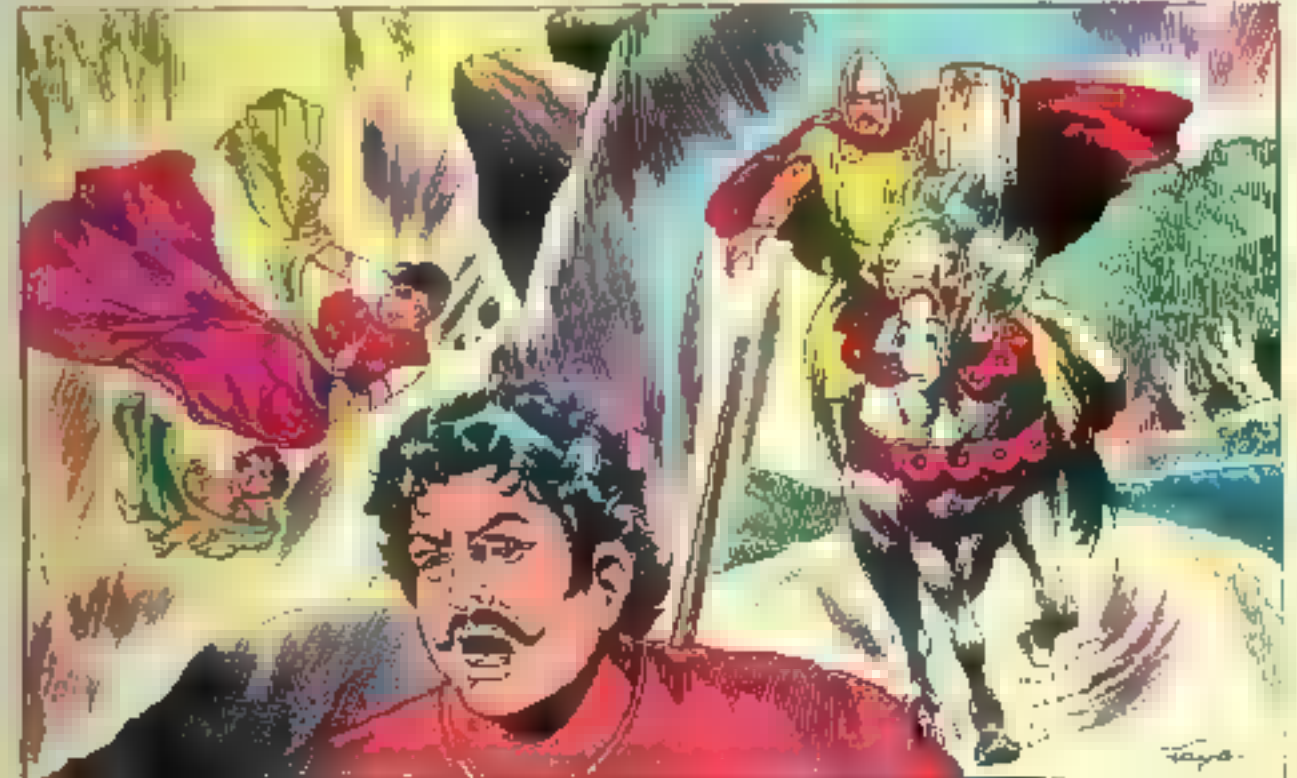
आडप्यार करत वसली, तर केव्हांतरी राज्याच्या शिपायांच्या हाती पकडले जाऊ काय हो! तुमच्याच घरी मुल आहेत आमच्या घरी नाहीत का? चोर लुटारूंच्यात ही प्रवृत्ती अत्यंत घालक होऊ शकते.

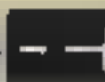
ते एका अशा एका गावात पोहोचले की; पुर्वी त्यांनी तेथे दरोडा घातला नव्हता.

एका दिवशी उग्रशील एका आडाच्या सावलीत विधाती घेत असतांना डोळ्या लागला त्याला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात त्यांनी पाहिले राजाचे शिपायी पाठलाग करीत येत आहेत व मावण जोरात धोडघावून पळत माहोत. तेवढ्यात धोडघाचा पाय एका पांढीत अडकून राहिला. पुन्हा उठून

दुष्पट वेगाने पळू लागला. परंतु तेवढ्यात शिपायाने नेम घेऊन आपल्यावर भाला फेकला. तो पाठीत जाऊन घुसला. अति वेदनेने आपण मुर्च्छा येऊन खाली कोसळलो. त्याच क्षणी त्याची बायकी व तीन महिन्याचा त्याचा मुलगा पहाडाच्या कडधावून खाली दरीत कोसळत असलेले आपल्याला दिसले.

उग्रशील ते दृश्य पाहून किंचाळत चडपडत उठून बसला. त्याचे सर्वांग थरथर कांपू लागले त्याला वाटले की; आपण जे स्वप्न पाहिले ते नक्कीच भविष्यात जरे ठरेल खोरी करणारा केव्हांना केव्हां तरी पकडला जातोच मग आपल्या बायकीचे व मुलाचे काय?

स्वानंतर अनिच्छेनेच सर्व साथीद्वारा उग्रशीलच्या बरोबर आपापल्या घरी परत आले. ते पाहून सर्वांच्या बायका-मुलांना आश्चर्य वाटले.

नंतर उग्रशीलने सर्वजणांना एकत्र बोलावून म्हटले—“आपण सर्वजण मानव होऊन मुद्धा एखाद्या क्रूर स्वामदासारखी आयुष्य घालवत आहोत. आपल्या मुला-बाळांना मुद्धा अशा प्रकारे आयुष्य घालवावे लागू नये. त्यामुळे सकाळ उजाडताच आपल्या राजधानीला जाऊन राजाच्या निपायाकडे स्वताःला संपुर्ण करू या. आपल्याला आपल्या हत्येची शिक्षा मिळाली तरी हरकत नाही. परंतु आपल्या कुटुंबाला व मुलाबाळांना बांगल्या तऱ्हेने आयुष्य घालवता येऊ दे.”

हे ऐकताच बऱ्याच जणांनी विरोध दर्शवत उग्रशीलला म्हटले—“आजपर्यंत आम्ही लोकांनी ने भयंकर अपराध केले आहेत ते पाहूनच राजा आम्हाला भयंकर शिक्षा करेल. त्यामुळे हे जंगल सोडून आम्ही कोठेही जाणार नाही.”

“तर तुम्ही लोकांची बशी इच्छा आहे ठसे करा ! मी मला स्वताःला राजाच्या निपायाच्या ताब्यात देईन. तुम्ही पाई-गडगड न करता विचारपूर्वक काय तो निर्णय घ्या. व उद्या सकाळी मला सांगा.

उग्रशीलने आपल्या सर्व साथीद्वारांना योग्य सल्ला दिला.

आपल्या पत्नीमध्ये झालेले परिवर्तन पाहून उग्रशीलच्या बायकोला अत्यंत आनंद झाला.

उग्रशीलच्या सल्ला न जुमानता त्याला सर्वांनी विरोधच दर्शविला. त्यामुळे त्याला अत्यंत राग आला. तो रात्रभर कांतलेने झोपू शकला नाही. रात्रीच्या तिसऱ्या प्रहरी तो उठून बाहेर पडला. बाहेर अत्यंत थंडी होती. तो एका आवाजाली अंधारात राहिला. थोड्या दूरवर एका झाडाखाली त्याचेच दोन अनुयायी आपापसात बोलावली करीत असलेले त्याला दिसले. काय बोलतात ऐकण्या करीता तो कान लावून ऐकू लागला.

त्यातील एकजण म्हणत होता—“एक मुलगा झाल्याबरोबर उग्रशीलच्या स्वभावात मलतेच परिवर्तन झाले. त्याने स्वताःला राजाच्या हाती सोपविले तर ते त्याचा नाकातऱ्हेने छळ करून त्याच्याकडून आपला मागमुस काढून घेतील. त्यामुळे शोषेनून उठल्या बाधीच सकाळ जहायच्या मात त्याच्या सर्व कुटुंबाला मारून टाकले पाहिजे.”

“मी तुम्हाला म्हणणे भाव्य करतो. आपला

सांगून त्यांची मदत घेतली पाहिजे” दुसरा म्हणाला.

ऐकताच उग्रशीलला तेथे रहाणे थोड्याच वाटले. त्याअप्रीच जाऊन त्याने बायको मुलाला उठविले व थोड्याच अंशून तो राजधानीकडे निघाला.

दोन दिवसांनी तो राजधानीला पोहोचला. त्याने एका ठिकाणी थोड्याला सोडून दिले. व बायको मलाला बरोबर घेऊन पायीच राजधानीत निघाला. कितीक वर्षे जंगलात आयुष्य घालविल्यामुळे उग्रशीलच्या बायकोला तेथील गर्दीत चालणे मुश्किल होऊ

उग्रशीलने विचार केला. नंतर थोड्या दूरवर प्रोपळल्या आपल्या साथीद्वारांना त्याने उठविले. म्हटले—“जला, आपण इथूनच परत आपल्या घरी जाऊ.”

उग्रशीलच्या तोंडून बाहेर पडलेली गोष्ट ऐकून त्याचे साथीदार आश्चर्यचकित झाले. व त्याला म्हणाले—“हे काय आयुष्य ! आजपर्यंत कुठेही झुटालूट केल्याशिवाय आपण घरी परत गेलो आहोत का ?”

उग्रशीलचा चेहरा लालबुंद झाला. त्याने म्यानानून तलवार बाहेर काढून दरडावीत म्हटले—“मी तुमचा नायक आहे. हा माझा तुम्हांला आदेश आहे.”

भाव्य होते. परंतु तो तर डाकू उग्रशील होता. शेवटी ही गोष्ट किती दिवस गुप्त राहू शकेल. नंतर बर हे राजाला समजले तर राजा भयंकर शिक्का करेल. जर आताच राजा समोर उभे राहिले तर त्यातल्या त्यात कमी शिक्षा होईल.

उग्रशील असा विचार करून आपल्या बायको मुलाला गाढ शोषेत वसतानाच सोडून निघाला. तो एक कुशल डाकूच त्यामुळे त्यांनी राजाच्या शिपायांच्या डोळ्यात घुळ फेकून राजाच्या महालात प्रवेश केला. तो राजाच्या दलंगापाशी नाही, तोच त्याचा पाय एका पाळीला लागला व त्याच्या आवाजाने शिपायी चोर! चोर! म्हणत राजाच्या महालात भुसले व त्यांनी उग्रशीलला पकडले.

राजा मुढा त्या आवाजाने जागा झाला. उग्रशील ओरजोरात ओरडू लागला की; तो चोरी करण्याकरीता महालात आलेला नाही.

राजा सत्येंद्रने आपल्या शिपायांना हुकूम सोडला—"तुम्ही सर्वजण त्याची तपाशी करा. न जाणो त्याच्या जवळ काय काय हत्यारे असतील."

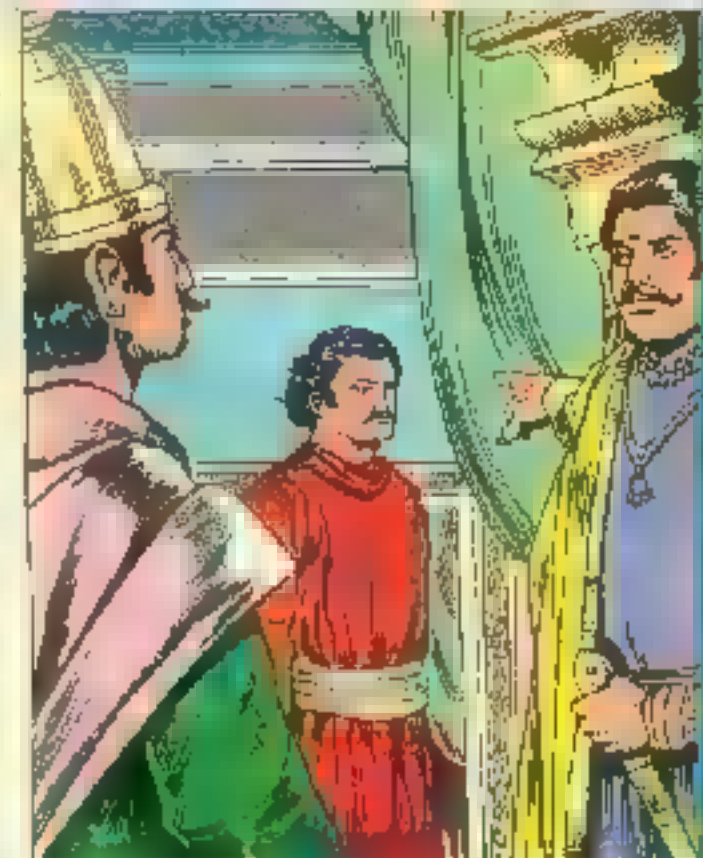
पहारेकऱ्यांनी त्याची तलाशी घेतली. परंतु त्याच्याकडे कोणतेही हत्यार सापडले नाही.

"त्याला इथेच सोडून तुम्ही सर्वजण जा." राजाने हुकूम सोडला. पहारेकरी निघून गेल्यानंतर उग्रशीलला राजाने विचारले—"तू चोरी करायला आला; नाहीतर तर मग कशाला आलास?"

उग्रशीलने नतमस्तक प्रणाम करून म्हणाला—"महाराज, मी अपराध केले आहेत. त्याची शिक्षा घेण्याकरीता आलो आहे. मी शिपायांच्या हाती बंदिस्त झालो असतो सर्व जनतेला समजले असते असा स्थितीत माझी बायको व मुलगा झाला त्याचा त्रास करीत दिवस काढावे लागले असते" त्यांनी वृत्तात सांगितला.

राजाने त्याची सर्व कहाणी ऐकली व संतुष्ट होत मान हलविली. नंतर शेजारच्या खोलीत जाऊन त्यांनी एक खेळी आणली व उग्रशीलला म्हटले—"उग्रशील, ह्या खेळीत संभर सोन्याची नाणी आहेत. पुढच्या वर्षी बरोबर ह्याच दिवशी तू मला दोनघे सोन्याची नाणी आणून घाव्याचीस परंतु लक्षात ठेव ती तुझ्या स्वताच्या कपडाच्या कमाईची असली पाहिजेत." असे म्हणत त्याने त्याच्या हातात ती खेळी दिली.

ज्ञानतर राजाने टाळी वाजवून आपल्या पहारेकऱ्यांना बोलावले व म्हटले—"तुम्ही

त्याचा ठेऊन ह्याला नेऊन राज-मार्गावर सोडून द्या."

पहारेकऱ्यांनी राजाच्या सांगण्या-प्रमाणे केले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—"राजा जेव्हा डाकू उग्रशीलने स्वताःला राजाच्या ताब्यात दिले. तेव्हा राजाने त्याला धड न करता वर संभर सोन्याची नाणी देऊन सोडून दिले. हि तर राजाची वांकडी बुद्धी म्हटली पाहिजे ना? ह्या गोष्टीची काय क्षात्री की तो भविष्यता-परत चोरी लुटमार करणार नाही. राजाकडे तर अनेक पहारेकरी व शिपायी आहेत त्यामुळे त्याला तर डाकू पाहून धोका

त्या दिवशी रात्री ते एका घमंशाळेत उतरले. अर्धरात्री उग्रशील आपल्या बायकोला म्हणाला—"मी सकाळ उजाडताच राजमाटव्या हाती स्वताःला सुपूर्द करतो."

हे ऐकताच उग्रशीलची बायको धादरून गेली व म्हणाली—"आम्हांला ह्या लोकांच्यात सोडून तुम्ही जर तुकंगात गेलात, तर आम्हाचे काय हाल होतील? पाहिजे तर आम्हांला दोघांता बिय पाजून मारून टाका व मग जा."

आतामात्र उग्रशीलच्या समोर गंभीर प्रश्न उभा राहिला. त्याने जे घन आपल्या-बरोबर आणले होते. त्याने कोणताही धंदा काढून आरामात जिवन घालवणे

नाही परंतु सर्वसाधारण माणसाचे काय होणार? उग्रशीलमन्ये परिवर्तन झाले असेल, परंतु जंगलात रहाणाऱ्या त्याच्या बाकीच्या लोकांची काय खात्री? ह्या सर्व गोष्टींचा विचार केला तर राजाने मनांत आला तसाच निर्णय घेतला का? ह्याचे गुपित मांडोत असून तो सांगितले नाहीत तर तुला मांडोतच आहे की तुझ्या झोप्याची सांभर एकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागली."

विक्रमादित्य म्हणाला—"राजा सत्येन्द्रने आजू उग्रशीलता बघून न देता मुक्त करून स्वताचा मोठेपणाच दाखवून दिला. जरे तर शिक्षा देणे ह्याचा एकच उद्देश असतो की; अपराध्याला त्याची जुक समजून देणे. त्याचा मनात रमा गोष्टीचा बडबडून आणणे. परंतु त्याच्या सारारिक वृत्तीने छळ करणे हा नाही. उग्रशीलने आपल्या साथीदारांचे म्हणणे न ऐकता आपण केलेल्या अदराबाची शिक्षा भोगण्या करीता राजधानीला येऊन राजाच्या हाती स्वताला सोपविले.

ह्यावरून ह्या गोष्टीचा उलगडा होतो की मविष्यात हा केव्हाही चोरी करणार नाही. व लुटमार करणार नाही. त्याने राजाला सांगितलेल्या सर्व गोष्टी ऐकून त्याने अंदाज लावला की, उग्रशीलचे इतर साथीदार कुठे आहेत व कुठे रहातात. त्या लोकांना कसेही कळेल की, राजाने त्याच्या नेत्याला दण्ड न करता क्षमा करून सोडून दिले आहे. त्यामुळे राजा हा धर्मिया आहे. समजून ते राजाच्या समोर येऊन उग्रशील सारखे क्षमा मागतील आणि तसे जर झाले नाही तर राजाचे शिपायी त्यांना एकटून माणतील. सर्व कारणांमुळे समजून घेते की, राजा नोकड्या बुद्धीचा नाही. विचारपूर्वक निर्णय घेणारा आहे. त्याच्या ताकिक दृष्टी व विवेकशील आहे."

अशा लढेने राजाचे मोल भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा आणि पुन्हा माडाजवळ जाऊन लोवकळू लागला. (कल्पित)

अंधविश्वास

खल्लभपुर गावात रंगराव ■ मुजाता नावाचे रहत होते. एकदा त्यांचा पाच वर्षांचा मुलगा आजारी पडला. त्याच्या बांगला बंद कोणी नव्हता. त्यामुळे ते शेजारच्या गावातील एका प्रसिद्ध वैद्याकडे गेले. वैद्याने मुलाला तपासले ■ एका आठवड्याचे औषध दिले.

एक आठवडा उलटला, परंतु मुलगा बरा झाला नाही. मुजाताला फार काळजी वाटू लागली. वैद्याने दिलेल्या औषधावरचा तिचा विश्वास उडाला. त्याच्याच गावात श्यामनाथ नावाचा एक देवीचा उपासक रहत होता. तो मंत्र-तंत्र करून आचारी लोकांना गंढे ताईत वगैरे देत असे. त्याच्यावर मुजाताचा विश्वास होता. तो दर झुकवारी देवीची उपासना करून ताईत देत असे. त्या दिवशी श्यामनाथच्या घरी खूप गर्दी होई. दूरदूरून लोक त्याच्या-

कडे येत असत. मुजाताने तबऱ्याला सांगितले की, त्याने श्यामनाथकडे जाऊन मुलाकरीता ताईत घेऊन यावा.

"हे तर भोळे, अज्ञानी लोकांचे काम आहे. मी त्याच्याकडे जाणाऱ्या बऱ्याच जणांची बोललो आहे ■ तर एकजात अंधविश्वासावर जगतात. ज्या रोगाला औषध बरे करू शकत नाही. त्या रोगाला ताईत काय बरा करणारा? मी परत वैद्याकडे जाईन व त्याची स्थिती सांगून औषध घेऊन येईन. तू घाबरू नकोस." रंगरावने आपल्या बायकोला समजावत म्हटले.

रंगराव जेव्हा वैद्याच्या घरी पोहोचला. तेव्हा वैद्य घरी नव्हता. घरातल्या लोकांकडून त्याला समजले की, वैद्याची बायको बऱ्याच दिवसांपासून आजारी आहे. परंतु तिच्यावर औषधांचा काही परीणाम होत

नाही. त्यामुळे बेंच श्यामनाथकडून ताईत आणावयास गेला आहे.

हि गोष्ट ऐकताच रंगरावला आश्चर्याचा धक्काच बसला. तो लगेच आपल्या गावी परतला व पाहातो तो काय श्यामनाथच्या घरी तुडंब गदी. त्या गदीत त्याला बेंचबुवा मुद्या दिसले. रंगरावने जवळ जाऊन बेंचाला मुलाबद्दल सांगितले.

बेंचाने आपल्या हातातून पिशवीतून काही ओषधे बाहेर काढून रंगरावच्या हातात दिली. ■ एक माठवड्यावर ओषधे घेऊन नंतर ■ उपयोग झाला किंवा नाही ■ कळविण्यास सांगितले.

रंगरावने ओषधे हातात घेऊन बेंचाना विचारले—“काय हो ! आपण तर बेंचक-वास्नातले गाढ पंडीत तरी मुद्या तुम्ही ताईत आणावला आहात ?”

रंगरावच्या बोलण्याचे बेंचाला ■ आले तो म्हणाला—“ह्या गंडे दोन्यावर मी विश्वास ■ नको ठेवू हि गोष्ट वेगळी. परंतु सारी गोष्ट अशी आहे की, कित्येक

दिवसांपासून माझ्या बायकोवर ओषधांचा इलाज करीत आहे. परंतु तिचा आजार काही बराच होत नाही. तेव्हापासूनच माझ्या बायकोचा ह्या ताईतवर इतका विश्वास बसू लागला. तिला बेंचक शास्त्राचे ज्ञान तर नाही परंतु ओषधांचे गुण चांगले माहीत आहेत. माणसाचा बेंचाच्या ओषधांवर विश्वास ■ हवा मी समजली की, माझ्या ओषधांवरचा माझ्या बायकोचा विश्वास उडाला आहे.”

जेव्हा रंगराव सोमारगावी बेंचाच्या घरी गेला होता. तेव्हा नकळत त्याच्या बायकोने श्यामनाथकडून ताईत आणून गुपगुप मुलाच्या कमरेला बांधून ठेवला होता.

एका आठवड्याने ओषधामुळे त्याचा मुलगा सडखडीत बरा झाला. त्यावर रंगरावने विचार केला की, बेंचाने दुसऱ्या संदेश दिलेल्या ओषधाचा चांगला उपयोग झाला. परंतु मुलासाठी खात्री झाली की, आपण बांधलेल्या ताईताच्याच महिम्याने आपला मुलगा बरा झाला.

दानाचा महिमा

■ दान काशी येथे राज्य करीत असता बांधिसत्त्वानी त्याच्या कारकुनाच्या रूपाने ■ बहून केला. ते ऐंशी करोड मुवर्ष नाण्यांचे ■ होते. परंतु त्यांच्या मगानून संसारा विषयी वैराग्य उत्पन्न झाले. त्यामुळे त्यांनी राजाला सांगितले की, ह्या सर्व संपत्तीचा तुम्ही स्विकार करावा

“माझ्याकडे घेताची काही कमतरता नाही. त्यामुळे तुम्ही तुमचे वन इतर कोणत्याही प्रकारे कारणांना लावा”—राजा म्हणाला. त्यानंतर कारकुनाने राजाच्या समतीने काशी नगरात सहा घर्मशाळा उघडल्या. ज्यात गरीबांना फुकट रहाणे लागे मिळे त्याच बरोबर त्यांना चनही मिळत असे.

ह्या घर्मशाळा अनेक वर्ष चालवल्यामुळे त्याचे फळ म्हणूनच की, काय मरणांतर त्या कारकुनाला स्वर्गात इद्राचे स्थान

प्राप्त झाले. त्याच्या मुलाने मुढा वडीलाच्याच पाऊलावर ■ ठेवून कार्य केल्यामुळे त्याला चंद्राचे स्थान ■ झाले. ■ मुलाने सूर्याचे स्थान मिळविले. सूर्याच्या मुलगा मातली व मातलीचा मुलगा पंचशिक्षांनी रूपाने जन्मले. जसा तऱ्हेने सर्वांनी वैश्य प्राप्त केले.

परंतु पंचशिक्षाच्या मुलापर्यंत पोहोचता पोहोचता त्याच्या बंकाचे आचरण व क्रम नाहिसे झाले. कारण पंचशिक्षाचा मुलगा ऐंशी करोडो सोन्यांच्या नाण्यांचा अधिपती असून मुढा नंबर एकचा लुच्चा कंजुस होता. त्याने सर्व घर्मशाळा बंद करून टाकल्या. जन्मछत्रे बंद पाडली. कंक इमारती जाळून टाकल्या. त्याला वाटे की, आपले सर्व पुर्वज मूर्ख होते. त्यामुळे त्यांनी दानघर्म करून सर्व पैसा व्यर्थ खर्चला.

Restore

127

घोड्या कांदा मिरवी बरोबर भाकरी खात होता व खावंट ताक पित होता.

एक दिवस तो कंजुस कारकुन दरबारात जायच्या वेळेला आपल्या सहाय्यक कारकुनाला पण बरोबर घेऊन जावे ह्या विचाराने त्याच्या घरी बेंसा. तेव्हां त्याचा सहाय्यक आपल्या बायको मुलांबरोबर वमून हलवा खात होता. त्याला पहाताच तो मटकन् उठून उभा राहिला. त्याला त्याच्याकी विनंती केली.

कंजुस मारवाडी बसा विचार बाबरला की, जर माता आपण हलवा खाल्ला तर, केव्हां ना केव्हांतरी त्या सर्वांना आपल्या घरी जेवायला बोलावणे भाग पडले. त्यामुळे तो म्हणाला—“मित्रा, आज तर मला भूक नाही. घोड्यावेळा पूर्वीच मी पोटभर जेवलो.

परंतु त्या क्षणी कंजुसमारवाडचाला हलवा खाण्याची तीव्र इच्छा झाली. पण जर घरी हलवा तयार केला, तर आपल्या बरोबर कंकजण तो कातोल त्यामुळे त्याने ती इच्छा घरी प्रकट करून दाखविली नाही व तो मनातल्या मनात आजारी पडला.

त्याच्या बायकोने विचारले—“काय तुम्हांला बरे वाटत नाही का? ओषधपाणी कां घेत नाही?”

“तुच आजारी असशील, मी तर जगदी ठिकठाक आहे.” तो आपल्या बायकोला म्हणाला. परंतु बायकोने बरीच छेडछाड केल्यानंतर तीने नवऱ्याच्या मनातील इच्छा जाणली व म्हणाली—“आपण काय घोंडेच बंगाल आहोत. हलव्याच्या कारणाकरीता आजारी पडण्याचे काय कारण! मी तर काशी नगरातील सर्वांना हलवा खावला घालोण. सर्व लोक पोटे भरून खाऊन प्रसन्न होतील.”

“हो! हो! भला माहीत आहे ना! तुम्हा माहेरचे गंडगंज लोक आहेत. त्याच्या कडून पेंछा आणून सर्व गावाला हलवा घाल.” कंजुसमारवाडी बायकोला टोचेल असे झोळला. तेव्हां बायकोने नवऱ्याला समजावत सल्ला दिला. “ते जाऊ दे. आपल्या चाळीतील लोकांना तरी हलवा देता येईल. तेव्हां त्याने विडून विचारले—“तुम्हा त्या लोकांची काय संबंध.” “वर तर, आपल्या कुटुंबाकरीता बनवते.” पत्नी म्हणाली—“त्याला सुद्धा त्याने विरोध केला. “ठिक आहे, मग दोघांकरीताच बनवते” बायको त्याला म्हणाली.

“तुला काय जरूर आहे?” पत्नीने विडून म्हटले.

“वर तर, तुमच्या एकट्या करीता करते! बरोबर ना?” बायकोने विचारले.

“खरे तर, घरी हलवा बनविण्याची काही एक जरूर नाही समजले! तू घोडा रवा दूध, तुप व साखर माझ्या हातात दे. मांढे पण दे. मी जंगलात जाऊन तेथे हलवा करून जाईन”—नवरा म्हणाला.

बायकोने साऱ्या वस्तु आणून कंजुसमारवाडच्या हातात दिल्या. त्या त्याने एका नोकराच्या डोक्यावर डेवल्या स्वताः तोळांवर बुरखा पांघरून नदीच्या काठाकाठावे जंगलात पोहोचला. तेथे कोपऱ्यात एक चुल पेटवून त्याने नोकराचा हुकूम सोडला. “तू जाऊन रस्त्याच्या

अन्नछत्र बंद झाल्याबरोबर गावातील सर्व गरीब लोक कंजुसमारवाडच्या घरा समोर गोळा झाले व हात जोडत विनंती करू लागले—“सरकार, दान देण्याच्या क्रमात अडथळा आणू नका. अन्नछत्र बंद करू नका.” परंतु त्याच्या विनविण्याला त्याने दाद दिली नाही. उलट आपल्या नोकरांकरवी हाकलून लावले.

कंजुसमारवाडी सुद्धा करोडोपत्ती होता. व आपल्या आजोबा पणजोबांसारखा राजाकडे कारकुनी करीत होता. परंतु तो आपले आयुष्य ऐव आरामात घालवित नसे. स्वतः पोटे भरून जेवत नव्हता व बायकोमलांनापण खाऊ देत नव्हता. तो

Restore

127

मी त्याला वेळवरच ज्ञानोदय केला नाही तर तो नक्कीच नरकात जाईल. असा विचार करून इंद्राने, चंद्र सूर्य मातली व पंच गिळ यांना सर्वांना बोलावले व पुढे काय करायचे ते सांगितले.

ह्यानंतर इंद्राने एका ब्राह्मणाचे रूप घेतले व तो त्या कंजुसमारवाडघाटजवळ आला. व त्याने विचारले-“काय हो, काणीकडे जाणारा रस्ता कुठून जातो.”

तुम्हाला कायोलो जाणारा रस्ता माहीत नाही? इकडे कसाला मासात? इथून निघून जा.” कंजुस मारवाडी बोर-बोरात बोरवू लागला.

“बोरवतोस का? धप्पळा, हलवा करतो आहेस काय? म्हणजे ब्राह्मण भोजन घालणार वाटते. त्याच्या पंथितका मी सुटा घेऊन बसेन.” हसत हसत म्हणाला.

“जवणाचे नगरे काही नाही” “जा इथून चालू पड!” कंजुस मारवाडघाट जवळून म्हटले.

“बुला, नाराज का होतोस. मी एक आहे. तू जे काय करतो आहेस त्यातले थोडे माम्हाला दे. त्याने तर तुला पुण्य लावेल नाही” इन्ज म्हणाला.

“मी तुला थोडा पण देणार नाही! इथे जो हलवा बनवतो आहे. तो माझ्या-

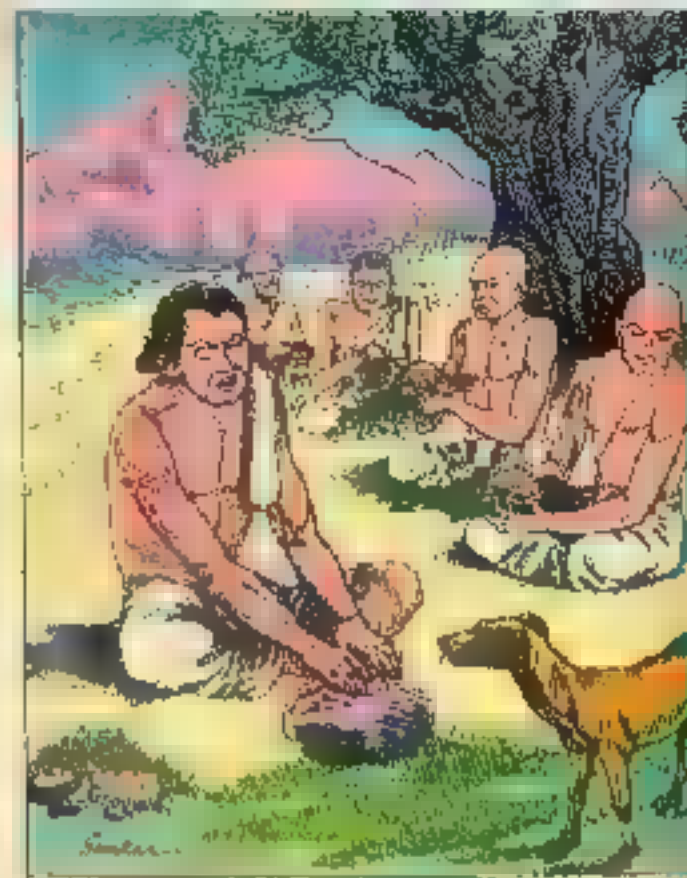
करीता सुद्धा पर्याप्त नाही मी स्वतःने पावना करून बाणला आहे. त्यातून हातला सुम्हाला देऊ ते काही होणार नाही” कंजुसमारवाडघाटने स्पष्ट सांगून टाकले.

“त्यातले थोडे मला दान म्हणून दे. एकटघाटने कमीही नये. दान करून तुला चांगल्या लोकांची गती मिळेल.” असा प्रकारे इंद्राने त्याला उपदेश केला. कंजुसमारवाडी नाईलाजाने म्हणाला-“ठिक आहे! तिथे बस, तुला थोडा हलवा देतो.”

तेवढ्यात तेथे चंद्र ब्राह्मणाचा वैद्य घेऊन आला. त्याने त्याला हलवा मागितला. त्याला पण हलवा सापला बसवणे भाग पडले. त्यानंतर कमाने सूर्य मातली पंचशिक्ष सर्व एकापाठोपाठ तेथे आले व ब्राह्मणाच्या पंगतीला बसले.

सबबदरच हलवा साळा. तेव्हा कंजुसमारवाडी सर्वांना उद्देशून म्हणाला-“तुम्ही सर्वजण पशानळी घेऊन या. मग हलवा वाढतो.” ब्राह्मणांनी आपले हात पुढे केले. तेव्हा ताबडतोब चाकाएवढी कपळाची पाने त्याच्या हातात आली.

“मी एवढ्या मोठ्या नाह्यार नाही. नंदाराची पाने घेऊन या.” कंजुसमारवाडघाटने सांगितले. तसे भंदाराची पाने हातात आली. ती केळ्यांच्या पांनाहूनही

थोडी होती. त्यावर कंजुसमारवाडघाटने हलवा वाडला. सर्वांना वाकून मात्पावर सुद्धा भंडघाट खूप हजवा उरला होता.

तेवढ्यात पंचशिक्षने कुण्याचे रूप घेतले. तो त्या भंडघाट तोंड घालणार तेवढ्यात कंजुसमारवाडघाटने झटकन पातेल्यावर माकण वातले पण तेवढ्यात त्याचे तोंड त्याच्या हाताला लागलेच.

त्याने ब्राह्मणांना हुकुम सोडला-“मला हात घुण्याकरीता पाणी घेऊन या. परंतु त्या सर्वांनी स्पष्ट सांगितले-“आम्ही पाणी बाणणार नाही.”

“तुम्ही माझा हलवा खाल्लात. माझ्या बद्दल तुम्हा लोकांना एवढी पण दया घेत

मध्यावर उभा रहा. जर कोणी तेथून जाऊ लागला तर मला ताबडतोब सांग. आणि मला काही जरूरी वाटले तर मी तुला हाका मारेन तो पर्यंत तू माझ्याकडे येऊ नकोस. समजले!”

तोपर्यंत इंद्राने आपल्या सहाय्या पिढीतील कंजुसमारवाडघाटिपयी सर्व गोष्टी ऐकल्या होत्या.

इंद्राने विचार केला-“पंचशिक्ष पर्यंतच्या पिढीतील लोकांनी दान करून पुण्य मिळवून देवत्व प्राप्त केले. परंतु पंचशिक्षचा मुलगा कंजुस मारवाडी वनून आपल्या पिढीचे आचरण न करता तिलांजळी देऊन स्वतः हलवा खायला बसत आहे. जर

नाही." कंजुसमारवाडी म्हणाला. त्याचा काहीही परीणाम त्या लोकांवर झाला नाही. तेव्हा तो म्हणाला-"तर मग, तुम्ही माझ्या मांड्याकडे लक्ष ठेवा. मी स्वताःजाऊन पाणी घेऊन येतो. असे म्हणत तो कंजुसमारवाडी पाणी बाणव्या-करीता नदीत उतरून लागला. त्यावेळी कुत्र्याने त्याच्या मांड्यात तोंड घातलेच.

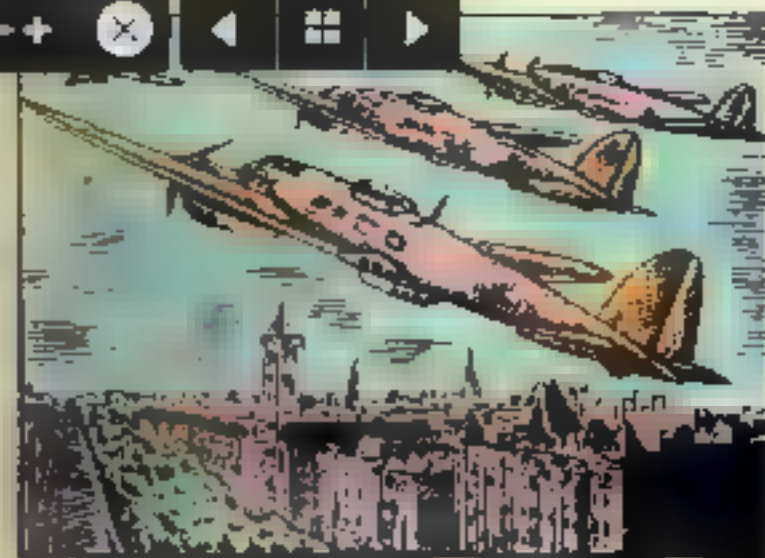
ते पाहून त्या कंजुसमारवाड्याला अतिशय राग आला. त्याने एक काडी घेतली व ती त्या कुत्र्याला मारण्याच्या पाठीमागे बाळू लागला. तेव्हापासून त्या कुत्र्याने बोड्याचे ॥ घेतले ॥ तो कंजुसमारवाड्याच्या पाठीमागे ॥ ॥ लागला. तो पळता पळता कधी छोटा तर कधी मोठा असे नागबिंबिध आकार घेऊ लागला. ॥ पाहून प्राण्यांच्या भीतीने कंजुस घरघर कांपू लागला. व ॥ नाहण्यांच्या पाया पडत त्यांना आर्जवू लागला. "हे महात्मन्, या बोड्यापासून माझे रक्षण करा."

दुसऱ्या क्षणी ते सब आपल्या लक्षात प्रकट झाले.

"आपण सर्वजण मानव नाहीत देव आहेत! आपण कृपा करून सांगा. तुम्ही कोण वाहात? आणि इथे कशा करीता आहात?" कंजुसमारवाड्याने विचारले.

"आम्ही तुझे पुर्वज आहोत. मनुष्य जन्मतःचान पुढ्य करून त्याचा परिणाम स्वल्प स्वल्पेलांकात देवत्व ॥ ॥ केले जाते. नू कंजुस वनून आपल्या बंधाचे धाडरण न करता नरक लोकात जायला पाहातो आहेस. ॥ ॥ करीता आम्ही तुला चांगला धडा मिळावा ह्या हेतूने आमी आहोत. ॥ ॥ आपल्या घरी ॥ ॥ जा. ॥ आमच्या सारकं दान पुढ्य ॥ ॥ देवत्व मिळव." इन्द्र म्हणाला.

इंद्राचे बोलणे ऐकून कंजुस मारवाड्याचे मन बदलले. त्याने घरी ॥ ॥ आपली सर्व संपत्ती गोरगरीबाना वाटून टाकली. व तो तपश्चर्या करण्याकरीता हिमालयात निघून गेला.

स्वातंत्र्याची प्राप्ती

सन् १७९७ मध्ये पश्चिमेकडच्या देशात युद्ध झाले. ती हज्जूहज्जू पुढे पसरत चालली. अनेक रूपातीस प्रसिद्ध इंग्लंड देशाचा अन्तर्गत एका शक्तिशाली शत्रुदेश जर्मनी बरोबर लढा द्यावा लागला. विमानांच्या द्वारा बॉम्ब बर्षा करणे सुरूच झाले. त्यामुळे मुद्यांची भीती जास्त पाडली.

जर्मनीचा नेता हिटलर ह्याने विषय हत्त्याकांड व फूर कृत्ये ॥ ॥ मारत केला स्टॅमोन्च्या अधिपत्या-खाली त्याने ॥ ॥ बरोबर मैत्रिचे संबंध जोडले व त्याच्यानंतर त्या देशा-वर हत्ता केला. हिटलरने यहुदी यांच्या खूप त्रास दिला. आपल्या देशातले व इतर जागृवायुच्या देशातील सर्व यहुदी यांच्याची कत्तन केली.

एशिया खंडातील येणाऱ्या जपानने हिटलरबरोबर मैत्री करण्याकरीता हात पुढे केला. जपानचा राजा शाहीवा उप्रासक होता. परंतु अन्य लोक राजनैतिक नेते व अधिकारी लालची होते. तिकडे सुसोलिनच्या कारभारास अधिनेत्या हटली देशाने मुद्दा जर्मनी व जपान बरोबर मैत्री संपादन ॥ ॥ केला.

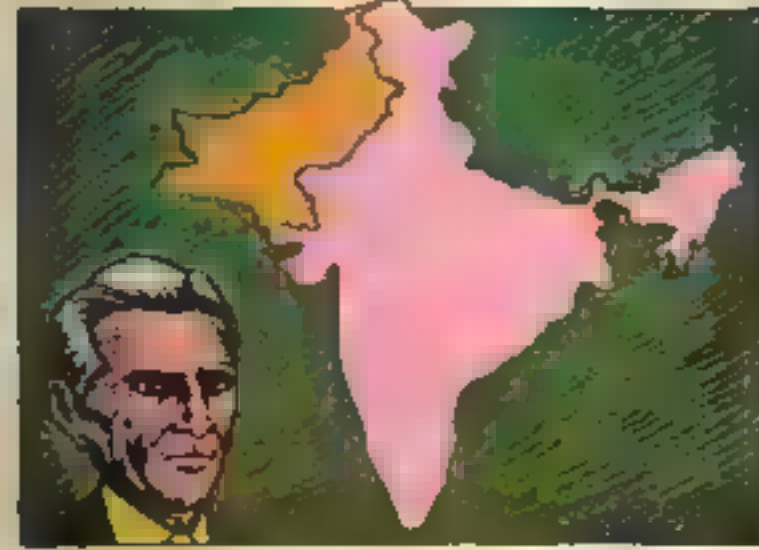

ब्रिटन बमेरीका मुळा वेळन मिळाली. परिणामी दुसरे महायुद्ध सुरू जाले. बांधीजीने ब्रिटनला सुचना केली की. जर ब्रिटनने भारताला स्वातंत्र्य देवचाने कचन विले तर मुळावे भारत ब्रिटनला सहकार्य करेन. परंतु ब्रिटनने तसे बांधासन दिले नाही. ब्रिटीशांनी भारत सोडून जावे 'क्विट इंडिया' मुळ जाणी. भार- तिशांना मुरबास केली.

आजाद हिन्द फौजने अनेक संघटना तोंड देऊन भारत देशात बांधने पाव ठेवने व मणिपूरच्या कोहिमा मध्ये प्रवेश केला. हानंतर जवाहराच्या मर्णाबा- यळे तेना पुढे शाळ चकली नाही. आपनना मुळा विजय भिळवणे प्राप्त ज्ञान नाही हानंतर १९४२ ऑगस्टला मुभापचर बोस मुळावे नाहीते जावे.

त्याच मुभापचर बांधने ब्रिटीशांच्या भांधीन भसनेल्या जलावा सिगापुर वर हल्ला केला. ब्रिटीशांना सिगापुर म्हणजे एक लढ होला. पराभवामुळे कर्नाठाच बांधायांचा भक्का बसला. अली वेळ आली होती. की, अमेरीकी जवापर जर एकदा असे तर ब्रिटन व अमेरीका मित राष्ट्र पक्ष पराजित होतील.

त्याच मुभापचर मुस्लिम लीगचे नेता मोहम्मद अली जिन्हा ह्यांनी पाकि- णापाचे राज्य करण्याची केळी. अनेक देशातील नेत्यांनी त्यांची समजूत घालली असे करणे बरोबर होणार नाही. तरी ब्रिटीशांना आपल्या बरोबर वेळन त्यांनी पाकिस्थान अलग करण्याचा संघर्ष बांधला.

ब्रिटीश सरकारच्या कडून बदलित भसनेले भारताचे नेता श्री मुभापचर बोस दुर्दैवातून निवडून कानूनभा पळून गेले. तेवून १९४३ मध्ये ते सिमापुरला पोहीकले. तेवे पराभवा पालेलेल्या ब्रिटीश सैन्यातील भारतीयांना एकदा कडून "आजाद हिन्द फौज" च्या नावाने त्यांना सैनिक प्रसिद्धन देऊ लागले. श्री मुभापचर बोसानी इंग्लाना

अनेक वर्षांपासून हिंदू व मुसलमाना- मध्ये संघर्ष निर्माण जाले होते. परंतु पाकिस्थान वेगळे होण्याचे समजताच जनतेच्या भवात समविची वेरले केले. मुस्लिम लीगने आपल्या बांधने लढा देण्याकरीता १९४६ ऑगस्ट १६ ला मुरबास केली. कलकत्ता, दिल्ली, व अनेक ठिकाणी संघर्ष झालो. निष्पत्ती नव्हता आली. हजारो लोकांनी

Restore

127

ईमानदारी

नारायणवरम् एक शेठकीचे भाव होते. तेचील चंद्रबसु नावाचा गावचा पाटील वयाच्या १० वर्षापर्यंत स्वताः जमिनदारी चालवत होता. एक दिवस अचानक त्याचा देहान्त झाला. तेव्हा गावातील सर्व गावकरी एकत्र जमले व ते जमिनदार साहेबांच्या घरी जावे व त्यांनी सांगितले— "मासक, चंद्रबसुंना कोणीही वारस नाही. त्यामुळे त्यांच्याच शारदा निवास गावसु तुम्ही यावाच्या अधिकारींच्या पदावर नियुक्त करावा."

जमिनदाराने गावकरी लोकांना दिवाळीकडे पाठविले. "ह्या पदावर राहून कोणत्याही मावसाच्या विवाहासुपणाचा मोसल भागेल काय? परंतु मला कामधेदा मल्लेच्या माणसास जर ह्या गावाचे अधिकारी पद दिले. तर कसा मोघ सांगणार की, तो विवाहासुच असेल."

"हि मांष्ट खरी आहे." असे म्हणत दिवाणाने नारायणवरम् गावच्या अधिकार्याच्या मरली करच्याकरीता गावात दंडी पिढवली व मली सुचना केमी की, ज्यांना ह्या गावपाचे असेल. बस उमेदवारांनी जमिनदार साहेबांच्या जमिनदाराला प्रथम भेटावे. एका आठवड्याने अनेक उमेदवार येऊन जमिनदाराला भेटले. जमिनदाराने वेगळ्या तऱ्हेने त्यांच्याची बांधले. दुसऱ्या दिवशी ह्या बाजला त्यांनी जमिनदार साहेबांच्या गावपास सांगितले.

जमिनदाराने जो उमेदवार निवडला त्याचे नाव नाणवर्मा होते. त्याला अधिकारी नियुक्त केले. त्यामुळे बाकीच्या जगांनी नाणवर्मा दंडात म्हटले— "मासक, हा तर खरोखरी धन्याय आहे. आम्हाला ही नोकरी देण्याचे वेळून ह्या जमिनदाराने प्रत्येकाकडून एक हजार रुपये माग घेतली.

त्यावर दिवाणसाहेब मध्ये म्हणाले— "जमिनदाराकडून तशी परिधा मोघ घेतली. ह्या पदावर तुम्हा शारदा माग देण्याच्या लोकांना नियुक्त केले तर काय खाली की, ते गर विवाहासुपणांतर तुम्ही नाच वेगार नाहीत. तुम्हाच्यामध्ये विवाहासुपणा नाही. माग देण्यास नाणवर्माने आठून नकार दिला. त्यामुळे ह्यात संकाय उरली नाही की, त्या अधिकारी पदावर नाणवर्मा हाच एक मोघ माणूस आहे.

ह्याच्या महायुद्धाच्या लढ्याच्या महान सेनापतीच्या प्राप्त झालेल्या मीठ बँकन ह्या भारताचा सर्वोच्च पदवी प्राप्त झालेला. भारताच्या विभाजन करीता राष्ट्रीय महायुद्धा कार्येस त्यांना सहभाग आहे. त्यांचे वर्षी १५ ऑगस्टला भारताला स्वातंत्र्य प्राप्ती मिळाली.

भारताच्या फाळणी नंतर त्यांचे फळ म्हणून अनेक संघर्षांचे माया मुळे ह्या संकटांना देशाच्या मीठ घाचे मावने तरीही सर्व भारताच्या मापल्या दानाने एकी साधून आपल्या प्राचीन वैभवाचे स्मरण करून उज्ज्वल भविष्याच्या हेतुने एकसाथ दिली.

नशिवान गुलाम

ए. समुद्रध्यापाण्याकडे वामांग नावाचा एक गुलाम होता. वामांगने आपल्या मालकाला व्यापारात खूप मदत केली. त्याचा खूप लाभ मिळवून दिला. त्यावर त्याचा मालक त्याच्यावर प्रसन्न होत म्हणाला—“मी तुला गुलामीतून मुक्त करत आहे. तू माझ्या जहाजातील एक जहाज घे. स्वतंत्र व्यापार करून आपले आयुष्य सुलाने घालव.”

वामांग एक जहाज घेऊन समुद्रात व्यापार करण्यास निघाला. परंतु समुद्राच्या मध्यावर त्याचे जहाज तुफान वादळात अडकले, व पाण्यात बुडाले. सर्व जहाजावरचे लोक बुडाले एकटा वामांग पाण्यात फळकुटीला घकून तरंगत एका किनाऱ्यावर धेऊन पडला. किनाऱ्यापलीकडे एक वस्ती दिसत होती. तो चालत चालत थोडा पुढे गेला. तेथील एका राज्यात पोहोचला.

राज्यातील सर्व जनता रस्त्यावर उभी जमलेली दिसली. वामांगला ते पाहून वाटली, इतका ही माणसे आपलीच वाट पहात आहेत. की काय? तो त्याच्या जवळ पोहोचला नाही तोंच सर्व लोक गर्जना करून मोठमोठ्याने बोवणा करू लागले—“महाराज की जय!” ते ऐकून त्याला जास्तच आश्चर्य वाटू लागले. व मनातल्या मनात तो विचार करू लागला—“हि माणसे मला पाहून दुसरा कोणी माणूस समजून अमात तर पडलेली नाहीत ना?”

त्यानंतर सर्वांनी वामांगला घेरले. व उभेच एक राजवलंला हत्ती तेथे आणला गेला. वामांगला बंजारीत बसवून राजाच्या वाटात राजमहालात आणण्यात आले.

नंतर त्याचे सर्व कपडे काढून एका पेटीत ठेवण्यात आले व त्याला चांगले

स्नान घालून राजाचेत वष घालण्यात आला.

वामांगने त्या गर्दीला उद्देशून विचारले—“तुम्ही लोकांनी अशा तऱ्हेने मला राजा बनवलेत ह्याने काय गुपीत आहे? तुम्ही मला ओळखत नाहीत व मी तुम्हाला ओळखत नाही. एका संकटात सापडून माझे जहाज समुद्रात बुडाले. संयोगाने मी इथल्या किनाऱ्यावर येऊन पडलो. मी कोणत्याही खास हेतूने इथे आलेलो नाही.

त्यावर तेथील लोकांनी त्या देशाचा रीती-रिवाज सांगितला बाबीस बर्धापूर्वी त्या देशावर कुणाचेही राज्य नव्हते सर्वज अराजकता माजली होती. त्याने एक अपरिचित व्यक्ति तेथे आली. त्याने

सर्वांना सांगितले—“एका राजाच्या नेतृत्वा खाली एक वर्ष राज्य कारभार चालू शाला तर त्या देशाचा विकास होऊ शकेल. अशा तऱ्हेने राजाच्या राज्यकारभारामुळे अनेक देशांचे विकास शाले. जर राजा लोभी असेल जनताचे शोधन करणारा असेल तर ह्याला एकच उपाय दरवर्षी एका परव्या नविन माणसाला राजा नियुक्त करावे. तो राजा त्याच देशातला नसावा. व दुसऱ्या देशातला नसावा तर तो राज्यकारभार चांगला करू शकतो.” त्यावेळेपासून बर्धाच्या सुरवातीला जो कोणी नवा ह्या देशात येईल त्याला जनता राजा करीत आलेली आहे. एक वर्ष पुर्ण शाले की, त्या राजाला जनतेच्या जनघात

अरण्यात सोडून दिले जाते ■ नव्या माणसाची वाट पहावी लागते. जंगलात गेलेल्या माणसानेही जनतेला किंचित सुद्धा फाळजी वाटत नाही.

अशा तऱ्हेने ह्या राज्यासले बाजीस राजे झाले. तू तेथील राजा आहेस.

वामांगला मनातून राजकीय व एक वर्ग का, होईना? राजा बनण्याचे सावक वाटून अति उत्साह वाटू लागला. त्याने अनेक शिपायांना बरोबर घेऊन जंगलात जाण्याचा विचार केला. तेथे जाण्याकरीता नावायमून जावे लागत असे.

वामांग काही शिपायांना बरोबर घेऊन जंगलात पोहोचला. त्यानंतर चार-पाच दिवस तेथेच राहून त्याने पूर्ण जंगलाची पहाणी केली. त्या जंगलात माणूस जिवत राहणे शक्यच नव्हते. परंतु तेथे उत्तम प्रतीचे लाकूड व सुपिक जमिन माव होती.

जंगलातील झाडे कापून तेथे एक सुंदर नगर बनवले जाऊ शकले असते.

असा विचार करून वामांगने नव्याच लोकांना तेथे कामावर लावले. त्याच्या वर्षे पूर्ण होण्यापूर्वीच जंगलात एक सुंदर नगर वसविण्यात आले.

नगराच्या चोहोबाजूला बागा करण्यात आल्या. त्या नगराची निर्मिती करण्याच्या सुद्धा तेथेच राहणे असे वाटू लागले.

एक वर्ष पूर्ण झाले. वामांग जंगलातील नविन नगरात येऊन राहू लागला. त्याच्याबरोबर अनेक नगरातील लोक व नगर निर्माण केलेले लोक सुद्धा येऊन राहू लागले.

घटनेनंतर नव्या नगरातील लोक सुद्धा वामांग पासून दूर राहणे टाळू लागले. त्या सर्व लोकांनी एक सभा बोलावून विचार विनिमय केला की, वामांग ह्याला जुन्या व नव्या दोन्ही नगरांचा महाराजा म्हणून कायम स्थान द्यावे. तेव्हा पासून तो दोन्ही नगरांचा राज्यकारभार आनंदाने सांभाळू लागला.

सज्जनतेचा आदर्श

मुकुंद स्वभावाने चांगला आणि बुद्धीमान होता. त्याला वॉरंट नाव होता. तो म्हणजे दुसऱ्याची वेढा मस्करी करून त्यात स्वताचे मनोरंजनच करी. तो दररोज गावाच्यावेष्टी बाहेर आपल्या मित्रांना घेऊन जाई व जाणाऱ्या येणाऱ्या लोकांना छेडे त्यांची मजा घेे. गुरवातील लोक उल्लसत असत परंतु काळांतराने त्याच्या खट्याळपणाकडे सर्वजण दुर्लक्ष लावले. त्याचे मुख्य कारण म्हणजे मुकुंदला त्या गावाच्या जमिनदाराकडे नोकरी होती.

जमिनदाराच्या भरात मुकुंद विषयी अपार वात्सल्य होते. ते गावातील लोकांना माहित होते. जमिनदाराच्या घरी कामावर लागल्यापासून तर त्याचा खट्याळपणा जास्तच वाढला होता.

एक दिवसी संध्याकाळी मुकुंद मित्र मंडळींना घेऊन गावा बाहेरच्या तळ्याकडी

लाऊन बसला. तेव्हा त्याला दुरून गावाच्या बाजूला येणारी एक व्यक्ति दिसली.

तो माणूस जरा विस्तृत होता. त्याचे कपडे धुळीने भळले होते. त्याच्या पोटात चप्पल सुद्धा नव्हत्या. दिसायला तो गरीब असावा असे त्याच्या पेहराववरून वाटत होते.

मुकुंदाने तो येताना त्याच्याकडे कुचेष्टेने पहात आपल्या मित्रांना म्हटले "अरे पद्दा! जमिनदाराच्या घरी कोणी पातुणा आलेला दिसतो आहे. ह्याला वाट दाखवा.

ती व्यक्ति मुकुंदच्या जवळ येत हात जोडत म्हणाली—"बाळा, तुला कसे कळले की, मी जमिनदाराच्या घरीच वास्तव्य आहे."

मुकुंदाला शवसवून हसू येऊ लागले. तो म्हणाला बाह्! पांढऱ्या मोगऱ्या सारखी तुमची शूभ वस्त्र व महाभासल्या चप्पल

आणि आता तर तुम्ही इतक्या भारी गाडीतून उतरकात आणि त्या शिवाय तुमच्या चेहऱ्यावर विलसणारे तेज पाहून—
“ह्यांनी तर अंशाज लावता येतो की, जमिनदार साहेबाचे तुम्ही कास नास्पातले आहेत?”

“हो बाबा! मी ज्या गाडीतून आलो त्या गाडीचे एक चाक मोडलं व मी गाडीतून खाली पडलो व माझे कपडे धुळीने भरले म्हणून तर मी गाडीवानला परत पाठवून झालत आलो माझ्या गाडीवानाचा जायचा रस्ता सर्व काट्याकुट्यांनी भरला असल्यामुळे माझ्या चपला काढून मी त्याला दिल्या. मला वाटलंच होतं. तू माझ्या चेहऱ्यावरच्या

सर्व गोष्टी निट समजावून घेतल्यास नां?” व्यक्तिने विचारले.

“अन्ध! असे आहे काय! तर मग काय तुम्हाला मी सरळ जमिनदाराच्याच घरी घेऊन जाऊ का? आपले हसू दाबत मुकुंदा म्हणाला.”

“ह्या अवस्थेत जमिनदाराला भेटणे बरोबर नाही. म्हणून तू मला प्रथम त्यांच्या धर्मशाळेत पोहोचव. माझा गाडीवान परत आला की, मी कपडे बदलून त्यांना भेटायला जाईन” त्या व्यक्तीने शांतपणे सांगितले.

यात्री व रहाण्याकरीता जमिनदाराने सांगल्या मुलसोयींनी उपयुक्त असलेली धर्मशाळा बांधली आहे. परंतु गरीब लोक त्याचा वास्त उपयोग करतात. कारण तेथील आचार्यीने फुकट मिळत. म्हणून श्रीमंत लोक धर्मशाळेत उतरणे म्हणजे कमीपणाचे मानतात. त्यातून त्यात जे गरीब लोक वास्त काळ कंठीत ते रहाणा करीत की, त्यांना रस्त्यात कोणी चोर उच्चक्याने लुबाडले. व धर्मशाळेत रहाण्यावाचून जाता गत्यंतर नाही. त्यामुळे मुकुंदाचा वाटू लागले की त्यामागसांपैकीच ही व्यक्ति असावी.

“आपला गाडीवान कोणत्या वेळेपर्यंत वरत येईल” मुकुंदाने विचारले.

“मी तशी वेळ काही सांगू शकत नाही” ती व्यक्ति म्हणाली.

“ठिक आहे! मी माझ्या गाडीवानाचे कपडे तुम्हाला देतो ते तुम्ही बदला.”

त्यावर त्याचे मित्र सदसदून हसू लागले. ते पाहूनही त्या व्यक्तीला अजिबात राग आला नाही. त्यांनी शांतचित्ताने विचारले—“तर मग मी तुम्हा घरी येतो. तू मला कपडे दे.”

हे सत्तर ऐकून मुकुंदाचा वाटने की तो माणूस भिकारी असावा. त्यामुळे त्याला लिजबत तो म्हणाला—“तुम्ही गाडीवानाचे कपडे घातलेत तर तुम्हाला जमिनदाराचे दर्शन होऊ शकणार नाही.”

“ते माझ्या कपड्यांकडे रहाणार सुद्धा नाहीत. कारण माझा तो जिवश्चकंठक मित्र आहे. हसके ते मला मान देतात.” ती व्यक्ति म्हणाली.

“मग एवढी कपड्यांची कशाला फिकीर झा कपड्यात सुद्धा तुम्ही त्याला भेटू शकता.” मुकुंद म्हणाला.

“हे पहा बाबा! प्रत्येक माणसाला कोणत्याही गोष्टीचे काही नियम घातलेले आहेत ते त्याला पाळावेच लागतात. जसे देवळात जातांना स्नान करूनच प्रवेष्ट काढून मगच जावे लागते. तसे कोणी अत्यंत प्रिय व भेटणार असेल तर स्वस्त त्याला भेटणेच योग्य त्यामुळे मला तू आपला

दिवाणाची परिक्षा

मलकापुरच्या जमिनदाराला घोडदोड करणे, शिकार करणे व कुस्ती खेळणे सूप शौक होता. त्यांनी आपल्या जमिनदारीच्या जवळपास येणाऱ्या गावांमध्ये आखाटे व उघडल्या.

एकदा ते आपल्या होजागवाजी विष्णुपुरच्या जमिनदाराला भेटावयास गेले व त्याच्याबरोबर बरीच गावे हिडून परत आले. त्या गावातील व शाळेतील मुलांच्या शिक्षणा संबंधी विष्णुपुरच्या जमिनदाराने घेतलली अभिरुची पाहून मलकापुरच्या जमिनदाराला अतिशय आनंद वाटला.

आपल्या गावी परत आल्यावर मलकापुरच्या जमिनदाराने दिवाणाला बोलावणे सादले. व म्हटले—“आपण सुद्धा आपल्या जमिनदारीच्या मध्ये येणाऱ्या गावांमध्ये

पाठशाळा उघडल्या पाहिजेत. ह्या संबंधी जो काही कचं होईल त्याला म्यायने कारण नाही. तुम्ही ताबडतोब शाळा उघडून त्यात शिक्षकांची नेमणूक करा.”

दिवाण साहेब सर्व करण्यास पाबंरत होते. ते सुद्धा जमिनदारा सारकंच शिकार खेळणे कुस्ती खेळणे स्नातक चास्त रस घेत. त्यांना जमिनदाराने सांगितलेला आदेश पाळणे भागच होते. त्यामुळे त्यांनी प्रत्येक गावात एक पाठशाळा उघडली. त्याच्या समोर शिक्षकांची समस्या दस्त म्हणून उभी राहिली.

दिवाणांनी जमिनदाराशी सल्लामसलत केली. बोवटी सर्व गावांतून जसा हुकूम जाहीर केला की, ह्यावेळी जे लोक व्यायाम शाळेचे शिक्षक म्हणून नेमले त्यांनी दिवसा मुलांना शिकवणे व सूर्यास्तानंतर व्यायाम शाळा चालवावी.

अशा प्रकारे मलकापुरच्या सर्व गावांमधून अशा चालू लागल्या. एक वर्षानंतर दिवाण स्वताः शाळेची पहाणी करण्याकरीता निघाले.

दिवाणसाहेब प्रथम गंवासागर नावाच्या गांवा पोहोचले. तेथील शाळेची पहाणी केली. तेम्हां अनेक विद्यार्थ्यांच्या बरोबर स्वताः सुद्धा हुलबया घेत होते. व बाकीचे दंगामस्ती ट्याळकी करीत होते.

ते पाहून दिवाणाला भयंकर राग आला. त्याने हुलबया घेत असलेल्या एका मुलाला आगे करीत विचारले—“तुम्ही इयें काय शोपायला देता! मी तुला प्रथम विचारतो तुमचे कुठपर्यंत शिक्षण झाले आहे पाहू? असे म्हणत त्यांनी त्या मुलाला विचारले—“अरे बाळा! सांग, रामायण महाभारताची कोणी केली?”

त्यावर मुलगा बरबर कापु लागला व भाबरत म्हणाला—“साहेब, मला नका! बरोबरदी ते दोन्ही ग्रंथ मी लिहीले नाहीत.”

ते ऐकताच दिवाणाला अत्यंत क्रोध आला व त्याने शिक्षकाच्या सांडावर चापटत त्याला उठवले व रागावत म्हटले—“काय मुलांना तुम्ही हेच शिक्षण देता का? मी तुमच्या विद्यार्थ्यांना विचारले की रामायण व महाभारताची रचना कोणी

केली? तर तो म्हणतो आहे—“मी ते लिहीले नाहीत?”

दिवाणसाहेबांना समोर पहाताच शिक्षकांची सोप सादकन उबाली. ते दोन्ही हात जोडत नमस्कार करीत म्हणाले—“महाशय, मला माफ करा. त्याने शोपेत तसे उत्तर दिले असेल. मला विश्वास आहे की, त्या ग्रंथांची रचना त्यानेच केली असावी.”

हे उत्तर ऐकून तर दिवाणजीचा राग-जनावर झाला. ते सरळ मुख्याध्यापकाकडे गेले. त्यांना सर्व मोष्ट सविस्तर सांगितली व विचारले—“मी कधी असे मनातही आणले नव्हते की, शाळेच्या

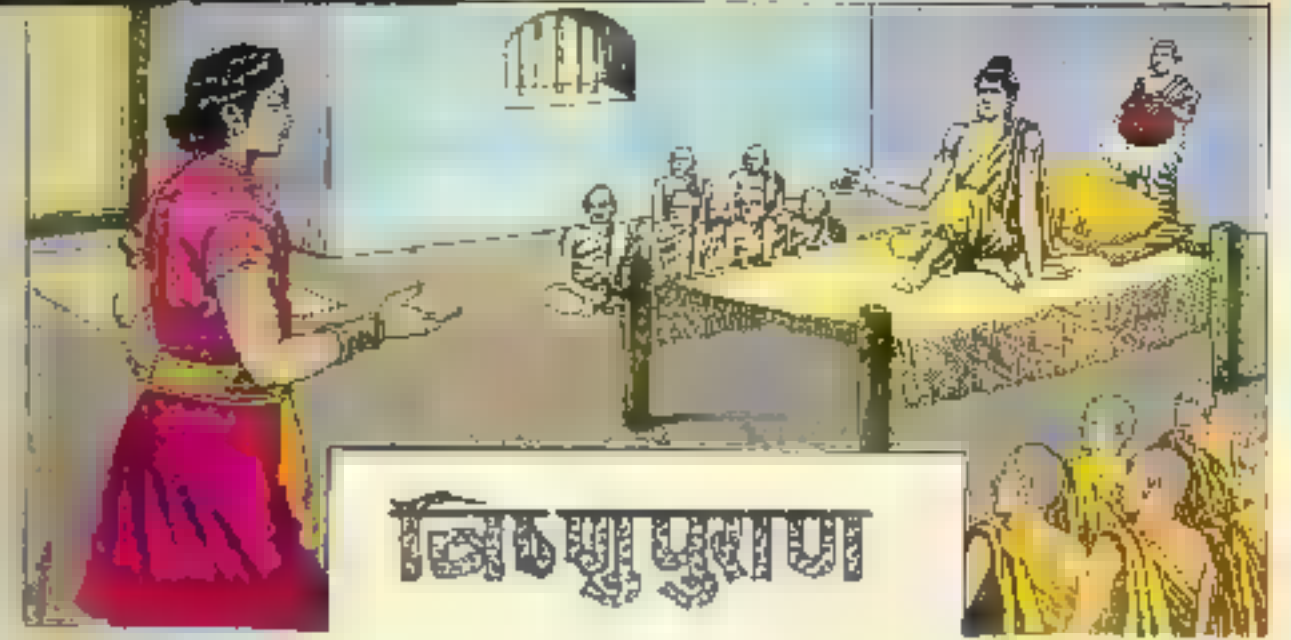
शिक्षणा बाबतीत असे वाईट हाल असतील. ह्यावर तुमचे काय विचार आहेत?

मुख्य शिक्षण अधिकारी घाबरून म्हणाचे-
“दिवाण साहेब, आपण उगाच भरताच विचार करू नका. ह्या गावचे लोक मोठे भाबडे आहेत. मुलांना शिकवण्याच्या वेळेस जर आम्ही त्यांना रागावले तर ते त्यांना बुसत्या दिवसापासून शाळेत पाठवायला नकार देतील. तुम्ही जे कठीण प्रश्न विचारले ते हे विचारे छोट विद्यार्थी कसे काय वेळू शकतील. कृपा सांगा? रामायण व महाभारत स्वता: तुम्हीच लिहीले आहेत ना?”

■ ऐकताच दिवाणजीचा पारा ■
परत आपल्या गांवी आले. व जमिनदाराला भेटून बोलले-“साहेब! एका वर्षापूर्वी आपण जी उचडली. त्यांची पत्ताणी करण्याकरीता मी गंगासागर नावाच्या गांवी गेलो. तेथील शाळेंतील परिस्थिती खूप वाईट आहे. तेथील विद्यार्थी व शिक्षक ह्यांच्या बुडीत मला

काहीच फरक वाटतून आले नाही. मी त्यांना विचारले रामायण व महाभारताची रचना कोणी केली? ह्याचे बरोबर उत्तर एकाचही देता आले नाही. की, त्यांच्यापैकी कोणाच्याही उत्तर सांगणे जमले नाही रामाने रामायण लिहीले व भरताने महाभारताची रचना केली. ह्यामुळे मला वास्तव्याबरोबर दुःख पण झाले.

जमिनदाराला दिवाणाच्या बोलण्याची बुडीची किंवा आली. ते म्हणाले-तुम्ही आमच्या सव जमिनदारीतील मावांचो वाहणी करण्याच्या ह्या कामाकरीता मदतीला आमच्या सिकारी कुम्याचे पयवेसक श्री भैरवशास्त्री आणि चोडे-स्वारीचे अश्ववली ह्यांना आपल्या बरोबर घ्या आपल्या बरोबर ते सुद्धा विद्यार्थ्यांना अनेक प्रश्न विचारून त्यांची परीक्षा घेतील ह्या कामा करीता मी एक लाख रुपये मंजूर करीत आहे. जमिनदाराच्या म्हणण्याचा आशय समजून शरमिंदेने दिवा-णसाहेबाने स्विकृती मुचक मान हसविली.

बौद्ध पुराण

अहिंसा, आत्मतामय त्रिबल, आति धर्म व वर्ण ह्यांना घेऊन रहाणाऱ्या समाजाची स्थापना करून बौद्धधर्माची शिक्षण देणांर वटवृक्ष प्रस्थापित झाला.

मानव जगतातला उद्धार करणारे कठणाकर वनून आलेले सिद्धार्थ-“गौतमबुद्ध” किंवा बोधिसत्व ह्या नावाने भगवान रूपाने अवतरले. गुण हिमालयाच्या शिखरापर्यंत वाढतच गेले.

बुद्धावस्थेत सुद्धा गौतमबुद्ध सर्वत्र घ्रमण करीत समाजाच्या कनिष्ठ वर्गातील अभागी लोकांचे, धेष्ट जातीतील लोकांनी केलेले अत्याचार व अपमान सहन करीत राहिलेने दखीत पिडीत लोकांना आपल्या उपदेशांद्वारा व सुसंस्कृत वनवून

त्यांना आपले शिष्य करून घेत होते. ह्या कारणामुळे देवदत्ताला बुद्धांबरोबर प्रतिकार करण्याकरीता चांगली संधी मिळाली.

त्याने बुद्धाच्या विरोधकांचे संगठन करून त्यांच्यावर हल्ला केला. व अनेक युद्धां योजल्या.

एकदा देवदत्ताने बुद्धांची टिप्पणी करीत त्यांना म्हटले-“तुम्ही तर अहिंसेचा प्रचार केलात हि तर छान गोष्ट झाली. ह्याच सिद्धांताने प्रभावित होऊन बरेच लोक बौद्धभिक्षू बनले.

“वाळ देवदत्ता! मी सांगितले आहे की, बौद्ध धर्माच्या अनुयायांनी अहिंसेचे पालन केले पाहिजे. परंतु गरीबी मुळे काही वेळा उपदेशांद्वारा व सुसंस्कृत वनवून ज्यावेळी जे काही मिळेल ते भासाहार लाऊन

शिक्षणा बाबतीत असे वाईट हाल असतील. ह्यावर तुमचे काय विचार आहेत?

मुख्य शिक्षण अधिकारी भावकून म्हणाले—
“दिवाण साहेब, आपण उगाच भलताच विचार करू नका. ह्या गावचे लोक भोळे भाबळे आहेत. मुलांना शिकवण्याच्या वेळेस जर आम्ही त्यांना रागावेलो तर ते त्यांना पुसत्या दिवसापासून शाळेत पाठवायला तयार देतील. तुम्ही जे कठीण प्रश्न विचारले ते हे विचारे छोट विद्यार्थी कसे काय वेळू शकतील. कुपा करून सांगा? रामायण व महाभारत स्वता: तुम्हीच लिहीले आहेत ना?

हे ऐकताच दिवाणजीचा पारा

परत आपल्या गांबी आले. जमिनदाराला भेटून बोलले—“साहेब! एका वर्षापूर्वी आपण जी शाळा उघडली. त्याची पहाणी करण्याकरीता मी गंगसागर नावाच्या गांबी गेलो. तेथील शाळेतील परिस्थिती खूप वाईट आहे. तेथील विद्यार्थी व शिक्षक ह्यांच्या बुडीत मला

काहीच फरक आढळून आला नाही. मी त्यांचा विचारले रामायण व महाभारताची रचना कोणी केली? ह्याचे बरोबर उत्तर एकाचही देता आले नाही. की, त्यांच्यापैकी कोणासाठीही उत्तर सांगणे बसले नाही रामाने रामायण लिहीले व भरताने महाभारताची रचना केली. ह्यामुळे मला आश्चर्याबरोबर दु:ख पण झाले.

जमिनदाराला दिवाणान्या बोलण्याची बुडीची किंवा आली. ते म्हणाले—तुम्ही आमच्या सर्व जमिनदारीतील गांबांची पाहणी करण्याकरीता ह्या कामाकरीता मदतीला आमच्या शिक्षारी कुप्याचे पर्यवेक्षक श्री भैरवशास्त्री आणि पोडे-स्वारीचे मदकवली ह्यांना आपल्या बरोबर घ्या आपल्या बरोबर ते पुढा विद्यार्थ्यांना बनेक विचारून त्यांची परिक्षा घेतील. कामा करीता मी एक लाख रुपये मंजूर करीत आहे. जमिनदाराच्या म्हणण्याचा आशय समजून शरमिंदेने दिवाणसाहेबाने स्विकृती मुचक मान हलविली.

आले तर थोडे वर्गातील लोकांचा आदर कोणोच करणार नाहीत. त्याचे महत्त्वच निघून जाई. त्यांची सेवा करणाऱ्यांना मुद्रा खट्या केवळ पाहिजे.

जीवक वेपळधा जातीतला होता व बुडांचा शिष्य होता. बौद्धधर्मावर त्याचा गाढ विश्वास होता.

देवदत्ताने जीवकला प्रलोभने दाखवून आपल्या गटात सामिल करून घेतले. व त्याला सांगितले. बुद्ध जे काही सांगतात ते सर्व सोडू नये. तुम्हा जातीतले व वर्गातील लोकांना धर्मात ओढून घेण्याकरीता ते सर्व मानव प्राणी एकत्र आहेत म्हणून सांगतात. पण काय ते स्वतः तुमच्या सारक्या लोकांचे आग्रह्य पालवू शकतील का? तुमचे तार्थ्य-विषे वाडू शकतील का?” असे सर्व भागून जीवकचे मन परिवर्तन देवदत्ताने केले व बुडाला मित्रा घेण्याकरीता निर्मंत्रित केले.

जीवकने बुडाला आपल्या घरी मित्रा घेण्याकरीता येण्याची विनंती केली. तेव्हा जीवक बरोबर बुद्ध त्यांच्या घरी मित्रा घेण्याकरीता देवदत्त लपून बसून सर्व पहात होता.

जीवकने बुडाला आपल्या घरी बोलावून आणले क्षरे पण आता मित्रा दाखवायला संकोच करू लागला. तेव्हा ते जाणून

बुद्ध त्याला म्हणाले—“बाळा, जीवक, तू असे वाटून मलाच कळू नकोस मला दाखवायला तुझ्याकरीता जे तयार केले आहेस त्यातलेच मला दे. आज मी तुम्हा धरण्या मिष्टान्त अवलंबून आलो आहे.

जीवकने आपल्या धरथरच्या हाताने त्यांना मित्रा घेतली. बुडाले मंजोषाने ते ग्रहण केले.

परंतु वार्षिकामुळे बुडांची तबेत ठिक नव्हती त्यांना ते पचवणे बड जात होते. त्याची पचनशक्ति, क्षीण झाली होती. जीवकने जी मित्रा घातली तो मांसाहार होता तोही जागजा प्रतीचा नव्हता.

त्यानंतर जीवकला आश्रिवाद देत

तेवून निघून गेले. जीवकच्या घनांमध्ये पाव घडल्याची भोती वाटू लागली. अपराधी भावनंनं त्याचा चेहरा कोमेजून गेला. लपून पहात असलेला देवदत्त मनांतल्या मनांत आदर्भर्मचकित होऊन जातल्या-आत पश्चातापाने होरपळू लागला.

बुद्धांना जीवककडे आलेल्या मासांहाराची सवय नव्हती. त्यामुळे ते आजारी पडले रोजच्या रोज त्याचे स्वास्थ बिघडू लागले. व त्यांची शेवटची घटका जवळ आली.

बुद्धांच्या शय्येभोवती त्याचे सर्व प्रमुख शिष्य मान साली घालून चिन्तेने उभे होते. सर्वत्र शांतता स्तब्धता होती. त्याच क्षणी हातून घडलेला अपराध जाणून

जीवक व देवदत्त मान साली घालून झटपटत्या पायांनी चारी बाजूला बाबरेली दृष्टी टाकत तेथे येऊन पोहोचले. त्याचा चेहऱ्यावर भाव प्रकट होता की; "बभू, आम्ही आपल्या चरमांचा स्पर्श करून क्षमेची मावना करीत आहोत आम्ही केलेल्या दृष्ट कृत्याने आम्हांला पश्चाताप होत आहे. त्यामुळे आमच्यावर आपण कृपा करा."

बुद्धांनी त्यांच्या मंड्याचे डोळ्यांतले डोळे उघडून प्रेमाने दोघांना आपल्या बोलावून घेतले. सांगितले- "तुम्ही दोघे काळजी नका, केव्हांना केव्हांतरी मृत्यु हा मनुष्याला घेतोच. बस, तुम्ही माझ्या मार्गाचे अंतिम यात्रे-पर्वत सहकार्य करा. तुमचा कृतज्ञ आहे. मृत्यु तर तिसऱ्या डोळ्याची दिशगारा एक प्रकाश आहे. उघोत जेव्हा बिसले तेव्हा त्यावेळी त्याचा प्रकाश जिथे पोहोचतो. त्याच मार्गाने मी पण वाहे.

बुद्धांच्या सांगण्याने देवदत्तच्या मनांत एकदम परिवर्तन घडले. त्यांनी बुद्धांच्या चरण कमलांना स्पर्श करण्याची अनुमती मागितली. बुद्धांनी आपल्या जवळ बोलवत त्याचा सांघावर हात ठेवत म्हटले- "वाढ देवदत्ता! जो मनुष्य मानवाच्या कल्याणाच्या हेतूने आपल्या बुद्धीचा

उपयोग करून कष्ट करतो. तीच बुद्ध आहे. ती बुद्ध कधीच मरत नाही. मानवाच्या उद्धाराकरीता निर्माण झालेले सर्वत्र महात्मा बुद्ध आहेत. तू ज्ञानाच्या रूपाने वेर ओढून स्वताःच्या मनांमध्य सादवाबद्ध ह्रस्व भाव निर्माण केलास. तू जासा माझ्या अंता बरोबरच ह्रस्वभावाचा अंत कर, माझ्या निर्वाणा नंतर तू असे मान की; माझ्या जागी तू आहेस. माझे भाईबंधू सुद्धा राज्याचा त्याग करून बौद्ध भिक्षु बनले आहेत व मानव समानाच्या सेवा करण्याकरीता त्यांनी आपल्याला अर्पित केले आहे. तू सुद्धा माझे अनुसरण करून बौद्धधर्म स्वीकार व

त्यांचा प्रसार कर. जोष मगळनेच संचालन कर. बौद्ध धर्मियांना मार्याने जावयास शिकव. ह्या कार्याकरीता तू एक समर्थ व्यक्ति आहेस ! असे सांगून बुद्धांनी देवदत्तच्या माथ्यावर हात ठेऊन आशिर्वाद दिला.

देवदत्त त्याने पुनर्कित झाला. त्याच्या डोळ्यातून अश्रुबिंदू वाहू लागले-" बद्ध शरण गच्छामि, धर्म शरण गच्छामि, संघ शरण गच्छामि ! असे तीन वेळा जप करीत म्हणाला." ॥ बुद्ध भगवान ! मानवाला दयाळ्या रूपात बदलून टाकणारा मार्ग दाखवून आपला भ्रमा एक आवेश प्राप्त होणारा धर्म तुम्ही दाखवून दिलात देवाच्या सवधात विचार करण्याला मुढा काही वेगळे असे ग्यान नाही. त्यामुळे स्वतःच भगवान् आहेत ! असे म्हणत देवदत्तने गह्वरत हात जोडून बुद्धांना नमस्कार केला.

ती वैशाख पौर्णिमेचा दिवस पूर्ण चंद्र आकाशात प्रकाशमान झाला होता. पूर्वे दिशा फाकून घडवलीत होऊन बुद्धांच्या निर्वाणाला यश प्राप्त करीत होत्या.

बुद्धांनंतर त्याच्या द्वारे प्रचारित झालेला धर्म, उपदेश मुत्र इत्यादी बौद्ध धर्माच्या रूपाने प्रचलित झाले. बुद्धांना भगवानाचे रूप सर्वत्रच मानू लागले. व

ते एक अवतार पुरुष म्हणून मानू लागले. महर्षि सुत्रने अशा प्रकारे बुद्धावताराची समाप्त केली. दशावतारांपैकी दहावा अवतार कलकी यांच्या विजयी सागण्यास सुरवात केली.

कृत, त्रेता, द्वापर, व कलीयुग हे चारयुग एकत्र केले की एक महायुग म्हटले जाते. प्रत्येक महायुगाच्या शेवटी कलीयुगाच्या शेवटी जेव्हा कलीचा प्रभाव वाढत जातो तेव्हा सारा विषय सांपडतो.

त्या युगात अशा क्षका उत्पन्न होऊ लागतात की, देव आहे का नाही ? आणि दुष्ट-वा बाजूला अश्लीषण संका वाटने की मानव प्राणी पण आहे किवा नाही ? असा हा काळ आहे.

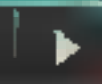
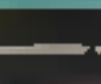
एकोतून अशा विविध भाषणाची समाजात उत्पत्ती होऊ लागली आहे की, वर्गभेद, वर्गकलह जात-पात, भेद-साव, अत्याचार, राजस निती, हिंसा असे अनेक दुर्गुण वाढू लागले आहेत. व चांगल्या लोकांना जगणे मुश्किल होऊ लागले आहे.

अशा सकटाच्या वेळी विष्णु जसा अनुभव करतात की, दुष्टांचा संहार करून दुष्ट लोकांना शिक्षा करण्याशिवाय दुसरा कोणताही उपाय नाही. ह्या विचाराने त्यांनी कलकीचा अवतार धारण केला. त्यालाच कलकी अवतार म्हणतात.

आपल्या अंशापासून एका पांडव्या घोड्याची परिकल्पना करून कलकीची पुर्तों घेत आहेत. ती महान अस्त्र काळापेक्षा अधिक शिव गतीने पांडव्या शुभ्र घुड्याच्या रूपाने सोढत धूमकेतु प्रमाणे आकाशात भ्रमण करत इतर प्रह्लाद्या पुढे पळत जात आहे.

त्या अस्त्रावर आरुढ होऊन कलकी आकाशाला स्पर्श करीत लांब दक्ष हातात घेऊन दुष्ट लोकांचा संहार करण्याकरीता जात आहे. प्रलयाच्या वेळी. कमिन्न दुर्गांमध्ये विजेच्या रूपात राहिलेली आकाशातून पृथ्वीवर गळून पडत दुष्टांचा संहार करत आहे.

कलकीचा अवतार हा म्हणजे एक स्वरूप बीर योद्धा प्रमाणे चमूचमू करणाऱ्या एक कवच धारण केलेले व चांगल्या करीता त्याचा उपयोग करणारे सुंदर पुरुषाच्या रूपात ■ दुष्टांच्या करीता एका महाभयंकर रूपात वर्णन देत आहे.

विष्णूच्या द्वारा अर्वातिण झालेला. कलकीचा अवतार वेगवेगळ्या देगांत वेगवेगळ्या रूपात वर्णन देत. वेगाने बीवघाच्या बरोबर जात आपले कार्य पूर्ण करीत आहे.

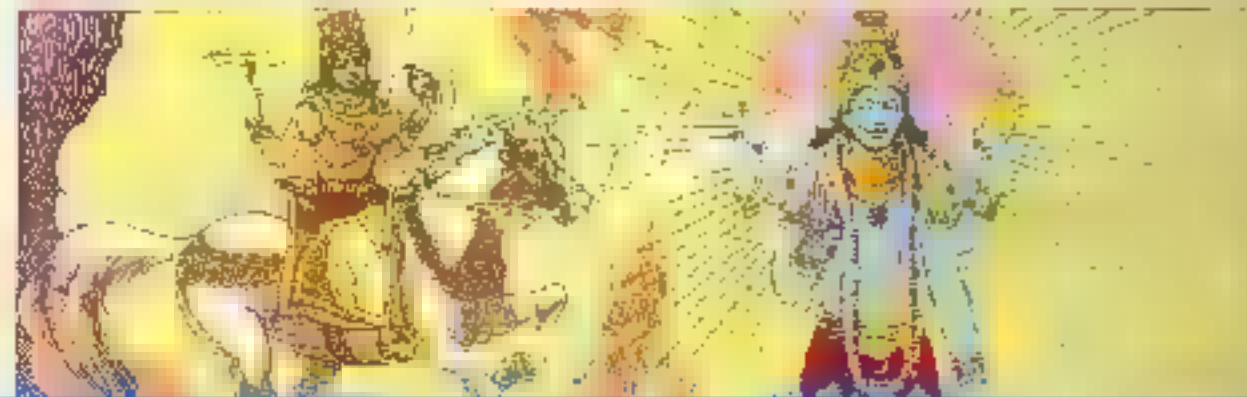
कलकीच्या आक्रमणाने कलकीचा प्रभाव अत्यंत कमी होत आहे तेव्हा आपल्या धारदार शस्त्राने दुष्टांना भिऊन पळविणारे. व जगातील दुष्ट, अत्याचारी, पापी ह्यांचा संहार करीत गर्विष्ठ लोकांची व चांगल्या लोकांची रक्षा करत.

कलकीच्या अवतारा बरोबरच एका नवीन युगाचा प्रारंभ होत आहे. यद्वाची वेगमर्वादा बरोबर मार्गाने येऊ लागली आहे. भूदेवी (पृथ्वी माता) कलकीचा अवतार

असलेल्या विष्णूची स्तुती करू लागते. तेव्हा ■ इतर देवता सप्तऋषि-फुळांची वर्षा करीत त्याची प्रार्थना करत आहे. नारदमुनी महतीवीणा वर साम-गानचे गाणे गात आहे.

कलकी स्वताः पृथ्वीवर राज्यकारभार बऱ्याकार, अधर्म जन्याय इत्यादींचा नाश करून मानव समाजाला विभिन्नता बरोबर एकता व शांतीपूर्ण सहजिवन भाग्यकथन करायला सिकवत आहे. तेव्हा कृत युगाचे बीज रोवले जाईल. व आणि एका महायुगाचा आरंभ होईल. तेव्हा विष्णू आपल्या कलकीच्या रूपात परत येऊन सर्व विचल घ्यापेक.

■ सातप्याने एवढेच कळते की, विष्णू सर्वव्यापी परिणाम आहे. वेळ हीच त्याची स्थिती आहे व अस्तित्व आहे. हे महाविचल त्याचे परिपूर्ण स्वरूप आहे. असा प्रकाश पावून सत महर्षिंनी दत्ताव-तारार्वकी प्रमुख असलेल्या विष्णू पुराणाचे समग्र रूप संपूर्ण केले. (समाप्त)

अंतिमइच्छा

कमलनाथ ■ एक श्रीमंत माणूस म्हातारपणी एका दुर्दैव रोमाने आजारी पडला. व त्याने अचरम घेतले. त्याला बायको मुलेबाळे कोणोच नव्हती. पण त्याला चारस म्हणून राहीलेला मंगलदास त्याची रात्रंदिवस सेवा करीत होता.

किमाननाथ नावाचा वैद्य कमलनाथला औषधापाणी देत होता. एकदा त्याने रोण्याचे निदान करून मंगलदासला वेगळे बोलायुन सांगितले-“तुझा मायाची तब्येत अत्यंत नाजूक जाली आहे ते झुडीत नाहीत ते थोडे झुडीवर आहे तर कुठल्याही परिस्थितीत मू ह्या दोन गोळ्या त्याला ■ दे. म्हणजे तुझे काम होऊन जाईल.

वैद्य निघून जाता झणोच कमलनाथने जोळे उमडले व त्याला बघऊन बोलावत म्हणजे-“बाळा, घामिन-जामदाद भिऊवणे जितके कठीण आहे. तसाच त्याचा सांभाळ करणे मुळा

■ तर उदास चेहरा करीत मंगलदास म्हणाला-“गामाजी, असे काय बोमता ! तुमची काही भस्तेरची इच्छा असल्यास सांगा. ह्या स्थितीत पूर्ण करणे मी याने कर्तव्य समजतो.

कमलनाथ दणभर धांवत म्हणाला-“वैद्य किमाननाथ औषधाच्या दोन गोळ्या देऊन वेला ■ ना ? असा माझ्या स्थितीत मी तुझ्या कडून मास्त ■ अपेक्षा करू शकतो. त्यांनी सांगितल्या प्रमाणे ■ लोळ्यास त्या दोन गोळ्या घालून त्याचा काय परिणाम होती त्याची कस ■ पहात रहा.”

कमलनाथच्या लोळ्यातून पडलेली बाक्ये ऐकून मंगलदास आवाक झोळून पहातच राहिला.

बाबा?" असे म्हणत तो घोडेस्वार घोड्याला चावूक मारीत पिटाळू लागला.

परंतु घोडा पुढे गेला नाही तोच घोडेस्वाराच्या मनात एक विचार आला. की त्या वाटसरूची बेली आपल्या घोड्यावर न घेण्यात आपण एक मूर्खपणाच केला. जर का? त्या गाढोड्यात किमती वस्तु असतील, तर गावाच्या धर्मशाळेचा मालकाकडे न जाता आपल्याला त्या वस्तु घेऊन सरळ शहरात जाता आले असते. व तेथे एखाद्या धंदा करता आला असता.

असा विचार करीत त्याने परत आपला घोडा मागच्या दिशेला वळविला. व रसूलच्या जवळ येऊ लागला. तेव्हा अवधीत रसूलच्या डोक्यात एक कल्पना आली. आपण तरी किती मूर्ख होतो. नाहीतर दहा वर्षे असत अम करून मिळवलेला पैसा माहीती नसणाऱ्याच्या हातात सोपवणार होतो. आणि तो घेऊन गेला असता व त्याने ते गेले धर्मशाळेच्या मालकाकडे दिलेच नसते तर आपण काय

कहू शकलो असतो. जे कमवायला आपण दहा वर्षे कष्ट मेहनत केली ते वन घोडावेळ वाहून नेऊ शकणार नाही काय?

रसूल असा विचार करीतच होता. तेव्हाच घोडेस्वार त्याच्या जवळ पोहोचला व म्हणाला—"मित्रा, मी तुझ्या बोलण्याचा परत एकदा विचार केला. तेव्हा मला मनोमन वाटू लागले की, तुला मदद करणे माझे कर्तव्य आहे. तेव्हा तो बेली माझ्याकडे दे!"

रसूल हसत हसत म्हणाला—"अरे बाबा! मी तुझा परत त्याबाबतीत विचार केला. की ही माझी बेली मीच घेऊन जाणे जास्त हिताचे आहे. तसे तर मी घाई-गडबडीने तुला घेली वेत होतो गण तु ती घेली घेऊन जावयास घोडा उगिरच केलास.

त्या शोषांनी एकमेकांच्या मनातील गोष्ट जाणली. मग काय झाले घोडेस्वाराने आपला घोडा पाठीमागे वळविला. तो आपल्या रस्त्याने निघून गेला. व रसूल बेली सांभाळत गावाच्या दिशेने चालू लागला.

महामूर्ख

विमलदास व गोपालदास ह्यांचा असा विश्वास होता कि आपण एक दुसऱ्या पैसां जास्त हुषार आहोत. ह्याच कारणाने ते रोजच्या रोज भांडत असत. एकदा रस्त्याने जात असताना ते भांडत असलेले पाहून कमलनाथने त्यांना अडवत म्हटले—"मी तुमच्या भांडणाचे कारण ओघून काढतो. तुमच्या दोघांपैकी एकाला मी एक प्रश्न विचारतो. जो त्याचे बरोबर उत्तर देऊ शकने तोच सर्वात हुषार समजला जाईल आणि जर का ह्याचे उत्तर कोणीच देऊ शकने नाही तर तुम्ही दोघे महामूर्ख समजले जाण व मीच तुमच्या पैसां जास्त हुषार जाईन! ठिक आहे!"

"मी प्रश्नाची उत्तरे देणार नाही!" असे म्हणत गोपालदास तेथून तिघून गेला ह्यावर कमलनाथ म्हणाला पाहिलस ना! तुमच्या मध्ये गोपालदासच जास्त हुषार आहे. त्यानंतर विमलदास गोपालदासच्या घरी गेला व त्याला सर्व वृत्तांत सांगून म्हणाला—"कमलनाथने तर तुलाच हुषार भाईस म्हणून मान्य केले."

गोपालदास आश्चर्यचकित होत म्हणाला—"मित्रा! पोटात जोरत दुखापता लागले गोष्ट मला तुम्हाला सांगायची नव्हती. त्यामुळेच मी छोटे बोललो परी निघून गेलो. घरे त्या खोटेचा बोलण्यानेच मला जास्त हुषार बनवले."

"बसो पोटादुखी तर मला रोजच्या रोज होत होती. परंतु त्यावेळी इतकी पोटादुखी माली नाही." असे विमलदासना नेमकी बेली पोटा दुखी का आणी नाही ह्याचा पत्ताताप होऊ लागला.

चांदोबा

मार्च १९८५

हे बोल असे बोला : प्रथम उक्त्या हाताने पकवा करवा फाव आणि डाव्या हाताने उक्त्या कान, सवळ गुलावा.

गंमत झाली! आज सुट्टी मिळाली!

कल्लू गुलावा, वेड वेड रीत्यांना खेळत रीकत करत.

बिग फन घेऊन मोठे मोठे बबल
कसे खजवाल, माहिताय?

मिग फन घेऊन जम गुलाव
मोठ्या रेळा, मोठ्या
बगडा रोडपेले
बाळत रडत.

विजेच्या रोखने मुलगा
हमक्या काढतच बाळुका
दारा बाळी हातामधून
पुढे बाळत.

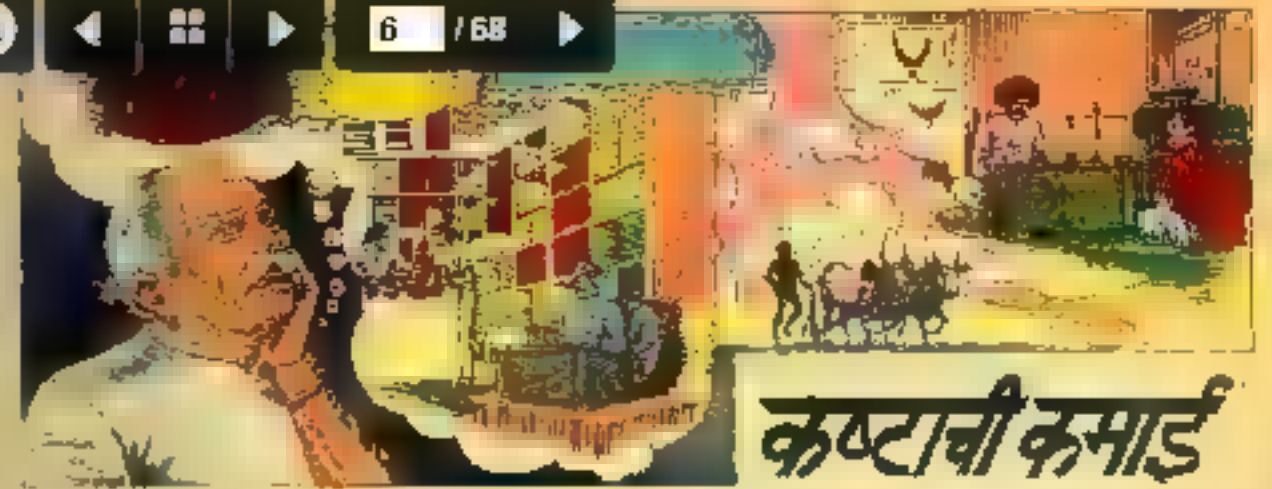

आज विजेने कलेच्या
पिचकळी मलेत जोरात
पुढे नरत. पाकिंग
मिडी रोड बाळत हाका
हमक्या.

बिग
फन

किती मोठे बबल
किती किती चोरो

कष्टाची कमाई

गंगाप्रसादनी लहानपणापासूनच लूप
कष्ट, मेहनत करून घराच पैसा
मिळवला होता. तो म्हणजे खर्च करीत
नसत त्यामुळे सर्वजण त्याला काटकसरी
म्हणत.

गंगाप्रसादांची जेन्ही साठी उजळली तेन्ही
सुढा ते आपले स्वतःच करीत.
दुसऱ्यांकर अवलंबून रहात नसत. त्याच्या
बायकोची पण तिच स्थिती होती. परंतु
त्यांची तीत मुले एक नवऱ्याची काम-
बुकार व माळशी होती. ती आपल्या
वहिलांचे म्हणजे केव्हाही ऐकत नसत.

गंगाप्रसादांच्याकडे धीस एकर जमीन
होती. शेती सुढा चांगली चाले. परंतु
आता बाबेवयामुळे शेतीभातीचे काम
मजुरांकडून करून घेणे. त्यांना जमत नव्हते.
त्यामुळे त्यांनी आपल्या मुलांची मदत
मागितली. परंतु मुलांना रोज शेतात

जाणे वेजे कडील बाटू लागले. म्हणून
त्याने त्यांची जमीन त्याच गावातील
एका शेतकऱ्याला दिली शेतकरी शेतात जे
काही पिकत असे त्यातले अर्ध्याच्यावर
स्वतः घेत असत. मनात जर माले
तर थोडे फार मान्य गंगाप्रसादकडे पाठवित.

अशाप्रकारे गंगाप्रसादनी आपल्या
सावकारीचे काम सुढा एका विवाणजीकडे
सोपविले. इतर कामकाज एका
माहितीतल्या माणसाकडे दिले. ते सर्वजण
त्यातील जो काय फायदा होई. तो गुपचुप
स्वतः घेत गंगाप्रसाद मनात
म्हणत जर हीच कामे आपल्या तीन
मुलांनी केली असती तर, आपल्याला
निश्चितपणे जगता माले असते. परंतु ती
मुले वाढतात खर्च करण्यातच जास्त
आनंद घालीत. त्यामुळे गंगाप्रसादांना

मुलांमाइतीस जास्त काळजी वाटू लागली.

गंगाप्रसादच्या घरा भोवताली थोडे बाजार होते. तो जेव्हा कामकाज सोडून घरात राहू लागला. तेव्हापासून त्याने बाजारात माजीपाला फळफळावळ काढण्यास सुरवात केली. काहीदिवसांतच घराच्या सभोवताली बाग फळाफळांनी भरली. माजीपाला भरपूर येऊ लागला. साडांना खवपाची चालायला गंगाप्रसादची मुले अजिबात मदत करीत. परंतु आपल्या बडीचांची टिंगळ करीत. म्हणत असत की—“म्हात्तारपणी मुढा पैसा कमावण्याची हांड घुटत नाही नां!”

गंगाप्रसादना वागेतून सुढा बरीच मिळकत होवू लागली. त्यांत उगवलेला माजीपाला, फुले, फळे थोडपादेळातच विकली जात. परंतु त्याचबरोबर अश्रत्यस्त-रित्या त्याच्या समोर एक कठीन समस्या उभी राहिली.

गंगाप्रसादच्या शेजारी सोमनाथ नावाचा एक मनीस मागेकड रहावपास आला. तो दुधाचा व्यापार करीत होता. त्याच्याकडे वीसएक बकऱ्या होत्या. बकऱ्यांना तो काय कायला चालत होता माहीत नाही पण त्याची नजर पाह गंगाप्रसादच्या बागेकडे होती. डोळा चुकवून बागेत शिरत नासपुस करीत. काळून निघून जात. ज्या बागेची प्राणपेक्षा जास्त काळजी घेतली. ती नासपुस घालेली गंगाप्रसादना पाहावली नाही. त्यामुळे त्यांनी आपल्या तिन्ही मुलांना बोलावून जाळीपाळीने बागेवर पहारा देण्यास सांगितले. परंतु मुलांनी आपाचे म्हणणे झुगाळून लावले.

त्यामुळे हताश होऊन त्यांनी बागेच्या चारी बाजूला कुंपण बांधले. परंतु त्यातुनही केव्हां केव्हां बकऱ्या वात घुसत. तेव्हां गंगाप्रसादनी कांट्याचे कुंपण घातले व बागेच्या आत जायच्या वाटेवर एक लाकडाचे दार करून घेतले व त्याला कडी घासली.

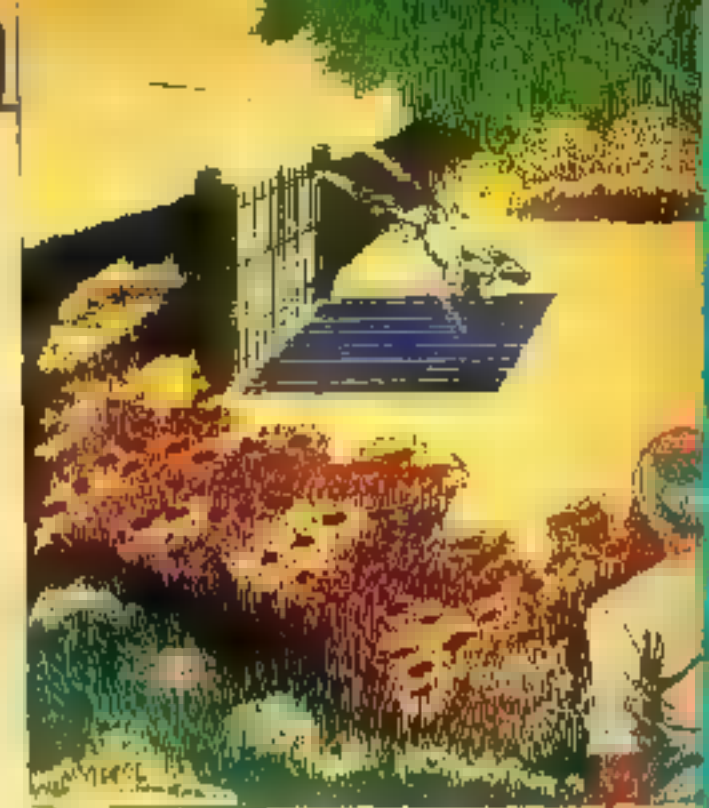
हा योडे दिवस चांगला उपयोगी पडला. परंतु त्या हुषार बकऱ्यांनी आपल्या जिगांनी दार उघडून आत येण्यास सुरवात केली.

जेव्हा नार्दनावाने गंगाप्रसादने आपला शेजारी सोमनाथ सांगितले—“जहो बाबासाहेब, तुम्ही उन्हेनी तरी आपल्या बकऱ्या सांभाळा.”

“दारे दारे, हे ज्ञान आहे! तुम्ही तीन मुले बंधे बांध्या बकऱ्यावर पाळत ठेवू नाहीत. तेथे आपला को काय सांभाळू शकणार तरी गोष्ट तर अशी आहे. हा तुम्ही सोडतात तर कोणी भाड्या बकऱ्याविक्री तक्रार केली नाही.” सोमनाथ म्हणाला.

गंगाप्रसादना त्याच्या बोलण्यात बरे पणा दिसून आला. त्यानी बागेच्या दारापुढे तीन फूट लोल एक लहान लंगला. त्याला गोलाकार सळ्या बसवल्या की, त्यावर बकऱ्यांना पालून येथे होणार नाही. व बागेत अनायासे शिजार नाहीत.

काही दिवस गेले. गंगाप्रसादला वाटले की, आपल्या पाठीमागची बकऱ्यांची कटकट गेली. परंतु एक दिवस एका बकरीने चतलाजीने दारातून सळ्यांवर

पाय म उडी मारली. तीचा बरोबर त्या शेवटच्या सळीत पाय घडकला व तीची दमनिघ अवस्था झाली. ते पाहून सहन न होऊन गंगाप्रसादने बकरीला दारा बाहेर नेऊन सोडले. परंतु बकरीला त्याचे काहीच वाटले नाही तिने पुन्हा दुसऱ्या दिवशी तशीच उडी मारून बागेत प्रवेश केला.

बकरी मस्त झाडाची पाने खात होती. तेव्हा गंगाप्रसाद बाहेर आले. त्या झाडाची पाने जाणाऱ्या बकरीकडे काही हालचाल केल्या शिवाय निश्चलपणे पहात राहिले.

पण तेवढ्यात गंगाप्रसादची तिन्ही मुले तेथे आली. व त्यांनी आश्चर्य वाटून

बडीलांना विचारले—“बाबूजी, गंगाप्रसाद यांना प्रिय असलेल्या बागेत बकरी चरत आहे. आणि तुम्ही शांत उभे कसे आहात? स्वतःच्या मेहनतीवर पाणी पडल्यामुळे उदरस झाला आहात का?”

गंगाप्रसाद मान डोलावीत रूपा बसले. व नंतर म्हणाले—“अरे, दे रे! मी तर धाग त्या बकरी करीताच लावली आहे. तिच्या जाण्यामुळे माझी पापे तरी बुतली जातील. त्या बरोबर मला बोबे पुण्य पण मिळेल.

तिन्ही मुलांनी आश्चर्यचकित होऊन विचारले—“तुम्ही काय म्हणालात आम्हांका समजले नाही?”

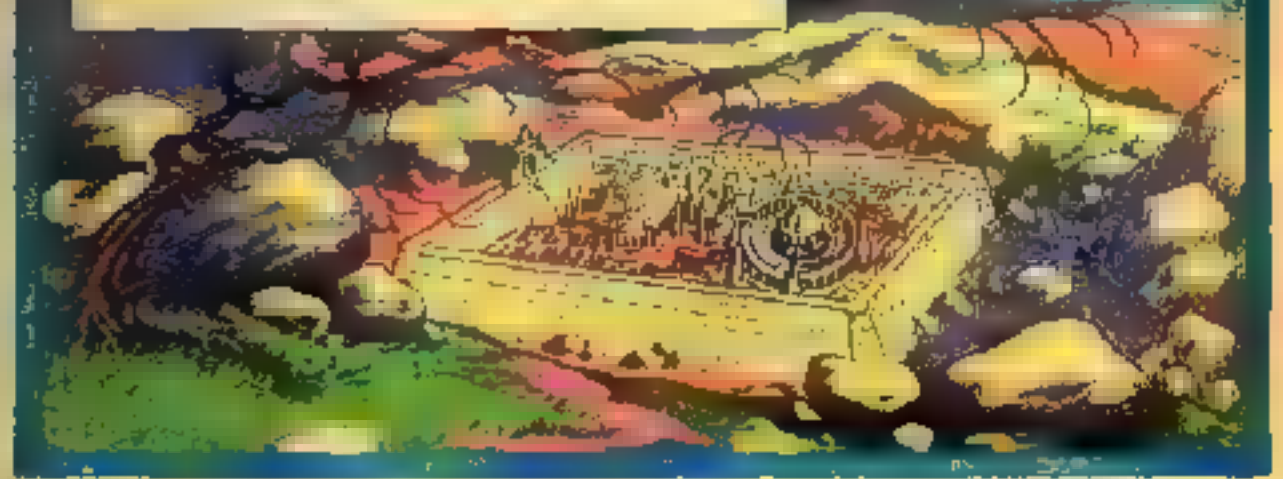
“आपल्या स्वतःच्या जाण्याकरीता ही बकरी तिन फूट लांब उडी मारून आली आहे. तुमच्यासारक्या आळशी कामधाम न करणाऱ्याचे पालनपोषण करून मी पापाचा भागिवार होत आहे. ह्या मेहनत करून जायला आलेल्या बकरीला काऊन देऊन ते पाप तरी बुतले जाईल. आव

पासून मी माझी सारी संपत्ती इस्टेट अन्नालाच देणार आहे की, जो इमानदारीने कष्ट अंगमेहनत करतो.” गंगाप्रसादने आपल्या मनातली गोष्ट सांगितली.

गंगाप्रसादचे बोलणे ऐकून त्यांची तिन्ही मुले शरीरपिदि झाली. मनांत म्हणू लागली स्वतःचे कामे प्राप्त करण्याकरीता बकरी मेहनत करते तेवढी मेहनत आपण आपल्या जाण्याकरीता मुडा करीत नाही. आता बकरीवर दया येऊन बडीलांनी तिला बागेत चकन दिले तसे भविष्यकाळात एकादा चोर किंवा परिवाने केलेले पाहून आपले बडील तारी संपत्ती त्यांना दान करून टाकतील.”

अशा तऱ्हेची बोली वाटू लागल्या बरोबर त्या तिन्ही मुलांनी आपला आळशीपणा सोडून बडीलांच्या सांगण्याप्रमाणे कष्ट करण्यास व बडीलना उद्योगधंद्यात हातभार लावण्यास सुरवात केली. बडीलांना संतुष्ट केले.

कांशाचा किल्ला

[३]

[पूर्ववर्ती वेला पाहून सुगाह नावाचा एक तेवढा ताबडतोब समाचार त्याचा मुलगा चंद्रवर्मा ह्याला देण्याकरीता बोड्यावरून निघाला. रस्त्यात त्याच्यावर हुल्ला करून सर्पेंतुण्या अनुचरांनी पोटा मारून टाकला. तेवढ्यात काही मधासी येतनेने घामवासी दुष्टीपणात माले.]

सुगाह जणभर निश्चक राहिला, तो असो विचार करून भयभीत झाला की, आता आपले मरण आले, आपल्या महाराजांचा हा समाचार वीरपुरुषा पोहोचून आपल्यावर काहीही संकट कोसळले असते तरी हरकत नव्हती, परंतु अशा परिस्थितीत आपले मरण राज्याकरीता बिनायास तक्कीस कारणीभूत होईल. तो विचारमग्न झाला.

जर वेळाच्या कुपेने ह्या थोडेस्वारांना चुकवून आपण पळालो चांगले होईल!

“अरे जे, तू कोण आहेस? बोलत का नाहीस?” असे म्हणत एक थोडेस्वार त्याच्याजवळ आला. व त्याचे केस पकडून त्याची मान खेचू लागला.

तेवढ्यात या गावकऱ्यांच्या पेकी एक जण बोरात ओरडत म्हणाला—“अरेरे विचारा,

असे म्हणत तो घोडेस्वार टांच माकून पुढे निघून गेला.

“हा कसला गुप्तचर! ह्याच्या अंगात तर वाज सुडा नाही आणि ह्याच्या कपड्यांच्या ह्या चिंध्या... आणि ह्याचा कुरूप चेहरा! कोणी शनीची पिडा वाटते आहे.” अरे, तू आपले गरीब सुडा माकून घेतले नाहीस का? आणि हातात कांठी सुडा मजबूत बंधू.” असे म्हणत कुसुन्या घोडेस्वारांनी त्यांची मजा उडवली.

“हजुर, पहाडातील रहान्याच्या चिंते, अस्वस्थ त्यांना वावरवण्याकरीता.” सुबाहूने उत्तर देत म्हटले.

सुबाहूने असे म्हणताच घोडेस्वारांच्या बरोबर गर्दीतले इतर गावकरी लोक सुडा पोटधकन हुंमू लागले. त्यातील एकजण उपहासाने त्याला विवक्षित म्हणाला—“अरे, तू कसला शिकारी आहेस. तुझ्यासार जमिनी- एक पाऊल सुडा इतरांसारखे ठेवण्या इतकी दक्षिण नाही. तज्ज्ञ अवस्थेत तू चित्वांगारवाधाना कसा बाबरून सोडणार?”

“सरकार, एक भाकरीचा तुकडा टाका. मग पहा पराक्रम! इथे एक जाठवड्यापासून मी पाची पिऊन जगतो आहे” सुबाहू म्हणाला.

ह्या गोष्टीवर घोडेस्वारांनी दुर्लक्ष केले. घोडेस्वारांच्या सरदारांनी आपल्या

जमावाला एकत्रित करून सांगितले—

“तुम्हां सर्वांना ताबडतोब राक्षसटिळावर पोहोचवण्या पाहिजे. तेथे तुम्हांला आवश्यक ती सस्त्र देण्यात येतील, सकाळच्या जात विरपुर आपल्या कळ्यात आले पाहिजे” नंतर त्याने मोठ्या आवाजात घोषणा करीत म्हटले “महाराज सर्पकेतुचा अतो!” असे म्हणत सर्वजण निघून गेले.

तो घोडेस्वार गेल्यानंतर काहीजण मुबाहुजवळ आले व त्यांनी त्याला घेरले त्यातील एकांनी जिजासेने विचारले—“अरे बाबा, तू तर दिसायला तडण आहेस! तुझे हातपाय पण चांगले आहेत अशास्थितीत तुला दारोदार भटकून मिक बाबायची वेळ का आली?”

“हेच रहस्य जाणण्याकरीता मी पांच वर्षांपासून ह्या पहाडातील गुदची सेवा करीत होतो. परंतु आजपर्यंत त्याचा अनुग्रह झाला नाही. एका तासापूर्वी ते पाड्यावर प्रसन्न झाले. म मशाली घेतलेल्या तुम्हां लोकांकडे हात दाखवित म्हणाले—“आज पहाटेच्या जात तुम्हा पाठीमागची धनीची पिडा सुटेल आणि तुमच्या पाठीमागे लोक घेतलेल्या त्यांची पण साजेताती सुटले. त्यामुळे हे पहा, समोर ज्या मशाली दिसतात तेथे ताबडतोब जा.” असे त्याने मला सांगितले.

त्यामुळे चार्गबगडीने मी पहावातून उतरून तुम्हां लोकांजवळ येऊन पोहोचलो.” सुबाहू म्हणाला.

सुबाहूने सांगितलेली गोष्ट ऐकताच चारीबाजूंनी त्याला घेरलेले लोक आश्चर्यचकित झाले. त्यांच्या लोहून आवाजही फुटला नाही. काहीवेळाचे ते म्हणाले—“अनेक लोकांच्या तोंडी सुडा आम्ही त्या महापुरुषांच्या संघी ऐकलेले आहे. परंतु आजपर्यंत आम्ही कोणीही त्यांना पाहिले नाही. आज पहाटेच्या जात आम्ही लोक वीरपुरवर हल्ला करून ते काबिज करून लुटणार आहोत. ते महापुरुष तर सर्वज्ञानी असणार तेव्हा आम्ही

ह्या भिकाऱ्याला ब्राह्म नका. असे वाटते की, तो मुकतदानेने अर्घ्यमेळा होऊन त्याची बंद पडली असामी. ऐकताच सुबाहू थोडा अस्वस्थ झाला. त्याला वाटले की भिकाऱ्याचे हांग करणे म्हणजे काही मुक्किल नाही.” तो दिसत ही होता तसाच.

“बाबा भिकाऱ्यावर दया करा. एक भाकरीचा तुकडा द्या.” असे म्हणत सुबाहूने घोडेस्वारांच्या पुढे बिनबाबेपणे हात पसरले आणि घोड्यांना बांधवले.

“छी: छी: हि काय कटकट रे. मी असा विचार केला की हा कोणी गुप्तचर असावा तर हा निव्वाला भिकारी.”

करणारा हल्ला त्यांना वाघीपासुनच माहित झाला असावा. आता आमचा विजय नक्कीच! चला, चला, आपल्याला लवकरच जायला पाहिजे."

असे म्हणत काही लोक गावाच्या दिशेने निघून गेले. व सुबाहुकरीता स्त्राव्यापिण्याकरीता पळते-दुष वेऊन आले. सुबाहुने संतोषाने ते सर्वे स्त्राव्ये. त्यानंतर त्यातील लोकांनी त्यांच्यासमोर पांगले कपडे ठेऊन त्याला ते बदलावयास सांगितले. सुबाहुने सुखा मनात विचार केला की, पांगले कपडे धारण करण्यावर त्यातील आपल्याला ओळखणारा जरी एखादा निघाला! तर सगळ्यांच्यात असा विचार करोत त्याने सर्वांकडे घेतांना पन्नात म्हटले—

"प्रियजनो. मी आपला कृतज्ञ आहे. परंतु गोष्ट अशी आहे की, मी आता हे नवीन कपडे पाठले तर, माझ्या मुक्तीचा आज्ञा मोडल्या सारखे होईल. माझ्या शरीराला त्रास देणारा जो कमी आहे. त्याचा सकाळच्या आत नायनाट होईल. त्यानंतर मी नवीन कपडे धारण करेन."

सुबाहुच्या म्हणण्याला सगळ्यांनी संमती दर्शवली व काही लोक "जय...." असे म्हणत घोषणा करू लागले. हे शब्द सवंग घुमले इतरांनी सुबाहुकडे बळत म्हटले तू आपले नांव नाही सांगितलेस. आम्हाला कळायला पाहिजे!"

माझे नाव....माझे नाव.... असे म्हणत सुबाहु अडबळत म्हणाला—"माझ्या आई

बडीलांनी जे नाव दिले त्याच्याशी आता काय संबंध बाळगयंत मी वाडेसातीचा शिकारी बनलो. त्याने माझा छळ झाला. गुह्या आदेशाने आज तर माझा पिच्छा सुटणार आहे...." असे सुबाहु म्हणू लागला. तेवढ्यात जमावातील एक माणूस झटक्यात म्हणाला आज्ञासून आपल्या सर्वांची शस्त्रीची पिढा सुटणार आहे. त्यामुळे आम्ही तुमचे नांव "शनिमर्दन" ठेवतो. "शनिमर्दना चा जय असो" असा घोषणेनी सर्व आकाश दुमदुमले.

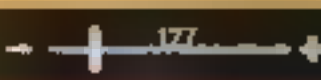
त्यानंतर सर्व लोक मराठीच्या उजेडात वाट काढीत राजस टेकडीकडे निघाले. सुबाहुच्या बरोबर चाळण्याच्या लोकांच्या बोलण्यावरून त्याला समजले की, हे

सर्वेक्षण दाखियाने गाजलेले आहेत व सर्वेक्षणेने त्यांना धन-धान्याच्या सोभाने स्वतःकडे खेचले आहे व त्या लालसेने घेरीत होऊन ते वीरपुरवर हल्ला करावयास निघाले आहेत.

मला वीरपुरच्या संघी काही माहीत नाही. काय वीरपुरचा राजा सूर्यवर्मा जनतेचे घोषण करणारा आहे? सुबाहुने गदीतल्या एका माणसास विचारले.

ते ऐकून तो हसू लागला—"त्या राजाच्यात असा कोणता राजा आहे की, तो जनतेचे घोषण करत नाही." तसे आम्ही सूर्यवर्माच्या बाबतीत माहीतगार नाहीत. परंतु सर्वेक्षेनुसारचा माणूस त्या जगात अवूनपर्यंत तरी माला नाही. होणार नाही."

तेव्हा बीरपुरला लुटव्याकरीता आपण कशाचा जायला पाहिजे. असे केले तर सर्वकेतूला आपण मदत केल्यासारखे सिद्ध होईल ना!

तेव्हा त्याचे बोलणे ऐकून आणखीन चारपांच लोक त्यांना येऊन मिळाले. मुवाहुने सांगितले ते ऐकून सर्वजण अदबानून हसू लागले. जरी गोष्ट अशी आहे. आम्ही सर्वकेतूला मदत करण्याच्या इराद्याने आत नाही. त्यांनी आम्हाला बीरपुरवर चाल करून लुटण्याच्या काही मदत करण्याचे आश्वासन दिले आहे. आम्ही जे लुटून आणू त्यावर आमचाच हक्क सिद्ध होईल. सर्वकेतू व त्याच्या सायोदाराचा

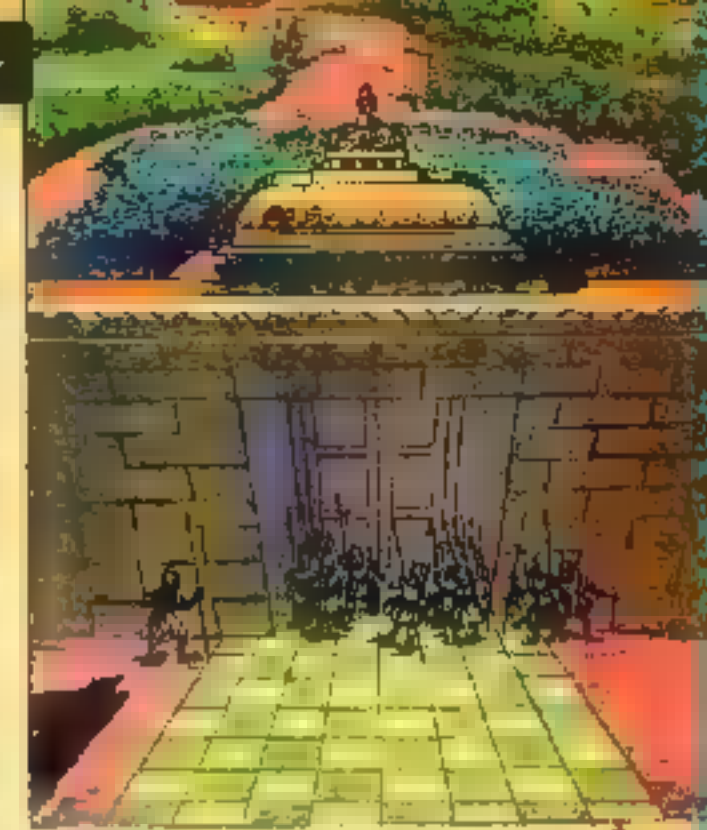
त्यावर बहिशात हिस्सा रहाणार नाही. मुवाहुला असे वाटू लागले की, ह्या मोठ्याभावक्या सामबासियांसमोर आपण कसेही समजाऊन सांगितले तरी त्याचा उपयोग आता होणार नाही. त्या लोकांच्या दृष्टीला सर्व राजे एकासारखेच ह्या लोकांना एकच माहीतो की, हुसत्यांनी आपल्याला लुटले की, आपण त्यांना लुटायलाच पाहिजे. ही त्यांची नीती,

पोडपावेळाने सर्व लोक राजस टेकडीच्या जवळ पोहोचले. तेव्हा पर्यंत पुष्कळ लोक तेथे जमा झालेले होते. त्यातील बहुतेकांच्या हातात जळत्या मशाळी होत्या. त्यांना सर्वांना सैनिक एका ओळीत उभे करीत होते. मुवाहु-बरोबर आलेल्या लोकांना पण तसेच उभे केले गेले.

नंतर त्या राजाचा नेता पुढे येत म्हणाला—“अखेर महाशूर व दयाळू राजा सर्वकेतू ह्याच्या मदतीमुळे आपण सर्व आज शरिराच्या जंजाळातून मुक्त होणार आहोत. परंतु आता आपल्या पुढे एक मोठे संकट उभे राहीले आहे. ते म्हणजे बीरपुर राज्यात प्रवेश करायचा? नगरदाराच्या द्वारपाळांना दगा देऊन नगराचे प्रवेश द्वार उघडले तर आपल्याला आत जायला कोणी मडकणार

नाही. त्याकरीता आपल्या पंकी शंभर सोजांनी प्रथम दारानजळ पोहोचले पाहिजे व तेथे हाहाकार माजवून मोठ्याने अर्धनाद करीत वात घुसले पाहिजे, जसे काही सर्पकेतुचे सैनिक गांवावर हुल्ला करून लुटमार करीत असल्यासारखे. म्हणजे तो आवाज ऐकून द्वारराक्षक दारे उघडतील तेव्हा वंची सापडताच बाजूने आमचे नागरीकांच्या वैधातील सैनिक मात घुसतील. नंतर तुम्ही मनाला येईल तसे शहर लुटले तरी चालेल. व वेळ येताच आपल्याला असा बोवना घायला पाहिजेत “महाराज यक्षोवर्धनचा जय असो” तेव्हा आमचे सैनिक असा जमात पडतील की, महाराजा यक्षोवर्धनचे तुम्ही समर्थक आहात व आपल्यावर ते हत्ता करणार नाहीत. बाकीच्या लोकांवर हुल्ला करून त्यांना माकन टाकतील पण लक्षात ठेवा की, कोणीही सर्पकेतुचे नाव तोंडातून काढायचे नाही.” असे त्या नेत्याने सर्व जमावातील लोकांना सांगितले.

इतक्यात आपले बोलणे संपवत काही तोच जमावापसून जोर जोरात ध्वनी उमटू लागला—“महाराज, यक्षोवर्धनचा जय असो! मुवाहुला येव्हां हे सर्व समजले की, बीर पुरवर कबजा मिळविण्याकरीता

केवढे बळवंत रचले जात आहे. ते पाहून तो आश्चर्यचकित झाला. व मनात विचार करू लागला की, ह्या लोकांच्या नजरा चूकवून कसेही बीरपुरनगरात प्रथम प्रवेश केला पाहिजे. म्हणजे चंद्रबर्माला भेटून सर्व सविस्तर त्याला सांगता येईल. परंतु सर्वांच्या डोळ्यांत मूळ शोकून कसे निवटायचे?”

मुवाहु जसा विचारमग्न झाला नाही तोच माणसांचा बोलका पैगाने पुढे जाऊ लागला. मुवाहुला समजले की, त्यातील साधारण बोकाळ केलेले बरेच सर्वकेतुचे सैनिक आहेत. सर्वात प्रथम जाणाऱ्या शंभर सैनिकांच्यात मुवाहु जाऊन मिळाला.

पहाता पाहाता ते नगरद्वारापली येऊन पोहोचले. तेवढ्यात त्यातील बरेच जण आर्तस्वरात किकाळ्या फोडून ओरडू लागले की, "प्रभो, दार उघडा सर्वंकेतुचे सैनिक आपल्या गावावर हल्ला घेत आहेत. आम्हाला सर्वांना लुटले आहे. ■ जमतेचा ■ करीत आहेत. राधाकडून आम्हाला ताबडतोब मदत पाहिजे," लवकर दार उघडा.

द्वाररक्षकांना समजना की, दार उघडावे किंवा नाही, तेवढ्यात भागली काही लोकांचा नोंगाट एक बंड लागला-"प्रभो, आम्ही लोक महाराजा सुयंबर्माचा शरण आलो आहोत! आम्हाला सर्वांना त्यांना भेटण्याची संधी द्या."

असे म्हणताच नगराचे प्रवेशद्वार रक्षकांनी उघडले. व संधी मिळताच साधारण नागरीकांचा पोशाक केलेले सैनिक धात बुसले व द्वारपालकांवर हल्ला करू लागले. काही लोकांना मारून टाकून बाकींना बंदी केले. सर्व जमतेमध्ये

हुल्लेफुल्ले माजला व सर्वत्र घाबराट सुक माली.

सुबाहुने निमित्तार्थीत एका कांतेत उडी मारून विलटून जायचा प्रयत्न केला. परंतु तेवढ्यात पाठीमागून टाळ्याचा आवाज ऐकू आला व कोणीतरी बोमले-"तो कोण पुढे चालला आहे रे! सर्वांनी एकदमच ■ जायचे आहे. त्याला पकडा."

दुसऱ्यासोबती सर्वंकेतुचे सैनिक मागे घाबून आठ ओरडू लागले-"बाब, पळून जाऊ नको बाब."

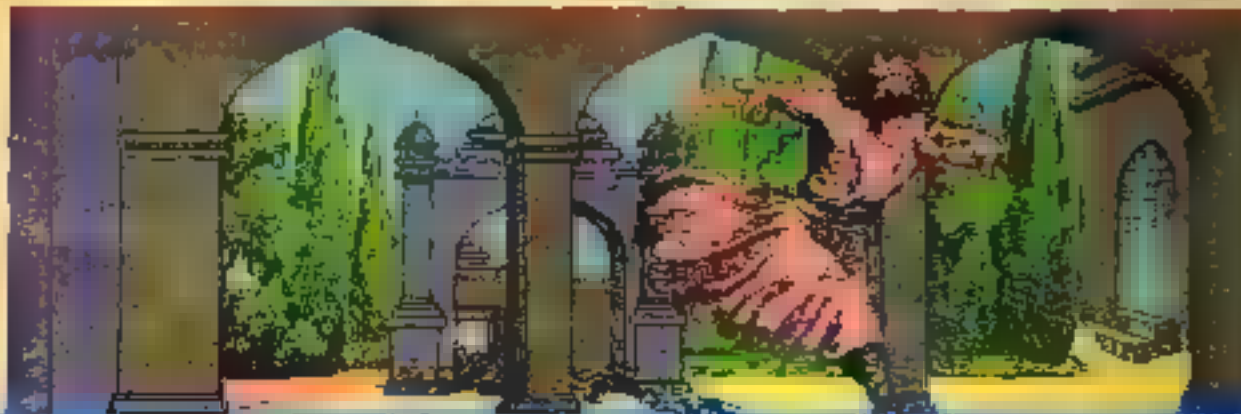
सुबाहुने मनात निश्चय केला की, जाता जगव्यामरणभाकडे लक्ष न देता प्रथम कसेही करून राजमहालात शिरायला पाहिजे म्हणून तो ■ ■ ■ त्याने आपली तलवार बाहेर काडली. ■ समोर जो येईक त्याला तलवारीने चार कक लागला ■ वेळ येताच चढून तो राजमहालाच्या बाबुने पळून ■ सामला. (क्रमशः)

अंध-विश्वास

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो पुन्हा आवाजबळ गेला. प्रेत आद्यावर काढून घेतले आणि नेहमी प्रमाणे मोन होऊन स्वयंजात्या विशेषे चालू लागला. तेव्हा प्रताप बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-"राजना! ह्या मध्य-रात्रीच्या वेळी हे अतोनात जे अम लू करीत आहेत. ह्या पाठीमागे काही गुप्त शक्ति काम करीत असावी. अशी शंका माझ्या मनात येत आहे. नाहीतर ती अत्यंत साहसी पराक्रमी ■ प्रेम करणारी व्यक्ति आपल्या मनातल्या सान्या इच्छांची पूर्ती करू शकत नाही. त्याच्या इच्छेमध्ये चांचा डालणारी आणि एक धातू शक्ति त्याला मदत करीत असावी. ह्याचे उदाहरण म्हणून तुला मी एक विशाघर नावाच्या समुद्र व्यापार करणाऱ्या व्यापाराची गोष्ट सांगतो लक्ष देऊन

नेपाळच्या गोष्टी

ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

विद्याधर व्यापारी मोठ्या किमती वस्तु निवेशी जहाजाद्वारे नेऊन विकत असे. ह्या व्यापारामध्ये त्याने लाखो रुपये कमावले होते. परंतु एकदा कमधर्म-संयोगाने त्याच्या व्यापाराला गालबोट लागले व त्याचे रूप नुकसान झाले. समुद्री लुटारुंनी त्याच्या जहाजावर हल्ला करून सर्व माल लुटून नेला.

हि घटना ऐकल्या बरोबर विद्याधरला एक मित्र त्याचे सांत्वन करीण्याकरीता घरी आला. व त्याचा हात हातात धरून बराच वेळ एकदक त्याच्या बोटाकडे पहात

राहिला. व म्हणाला-"मित्रा, तू हि पोवळे जडवलेली अंगठी कंन्हां केलीस?

"मी थोड्या दिवसापूर्वीच केली. पण असे कां विचारतोस? मला वाटते की काहीतरी खास कारणाकरीता तू मला हा प्रस्न विचारत आहेस?" विद्याधर म्हणाला.

"हे सांग, तू काही उद्देशाने बनविली तर नाहीस ना! ही मातली तर आपले भाव्य उजळेल म्हणून बनविलीस का? सहज मनांत आले." मित्राने विचारले.

मी तशा कारणाने अजिबात बनविली नाही. तू मला वेळेत मला धोर घावला पाहिजेस, तर काहीतरी गोष्टी सांगून फितकतोस, मला पोवळे बांगले वाटले म्हणून मी अंगठी बनविली." विद्याधर म्हणाला.

ह्या रत्नाच्या कारणामुळेच तुला व्यापारात नुकसान झाले. ही गोष्ट माझ घ्यानात ये. असे म्हणत त्याचा मित्र तेथून निघून गेला.

मित्राच्या तोंडून ते ऐकल्या बरोबर त्याच्या मनाची चलेचिचळ होऊ लागली. त्याला त्याची संका खरी वाटू लागली. त्याने आपल्या माहितीतल्या प्रतिष्ठीत लोकोकडे त्या पोवळ्या विषयी चौकशी केली. त्या सर्वांनी पण एकसाथ तेच उत्तर

देत म्हटले-"विद्याधर, प्रत्येक माणसाला कोणते नां कोणते तरी रत्न लाभदायक वसते. ही गोष्ट निदोतच आहे."

जाता विद्याधरला त्या गोष्टीची मीठी निर्माण झाली. शेजार गांवी हिरे वसविणारा व्यापारी सोमशेखर रहात होता. तो हिरे पण विकत असे. त्याला माहीत होते की, कोणते रत्न कोणत्या माणसाला वर आणेल. तेच रत्न तो त्याला विकत असे. समजल्यावर विद्याधर भेटावयास गेला.

सोमशेखरने त्याचे बोकणे सांत्तवणे ऐकले नंतर त्याने त्याच्या बोटातली पोवळ्याची अंगठी काढून त्यातले पोवळे एका हत्याराने कुणसतेने बाहेर काढले. समोर असलेल्या टोपळीत फेकून दिले. नंतर त्याने विद्याधरचे नांव गोत्र नक्षत्र वगैरे विचारले व बोटावर आंकडे मोज करीत बाजूला ठेवलेली एक डबी हातात घेऊन उघडली.

त्या डबीतून निळ्या रंगाचे एक रत्न बाहेर काढले. व विद्याधरच्या अंगठीतल्या पोवळ्याच्या जागी ते बसवले व ती अंगठी त्याने त्याच्या हातात देत म्हटले-"हे उत्तम प्रतिचे रत्न आहे. हे तुम्ही नेहमी वापरू शकता. ह्या रत्नाचा प्रभाव

ह्याची कितत ही भारी नाही. आपल्या सांगण्यावरून मला समजले की, व्यापारात आपल्याला रूप नुकसान झाले आहे. त्यामुळे मी ह्या रत्नाचे फक्त मूल्य एक हजार सुवर्ण मुद्राच लावत आहे."

विद्याधर युकाटधाने शिवातल्या एक हजार मुद्रा सोमशेखरच्या हातावर ठेऊन घरी निघून गेला.

थोड्या दिवसांनी विद्याधर सोमशेखरच्या दुकानाी आला. त्याला पहाताच सोमशेखरने विचारले-"सांग! निळेचा प्रभाव आपल्यावर कसा पडला आहे."

"माझ्यात काहीही फरक पडला नाही.

आपले हितच झाले. ह्या गोष्टीवर तर तुम्ही अस्मितात देत नाहीत. की, आपली तिन जहाजे सुस्तर किनाऱ्यावर लागली. तर ह्याने काय कारण होऊ शकते ही गोष्ट साफ आहे की, ह्या नित्येचा हा प्रभाव आहे. ताहीतर चारी जहाजे बुडून गेली असती. ■ आता पर्यंत आपण भिकारी बनला असतात.” सोमशेकरने समजावत म्हटले.

ह्यावर गुपचुप विद्याधरने अंगठी काढून सोमशेकरच्या हातात ठेवली.

यंवर गोष्ट सांगून म्हणाला- “राजा, अनेक शंका गोष्टीवरून माझ्या मनात उठल्या आहेत. अंगठीतल्या रत्नामुळे विद्याधरची तीन जहाजे समुद्रात न बुडता वाचली. ही गोष्ट सोमशेकरने विद्याधरला स्पष्ट सांगितली. तर जसे वाटते की, विद्याधरने ती गोष्ट समजून घेतली नाही. ह्या कारणांमुळे भविष्यात व्यापारावर भयंकर नुकसान होण्याची शक्यता आहे. विद्याधरने केवळ आपल्या अज्ञानानेच ती अंगठी सोमशेकरच्या हातात काढून दिली ना? या शंकाचे समाधान कारक उत्तर माहीत असूनही तु दिके नाहीस तर परीक्षा घेईतच आहे तुम्हा डोच्याची शंकर पाकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोटू लागतील.

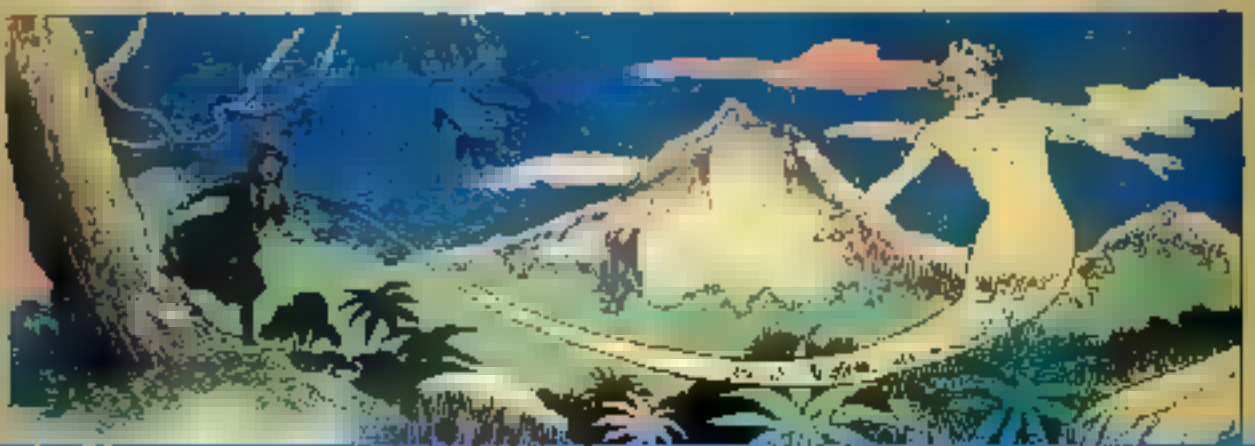
ह्यावर विद्याधरने म्हणाला- “विद्याधरने हीसेखातर पोवळे बसवलेली अंगठी कळून घेतली होती. ती त्यावेळी हे जाणत नव्हता की, कित्येक लोक अंध-विश्वास ठेवतात की, कोणत्या रत्नांनी कोणता परीक्षा होतो. परंतु त्या रत्नांमधे कोणत्यातरी अलौकिक शक्ति असतात व त्या मानसावर होऊ शकतात. असा विश्वास विद्याधरच्या मित्राने त्याच्यामधे निर्माण केला. समुद्रामध्ये उठणे हे स्वाभाविक आहे. त्यामुळे त्यावेळेस समुद्रात बसवारे जहाज सापडून बुडणे शक्य आहे काही जहाजे वाचत वाचाने आपोआप किनाऱ्याला पण लागतात.

परंतु सोमशेकर एक समजुतदार सोनार होता. तो एक गोष्ट खान जाणून होता की, अंगठीत बसवलेल्या रत्नाच्या प्रभावानेच त्याच्यावर विश्वास ठेऊन अनेक लोक येतात. त्याने आपल्या चालाकीने विद्याधरवर आपला विश्वास बसवला हे

सांगून की, तुम्ही तीन जहाजे तर ह्या अंगठीच्या प्रभावानेच वाचली ह्याकडे त्या सोनाराचा स्वार्थीपणाच पत्ता लागतो. त्याने पुढे जसे सांगूनही नित्येचा ऐवजी दुसरा सडा दिला असता की, भविष्य काळात ह्या खडपाच्या प्रभावाने तु भिकारी होऊ शकशील अरे तर ह्या गोष्टीचा विश्वास विद्याधरचा मित्र ह्याने पोवळ्याची अंगठी पहात म्हटले म्हणून त्याचा त्याच्यावर विश्वास बसू लागला. व अंधविश्वासावर तो जगू लागला. त्याचा आत्मविश्वास नाहीसा होऊ लागला.

असा तऱ्हेने अंधविश्वास घालून अंधविश्वासावर जगू लागलो तर, अनेक अनर्थात बळी पडावे लागले. हे जाणून त्याने हातातील अंगठी काढून सोमशेकरच्या हातात देऊन टाकली. परंतु त्याने हे आपल्या अज्ञानाने केले नाही.”

असा तऱ्हेने राजाने मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहिसा शाला आणि ताडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

सोसावे लागले आहे.” विद्याधर म्हणाला. “अरे! अरे सांग! व्यापारात किती व कसे नुकसान झाले.” सोमशेकरने निवारले. विद्याधर उवासपणे म्हणाला- “काय सांगू! मी माल भरून जी चारी जहाजे पाठविली होती. त्यातले एक वादळात सापडून बुडून गेले. नुकसानाचा हिशोब केला तर पन्नास लाख भुडा होतील. त्यावर हसत सोमशेकर म्हणाला- “ह्याचा असा अर्थ की, चाकीची तिन जहाजे सुरक्षित किनाऱ्याला लागली. होय ना?” “होय हो! विद्याधर म्हणाला.” मी जे नित्ये रत्न आपल्याला दिले होते. त्याचाच हा प्रभाव आहे. त्याने

व्यवहार कुशलता

भद्रशिल नावाचे गुरुजी गोष्टी सांगणारे गावोगावी हिंदूंना सरत व धर्म हत्यादिचा सरळ साध्या भाषेत अर्थ सांगून ठिकठिकाणी फिरत असत. त्यांच्या बरोबर कंकण व लोहक नावाचे दोन विषय सुद्धा होते. म्हातारपणामुळे गुरुजी नेहमी आजारी पडत. असा वेळेस त्यांच्याकडून गोष्टी सांगण्याचे काम होत जसे. म्हणून ते कंकणला गोष्टी सांगण्याचे काम सोपवत.

त्यामुळे ही गोष्ट लोहकच्या मनांत नेहमी खटकत असे. त्याला त्याच्या गुरुजी एकदा सुद्धा गोष्ट सांगण्यास सांगितले नाही.

तेव्हा एकदा लोहकने भद्रशिलना विचारले—“गुरुजी! तुम्ही मला जन्तेशमोर धर्मशास्त्रा संबंधी ज्ञान देण्याची एकदा सुद्धा संधी दिली नाहीत. म्हणजे ह्याचा

अर्थ असा होतो की, धर्मशास्त्रा संबंधी माझे ज्ञान अपूर्ण आहे. होय ना? किंवा आपल्या मेघेत् माझ्याकडून काही कधी केले जाते. किंवा कंकण व माझ्यातील आपल्या मनांत काही भेदभाव कृपा करून सांगा. म्हणजे माझी चुक मला सुधारता येईल.

भद्रशिल मंद हसत म्हणाले—“तुला धर्मशास्त्रा संबंधी खूप ज्ञान आहे परंतु सरो गोष्ट अशी आहे की, तुला कंकण पेक्षा थोडे वास्तव ज्ञान प्राप्त आहे.”

गुरुंच्या थोडी आपले कौतुक ऐकून लोहकला खूप आनंद झाला. भद्रशिल थोडे थांबत म्हणाले—“सर्व जन्तेशमोर मनांमध्ये रुजण्या लायक मुळम शैलीचे धर्मशास्त्र संबंधी ज्ञान प्राप्त करून दिले पाहिजे. नाहीतर ते त्याचा उलट

अर्थ करून आपल्या इच्छे विरुद्ध काहीही करू शकतील. माझ्या विचाराने तर तु एक भाषणकार्यच नाही तर न्यायेक्षा जास्त एक प्रवक्ता व बनून ओकप्रिय होशील.”

लोहक खिन्न होत म्हणाला—“आचार्य! मला एकदा सुद्धा संधी न देता माझ्याबद्दल वापण अशी कल्पना केलीत. ह्याचेच मी दुर्भाग्य समजतो.”

भद्रशिल थोडा थांबत म्हणाला—“ठिक आहे! तुझ्या मनांमध्ये गरसमज उत्पन्न झाला आहे. तेव्हा तोंड दूर करण्याकरीता मी एक संधी तुला देतो. रात्री मला सिरपुरच्या शंकराच्या वेवळेत व्याख्यान द्यावयाचे आहे. माझ्या जागी

भाषण कर त्याकरीता तू तयार हो.” गुरुजी सांगितलेले ऐकून लोहक अतिशय प्रसन्न झाला. त्या दिवशी रात्री शिवालयाला सर्वे शामवासिवांच्या समोर उभे राहून त्याने भाषण द्यावयास सुरवात केली. सर्वांत प्रथम त्याने—“वतमूलमिदमगत्” नावाच्या सुवावर अनेक उदाहरणे देऊन विवेचन केले.

त्याने असे सांगितले जिवन जगासला वन हेच एक मुख्य मसत नाही. ह्याच्या समर्थना करीता त्याने अनेक उदाहरणे दिली. एक तास निघून गेला. तरी त्याचे भाषण चालूच होते भद्रशिलच नाही तर बाकी सारी जवता सुद्धा त्याच्या संभाषणाने उबून गेली.

बोड्या वेळाने लोहक क्षणभर थांबला. लोकांना उद्देवान म्हणाला—“आता पर्यंत मी काय सांगितले ते तुम्हांला समजले असेलच की, फक्त धन असून जापण समज्याच गोष्टी विकत घेऊ शकत नाही.”

“होय होय आम्हाला ज्ञान समजले!” असे म्हणून लोहकने आपले भाषण थांबवावे ह्या दृष्टीने सर्वजण उभे रहात द्याळ्या बाजवू लागले.

परंतु लोहकने तिकडे वुलंदा करीत जास्तच दुष्पट जसाह्याने आपले भाषण देणे सुरू केले. काय जापण धन देऊन विकत घेऊ शकतो? मैत्रीची व प्रेमाची किंमत लावू शकतो? नंतर त्याने पुढच्या ओळीत समजल्या एका मुलाला जखळ बोलावले व म्हटले—“मला, जर तुला मी एक शंभर रूपये दिले व तुझ्या आई वडीलांची तुच्छता कर सांगितले तर तू काय तसे करशील?”

तो प्रश्न विचारताच तो मुलगा आश्चर्यचकित झाला व भावच सारला इकडे

तिकडे पाहू लागला. एवढ्यात त्याच्या शेजारी बसलेला माणूस उठून उभा रहात म्हणाला—“मला जर माझ्या मामाचा तिरस्कार करावयास सांगितलात तर काही कठीण होणार नाही. तर त्या बद्दल तुम्ही मला किती पैसे द्याल?”

सर्व लोक फिदी फिदी हसू लागले. एक एक करून उठून जाऊ लागले.

भद्रगिरी त्याच्या लांबावर चापटत म्हणाले—“तुला आता तरी समजले ना! कि अद्यापपर्यंत देण्याची सक्ती तुला नाही दिली?” तू तर जास्तच ज्ञान ग्रहण केले आहेस. हि गोष्ट करी आहे. परंतु तुम्हा व्यवहार लोकांना कटीळवाणा होता. मी तुझ्या व्यवहाराच्या बाबतीत जो लांबला होता तो बरोबर होता. चुक नव्हता?”

लोहक मुकना कोणतेच उत्तर देऊ शकला नाही. त्याने मुकाट्याने मान हलविली ह्यानंतर त्याने फिरून कधीही भाषण देण्याचे नांव काढले नाही.

हसण्याचे रहस्य

भोजपुरी ■ गजपुरी हि एकमेकांना लावून बसलेली राज्ये होती. दोन, चार पिढ्यांपासून दोन्ही राज्यात वैर निर्माण झाले होते. परंतु दोन्ही राज्यांचे आर्थिक सैनिक दृष्टीने समान शक्तिसाली होती.

हळूहळू गजपुरी राज्य सैनिकांच्या दृष्टीने दुबळे होऊ लागले. त्यावेळी गजपुरीवर राजा चंद्रसेन करीत होता. त्यानी भोजपुरीकडून होण्याच्या लढाईच्या संकटाचा विचार केला.

भोजपुरीचा राजा शिवसेन ह्याला एक विवाह योग्य मुलगा होता. गजपुरीच्या राजा चंद्रसेनला रत्नमंजरी नावाची सुंदर कन्या होती. राजा चंद्रसेनने विचार केला की, आपल्या मुलीचा शिवसेन राजाच्या मुलाबरोबर विवाह लावून दिला तर हे संकट टळण्यास मदत होईल.

अशा प्रकारे विचार करून राजा चंद्रसेनने आपल्या दूताकरवी संदेश पाठविला की, मुलीकरीता मी आपल्यामुलाची संनध जोबत आहे. परंतु त्यापुढीच शिवसेनचा मुलगा प्रसन्न ह्याने रत्नमंजरीच्या अनुपम सौंदर्याविषयी बरेच ऐकले होते व त्याला मनपासून तिच्याशीच विवाह व्हावा असे वाटत होते. हि गोष्ट समजताच प्रसन्नच्या वडीलांनी रत्नमंजरीच्या वडीलांना आपला होकार कळविला.

विवाहपूर्व साव्या गोष्टी बोलण्यासाठी त्यांनी राजा चंद्रसेनला आपल्या राज्यात निमंत्रित केले. व त्याला भोजवानी देव्याची जयंत तयारी केली. त्या मेजवानीला त्याने चंद्रसेन बरोबर त्याची नायको जयन्तीदेवी व मुलगा रत्नमंजरी हिलापण बोलावले. भोजनात दासदासी अनेक

मनातील गोष्ट इतर बायकांपासून गुप्त राखली.

चंद्रसेनला तिच्या हसण्याचे वेगळेच कारण वाटले त्याला वाटले तीला आपण लढाईत पराजित होऊ त्यामुळे मुलीचा संवध कोटला असावा असे समजून हसू आले असावे तसे वाटून त्याचा चेहरा कोमेजून गेला.

चंद्रसेनची बायको नेहमी डोक्याला कसप लावीत असे, आज गडबडीत ती विसरली त्यामुळेच दासी हसली असेल असे तिला वाटले.

रत्नमंजीरीला वाटलेच तिने तिला कटाक्षाने पाहिले बहुतेक ह्या-कारणामुळेच दासी हसली असावी असा तिला समज झाला. हे समजून ती आवक्यां करू लागली व मान लावली घातली.

आता प्रसन्नच्या आवक्यांचे कारण वेगळेच होते. ती राजकुमारीची एकांतात बोलण्याकरीता संधी पहात होता. व आपल्या एका मित्राकरवी तो निरोप तिला पाठवणार होता. ते समजून उर ती दासी हसली नसेल ना? असा विचाराने तो आपक्यांमंकीत झाला.

राजा शिवसेनचा भंत्री सुवर्ण बत्थंत चाण्णस होता. त्याने एक गोष्ट जाणली की, जे जे भोजन करीत होते. त्याच्यात

नवकीच काहीतरी बदल झाला असावा. विचार केला की, दासीच्या हसण्याचे कारण प्रत्येकजण आपापल्या मनाने अर्थ लावून व्याकुल करून घेत आहेत.

थोड्यावेळाने भोजन संपले. सुवर्णने मालतीला आपल्याजवळ बोलावून विचारले-“दंक्तीमध्ये तू इतकी जोर-जोरात हसत सुटलीस ह्याचे जरे काय आहे?”

सर्वांनी अशा तऱ्हेने रागारागाने पाहिले की, आपल्या कारणामुळेच मालतीला आले असावे. परंतु मालती कारण सांगायला कांकू लागली.

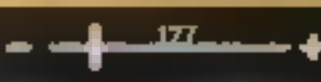
ह्यावर सुवर्णने सनचावत म्हटले-“ऐक, मालती, तुझ्या हसण्याचे अनेक अर्थ लावून प्रत्येक पुढी होत आहेत. मी तर असा विचार करत होतो की, तुझ्याजवळतोतच काहीतरी विचार आणून हसली असावीस. कारण आम्हांला सर्वांना पाहून एक साधारण दासीला हसण्याची हिंमतच न्हायची

नाही. त्यामुळे तुला तुझ्या हसण्याचे कारण सांगितलेच पाहिजे.”

ह्यावर मालती लज्जीत होत म्हणाली-“माझे पती बगदी विसरभोळे आहेत मी त्यांना किती दिवसांपासून सांगत आहे की, मला कोणत्यातरी नविन तऱ्हेच्या बांगड्या वाणा. परंतु ते रोजच विसरतात. त्यामुळे पुन्हा मी त्यांना त्या गोष्टीची आठवण करून दिली. व माझी जूनी एक बांगडी त्याच्या हातात घातली की ते विसरू नयेत. परंतु नेहमी प्रमाणेच ते विसरून गेले. हातातल्या बांगडीमिशीच अंतपुरात आपल्या पहान्यावर आले. ते पाहून मला आदरले नाही मी हसत सुटले” असे उत्तर देत मालतीने पहारेकरी मल्लवर्माकडे कटाक्ष टाकला.

मल्लवर्माच्या हातातल्या बांगडीकडे पाहून मालतीच्या हसण्याचे कारण सर्वांना समजले. अशा तऱ्हेने सर्वांचे शंकातिरसन झाले. सर्वांना आपल्या शंका आठवून जोरजोरात हसायला येऊ लागले.

विश्वासघातकी

ह्यावर काशी येथे राज्य करीत असता, बोधिसत्त्वांनी गरुडांच्या राजाच्या कपे जखम धारण केला. त्यावेळी पांचशे व्यापारी दुसऱ्या देशात व्यापार करण्याच्या हेतूने जहाजात बसून निघाले. परंतु मध्यसमुद्रात त्यांची ओट बुडाली. एकाच माणूस बांधला बाकीच्या लोकांना माथांनी लाऊन टाकले. जो माणूस बांधला तो तरंगत समुद्राच्या काठावर बसलेल्या करंबिया नावाच्या किनाऱ्याला लागला. तेथील गावात भीक मागून आपले पोट भरू लागला. व आपला निर्वाह लागला.

त्याच्यावर रया येऊन गावातील लोकांनी त्याला अनेक वस्तु देऊ केल्या. परंतु त्या वस्तु घेण्यास तो नकार देऊन म्हणाला—“हे सर्व मला कशाळा! मला तर फक्त खाणे व कपडा पाहिजे.” ह्यावर

लोकांनी विचार केला. “अरेरे, हा कोणो महान तपस्वी नाहीतर साधू दिसतो आहे! म्हणून त्यांनी त्याला पंजकुटी बांधून दिली. व त्याला त्यात राहून तपश्चर्या करावयास सांगितली.

त्या पंजकुटीत राहून त्यांनी आपले नाव करंबिया महामुनी असे धारण केले. व जनतेच्या जापल्या बद्दल आदरभाव प्राप्त केला. त्याची ही लोकप्रियता ऐकून राजा सुद्धा त्या महामुनीच्या दर्शनाला आला. अशा प्रकारे करंबियाची मंत्री प्राप्त करणाऱ्यामध्ये सर्पाचा राजा पंडरक आणि गरुडांचा राजा बोधिसत्त्व दोघेही होते.

एक दिवस गरुडांच्या राजाने येऊन मुनींना नमस्कार केला. व त्यांच्या समोर बसत म्हणाला—“स्वामी, आमच्या गरुड व सर्पांच्या मध्ये जेव्हा भांडणे होतात तेव्हा

सर्पांच्या ऐवजी गरुडच जास्त मरण ह्याचा अर्थ असा होतो की, गरुडांना सर्प पकडण्याचे कला माहीत नसावी. तेव्हा आमची एकच विनंती आहे की, सर्पांच्याकडून ते रहस्य जाणून आम्हाला सांगण्याची कृपा करावी.”

करंबियाने गरुडराजाचे म्हणणे केले. तेव्हा गरुडराजा संतुष्ट होऊन तेथून निघून गेला. नंतर जेव्हा सर्पराज करंबियाला भेटायला आला तेव्हा त्याने त्याला विचारले—“सर्पराज, मी असे ऐकले, गरुड जेव्हा तुम्हांला पकडतात. तेव्हा तेच अधिक संख्येने मरण पावतात. मग ह्याचे काय कारण आहे? हे रहस्य मला सांग?”

ह्यावर सर्पराज म्हणाला—“स्वामी, ह्यात एक गुपित आहे. मी जर तुम्हांला ते सांगितले तर, मी आमच्या जातीतला द्रोह करण्यास होऊन भूत वनेने. व आमच्या जातीच्या विनाशाला कारण होईन. त्यामुळे कृपाकडून मला हे सांगण्याबद्दल जास्त जोर करू नका.”

“काय तू भाड्यावर संचा करतोस का? मी तुझ्याकडून रहस्य काढून घेऊन पंडरकाला सांगितेन म्हणून ह्याचे कारण हेच ना? असे कधीही होणार नाही. मी केवळ कुतुहल म्हणून तुला विचारतो आहे.

जरी हे मला तू सांगितलेस तर तुम्या जातीवर कोणतीही आपत्ती कोसळणार नाही. तुझ्यावर संकट येणार नाही.” करंबिया म्हणाला.

सर्पराजने त्याला ते रहस्य सांगण्याचे बचन दिले व तो तेथून निघून गेला. दुसऱ्या दिवशी जेव्हा परत सर्पराज करंबियाला भेटायला आला. तेव्हा त्यांनी त्या गोष्टीची आठवण करून दिली. तेव्हा सर्पराज गप्प राहिला. जेव्हा तिसऱ्या वेळेस सर्पराज त्यांना भेटायला आला तेव्हा त्यांनी सर्पराजला विचारले—“मी, तुला तिसऱ्यावेळीही तोंक प्रश्न विचारतो तू ती गोष्ट काय ती का नाही सांगितलेस?”

होते. व ते खाली पडून मरून जातात. जर का? ते मूर्ख गरूड आमचे डोके न धरता त्याबद्दल शेपटी धरून हवेत उडायला लागले तर आम्ही गिळमेले सर्व दगड तोडावाटे बाहेर पडतील व आमचे शरीर हलके होऊन जाईल. व अशा तऱ्हेने गरूड आम्हाला सहजतेने उठून घेऊन सकतील. हेच आमचे रहस्य आहे.

सर्पराज निघून गेल्यानंतर गरूडराजाने करंबियाला विचारले-“महारमा, तुम्ही सर्पराजचे रहस्य विचारलेत का? ह्याकर करंबियाने सर्पांचे रहस्य गरूडाला सांगितले.

“सर्पराजाने आपल्या जातीबद्दल शयंकर व्याप केला आहे. आपल्या जातीचा सर्वनाश त्याने उघडा केला आहे. रहस्य सांगितले आहे. मी आताच जाऊन पकडतो.” असे म्हणत गरूडराजाने पंख फडफडवत जाऊन सर्पांची शेपटी पकडली. उंच उडाला.

तोड उलटे लटकत असल्यामुळे सर्पांच्या लोडांतील सर्व दगड खाली पडले व चित्तेच्या स्वरात काकुळतीला येऊन म्हणाला-“जरेरे, शेपटी विनाशास मीच कारण झालो. त्या धोकेबाज, दुष्टाका महामुनी समजून मी सारे नुपित सांगितले.”

सर्पा, तू आपले रहस्य सांगून त्या कपटी संन्यासाने कशाचा सखडतोस? मरण हे बटळ आहे. परंतु मानवाचा मुख्य धर्म म्हणजे विवेक आहे. तुझ्या दुर्गतीचे कारण मी नाही. किंवा तो संन्यासीही नाही. परंतु तुझा मुळपणा आहे. प्रत्येक मानव-प्राण्याला त्याच्या आईवडीलांपेक्षा जास्त प्रेम कुणाचे नसते. वसा आईवडीलांना तू आपले रहस्य सांगणे बरोबर नाही अनेक भाऊ व मित्र असतात. सुंदर बायको शकते परंतु त्या सर्वापासून रहस्य दूर ठेवणारा माणूसच सगळा दूर ठेऊ शकतो.

“महात्मन् मत्तः आपत्ता उपदेश समजला. आई मुलावर जितके

प्रेम वास्तव्य दाखवते. तेवढेच तुम्ही माझ्यावर दाखविलेत.” असे सर्पराजा गरूडराजाला म्हणाला.

मुले तिन प्रकारची असतात-“एक शिष्य, सांभाळलेली मुले व स्वतःची मुले. तू माझा शिष्य बनला आहेस. म्हणजे माझा मुलगाच झाला आहेस. म्हणून मी तुला जीववाम वेतो. असे म्हणून गरूडाने सर्पाचा धमीनीवर उतरवले. आपल्या पंजातून मुक्त केले.

ह्यानंतर सर्प नागलोकांत निघून गेला. गरूडराजाने आपल्या दस्तीत गरूडांना म्हटले मी सर्पराज पंजरकाळा आपला मित्र बनवले आहे. परंतु मी ह्याची परिक्षा घ्यावी असे म्हणतो. तो

सर्पराज संकोचाने म्हणाला-“महामुखाव, मला ह्याची भीती वाटते की, तुम्ही ते रहस्य जाणून दुस्माना सांगाल!”

“मी मुला वचन वेतो. मी कोणालाही हे रहस्य सांगणार नाही.” करंबियाने आवदासत वेत म्हटले. त्यानंतर सर्पराजाने ते रहस्य करंबियाला सांगित म्हटले-“आम्ही मोठ मोठे दगड गिळून आमचे शरीर जड बनवून पडून रहातो. गरूड जेव्हा आमच्यावर हल्ला करतात. तेव्हा तोड उघडून आम्ही त्यांच्याबरोबर लडतो. गरूड आमचे तोड पकडून आम्हाला उचलून उडू लागतात. आमच्या भारी वजनाने त्यांच्या अंगातले त्राण नाहीसे

माझ्याबद्दल कोणता वादर भाव ठेवतो." असे म्हणत तो नागलोकात गेला व गरुडराजाने आपले पंख फडफडवून तेथे निर्माण केले. तेवढ्यात सर्पराजाने भराभर वगड गिळले व पडून राहून आपली शेवटी अंगावाली कपडून फणाकाढून फुंत्कारू लागला.

त्यावर गरुडराज म्हणाला—"सर्पराज हे तू काय करीत आहेस? आपण तर मंत्रि केली आहे ना! आणि तू सर मला मारायला तयार झालास?"

सर्पराज म्हणाला—"विद्या, विवेकशिल व्यक्ती कोणावरही विश्वास करत नाही. आणि तर कालपक्षंत माझा रावू होतास. तेव्हा मी कसा विश्वास करू?"

गरुडराज हसत म्हणाला—"तू माझा वडा मलाच शिकवतोस? चला तर, आपण जाऊन त्या भौंदू संन्याशाचा भेटू."

ह्यानंतर ते दोघे त्या करंबियाकडे जाऊन पोहोचले. सर्पराजाने करंबियाला विचारले—"मी तुम्ही वेधभुषा पाहून तुला

म्हान तपस्वी समजलो व माझे वृषित तुला सांगितले. ते रहस्य तू गरुडराजला सांगून माझ्याशी विश्वासघात केलास?"

"मी हे काम अज्ञानानी केले नाही. तुम्ही रोषे माझे मित्र जाहात. परंतु त्याहून गरुडराजावर माझे प्रेम आहे. म्हणून मी त्याला तुझे रहस्य सांगितले." करंबिया म्हणाला.

"हो! हो!, बरे दुष्टा! तर सर्वस्य त्याग केले म्हणतोस. तरीपण तुझे पक्षपात. रावूभास ठेवतोस ना? तू कसला मृनो म्हणून घेतोस. तू असाच सर्व जगाला घोका देत आहेस ना? ह्या जगताचा करोता तुझ्या डोक्याचे तर तुकडे तुकडे होऊन पडतील तुम्हा सर्वनाश होईल. अशा तऱ्हेने करंबियाला सर्पराजाने शाप दिला.

भग काय! दुस्तःशाक्षणी करंबियाचे डोके फुटले. त्याच्या खालची घरणी दुमगली व अशा तऱ्हेने तो संन्यासी नरकात गेला.

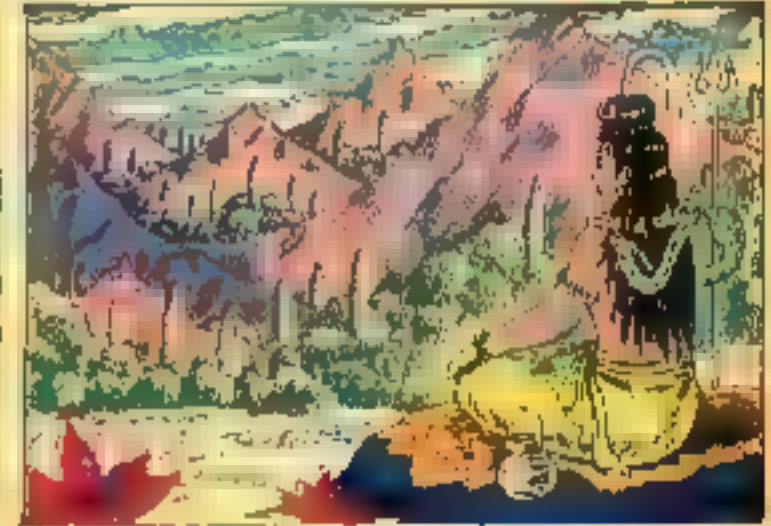

आपल्या मना :

नर्मदा

नर्मदा नदीच्या संवदी एक पुराण आहे. देवान पर्वत प्रदेश हा निसर्ग सौंदर्याचे उगम स्थान आहे. तिथे मानव वस्ती नाही. परंतु देव यज्ञ तिथे जात. प्रत्येक महान तेथे पवित्र नैमित्तिक बोधा पहावयास मिळे.

जसेच एकदा भंकर तेथे गेले तेथील निर्मम ज्ञानाचा मुक्त शाने. व त्याच्या ध्यानधारनेत भक्त कामे क्रित्येक वर्ष उमटली परंतु भंकर तेवून हावसे नाहीत. भंकराची ती दिव्य तेजमूर्ती पाहून निर्विक वेवता त्याच्यावर भक्त झाली

परमात्मा भंकर ह्याच्यापासून एका जडपुत दिव्य तेजातून एका सुंदर नान्येने त्या धारण केले. तिने भंकराला नमस्कार केला. व प्रार्थना करीत म्हटले—"बाबा, मला माझ्या मनाप्रमाणे ज्ञानदाने ह्याच्यावर वर द्या!"

"તકાસ્તુ" મહાત્મ સંકરજીને જાણિતવાદ દિસાર. જ તિથે (કોમલાનો) નમંદા હે નામકરણ કેલે. તેમ્હાંપાસુન તી મનેક પૂલાપાનાની મરતેસ્વા પદ્મારાવર મનરેવી જ મારેપ્યામેસ્વા માવટલી સારલી સ્વેચ્છાપૂર્વક માનરણે માવટુ સામલી.

ચોટે દિકસ વસંદને. માતા ર્યા દેવમનારા તિથ્યાતી મૈત્રી કેમ્વાવાચુન રહુમેનારે જાને. તિથ્યાકહે તે જામતર ચાકંચિત હોક નામલે. પરંતુ ત્યાતોન કોનાહી મરોચર મૈત્રી કરણે. મદર ત્યાતોન કોનામરોચર તરી વિચારુ કરણે. નમંદેતા અગિવાત માવટલે નાહી. તિથે મેહમી કરત્યાન સ્વેચ્છેને માવલે માવુચ પાલવિચ્યાપા નિચમ કેતા.

હરીમે, મોર, ■ જમ્મ માતી તિથે મિત્ર મનલે. ત્યાંચ્યા મરોચર ■ લપંદામ હોટુ નામલી. જ સ્વહામે જિવન માનંદામે પાસપુ નામલી. તિથ્યા માવપ્યામે પર્વત પ્રદેશાંતી મોમા તિગુણીત માત્રી.

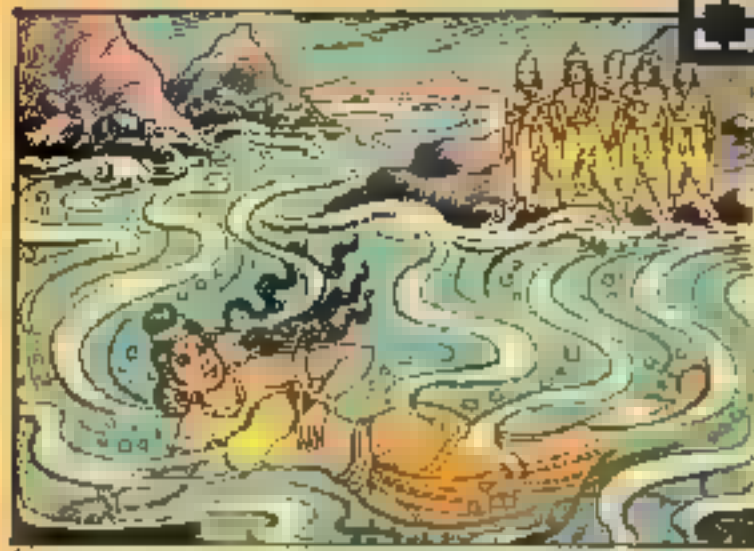
દેવ માતા તિથા મિચ્છા પુરવુ નામલે. પરંતુ તી મેહમી મ્યાંકા મુર ટેવુ નામલી. તે તિથા પાઠલામ કરીત તી ર્યા મોંગરામકલ મુસમ્યા મોંગરાવર જાકલ મપે. ■ ત્યાંચ્યા સામકોતુન મુટે.

ત્યા પ્રદેશાત પેષારે દેવ-દેવતા તિથા પાહુન તિથ્યા મૈત્રીયાવર મુચ્છ જાને. તી મેહ્માં દતર જ પ્રાચ્યાં મરોચર હોટે તેહ્માં તે નપુન તિથા હોટ પહાત. તી જિકહે જાઈ તિકહે તે તિથા પાઠલામ કરત. ■ તિથી મેહ્મી કરીત.

જલે કરતા કાઠી દિવસોની નમંદા ર્યા પર્વતાંચ્યા તિથારાવર મહતી. દેવતાં વિચાર કેલ્તા સી, તિત્ત તેમે વચ્ચેને હોપે. તિથુન તિમા કુટેહી જાતા પેષાર નાહી. જલે સમજૂત તે જલિ ઝાઝાહાને પર્વત તિથારાવર પદુ સામલે. નમંદાને દુકદાન ત્યાંચ્યાકહે પાહિને જ પર્વતાંચ્યા મુસમ્યા નામુલા મહત એક કમ નિમલેન ડી રાહીતી.

दुसऱ्याकडून एका झऱ्याचे ह्या घेऊन ती पर्वतावरून खाली बसू लागली. देव असह्यमान्य होऊन इकडे तिकडे पाहू लागले. नर्मदा ही नर्मदा नदीच्या स्थाने बदलून पहाडात दऱ्याखोऱ्यात पार करीत जेवढी जेवढी जमल समुद्रापासून जाऊन मिळाली नर्मदा नदी मध्यप्रदेश, महाराष्ट्र व गुजरात ह्या देशातून वहात येते.

प्राचीन काळापासून नर्मदा ही अत्यंत पवित्र नदी मानली जाते. त्या नदीच्या काठी अनेक श्रद्धा मूर्तिनी तपस्वर्या केल्या. भक्त लोक ह्या नदीला प्रवक्षिणा करतात म्हणजे नर्मदा नदीचे जन्मस्थान अमरकंटकच्या एका बांधापासून खोच पर्यंत यात्रा करतात. तेथून नदी पार करून दुसऱ्या बांधापासून परत अमरकंटक पर्यंत परत येतात.

अमरकंटकच्या नवळ नर्मदादेवीचे देऊळ आहे. हजारो संख्येने लोक देवीच्या दर्शना करिता देवळात येत जात असतात. अशा प्रकारे ते एक महत्वाचे तिर्थक्षेत्र मानले जाते.

वसुली

पेड्यावाटे वस्तीपती नावाचा मावकार रहात होता. तो एक नर्मदा कांजूस भारवाडी होता. गावात त्याचा विषय जेव्हा निघत असे तेव्हा गावकरी त्याला कांजूस नसणेपलीकडे संबोधत.

एकदा सर्व गावकऱ्यांनी धर्मशास्त्राची योजना आणली व सर्वानी गोळा करू लागले. सर्वाना एकच विचार होता की, वस्तीपती कडून पैसा फसा मिळवावा.

त्या नुकताने त्याईक सांगितला एक भूपती नावाचा तरुण रहात होता. खो मोठा हुशार व बोसप्यात पडारस होता. कोणतीही गोष्ट करून घेण्याबाबतीत त्याची स्याती होती. त्यामुळे गावकरी त्याला कार्यकर्ता म्हणत.

एक दिवस भूपती गावातील दोन तरुणांस बरोबर घेऊन वस्तीपतीच्या घरी गेला. सविस्तर माहिती लागून बर्गणी मागितली. वस्तीपतीने भारचर्चाने त्यांच्याकडे पहात म्हटले— "बर्गणी पाहिजे? भारी तो तुम्हा मात्पाकडून? अरे, आजपर्यंत मी कुणासाठी एक पैसा बर्गणी दिली नाही. तुम्हापेक्षा पुष्कळ महाने मात्पा घरी आहे परंतु सर्व विकाम्या हातांनी परत येते!"

ऐकून हसत भूपती म्हणाला— "महाशय, मी जीकांसारखा भूख नाही. गावकरी म्हणतात. समोरच्या मागलात पोडी तरी कुटीमला व समजुतदारपणे तरच मी बर्गणी मागतो."

"मग वस्तीपतींना बर्गणी देणे भाग पडते."

चांदण्याची डिडी

विजयनगरावर हुसैनदेवराय याचा राज्य-कारभार होता. त्यावेळी एक लुटारू नेहमी राज्यातील एकेका घरी चोरी करीत असे. राजाने त्याला पकडव्याचे अनेक उपाय योजले परंतु त्याचा काही फायदा नाही.

राजाच्या दरबारात तेनाली राम एक कवी होता. त्याच्या मनात त्या चोराला पकडव्याची इच्छा उत्पन्न झाली. तो गावातल्या प्रत्येक चौकात जाऊन एकच गोष्ट बोलू लागला—“कोणता ठावूक मला जशी भीती वाटते की, तो चोर माझे घर केव्हा लुटून नेईल. माझ्या घरी तर खूप श्रीमंतवान संपत्ती ठेवलेली आहे.

कानोकानी ही रातची चोराला सुद्धा समजली की, तेनाली रामच्या घरात भरपूर संपत्ती आहे. तेनाली रामला सुद्धा तेच पाहिजे होते की, ही गोष्ट ऐकून चोर आपल्या घरी चोरी करायचा

येईल. त्याला आपण युक्तिने पकडू. चोर जेव्हा आपल्या घरी येईल तेव्हा काय करावयाचे. कसे बोलावयाचे. त्या गोष्टी त्याने आपल्या बायकोला समजावून सांगितल्या.

गोष्टी एके दिवशी तेनाली रामच्या घरात चोर घुसला. त्याच्या येण्याकरीता तेनाली रोक जागण करीत होता. त्याने आपल्या घराच्या छतावर चोराच्या चालण्याचा आवाज ऐकला व ताबडतोब आपल्या बायकोला इशारा केला.

दुसऱ्या क्षणी तेनाली रामच्या बायकोने उच्च स्वरात बोलणे सुरू केले—“वहो, मला तर खूप भीती वाटते चोर घरी येणार नाही ना?

”अग, जा ग चोरानी आपली संपत्ती नेली तर त्याच्या चोपट तुम्हाकडे जाणून टाकीन.” तेनाली म्हणाला.

“मी पण रोज तुम्हाला विचारीन म्हणते पण विसरूनच जाते वही, ती संपत्ती तुम्ही कोठून घेऊन येता? तेनालीच्या बायकोने विचारले.

“अग, अग, जरा हळू बोलना! मी सुद्धा हे सर्व सोस्वून आणतो.”

“कुठे हो चोरी करता?” बायकोने विचारले.

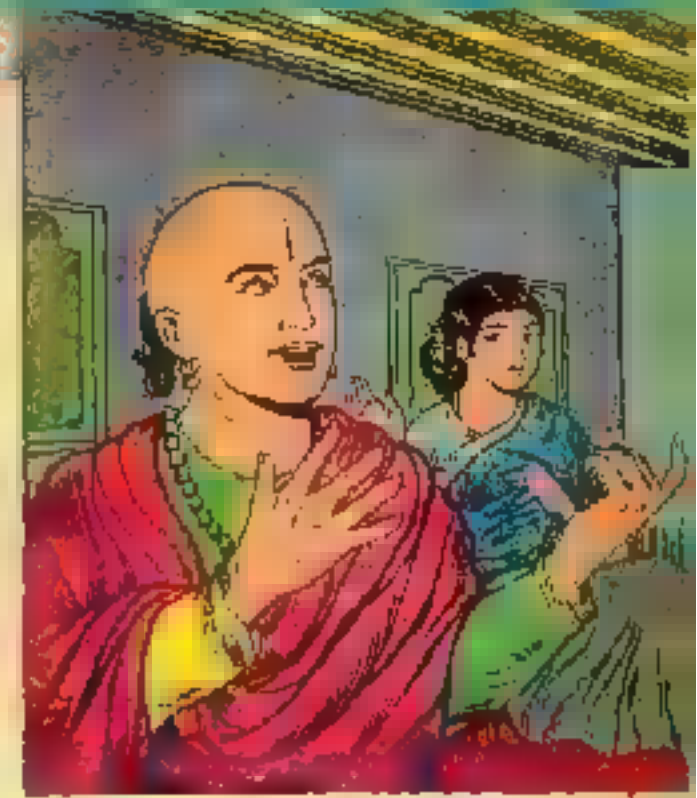
त्याच्याशी तुला काय करायचे?, जास्त बडबड नकोस मुकाटयाने शोप पाहू! तेनाली म्हणाला.

“मला तरी गोष्ट काय ती सांगा! तरच मला शोप येईल नाहीतर चोरी करतांना तुम्हाला कोणी पकडले तर?” बायको म्हणाली.

“अग, साधाच ब्रह्मदेव समोर घेऊन उभा राहीला तरी मला पकडू शकणार नाही मी एक मंत्र शिकलो आहे.”

“सांग ना कोवता मंत्र?” बायको म्हणाली.

तेनाली आपल्या बायकोला दरबारातील म्हणाला—“तू तर शनीसारखी मला पिढीस सांगतो चांब तुला ते रहस्य. राजमहालात जो खजिना आहे ना! त्यात दहा हात उंच घनांचा ढिग रचलेला आहे. त्याच्या छताच्या खोदण्याला खाली एक पाणूस घुसून जाईल एवढा एक छोटा

प्ररोका आहे. माहीत आहे का? चांदण्या रात्री मी खजिन्याच्या सोळीतल्या छतावर चढतो व चांदण्याचा प्रकाश सरोवरातून खजिन्यात जाईल त्याची वाट पहात रहातो चांदण्याचा प्रकाश शिरला की लगेच मी झुत, झुत, झुत म्हणत मंत्राचा करतो. तो मंत्र म्हणताच चांदण्याची किरणे माझ्या हातात चोरी सारखी येतात. तेव्हा त्याचा आकार घेऊन मी खजिन्याच्या आत उतरतो नंतर एका गाठीबधात बरेच घन गोळा करतो व परत किरणांच्या दोरीच्या शिडीने बाहेर येतो व छतावर चढतो. त्यामुळे ब्रह्मदेव रुद्रदेवाला सुद्धा समजू

शकत नाही. की खजिन्यातली चोरी कशी होते. अशा प्रकारे मी रोज बोटे चोखून घेऊन येतो. त्यामुळे मला कोणो पकडू शकले नाही."

"आहो! अशी गंमत आहे काय? असे म्हणत तेनालीच्या बायकोने संतोष व्यक्त केला." व डोळ्यांतून अश्रु जाणव्याचे छोटे नाटक केले.

त्या नवरा-बायकोंच्यात झालेल्या गप्पा त्या चोराने ऐकल्या आता त्याच्या मनात तेनालीच्या घरी चोरी कराव्याची इच्छा झाली नाही. त्याने निश्चय केला की, आता लुटायचा तर राजमहालातील खजिनाच.

दुसऱ्या दिवशी पायऱ्या चकून तो राजमहालातील खजिन्याच्या कोलीच्या छतावर चढाला. तेनाली रामने सांगितल्या सारखा तेथे शरोका होता. तो जमिनी-पासून पहा हात उंच होता. चोराने पण खांद्याची किरणे शरीरवातून आत जायची वाट पाहू लागला. व किरणे

आत जाता क्षणीच त्याने ॐ भूत, ॐ भूत, ॐ भूत, असे तिनदा म्हटले व मंत्र म्हणत त्याने शरीरवातून पाय साली सोडले व किरणांना परध्याकरीता हात खोल केले व हातात आली समजून साली उडी टाकली.

परंतु त्याच्या हातात हवे शिवाय काय आले. वरून पदाभ्यामूळे मान दोन्ही हातांना चांगला मार बसला. दुसऱ्या दिवशी राजाच्या खजिनदाराने खजिन्याची दारे उघडली तेव्हा हा खजिन्याच्या स्थितीत चोर त्याच्या नजरेस पडला. अशा तऱ्हेने चोर सहज त्याच्या हातात सांपडला चोरानी नूटलेला सारा माल मुद्रा मिळाला.

ह्यानंतर तेनाली रामने राजदरबारात जाऊन चोराला पकडव्या करीता केलेली युक्ति सविस्तर राजाला सांगितली. ऐकूनच राजदरबारातील लोक पोह धरून हसत मुटले.

चोराला पकडून देव्याच्या कामगिरी-बद्दल श्री कृष्णदेवरायने तेनाली रामला एक मोठे इनाम दिले.

फुकटचे काम

एका गावात धनगुप्त मोठवया वस्तु विकणारा दुकानदार होता. तो कोणतेही काम वस्तुदे व्यवहारो वृष्टीने करत असे. परंतु तो असे मांगत फिरत असे की, मी फुकटचे काम कधी करत नाही.

धनगुप्तच्या शेवा रंगानाय नावाचा एक माणूस रहात होता. त्याच्या मनात एक उत्सुकता होती. धनगुप्तला पैसा येताल्यानिवाम एखादे काम करताना पहावे. परंतु कुप दिवस उजवते त्याची ती इच्छा पूर्ण झाली नाही. शेवटी रंगानायला जवळ आला. धनगुप्तच्या जवळून कोणतही फुकट करून घ्यायचा त्याने चांगल बांधला. त्याने त्याच्याकडे एक गुर्द मागितली. धनगुप्तने ताबडतोब दिली. रंगानायने आपला सदरा निवसा व ती गुर्द त्याने परत केली.

रंगानायला संतोष वाटला की, एवढे धनगुप्तकडून फुकटचे काम घेतले. आपली मोठया दिवसांनी त्याने हातोडी मागितली. व दोन दिवसांनी परत केली. त्यावेळी धनगुप्त काहीही बोधना नाही.

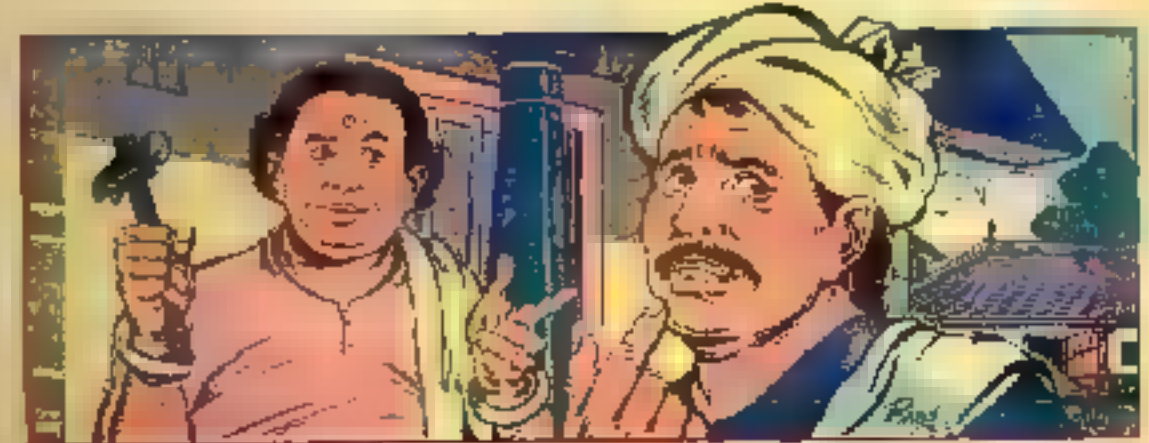
रंगानायला रहावते नाही. ती कळवळा वरील धुमाला-"मी तुम्याकडून फुकटच्या दोन वस्तु नेल्या काहीही देता न देता?"

धनगुप्त हसत म्हणाला-"मी फुकटचे काम स्वप्नात मुद्रा करून घेत नाही."

"मी तुम्ही गुर्द जेव्हा जो शोरा माल्लक राहीला होता. त्याने मी माझे चोतर जिद्दून घेतले." धनगुप्तने विस्ते.

"पण दुतिदोषा माममा आहे?" त्याची मुटू दिली साली होती. नेवण्यात ती हातोडी नू मागितलीय." धनगुप्त म्हणाला.

तेव्हाच रंगानायला आठवले आपण जेव्हा खंदी ठोकामला गेलो. तेव्हा ती वस्तु निसटून आला व बसला. आपण तो परत मागला ठोकून दिला होता.

विलक्षण युक्ति

हसन नगरातील सीमे जवळ असलेल्या गावातील काही लोक दुपारचे सांजच्या सांजचीत गप्पाटप्पा करीत होते. तेवढ्यात एक मध्यमवयस गृहस्थ त्यांच्या जवळ आला. तो कोणो नवखा व होता. त्याच्या अंगावरचे कपडे फाटके मळके दिसत होते. तो असे बोके हुलबत जात होता की, दुसऱ्या पहाण्याच्या तो कोणी वेडा आहे की काय भक्तेच वाटले असते.

त्या अभ्यासने शाहाजाही बसलेल्या सर्व लोकांचे चेहरे निदसी त्याने विचारले— "मुक्ता बरोबर दुःख हे घेतेच. व विजया बरोबर पराजय पण होतोच."

ग्रामवासियांनी त्या नवक्या माणसाला विचारले— "सांगा! तुम्हांला काय म्हणायचे आहे?"

मी मला आलेल्या अनुभवाचा जो साक्षात्कार पाहिला तोच तुम्हां लोकांना

सांगणार आहे. असे म्हणत सर्वांना एकच करीत तो ती गोष्ट ऐकू लागला.

मी किल्ल्यातील दरवाजा पेकी दारावरील पहारेकरी चांदप्याराची कंटून बसून पेंगत होतो. तेव्हा एका कोमल हाताचा स्पर्श माझ्या सांज्याला आला. मी कादकन् बोळे उबडून पाहिले. तो समोर एक सुंदर गौरवर्णी स्त्री हसत उभी होती.

मी त्या तरुणीला विचारले. "तू कोण आहेस? ह्या अशा अध्यारात्री तुझे काय काम आहे?"

त्या स्त्रीने माझ्या कोणत्याच प्रस्नाचे उत्तर दिले नाही. उलट काही चांदीचे कपडे माझ्या हातात देत हसत सुटली.

मी तिला म्हटले— "मी कोणी माणूस नाही."

"ही नाच नाही. लांच म्हणजे वार्ड कामाकरीता दिला गेलेला पैसे. मी वास्तु तुला ह्याकरीता पैसे देत आहे की, मला एका चांगल्या कामात तुम्ही मदत होती आहे." ती स्त्री म्हणाली.

"ते चांगले काम कोणते आहे?" त्याने विचारले.

दोन अलग झालेल्या मंत्रिणींना एकत्र आणण्याचे काम. काय हे काम चांगले नाही का? नगरातील काजीची मुसगी व मी. आम्ही दोघी सध्या मंत्रिणी आहोत. परंतु काय झाले नाही. काजीला आमचे दोघींचे भेदने आवडत नाही. त्यामुळे काजीची मुलगी माझ्या विरहाने आहे. आजची रात्र काजीच्या घरात रहाण्याकरीता तू मला मदत केली पाहिजेस.

"हे कसे शक्य आहे?" मी आश्चर्य करीत म्हणाली.

तू जर मनापासून मदत द्यायची तयारी केलीस तर कोणतोही गोष्ट कठीण नाही. असे म्हणत त्या स्त्रीने मी काय काय करावचे ते स्पष्ट सांगितले.

त्या स्त्रीला घेऊन काजीच्या घरी पोहोचलो. व सडसडवला काजीनेच येऊन दरवाजा उघडला. त्यावर मी त्याला म्हटले— "महाजय, ही स्त्री दुसऱ्या गवातली रहाणारी आहे. ही इथे एका

नातेवाईकाला भेटायला आली होती. परंतु तीच्या जवळचा परत हरवला. आपल्या थराच्या गळीत मी हिला रडतांना पाहिले. मी स्त्रीच्या वहीलांना ओळखतो. एक प्रतिष्ठीत व चांगल्या घराण्यातली आहे. हिच्या अंगावर बरेच सोन्याचे दागीने पण आहेत. म्हणून आजची रात्र तुमच्या घरी रहाण्याची परवानगी करून द्या."

काजी न्यायाध्यक्ष असल्यामुळे त्याने माझे म्हणणे नाकारले नाही व त्या स्त्रीला त्यांनी रहावयास सांगितले.

त्या रात्री पहाण्याचे काम पूर्ण करून पहाटे मी माझ्या घरी परत गेली. परंतु

घोड्या घेळाने माझ्या दारावर कोणीतरी डकडू केले. उघडून पाहिले तर शिपायी दार ओढावत धमक्या घालत होते.

मी रागाने दार उघडून धमक्या देण्याचे कारण विचारले. तेव्हा शिपायांनी कोतवालांनी बोळावले असल्याचे सांगितले. मी त्यांच्या बरोबर कोतवालाकडे गेलो.

तेथे कोतवाला बरोबर काजीसुद्धा बसलेला दिसला. काजीने मला पाहून संतापाने ओरडत विचारले—“अरे दुष्टा! तुमही ती दुष्ट मंत्रिण कोठे आहे?”

हे ऐकताच मला आश्चर्याचा धक्का बसला. त्यानंतर मला समजले की, ज्या स्त्रीला काजीने आश्रय दिला होता. ती

वाई रात्री काजीकडेच मग दगदगिने घनदोलत घेऊन पसार झाली होती.

“अरे, मुंबाईच्या चोरा तुम्ही मरण आला नवकीच जवळ आले आहे.” असे म्हणत काजी भडकून गेला.

मी भीतीने परचर कापू लागलो. व म्हणालो—“सरकार, कायद्या प्रमाणे गुन्हेगाराला आपण निवोध आहोत हे सिद्ध करण्याकरीता व त्यामुळे जे काही नुकसान झाले ते भरण्याकरीता तीन दिवसांचा अवधी दिला जातो. त्यामुळे मला सुद्धा तीन दिवसांची अवधी द्या.

माझी विनंती कोतवाला बरोबर काजीने सुद्धा मान्य केली. मी त्या वाईच्या लोघार्थ दोन दिवस नगरात फिरव घालवले. पण ती वाई काही मिळू शकली नाही. आता मला भीती वाटू लागली.

परंतु तिसऱ्या दिवशी रात्री एका दुकानान्या झिडकीत त्या वाईचा चेहरा मला परत दिसला. मला पहाताच ती हसू लागली. व तिने मला जवळ येण्याचा इशारा केला. मी तिच्याजवळ धावतच दस्तबोठळात रागाने जात म्हणालो—“अग चांडाळणी, आता माझ्या तावडीत आलोस. आता पाहू कुठे पळून जातेस ते.

ती जराही विचलीत झाली नाही. व जरा विटाईनेच पुढे येत हसत म्हणाली—

“मी तुमच्या हाती सांपडले नाही. परंतु कोणताही उपाय न करता तुमचा माझ्या तावडीत सांपडवले वच.”

“तुला माहीत आहे का? तुझ्यामुळे मी कोणत्या संकटात सापडलो आहे ते?”

आज तुझ्यामुळे मी किती त्रास सहन केला. ते तुला तरी माहीत आहे का?” त्या स्त्रीने उलट उत्तर करीत म्हटले.

“माझ्यामुळे तुला कष्ट पडले? ते कोसे? मला सांग तरी?” मी विचारले.

ती मंदहास्य करीत. सण-दोनघाण गप्प बसली नंतर म्हणाली—“तू पण किती भोळा आहेस! तुला माहीत आहे मी झिडकीतून बाकून किती वेळ वाट पहात होते मला माहीतच होते की, तू ह्या वाटेने केव्हाता केव्हातरी आशिल्लच.

तू फालतू बडबड करू नकोस, माझ्या मदतीमुळे तू काजीच्या घरात पोहोचलीस. आणि तू त्याचे सर्व घर लुटलेस. आता तुला माझ्याशी काय काम आहे? मी धमकावणीच्या सुरात तिला विचारले.

काजीने जे अन्यायपूर्वक पैसा मिळविला आहे. तोच तर मी चोरला आहे. ही गोष्ट तर खरी आहे. माहीत आहे? मी हे काम का केले? वच, मी अशा आशेने हे काम केले की, ह्यानंतर आपण दोघे लग्न करून आयुष्य आरामात घालवू.” असे म्हणत

तिने एक कपाट उघडले. त्यात सोन्याचे दागिने व त्याच बरोबर दाराच पैसा भडका रचून ठेवलेला दाखवला.

मी विस्फारित गजरेने धन पहातच राहिलो. व म्हणालो आता तरी मी संकटात सांपडलो आहे. माझ्यावर असा आरोप लावला आहे की, काजीच्या घरात जी चोरी झाली त्यात माझा पण हात आहे.”

“अच्छा हेच नां! बाबरू नकोस! मी एक युक्ति शोधून काढली आहे. त्यामुळे आपण असे सिद्ध करू की, खरे पाहिले तर काजीच गुन्हेगार आहे.” असे म्हणत तिने ती योजना त्याला सांगितली.

तो उपाय ऐकून आम्ही दोघे पोट भरून हसू लागलो. त्यानंतर मी कोतवालाच्या-कडे गेलो. व म्हणालो-“हुजूर, मला असा संशय आहे की, ती स्त्री मुझा काजीच्याच घरात आहे. मी इकडे तिकडे हिंडून ती पात्री पक्की करून घेतली. आता माझा त्या दोन्हीवरून नक्कीच विश्वास बसला आहे मी काजीच्या घराची सबती घ्यावी म्हणतो.

ह्यानंतर कोतवाल व मी काजीच्या घरी पोहोचलो आमचे म्हणणे ऐकून काजीला आश्चर्याबरोबर संताप आला. तरीही त्याने घराची झडती घेण्याची परवानगी दिली.

मी काजीच्या सवे खोल्यांची पहाणी करीत करीत असा एका कोठडीमध्ये पोहोचलो की, तेथे मोठ मोठ्या लाकडाच्या पेट्या रचून ठेवल्या होत्या. त्या पेट्यांच्या पाठीमागून तिथी वस्त्रे बाहेर काढीत मी काजीला बरखास्त म्हटले-“अहो महाशय, त्या बाईने जी वस्त्रे अंगावर घातली होती तिचा रंग कोणता सांगू का?”

“मला असे वाटते...ती पिवळी रंगाची वस्त्रे घालून आली होती” काजी म्हणाला.

दुसऱ्या क्षणाशीत मी पेट्यांच्यापाठीमागून त्या बाईने जी वस्त्रे घातली होती ती बाहेर काढली. त्याचा रंग मुझा पिवळ्याच होता. त्यावर बरेच रमत सांडलेले होते.

पाहूनच मी काजी आश्चर्या-विमुक्त झाले. दोन क्षण वासता पसरली. कोतवालाने आपला मसा माफ करत म्हटले-“तुम्ही त्या बाईचा खून का केलात?”

“खून! काय त्या बाईला मी मारून टाकले? असे म्हणत काजी पांढरा केसुद्ध पडला.

कोतवालाला काजीवर दया आली. तो काजीची सांत्वना करीत म्हणाला-“तुम्ही जाबरू नका! हा खून तुमच्या घरातील दुसऱ्या कोणीतरी व्यक्तित्वने केलेला असावा. मी आपल्यावर बोडा

विश्वास करतो. आपल्यावर न्यायालयाची काही आफत येणार नाही. जे काही झाले ते सर्व विसरून जा. नंतर ते माझ्याकडे बळत मला विनंती करीत म्हणाले-“एक, ही गोष्ट या कानांची त्या कानांला समजणार नाही ह्याचे वचन दे!”

“हुजूर, मी आपल्या आज्ञेचे पाळन जबर करेन.” मी आत्मसंतोषाने उत्तर देत म्हणालो.

ह्या गोष्टीनंतर मी कोतवालाच्या बरोबर काजीच्या घरातून बाहेर पडलो. मनांतल्या मनात आनंद करीत त्या बाईच्या घरी पोहोचलो. मी त्या बाईची बलास बूझी व समजूदार पणायतून मालो. तोने तर एक काजीचे घर लुबाडले होते वर खून झाल्याची खूपपण सोडून आली होती.

मी सोलीझी पोहोचलो पण पहातो तर दाराला कुलूप. मी खूप वेळ पहात बसलो. शेवटी कंटाळून उडलो. शेजारच्या घरच्या मालकाला विचारले की ती मालकीण कुठे गेली?”

“काय म्हणालात! त्या घराची ती मालकीण आहे? हे घर तर नित्येक दिवसां-पासून उजाड पडले आहे. परंतु एक गोष्ट खरी आहे. की, दोन तिन दिवस एक बाई इथे रहात होती. ती आजच झोली रिकामी करून कुठेतरी निघून गेली” शेजारी म्हणाला.

ह्यानंतर मी एका भटवया सारखा इकडे तिकडे घोघत राहिलो.

अशा प्रकारे आपली कहाणी संपवून माझासाठी बसलेल्या लोकांना त्यांनी विचारले-“त्या घुंते बाईला काजीचे घर नष्टपणाकरीता मी मदत केली. प्रतिष्ठा पुर्वेक जिवन चालवण्याच्या काजीची मूळ माझ्या-मुळं चुळीला मिळाली. मी मोटीचे एकच कारण म्हणजे माझा मुर्जपणा मसा माणूस एक साधारण मानव म्हणून जगण्याला काय लायकीचा तुम्हीच सर्वजण सांगा?”

गावकऱ्यांना माझ्या बद्दल सहानुभूती निर्माण झाली. त्या लोकांनी त्याच्या बरोबर आढाव्या सावजीत बसण्याकरीता मला विनंती केली.

गोपीनाथ रहस्य

गोपीनाथ ■ विनानाथ ■ दोघे जिवापुरीचे व्यापारी होते. त्या दोघांचे साधन जहाजातून विदेशांत पाठवून विकले जाई. एकदा ते सर्व माल विकून टाकून जेव्हा जिवापुरीला येत होते. तेव्हा विनानाथ गोपीनाथला आपल्या कमळाने दोन हिरे **■ ■ ■ ■ ■** म्हणाला—
"मी माझ्या बायल्यात प्रथमच बरेच पैसे जमवून हे दोन हिरे बरेचो केले आहेत. परंतु **■ ■ ■** भाता चांगेगिरी लोकांनी धोली वाटत आहे."

गोपीनाथने **■ ■ ■ ■ ■** एक उपाय सांगितला की, ते दोन हिरे त्याने **■ ■ ■ ■ ■** पोतराच्या होकावा गुदाजून कमरेला खोचून ठेवावे. त्याने तसे केले. दुसऱ्या विक्रीी त्याच्या महाजाला बाकूनी घेऊन **■ ■ ■ ■ ■** पकडले. बाकूच्या सरदाराने बरकायत **■ ■ ■** दोघांना म्हटले—
"तुम्ही कुठून आणले प्राण घालवून ज्ञान. तुमच्या **■ ■ ■** ज्या काही मोत्यवान वस्तु असतील त्या माझ्या हातात या."

त्यावर गोपीनाथ व विनानाथने विदेशांत **■ ■ ■** बरेचो केला होत्या त्या विस्वा.
"तुम्ही सर्व वस्तु दिव्यात का आणली काही नसून **■ ■ ■** आहेत?" असे **■ ■ ■**
तो बाकू पुढे **■ ■ ■** जाणवला. **■ ■ ■ ■ ■** गोपीनाथ विनानाथला उद्देवून म्हणाला—
"बरे बाबा, घाणगिरीत आपल्याला बनाने का महत्त्व **■ ■ ■ ■ ■** आहे? ते **■ ■ ■** हिरे दण देऊन **■ ■ ■** ना."

■ ■ ■ ■ ■ विनानाथने पोतरात बांधून ठेवलेले **■ ■ ■** काकून त्या बाकूच्या हातात **■ ■ ■**
टाकले. बाकू गेल्यानंतर विनानाथ अतिशय खाने गोपीनाथला म्हणाला—
"मित्रा, मी **■ ■ ■**
कल्पना कैकी मज्जली की, मू भला माझा विष्वासघात करतील!"

गोपीनाथने मातपणे आपल्या कमरेला खोचलेली बागदाराची **■ ■ ■** नवी उपडली व ती दाखवत विनानाथला म्हटले—
"हात तुझ्या हिचामेक्षा कित्येक पोटने जास्त किमतीचे कीर्त हिरे आहेत. मू चार हिरे ये. मी बाकूच्या सरदाराला असे **■ ■ ■** म्हणाली **■ ■ ■** रहस्य तुम्हा माझीत नाही जर को यी तसे म्हणाली नसतो तर तुझ्या वस्त्राबरोबर माझीही सगळी त्यांनी कैली अचली **■ ■ ■** सारे हिरे तुम्हाडेले असते."

शिव पुराण

सृष्टीच्या प्रारंभापूर्वी सर्व विश्व अलभ्य होते. एकाचरहित शुभ्य असल्यामुळे सवचं बंधकार असताना पाण्यातून एक महान ज्योति उद्भवली आणि हळूहळू ती ज्योतिलिगात परिवर्तित झाली. तीच तेजपुत्र परमेश्वर शिव होय. त्या ज्योतिलिगाच्या अध्यां भागातून महाशक्ति जन्मली. त्या महाशक्तिकाच प्रकृति किंवा महामाया म्हणतात.

कालजमाने परमेश्वर **■** परमेश्वरी दोघांनी विष्णूनी सृष्टी केली विष्णूच्या नावोतून एक मोठे कमळ उदभवले. ते वनेक येवने वाढत गेले. त्या कमळातून पंचमुखी ब्रह्मदेव जन्मला. ब्रह्मदेवाबरोबरच सरस्वतीपण जन्मली.

ब्रह्मादेवाला सर्व विश्व जलभय दिसले म्हणून **■ ■ ■ ■ ■** मनात, त्याचा जन्म ज्या कमळातून **■ ■ ■** त्या महापद्माचा शोध लावण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. तेव्हा ब्रह्मदेव उच्चै न अधः लोकांश्च भ्रमण करीत महापद्माच्या गर्भस्थानी पोचला. त्याने ओंकाराचा जप केला आणि त्यामुळे विष्णू प्रगट झाला. ब्रह्मदेवाने विष्णूला विचारले—
"आपण कोण? आणि येथे येण्याचे कारण काय?"

सृष्टी प्रारंभ करण्यासाठी मी **■ ■ ■ ■ ■** नामिकमळातून तुम्ही सृष्टी केली माझे नाव विष्णू! विष्णू म्हणाला.

ब्रह्मादेवाचा अहंकार जागृत झाला. तो म्हणाला—
"तुम्हा हा गर्व मू सोड नाहीतर

माझ्याशी युद्धात तयार हो! मी स्वयंभू आहे या सृष्टीचा कर्ता आहे!" माझे म्हणणे मान्य कर.

ते ऐकून विष्णू ध्यानमग्न झाला. शंकर ज्वालाळिंग रूप घेऊन ब्रह्मदेव ■ विष्णू यांच्या मध्ये प्रगट झाला. विष्णू ब्रह्मदेवाला म्हणाला—"या ज्वालाळिंगाचा आशिर्वाद जो सांगू शकेल तोच मोठा ठरेल." ब्रह्मदेवाने ती जट मान्य केली. परंतु बोधे हार मानून आपापल्या स्वाप्ती निघून गेले आणि शंकराचे ध्यान करू न त्यात मग्न झाले.

शंकर प्रगट होऊन ब्रह्मदेवाला म्हणाला—"तू पंच महाभूतांनी युक्त विश्वाची सृष्टी

करण्यासाठी विष्णूच्या नाभीकमलानून जन्मला आहेस तू सृष्टीचा प्रारंभ कर." मसे सिद्धाने त्याला सांगितले.

ब्रह्मदेवाने शंकराला पाहून विचारले—"तू कोण? माझ्या सारखीच तुला पांच मुखे आहेत ही कशी काय? मी सृष्टीकर्ता आहे म्हणून मला पांच मुखे आहेत ■ गोष्ट सहज ■ येते. तुला कशी त्याने काय कारण!"

ब्रह्मदेवाची ती गर्वोक्ती ऐकून शंकराचे ■ धारण केला. आणि आपल्या हाव्या हाताच्या करंगळीच्या नखाचा तलवारीसारखा उपयोग करून ब्रह्मदेवाचे पांच डोक्यांपैकी एक डोकं छाटून टाकले. तेव्हा ब्रह्मदेवाचा गर्व परिहार ■ त्याने कळकळत हात जोडून स्वतःच्या संरक्षणार्थाच्या करीता प्रार्थना केली. व विनवणी केली.

शंकर शांत रूप धारण करीत ब्रह्मदेवाला म्हणाला—"ब्रह्मदेवा! सृष्टी करण्यासाठी तू आणि तुझ्या सृष्टीचे रक्षण करण्यासाठी विष्णू निर्मिले गेले आहेत. मी लय करणारा शिव रुद्र आणि ईश नावाने ओळखला जाईन. तुम्हां ज्वालाळिंगाची पावित्र्य लिंग किंवा शिवलिंग ■ नावाने पूजा करा" असे सांगून शंकर ज्वालाळिंगात विलीन झाला.

त्यानंतर ब्रह्मदेव व विष्णू वेद इत्यादि घेऊन पद्मासन घालून ध्यान लावून बसले व तोंडाने ओंकाराचा ■ करू लागले. तेव्हा पाण्यावर पडून एक जंढे ब्रह्मदेवाकडे प्रवाहाबरोबर वहात गेले त्यावेळी त्या जंढ्यातून 'ओम' स्वर प्रस्फुटित झाला. तो स्वर ■ माथाने गाला होता. त्याच माथाने ब्रह्मदेवाने त्या जंढ्यात प्रवेश केला. ■ यमाशंकार होता. ब्रह्मदेव तेथे ■ देह सोडून चर्तुमुख रूप घेऊन पुन्हा ■ ब्रह्मदेव ■ अवघातून बाहेर आला. तेव्हा ■ जंढे दोन मागात विभक्त झाले. त्यातला ■ वायू पृथ्वी रूपानी ■ वरचा भाग आकाश रूपे बदलला. व सर्व पाणी वाहून गेले. ■ आकाश व पृथ्वी असे दोन वेगवेगळे भाग झाले.

ते दृश्य पाहून ब्रह्मदेवाला अतिसन्नय अस्वानंद झाला. त्याने संपूर्ण पृथ्वीवर चराचर सृष्टीचा निर्माण करण्यास आरंभ केला. ब्रह्मदेवांनी सर्वात ■ सनकसुनंदन इत्यादींची सृष्टी केली. त्यांच्या मनात पुढे सृष्टी चालू ठेवण्याची अजिबात इच्छा नव्हती, म्हणून ते शंकराचे ध्यान करून तपस्वर्या करू लागले. ■ पाहून ब्रह्मदेवाच्या डोळ्यातून अश्रु वाहू लागले. त्याच्या डोळ्यातून जी टिपे पृथ्वीवर

पडली त्या अश्रुतून तेजःपुंज शिवाचा जन्म झाला. शिवाचा जन्म झाला. शिवाचा जन्म गौर होता. त्याच्या तेजाचा प्रकाश चर्तुदिक पसरला. तेव्हा ब्रह्मदेवाने त्याला विचारले—"कोण तू?" तुला निर्माण ■ झाला?

शंकर म्हणाला—"मी शिव रुद्र आहे!" तेव्हा विष्णू प्रगट होऊन म्हणाला—"हे ब्रह्मदेवा! तू सृष्टी करतोस, मी त्याचे भरण पोषण करतो. आणि सृष्टीचा लय करणारा हा परमेश्वर शिव रूपे अवतरला आहे."

त्यानंतर सिध्दांकरीता तिन ठिकाणे निर्माण झाली. ती अशी ब्रह्मदेवासाठी

जन्म घेतला. कडुच्या पोटी सपांनी जन्म घेतला आणि स्वसऱ्या पोटी बऱ्यादि राजस जन्मले. अशातऱ्हेने कडुच्याच्या वायंकाना वनेक अपत्ये झाली.

शंकराच्या बरोबर निवाह करण्याच्या हेतूने महेश्वरी दक्षाच्या पोटी सती नामक कन्येच्या रूपाने जन्मली. त्याच्या विवाह प्रसंगी ब्रह्मदेव, विष्णु इंद्रादिक देव उपस्थित होण्यासाठी आले. आणि त्यांनी शिव ॥ सती यांचे स्तोत्रगान सुरू केले. अतिथी सत्कार करण्यासाठी नंदी ॥ कालभरव यांची नेमणूक ॥ आली. ते सतीबरोबर कलासात ॥ मुक्तपूर्वक राहू लागले.

आगदी काही ॥ शोटका. किरकेंक थोरामोठ्यांनी ॥ येथे मोठा यज्ञ करण्याचे ठरविले. ब्रह्मा, विष्णु व इंद्रादिक देव इतर लोकांचे निवासी सर्वांना निमंत्रण ॥ यज्ञारंभ करण्यात आला.

यज्ञासाठी येणाऱ्या अतिथींची रहाण्याची यथोचित व्यवस्था करण्यात आली आणि त्यांना त्यांच्या दर्जाप्रमाणे बसण्यास आसने देण्यात आली. सर्व यज्ञास्थान बसून मग्न होऊन तन्मयतेने यज्ञ समारंभ पहात होते. त्याच वेळी दक्ष आपल्या शिष्यांसह आला. सर्व उपस्थितांनी उभे राहून दक्षाचे

स्वागत केले. दक्षाने चारो बाजूला नजर फिरविली. व ब्रह्मदेव व विष्णूचे सादर वंदन केले परंतु शिव उठून उभा राहिला नाही किंवा काही विचारपूस केली नाही. त्याला त्याचा भयंकर राग आला. त्यावर दक्ष म्हणाला-“तुम्ही सर्वांनी सामोरे येऊन माझा सत्कार केलात पण शंकराने जाबई असून विचार पूछ मुझा केली नाही. आणि बसून माझा अपमान केला. मोठ्याचा भावर कसा करावा हे देखील त्याला ॥ नाही.” असे सांगून ॥ आपल्या शिष्यांसह यज्ञ मंडपातून रागावून निघून जाऊ लागला.

तेव्हा ब्रह्मदेव, विष्णु इत्यादिकांनी दक्षाला थांबवून त्याला समजावून सांगितले- “शिव हा परमेश्वराचा अवतार आहे. त्याचा तू आदर केला पाहिजेस. त्याचा निरतदार किंवा निंदा करता कामा नये” परंतु दक्षाने तिकडे दुर्लक्ष केले.

तेव्हा नंदीने दक्षाला ॥ दिला- “तुम्ही रुद्राचे अनुयायी वेदांपासून दूर रहाऊ आणि अंगाला भस्म लावून पांखडी म्हणून गणले जाऊ.” असा एषाने शाप देत निघाला.

स्थानंतर शंकर यज्ञसमाप्तीपर्यंत तेथेच राहिला. व त्याने शिवगणांसह केलासला प्रस्थान केले.

दक्ष आपल्या मुगु आविक्त शिष्यवर्ग- बरोबर आपल्या माभ्रमात धरतला आणि त्याने बाजपेय नामक यज्ञ आरंभिला. त्याला शंकरावर राग होता. म्हणून त्याने त्या यज्ञात शंकराला हविर्भाग दिला नाही. व त्याला आमंत्रण पण पाठविले नाही.

तरी देखील दक्षाचा शंकरावरचा राग काही कमी झाला नाही. म्हणून त्याने बृहस्पतीनामक एक महायज्ञ करण्याचा संकल्प केला. आणि त्यासाठी आवश्यक सर्व यज्ञसामुग्री एकत्र करून देव न ऋषिना निमंत्रण केले. अतिथि सत्काराची जबाब- दारी त्याने आपल्या शिष्य मंडळीवर ॥ नातेवाईकांवर टाकली. या यज्ञातही

सप्तमलोक निर्माण झाले विष्णूसाठी वैकुंठाची योजना केली गेली व विवासाठी कैलास अशी निधात स्थाने ठरली. प्रत्येकजण आपापल्या निवास स्थानी निघून गेले. तेथे जाऊन निश्चितपणे राहू लागले. ब्रह्मदेव सत्य वीकी गेला. आपल्या मदती साठी त्याचा परीक्षि, कश्यप, दक्ष, गौतम, वसिष्ठ कशम इत्यादिक नऊ उपब्रह्मदेवांची सृष्टी केली. त्यात दक्षाला चौसष्ट मुली झाल्या. त्यापैकी दहा कन्या बरोबर कडुच्याने विवाह केला. आणि त्यांची अपत्ये बाढली. अदितोच्या पोटी इंद्रादिक देव जन्मले. दितोच्या पोटी दैत्य जन्मले. विंक्ष्याच्या पोटी गरुड व अनूर यांनी

त्याने शंकराचा शिष्यव्रण पाठविले नाही. बगर त्याला सांग दिला नाही. व बोलावले बुद्धा नाही.

या यज्ञाचा विश्वेश्वर, सकल, पितृगण गंधर्व अप्सरा, सिद्ध विद्याधर, किन्नर, आणि कथप्य अगस्त्य, अग्नि, भृगु मरीची, नारद, पराणर इत्यादि मुनी उपस्थित होते. ब्रह्मदेव व विष्णु शिवाय इतर सर्व देव दक्षाच्या भीतीने उपस्थित होते. त्या सर्वांच्या उतरण्याची अवस्था करण्याचे काम दक्षाने विश्वकर्माच्या सांगितले होते.

दक्षाने यज्ञदीक्षा घेऊन यज्ञशालेत पत्नीसह प्रवेश केला. सर्व सभासदांना

नमस्कार केला. निमंत्रण मिळाल्यामुळे शंकर उपस्थित नव्हता. ब्रह्मदेव व विष्णु दोघांनी बोलावले तरी तो आला नाही. अनेक देव आणि मोठे मोठे ऋषि समेत उपस्थित होते. दक्षाचि, वृष, मरीचि इत्यादि शिवमस्त उपस्थित होते. त्यांनी समेत चहुकडे एकदा नजर फिरवून दक्षाचा विचारले—“दक्षा तू शंकराचा निमंत्रण पाठविले नव्हतेस का? ते येथे उपस्थित नसण्याचे कारण काय?”

दक्ष म्हणाला—“शंकर कर्मभ्रष्ट आहे. म्हणून तो त्याला निमंत्रण पाठविले नाही. तो भवविन, कपालधारी, स्मशान-वासी व भेतांचा प्रभू आहे.”

शंकराची निदा ऐकून दक्षीच म्हणाला—“दक्षा! तुलाहा यज्ञ ब्रह्मची होणार नाही. शंकराशिवाय हा यज्ञ नारच स्वतः शंकराचा भाव्हान केले जाहेस.” दक्षीचच्या तोंडचे ते ऐकून ब्रह्मदेव मरीचि गीतम शिवाह बगरे अनेक ऋषी यज्ञशालेतून निघून गेले ऋषी निघालेले पाहून म्हणाला—“हे लोक मूर्ख व पासंडी आहेत म्हणून इतरांनी त्यांच्याकडे रुद्र न देवा आला यज्ञ पुरा होईपर्यंत उपस्थित रहावे.”

सठी कंकास पर्वतावर पतीच्या सेवेला हजर होती. एकदा ती

आपल्या सखींबरोबर विहार करीत असतांना तिला विमाने दिखली. सतीने ती विमाने कोठे पावली आहेत. याची चवकशी करून आपल्या मुलींना सांगितले सखींनी चवकशी करून, विमाने दक्षिणे आरंभिलेल्या यज्ञासाठी जात असलेल्या देवादिकांची आहेत असे येऊन सांगितले.

आगल्या पित्याने आरंभिलेल्या यज्ञप्रसंगी आपण देखील पतीसह जावे असे सतीला वाटले. शंकराजवळ जाऊन म्हणाली— "माझे बहील यज्ञ करीत आहेत. आपण देखील यज्ञगणांना बरोबर येऊन यज्ञाचा वाळ या."

ऐकून शंकर म्हणाला— "सती! तुझे बहील माझ्यावर रागावले आहेत. त्यांनी आपल्याला निमंत्रण पाठविले नाही. आगंतुकासारके आपणच यज्ञगण नाही. आपण गेलो तर आपला अपमान होईल आणि परिणाम सुखाचा होणार नाही.

"तर मग आपण जाऊ नये, मी एकटीच जाते. माझे बहील माझा अपमान करतील? मी त्यांना समजावून सांगून आपल्याला निमंत्रण पाठविन. नंदी नयेरेना माझ्या बरोबर पाठवून मला बघिलेकडे पोंचविण्याची व्यवस्था करायची."

"सती! तुम्हा सिवाय मला कुठोच करमणार नाही. तू एकटा सोडून पित्याच्या यज्ञाचा जात आहेस. तुम्हा नक्कीच अपमान होणार म्हणून अरां विचार कर" शंकराने पुन्हा सतीची समजून घ्यावयाचा प्रयत्न पाहिला. परंतु शंकराने केलेली सूचना सतीच्या भांगी नाही. तिचे आईवडील तिचा अपमान करतील ते तिच्या बरेच वाटेना.

शंकराने विचार केला. भायचे असेल ते होईलच. त्याने यज्ञगणांना बरोबर होवत पाठवून सतीला दक्षयज्ञ पहावयास पाठविले.

मंत्र-सिद्धि

महादेव शास्त्री नांवाचे एक पंडीत पाठशाळा चालवत होते. त्यांच्या त्या पाठशाळेत वृषभ एक विद्यार्थी होता. त्याचा स्वभाव होता. त्याच्या मनात एक दिवस असा विचार येऊ कायका की, गुरुकुलातील सर्व विद्यार्थ्यांच्या पेक्षा एका दिवसाच्या आत सर्व शास्त्रांचे ज्ञान संपादन येथून मिळून जावे.

गुरूंच्या घरतील माळघावर बरेच जुने पुराणे ताडपत्राचे ग्रंथ पडलेले होते. सर्वांना वाटे की, सर्व ग्रंथ मंत्रशास्त्राच्या संबंधीच असलेले वृषभच्या कितीक वेळा ग्रंथ पहाण्याची उत्सुकता व कुतुहल निर्माण झाले होते. परंतु गुरूंनी त्याला हात लावण्यास मनाई केली होती. स्वामुळे कोणत्याही विद्यार्थीनी ते ग्रंथ पहाण्याचा प्रयत्न केला नाही. परंतु

वृषभच्या मनात ते ग्रंथ वाचण्याची तीव्र इच्छा होती.

एका महादेवशास्त्री काही कामा करीता राजधानीला जाणार होते. त्यांनी आपण राजधानीहून भाठवड्याने परत येण्याबद्दल शिष्यांना सांगितले. व ते राजधानीला निघून गेले.

त्या दिवशी शास्त्री जेव्हा सर्व विद्यार्थी गाव निघत होते. ते पाहून वृषभ उठला व घरातील माळघावर व त्याने गुपचुप एक ताडपत्रीचा ग्रंथ उचलून पाहिला. त्यात एक मंत्र लिहीला होता. तो त्याने वाचला की, जो मनुष्य ह्या मंत्राचा जप करेल त्याला आपल्या इच्छानुरूप कोणतेही रूप धारण करता येईल. वृषभने दोन तीन वेळा वाचून तो मंत्र पाठ केला. व अतिशय उत्साहाने माळघावरून शास्त्री आला.

वृषभजा मनांतल्या मनात इतर विद्याध्यापिका आपण रूप महाज्वाली झालो असे वाटू लागले. व त्याचा आनंद गगनात मावेनासा झाला.

दुसऱ्या दिवशी सर्व शिष्य फहाटे उठून समिधा व कुलेकळे गोळा करण्याकरीता जंगलात गेले. तेथे गेल्यावर वृषभ मनावर तावा ठेवू शकला नाही. त्याने जोरजोरात जोरखून सर्व शिष्यांना एकत्र गोळा केले. त्या सर्वांसमोर आपल्याला एक अद्भुत मंत्र येतो ते सांगून त्याचे वर्णन केले. परंतु वृषभच्या बोलण्यावर कोणी विदवास ठेवला नाही. व त्याची सर्वत्रण टिगल व धडा लागले.

त्यामुळे वृषभला अतिशय राग आला तो अर्सेडीत म्हणाला "मी पाहोचे तर हा जप म्हणून कोणतेही वळू शकतो."

एका शिष्याने चेष्टेने हसत म्हटले- "मगतर तुम्हा वृषभ आहे ना! तुम्ह्या नावाप्रमाणे बेल्याचे रूप ये पाहू?"

तेव्हा मागचापुढचा विचार न करता उतावीळपणे त्याने तो वळू म्हटला. व बेल्याचे रूप धारण केले. ते पाहून सर्व शिष्य विस्मयाने आश्चर्यचकित होऊन पाहू लागले.

तेवढ्यात लांबवर वाघाची गर्जना ऐकू आली. एक त्याच्या बाजूने पळत येताना दिसले. पाहून सर्व शिष्य बाबरून झाले. लांबवर चवून बसले. परंतु बेल्याचे रूप धारण केलेल्या वृषभला मात्र जाले नाही. त्याने चक त्याला समजली. त्याला म्हणून रूप घेता येत होते ते नाहीसे करण्याचा यत्न करून नव्हता. त्यामुळे त्याला पुन्हा मानव रूप घेता आले नाही.

तो करावे विचार करीत असताच त्याच्या पाठीमागून आला ते पाहून तो जोरजोरात वाघा टाकत पळू लागला. व कसाबसा जंगल पार करून गावात पोहोचला. तोपर्यंत वेवणाची वेळ झाली होती. सूप दूरवर

पळत आल्यामुळे त्याला सडकून भूक लागली होती. त्याला समजून चुकले की, बेल्याच्या रूपात असल्यामुळे कोणताही माणूस आपल्याला खाणे देणार नाही. मग आता आपल्या मुकेचे करावयाचे काय? हा त्याच्या समोर पडला.

जेवटी अनिच्छेने तो शेजारी असलेल्या एका ज्वारीच्या शेतात घुसला परंतु त्या शेताच्या तो घुसताच त्याला पाहिले. काठी त्याला भारामका बाबला व एक दोन काठ्या त्याला पाठीवर बसल्याच. त्या वेदनेने तो विव्छळत गावात पळाना.

वृषभच्या पाठीमागचा त्रास तेवढ्यानेच भागला नाही. तो गावात गेलोचलो

भटकू लागला. एका ठिकाणी एक प्रचंड सडि त्याला दिसला. तो पहाताच भीतीने तो पळत सुटला सांब त्याचा पाठलाग करू लागला. व हल्ला करून आपले शिंग तो मारजार तेवढ्यात हस्तीचे बाणून वृषभ घुम पळाला व त्याच्या नजरेमाग झाला.

त्यानंतर जोड्यावेळाने एका झाडाच्या सावलीत तो दम घेत राहिला. तेव्हा जैरवधाच नावाच्या एका गुरेपाळणान्याने त्याला पाहिले. तो बेल पहाताच त्याला कळले की, हा बेल आपल्या गावाचा नाही. तो कुठून तरी वाट चुकून आलेला दिसतो.

भैरवनायने हळूहळू वृषभच्या जाऊन त्याला बरेल तो त्याला आपल्या

कोंडवाड्यास घेऊन आला. व तेथे एका खुंटाला त्याने त्याला बांधले.

तो दिवसभर भुकेने कासावीस झाला होता. सेवटी नाईलाजाने त्याला गुरांचा चाराच चघळावा लागला. तेव्हा त्याला बैलांचे जीवन म्हणजे केवढा नरकवास आहे हे जाणवले.

दुसऱ्या दिवशी भैरवमाघने आपल्या वुसऱ्या बैलाबरोबर त्याला गाडीला जुंपले परंतु वृषभला दुसऱ्या बैलाबरोबर चालणे कठीण होऊ लागले. वृषभने नामुष्कीखीने चार-पाच दिवस आपल्याला सद्य लावण्याचा प्रयत्न केला. परंतु अर्धे सेवटी धिडून घेऊन एका नंदीबैलावाल्याला धिडून टाकण्याचा विचार केला.

नंदीबैलावाला वृषभला पाहून आनंदीत झाला. व त्याला म्हणाला उद्या घेऊन पैसे देऊन त्याच्या नाकात वेसण बांधून घेऊन आर्हिन.

नाकात दोरी निवण्याची गोष्ट ऐकताच वृषभच्या छातीत घडकी भरली. कारण

त्याने प्रत्यक्षात ती क्रिया करताना पाहिले होते. ■ त्यावेळेस बेल कसा वेदनेने तडफडतो ■ ही पाहिले होते.

त्याच रात्री त्यानी सर्व बळ एकवटून गळघातील दोरी तोडली. व पळत सुयोदयापूर्वी गुरुकुलात येऊन पोहोचला.

■ वेळार्यत त्याचे गुरू राजधानी मधून परत होते. ■ शिष्यांनी त्यांना पडलेला सारा वृत्तांत सांगितला होता. बेल रूपात झोळ्यातून अजड अशुभारा वहात असलेल्या वृषभला समोर आलेला पाहून गुरूंना त्याची फार किच आली. त्यांनी काही ■ जपून त्याला पुन्हा मानवरूपात आणले.

वृषभने गद्गदलेल्या स्वरात रडत सर्ग कठीण यातनांचा उल्लेख त्याने गुरूंच्या समोर सविस्तर केला.

त्यानंतर पुन्हा चुकूनही त्यांनी मंत्र विद्येची गोष्ट काढली नाही व याई-गडबड न करता मनावर ताबा ठेऊन संयम ही गोष्ट शिकली.

मोर

पितारा फुलवून वसा असलेला मोर अवर्णनीय दिसतो. निळ्या हिळ्या, पिवळ्या वसा रंगाचे मिश्रण असलेला पितारा चमकणारा मोर नर आपले पंख फडफडवून लोकांना आनंद देतो. परंतु मोराचा आवाज मात्र जवळ कठोर असतो.

प्राचिनकाळा पासून आपल्या देशातच नाही तर ग्रीक, चीन इत्यादि देशातून पुढा मोराच्या पंखाचे सज्जानटोप्या कामाकरीता उपभोग प्राचीन ग्रीक लोकांचा मता किशोर आहे की, रामकुमारीच्या रक्षणाकरीता हिरावेडीने एक हजार मोठे असलेल्या मोरांची निमिती केली होती. त्यामुळे मोर मोराला हिरापक्षी म्हणूनच संबोधतात. चीनचा राजा भद्रिकाच्या सत्कारासाठी योराची असलेल्या पंखा नेट म्हणून देतो.

छोने आणि रत्नबाचक वसवलेले मोगल कालीन मयुरासन पंखप्रसिद्ध आहे.

दुर्लभत बागाची मोमा बाढविण्याकरीता मोर पाळत आलेले आहेत. तरीही मोर भारतात मोलका मध्येच आहेत होतात.

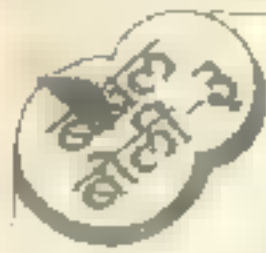
पुन्हीवर लोबनाच्या सावाच्या कांद्यावर मोर आपली भरही वसवतात. मोरणी एका

वेळेस सहा भंडी चालते. दोन वर्षांपर्यंत मोर मोरणी मध्ये तसा फरक दिसून येत नाही. पंतर मोराळा सुंदर पिते येऊ लागतात. फांद्यावर आपले पंख पसरून उभा राहिलेला मोर उडून जाताना फारच सुंदर दिसतो. मोर आपला राष्ट्रीय पक्षी आहे.

चांदीवा

तू तर माझा जानी दोस्त

हे कोळ आहे बोलत :
प्रथम नमस्कार पुढेवा आणत
मग दोन्ही हात माथ्यावर
आणत.

क्यात पुढेवा, हेतू कोळ
दोन्ही हात माथ्यावर
आणत.

बिग फन घेऊन मोठे मोठे बबल
कसे बनवाल, माहिताय?

कित्याक बोलत आहे
माथ्यावर हात आणत.
कित्याक बोलत आहे
माथ्यावर हात आणत.

कित्याक बोलत आहे
माथ्यावर हात आणत.
कित्याक बोलत आहे
माथ्यावर हात आणत.

कित्याक बोलत आहे
माथ्यावर हात आणत.
कित्याक बोलत आहे
माथ्यावर हात आणत.

किती मोठे बबल
किती किती सोपे

दोन शेजारी

सिताराम हे एकमेकांच्या
शेजारी रहात होते. कोणतीही गोष्ट
घडली तरी बायभन आण ही सितारामची
होती परंतु कुन्हाड कोसळली
तरी रहाण गंगारामच्या होते.

एके दिवशी सितारामच्या घरातली
चार बांदीची ताणी हरबिली त्याने
सारे घर पुढाळल परंतु ती भिळाली
नाहीत. शंवटी त्याने ती गोष्ट आपल्या
बायकोला सांगितली व तिला विचारले-
“काय ग, तू तर ते पंगे
नाहोस ना?”

“तुमच्या संगण्याशिवाय मी एका
पेशाला सुडा हात लावला आहे कां?”
बायको म्हणाली.

त्यानंतर त्या दोघा नवरात्रांमधीली
संपूर्ण घरात शोषाशोष करून पाहीली.

सितारामची बायको म्हणाली-“हे पहा,
तुम्ही तर पैसे नेहमी त्या फडवाळात
ठेवता काही चांगली सवय नाही
आपली मोलकरीण नेहमी तिकाचे
फिरत असते तिलासामान उचलण्याची
अभ्यंत वाईट सवय आहे. स्वयंपाक घरात
काम करिता करता कुठे तांदुळ,
नाहीतर चिच आपल्या लमब्याच्या मात
लपवून घरी नत असते.

“त्या घेऊन तू काय केलेस.” त्याने
आपल्या बायकोला विचारले.

“ती भयंकर खोटेरही आहे. मी
तिला विचारले काय ग, तांदुळ बांधून
कशाला घेऊन जालली आहेस! तर तीच
उलट मटवयात काय सांगितले नाहीत
आहे. “बही माई, तुम्हीच तर मला
घेऊन जा म्हणालात नां! नको म्हणत
तर आता ठेवून टाकते!”

"मग काय तुमोच तर कुठे गेल्या होत्या चोरी करणाऱ्या उपाय शोधून दिलास. आज चोरीला गेले. उद्या दुसरे काळीसरी जाईल. पण तू ही गोष्ट मला पहिल्यांदाच सांगितलीस" सितारामच्या बायकोने म्हणाला.

दोघांचे धाडस पाहून मुलगा दोघांच्या मध्ये पडत म्हणाला-"बाबा आता मोलकरणीला द्रोप देण्यात कायदा नोष्टीपासून आपण प्रथमच सावध राहिले पाहिजे."

हे ऐकताच बडिलांचा कोप अनावर झाला. ते जोरजोरात मोरवून त्याला रागावू लागले. ते त्याचे किचाळून नोळगे

ऐकून बायकोने शेजारीपाजारी गोंडा झाले त्याचे म्हणजे ऐकून काही लोकांनी त्याला सांगितले की, तुमोच चुक आहे.

हायमळ सितारामने दोन दिवस परत करही घालत नाही ही गोष्ट सितारामच्या बायकोने आपल्या भायकोला सांगितली. काळजी घेतून स्वतः सांगितली. काही दिवसात ही गोष्ट सर्वत्रच चिमळत गेली.

ही गोष्ट गावांत पडली त्या दिवशी गंगाराम भासात गळता. परंतु त्याची बायका गावातच होती गंगाराम आठ दिवस दुसरोकर राहून तिसऱ्या दिवशी आला. त्याच्या दुसऱ्या दिवशीच परतलीय रहा पाडीशी राणी चोरीस गेली. त्यांनी भायकोला बायकोला पैसे देण्याचे मागून विचारले-

"काय ग तु तर पैसे घेतले नाहीस ना?"

बायकोने आपला घेतले नसल्याचे सांगितले. मुलाच्या विचारताच त्यानेही उत्तर दिले. सितारामच्या घरची मोलकरणीच गंगारामच्या घरात घुम्या-भाड्याचे काम करीत होती.

गंगारामच्या बायकोला सितारामच्या घरात झालेल्या चोरीचे आढळत नाही तो म्हणाला-"हे काय मोलकरणीचेच माते. दिवसांपूर्वी सितारामच्या घरी मुळा तिनचे चोरी केली होती."

"बायल्या बरात मोलकरणीला चोरी करताना तू केव्हांतरी पाहीले आहेस?"

"नाही!" ती म्हणाली

"ऐक, जे लोक नोकरांवरीवर दयाप्रेम दाखवतात ते मोलकरणीला मदत करतात. असा लोकांच्या कधीही भार होत नाही. जस्त करून घेऊन ती भायले जमी पगार देतात. त्यांच्या बरातच काम करणारी माणसे काहीही त्रिही स्वभावाची असतात.

"पण असा विचार करून काय गप्प बसविणे का? कामवालीला विचारून तिच्या थोडा दाखवून तिच्या तोंडून जे काय झाले पाहिजे." गंगारामच्या बायकोने सांगितले.

त्यावर गंगाराम चिडून म्हणाला-

"हे पहा, आजपर्यंत चोरी केव्हांही चोरी झाली नाही. एखादेवेळी माझ्याच चुकीमुळे तसे झाले असेल ह्यापुढे आपण निट सावधतेने राहू म्हणजे झाले.

"मग कामवालीला थोळावून विचारण्यात चुक काय? पत्नीने विचारले."

"जर खरोखरी तिनं पैसे घेतले नसले तर त्याला तिला धूप राग येईल. ज्ञानंतर ती चोरी करण्यास सुरुवात करेल ईमानदार राहूनही खोदान अणध घेतले कायको. तर तिचे सत म्हणू लागेल तसेच नांगुळ्याने राहूनही सांदण्याच पदरी पडत असले तर चोरीच करण्यास शरमत आहे." गंगाराम म्हणाला.

गंगारामच्या वायकोला हे त्याचे सांगणे तिनकेसे रुचले नाही. तिनं चिडत म्हटलं— "तुमच्या स्वभावच असाय आहे. दहा चांदीचे रुपये चोरीला गेले तरी तुम्हांला त्याची जरा देखिल फिकोर पाहत नाही. तिघे त्याची चार नाणी चोरीस गेली तर त्याने आरडाओरडा करून सारा गाव जमवला होता.

"गच्छा, अशी गोष्ट काहे काय? तर पल्ल, सितारामच्या घरी काय झालं त्याचा उलगडा तरी लागेल? गंगाराम वायकोला घेऊन सितारामच्या घरी आला."

त्यावेळी सिताराम घरीच होता. गंगारामला पक्षापाय त्याने त्याचे हेमून स्वागत करीत म्हटलं— "य गंगाराम, काय गण नेलं?"

"तसे काही नाही! मी एकल तुज्या घरची चार चांदीची नाणी चोरीस गेली. म्हणून तुम्ही ओरडाओरडा करून चार माणसे जमा केलीत. पडलं! गंगाराम म्हणाला.

सिताराम खडबडुद हसत म्हणाच— "हे कारण काय? जमेच समज त्या दिवशी माझ्या काकोतं व मुलाने माझ्याकडून खूप रगतावून घेतले. त्यामुळे सवें गाव आमच्या गावतीली गोळा झाला.

"मग काय हरवलेले पैसे मिळाले का? गंगारामने विचारलं. " नाही, पण हे सोम तू मला हे का विचारतोस!"

"जरा पैसे मिळाले असतील तर मला सोम म्हणजे मी तुज्यासारखा ओरडाओरडा करून सारा गाव जमवून आणतो करेन? आज काय पैसे पण चोरीला गेले."

दोन्ही गंजाच्यांचे संभाषण ऐकून गंगारामच्या वायकोला एक गोष्ट उमजली. तिला मज्याचा शोध लागला. की, कोणतीही गोष्ट आरडाओरडा किंवा चिडण सोडवली नाही. परंतु तो गोष्ट वातनेन विचारपूर्वक सोडवली जाते. ही गोष्ट घडण्यानंतर तिच्या घरी पुन्हा कधीही चोरी झाली नाही.

कांशाचा किल्ला

[४]

सुवाहू योडावेला पुरता तरी भकटातुन यंशाच्या संकटाची सुचना करणं. मुदला उपेक्षेच्या तळीवरती गंगाराम रुजून होता. त्याच्या नजराचं दारं काळ्या रंगीत घुसले. पुढे यंशाच्या सुचना सुवाहू आपला गालफ घेवड्या पाह्या बाजूने ओढ घुसता. १३।

सुवाहू योडावेला पुरता तरी भकटातुन यंशाच्या संकटाची सुचना करणं. वाचला. परंतु काहीना त्याच्या पायलांथा त्याच्यापाठीसागून गर्जना हाहाकार थावाज ऐकू वाला व ते त्याचा एक येत होता तेवढ्यात सुवाहू राज- करीत पुढे पावु लागले. तेवढ्या अवधीत महालाच्या समोरच्या जलकुंडासमोर सुवाहूला पाठीमागे वळून मिळालं गंऊन पोहोचला व ते पार करीत दाग- नाही. तो भराभर दागा टाकीत पुढ चाल पाशी येत त्यानं दारपालांना जोरात लावला. त्याच्या डोक्यात आता एकच बांरडून म्हटलं— "मी सुवाहू आहे! मला विचार होता की, कसेवसे राजमहालात आत जाऊ दे माझा पाठलाग करणारे पोहोचून राजाला खबर देणं व त्याला सर्वफेतुचे निपायी आहेत. त्यांना तेथेच

आलेल्या आपल्या माणसांना राज्याच्या प्रसारा करीत. "सध्या येतिले त्यांना मारून टाकी. त्यांच्या दोन हातात ती राजमहालात घुसली. चोहोवाजूला तिरबून राहिली."

तेवढ्यात पाठीमागून येणाऱ्या सर्पकेतुच्या सैनिकावर हारशकाची हुकला केली. त्यांच्यात हाणामारी सुरू झाली.

सुबाहु राजमहालाच्या पायऱ्या पाई पाईने चढत चंद्रवर्माच्या नावे मोठमोठ्याने ओरडत आत शिरत म्हणाला— "मुवराज, जागे व्हा आपल्या समोर भयंकर कठीण समस्या उभी आहे. सर्पकेतुचे सैनिक नगरात घुसले आहेत. व चोहोवाजूने हुकला

करीत नागरीकांना मारीत सुटके आहेत. जाळपोळ करीत आहेत. नगराची नासधूस चाललेली आहे.

सुबाहुचा आरडाओरडा ऐकताच चंद्रवर्मा ओपेतून खाडकून जागा झाला. व अतपुस्तानुन धावत बाहेर झाला. त्याला समोर राजमहालावर बसलेल्या गडबड गोंधळ चालू असल्याने दिसली. तेवढ्यात धावत सुबाहु येऊन पोहचला. पांया टाकीत त्याने घडलला वृत्तांत चंद्रवर्माला सोदवून देत तो पदचोरीला. ऐकून काही मजगतीस.

चंद्रवर्मा क्षणभर विचल गिळीत उभा राहिला. तेवढ्यात राजमहालाच्या बाजूच्या दारात आलेली भागी भाग्यवान आल्या दिसली. त्याच्या जवळीक वरवर येत हास्याने पोहचले शिवाळीने सैनिकांच्या कालाहल, भाणसांच्या आतनादाने दुमदुमत होते. परिस्थिती भयंकर होत चालली होती.

तेव्हा चंद्रवर्माने सुबाहुकडे वळत— म्हणजे— माझे वडील कुठे आहेत? त्यांच्या वरीवर सुबाहु पक्षोर्ध्वन राजाकडे गेला होता ना? ते कुठे दिसत नाहीत? ते परत आले नाहीत का? ते परत न येण्याचे कारण काय? असे एकपाठीपाठ प्रश्न चंद्रवर्माने सुबाहुला विचारले.

हे प्रश्न ऐकताच त्याच्या लागला. त्याने दोळाव म्हणून खुप प्रयत्न केला. त्याचे काय होई ते सांगू शकला नाही. त्याच्या दोक्यात तेवढ्यात पडला हो मोष्ट हाता इतक्यात न दरी. सर्पकेतुच्या सैनिकांचा नायनाट केला राहिले. शीतलेन सर्व समाचार चंद्रवर्माला सांगता येईल ती पमेंत हो सर्व मोष्ट त्याच्यापासून गुप्त ठेवलेलीच दरी.

अशा विचाराने चंद्रवर्माला म्हणाला— "यवराज, आपले वार-पुरुषा रसयावरील बाटल पाई विभांतीसाठी आता आपल्या वरील सक्तीचा प्रथम विचार करा. सर्पकेतुचे सैनिक पसून सर्व घरादारांना आधी लावत आहेत ते कोणत्याही राजमहालात करण्याची शक्यता आहे."

तेवढ्यात राजमहालाच्या पायऱ्यावर गडबड चाललेली एक पळ लागली सुबाहुला धनानून वाटले की, ते सर्वूने सैनिकच बहुतेक असावेत तो एका सगळ्यात राजमहालात घुसला व तेथे शितीवर लटकलेल्या दोन तळवारी घेऊन बाहेर आला. व एक चंद्रवर्माच्या हातात दिली. त्याला हुरी दिली.

त्याचशी पायऱ्यावरून जोरजोरात ऐकू येऊ लागला "मुवराज! मुवराज! ती आवाज त्यांनी ओळखली व चंद्रवर्मा माठधान भिचाळत म्हणाला— "कोण? सेनापति?"

ते ऐकताच धीरपुर्वा सेनापती धीरगल्ल म्हणाला— होय! मीच सेनापती धीरगल्ल!

"मुवराज, सर्व शहर सक्तीस सापडल आहे. परिस्थिती खूप बिघळली मला समजत नाही की, पक्षोर्ध्वन का होईल दरीवर दुधनी केली? त्याच्या-कडून पाठवलेले सैनिक नगरात घुसून जिकड तिकडे आगी लावत हिडत फिरत

माणसे शहरातील नाहीत. राज्याच्या सीमेपारचे लोक आहेत. त्यांना गाव कुठल्याच्या आगत येथपर्यंत आणले गेले आहे. त्यामुळे नेमारागावचे लोक बाजम नासभुस करीत आहेत.

हे घोरमल्ल किकर्तव्य विमूढ. मंतर चंद्रवर्मा कडे बळकट म्हणाला- "सुवराज, गुप्तपुत्रांना ते खरे आहेत. तो अशा प्रकारच्या पुत्रांना कसल्यात कोण आहे त्याच्याकडून नहिष्मली नगरात नेमल्या राजाला धोका होण्याचा पण मला काहीतरी हात पाडव असावी वाटते.

सेनापती, आपण प्रथम हा विचार सोप्यापणे घ्यायला पाहिजे. प्रथम मापल्या सधे सैनिकांना एकत्र करून नजरेच्याला नगरातून हाकलून लावले पाहिजे. काहीतरी युक्ति योजली पाहिजे. उपाय काय?" सुवाहने विचारले.

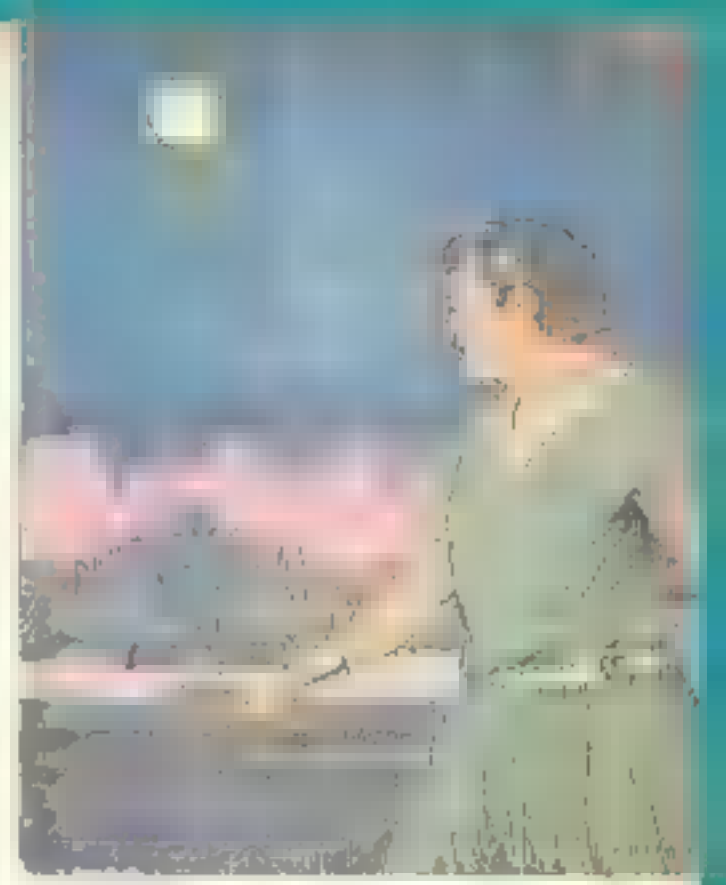
चंद्रवर्माने मुद्दा म्हणण्याला होकार देत मोठ्या उत्सुकतेने सेनापतीला विचारले- "सेनापती, राजमहालाच्या घुरझीतेकरता योग्य तो प्रबंध केला पाहिजे. त्या करीता तुम्ही काय करणार?" आम्हांला थोडी कल्पना तरी

चंद्रवर्माला उत्तर देत घोरमल्ल म्हणाला- "सुवराज, काही सैनिक रात्रा यशोवर्चनचा नयजकार करीत राजमहालात घुसत आहेत परंतु त्यांच्याशी सैनिकांना त्यांनी धारातिथी पाडक आहे. सुवाह कडून आपल्याला ते सैनिक आणले नाहीत परंतु सर्पकेतुचे आहेत हे प्रथम माहीत झाले हे ठिक आता मूढ आपण पेतला पाहिजे त्याचा कावे-चाजपण आपल्याला प्राचीन

मेव्हा आपल्या सैनिकांना एकत्र कर घोरघांना राजमहालाच्या पहान्यावर ठेवा. वाकीच्यांना तुम्ही नगरात जा व सर्पकेतुच्या सैनिकांचा एक कर एकाही सैनिकाला ठव चंद्रवर्माने सेनापतीला आदेश द्या.

"सुवराज, मी सारी तयारी आधीच करून ठेवली आहे. तेव्हा जयजयकारांमुळे मी विकल झालो. चावत आपल्यापाशी आलो. आपल्याला हा सभाचार सांगण्या करीता." सेनापती घोरमल्ल म्हणाला.

तोपर्यंत नगरात जिकडे तिकडे ज्वाळा भडकतांना दिसत होत्या. नगरात चोही-कडून कणभेदी किकाळधा, गर्जना, आर्तनाद ऐकू येत होते. चंद्रवर्माने किल्ल्याच्या

रात्रून नगराचे ते भगवानक दया पाडिले ती व्याकुल झाला. मंतर पापला. उनकून खाली राजमहालात सभा. तेव्हा सैनिक ओळीने उभे असलेल्याला दिले काही शिष्टाचार. तामान मोठे भाल घेऊन लढायला होते. चंद्रवर्मा ते पाहून आश्चर्यचकित झाला. त्याला ते पाहून अत्यंत धीरमारा.

चंद्रवर्माने त्यातील पन्नासजण व काही पांडेववार राजमहालाच्या रक्षणाकरीता नियुक्त केले. वाकीचे दोन गट करून एकाला घोरमल्लच्या नेतृत्वाखाली दिले व घोरमल्लला म्हणाला- "सेनापती, मी नगराचे द्वार पार करून पूर्वदिशेला जाईन

आहेत. नगरातीलही अनेक लोक त्यांना मिळाले आहेत. त्यांना मदत करू लागले आहेत. "घोरमल्लने उत्तर दिले. यशोवर्चनकडून पाठविलेले हे सैनिक आहेत हे एकदाच चंद्रवर्मा म्हणाला व हा काही म्हणणार... सेनापति? तेवढ्यात सुवाह म्हणाला- "सुवराज हे सैनिक यशोवर्चन कडून पाठविले गेले नाहीत. नगरात प्रवेश मिळविण्याकरीता व आपल्याला धोका देण्याकरीता सर्पकेतून रचलेले हे कुडील कारस्थान आहे. त्याच्या बरोबर मी त्या असल्या फाटव्या तुडव्या कपड्यात सरद्वीपामुन उपर्यंत आलो आहे. नागरीकांच्या पेहरावातील असलेली

तुम्ही परिचमेकडे वळून दोन्ही बाजूने धरा धालून शत्रु सैनिकांना पाठीमाग हातघात उत्तरेच्या दाराकडे धावून आणू त्यातून परमेश्वराची शक्ती पडेल तसे आणण आपला विचार योजून शत्रूला सामना करा. त्यातून मला काही उपाय सापडत नाही.

"जशी आज्ञा, युवराज! तुम्ही कृपा करून अति उत्साहाने सवटात सापडू नका. ह्या बंधारात शत्रु सैन्याचा उलगाडा होणे कठीण तरी सावधगिरीने रहा." वीरमल्लने युवराजाला सांगितले.

नंतर दोन्ही सैन्याच्या तुकड्या 'महाराजा सूर्यवंशाचा जय असो.' असे म्हणत

राजमहालातून नगरेच्याकडे निघाल्या. तो पयले शत्रूला भेट देऊन त्याच्या आगुतीत टिमटिमत होता. मंगलीच्या उजेडात सुवाहु जळती वरे पाहून चंद्रवर्माजवळ येत म्हणाला- "युवराज! सर्पकेतुने आपली काही पद्धत यशस्वी केली आहे. त्याच्या सैनिकांमध्ये सुशिक्षित सैनिक क्षूण्य कमी आहेत बरेच जण नटमार करण्याच्या आहेत. ग्रामवासी आहेत. आपण त्यातील निवडक लोकच वेधून त्यांना मारून बाकीचे सोडून गावाकडे धूम ठोकतील म्हणजे उरलेल्या लोकांशी आपल्याला युद्धात देणे कठीण नाही तुमचा काय विचार आहे?"

चंद्रवर्माला त्याचे लागणे बरोबर वाटले त्याने आपल्या सैनिकांना वेळे व नंतर चिकटे पडत असलेल्या लोकां- सोडून दुसऱ्या अशी कंक लोकांच्या पाठीत घोडेस्वारांनी भाले खणसले. तेवढ्यात सूर्यवंशाचे सैनिक आले. सूर्यवंशाचे सैनिक आले जसा वारदा जोरडा करीत ते सर्व ग्रामवासी लोक सरावरा पळू लागले. सर्व नगरात तेच ध्वनी उमटू लागला. "काय म्हणालास? सूर्यवंशाचे सैनिक? कुठ आहेत? असे बोलत पळणाऱ्या घोडेस्वारांच्या घोड्यांच्या आवाज

जवळ ऐकू येऊ लागला. पाठलाग करीत गाणे येऊ लागले.

शत्रु सैनिकांचा वध करण्याची ही चांगली संधी चंद्रवर्माला मिळाली त्याने ताबडतोब आपल्या अर्ध्या सैनिकांना एका रस्त्यावर बाजूला ओढून उभे केले. दुसऱ्या बाजूला स्वतः उभा राहिला तिकडे राजपथाने चाललेली मारायारी संपवून शत्रु सैनिक तेथूनच आत शिरतील या स्थाना एक एक करून मारण यापे जाईल असा चंद्रवर्माने प्रयत्न दिवारे केला त्याने सैनिकांना सांगितला

त्याची योजना यशस्वी होईल. लुण्ठन लोकांना मारताच त्यांना मिळालेल्या भातदान त्यांना राजमहालाच्या दिशेने त्या २ जना पाकले होते. ते आत येताच चंद्रवर्माच्या सैनिकांनी त्यांच्यावर हल्ला केला. शत्रूंचे त्यातील बरेच शत्रु सैनिक मारले. काही पाठीमागे धावून पळू लागले व स्वतःचा बंधाव करू लागले.

ह्या मोठ्या चंद्रवर्माच्या निर्माण झाल्या व त्याचा आत्मविश्वास वाढला. ते सर्व गर्जना करीत- "सूर्यवंशाचा जय असो." सूर्यवंशाच्या महाराजांचा जय असो! असे म्हणत राजमहालाकडे वळत पोहोचले. तेथे जे लोक नुकले होते ते

पळत होते सूर्यवंशाचे सैनिकांनी नेबरपस्त मारून त्यांना पाठीमाग हातघात उत्तरेच्या दाराकडे धावून आणू त्यातून परमेश्वराची शक्ती पडेल तसे आणण आपला विचार योजून शत्रूला सामना करा. त्यातून मला काही उपाय सापडत नाही.

प्रकारे समोर जा शत्रूंचे सैनिक येईल त्याला हाणेत मारीत चंद्रवर्मा उत्तरेकडील दारापाशी धावून पोहोचला. तेवढ्यात चंद्रवर्मा उत्तरेकडील दारापाशी धावून पोहोचला. तेवढ्यात दारावर पश्चिमेच्या बाजूने येऊन घोरमल्ल त्याचा

पाठलाग करीत असताना त्याचा दिसला. तो चापा टाकून जवळ येऊन पोहोचला.

झगड्यात यत वीरमल्ल चंद्रवर्माला म्हणाला— "सुवराज आपल्याला तावडतोव किल्ल्यातील राजमहालात जाऊन पोहोचावयास ठेवें कारण संपेकत स्वतः मोठ्या सैन्यानिशी आपत्मावर चाल करून यत आहे आपल्याला सोड्याच्या सैनिकांना धरंवार त्याच्याबरोबर म्हणजे अदक्य मुसुला मासोरे जाण्या गारगळ आह. किल्ल्याला आपला उट करून त्याचा आसरा घेऊन आपल्याला रुढले पाहिला त्यापूर्वी आपली सापेयर घेतलेली सत्ता आपल्या करला हथ घेईलच.

संपेकतच्या आड्या सैन्याने नगरात प्रवेश घुड्या केला आहे. ते एकताच सुव- वर्माला शोधायर कुठून कोमलल्या सारचे वाटल त्याला समजून चुकल की

जाता सर्वसाधारण सोडून पृढ करण्या- करीता मिर झाले पाहिजे.

मग काय ! चंद्रवर्माने घोटभाला मागे पिटाळले सुवाह वीर- मल्लने आपापले घोडे सुवराजाच्या दोन्ही बाजूला घेतले. त्याच्याबरोबर योडे सैनिक घुड्या होते. ते सर्वजण अत्यंत वेगाने राज- महालाच्या दिशेने वाव लागले त्यांना अनेक सैनिकांना तोंड द्यावे लागले परंतु ते अजून राजमहालापाशी पोहोचले तेव्हा त्यांना दारावर अंध सैन्याचे अनेक पोडतवार अ सैनिक दिसले ते सर्वजण झुकून दाराशी दार उघडण्याच्या व फोडण्याच्या वेतात उभे होते. ते चंद्रवर्मा सैन्यासह त्याच्यावर उडून दोन्ही सैनिकांच्यात भिषण हाणामारी सुरू झाली अनेक शत्रूंचे सैनिक घायाळ अवस्थेत पडले व कष्ट लागल दोन्ही सैन्यांत रणघमाळी माजली (पुढे...)

कदल

विकसादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो सैन्याला मेळा, प्रेत लांबावर काढून घेतले आणि तेव्हा प्रमाणे मोन होऊन समधानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रताप बसलला वेताळ त्याला म्हणाला— "राजन, अर्धराणी तु सद्म करीत आहूत. ते पाहून मला खुशी द्या यत. कोणताही राजा कोणतीही गोष्ट साध्य करण्याकरीता आपल्या सैन्याच्या मदतीने ती करून घेतो. तेव्हा मला परिशिपतीत तू स्वतः अथ काय साध्य करणार आहेस ? शत्रूची नारायत यत भिळविण्यानंतर तू सौम्य देशाच्या सुवराजासारखाच मत्तोभ्रष्ट शान्यासारखा व्यवहार करणार तर नाहीस ना ? म्हणून तुला मी स्वमेन राजकुमाराची गोष्ट सांगतो " असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

तीर्थक्ष देशाच्या युवराजाचे रूपसेन होले. त्याने गुरुच्या वरीयर आध्यात्म राहून राजाला प्राप्त असलेल्या सर्व विद्या शिकल्या मुख्य राजकुमाराला सौंदर्याच्या दारा द्वारे होण्याच्या कलेत जास्त अभिरुची होती. त्याने वाईट गुण होता. तो म्हणजे जास्त चिडत असे. जव्हा तो फालतु गोष्टी करीता जास्त चिडं तेव्हां घाईत कष्ट नये तसली कामे करीत असे. आपल्या मुलाचे तसे वागणे पाहून वृद्ध महाराज गुणसेन काळजी लागून राही.

एकदा रूपसेन विहार करीत असतांना त्याला घोड्या दूरवरून मधुर

संगीताचे स्वर ऐकू आले. युवराजांनी लक्षपूर्वक ते गाणे ऐकले. अ ते पांढताच सेवकांना केला जो आता कोणी गत होता त्याला माझ्या समोर आणून जमा करा ते गीत गाणारी महाराणीची प्रिय दासी चंद्रावती होती.

रूपसेन म्हणाला—“चंद्रावती, तू इतके सुंदर गतिंग! हे गाणे तू स्वतःच रचले आहेस का?”

चंद्रावती नम्रतापूर्वक म्हणाली—“मी एका विद्वान संगीतकाराच्या तोंडी ऐकून ते गाणे शिकले आहे.”

“अच्छा, ठिक आहे! एवढे मधुर भावनेने ओषंबलेले गीत करणाऱ्या विद्वान गीतकाराला पहावयाचे आहे?”

रूपसेन म्हणाला. दुसऱ्या दिवशी चंद्रावती वरीयर विद्वानाला बोलावण्यास आले.

रूपसेनने आदरसत्कार करून त्यांना विचारले—“महानुभाव! आपण त्या गाण्याचा राग इतका मधुर बनवला आहे. तर काय ते गाणे तुम्हीच रचले आहेत का?”

“नाही, युवराज! माझ्या एका कवी मित्राने ते गाणे रचले आहे.” त्या विद्वानाने देत म्हटले.

त्यानंतर रूपसेनने त्या कवीला बोलावून त्याचा सन्मान केला. तेव्हां तो म्हणाला—“प्रभु! असे मधुर गाणे बनवण्याचे श्रेय

तर माझा चित्रकार मित्र कसंतमित्रना प्राप्त व्हावयास पाहिजे. त्याने चित्र रेखाटले आहे त्या स्त्रोत्रा सौंदर्य, लावण्य, मुखावर विलसणारे तेज प्रभावित होऊन मी रचले आहे.”

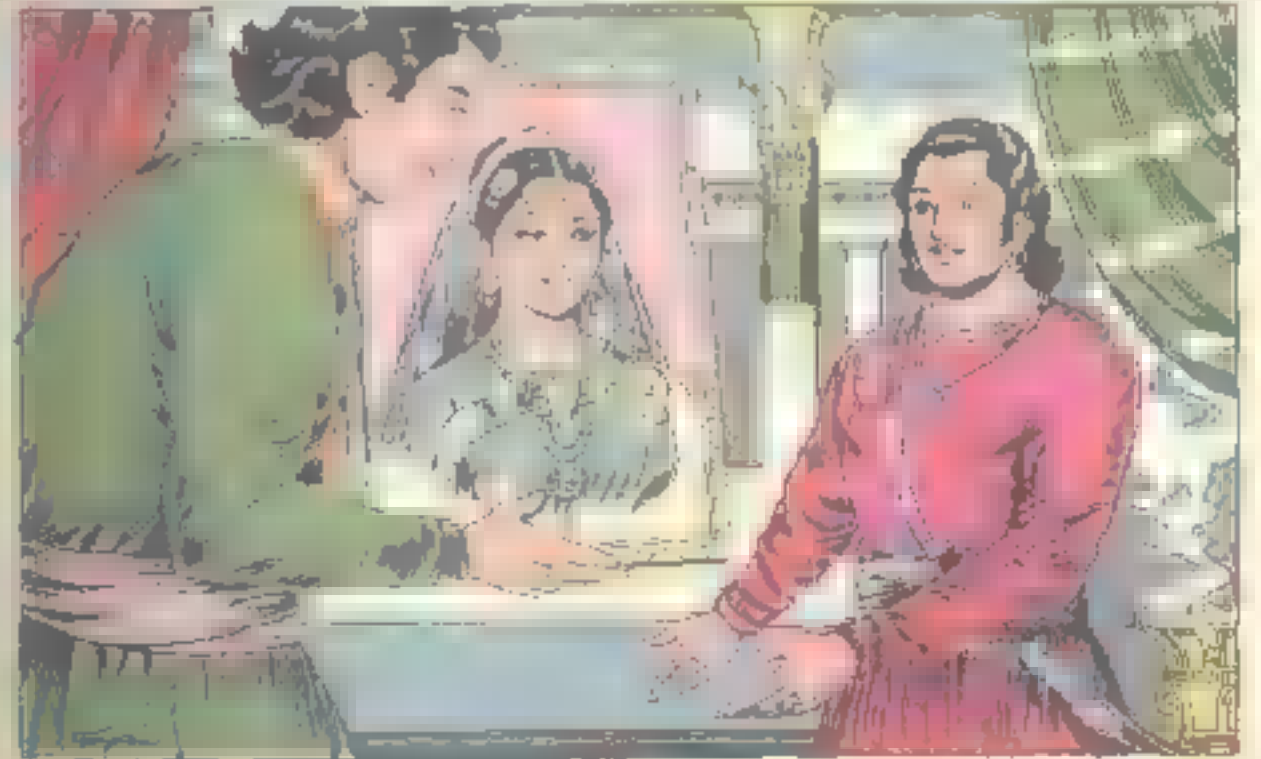
त्यानंतर रूपसेनने शिपायांच्या कऱ्ही त्या चित्रकारला मुद्रा चित्रासकट बोलावून आणले. तो चित्रकार त्या चित्रासहीत दरवाजात आला. ते चित्र पहाताच युवराज मंत्रमुग्ध होऊन पहातच राहिला. म्हणाला—“वसंत मित्र! काय ही तरुणी जिवंत मंदरी आहे? कां तुझी कल्पना सुंदरी आहे?”

“युवराज! हे मना सुंदर तरुणीचे चित्र आहे की, ती जिवंत आहे ती

तरुणी सुवर्णपुरच्या जमिनदाराची एकुलती एक मुलगी आहे तिचे नाव स्वर्णमंजिरी. तीला मी एका मंदीरात पाहिले होते. तीचे सौंदर्य पाहून मी प्रभावित झालो व तिचे हे चित्र काढले.” वसंत मित्र म्हणाला.

वसंत मित्रने म्हणणे ऐकून चित्रावर प्रभावित होऊन युवराजाने त्या मुलीला दरबारात घेऊन संस्थाप सेवकांस आदेश दिला. सेवक परत युवराजास म्हणाले—“प्रभु! एका आठवड्यापूर्वीच स्वर्णमंजिरीचा विवाह झाला ती तिच्या सासरी आहे.”

एकदाच युवराज निराश झाला. रागान चिडून म्हणाला—मला अशा प्रकारे निराश करणाऱ्या चंद्रावती,

मंगीत विधान फकी आणि चित्रकार वसंतमित्र ह्या सर्वांना तुम्हाने बंद करून टाकत. रूपसेनला वाटत होते त्या सर्वांनी आपलं मन दुःखात फेकलं आहे. त्याच्या सांगण्याला कोणाकडेच काही उपाय नव्हता.

अगंय एक यशं तिथून गेले त्याकाळीन ही गोष्ट युवराज पूर्णपणे विसरून गेला. परंतु त्याच्या रामाची शिकार झालेले ते विदेशी चौघाजण फुकटनेच तुरुंगात सडत राहिले.

सौम्य देशाजयतच त्याच्याच मारला जयंत देश होता. त्या देशाचा राजा दरवर्षी वैभवपूर्वक वसंतोत्सव करीत असे ते निमंत्रण घेऊन सौम्यचा युवराज

रूपसेन नेष्टे गेला. त्या उत्सवाच्या कार्यक्रमात संगीताचा कार्यक्रम सुद्धा आयोजित करण्यात आला होता. त्या कार्यक्रमाच्या समारोहा प्रसंगी एका तरुण युवतीने आपल्या गद्दमूत संगीत स्वरतहरीने गोड आवाजाने सर्वांना व रूपसेनला आपल्याकडे आकृष्ट केले.

रूपसेनने ती मुलगी कोण आहे? हे जाणण्याची इच्छा प्रकट केली. तेंव्हा जयंत देशच्या युवराजाने सांगितले—
“रूपसेन, ही मुलगी तर तुमच्याच देशाची आहे हिचे नाव स्वर्णमंजिरी. ही सुवर्णपुरच्या प्रमिदाराची मुलगी आहे. आमच्या देशातील नविन नावाच्या तरुणाची ती आवक आहे. ती पायक आहे एका वर्षापूर्वीन त्याचा विवाह झाला व ती इथे आली. ती एक मधुर नाणारीच नाही तर सर्वगुणसंपन्न आहे.”

स्वर्णमंजिरीची माहिती कळताच त्याला सर्व पूर्व घटना आठवल्या काचडडोव ~~आघत~~ आघत क्रोध आला. की तर ती एक तरुणी होती. न विवाहिता होती.

उत्सव समाप्तीनंतर त्याने स्वर्णमंजिरी बरोबर बोलण्याची इच्छा प्रकट केली. परंतु बरोबर घेऊन घेऊन ती युवराज रूपसेनला भेटली तिने त्याच्याबरोबर रूप मण्णागोष्टी केल्या.

त्या गाण्यांनी रूपसेनच्यात भास्वर्यजनक बदल घडून आला तिच्या चेहऱ्यावरचे हावभाव, गोड आवाज, संस्कार व्यवहार कुशलता त्याने तो मुग्ध झाला.

त्याच दिवशी तो आपल्या राज्यात आला. राजधानीला येताच त्याने प्रथम काम केले ते म्हणजे-तुरुंगात बंदी झालेल्या चौघाजणांना त्यांनी मुक्त केले. व त्यांना दरबारात बोलावून त्यांचा आदर संस्कार करून त्यांना यथोचित भेट दिली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—
“राजा, रूपसेनच्या ह्या विचित्र ~~आचारा~~ विषयी तुम्हा काय विचार आहे? ज्या स्त्रीची त्याने प्रमिलापा भरली होती ती न मिळताच त्याने रागाच्या आवेशात घेऊन त्या चौघा निष्पाप लोकांना बंदी केले. व तिला स्वतः पहातच त्याने सर्वांना तुरुंगातून मुक्त केले. तिला पहाताच त्याच्यात जी बदल ~~आवला~~ त्याचे कारण त्याची मुलंबुडीच म्हटली पाहिजे ना? या शंकाचे समाधान कारक उत्तर माहित

असून न दिले नाहीत, ~~तुला~~ तुला माहितच आहे की, तुझ्या डोक्याची संभर शकते होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतोय.”

चिकमादित्य म्हणाला—“रूपसेनच्यात त्याच्या पूर्व संस्काराचा मिलाग झाला आहे त्याचे अज्ञात रूप त्याच्यात दडलेले आहे. त्याच्यातला संस्कार दगाव्या आड दडलेल्या चंद्राच्या प्रकाशासारखा ओघाम्मीने दवलंला होता. भयंकर दग आल्यामुळे केव्हां केव्हां विजेच्या गर्जेने बरीबर पाऊल कोसळू लागतो. तसाच प्रकारे त्याचा सुद्धा राग असाच अनावर होत असे. त्याचे परिणाम स्वरूप म्हणून त्याच वेळेला नेमकी कोणोही चांगली व्यक्ति त्याची शिकार बनत असे जसे सुर्याच्या प्रस्तर किरणामुळे ~~नाही~~ नाहीसे केले जातात तसेच स्वर्ण मंजिरीच्या स्वच्छ स्वभावाने त्याच्यात परिवर्तन घडून आले.

अशा तऱ्हेने राजाचे प्रीत भग होताच वेताळ प्रज्ञासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोचकळू लागला. (कल्पित)

उत्तम शिष्य

कोशल देशाच्या राजधानी **मणिपुर** एक **महानगर** होते. त्या नगराला **मणिपुर** नावाच्या ऋषिचा आश्रम होता. **मणिपुर** शास्त्रात निष्णात होते. **मणिपुर** श्रीमंत लोकांची संघे **मणिपुर** महाराजांची मुल विलासवास विकायवास येत.

गुरुवर्य कमलानंदाचे एक वैशिष्ट्य होते. ते शिष्यांना शिकविताना कधीही परमेश्वराचे नाव घेत **मणिपुर** जर कोणी शिष्यांनी ईश्वर भक्ति व भवदानासंबंधी काही प्रश्न विचारले. तर ते एवढेच म्हणत असत—“हे प्रश्न तुमच्या मावी जिवनाच्या समस्या सोडवणारे नाहीत. तुम्हाला जर **मणिपुर** जीवनकाळात उत्तम प्राप्त करावयाची असेल. तर तुमचा विवेकशिक्षणा **मणिपुर** आणि अभ्यासवान तुम्हाला मदत करू शकतील.

कमलानंदाच्या शिष्यांमध्ये दोन राजकुमार होते. त्यातील एक मणिपुरचा राजकुमार चंद्रसेन **मणिपुर** दुसरा नागपुरचा सूर्यसेन होता.

दोन्ही राजकुमारांनी गुरूकडे विद्या **मणिपुर** केली व **मणिपुर** पूर्ण होताच, नापायल्या **मणिपुर** निघून गेले **मणिपुर** योड्या दिवसांनी तेथील राजा बनले.

एकदा **मणिपुर** दोन्ही शिष्यांचा राज्य कारभार **मणिपुर** चालला आहे हे पहाण्याकरीता निघाले त्याच्या बरोबर त्यांचा मुख्य शिष्य रामदासपण होता. मर्वात प्रथम गुरू मणिपुरला आले. तेथे राजधानीत त्यांना त्रिकडे तिकडे देवळेच देवळे दिसून आली. **मणिपुर** देवळासमोरच्या प्रांगणात अरेच लोक अन्नदान **मणिपुर** करीत असलेले दिसले.

राजा चंद्रसेनने गुरूचा यथोचित आदरसत्कार केला. नंतर, गुरूंनी चंद्रसेनला

विचारले—“तुम्हाला राजधानीत अनेक देवळे पाहिली. **मणिपुर** पाहून असे वाटू लागले की, तुम्हात देवाविषयी **मणिपुर** श्रद्धा विश्वास निर्माण **मणिपुर** आहे! मी म्हणतो ते खरे आहे ना?”

“गुरूवर्य! देवाविषयी माझ्या मनात विलकुल **मणिपुर** नाही!” चंद्रसेनने सांगितले.

“तरमग, तुम्हाला राजधानीत इतकी देवळे काही?” कमलानंदनी विचारले.

“गुरूदेव! **मणिपुर** प्रजेतील जनतेमध्ये देवाविषयी भक्ति **मणिपुर** चंद्रसेनने उत्तर दिले

त्यानंतर कमलानंद सूर्यसेनला भेटण्या- करीता नागपुरला जाऊन पोहोचले. परंतु

आदर्याचीच गोष्ट होती. त्या देशात देवाचे एकही देठळ दिसत नव्हते.

त्यांनी गावातील बऱ्याच लोकांना विचारले—“काय तुमचा कोणाचा देवावर विश्वास नाही का?”

“आमचा देवावर विश्वास आहे हो. परंतु राजाचा ईश्वरावर भजनात विश्वास नाही.” लोकांनी सांगितले.

राजा सूर्यसेनने मुद्दा गुरूचा ठवित स्वरूपात आदर **मणिपुर** केला. **मणिपुर** आपल्या दोन्ही शिष्यांचा कुलदोम निचारून आपल्या भावभावा परत आले. व त्यांनी रामदासला विचारले—“सांग, तुम्हाला मता-प्रमाण सूर्यसेन व **मणिपुर** त्यांच्या **मणिपुर** शिष्य कोण आहे?”

“ह्यात संदेह कोणता सूर्यसेनच आपला उत्तम शिष्य आहे.” रामदास म्हणाला.

“कसा? कमलानंदनी विचारले.

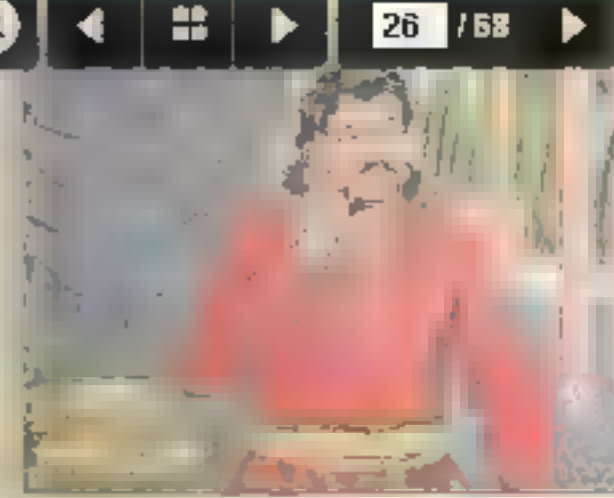
“चंद्रसेनने सांगितलेच होते की, देवावर विश्वास नाही, तरी मुद्धा म्हणजे त्याच्या राज्यात अनेक देव आहेत. सूर्यसेनच्या राज्यात आपल्याला एकाही देऊळ दिसले नाही. त्यामुळे सूर्यसेनच आपला उत्तम शिष्य.” रामदास म्हणाला.

कमलानंद दणभर विचार करीत म्हणाले-“मी केव्हाही शिष्यांना विद्या शिकविताना देवाच्या अस्तित्वा संबंधी कधीही काहीही सांगितले नाही. जव्हा ते मला त्या संबंधी विचारीत तेव्हा मी त्यांचे समाधान करीत होतो. परंतु जरी अशी आहे. सूर्यसेन चंद्रसेनने माझ्या सांगण्याचा उद्देश बरोबर समजून घेण्याचा प्रयत्न केला नाही. त्याचे एक कारण की, त्या लोकांनी देवळाने आस्तित्व हेच एक प्रमुख कारण

आहे परंतु दोघांनी भिन्न भिन्न मार्गाने तेच अनुकरण केले आहे. सूर्यसेनच्या मनात ईश्वरसंबंधी अजिबात विश्वास नाही पण त्याच्या प्रजेच्या मनात खूप विश्वास आहे. त्यामुळे एका देशाचा राज्यकारभार करताना प्रजेच्या इच्छेनुसार रहाणेच राजाचे कर्तव्य आहे. उलट आपल्या अधिकाराने त्याने आपले विचारच जनतेवर लादले हाच त्याचा बरा निर्णय नाही.”

“तर मग चंद्रसेनचे कसे? रामदासने विचारले.”

“मी आपल्या जनतेनुसार चालवणारा आहे. त्याने देवळे आपली अन्नदान मुद्धा करून ती प्रजेचे विश्वास संपादन करून घेत आहे. हेच उत्तम राजा होण्याचे लक्षण आहे. त्यामुळे तोच माझा उत्तम शिष्य आहे!” गुरुवर्य कमलानंदने रामदासला आपला निर्णय सांगितला.

मंत्र्याची जबाबदारी

कुमारवर्माचा जव्हा राज्याभिषेक झाला त्यावेळी त्याच्या ज्ञानद गिरीची आर्थिक स्थिति अत्यंत विकट होती. त्यापूर्वी त्याच्या बाईलांनी सगळे राज्यांशी करून त्यापायी राज्यातील सर्व खजिना रिकामा केला होता.

राजा कुमारवर्माने आपला मंत्री लक्ष्मी वरीवर सल्लागमनलत जनतेवर अनेक कर लादले होते. त्याला ह्या बाबतीत जसे सांगणे भाग पडले, राजाला ती म्हणाला-“महाराज, कृपया हे नविन कर लादण्याची योग्यता नाही. जव्हा तसे हे काम राज्यातील अधिकाऱ्यांच्या हाती रावे.”

राजा कुमारवर्माला मंत्र्याच्या राज्यकारभारा विषयीच्या मतेलाच त्याच्या अनुभव होता. लक्ष्मी वरीवर कुमारवर्माचे म्हणणे मान्य केले.

राज्य दिवस उलटले एव. दिवस राजा व मंत्री यांनी विचार केला की, आपल्या राज्यकारभारा विषयी मला काय हे वनमाथे जेदा विचाराने एका ते शोध गुदायप करून राज्यातील हिशू ज्वागल.

मंत्रीचे विषय हात एका टिकाणी काही लोक जव्हा पेटवून हात शेकीत गेला. मारुत असतांना त्यांना दिसले हे दोघाही गुपचुप त्याच्यात जाऊन हात शेकू लागले.

मी माणसे नविन लादलेल्या करां विषयी बोलत हातो. त्यातील एक वृद्ध माणूस मर्यांना जव्हात म्हणाला-“ह्यावेळी आपण छ मोठ मोठ नविन कर भरतो जाह्लात तसे ह्यापूर्वी कधी भरले नव्हते. ह्या कर लादण्याला काही सीमाच उरली नाही. राज्याचे अधिकारी व कर्मचारी आपल्या

याकाटपशा दाखवून वसूल पारीत आहेत." असे म्हणत मंत्री आपल्याला ह्यापासून करा काढू नये करावे लागतात असे वदवित होता.

राजा व मंत्री घोडावेल तेंपच थांबून गव तेंथून उठून निघाले.

रस्त्यात वाटेने येत असताना मंत्र्याने राजाला म्हंटलं-"अभु तुम्ही एकलत नां? जनतेवर कर तुम्ही लावला परंतु जनतेमध्ये असतोय व जनता आपल्या अधिकाऱ्यावर चिडून आहे."

क्षणभर विचारमग्न आला व म्हणाला-"काही का असेना परंतु ह्यावरून असे स्पष्ट होते की, राज्यातील

जनता आपल्या कारभारा विषयी असतोयत आहे. आता ती दूर करण्याचा काही उपाय याचा काय करायला हवे?"

मंत्र्याने आपल्याकडे मान हलविली व म्हणाला "महाराज आपल्याला आपल्या काही एक आवश्यकता माही. आपल्या राज्यातील मजिना पूर्ण भरला आहे. मला सनिजदाराने काही सांगितली आपली जर आज्ञा मिळाली तर जनतेवरचे नविन कर काढणे वाचून राकता येतील.

राजा मंत्र्यांतर्दीत व मंत्र्याला म्हणाला- "गोष्ट आपोच नाही सांगितलीत नविन रद्द करण्याची मुयना राज्यातील अधिकाऱ्यांना देऊन त्यांना जनतेला सांगण्याची उत्रका मुयना.

राजाच म्हणजे एकून मकुलशर्मा माला- तल्या मालात हसत म्हणाला-"महाराज! नविन कर रद्द केल्याची घोषणा जर जापण स्थल जनतेला सांगितलीत तर जागत हिताचे होईल."

राजा जाश्चवंचकित मजरेने मंत्र्याकडे पाहू लागला "होय, महाराज तुम्ही जेव्हां नविन कर वसूल करण्याविषयी जेव्हां घोषणा करण्याचा विचार म्यक्त केलात तेव्हां तुम्हांला मी अडवले. आपला

तरी नविन कर लादण्याची गोष्ट जनतेच्या दृष्टीने असतोयजनकच असते."

"तरी मुद्धा अधिकाऱ्यांनी कसेही जनते कडून नविन कर काढणे केलेच नां! राजाने विचारलं

"म्हणून तर जनतेचा राग आपल्यावर नाही तर अधिकाऱ्यावर आहे. न करता जर कर लादण्याची मुयना आपण स्वतः दिली असतोत जनतेचा राग आपल्या राज्यकारभाराप्रती असता." मंत्री म्हणाला.

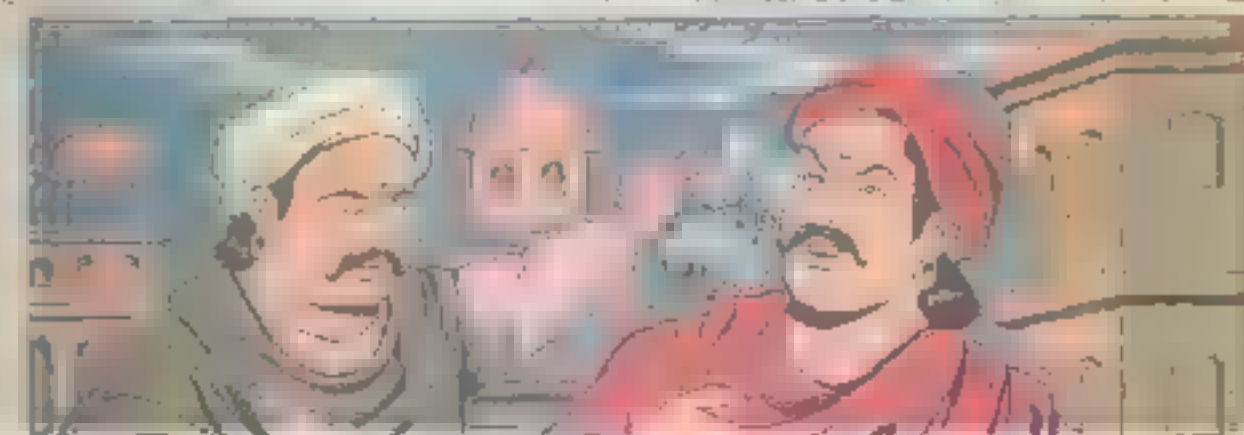
"लापले म्हणण जगदी यस्तिवाचक आहे परंतु नविन कर रद्द करण्याची घोषणा का जावमास पाहिजे." राजाने विचारलं

"नये रद्द करण्याची बातमी जनतेच्या दृष्टीने एक शुभ सभानारा पारतो आहे हे जर आपला हातून येईल तर जनतेचा आपल्या विषयीचा आदरभाव वाढल आपला प्रतिष्ठा मान

किती तरी पटीने केव्हाही राज्याचा राज्यकारभार गाभालताना जनते मध्ये काही असतोयच कारण होणारी सांगाव्याची अमेल तर तो गोष्ट नहमी त्याने आपल्या अधिकाऱ्यावरच सोपवायची असत तसेच जनतेला प्रसन्न करणाऱ्या गोष्टी. तेव्हा राजाने स्वतःच जनतेपुढ भाडल्या पाहिजेत. राज्यकारभारात उफलावळत करून राज्य चालवणे मंत्री या नात्यान माझी पण जबाबदारी आहे नां?" मंत्री मकुलशर्मा म्हणाला

राजा कुमारवर्मा आपल्या मंत्र्याची बुद्धीमत्ता तत्त्वधता प्रतिभा पाहून मनापासून आनंद आला त्यांनी दिवशी जनतेला एकदित करून नविन कर रद्द केल्याची घोषणा जाहीर केली.

प्रशा प्रकारे अत्यंत संयमपणे मंत्री मकुलशर्मा विचाराविमर्श व सल्ला घेतलेली करून राजा कुमारवर्मानी आनंदगिरी वर वागला राज्यकारभार

जगाची रीत

ब्रह्मचर्य काशी येथे राज्य करीत असता ब्रह्मचर्यांनी होशांमधील नगरात कृष्णदेवायन नावाने जन्म घेऊन घेतला. १० वर्षां भाऊ म्हणून त्यांनी लोकांचे आकाश घालून हाताच्या दुष्परिणामांचे ज्ञान प्राप्त केले. आपल्या जवळील सर्व संपत्ती खर्ची घालून त्यांनी संन्यास घेतला. पश्चात या हिमालयात राहून आपला वेळ तपश्चर्यात घालवला. अनेक वर्षे काळ कंदमळफळ खाऊन त्यांनी आपल्या शरिराला जे रूप दिले त्या तपश्चर्याचे स्थान मिळाले नाही.

त्यानंतर कृष्णदेवायन, त्यांनी हिमालय सोडून देऊन ते तिथीटन करीत करीत काशी राज्यात येऊन पोहोचले. तेथे त्यांना त्यांच्या बालपणाचा मित्र मांडव्य हा भेटला. त्याने त्यांचा यथोचित आदर सत्कार केला. त्यांना तेथेच एक

सोपडी बांधून ते तेथे आपल्या संपत्तीसह सांगितले तो त्यांना वाचू नये. त्यांनी सांगितले की दिवस त्यांच्या लहान मज्जा यज्ञदत्त नव्हता होता. यज्ञदत्त एक गावाच्या विद्यात जाऊन त्या यज्ञदत्तला माहीत नव्हते की, विद्याच्या जात यापेक्षा त्यामुळे त्याने थोडे काळ पाहिले. त्याला दया केला. त्याचे विषय दरीगात भिन्न त्यागले. तो यज्ञदत्त पडला.

त्या अकस्मत्त मांडव्य व त्याच्या पत्नीने त्याला पाहिले व त्यांनी त्याला उचलले व कृष्णदेवायनाच्या पायाशी आणून ठेवले.

त्यानंतर त्या दोघांनी हात जोडत त्यांना विनंती केली—“महाप्रभु! आपल्या

आम्हांला पुनर्भिक्षा द्या.

परंतु कृष्णदेवायनाला समजली की काय करावे ते म्हणजे भ्रम असतो असे खर तर असली कोणतीही शक्ति मांडव्यामध्य नाही. ती अनेक वर्षे तपश्चर्या केली आहे. परंतु ती शक्ती नाही मला तर ओपघांचे मुळा ज्ञान नाही. म्हणजे आपल्याला सदातः सत्य नसेल

म्हणजे मांडव्य म्हणाला—“वाडव्या आपली तपश्चर्या सफल झाली नसली तरात आपले तपश्चर्या केलेल्या तपश्चर्याचे फल मिळालेले असेल ना? तेव्हा आपण येऊन सांगा. माझा तपश्चर्या जियंत होईल. माझा आपल्यावर विश्वास आहे.”

मांडव्याच्या म्हणण्याचा उद्देश कृष्णदेवायन डावलून गेलेला त्याच्या म्हणजे मान्य करून त्यांनी काही श्लोक म्हणण्याची शपथ घेतली.

सत्ताहं एवाहं प्रसन्नचित्तो,
पुनर्भिक्षो आचरि ब्रह्मचर्या,
आधापरं यं चरितं ममयिदं
वस्थानि पजान समाधिकानि,
अकामको वा हि अहं चरामि,
एतेन सन्नेन सुवर्त्ये होतु.
हंतं, वित्तं, जिवन्तु यज्ञदत्तो.

[ही मनात गुण्याची कामना करून एक बाळक्याभर निरंजल मनाने ब्रह्मचर्याचे पाळत गेले. त्यानंतर मी जी पश्चात यथे तपश्चर्या केली ती मनापामून प्ररणा मिळून केली गेली नाही. मांडव्याकडून घेतली गेलेली ही शपथ आज परिणाम स्वरूप समजून घ्या. मुलाच्या शरिरात भिन्नले गेलेले विष बाहेर पडून यज्ञदत्त पूर्णपणे जिवंत होऊ दे.]

हा श्लोक संपादन होताच यज्ञदत्तच्या पत्नीला तपश्चर्याचे विष बाहेर पडले व ते पृथ्वीवर पडून नाद्विसे झाले. यज्ञदत्तने एकदा होले उघडून आपल्या आईवडीलांकडे पाहिले व हात उठवून “आई” म्हणत परत जवळी कोसळला व ब्रह्मचर्या झाला.

एतेन सच्चैन सुवर्त्ति होतु
हते विस जीवतु यजदन्तो.

अतिथीचा सत्कार जरूर केला आहे. परंतु गूड मनाने नाही. हे ज्ञानीदाता थोडाबाह्यण त्यांना हे समजले नाही की, मी जो आदर सत्कार केला आहे तो अनिच्छेने प्रेरीत होऊन केला आहे. मी सांगितलेली गोष्ट सगळ्या स्वरूपात होऊन या विगाचा प्रभाव कमी होऊन यजदन्त पूर्णपणे उरावर आहे.

मांडव्याने म्हटल्याबरोबर यजदन्त्या पाठीतून आणखी थोडे विष बाहेर पडले व जमिनीवर पडून धाळून गेले. मुलगा उठून बसला. परंतु उठून उभा राहून शकला नाही. तेव्हा मांडव्याने पत्नीकडे पहात म्हणले-
तू पण मांडव्याचे म्हणजे आपल्या मुलगा पडल्या सारखा हिडू फिरू लागले. मांडव्या कडून तुम्ही सगळ्यांची सपथ घेववता परंतु मी आपल्या समोर तशी घेऊ शकत नाही बायको चित्तेच्या स्वरुत म्हणाली.

"वेडी, शंका का करतेस? आपल्या मुलापेक्षा दुसरी कोणती ऐवढी गोष्ट पाहिजे आहे" सपथ घे! असे म्हणून मांडव्याने आपल्या बायकोला प्रेरणा दिली. तेव्हा त्याच्या बायकोने तशी सपथ घेतली व म्हणू लागली.

ये त जददित्ति पमरा इदच्चि
तस्मिन् मे अप्पियताय अज
पित्तरी च ते मत्थि कोचि विनेत्तो
एतेन सच्चैन सुवर्त्ति होतु
हते विस जीवतु यजदन्तो.

वाळा, उभा घेतातल्या माणाने तुला दमले पाहून त्याची अतिशय घुणा आहे तशीच तुझ्या गित्याकडे पाहून मुडा मनात घुणा निर्माण होत आहे. मांडव्या दृष्टीने हा दोषांच्यात काहीही नाही. मी ही जी सपथ पत आहे परिणाम स्वरुत म्हणून तुझ्या शरिरातील सर्व विष निघून जाऊन तू पूर्णपणे जिवंत व्हावेस.

असे म्हटल्याबरोबर यजदन्त्या शरिरातील सर्व विष बाहेर पडून जमिनीत पडून गेल. यजदन्त ते उठून परत पूर्वी सारखे खेळू लागले.
त्यानंतर मांडव्यानी कृष्णदेवायनगा विचारले-
"नयस्मां करोता असलेले सर्वोत्तम जिवन दिवकारावेत परंतु ते सुद्धा अनिच्छेने काय कारण आहे?"

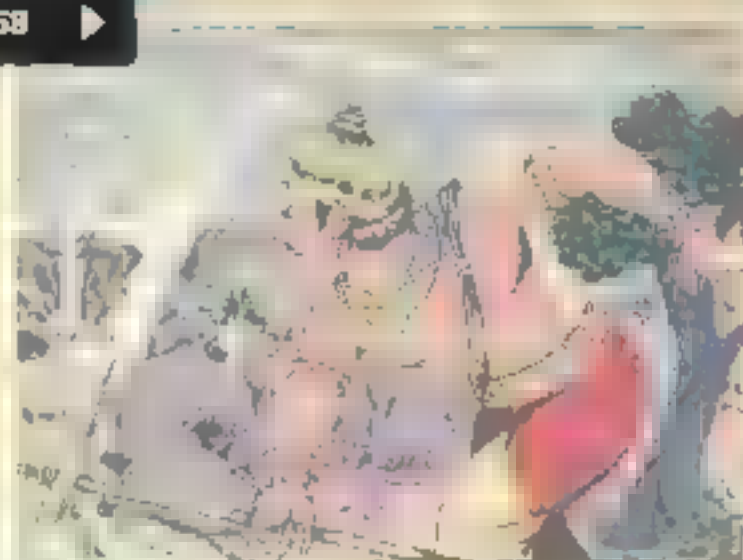
त्याला एकच कारण आहे. एखादा जर एक माणूस सगळ्या पराबाहेर पडला व पुन्हा त्यान मूढत्याप्रमाणे प्रवेश केला तर त्याला त्या निवेद्या कारणीभूत असलेले मुसं सपजला जातो. म्हणून जीवनात मांस, इच्छा नसताना

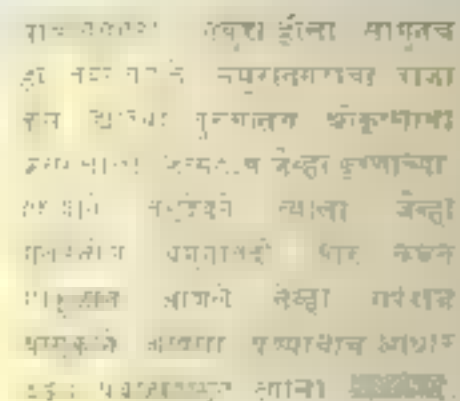
तेव्हा मांडव्याने म्हणाले-
"मिया, पाहिलेस ना! पूर्णतया विष बाहेर पाडून साध्याकडून नाही. त्यामुळे तू सुद्धा सगळ्यांची सपथ घेतले प्रयत्न कर. त्याचा सुद्धा उपयोग होऊ शकेल.

मांडव्याने त्यांचे म्हणणे मान्य त्यांनी खरेपणाची सपथ घेऊन म्हणावयास सुरवात केली.

यस्मा दानं अभिनंदि कदाचि,
दिशानाहं अतिथी वा सकालं
चापि अप्पियं अलेदुं
बहुस्सुता समणा आहणाय
अकामको चादि अदं ददामि

[illegible]

[illegible]

प्रयागं च अन्वेष्य तद्गतं श्रेष्ठतया
सप्तस्वती गतो ह दत्ता यमुना ह्या
तत्रात्रा विवेका संशयं हृत्को. त्पामुक्तं
मक्तं न शब्दात् प्रोक्तं वा विद्यमानं
ब्रह्म. को, ह्या संगमात् नाना
कृत्यान्तं पश्य प्राप्तं हति.

ਸੋਧਾਇ ਡੀਫ਼ ਉਘਡਲੇ.....

[illegible]

1. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$ (Probability of getting two heads)

[illegible][illegible][illegible]

३. लोकपाल-नामक एक अखबार प्रकाशित होता है। इसमें समाचारों के साथ ही समाजिक सुधारों पर भी चर्चा होती है।

ही दाढी माझी आहे!

एका गावात दोन जिवलग मित्र रहात होते. त्या दोघांनी व्यापार करून पराज पैसा मिळविल्या होता. त्यातील पहिला माणूस पैसा व्यर्थ खर्च करीत असे व दुसरा अत्यंत ~~संयत~~ हाता पहिल्याची होण्याची चमोटी होती तर दुसऱ्यानी आपली दाढी खूप ~~लवचक~~ दाढिली होती.

एक दिवस ~~दोघांनी~~ मित्र अशाच गप्पा मारत बसले होते तेव्हा पहिल्याने विचारले- "मित्रा, मी आज पर्यंत तुला ही गोष्ट सांगितली नाही. पण सरोवरी तुझ्या दाढीकडे पाहिले ना की, काय मजा येते आज गप्प इतके म्हातारे मी पाहिले; पण तारे सांगतो, तुझ्या सारखी दाढी या जगात तरी कोणाची नसणार!"

हे ऐकून दुसऱ्याचा आनंद गमनात मायेनासा ~~गेल~~ तो म्हणाला- "होय रे बाबा! सगळे लोक मला असेच सांगतात.

तेच नाही तर कोणाची माझ्या दाढीच्या दृष्टे लाभाल ते काय संधी मिळताच माझी दाढी विकत घ्यायला मुद्दा टपून येतलं आहेत." असे म्हणत दुसऱ्याने आपल्या हाताने दाढी पुरवाळायला सुरवात केली.

ते ऐकून पहिला म्हणाला- "कोणी कणाला विकत घ्यायला पाहिजे. मोच तो विकत घेता! ~~त्याची~~ किंमत मग?

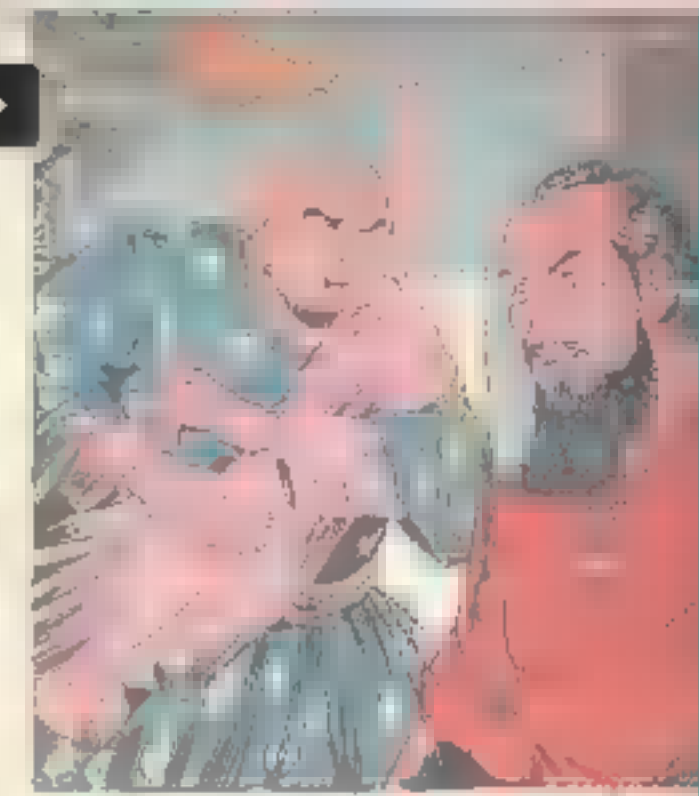
दुसऱ्या लोभीच्या मनात दाढी विकत देण्याच्या अनंनक कल्पना तरळून गेल्या त्याने ~~हवाटपणाने~~ किंमत सांगितली- "वर तर, एक हजार नाणी दे!

"त्यात काय हे घे! मला वाटलं ह्यापेक्षा जास्त भागतेस की काय? असे म्हणत त्याने शिगात हात घालून पोटे पैसे बाहेर काढले व अगाऊ रक्कम म्हणून त्याच्या हातावर ठेवले.

ते पहाताच दुसरा आश्चर्याने त्याच्या- रुढे पहात राहिला ते पाहून पहिला त्याला आपली अट घालत म्हणाला- "ठिक आहे! मित्रा हे ~~आज~~ आज घामून दी दाढी माझी आहे! परंतु माझी एक अट ~~आहे~~ मी ओपरत पुरी रक्कम देत नाही म हो दाढी सारेदी करीत नाही तो पर्यंत त्याचे रक्षण करणे तुझे काम आहे त्या माझ्या दाढीला ~~मज्जीप्रमाणे~~ तुला ते ~~करा~~ करा- ~~पाहिजे~~ पाहिजे मो ~~तेव्हाच~~ हजामत करावयास पाहिजे!"

"हाहू तिच्या, ~~कठीण~~ कठीण आहे! दुसऱ्याने पहिल्याचे म्हणण ~~केलं~~ केलं. ह्यानंतर दोघांनी मनाच्या इत्ताक्षरान त्याचा करारनामा लिहीला मंतर पुन्हा पहिल्या माणसाने त्याला उत्तेजित करीत म्हटले आणि ~~पहा~~ आजघामून जर ~~कांणी~~ कांणी त्या दाढीची स्तुती करू ~~तर~~ तर तू त्याना सांगून टाक- "महाराज, ही दाढी माझी नाही. कोण्या एका माणसाची त्याने पैसे देऊन खरेदी केली आहे मी त्याच्याच करीता ही जपून सांभाळत आहे. असे तू सांगायला पाहिजे. ~~आपला~~"

दुसऱ्या दिवसापासून पहिला रोजच्या रोज दुसऱ्याच्या घरी लोटा घालू लागला. ते पाहून दुसऱ्याने विचारले- "मित्रा, काय झाले कां येणे केलंस ~~तो~~ तो त्याला

म्हण- "तशी काही विशेष गोष्ट नाही. मी माझ्या दाढीला पत्रायला आलो होतो.

काही दिवसांनी तो त्याच्यावर उषीच बसत जायला व त्याला दम भरत म्हणू लागला- "मित्रा, हे काय? तू ~~दाढी~~ दाढीची नासपुस ~~आहेस~~ आहेस. प्रथम माझी दाढी कशी चकाकीत दिसत होती. तू स्वस्तातील तेल लावू ~~आहेस~~ आहेस. म्हणूनच ती अशी उत्कटल्या सारखी दिसते आहे."

अशा प्रकारे आपल्यावर अधिकार गाजवण्याला पाहून दुसरा वेतागुन गेला. शेवटी दोघा मित्रांच्यात वैयक्तिक वादू लागले. ते पाहून दुसरा हवालदिल होत गद्गदलेल्या स्वरात म्हणू लागला- "मित्रा,

परत आली नाही. तेव्हा बलभद्र तिचा शोध करण्याकरीता बाहेर पडला. प्रथम त्याने सर्वे गाव पालव्या घेऊन परंतु ती थोडकी दिसली नाही. तेव्हा तो तिच्या मागाच्या गावी गला. तेथे पण ती नव्हती. जाताच्या मामान बलभद्राचा मागितले की, ती आली.

जरी स्वभावाने बलभद्र रागीट असला तरी तो शांतान्वर मनापासून प्रेम करीत होता. त्याने मनांत निपचय केला की, जोपर्यंत मला सापडणार नाही तोपर्यंत मी घराचा उदरका ओलाडून आत जाणार नाही. त्याला कळना निला कोठे शोधावे. शेवटी त्याने विचार केला की, परत

गावी जायला. प्रत्येक परत तिची चौकशी करावी.

बलभद्र आपल्या गावी पोहोचला तेव्हा त्याला रघुपति नावाचा एक माडीवान भेटला व त्याला म्हणाला—“भाऊ माहेर, तुमची बायको आताच माझ्या माडीत वसून आली. मी तिला वाटेत रामपुरला सोडून आलो.

रामपुर गावापासून बरेच दूर होते. तरीही तो बायकोला आणण्याकरीता त्या गावी निघाला. वशी रामपुरला जाण्याची वाट चांगली होती. रस्ता डांबरी होता परंतु एक जवळची पाय मूढा होती. ती थोडी जगलातून जाणारी होती. त्यामुळे सर्वजण तिथून जायला पावरत असत व दूरच्या वाटेनेच जात असत.

बायकोला लवकर भेटण्याच्या इच्छेने त्या जवळच्या जंगलातून जाण्याचा रागवाटेने निघाला. मोठ्या दूरवरपर्यंत गेल्यावर त्याला जंगलातून जाणे भाग पडले. जाता जाता तो तेथे विप्राती घेण्याकरीता एका गुहेच्या आडोशाला गेला.

त्या पहाडाच्या गुहेमध्ये चोरांचा जहा होता. थोड्यावेळाने चोर तेथे आले व बलभद्रला पाहून म्हणाले—“तू इथे काय वसला आहेस?”

“रामपुरला आत बसतांना थोडी विप्राती घ्यावी हा हेतूने इथे पावलो. चोरांनी त्याच्याकडे शंकेसोर तजरेने पाहिले व दरदातून विचारले—“रामपुरला जायला दकडून कोणता आहे?”

“तर मी रस्ता धुकलो. मला रस्ता नव्हता. मी निघून आलो.” म्हणाला त्यातील एकाचे विचारले “रामपुरला तुमचे काय रे काम?”

“तिचे माझी माहे” म्हणाला.

“अच्छा! ठिक आहे, मला रामपुरचे सर्वजण डाऊन आहेत. सांग! तुम्हा माझ्याचे काय काम?” एका चोराने विचारले.

“माझे मासु-साळरे जिरत नाहीत” म्हणाला.

“वाझमग ! तूही बायको कोणाच्या घरी उतरली आहे?” चोराने परत विचारले.

“तेच तर पहायला मी जात आहे. मी तर ह्याच विचाराने गेलो आहे. माझी बायको आहे किवा नाही. त्यावर तुम्ही मला वाही नाही. ते प्रश्न विचारून त्रास देत आहात” बलभद्र चिडून म्हणाला.

ते ऐकून सर्वजण आश्चर्येने चकित झाले. त्यांच्या मनात त्याच्या

त्याच्या मदती करिता इतर काही लपून बसले असावेत.

चोरांनी त्याला विचारले “तुम्हा पुरवला तेव्हा तो तिथून उठून निघून जाऊ लागला.

तेव्हा त्यातील एका चोराने सांगितले—“हा काही सांगतो. ते सर्व सोटे असावे. त्याच्या एवढ्या हिमतीने वाटेत हा कोणी-तरी गुप्त वेपचारी हेर असावा. खाला जर सतुष्ट करून पाठवले नाही तर जिवाला धोका होण्याचा आहे.”

सर्वांनी त्याचे म्हणणे मान्य केले. मग काय ! सर्वजण घाबरत म्हणाले—“देवघ शाबा. आम्ही कसे बसे

अनभद्रच चोलाण एकुन [redacted]
आलचयं हाद्र लागले ती प्त्तणाली-
"हे सगळे खोटे आहो मला आपल्या

बरोबर नेण्याकरीता ह्या बनावानेचीच्या गोष्टी मागता आहात!"

तर मग, स्वतःच्या पहा!" असे म्हणत जवळची बॅली उघडून शांतता दाखविली.

शांताने चकित होत म्हटले-"हे हिरे तुम्हाला कोठून मिळाले?"

माझ्या चिडण्याचा राग करीत होतीस, परंतु चिडण्यामुळे ही संपत्ती माझ्या हाती आली राग पाहून आजून मला हिरे व शणीने मिळाले आहेत."

आपल्या पतीचे बोलणे ऐकताच शांता घाबरेन म्हणाली-"मी आता तुमचे काहीही ऐकून घेणार नाही. मी तुमच्या राग चिडक्याने कटाळून माझून गेल्यात विचार केला होता की, पोड्या दिवसाने तरी तुम्ही समजतीने आपल्या धोडा शांत कराल परंतु अजून तुम्ही तुमच्या रागावर विश्वास ठेवून वाहात. नेव्हां तुम्हाला रागावण्यापासून केव्हाही

मृवती मिळणार नाही याची तुम्हाला बरोबर बरी येण्याचा प्रयत्न कुठे निघतो."

दुष्टाने म्हणाला-"आता ह्या घाईगडबडीत येऊन असा निर्णय घेऊ नकोस. माझ्या रागामुळे माझ्या आयुष्याचे नुकसानच होवू शकते तू मसे समजते आहेस की, माझा रागावर विश्वास तसे नाही वेळी रागानेच संपत्ती मिळाली परंतु तसा विश्वास नाही जल,

त्यावरून शांतता उलगाडा मारता की, आपण पर घाईन निघून आल्याने आपला नवकीच तावा ठेवू शकत नाहीतर इकडे निघून त्याच्याबरोबर परत जाणार नाही यांगितल्याने त्याने आपल्यावर दुष्पट राग दाखविला असता न होता, तो आपल्याला केविलवाणे चित्तवित आहे.

विचार घेताच त्याचळणी आपल्या नवऱ्या बरोबर आपल्या गावी निघाली.

हुषार नोकर

धुर्मपुरीचा जमिनदार मोमेंडर आज्ञा नको झोपण्याची संधय होती ते रात्री झोपायला अचरणावर को त्याला सकाळी उठवावेप लागत असे. अतिशय झोपाळू होते त्यामुळे त्या वेळी कामे घाण्याकडून शेंपटी त्यांना त्यामुळे आजून तोंड रावे

जमिनदाराने विचार केला की, आपल्याला वेळेवर उठवण्याकरीता माणसाला नियुक्त पाहिजे. ही गोष्ट त्याने आपल्या दिवाणजीला सांगितली. गावातील नावाच्या माणसाने गोष्ट दिवाणजीकडून समजली व दिवाणजीला आगी आपले नांव सुचविण्यास सांगितले. दिवाणजी घेऊन जमिनदाराकडे आला.

जमिनदाराने पहात म्हटले-"उद्या सकाळी नार वाजता उठून नरसिंहपुरला आहे."

दुसऱ्या सकाळी बरोबर जमिनदाराला झोपेतून

जमिनदार संध्याकाळी नरसिंहपुरहून बरी परत आला. म्हणाला-"मी पहाट उठून गेलो. म्हणून माझी सर्व कामे पूर्ण झाली. अध. म्हणत त्याचे कोतुक केले म्हणाले-"उद्या सकाळी मला जगन्नाथपुरला आहे. नेव्हां बरोबर पाच वाजता झोपेतून उठव."

जमिनदाराने सांगितल्या प्रमाणे बरोबर त्यांना उठविले.

त्या दिवशी संध्याकाळी जमिनदार जगन्नाथपुरहून परत व अनतला

म्हणाले—“तुला कामाला लागून आज दोन दिवस पूर्ण झाले. आज हा महिना पूर्ण होत आहे. उद्यापासून दुसरा महिना सुरू होत आहे. त्यामुळे त्या दोन दिवसांचे तुला चाररूपये देतो. पुढच्या महिन्यापासून तुला साठ रूपये पगार देईन” जमिनदाराने त्याच्या हातावर चार रूपये ठेवले.

त्यानंतर जमिनदार घरात निघून गेले. गौश्यावेळाने बदलून ते दाराच्या उंबरठ्यावर येऊन राहिले. तेव्हा त्यांनी तुरुंगाला दोन पाहिले. त्यांनी मादचय दाटून त्याला विचारले—“तो तरुण कोण? तू त्याच्या रूपये का देत होतास?”

एकून घाबरून गेल्या. भीतभीत म्हणाला—“साहेब! तसे काही नाही, तो...तो...तर...”

जमिनदार रागावले. विटून म्हणाले—“खरे ते सांगायला घाबरतोस का? अनंतने मरघरत कापल्या आवाजात म्हटले—“मालक, आपण मला मागेच दोन

दिवस वगैरे देऊन उठवायला मागितले होते. त्या वेळे आधी तुरुंगाने मला उठविले. त्यामुळे मला त्याला दोन रूपये देणे भाग पडले.

ते उत्तर ऐकून जमिनदाराला समजले की, मुद्दा आपल्या सारखा शिपाळ आहे. परंतु त्याच्या हुपारीचे त्यांना मनापासून कीतुक वाटले. हसत म्हणाले—“खरे अनंत, उद्या पासून तुला कामेचे काम देतो. तुला तोच राहिल.” नंतर त्या नविन तुरुंगाकडे वळत म्हणाले—“अनंत दोन दिवसांपासून जे करतो ते तुला काही का?”

नविन तुरुंगाने डोळावली. तेव्हा जमिनदाराने चेहऱ्याकडे निरखून म्हटले—“त्यावेळी अनंत तू जे दोन रूपये घेतलेस त्यात माणखी कोणाचा हिस्सा नाही ना?”

त्या नविन तुरुंगांनी जमिनदाराची हुपारी वाढली व म्हटले—“मालक, हे दोन रूपये पूर्णपणे माझे.”

सर्तीदेवी नंदीला घेऊन यज्ञशालाजवळ पोचली. तिच्या आडने भगवांनी पुढे येऊन तिची विचारपस आईने मुलीला एका भाजूला बोलावून नऊन समजावून. “मुली, तुला वृद्ध लावत आहेत. म्हणून तापदपणाने तुझ्या पतीची निंदा करतात पण तू तिकडे दुर्लक्ष कर.”

मुलीला पद्माताच दक्षाला संकराची आठवण झाली. रागाने ती सतीला म्हणाला—“व! तुझा नवरा ममजानात राहतो. मृतपिशाच त्याने अनृषाची, ती कपाल चारण करतो. म्हणून अपवित्र झाला आहे. यज्ञयागादि पवित्र कार्यास निमंत्रण करण्यालायक पण राहिला नाही.

कशाळा आलीस यय, या यज्ञशालेला अपवित्र करायला?”

ते ऐकून आपल्या वडिलांना म्हणाली—“तू यज्ञकला असून शकराला हविभाव दिव्याशिवाय यज्ञ करीत आणि उलट त्याची निंदा करतो आलेस? अजून आंगते त्यांना आदर पूर्वक निमंत्रण पाठवून यज्ञभाग देऊन त्यांचा उचित सत्कार कर. नाहीतर तुला यज्ञ अपूर्ण राहील व मुझा सर्वनाश होईल.” सतीने विस्माला गेल्या दिल्यावर सभेत उपस्थित असलेल्या भृगू, आदि गुनींनी दक्षाला तसे सुचविले. परंतु दक्ष जास्तच मतापला आणि म्हणाला—“तू चालती हो येथून. तू आल्याने माझा

यज्ञ अपवित्र झाला पु. होऊन यथुय निधूय गला नातोस तर धाकें भाऊन मुला गाहेर काकाव कायेल."

आता पात्र सतीला राहिले नाही तिला देखील भयंकर राग आला पतीन जगत नकोस जमा तल्ला दिला असूनही ती यज्ञाला आली होती अशा तऱ्हेने अपमानित होऊन परत पतिगृही जाण तिला मुळीच आवडल नाही पुरल्या जन्मी हाच पती लाभावा अशी प्रार्थना करून तिने योग्यवेळाने आपल्या देहातच अग्निज्वाला निर्माण करून त्यात स्वतःचा बळी दिला

ते दृश्य पाहून नंदी वगैरे हाहाकार करीत जगजालेत शिरले. तेव्हा भृगु

आदिकांनी अमिचार नावाचा यज्ञ करून त्यांना मंदपा बाहेर काढले.

नारदाकडून शंकराला सतीच्या आत्म-बलिदानाची गोष्ट कळली त्याला भयंकर राग आला त्याने क्रुद्ध होऊन आपल्या डोक्यातली एक जटा उपटली व ती पर्वतावर आपटली त्या जटेतून वीरभद्र व भद्रकाली उत्पन्न झाले. वीरभद्रला सहस्रवर्षांचा व भद्रकालीला सहस्रवर्षांचा राग होते. तो कोटी सूर्या एवढा तेजस्वी होता रोड रूप त्याने शंकराला प्रणाम करून म्हटले—
प्रभो! आभा करावी!"

तुम्ही राग नू भद्रकाली आपल्या गणासह गाऊन वधाचा यज्ञ सुरूच करता येईल. पंगान्यास उचित बट रा। " शकः म्हणाला

वीरभद्र मित्र जूयलेल्या रथात वसून नंदी, भैरव आदि गणाना बरोबर घेऊन निघाला भद्रकाली तिहावर वसून महाकाल, गोरी, नातमायनी, चांगुडा इत्यादि गणाना बरोबर घेऊन निघाली.

या यज्ञात शंकराच्या आज्ञा दिलेलाच वीरभद्र व भद्रकाली आपल्या गणासह निघाले. त्याचवेळी यज्ञ ज्या जागी होत होता त्याच्या जवळपासच्या प्रदेशात काही अघटित मोष्टी घडल्या विज्या पडल्या, रक्तानी

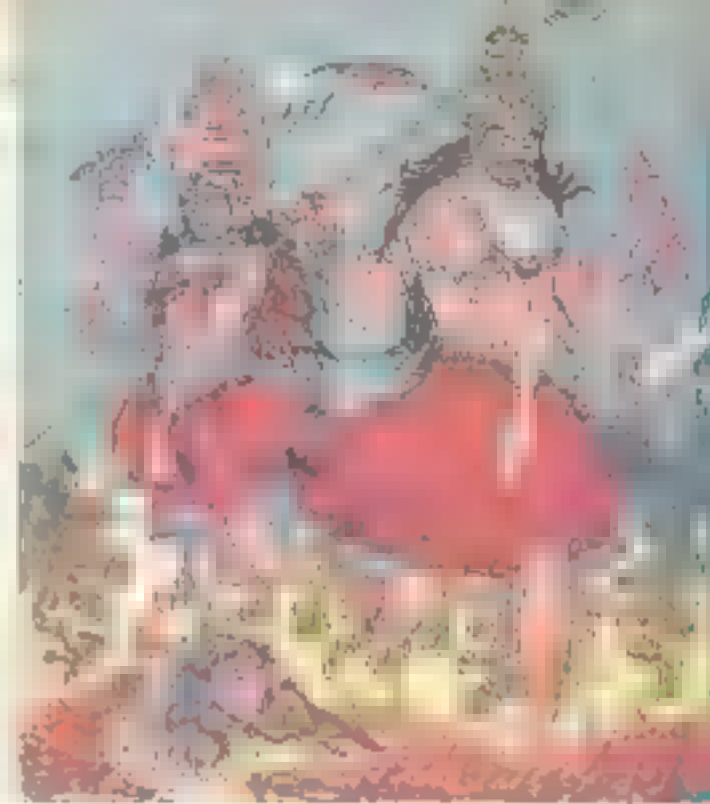
बसले आली. आकाशानून भाप, विच्छे व निरनिराळे विषारी जंतु पडू लागले.

वीरभद्र व भद्रकाली तेथे येऊन गोहोचलं तर सर्वांची मूर्च्छा सुरू झाली. पळगान्यांना बटवून दोघांनी पकडून ठार मारण्याला सुरुवात केली वीरभद्राने आपल्या मुख्य मुख्य अनुचरासह यज्ञशालेत प्रवेश केला. आत बसलेल्या देवांना व श्रुतींना त्याने मारहाण सुरू केली. दहाळा पहाराच त्याला शंकराचा अपमान होता तो भाऊवला त्याने दहावे डोके छाटून व होमकुडात फेकून दिले.

त्यांनी होमकुडात पाणी ओतले व यज्ञाची सर्व सामुची मष्ट मष्ट टाकली. अशा तऱ्हेने शंकराच्या इच्छेप्रमाणे यज्ञाचा पदम पूर्ण झाला. त्यानंतर वीरभद्र व भद्रकाली कंठास पर्वतावर परतले. तेव्हा शंकराचा क्रोध थोडा शांत झाला.

वीरभद्र वगैरेनी ज्या श्रुतीमुनींना व देवांना वडविले होते. ते ब्रह्मदेवाकडे गेले आणि त्यांनी त्यांच्यावर दो अत्याचार झाला होता तो निवेदन केला ब्रह्मदेव त्यांना येऊन बेंकुठ लोको विष्णूकडे गेला आणि दसयज्ञ वस हे सांगितले नंतर सर्व मंडळी तेथून कंठास

जांदोवा

पर्वतावर गेली त्यावेळी होऊन वमळा होता वीरभद्र व त्याचे अनुचर यश शंकराच्या चारी भाऊला पहारा बेंत बसले होते. त्याची धारणा सपताच त्याने पाहिले

शंकराने समाधी समाप्त होताच ब्रह्मदेव विष्णू व इतर मंडळींना गसायला सांगितले.

विष्णूने हात जोडून शंकराजकड विनंती केली—"हे सदाशिवा! आपला क्रोध व दुःख आता विसर! तुझ्याशी तूष करून बक्षाने तुम्हा अपमान केला व त्याची फळे भोगावी लागली. परंतु एक गोष्ट विसरून चालावयाचे नाही दक्षाने

आरंभिलेला पुरा झाला नाही तर
वृष्टी होणार नाही. आणि दुष्काल पडेल
म्हणून मी स्वतः पुन्हा जिवंत
तो यज्ञ न्यास करून पुरा कर.
एथहीच आमची तुला कळवतून दिसंती
आहे.

शंकराने विष्णूची ती धिन्ती पान्य
केली आणि म्हणाला—'आता आपण
सर्व मिळून हा यज्ञ पुरा करण्याच्या
कामाला लागू या. नंतर त्याने वीरभद्राला
बोलावून शंकर म्हणाला—'उत्तरेकडे
जा, आणि उत्तरेकडे जो कोणी डोके
कडून ओपला असेल त्याचे डोके कापून
घेऊन ये."

वीरभद्र त्याप्रमाणे उत्तरेकडे गेला
त्याला एका जागी एक शंकरा उत्तरेकडे
डोके कडून ओपत असलेला दिसला.
त्याने त्याचेच डोके कापून शंकराला
आणून दिले.

शंकर य उत्तर देव पञ्चमंडपात गेले,
शंकराने बकन्याचे डोके दक्षाच्या घडावर
ठेवून त्याला जिवंत केले त्याच्या करवी
वैदिक रीतीने यज्ञ पुरा करण्यात आला.
यावेळी दक्षाने शंकराला यज्ञभाग घेण्यास
विनंती केली. त्यानंतर त्याला आपली
चूक भाठली शंकराची क्षमा मागून तो
म्हणाला—"मी तुला न ओळखून
तुला घेणाऱ्याची निमंत्रण
पाठविले नाही, त्याबद्दल क्षमा करा. मी
तुजो निन्दा केली त्याचे फल मला
मिळाले तुझ्या कृपेने मी जिवंत झालो. हा
पुरा झाला."

शंकराने क्षमा केली व म्हणाला—
"दक्ष" विनाकारण कोणतीही गोष्ट
नसले मी तुझ्या सर्व अपराधाबद्दल
क्षमा केला आहे आता तू पाहिजे तो
वर मागून घे."

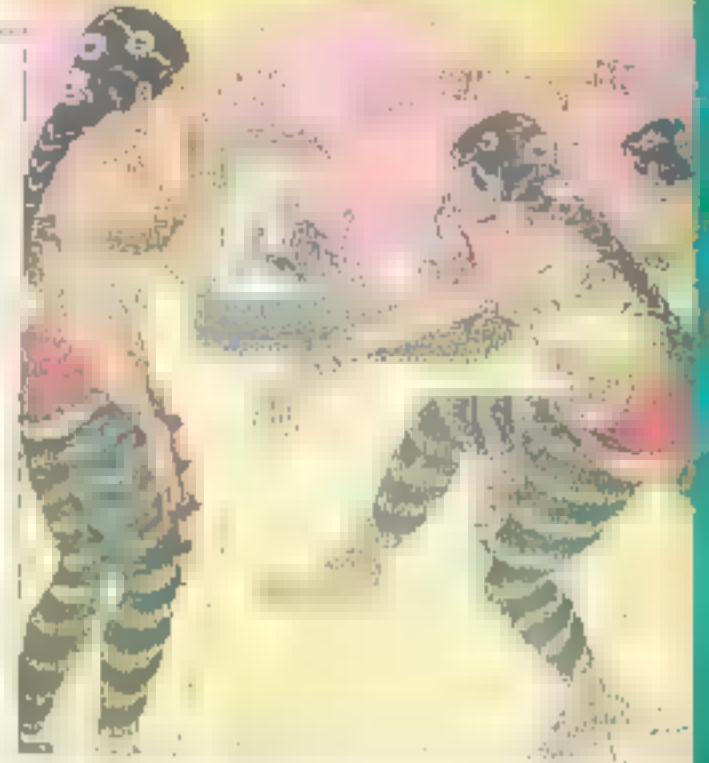
तेव्हा दक्ष व त्याची पत्नी प्रसुती ह्या
दोघांनी मिळून एक वर मागितला
म्हणाले—'जा जागी हा यज्ञ पूर्ण झाला
त्या जागेला दक्ष वारिका हे मिळाले.

त्या जागी शंकराने एक देऊळ बांधण्यात
यावे."

शंकराने होकार देऊन वीरभद्र व
भद्रकाली दोघांना आज्ञा केली की,
त्यांनी प्रदेशाच्या दक्षिण दिशेला
गोतमी नदीच्या कांठी आपल्या यणासह
जाऊन निवास करावा नंतर त्यांनी
भद्रकाली सह वीरभद्राला गणाधिपति
केले आणि सतीना देह ब्रह्मदेव
आणि विष्णूबरोबर कैलासाला प्रस्थान
केले. ब्रह्मदेव व विष्णूने आणि इतर
देवांनी शंकराचा निरोप आणि
आपावल्या निवासस्थानी गेल
सतीचा देह वाजूला ठेवून वाकर तपस्वर्या
करू लागला.

मुलीपैकी एकीने स्वयं
असे होते. ती पितृदेवांची पत्नी झाली
मेनका, घन्या व कामाक्षी नामक तिजा
तीन मुली झाल्या तिघी मुली होत्या.
त्या तिन्ही लोकांत विहार करीत स्वेच्छेने
सर्वांची इच्छा पूर्ण करीत

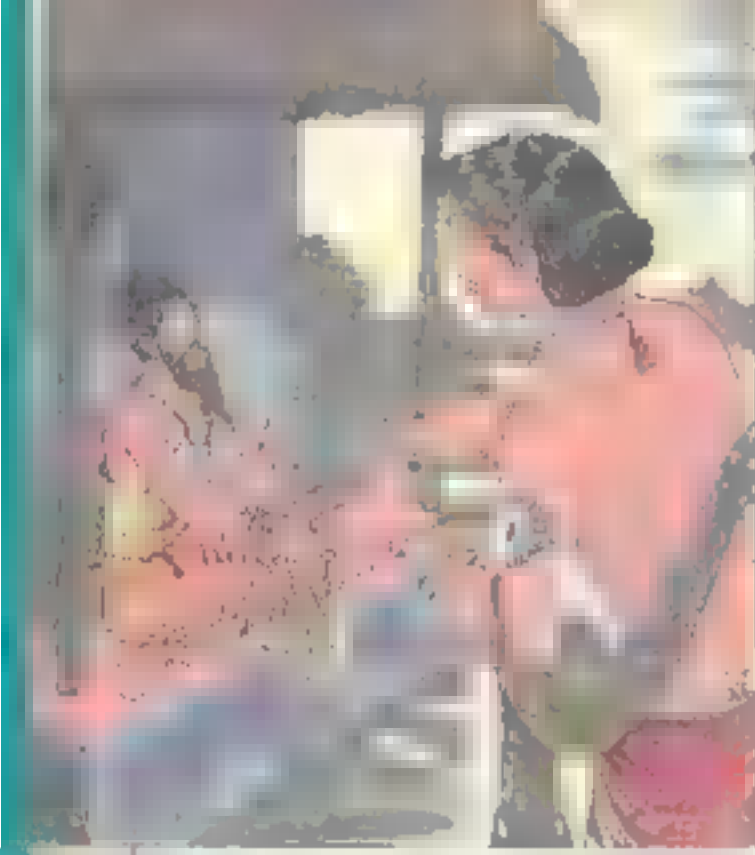
एकदा त्या तिघी विष्णू सहमी
यांच्या दर्शनास गेल्या. त्यांनी नृत्य व
गान करून त्यांना प्रसन्न केले आणि
विष्णू व लक्ष्मी बरोबर सोलत
असता ब्रह्मदेवाचे मानसपुत्र सनकसनंदन
आदिक तेथे आले. त्यांना येत असलेले

पाहून विष्णूसहित सर्व त्याच्या स्वागतार्थ
उठून उभे राहले सर्वांनी त्यांना नमस्कार
करून त्यांना यस्याची धिन्ती केली.
परंतु भनका येत्या व कलाधती उठून
उभ्या राहिले नाहीत

ते पाहून सनत्कुमाराला राग आला
आणि त्याने शाप दिला—"तुम्हाला
स्वतःच्या सौंदर्याचा गर्व आहे तर जा,
मृत्यु लोकात जाऊन भूलोकवासिनांची
विवाहादी करून तेथेच निवास करा."

तेव्हा मेनका आदिकांना पश्चाताप
आला त्यांनी सनत्कुमारांचे पाय घेऊन
त्यांची क्षमा मागितली व म्हणाल्या—
"हे मुनीश्वर अज्ञानाने आमच्या हातून

ही धूळ घडली म्हणून आम्हाला शापमुक्त करावे.

ते एकूण सनकसनदनादिक म्हणाले-
"गर्वाचे प्रत्यविषय गर्वस्थान असते. आता क्षापयुक्तीची गोष्ट म्हणाल तर पापचा परिणाम जमाल्ल्याच आहे."

पुढे तिचीच विवाह अवतार पुरुषांशीच झाले. येनकेची मुलगी पार्वती हिचा संकराशी विवाह राजा व बन्वा यांची मुलगी सोढा तिचा विवाह श्री रामकंठाशी झाला. वृषभ व कलावतीची मुलगी राधा, हिचा विवाह श्रीकृष्णाशी झाला.

ते कळल्यावर तिचा बहिणीचा आनंद झाला आणि तिची विष्णूचा निरोप घेऊन निघून गेल्या.

हिमालय प्रदेशाचा राजा हिमवान हा फार सुंदर होता तो हिमालय पर्वतावर तपश्चर्या करणाऱ्या श्री भुतीच्या आश्रयात आऊन नित्यनियमित पण रोजी विचारपुस करी म्हणून त्यांनी त्याचा विवाह येनपत्नी करून दिला.

एकदा हिमराजाकडे ब्रह्मदेव व विष्णू इंद्रादिक देव आले हिमवानाने प्रकारे स्वागत करून येण्याचे

सर्वदेवांनी हिमवानाला जोडून निवेदन केले-"तारकामुराधा अत्याचार दिवसेंदिवस कितो वाडत पाळला आहे. कारण आवयक आहे. ते सामान्य स्त्रीच्या पोटी जन्मलेल्या मुलाकडून होणे शक्य नाही. आपणाला हे देखून माहीत आहे की, महाशक्तिने सतीरूपे दयाच्या पोटी जन्म घेतला होता. परंतु दयाजान्या वेळी सतीने देहत्याग केला शंकर त्या क्षामुळे विरक्त आहे महाशक्तीने पुढा जन्म घेऊन तिच्या पोटी त्याचा सहार करण्यासाठी पुन होई परंतु त्या राक्षसाचा वध होणे शक्य नाही. म्हणून आपण व

मेनका दोघानी विवाह होऊन तपश्चर्या करवी. म्हणजे महाशक्ती पोटी जन्म घेईल."

त्यानंतर ब्रह्मा विष्णु, इन्द्र इत्यादिकांनी विन्ध्य पर्वतावर आऊन तेथे तपश्चर्या करणाऱ्या महादेवीला भक्तिपूर्वक नमस्कार करीत तिचे स्तुतीगान सुरू केले.

सर्व पर्वत शिखरांचा मुकुट धारण केलेली हाजारो अमून त्रिशूल वगैरे आयुधे धारण केलेली अशा महादेवीने त्यांना प्रकट होऊन साक्षात् दर्शन दिले. तेव्हा अशा वगैरे देवानी हात ओडत तिला म्हणजे— "हे देवी मुलीच्या रूपाने जन्म घेतलास व सतीच्या नावाने शंकराबरोबर विवाह केलास व दक्षांनी अपमानाच्या सुडासाठी स्वयः देहत्याग केलास तेव्हा तुझ्या शिरह्यामुळे विरक्त बनले आहेत त्यामुळे तारकासुरा सारख्याकुर राक्षसांच्या वासाळा गवीला कळी पडावे लागत आहे. त्यामुळे तू आता मेनका व हिमवानाच्या

पोटी पार्वती नावाने जन्म करून शंकराबरोबर विवाह तारकासुरापासून सर्वांचे रक्षण कर.

महादेवीने तसे वचन दिले व ती अवश्य झाली.

तेव्हा मेनका हिमवान ह्यांनी ब्रह्मा इत्यादींच्या सांगण्यानुसार तपश्चर्या करण्याचा निश्चय केला. जेव्हा शूबल प्रथमे पासून तपश्चर्येला प्रारंभ झाला. तो सत्तावीस सप्ताहांपर्यंत चालू होता. तेव्हा होऊन देवीने त्यांना दर्शन दिले व वर मागितले.

व हिमवानांनी निवेदन करीत म्हणजे— "हे देवीमाते, आम्हाला शंभर मुल्य दे व आमच्या मुलीच्या रूपाने जन्म घारण करून प्रसन्न्या केल्यानाकरीत शंकराबरोबर विवाह आम्हाला शक्यत यक्षांचे भागीदार कर

देवींनी त्यांची मनोकामना पूर्ण होण्याचा वर दिला. तो अतर्थात पावली.

सत्याप्याची साक्ष

वृंदादाद शहराला लागून असलेल्या एक डाकू रहान होता. तो तरुण शक्तिशाली होता. तो वेगाने पळत असे विजेच्या गतीने चालवित

त्याच्या जंगलातील घराजवळच्या रस्त्याने कोणीही लागत. तर तो अचानक त्याच्यावर हल्ला करे व त्याच्या जवळील जो काही वस्तु असेल तो घेऊन त्यांना भाऊन टाके.

एके दिवशी संध्याकाळी एक म्हातारा वाटसरू त्या रस्त्याने लागला. तो दुसऱ्या गावचा रहाणारा होता.

तो येत आहे पाहून डाकू झाडापाठोमागे लपून बसला. व तो समोर येताच उडी मारून त्याच्या समोर येऊन उभा राहिला. व आपली तलवार उगारीत त्याला दडवावत म्हणाला— "अरे म्हातार्या आता तुझे मरण आले समज !"

तो येत आहे पाहून डाकू झाडापाठोमागे लपून बसला. व तो समोर येताच उडी मारून त्याच्या समोर येऊन उभा राहिला. व आपली तलवार उगारीत त्याला दडवावत म्हणाला— "अरे म्हातार्या आता तुझे मरण आले समज !"

भीतीने भरघोर कांपत म्हातारा दिनवाणे त्याला म्हणाला— "अरे तरुण मुला, त्या पिढ्यात जे काही ते मी माझे पूर्ण आयुष्यभर करून मिळविलेले आहे. माझी वायको मरण पावली माझी एकुलती एका मुलगी त्या जवळच्या शहरात रहाते. मी तर आता म्हातारा झालो आहे. जे काही माझे आयुष्य उरले आहे मी मुलीकडे जाऊन घालवावे म्हणतो. म्हणून ह्यातले अर्धे घन घे अर्धे माझ्याकरीता ठेव."

म्हातार्याचे बोलणे ऐकून डाकू भयंकर क्रोधेहारा करीत अट्टहासाने म्हणाला— "ही माझी पद्धत नाही. वाटसरूजवळ जे काही असेल ते सारेच्या सारे लुटणे हा माझा रीवाज आहे."

म्हातारा या वासाला कंटाळून असहाय्य अवस्थेत कळवळून त्याला म्हणाला— "ठिक

आता, असहाय्य तेव्हा तू माझ सर्व
शेज मला माझ्या वाटेने दे."

त्या दरोडेखोरांना त्याचे भय पण
लुवारलं भयंकर हास्यध्वनी करीत
ल्याला म्हणाला—"मी तुला जिवंत सावून
देऊ का? ते या जन्मी शक्य नाही मी
तुला मारूनच टाकणार."

"अरे बाळा, तू काय म्हणतो आहेस?
मी तर माझे सारे घन तुला देऊन टाकलं
तरी मुद्दा तू मला का मारणार? म्हातारा
आरचयेचकित हाअत विचारू लागला."

"लुवाडल्यानंतर वाटसकळा ठार मारण
हीच भागी पद्धत आहे" असे म्हणत
त्याने आपली तलवार उगारली

म्हातारा ते पाहून थरथर कांपू लागला.
आजूबाजूला माणूस दिसला नाही.
त्यानंतर त्याने मुद्दयात बाकून देवाची
प्राचना केन्ही व होके घर उचलले.
तेवढ्यात आकाशातून एक तलाणा
उडत जात प्रसलेला दिसला.

म्हातार्याने कर्कश आवाजात ओरडून
म्हटलं— "तूच त्या भत्ताधाराची
साक्ष आहेस दरोडेखोर निर्घुणतेने
मारून टाकणार आहे मी काहीही
वाद ह्याला माझे सारे घन
देऊन टाकलं तरी मुद्दा माझ्यावर
दयाभाव न दाखविता हा मला मारून
टाकतो आहे."

म्हातार्याचे ओळखे पूर्ण झाल्याची
वाट न दरोडेखोरांना म्हातार्याचे
पडापासून इगळ केले

काही दिवस उलटले तो मुदेंरा
वाटसरूचे घन मूटून मूटून श्रीमंत बनला.
व त्याच्या मनान किती मिळवायचा
लाभ उत्पन्न माना म्हणून त्याने
जमनातून आपले वास्तव्य मोडले व तो
बाह्यरंग घेऊन राहू लागला. त्याने तेथे
मापलं घर बांधले नगरातील
मुलतानाला मुद्दीवळ घेतल्याचा भयंकर
नाद होता. त्यामुळे त्या डाकूची व
मुलतानाची बापोबाप ओळख आली.

तो ओळख हळूहळू मंत्रीत बदलली.
डाकू सतत मुलतानाकड खेळायला येऊ
लागला. दोघे मिळून दाह व क्षाणेपीणे
एकत्र करू लागले. अशावेळी तो दरोडेखोर
मुलतानाला आपल्या पूर्वीच्या घटना
तेव्ही रंगवून सांगत असे.

डाकू ज्ञाता एक श्रीमंत माणूस होता
त्यामुळे मुलतानाला त्या गोष्टी एकत्र
मुद्दा पसावे असे

एके दिवशी रात्री ते जमून
डाकू पित्त असतांना डाकूनी मको तितकी धार
प्याली. त्याच मुलतानाच्या नोकरांनी
पाण्या समोर ससाण्याचे भाजलेले मस
एका पाळीत त्यांना धावता आणून ठेवले
ते पहाताच डाकू लडखडून तसू लागला

मुलतानाला ते विविध हसणे पाहून
आश्चर्य वाटले त्याने विचारले—"तू पोटा
हसतो आहेस? शिजवण्यात
काही कमी का? का नोकरांनी
आणून ठेवण्यात काही चुक केली."

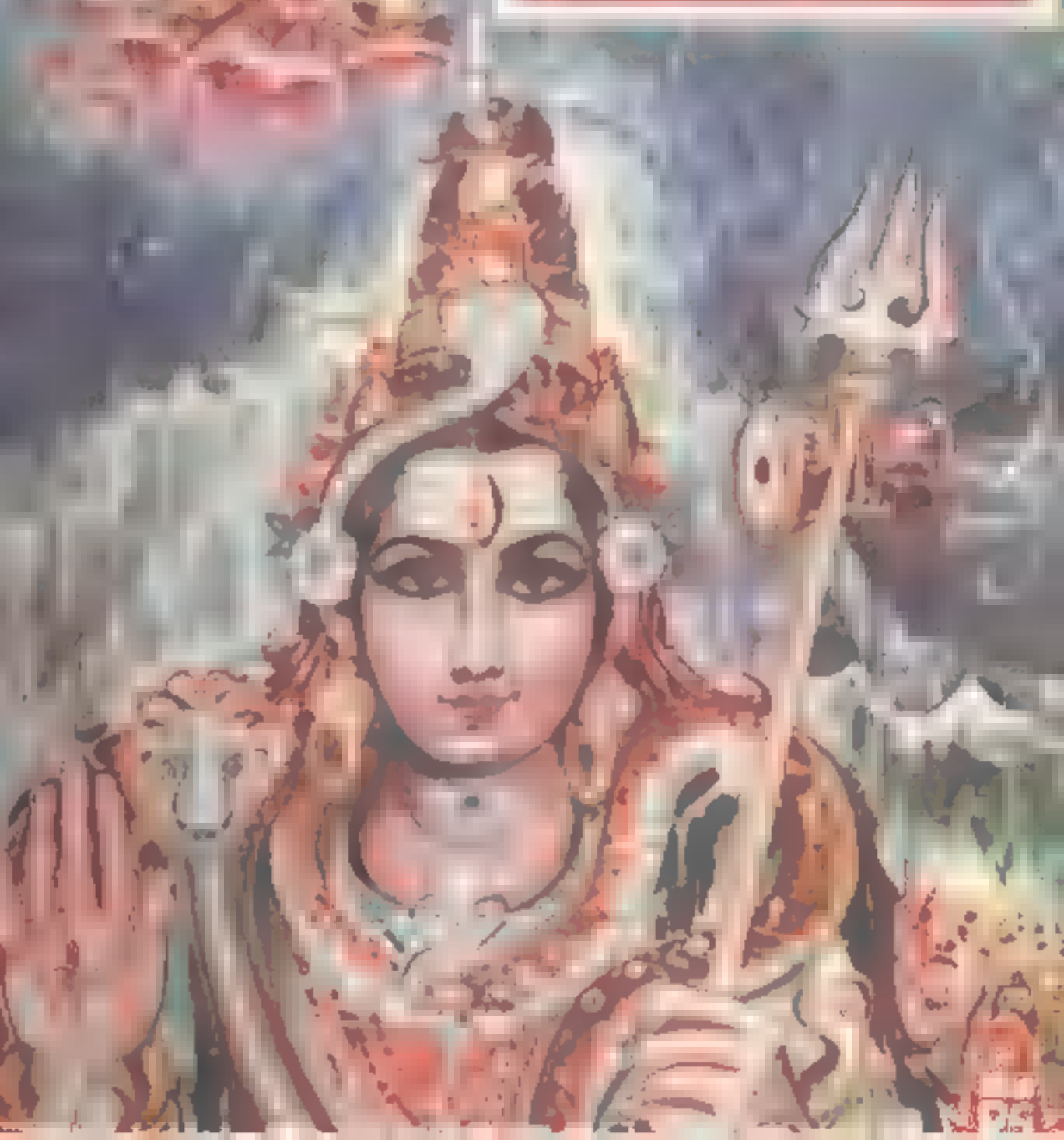
"हजूर! तसले काही कारण नाही
तसे काही नाही."

तो शिजवण्यात बोलू लागला.
हसण्याचे काय कारण? मुलतानाने
परत विचारले.

डाकू अणभर गप्प बसला. नंतर
पाळीतील नास पाहून म्हणाला—"ससाण्याचे
पाहून मला माझी पूर्वीची
पडलेली माष्ट आठवली जंगलातील
रस्त्यात एक म्हातारा वाटसरू

चांदीचा

100

त्याच्या भावंडांला पायावार उरला नाही. चैतन्यने आपल्या गाडीवान मंगलदासला गाडी सांगितले. त्या म्हाताऱ्यापाशी जाय म्हणाला-“म्हाताऱ्या, दहा दिवस आले, परंतु तुम्ही दिवसला गाडीत काय झाले?”

एका अपरिचित माणसाच्या नांवून आपुणकीचे एकूण त्या म्हाताऱ्याला अत्यंत आनंद झाला. तो दोळे हुळणत हुळणत म्हणाला-“साहेब, मी दहा दिवस तावाने आजारी होतो. मर म्हणायचे तर मृत्यूच्या दांडगूनच कसाबसा वाचलो.”

म्हाताऱ्याचे बोलणे ऐकून त्याने वळून त्याला विचारले-“बुवा, हा सगळ्या वस्तु किफत्या मेल्या तर तुम्हाला रोज किती मिळतात?”

चार रुपये! त्यामून मला एक रुपया फायदा होतो. त्याला म्हणाला-“तर मग त्या रोजी वस्तु नू मला दे. मी तुला दरपय देतो.” चैतन्य म्हणाला-“म्हाताऱ्याला आश्चर्ये वाटले तो त्याच्या ऊह पत्रातच राहिला. चैतन्यनी सर्व वस्तु नऊन गाडीत ठेवल्या. व म्हाताऱ्याला पाच रुपये दिले व गाडीत चसला.

मंगलदासने चैतन्यला विचारले-“साहेब, का वस्तु घेऊन आला तुम्ही काय करणार?”

“तुज्या घेजार पाळान्यांच्या मुळांना वाटून टाकेन.” चैतन्यने उत्तर देत म्हटले. दुसऱ्या दिवशी जेव्हा गाडी चौकात आली चैतन्यने पुन्हा त्या म्हाताऱ्याला पाच रुपये देऊन त्याच्या सर्व वस्तु घेतल्या.

तिसऱ्या दिवशी मुढा तेच, तेव्हा मंगलदासने विचारले-“साहेब, तुम्ही किती दिवस पाच रुपये देऊन वस्तु खरेदी करणार?”

जो पर्यंत हा म्हातारा जिवंत आहे तोपर्यंत? चैतन्यने उत्तर दिले.

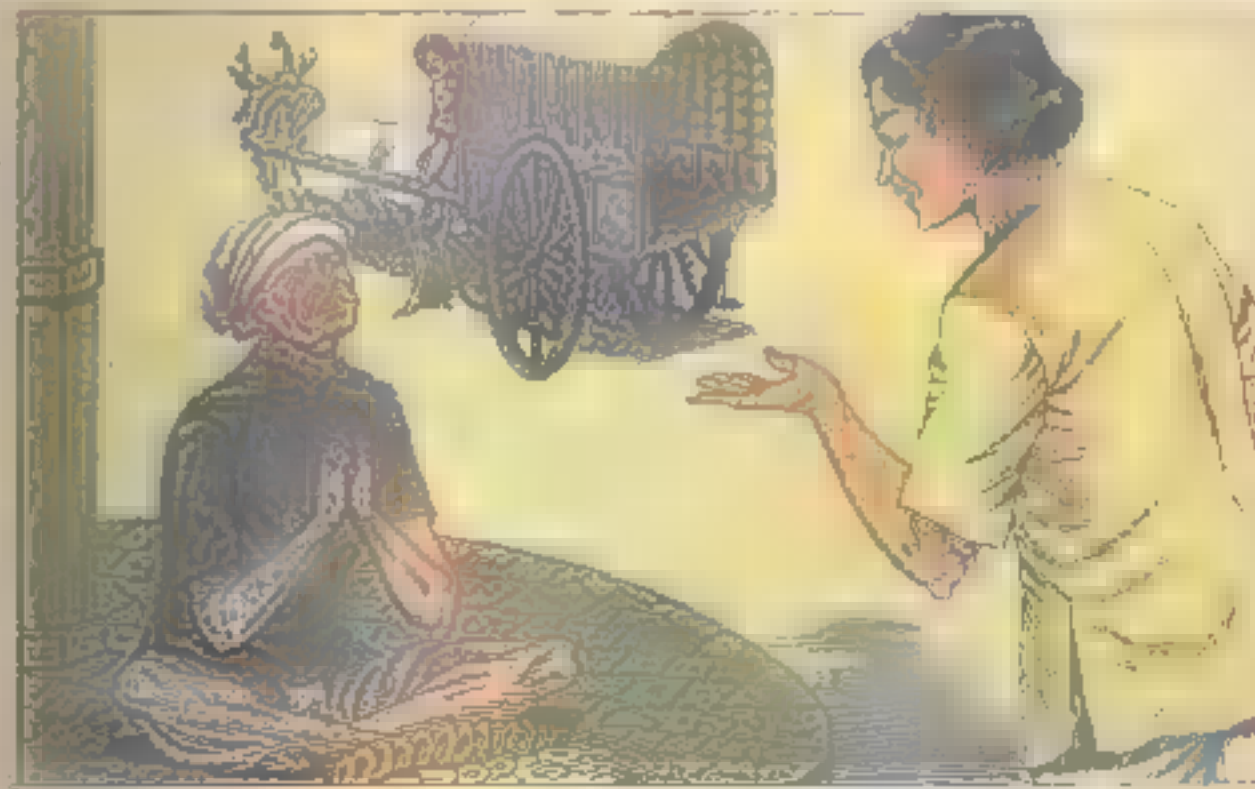
परंतु चैतन्य जेव्हा म्हाताऱ्याजवळ गेला. तेव्हा म्हातारा त्याला धत नष्टता इथ तर अगदीच म्हणाला-“साहेब, रोज माझ्या सर्व वस्तु विकत घेऊन मला संकटात पाडू नका.

माझ्या सर्व वस्तु तुम्ही विकत घेता त्यामुळे मी थरी पोहोचतो. माझ्या मुळांना ते सज्जन होत नाही. मग तो दिवसभर माझ्याकडून काही ना काही तरी काम करून घेता. दुपारी भर उन्हात मला लानदे फोडावी लागला.

म्हाताऱ्याचे बोलणे ऐकून चैतन्यला खूप आश्चर्य वाटू लागले. त्याचे बरोबर अत्यंत दुःख होते. कारण आपल्या मुला कडून सुखाची आशा करणारा आपला पिता अशी मधी यत्नाच मरण पावला. तशी संधी आमी तरी मंगलदास त्याला घत नष्टता इथ तर अगदीच उलटी स्थिती होती. म्हाताऱ्याकडून त्याचा कर्पटाची अनेक कामे नष्ट

चैतन्य भाटल नेहमी ऑफिसला जाई रस्त्याच्या चौकाच्या एक तांब्या म्हातारा एका टोपलीत पाणी पड पकोटे घेऊन बिकावयास बसत असे. संध्याकाळी परी गालांना मुढा तो म्हातारा त्याला टोपलीच्या मागे लाकडा दिसे. ती दिवसभर उन्हात राई तो कल्पना चैतन्यला त्याचा खूप दया आली

परंतु पुढचे दहा दिवस आला तो म्हातारा माणूस दिसला नाही. नव्हा चैतन्यच्या मनांत आल की, तो बहुदा मला जमावा परतु अकराव्या दिवशी तो माणूस त्याला भजी विकत अयताना दिसला पाहून

यत होता त्यामुळे म्हाताऱ्याला दिवसभर जन्हात बसून खाण्याच्या वस्तू विकण्यातच जास्त आतंन वाटत होता !”

चैतन्यनी निश्चय केल्या त्याच्या मुलाला चांगलाच घडा शिकविण्या पाहिजे. त्याने म्हाताऱ्याला विचारले—“बाबा, तुम्ही माझ्या घरी घेता ?” तेव्हा तुम्हांला खाण्यापिण्याची अजिबात काळजी करण्याची जरूर नाही ?”

म्हातारा म्हणाला—“साहेब, माझ्या मुलाला ~~ही~~ नाही.

“त्याची तू अजिबात काळजी करू नको बरं, गाडीत येस !” असे म्हणत चैतन्यने म्हाताऱ्याला खांद्याला ~~आवळ~~ गाडीत बसविले.

त्याचा मुलगा जोय काळत ~~तुम्हाला~~ दिवशी चैतन्यच्या घरी येऊन पोहोचला.

चैतन्यने त्याच्या मुलाशी चांगली काम उघाडणी केली—“अशा म्हातारपणाच्या काळात बडीलाना सुखी ठेवण्याच्या बदली तू आपल्या बडीलांच्या हातची कमाईची आशा करतोस.

म्हाताऱ्या

“बाबा साहेब, मी असा अपयशोदी नाही. ~~ही~~ त्याच्या कमाईतून त्याच्याच खाण्याचा व कपड्याचा खर्च करतो.

“जाहो, असेच जर असेल तर त्यांच्या खाण्यापिण्या कपड्यालत्याचा खर्च मी करून त्यांना ~~ही~~ ठवून घेतो. तुम्ही तर काही हरकत ~~ही~~ ना ?” चैतन्यनी विचारले.

म्हाताऱ्या युवाचा मुलगा बापाचा चेहरा बघून गरमिदा माला. व त्याने आपली मान खाली घातली. त्यावर चैतन्य म्हणाला—“अशा म्हातारपणी तुम्हे बडीस तुम्हाच घरी रहाण चांगलं.

म्हाताऱ्याचा मुलगा रोलपात अशू आणित ~~आपल्या~~ यामण्या ~~ही~~ करण्याचा पदचाताप करीत चैतन्यला हात जोडीत आपल्या बडिलांना म्हणाला—“बाबा, चला आपण आपल्या घरी जाऊ. आपण माझे डोळे ~~आपल्या~~ असे म्हणत त्याने आपल्या बडीलांचा हात धरला व त्यांना घरी घेऊन गेला.

कांशाचा किल्ला

[५]

। चंद्रवर्माने ~~आपल्या~~ सैन्याची योग्यमान्यता ~~आपल्या~~ पंडित अनेक सधूतैतिकांचा सहान ~~आपल्या~~. परंतु ~~आपल्या~~ संपत्तेने नांमने सैन्यानिशि केले वेऊन पोहोचला. पंडितनी आपल्या सैनिकांना ~~आपल्या~~ वेऊन म्हाताऱ्या रक्षणाकरीना निघाला. शत्रूच्या सैनिकांनी किल्ल्याला पादः पादः ~~आपल्या~~ वेवड्यात बंदवशी अजाल त्यांना खांद्या येता... नंतर—]

चंद्रवर्मान्या सैन्याचे व संपत्तेतुध्या सैन्यांचे किल्ल्याच्या दरवाजापाशी भोषण घडू झाले. संपत्तेतुचे सैनिक चंद्रवर्मान्या सैनिकांपेक्षा कित्येक पटीने जास्त होते. तरीमुद्धा चंद्रवर्मान्या सैनिकांसमोर ~~आपल्या~~ टिकाव लागला नाही. परंतु तेव्हां त्यांना समजले की चंद्रवर्माने सैनिक आपल्या सैन्यापेक्षा कमी आहेत तेव्हां ते हिंमत् करून पुढे झाले व लढू लागले.

बराचवेळ दोन्ही सैन्यांत भयंकर युद्ध ~~आपल्या~~. चंद्रवर्माने बराच खयन्न केला परंतु तरी मुद्धा तो किल्ल्याच्या दारापाशी जाऊन पोहोचला नाही तो विचार करू लागला की, आता काय करावे. तेवड्यात ~~आपल्या~~ काही घोडेस्वार येत असण्याचा त्यांना कातोला लागला. दुसऱ्याक्षणी सुवाहने आपला घोडा चंद्रवर्मान्या दिशेकडे नेला. व न्याला म्हटले—“युवराज, आपण

धोड्याच संकटात सापडलो. पाठीमागून आपल्यावर हल्ला करण्याकरीता सर्पकेंतुने नविन धोड्याचे वन मुदस्पळी पाठविले आहे वाटले.

चंद्रवर्माला परिस्थितीत किल्ल्या-च्या आत जाणे असंभव वाटले. दोन्ही सैनिकांच्यामधे सांपडण्यापेक्षा येथून निस-टून जाणे चांगले असे त्यांना वाटू लागले. सेनापती धीरमल्लला त्याच्या परिस्थितीचा अंदाज लागला. व सैनिकांच्या आरडा-ओरड्यात तो मोठमोठ्याने ओरडून म्हणाला—“युवराज, आपल्याला येथून ताबडतोब निघून जावयास पाहिजे. मी आपल्याला माझ्या शिपायांच्या मदतीने

येथून निघून जावयास तयार आहे. येथून सांगतो तुम्ही ताबडतोब निघून जावयास तयार व्हा.”

चंद्रवर्माचा विचार करण्यास मुळा फुरसत नव्हती. पाठीमागून शत्रूसैनिक अगदी येऊ लागले होते. त्यामुळे चंद्रवर्मा किल्ल्याच्या दारापासून मागेवळत जोरजोरात ओरडू लागला—“मुवाहू! त्यान आपली तलवार म्यानातून बाहेर काढली. समोर येईल त्या सैनिकांचे डोकें सपासप घरापासून अलग करू लागला. मुवाहू मुळा आपल्या गालकाचेच अनुकरण करीत त्याच्या पाठीपाठ घोड्याला दोडू लागला.

चंद्रवर्मा व मुवाहू शत्रू सैनिकांना चुक-वून बाहेर येऊ लागले. ते पाहून शत्रूचे सैनिक त्यांचा पाठलाग करू लागले. शत्रू सैनिकांना धीरमल्लने मध्यच अडवले व त्यांच्याशी तो लडू लागला. तो मध्ये मिळताना चंद्रवर्मा व मुवाहू त्यांच्यापासून दूर निघून जाण्याकरीता धोरच्यानाजोरात पळवू लागले.

दोघे धोड्या दूर असलेल्या राजभागा-पासून पुढे निघाले नंतर त्यांनी आपल्या घोड्यांना नगराच्या दक्षिणेकडच्या दार-वाजाकडे वळविले. चंद्रवर्माने मनोमन जाणले की, येथून बाहेरचे मटन आड्याचे

दरवाजा तर एक माघ आहे तो म्हणजे दक्षिणेकडेच दार त्याला माहीत होते की, किल्ल्याची इतर दारे सैनिकांनी घेरली गेली आहेत. ते एकमेव दार कोणता माहीत नाही.

चंद्रवर्मा व मुवाहू दक्षिणेच्या दाराजवळ येऊन पोहोचले व ते जाहल घेऊन को. तेथे कोणी शत्रूचे सैनिक तर नाहीत ना. तेथे शत्रू सैन्यापैकी कोणीच नव्हते काही लोक त्या दारजवळ आले येत होते पाह-सहा शत्रूसैनिक एका बाजूला काढाळ करून गप्पा मारण्यात मग्न झाले होते त्यांचे धोडे त्यांच्यापासून जरा पुढे लुटाना बांधून ठेवलेले होते.

“युवराज, आपल्या सेनापती धीर-मल्लने अद्याप पावेतो शत्रू सैनिकांना रोखून धरलेले असावे. म्हणूनच ते आपला पाठलाग करून इथपर्यंत आले नाहीत. तरी मुळा पाडपाऱ्या सैनिकांना बरोबर ठेऊन तो जास्त काळ त्यांना रोखून धरू शकणार नाही त्यामुळे जेवढे शक्य होईल तेवढे इथून लवकर नगरातून बाहेर पडावयास पाहिजे. आपण येथून एका पल्ल्यात दारपार करून निसटून जावयास पाहिजे.” मुवाहूने आपला विचार चंद्रवर्मा समोर मांडला.

चंद्रवर्माने स्वीकृति सूचक मान हलविली व घोड्याला नुचकाळून जोरात पळविले. तितक्यात दारापाशी गप्पा मारीत उभ्या असलेल्या सैनिकांचे लक्ष त्याच्याकडे गेले. आश्चर्याकित होऊन पाहू लागले व आपली तलवार म्यानातून बाहेर काढून हे: हे: करीत भावत धोड्यांपाशी जाऊ लागले.

“मुवाहू! आपल्याला लवकर दार पार करून जायला पाहिजे. तू आपल्या घोड्याला न धांववता वाटेत येतील त्यांची कत्तल करीत मायंकम कर असे म्हणत चंद्रवर्माने आपला घोडा दरवाजाच्या दिशेने पिटाळला.

त्यात सकळ होळवले व तो जमिनीवर
आणवत घेऊन

तेवढ्यात शत्रुसैनिकांनी घोंड्यावर
स्वार होऊन चंद्रवर्मा व मुवाडूचा पाठलाग
केला. चंद्रवर्माने मागे वळून मुडा पाहिले
नाही व तो आपल्या घोंड्याला टांच
माखून वाहेर ओघ घेता येण्याला
त्याच्या मागांमागे मुवाडू

पुढे चंद्रवर्मा व त्याच्या पाठीमागे मुवाडू
आपल्या घोंड्यात पळवित पुढे गेले
हात त्याचा पाठलाग करीत शत्रु सैन्या-
तील सैनिक कोलाहल करीत तलवारी
सुयेत उडवत येत होते.

युवराज, पोडे पाहून शत्रूचा ताय-
नाट करण मागेपुढे होईल असे वाटते की,
"लोकां आपला पाठलाग करणे मागेपुढे
नाहीत." मुवाडू म्हणाला.

"आपण पाहिली तर सकळ ओढवून
वतल्या माखून होईल आता पावेतो
आपण नगरातून बाहेर निसटून गेल्याचो
वातसो संपेकेंतूला समजली असणार. तो
आपली भारी येना घेऊन आपल्याशी लढा-
वयास नक्कीच येत असणार ह्या सैनिकांना
अजून दूर पर्यंत आपला पाठलाग
करू दे. समोर दिसणाऱ्या पहाडात शिरून
आपण तेथेच त्याचा सातमा करून टाकू."
चंद्रवर्मा त्याला म्हणाला.

चंद्रवर्माचे दोळ्यां नष्ट नाहे' नाच एक
वाण मुरू करीत वाट्या लावता
घसटून निघून गेला. त्याच्या रुढ्या
नाडून पडला "मुवाडू"! असे म्हणत
चंद्रवर्मा जोरात किचाळला व घोंड्याच्या
पाठीवर मान टाकून पडून राहिला.

"युवराज मो अजून पर्यंत जिवंत आहे
असे म्हणत मुवाडून घोंड्याच्या आवाळी
जवळ वाकून पाठीमागे पाहोले तेव्हा
सैनिक वाणान त्याच्यावर नम घरीत होता
त्याने घोंड्याचा लगाम ओढून घेत घट्ट
पकडला होता. ते पाहून मुवाडूला आपल्या-
बरोबर एक शत्रु सैनिक मुडा वाट
लागली ही गोष्ट मुवाडू चंद्रवर्माला
सांगण्याकरीता जाऊ लागला. तोच
त्या घोंडेस्वाराच्या घोंड्याचा मुका
दगडाला लागून तो रस्त्याच्या
कडेला वाकला तेवढ्यात पाठीमागे
वेगाने येणारा घोंडेस्वार त्याच्यावर भाद-
ळला आणि हातात धनुष्यवाण घेत-
लेला सैनिक त्या घडकी चार-पाच
फूट उंच उभेत उडाला व चाक्री जाऊन
आदळला त्याने मांडमांडवाने किकाळ्या
फोंड्या त्याला चिरडून ठाकत बाकोचे
घोंडेस्वार पुढे निघाले.

"धम काय, मुवाडूला व पाहून अत्या-
तंत तो घोंड्यावर दोन वसत विचार

चांदेया

करू लागला. बाकीचे सैनिक त्याला
पडत करण्याकरीता नक्कीच पावले अस-
णार, परंतु परत जवळ येणाऱ्या घोंड्या-
च्या रस्त्याच्या आवाजाने त्याची धार
निराशा झाली. शत्रु सैनिक आपल्या
खाली पडलेल्या मित्राच्याकडे दुर्लक्ष होत
पहाता वेगाने त्याचा पाठलाग करीत
येत होते. परंतु त्याच्यात धनुष्यवाण
घेतलेला कोणीही नव्हता. ते पाहून
त्याला पुन्हा थोडी भाजा वाटू लागली.
कि आपला आपली मुदका शाली

तो म्हणू लागला—"युवराज, शत्रु
सैनिकांच्यात जो धनुष्यवाण होता. तो
त्याच्याच लोकांच्या पायदळी ठार मारला

तेवढ्या अवघोत शत्रुसैनिकांपैकी
तिग्यांनी घोंड्यापाशी जाऊन अट्टापाखून
घोंड्याला सोडविले होते. परंतु दोन
सैनिक तेवढ्यात तलवारी माण्यातून बाहेर
काढून किचाळू लागले. "थावा, नाहीतर
तुमच्या जीवाला धोका आहे! पळून
जाऊ तर मरण नक्की."

"कोणाचा रे, जीव धोक्यात आहे? असे
म्हणत मुवाडून वेगाने पुढे येत असलेल्या
एका सैनिकाचे डोके निमिशार्घात छाटले.
पाठीमागून दुसऱ्या येणाऱ्या एका सैनिकाचे
डोके पण छाटले त्याच्या पाठीमागून
येणाऱ्या एका सैनिकाचे डोके चंद्रवर्माने
छाटायचा प्रयत्न केला परंतु तेवढ्यात

गेला. आता तिचे गणच आपला पाठलाग करीत आहेत. त्याच्याजवळ फक्त तलवारीच आहे. काय आणण येथे पावून त्यांना समजावात पाठवून देऊ या का ?

चंद्रवर्माने पाठीमागे वळून पाहिले. जवळचे तिचे सैनिक येत असलेला दिसत होते. पण ते त्यांना ठार मारणे अशक्य नव्हते परंतु तेवढ्यात पाठीमागून कोणी सैनिक येऊन टपकले तर, असा विचार करीत त्याने आपल्या घोड्याचा वेग कमी केला व रस्त्याच्या एका बाजूला घोडा थांबवला. तेवढ्यात मुवाहू मुढा त्याच्याजवळ येऊन पोहोचला. त्याने मुढा

आपल्या शीबचले ते पाहून शत्रूच्या सैनिकांनी आपापल्यात काही शरी खसखसू केली. ते काय योजना बांधीत होते हेच जाण पण

"मुवराज, हे दृष्ट लोका आपल्याशी लढावधास नहुदा पावरत असावेत आपणच त्यांच्याजवळ जाऊन त्यांना ठार टाकू." मुवाहू म्हणाला.

चंद्रवर्माने सैनिकांकडे दृष्टी टाकत म्हटले— "टिक आहे मुवाहू ! आपल्याला ताबडतोब लोकांना ठार करायला पाहिजे. मोठाजरी वेळ फुकट पालविला. पाठीमागून आणखीन सैनिक येण्याची शक्यता आहे असे म्हणत त्याने आपल्या घोड्याला शत्रू सैनिक जेथे उभे होते तेथे पिटाळले.

चंद्रवर्मा व मुवाहूला आपल्या दिशेने येत असलेले पाहून शत्रू सैनिक अति वेगाने पाठीमागे वळून नगराच्या दिशेने पळू लागले. चंद्रवर्मा घोड्याला लाथ मारून तेज गतीने त्यांच्याजवळ जाण्याकरीता घोड्याला पिटाळू लागला. ते पाहून दुष्पट वेगाने शत्रू सैनिक पाठीमागे वळून पळू लागले.

शत्रूचा पाठलाग करीत करीत एक मैलभर नगराच्या दिशेला मुवाहू व चंद्रवर्माने आपल्या घोड्यांना हाकित

आणले. तेवढ्यात त्यांना अचानक त्यांच्या विरुद्ध दिशेने अनेक शत्रू सैनिक येतांना दिसले. ते दिसताच चंद्रवर्माने आपला घोडा थांबवला. अ पाठीमागे मुवाहूला म्हणाला— 'मुवाहू ! आता कळली ना त्या दुष्ठाचा चाल ! आता आपल्याला इथून पळून जाण्याशिवाय मध्यमर नाही जर आपण तिघांची मदत वमला तर होपवंत ते पाठीमागून सैनिक येऊन आपल्याला पारी वाजून घरीत.' तनर त्याच्या स्वाधीन होण्याशिवाय दुसरा पर्याय नाही.

चंद्रवर्मा व मुवाहू परत वळून पळू लागले. तोच सैनिक मुढा त्यांना पाठलाग करीत त्यांच्या पाठीमागे येऊ लागले. हळूहळू दोघा सैनिकांमोड अंतर कमीकमी होऊ लागले.

"मुवराज ! आता खरोखरी आपण जाळघान सांघडलो आहोत मुवाहू दम टाकत म्हणू लागला. त्याला घोड्यावेगाने पळून नेऊन एकदा वाटत होता.

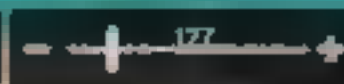
चंद्रवर्माने काहीही उत्तर दिले नाही. फक्त हातानेच इशारा की, एकदम गप्प राहून तो करेल तसे त्याने करावे.

त्याच्या पाठीमागून येणाऱ्या शत्रू सैनिकांना व घोडेस्वाराना अजिबात कल्पना

नव्हती. ते दोघे कोणत्या वाटेने जाणार आहेत. पहाता पहाता रस्त्याला मध्ये कापून ने जंगलात शिरले व पहाडाच्या दिशेने वेगाने जाऊ लागले त्यांच्या पामून मुटक मिळविण्याचा हाच एक उपाय त्याच्या डोक्यात आला.

चंद्रवर्मा व मुवाहू घोड्याला हाकून एकलं होते. चंद्रवर्माने ताडले की, आता जास्त वेळ घोड्याला आपल्या बरोबर नेता येण शक्य नाही. त्याची दृष्टी पाठीमागच्या येणाऱ्या शत्रू सैनिकांकडे वळली. तेही वेग कमी न करता घोड्यांना पळवित मागे घेत होते. त्यांचे घोडे मुढा टाकत होते त्यांच्याही तोडातून

पादरा फेस वाहेर पडत होता. तेवढ्यात त्यांनी नगर पहाडातील शिखराकडे मेली. आता फक्त दोन फर्लांगाच्या अंतरावरच सगळे सैनिक पाठीमागे राहिले होते.

“सुवाहू आता आपल्याला त्या घोड्यावर विसंबून रहाता यणार नाही. हे घोडे कोणत्याही क्षणी आपला प्राण सोडतील तेव्हा माझा विचार आहे की, आपण घोड्यांना दक्षेच सोडून पायीच पहाडात चालत जावे. म्हणजे काही काळ कपून बसला येईल.” असे म्हणत चंद्रवर्मा घोड्यावरून उडी मारून खाली उतरला. त्याच बराचच सुवाहू मुद्धा खाली उतरला.

सगळे सैनिक मुद्धा मीर मीरात उभे राहून आपापल्या घाबरायलेल्या खाली उतरून लागले. व सुवाहू व चंद्रवर्मा जथे उतरून तेथे पळत गेले लागले.

चंद्रवर्माने चौदावागुला एकदा आपली दृष्टी फिरविली व वाजुलाच असलेल्या दगडाच्या कपारी मधल्या झाडाच्या फांदींना धरून खाली उतरून लागला.

सुवाहून मुद्धा त्याचच अनुकरण केले. दोघे दरीत झुकतून उतरून लागले. तेवढ्यात पाठीमागून काही सैनिक तमन उतरून खाली गेले लागले. तेवढ्यात त्यांच्यातील एकाने बांबवत दुसऱ्याला म्हटले— “हाच अनुकरण करण म्हणजे सकाटात सापडण्यासारखे आहे. जर पाय हात घसरला तर खाली वहात जाणाऱ्या नदीत वडून मरू. त्यापेक्षा दक्षेच धावून द्यावे म्हणजे गोडे खाली दरीत धकलून देता येतील.

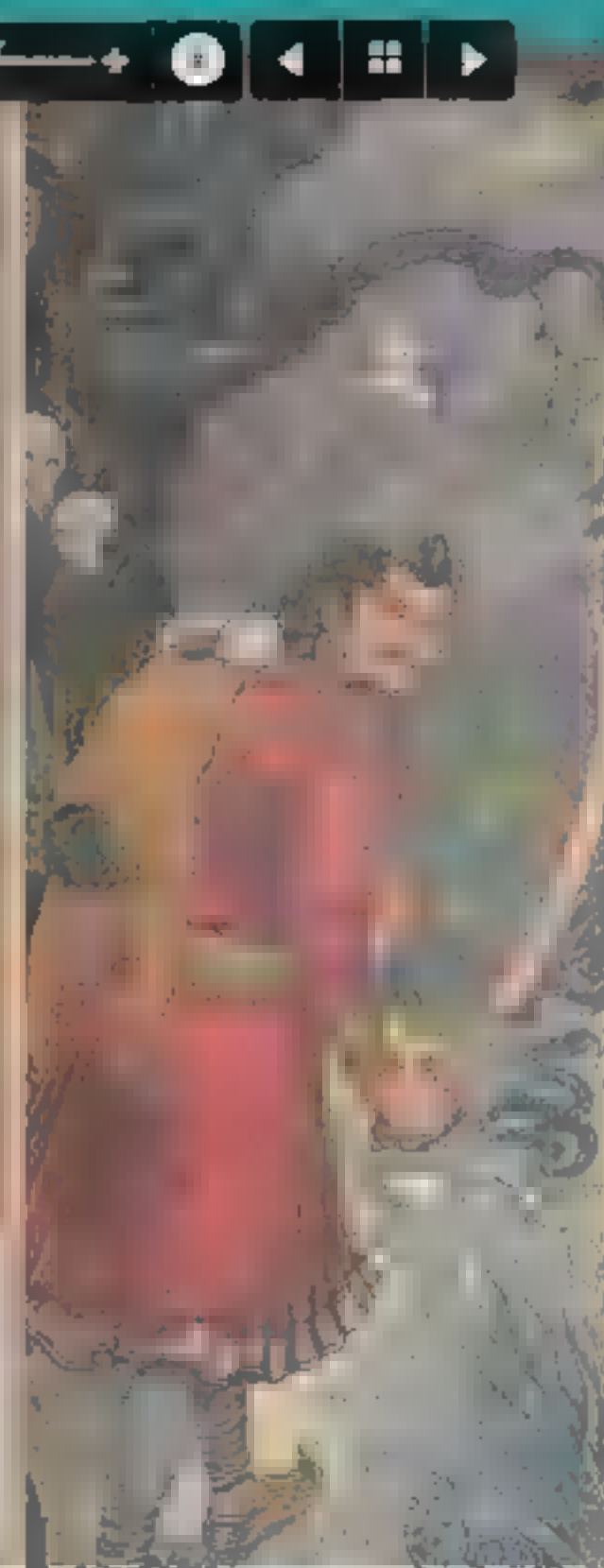
असे म्हणता म्हणता मोठ्या विलाखाड ते वळतून लागले ते चंद्रवर्मा व सुवाहूच्या जवळपास येऊन पडू लागले.

नागमन सुवाहू व चंद्रवर्मा दरीच्या तळाशी आऊन पोहोचले होते. चंद्रवर्माने मान उठवून सगळे सैनिक घेऊन आऊन नगर राकली म्हणाला— “सुवाहू! आता आपल्या समोर दुसरा कोणताही उपाय नाही. तुला पोहायला येते ना! असे म्हणत क्षणार्थात त्याने पाण्याच्या स्त्रावात उडी मारली.

(कनडा)

कवींची चटाओट

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो आराजवळ गेला. प्रेत आचार्य घेतले आणि नेहमी प्रमाणे मीन होऊन स्मशानाच्या दिशेने धावू लागला. तेव्हा प्रताप बराचवेळा म्हणाला— “राजा ! या मध्यरात्रीच्या येळी प्रेत आचार्याकडून उचलून नेण्याचा निर्णय घेतलास त्याबद्दल तुला दोष देत नाही. परंतु राजाचा निर्णय नेहमी बरोबरच असतो असे मात्र नाही संपत्ती किंवा पैसा ह्या दोन्ही गोष्टींची अभिलाषा करणारा माणूस मिळणे दुर्लभ. विवेकशील व्यक्तीस मुद्धा ह्या दोन्ही गोष्टी प्राप्त करण्याकरीता आपली सारी शक्ति खर्ची घालते. तरी केव्हा केव्हा समाजाकडून तो अवहेलनेस पात्र बनते. मी तुला दोन कवी पंक्तींची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कार पूर्वीच्या काळी प्रसन्न नावाचा कवी आपल्या कविता आपण दाखवून राजाश्रम मिळण्याच्या आशेने पाटलीपुत्र नावाच्या राज्यात आला. त्यावेळी महासार नावाचा राजा तेथे राज्य करीत होता. महासार राजा साहित्याचा फार मोठा भोक्ता होता. प्रसन्नने राजाचे दर्शन मिळविण्या कारीता बरीच खटपट केली. परंतु राज्यातील शिपायांमुळे त्याला भेटणे जमले नाही. व त्याचे सर्वे झाले फुकट गेले. त्यामुळे त्याने ती व्यथा एका जवाहिर्याला बोलून दाखविली.

जवाहिर्याने प्रसन्नचे बोलणे ऐकून घेत म्हटले—“कवी महाशय, मला फक्त

हिऱ्याचे मुल्य ठरते माहीत आहे कवितेचे नाही!

जवाहिर्याने म्हणणे ऐकून कवीला उस्ताह आला त्याने आश्रुपात्रे एक कविता त्याला ऐकविली. त्याचा अर्थ असा होता—राजभटाना लाच देणाऱ्या कवीच्या कविता ऐकणाऱ्या राजाने भी केलेल्या कविता न ऐकणेच नास्त धर्मस्कर!

जव्हेच्याला त्याने सांगितलेला अर्थ तितकासा बरोबर समजला नाही. परंतु तेवढ्यात त्याच्या दुकानात पाय ठेवणाऱ्या देवदासला बरोबर समजला. तो महासार राजाचा दरबारी होता. जनतेचे म्हणणे ऐकून देवीदासच्या जिभेवर सरस्वती वास करते आहे. पंडीत व सामान्य जनतेला आनंद देणारा देवीदास आदरणीय आहे.

देवीदासला पहाठाच जव्हेच्याने उठून त्याचे पुर्वक स्वागत केले. देवीदासने जव्हेच्याला नजरेनेच इशारा केला की, त्याच्याकडे आलेल्या त्या अतोऊती माणसांस आपला परीचय त्याने वक्तव्य देऊ नये. नंतर त्याने वळून प्रसन्नकडे पहात म्हटले—“आपण दिसावयास एका महापंडीतासारखे वाटता. त्यामुळे आपल्याला राजभटाना नाही परंतु राजाचा आश्रय घ्यावयास पाहिजे!”

ह्यास तोडगा म्हणून की काय, प्रसन्नने सजून एक कविता त्याला ऐकविली की प्रसन्नची तो कविता ऐकून गजाला हे समजून पाहिजे. आजपर्यंत ऐकलेल्या कविता निरसच ऐकल्या आणि त्या भीतनेच की राजाच्या दरबारातील कवींनी प्रसन्नला राजाचे दर्शन करण्याची संधी दिली नाही. असा कवीतेचा भावार्थ होता.

देवीदासने हळूहळू वानवित म्हटले—“आपली कविता अत्यंत प्रशंसा करण्याजोगी आहे आपल्याला राजाचे दर्शन घडवून देईन.” असे म्हणत देवीदासने प्रसन्नला आपला परिचय दिला.

देवीदास राजाच्या दरबारातील कवी आहे हे समजताच प्रसन्न गेला म्हणाला—“महानुभाव, आपली माहीती नसल्यामुळे मी तोंडाचा घेंदेल बरळून गेलो. पण सर सोंगतो आपल्याला मी गृह मानतो.”

“अतिशयोक्ति मुढा कवितेचा एक अलंकारच असतो.” देवीदास व त्याला बरोबर घेऊन तो राजा महासारच्या दरबारात गेला. त्याने प्रसन्नची आपल्या बरोबर कथा वच्चेने ओळख झाली हे सविस्तर सांगितले.

राजा महासारला अत्यंत आनंद झालातो म्हणाला—“कवीवर, जर आपण देवीदासच्या प्रशंसेला प्राप्त झाला असाल तर आपण नक्कीच महाकवी असाल.” असे म्हणत राजाने त्याला दरबारात ठेवून घेतले.

प्रसन्नने जागत्या प्रकारे किती संपादन केली जनतेला पटवून दिले की, देवीदास नंतर राजदरबारात आपणच त्याच्या बरोबरीचे कवी आहोत.

एकदा राज्यात धार्मिक भांडणतंडे सुरू आले. प्रजा बीर शैव बीर वैष्णव, जैन, असे धर्म समजून आपापसात हिंसाकांड करू लागली. राजाने जनते मधील त्याच्या विचार प्रणालीचा बदलण्याचा पुष्कळ प्रयत्न केला

परंतु त्याचा काही फायदा झाला नाही. मंत्र्याने आपला विचार राजाच्या पुढे मांडला तो म्हणाला—“महाराज, जनतेचे विचार बदलण्याकरीता उत्तम पुस्तके उपयोगी पद्धतात. वेदांत तर असचे सांगितले जाते की परमात्मा हा एकच आहे. त्यामुळे वेदांचे सारतत्त्व जर लोकभाषेच्या शैलीत आपण जनतेपुढे मांडले तर नक्कीच प्रजेत बदल घडून येईल.”

राजा महाराजला मंत्र्याचे म्हणणे पसंत पडले. त्याला यात लागले त्या काम-कारीला वेदीदास ह्यान काम तो समर्थ आहे परंतु मंत्री म्हणाला—“वेदांचे सारतत्त्व लोकभाषेच्या शैलीत समजणारा एकजण आहे हे सभेचे नाही. असे समजले

आहे की, प्रसन्न मुद्रा अर्थातच माणसाने समर्थ कधी आहे. त्यामुळे आपण त्याची जबाबदारी देवीदास बरोबर प्रसन्न बर मुद्रा घेऊवावी.

ह्यावर राजाने दोन्ही कवींना ओलावून घेतले. योजनेनुसार दोघांवर ह्या कार्याची जबाबदारी ठाकली.

राजाचा आदेश मिळताच प्रसन्न म्हणाला—“महाराज, वेदांचे सारतत्त्व जर साधारण प्रजेच्या समोर मांडावयास पाहिजे असेल तर ते प्रथम आप्णांला पूर्णतया समजणे गरजेची आहे हे काम एक दोन कवींच्याकडून करून घेणे अवय्य नाही. महापंडीतांच्या बरोबर चर्चा करून त्यानंतर हे काव्य रूपाने मांडले पाहिजे.

परंतु ह्या उलट देवीदासने आपला विचार व्यक्त केला—“महाराज, तर ह्या कोणाचीही आवश्यकता नाही. मी एकटाच हे काम पूर्ण करू शकतो. मला दोन महिन्यांचा अवधी द्या!”

ह्यावर राजाने दोन्ही कवींवर सोपवले म्हटले “तुमच्या पैकी जो कोणी हे काम प्रथम पूर्ण करेल त्याला एक नाम रुपये वस्तीस दिले जाईल.”

दोघा कवींनी आपल्या कामास सुरवात केली. देवीदास हि संस्कृत पद्योल महान पंडीत होते. त्यांना कोणतीही कठीण असलेली भाषा सोप्याने समजत असे. त्यामुळे त्यांनी वेदांचे मनन करून लोक-भाषेत त्याची कार्यरचना करण्यास सुरवात

केली. आपल्याला दिलेल्या वेळानुसार दोन आठवडे आधीच त्याची काव्य रचना पूर्ण तयार झाली.

प्रसन्नला संस्कृत समजत होते परंतु त्यात तो प्रविष्ट नव्हता. त्याने इतर कवींच्या वैदिक पंडीतांच्या तोंडून वेदांचे विदलपण ऐकले नंतर त्याने विद्वावयास सुरवात केली. त्यामुळे ते काम करण्यास दोन महिने लागले.

देवीदास प्रसन्नच्या पांज्यरचने संबंधी माहिती घुसण्याकडून काढून घेत होते. त्यांनी प्रसन्नच्या बाधी दोन आठवडे आपले कार्य पूर्ण केले तरी सुद्धा त्यांनी त्याला जास्त महत्त्व दिले नाही. त्यांना हेच लोकांना दर्शवून दावयाचे होते की,

आपल्यापेक्षा तो कुशलता पूर्वक काव्य-रचना करण्यास सक्षम नाही.

अशा विचाराने देवीदास म्हणाले- "काव्य पूर्ण होण्याची वाट पहात राहिले. तत्तर राजाला भेटून म्हणाले- "महाशुभ! मी व प्रसन्नने जवळजवळ एकाच वेळ पर्यंत आपल्या काव्य-रचनेचे कार्य पूर्ण केले आहे. तेव्हा आपण आमच्या दोघांच्या काव्य-रचनेतील श्रेष्ठ काव्याला बसोस द्यावे."

पण कोणत्या काव्याला बसोस द्यावे हा निर्णय घेणे राजाला कठीण वाटू लागले. त्याच्या माधी साधारण उत्तम रचनेची परिक्षा घेण्या करीता राजा देवीदासची

मदत घेत घेत. आता तर राजा देवीदास काव्य-रचना चढाओढीत आली तेव्हा ह्याचा निकाल कोण लावणार?

हेच काळी संध्याकालीन कर्मधर्मसंयोगाने चिरंजीवी एक सर्वविद्याशास्त्रात पारंगत असलेला माणूस देशाटन करीत पाटलीपुत्रच्या राजदरबारात येऊन पोहचला. राजाने त्याचा उचित आदरसत्कार केला. आपल्या समोर आलेली कठीण समस्या तोव्यभास व त्याचा निकाल देण्याची त्यास अनुमती दिली.

चिरंजीवीने दोन्ही काव्ये समोर मांडून त्याने सखोल अध्ययन केले व म्हटले- "महाराज, ही दोन्हीही काव्ये उत्तम आहेत व दोन्ही बक्षीसास पात्र आहेत."

हा निर्णय ऐकून देवीदास म्हणाले- "माझे काव्य तर एकाच्याच कडून तयार केले गेले आहे. सरे पाहिले तर पूर्ण व्हायच्या भाषी दोन माळवडे मी पूर्ण केले आहे. परंतु त्याला सुद्धा चढाओढीत-संधी मिळावी ह्या हेतूने मी दोन महिने पाहिलो. प्रसन्नने त्याची काव्य-रचना पूर्ण करण्या करीता अनेक वैदिक पंडितां-बरोबर चर्चा करून मगच आपले कार्य पूर्ण केले आहे. त्यामुळे आपण बक्षीस देण्या भाषी ह्या गोष्टीचा पूर्ण सरासार विचार करावा."

राजा चिरंजीवीने आग्रह करीत विचारले- "काय तु एकट्याने महा अठथड्याच्या वेदांचे सार काव्य रूपात उतरवलेस? ह्या गोष्टीवर तर विश्वास बसत नाही."

तेव्हा ह्याने उत्तर देत देवीदास म्हणाला- "ह्याहुनही अनेक अद्भुत कामे मी केलेली आहेत मी एका वर्षाच्या आत 'महाभारत' आणि दोन वर्षांच्या आत 'अष्टादश पुराण' ह्यांचा अनुवाद लिहीला आहे."

राजा सद्भासात म्हणाला- "देवीदासने सांगितलेले सर्व सरे आहेत!"

असे जर होते त्यावेळी वेदांचे सार रूपात तुम्ही पूर्ण केलेस तर त्याचे बक्षीस ताबडतोब नाही घेतलेस? आता ह्याचा निर्णय देणे माझ्या हातात आहे. तेव्हा आपला काव्य विचार आहे?" चिरंजीवीने विचारले.

काव्यलक्षणांना सुरेखरी समजून घेणाऱ्याला माझ्या काव्यात व प्रसन्नच्या काव्यातला फरक समजेल मी असा विचार केला की, मला लवकर काव्या संपण्या करीता बक्षीस नको तर अत्युत्तम रचना केल्याच्या रूपात मला बक्षीस मिळाले पाहिजे.

"महानृभाव, देवीदास संस्कृत भाषेत मला खाल्ले मोठे पण देऊ नका.

त्याचे जास्त नाही. त्याच्या मी अगदी छोटा बक्षीस बक्षीस मिळविण्याच्या आशेने नाही तर जनते-समोर आपली काव्य-रचना उपयोगास पदायी ह्या हेतूने मी लिहीली जर आपल्या जोकाचा हाच विचार असेल की, माझे काव्य देवीदासच्या काव्या समान आहे तर ते ऐकून मला आश्चर्यच वाटते आहे. की मी देवीदासच्या बरोबरीचा कवी असलो. देवीदास मला गुरू समान आहेत! प्रसन्नने विनयतेने उत्तर दिले.

चिरंजीवीने बक्षीसास पात्र असल्याचे सांगितले त्यावर राजाने त्याचा निर्णय मान्य केला.

बंधवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—
“राजा, चिरंजीवीने निर्णय दिलेला राजा
महासारने योग्य मानला. हे कारण पुढे
ठेवले तर महापंडीत व महाकवी असलेला
देवीदास ह्यांच्यावर अन्यायच केला गेला
ना? ह्यात चिरंजीवीने पक्षपात तर केला
नाही. त्याने देवीदास पेक्षा कमी प्रतिभा
असलेल्या प्रसन्नला कां दक्षीस देऊ केले?
याचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तु
दिले नाहीस, तर परिणाम तुला माहीतच
आहे, तुझ्या होवयाची शक्यते होऊन
तुझ्याच पायावर जोळ लागतील.

चक्रमादित्य म्हणाला—“ह्या गोष्टीची
गंवाच नाही की, देवीदास हा एक उत्तम
कवी होता. परंतु प्रसन्न सुद्धा चढाओढीत
भाग घेऊन त्याच्या काव्याची रचना
कारून त्याच्या बरोबरीने पुढे त्यामुळे
आता दोघही समान दर्जाचे कवी
मणले होते. अशा परिस्थितीत
दक्षीस काणाला द्यावयाचे? दोन्ही
कवींच्यात जर निराक्षिप्त केल तर देवीदास

स्वतः आपल्या प्रजेची स्तुती गाई तो
अहंकारी स्वभावचा होता. त्याला वाटत
होते की, आपल्याहून कवी दुसरा
कोणीच असू शकणार नाही. हेच त्याच्या
पतनास कारणीभूत ठरले. त्याची इतकी
तळमळ होती की, आपल्यालाच वक्षिप्त
मिलाले पाहिजे. त्यामुळे एक गोष्ट स्पष्ट
होते की, त्याला स्वतःच्या यत्नाबरोबर
पेक्षाघोषण हाव होती. असा माणूस
जिवनात विषाद भर चढू
शकणार नाही परंतु दयालूत
तो विनयपिल होता. त्यामुळे तो
अनु शकला अशा स्थितीत समान
असलेल्या कवींमध्ये स्वभावने
प्रसन्नालाच वक्षिप्त वेण त्यासमते ठरते
मग काम चिरंजीवीने केले. त्याच्या मध्ये
कुठल्याही प्रकारची पक्षपाताची भावना
नाही.”

अशा तऱ्हेने राजाच मोन भग होताच
वेताळ प्रताराह अदृश्य झाला आणि मांडला
नाऊन लोकांकडे पावला. (कालिका)

सहनशक्तिसमधे स्वार्थ

कोण्या एका गावात रामानंद चंद्रकांत
गावाचे दोन मित्र रहात होते. त्या
दोघांच्यात इतकी गाढ मैत्री होती की,
पहिल्याच्याला दुसऱ्याला येई की, ते दोघे सव्यं
भाऊ तर नाहीत ना! आणि त्यांच्या
मेकीचा ते लोकडेव करीत. रामानंद
राज्यात भयंकर रागीट होता. तो
लोकांवर उखडत असे. परंतु रामानंद
ज्ञान स्वभावचा होता, म्हणून तो आपल्या
मित्राच्या भांडणामधे कधी नसे.

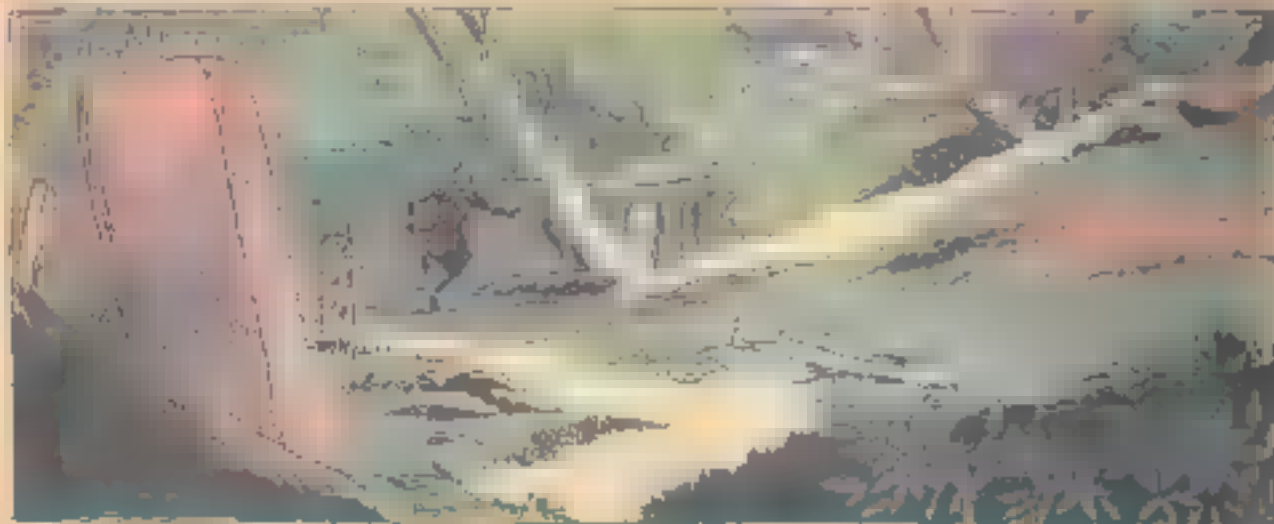
एकदा चंद्रकांतच्या घरी काही
कारणाने एक मेजवानी होती. त्याचे
निमंत्रण घेऊन एक विश्वंभर नावाचा
फुशारक्या मारणारा घमेदी माणूस त्या
मेजवानीला आला. विश्वंभर फुशारक्या
मारण्यात एक नंबरचा पटाईत होता. तो
जहान मोठ्याचा विचार न करताच समोर
पेणाच्या माणसांची टिंगल करीत असे. तो

व्यवहाराच्या गप्पा करीत चंद्रकांतच्या
जवळ जाऊन पोहोचला. रामानंदला
माहीत होते की, हे दोघेजण एकापेक्षा एक
निजासल्लोर आहेत. त्यामुळे त्या दोघांना
तो बराच वेळ एकत्र राहू देत नसे.

विश्वंभर भारता भारता म्हणाला—
“मित्रा, मोठी मेजवानी करायला
कार्यक्रम ठेवला आहेस! काय, ह्या वर्षी
शेतीत चांगली मिळकत झाली वाटते?”

“छे! तसे काही नाही, मी ह्या करीता
हा कार्यक्रम ठेवला होता की, माझ्या
मिळकतीला कोणाची दृष्ट लागू नये!”

हे ऐकताच विश्वंभरचा जळफळाट झाला.
पण क्षणभर धांवत तो म्हणाला—“पण
काही म्हण बाबा, एवढी मोठी मेजवानी
व मनोरंजन ठेवलेस तरी, काही लोकांची
दृष्टीच वाईट असते त्यांच्या चांगला परि-
णाम होत नाही. त्यामुळे ह्या वर्षी तर

Restore

127

माझ्या घातात चांगलं पिकं आलंय नाही.”
 “भाणजे ह्याचा माती काढली असाय ना.”
 रागाने विचारले.

“मी तसे काही म्हणाली नाही. तर माझी बुष्ट लागण्याची गोष्ट सादलीस!” दिव्येश्वर आवेशात दावाच्यात भांडणे सुरू झाली. मेजवानीला आलेली सर्वजण त्यांच्याकडे वळून पाहू लागले. रामानंद तेथे आला. सर्व गोष्ट ऐकून बसून म्हणाला—“चंद्रकांत अरे! ते तुझ घर आहे तुझ्या घरी समा-रंभाळा आलेल्या लोकांचा केवणे तुझं कर्तव्य आहे.

रामानंदन त्या प्रकारे चंद्रकांतला सम-जावले तसेच मेजवानीला आलेल्या सर्वांनी त्याला सांगितले.

खरे तर त्याच क्षणाचा ते भांडण मिटले परंतु त्या दिवसापासून चंद्रकांतने रागानेच जीव जगला. एकदा रामानंदनेच चंद्रकांत बरोबर बोलण्याचा प्रयत्न केला परंतु त्याने तोंड बंद ठेवले.

आपल्या मित्राचे व बोलण्याचे कारण हे समजवता तो तसाच दिवशी चंद्रकांतच्या घरी गेला व पत्नीला त्यानं विचारले—“बहिनी, पहा! मीन पहाताय तोंड फिरवतो काय.”

तुमच्यावर रागावला आहेत. घरी आलेल्या सर्व पाहुण्यांच्या समोर तुम्ही त्याला गोष्टी सांगून उपदेश द्या. त्यामला पणतुहीही जी, हा झालेला अपमान मी जन्मभर विसरणार नाही.” चंद्रकांतच्या बायकोने सांगितले.

“आम्ही दोघे कंक बघायासून भावा-ला आलो, जर का मी सांगितले नाही.” त्याला आवडली नाही तर तेथल्या तेथे मला कां सांगितले नाही हेच कारण घेऊन तो एकदम बैची तोंडप्यास प्रवृत्त झाला. चंद्रकांतने असा वाटून विचारले.

“तुम्हाला तर त्याचा माहीत आहे. त्याचा घर समजले तुम्ही मला भेटायला इथे आला होतात. ते माझ्या-वर काढतील तुम्ही त्याच्या मनात रुजवारा काढा काढण्याचा काही तरी उपाय करा.” चंद्रकांतची बायको म्हणाली.

ह्या गोष्टींमधून काही दिवसांनी नऊ चंद्रकांतचा मुलगा कोणत्यातरी रोगाने आजारी अनेक वैद्यांनी ऐकून औषधांपेचार केले परंतु कोणत्याही औषधाचा फायदा नाही रामानंदला मोठी फार औषधाविषयी माहीती होती. लोकांनी चंद्रकांतला दिला. ते रामानंदकडून काही औषधापाणी काढून घेत नाहीत तरी त्यानं तिरं दुर्लक्ष केले.

त्यानं वेळी एकरा घरापर्यंत परी एक साधू आज चंद्रकांतन त्या साधूचा आदर प्रत्येक केला व नमस्कार करून बापूला मुलाच्या आजराविषयी सांगितले.

साधूने मुलाला निरखून पहात म्हटले—“तुम्ह्यांत महत्त्वही स्वार्थी आहेत! आपलं हितचिंतक दास्त सुखी आनंदी असलेले मुला पहावत नाही. तुझ्यात सहनशिलता नाही भल्याकरीता सांगितलेल्या गोष्टी मुला लपत नाहीत. तुझ्या बसलेल्या दुर्गुण तुझ्या साऱ्या कुटुंबाला

“साधू महाराज, कोणोतरी माझ्या वृद्ध चुकीची कल्पना आपल्याला दिलेली आहे. खरे सांगू शर माझ्या मने जी सहनशिलता आहे ना दुसऱ्या कोणाच्यात नाही. मी माझ्या मुलाकरीता काहीही करावयास तयार आहे! तुम्ही मला तृप्त करा!” चंद्रकांत म्हणाला.

“इतकं देहा कोसावर एक शंकराचे देवालय आहे. चालत जाऊन देवाचे दर्शन करून परत ये. मी तुझ्या हातात ज्या औषधाच्या पुरुषा देईन त्या तू ईश्वराला तेच औषध प्रसाद वनून त्या मुलाचा रोग नष्ट करेल.” साधूने सांगितले.

मान्य केली व म्हणले—स्वामी, मी तुम्ही सांगितल्या गोष्टीचे पालन करेन.”

दशा मैल दूर चालणं म्हणजे कष्टाचे काम आहे पण एक गोष्ट लक्षात ठेव. चालताना थोडी थुदा चिह्न घेऊन मनात आणता कामा नये. रस्त्यात कुठही थोडी-सुद्धा विथ्वांती घेता कामा नये. परमेश्वराचे दर्शन घेऊन गुलट पावली तुला घरी आले पाहोजं समजले!” साधू म्हणाला.

चंद्रकांतने साधूने सांगितलेले सर्व म्हणणे मान्य केले व तो त्या साधूने दिलेल्या औषधाच्या पुढ्या घेऊन शंकराच्या देवळाकडे निघाला. दशन घेऊन कुठही विथ्वांती घेता रात्रीच्या आत तो घरी आला.

साधूनी नाट्या आश्चर्याने त्याच्याकडे पाहिले व विचारले “तू इतक्या लवकर परत आलास?”

“मी मूलाला लवकर आराम पदावा घ्यायला घाईघाईने जाऊन परत आलो.”

“तू काणावर बागातर केला नाहीस ना? ताधून विचारले.

“नाही नाही! साधू म्हणारात! काय भासा मी त्या औषधाच्या पुढ्या मूलाला का?” चंद्रकांतने विचारले.

“नाही तू एक स्वार्थी आहेस. औषधं तू स्वार्थीपणापासून मुक्त होणार नाहीस. औषधं तुझा प्रणाम अर्जारातून घरा होणार नाही” साधू गंभीरतेने म्हणाले.

“महात्मन्, आपण म्हणता? मी माझ्या मुलाकरीता एक दिवसाच्या आत दशा कोम लाव चालून राडून आलो. अणा परिस्थितीत मी काय करायला शकत स्वार्थी माणसाच्यात काय अशा प्रकारची सहनशिलता असू शकते. चंद्रकांतने साधूला विचारले.

“एक, परमेश्वर तर आपल्याला डोळ्यांना दिसत नाही देवळात फक्त म्याचो दगडी मुर्ती असते. तू आमच्या तिघांवर विश्वास ठेऊन इतकी सहनशिलता दाखविलास हो ना?” साधूने विचारले.

साधू गंभीर होत म्हणाला—“तुझ्या सहनशिलता भरलेली आहे. त्या सहनशिलतेचा उपयोग तू आपल्या मित्रांच्या बरोबर का नाही अधिकारा सारखा प्रदर्शित करत त्या क्षणाला तुझ्या मनामध्ये जी सहन शक्ति आली, अरे ती केवळ तुझ्या स्वायां करीता आली आहे. त्यामुळे तू दगडी पुतळ्यावर मुट्टा विश्वास दाखवा शील. कारण तुझी तशी सहनशिलता नाही समोर असलेला मनुष्यावर तुझा विश्वास नाही असे का?”

“महात्मन्, तू जात आहेस मा. सर्वांच्यावर एकाच तऱ्हेची प्रकट करतो. अ संयमी नाहीत त्यांनाच वाटत की माझ्यात सहनशिलता नाही.” अश्यात फाफळतीने म्हणाला.

“हे जर म्हणणं हात तर तुला दयापथ इतके आवडत नाहीत की कष्ट दिले.” असे म्हणत साधून आपली मुकली दाडी मिशा काढून टाकल्या. साधूच्या देवात आलेला मान्य रामानंदन होता.

त्याला पाहून आश्चर्यचकित होत चंद्रकांत म्हणाला—“अरे तू?”

“वहिनीच्या सरमानच मी हे सोंप घेतले. अरे तर तुझा मुलगा अविज्ञात माजारी नाही माझ्या हातून थोडी चुक झाली असे समजून तू तर आपली किथेक दर्जापासूनची मंत्रा तोंडन टाकली होतीस. तुझी मंत्री कायम रहावी आशा करीता मी हे एक नाटक रचले.” रामानंद म्हणाला.

अशा तऱ्हेन चंद्रकांतला त्याची चुक उमगली ती म्हणाला—“तू आपली मंत्री कायम टिकावी त्या करीता हे नाटक कलस. माझ्याकडून अशा तऱ्हेची चुक कधी होणार नाही. मी निश्चायी पण तय्यम सहनशिलता ठेवून रहाण्याचा प्रयत्न करीत राहीन.

अशा तऱ्हेन व दोघ मित्र पूर्वी पक्षा अधिकच भावा-भावा प्रमाण सत्य ठरून आत्मियतेने कोक वधे आपले आयुष्य आनंदात घालिव लागले.

दारूचा परिणाम

ब्रह्मरत्न काशीच्या गादीवर असता जोषि-
सत्यांनी पंथीत वंशातील एक ~~...~~
गादी. ~~...~~ अन्म वंशला ययाच्या
विशाल्या वर्षापर्यंत त्यांनी समस्त ~~...~~
अश्वत्थाने गरुड महापर्वताच्या ~~...~~ सर्व
शिखरांवर संपादन केले.

त्याच्या आईवडिलांनी ~~...~~ जन्म
करून देण्याचा विचार केला परंतु त्यांना
तो श्रावडला नाही उलट त्यांनी सन्मस
घेतला. ~~...~~ ते घर सोडून हिमालयात गेल
जेथे एक सुंदर आश्रम तयार ~~...~~ स्थ
राहू लागले.

एकदा जोषिसत्यांनी वर्षावृत्तीतील चार
महिने श्रावस्ती गावात काढले नंतर
आपल्या शिष्यांना घेऊन ते भद्रवती
नावाच्या गावी पोहोचले. तेथून थोड्या
दूरवर एक नदी ~~...~~ अंबलीय नावाचे एक
प्रसिद्ध तिर्थक्षेत्र होते. ते आपल्या सर्व

शिष्यांसाठी ~~...~~ त्या तिर्थक्षेत्राच्या निघाले
त्या तिर्थक्षेत्राच्या ठिकाणी एका मुनीचा
आश्रम ~~...~~ त्या आश्रमाच्या
आत ~~...~~ कीर्तिका ~~...~~ विपारी साप
~~...~~ त्यामुळे गावातल्या लोकांनी जोषि-
~~...~~ शिष्यांवर आश्रमात रोकाळे की, आपण
आश्रमाच्या आत ~~...~~ नवे

जोषिसत्यांच्या शिष्य गणाला सांगत त्या-
चिर नावाच्या एक शिष्य होता. तो गंध
~~...~~ प्रतिष्ठा होता ~~...~~ त्याच दरोवर
पराक्रमी नाहमी होता तो जोषिसत्त्व व
इतर शिष्यांपासून थोडा वेगळा होऊन त्या
मुनीच्या आश्रमात गेला.

त्याच्या वेळी आश्रमात मुनी नव्हते.
सांगत स्याचिरने आश्रमात प्रवेश करून
एका जागी ~~...~~ पसरून त्यावर वसला
त्याच क्षणी एक भयंकर विपारी नाग
फुसकार करीत बाहेर आला व त्यान

आपला फणा ~~...~~ परंतु सांगत
स्याचिर दरोही दगमगला नाही त्याने
त्या सर्पाचा विचारले- "कायरे, तुझे ~~...~~
अंबक कीर्तिका आहे?"

हा प्रश्न ऐकताच सर्प कुत्काराळ लागला.
त्याच्या तोंडून काळा ~~...~~ घूर बाहेर पडू
लागला. स्याचिरच्या तोंडातूनही घूर बाहेर
आला. काही वेळाने सर्पाच्या तोंडातून
आगीच्या ~~...~~ बाहेर पडू ~~...~~

अशा तऱ्हेने चार पाच मिनिटे स्याचिर
व त्या विपारी सर्पाचे ~~...~~ शक्ति
सामर्थ्याचे प्रदर्शन एकत्रित करवले.

"अंबक कीर्तिका मला माहीत आहेत
की, ह्या तिर्थात स्नान करावयास ~~...~~
भयंकरांना तू दसले आहेस व ते ~~...~~ मरण
पावले आहेत." असे म्हणत स्याचिरने
सर्पाच्या तोंडातले ~~...~~ काढून त्याच्या
शिपंत सोडून दिले.

ह्या घटनेनंतर थोड्या दिवसाने जोषि-
सत्त्व भद्रवतीतून निघून कोशाम्बी गावात
पोहोचले. त्या विपारी सर्पाच्या शरिरा-
तील विष स्याचिरने ~~...~~ समाचार
वणच्या ~~...~~ आजूबाजूच्या गावात
पसरला. कोशाम्बीच्या नगरवासीयांनी
जोषिसत्त्वाचे आगत्यपूर्व स्वागत केले व
त्यांचे गावातील एका मोठ्या उद्यानात
तुम्हालाची व्यवस्था ~~...~~

दुसऱ्या दिवशी सकाळी गावातील काही
लोकांनी जोषिसत्त्वाचे दर्शन घेतले. नंतर
त्यांनी आपल्या काही सहाध्यायांसह एका
गावाच्या खाली ज्ञानलोक ~~...~~ स्वा-
चिरच्या जवळ जाऊन त्यांना विचारले-
"तुम्ही तर फार दूरवर असल्याचा हिमा
क्यात रहाणारे आहात. त्यामुळे तुम्हाला
यथे जल्मीच्या अम्लु मिळणे दुर्लभ होत
असावे. तरीच जर काही अस्तु आपल्याला
पाहिजे असेल तर ताबडतोब आशा करावी
म्हणजे ती आम्ही तुम्हाला लगेच आपणूत
देऊ." पण स्याचिर गप्प राहिला.

त्यावर जोषिसत्त्वाचे दोन शिष्य
म्हणाले-"जरे बाबाला, आम्हाला पारावत

मंदिराचे सेवन करावयाचे आहे. परंतु अक्षाप पावेली ती दाऊ आम्हांला मिळाली नाही. त्यामुळे ती दाऊ तयार करून आपल्याकडे पाठवून द्यावी.

त्या लोकांनी ती गोष्ट मान्य केली. दुपारपर्यंत ती दाऊ तयार केली. व एका माणसाच्या घरांत लपवून ठेवली. स्थाविरला आपल्या बरोबर घेऊन गेले.

स्थाविरने पारवत दाऊचे प्राशन करण्यास सुरुवात केली. हळूहळू अंमळ त्याला येऊ लागला ती एकदम उठून उभा राहिला. आणि गावाच्या वेशीशी तेथे खाली गेलामुळे. त्याच्या माथिदारानी त्याला आपल्या सांघावर उचलून आणून बोधिसत्वाच्या पायी आणून त्याला अशा तऱ्हेने ठेवले की त्याचे डोक त्याच्या पांऊलांना स्पर्श करेल असे.

परंतु स्थाविर रागासागाने उठून बसला व बोधिसत्वाच्याकडे पाय ओपला. त्यावर बोधिसत्व हसू लागला. त्यांनी आपल्या शिष्यांना विचारले-

"अब्रिश्तानेले मोठ्या नायनाट करणारा कोण माणूस आहे? शिष्यांनी उत्तर दिले-"स्वाविर!"

"काय मग त्या अशा अवस्थेत मादया पाणसावाला स्वाविर वडा करू शकत काय?" बोधिसत्वांनी विचारले "नाही, नाही, गुरुदेव!" शिष्या म्हणाले.

"तर भग, तुम्हो हे विसरू नका की, दाऊ प्याल्याने नद्याचे येत नाही. बरोबर त्याची सुडी घडत होते. त्यामुळे मी आजपासून एक नियम घालतो की त्या दाणा पासून कोणोही दाऊचे सेवन करावयाचे नाही." बोधिसत्व गंभीर होत म्हणाले.

दाऊची गुंगी उतरल्यावर स्थाविर बोधिसत्वाच्या पायाशी लोटांगण घालीत येऊन पडला व पदचोतापाने होरपळू लागला. त्यावर बोधिसत्वांनी त्याला दोन्ही हातांनी त्याला दाऊ पासूनचे होणारे दुष्परिणाम ऐकवले.

आपल्या नद्या :

सरस्वती

गौतम ऋषिंना एकूण द्वादश वित नामाची तीन मुले होती. त्यांच्यातला धाकटा छिन्न हा बालस्थापासूनच एका पंडीत रुपाची प्रसिद्ध होत. तपोवनात रहाणारे सर्व ऋषि मुनी त्याची भूप वावाणणी करीत असत.

गौतम ऋषिंना ही मुले होती पारवती ओरुल्लेख ती तिचे एकदा आचमापून बाहेर पडून इतर ठिकाणी रहाणाऱ्या आपल्या-वहिलाच्या शिष्यगणाना पहावयास निघाली. गौतम ऋषिच्या शिष्यांनी त्या निघाचे स्वागत करून त्याला बागेच्या कडेला आसरा देऊन तिच्या पदचोतापाने चित्तने गावविर जाणना विजय-वभाव पाडला.

काही दिवसांनी ते तिन्ही ऋषिकुमार अनेक गाई सोने व आभूषणे भेटी घेऊन आपल्या आश्रनात परत निघाले. वशिष्ठा कोळ पाहून त्यांनी गत करण्याच्या विचार मनांत आणला.

होते पाहते पाहते डिलखा इत नम्र
होते त्यामुळे त्या दादल्या मध्य-
गटेनच गुप्तस्थाने ठेवून केला की,
आपला निव्वला ते काही मिठा कापले
विचारे आहे त्याच्या वरतले मला
माझ ही होत आहे विचारा पडते
नसले त्यामुळे ती मलाच विचार
पडला आदल्या दादल्या दादल्या
माझ्याकडे पुढे आलेच निव्वला ते मा

आदल्या निव्वला निव्वलाच दादल्या व विचारे
होतेही दादल्याच दादल्याच दादल्या
व दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
भेटीच्या वस्तुची मिमही पेंतनी व
माई। हांकोत ते भाषल्या दादले निव्वला
दादल्या भाषले. परंतु विचारे दादल्या
भाषल्या हांकाकडे त्यानी बांधून
झुजून दादल्या केले.

त्याच काही आदल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्या आपले दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच

दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच

दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच

दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच
दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच दादल्याच

जाता ते त्याची पूर्ती करण्याकरीता माझ्याकडे येतात. तेव्हा हा सगळा त्या त्याची लोकांचा दोष आहे. आणि जर लोक मला गहाल्ला तर मी त्यांच्या आज्ञांनुसार त्यांचा व्यवहार करतो. आणि आणखी दुसरी गोष्ट प्रजेने भाषा आदर सत्कार केला तरी त्याचे मोणतेंही नुकसान होत नाही ते लोक थोडे नाडुळ व फळे अपेण करतात त्याच्या इस्टेटोत काही घट होत नाही! निर्मलानंदनी राजाला सांगितले.

राजा मिहिरवर्माला निर्मलानंदच्या बोलण्यावर आपचर्य वाटू लागले त्यांना काही समजेनासे झाले. त्यांनी आपल्या

मंत्र्यांकडे दृष्टीक्षेप केला मंत्र्याला एण काही उत्तर सुचले नाही

राजा व लोकांना निर्णय घेणे सुचले नाही निर्मलानंदानी सांगितलेल्या गोष्टी त्यांना वाहेत का नाहीत. मनातील नलविचल धाडून शेजारी बसलेल्या राजगुरुंनी मंद हुसत हुसत निर्मलानंदाना विचारले—“निर्मलानंद तुम्ही सांगितलेल्या गोष्टी मला एक आठवण प्राचिन काळात एका मातेला मला होते. त्यातील एक भोळा होता कायदा देऊन बाकी तिघांनी त्याला चाम देण्यास सुरवात केली. आईने विचारल्यावर ते असे उत्तर देत की, त्यान आम्ही म्हणणे मानले तर आम्ही मध्य ग्हाणार नाही कां! शेवटी आईचा त्याच्या म्हणण्यावर विश्वास बसू नाला त्यामुळे ती आपल्या भोळ्या असे मज्याकू लागली की, आपल्या जिन्ही माठया म्हणण्याला त्याने विरोध न करावा सावयतेने रहावे. भोळ्या दिवसांनी आई मरण पावली व तरक लोकांत गेली

तेच यमाने तिला दोष देत म्हणले—आई, पांजी बोटे सारखी असत नाही. एक बोटे दुसऱ्या बोटासारखे कधीही होत नाही. तुझ्या भोळ्या मुलाला जेव्हा मोठे भाऊ

वास देत होते. तेव्हा तू त्यांचेच म्हणणे करे ठरवलेस तेव्हा दोष तुझ्या इतर मुलाचा होता. तुझ्या माळ्या मुलाचा नव्हता—“बल हेच न्याय आहे, ही गोष्ट राक्षस-नितीचा बोध करते परंतु न्याय नाही. एकाचा भोळेपणाचा चिन्तवणूक देणे मोठा गुन्हा आहे भोळे लोक आपल्याला होणाऱ्या बत्याचारा विरुद्ध विद्रोह करत नाहीत हि त्यांची दुर्मलता आहे.”

त्यामुळे निर्मलानंद गान्धीभासून तुम्हाला मी सांगू शकतो जेव्हा आपण जाहीरग्य एका भानुप्रम आहे मोठ मोठ्या आवा करण व पूर्तीकरीता लागली हाण त्या लोकांची दुर्मलता आहे आचार तुम्ही मुरापूर्वक जिवन जगण्याचा इच्छा त्यामुळे दोष तुझ्या

परंतु तू सांगितले माझ्या आश्रमाला आल्यामुळे मला मज्जमान होत नाही. तुला खावला पालण्यात आधिक

झ्याने प्रजेचे काही नुकसान होत नाही. हि गोष्ट खरी असेल परंतु त्याच्या दुर्मलपणाला तुम्ही जास्तच त्यामुळे त्याची मानसिक दृष्टीने हानीच होत आहे. अशा परिस्थितीत तुम्हाला शिक्षा केली नाही तर त्या गोष्टीवर आईला भोगायला देणावर राज्य करणाऱ्या भोगायला लागतील

राजगुरुचे बोलणे ऐकून निर्मलानंदानी शरमेने मान खाली घातली. राजा मिहिरवर्मा आनंदीत त्यांनी राजगुरुंना निवेदन की, निर्मलानंदाना कोणता दय सदा त्याचा निर्णय त्यांनीच घ्यावा

त्यावर राजगुरु म्हणाले “निर्मलानंद त्याचे दोन्ही विजय शरिराने बळपाफट आहेत परंतु आत्म्यात दुर्गुणानी त्यांना वेगळ्याच वाटने नल राह. त्यामुळे त्या तिघांना राजाच्यासाठीच वागत माळ्याचे काम करण्यास सांगाय

राजा गुरुच्या सांगण्याप्रमाणे त्या तिघांना वागस करण्यास दिला.

मुर्खाचे दान

रामपुर गावातील सर्व गावकऱ्यांनी आपल्या गावात एक रामाचे देऊळ बांधले होते. तेथे त्यामुळे सर्वांनी वागणी गोळा करण्याचे ठरविले.

काहीनी ही गोष्ट आपल्या पाटलांना आजून सांगितली होती. तो म्हणाला—“तुम्हांला माहीत आहे की, बाहेर पोताजवळ अगलेली जी जमीन आहे ती माझी आहे. त्याची किंमत कमीत कमी एक हजार रुपये होईल. तुम्हांला हजार रुपये माझ्या नावाने लिहून देऊन जमीन द्या.

ते सर्व गावकरी अत्यंत आनंदीत झाले. त्या लोकांनी विचार केला की, पाटलांनी दिलेल्या जमिनीवर रामाचे देऊळ बांधता तरी येईल. त्यानंतर बाकी सोडून देऊन तिथे हिंदू नवरीणी गोळा करू.

तन्हेने गावकऱ्यांनी गोळा केलेल्या रकमेत बांधण्याच्या कामी पावले रुपये कमी पडू लागले. लोकांना त्यात भर कपातचेंडे करावी. त्याकरीता ते पाटलाचा भला घेण्याकरीता त्याच्या घरी गेले. त्यांनी सर्व परिस्थिती सांगितली.

पाटलांनी त्यांचे भूषण ऐकले. ते म्हणाले—“हो, त्यात मोठेही मोठेही वेगळ्याकरीता जमिन दिली आहे ना. त्याची किंमत पंधराहून कमीत कमी. माझ्या नावाने वर्गीकृत आणखील पांचले रुपये मिळून टाका. जाता कर पांचले रुपयांनी भर घेऊनी ना.”

नावणारी बकरी

गोपालपुर मध्य व्यक्ती नावचा एक

सावकार होता. तो आपला धर्म शीघ्र होता. तो आपला मजदारी-कडून मोठ्या निवड घ्यात नव्हता. त्याने त्याच्या कडून आपल्या मजदारांना घेतले. लोक भिकारी बनले होते.

अशा तऱ्हेने लोकांच्या मनात द्वेष वाढत गेला. हि गोष्ट जाणून व्यक्तीने विचार केला की, आपला दान दिवस आहे. त्याने ठिक होणार नाही. त्यामुळे त्याने शेजारच्या जमिनदारीच्या गावात आपली सावकारी सुरू केली.

व्यक्तीने गोपालपुर सोडण्यापूर्वी एक काम केले होते की, त्या लोकांनी त्याने दिलेले नव्हते. त्याची घरे त्याने जप्त करून त्याचा तिलाव केला होता. त्या

जिलावाचे पैसे वसूल करण्याकरीता त्याने आपला मुलगा भूपति गोपालपुरला पाठविले. भूपतिने आपला धर्म शीघ्र होता. तो आपला धर्म शीघ्र होता. तो आपला धर्म शीघ्र होता. तो आपला धर्म शीघ्र होता.

भूपतिने गोपालपुरला एक आठवडा राहून गेले. जिलावाने पैसे वसूल केले. तो जेव्हा आपल्या गावी परतला तेव्हा त्याला त्याच्या बाडलाचा निरोप मिळाला की, गोपालपुरला सर्वात चांगल्या प्रतिष्ठा वकऱ्या विकतात त्यामुळे पेशाची काळजी घेऊनी चांगल्यात चांगली वकरी विकत घेऊनी भूपति गुराच्या बाजारात गेला. सर्व सावकारण एक बकरी रुपयांना विकली जाई. भूपति एका व्यापाऱ्याकडे गेला व

त्याने तेथील एका बकरीकडे बोट दाखवून तिची किंमत विचारली. व्यापार्याने दहा रुपये सांगितले.

"काय ही सर्वात चांगल्या प्रतीची बकरी आहे?" भूपतिने व्यापार्याला विचारले.

व्यापार्याने चेहरा कसानुसा करीत भूपतिकडे पहात म्हटले-"मी बाजारात जितक्या बकऱ्या आणतो सर्व उत्तम जातीच्या असतात तरीही तुला ह्यापेक्षाही जास्त चांगली बकरी हवी असेल तर तो मिल्हाचा नेता गजसिंह जाई त्याच्याकडेजा!"

"गजसिंह कोण आहे? तो कुठे रहातो?" भूपतिने विचारले.

ह्या बाजाराला लागूनच एक तळे आहे त्याच्या बाजूला तो आपला तंबू टाकून बकऱ्यांचा व्यापार करतो. सर्व लोक त्याला मानिक गजसिंह म्हणतात. त्याचा तो मिल्हाचा पोंजाख धडून तू त्याला चटकन ओळखू शकशील! व्यापारी म्हणाला.

भूपति त्या मिल्हाच्या शोधार्थ निघाला. तंबूपाशी पोहोचत त्याने त्याला ऐण्याचे कारण सांगितले.

गजसिंह भूपतिला म्हणाला-"माझ्याकडे खेळणारी एक बकरी आहे. जर तुला ती हवी असेल कीस रुपये द्यावे लागतील!"

भूपतिच्या मनात ती खेळणारी बकरी पहाण्याची उत्सुकता निर्माण झाली. त्याने मिल्हाच्या हातात दोस रुपये देऊन ती खेळणारी बकरी पाहिली.

ती बकरी दोरीवरून चालत होती. खालावर चढत होती. अशा प्रकारे बकरीने अनेक टोंबाऱ्यांचे खेळ करून दाखविले.

भूपतिला अत्यंत अश्चर्य वाटू लागले. त्याने मिल्हा सरदाराला विचारले-"तुम्ही ही बकरी विकता आहात का?"

"जर कां मी ही विकाम्यास काढली तर, एक हजार रुपयांपेक्षा कमी किमतीत विकणार नाही" मिल्हा म्हणाला. "मी तर अद्याप एकले मुद्धा नाही को.

बकरीची किंमत एक हजार रुपये असते?" "अहो साहेब, तुम्ही तर हजार रुपये म्हणताच अश्वचर्य बकित झालात. तेव्हा माझ्यागाण्याच्या बकरीची किंमत ऐकलीत तर देगुडच पडाल" मिल्हा सरदार म्हणाला.

"गाणारी बकरी आहे काय? विस्मयाने भूपतिने विचारले.

"मी बरे सांगतो. गाणारी बकरी माझ्याकडे आहे जर तुला तिचे गाणे ऐकाय्याचे असेल तर तुला रुपये द्यावे लागतील समजले!" मिल्हा म्हणाला.

भूपति फंभर रुपये देणाल तयार झाला. त्या मिल्हाने मदत आऊन एक बकरी बाणली. तिच्या गाणे म्हणण्यास सांगितले.

बकरीने माणसासारखे मधुर आवाजात गाणे गाऊन दाखविले. गाईले ते वाहून भूपति आश्चर्यचकितच झाला.

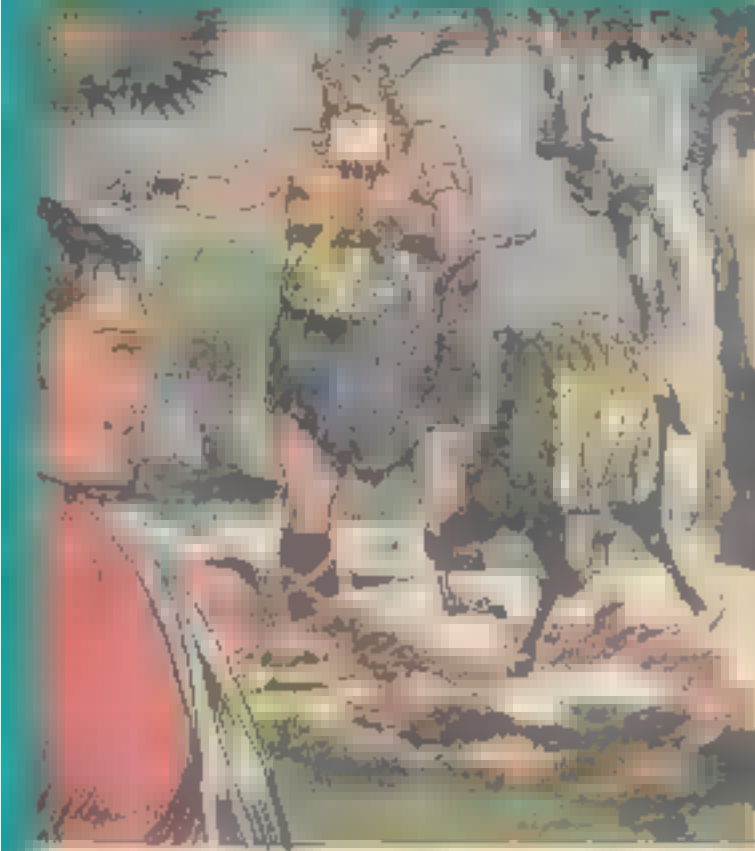
त्याने सरदारला विचारले-"ह्या बकरीची किंमत काय?"

"पांच हजार रुपये!" त्याने जटक्यात सांगितले.

"पांच हजार रुपये? अरे, माझ्याकडे तर बरोबर पांच हजार रुपयांच आहेत!" भूपति म्हणाला.

"काही हरकत नाही! ह्याहुनही तू कधी एकदा नाचणारी गाणारी बकरी पाहिली आहेस काय? पण त्याची किंमत ह्याहुनही आहे. भील सरदार म्हणाला.

"काय मी बकरी शाहू शकतो का?"
भूपतिने विचारले.

"का नाही? परंतु ती पहाण्याकरीता
तुला दोनशे रुपये लागतील!"
गजसिंहने सांगितले.

भूपतिने ते मान्य केले. गजसिंह तंबूच्या
मात गेला व एक बकरी पकडून
घेऊन माहेर आला. तिला रंगीबेरंगी
होते ती दोन पायावर उभी राहून
नाचली व मोठ गळ्याने गाणे गाईली.
भूपतिने मनात विचार केला की, पेक्षा
अद्भुत दुसरे काही नाही!

"तुम्ही ही बकरी काय किमतीला विकू
शकता? भूपतिने विचारले.

"बहा हजार रुपये! हाहून कमी
किमतीला विकणार नाही. गजसिंह
म्हणाला.

"हि किमत तर खूप आहे!
भूपति म्हणाला.

"तसे काही नाही हिला जर दुसऱ्या
लोकांमार्फत नाचवले व गावले तर
त्यापेक्षा दहापट पैसां मिळू शकता येतील!
गजसिंह म्हणाला.

भूपति विचारात त्याच्या
मनात एक पकळ लागल्या त्याला
बाट लागली की, बहुदा आपल्या बहीलांना
बकरीचा छोध लागला
म्हणूनच आपल्याला जास्त किंमत
पहली तरी पण चांगली बकरी
पेऊन यशस्वीपणे सांगितले असावे आणि
तसे नमून तरी सुद्धा ही अद्भुत
विचित्र बकरी पाहून त्यांना नक्कीच
परमानंद होईल हिला लोकांसमोर
नाचवून नक्कीच चांगले धन मिळवून
करता येईल.

असा विचार भूपतिने सरदार
मिल्ल्याच्या बरोबर किमतीत बरीच पासा-
पाली केली शेवटी हजार रुपये
देऊन ती बकरी विकत घेतली. आता
त्याच्या एक पैसा सुद्धा उरला नाही.
शेवटी त्याने एक मादयाची गाडी

ठरवायचा प्रयत्न केला परंतु
बरोबर बकरीला पाहून सर्व गाडीवालांनी
त्याला ठरलेल्या किमतीची अर्धी रक्कम
आगावू देण्यास विनविले.

शेवटी भूपतिला समजेनासे झाले की,
माना काय करावे? त्याने गावातील काही
लोकांकडे पैसे कर्ज घ्यावे म्हणून पाहिले परंतु
गावातील सर्व लोकांना माहीत होते की,
त्याच्याकडे पुष्कळ धन भूपति
गावातील लोकांना हे सांगून
को आपण इतके पैसे देऊन एक बकरी
विकत घेतली.

शेवटी साईलाजाने त्याने बकरीला
दोरी बांधली व ती घेऊन
पायी चालू लागला भूक तहानने
व्याकूळ होऊन गावी
पोहोचला व आपल्या बहिःमाता म्हणाला-
"बाबा, मी गमतोदार अद्भुत
बकरी आणतो आहे की, सर्व
घोषले तरी मिळणार नाही.

"अरे बाबा छान, छान! असे म्हणत
व्यकटश बकरीला न्याहाळत म्हणाला-
"उद्या मी इथल्या जमिनदाराला व
दिवाणसाहेबांना मेजवानीचे निमण
पाठविले आहे. बकरीचे मांस खाऊन
की, तिच्या अद्भुत गणाचा छोध नक्कीच
लागेल असे."

हे एकदाच भूपति घाबरेन जात
म्हणाला-"काय म्हणालात? हिंगा मांसांचा
स्वाद! वाहुवाहू हे फार छान! हिला मी
आणायकरीता आणले नाही हिला ठेवून
आपण लाखो रुपये कमावू शकतो. उद्या
पाहणे येऊ ये मग पहा ती आपली अद्भुत
कमाय दाखवून देईल. मग हि वातमी
कानोकानी राजापयंत जाऊन पोहोचेल.
मग ती खरेदी करण्याकरीता राजा आपल्या
खजिन्यातील अर्धा भाग देण्याकरीता सुद्धा
तयार होईल!"

आपल्या मुलाच्या तोंडचे उत्साहाने
प्रेरीत होऊन बोललेले ऐकून व्यकटशने
विचार केला की, बकरीत नक्कीच

काहीतरी खास आकर्षण असते. मग काय, त्याने मेजवानीसाठी म्हणून गावातून आणखी एक बकरी मागवली.

दुसऱ्या दिवशी जमिनदार, दिवाण या गावातील काही प्रतिष्ठीत माणसे मेजवानी करता हजर आली. व्यंकटेशने सर्वांना उरसाहाने सांगितले की, भोजनाआधी एक मनोरंजनाचा कार्यक्रम होईल. तेव्हा भूपतिने त्या सर्वासमोर त्या बकरीला आणून उभे केले व तिला म्हटले— "आता तू आपले गाणे व नाच सुरू कर."

एक-दोन मिनिटे निघून पाच मिनिटे झाली. भूपतिने बकरीसमोर वाजवून तिला गाणे म्हणण्याचा आदेश दिला. पण बकरी जागची हालली सुद्धा नाही.

व्यंकटेशला अवमान वाटला व त्याने त्यात मान खाली घालली. काही पाहुणे सडली ते पाहून जोरजोरात हसू लागली. नंतर दिवाणाने भूपतिला विचारले— "काय रे बाबा,

तू त्या भिल्ल मांत्रिक गजसिंहच्या हाती तर बळी पडला नाहीस ना! तो धोकेबाज आहे.

होय हो! त्याच्याकडूनच मी ही बकरी विकत घेतली." कापऱ्या आवाजात भूपतिने सांगितले.

"तुला खानच फसवले. तो तर आपल्या मजबळाने बकऱ्यांना नाचवतो या गाणे म्हणून घेतो. परंतु त्याच्याकडून ती बकरी निघाली की दुसऱ्या जागी ती साधारण बकरी सारखी होऊन जाते." दिवाणाने म्हटले.

आपल्याला फसवले समजताच भूपति बरोबर पण वेडे होत वाटू लागले. परंतु त्यांना काता सांगणे कठीण वाटू लागले की, पूर्वास्थितीत आले का नाही. परंतु त्यातील काही पाहुणे प्रसन्न झाले— "दुसऱ्याचे दार लुटून ज्याने पैसा त्याला भिल्ल मांत्रिकाने चांगलाच पडा दिला."

उलटा परिणाम

कार पूर्वीच्या भिल्ल राज्यावर मंदभाग्य राजा करीत होता. तो स्वयं अहंकारी रागीट व मनात घेईल तो विचार तत्क्षणी स्वतःच्या हुकुमांमुळे आपणित असे.

एक दिवस मंदभाग्य आपल्या महालातील गच्चीवर बसण्याच्या पोतीत होता. तेव्हा त्याची नजर राजमार्गावरील लोकांवर पडली. राजाने पाहिले, ते दिविष रंगवेरंगी पाळून हिडत आहेत. जटण्यात राजाच्या मनात एक उपाय आला राजाने बोलावले "मंघीवर!" राजा म्हणाला.

"महाराज, हुकुम आहे?" मंघी म्हणाला.

"राजमार्गावर पहा! मला असे वाटू लागले आहे की, हे सर्वजण लोक वन

मी अजिबात सहन करू शकत नाही. माझ्या पायबधांपासूनचे व्यवहार आचरण एका सारखे एक असावे. जसे जेवण, भाषा अशाध्य देव तसे सारखे पाहिजे! तुम्ही ताबडतोब अशा लख्खी दबंदी पिटवा की, राजाचा हा हुकुम आहे!"

मंघ्याने राजाला निवेदन करीत म्हटले— "महाराज, वेधभूषा भाषा-बोलणे खाणे-पिणे या साऱ्या गोष्टी एका सारख्या एक जमतेकडून करून घेणे म्हणजे खेळण्यातील वाहुल्या सारखे होईल. परंतु राजाचा हुकुम ही मानलाच पाहिजे.

दीन-चार दिवस उलटले राजा मंदभाग्यला ही गोष्ट जाणून चण्याची इच्छा उत्पन्न झाली की: मंघ्याने आपण सांगितलेल्या गोष्टीची दबंदी राज्यात पिटविली कि नाही! व जनता त्यांची

योग्य तऱ्हेने अमल वजावणी करते आहे का नाही! त्याच्या मनात ह्या गोष्टीचा विश्वास होता की सर्व जनतेने एकाच तऱ्हेचे खाणे-पिणे कपडेल्ले देवघर्म केला. जगात आपल्या राज्यासारखे शासन करणारे दुसरे पहावयास मिळणार नाही.

एक दिवस सकाळच्या प्रहरी राजा मंदभाष्य फिरण्यास बाहेर गेला. तो आपल्या राजाखान्याच्या बाजूने निघाला. तिथे त्याने जे दृश्य पाहिले, ते पाहून त्याचे मन कासाविस होऊ लागले.

सर्व दास-दासी एकाच तऱ्हेचे कपडे घालून उभे होते. राजाला ते पाहून कठिण वाटू लागले की ह्यातिल बायका कोण न पुरुष कोण? नंतर तो अंतपुरात गेला. तेथे सुद्धा तिथ परिस्थिती होती. तेथे राणी कोणती? दासी कोणती? हेच राजाला समजत नाही? सर्वांनी एकाच तऱ्हेचे कपडे परिधान केलेले होते.

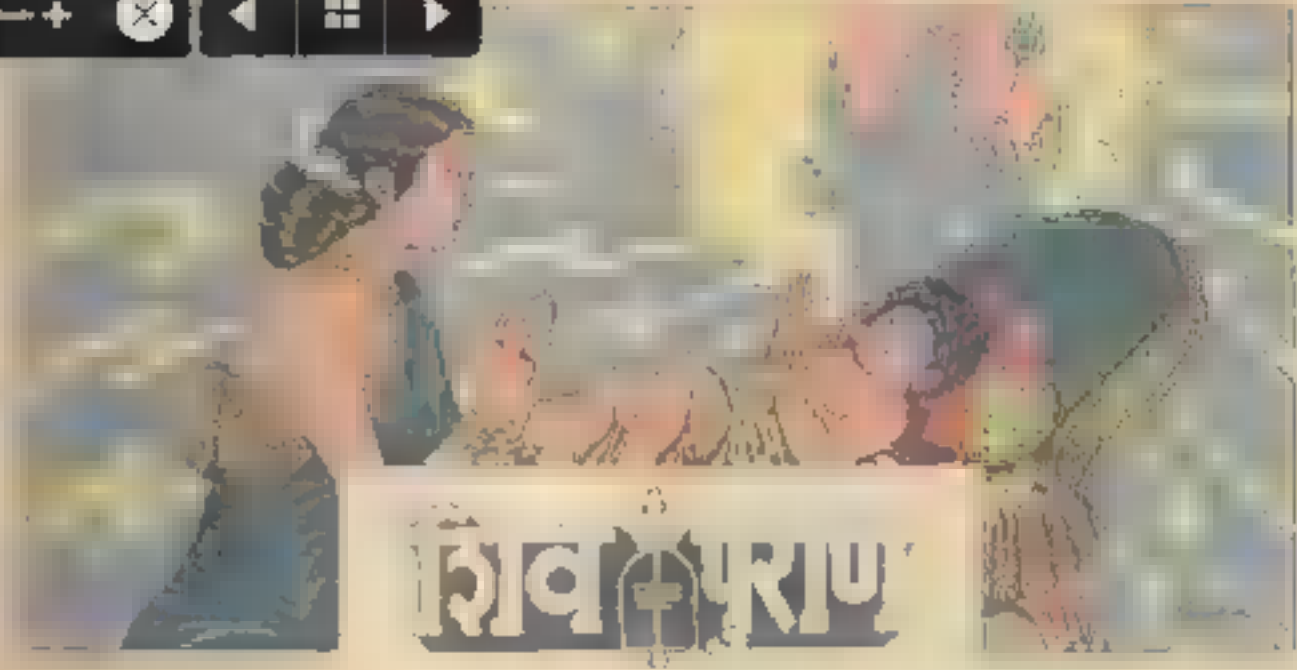
ह्यावर राजा मंदभाष्यला आपला गति-भ्रम होतो की काय असे वाटू लागले.

त्याला मंत्र्याचा भयंकर राग आला. न रागातच दरबारात आला तेथे पण तिथ स्थिती! ह्यात मंत्री कोण? सेनापती कोण? व नोकर कोण? सर्वांनी एकासारखे कपडे धारण केले होते.

"मंत्री! राजाने ओरडत विचारले.
"मंत्री! ह्याने उत्तर म्हणून मंत्रीपण जोरात तसाच ओरडला.

"अरे दुष्टा, काय मंत्री आहे? राजाने म्हणून विचारले. मंत्र्याने तिथ वाक्ये पोपटपंची प्रमाणे राजाला उगट विचारली.

राजाला केल्या मुखपणाचा होव लागला तो लाजेने मुखा-टधाने आपल्या महालात परत निघून आला. दुसऱ्या दिवशी रात्र्यात परत दयंही पिटविण्यात आली की, ग्रंथेक माणसाने आपल्या इच्छेनुसार कपडे वापराचे व आवडत्या देवाची आराधना करावी प्रत्येकांनी आपल्या इच्छेनुसार रिती-रिवाज पाळावे.

मेनका हिमवान आपल्या घरी आले व मुक्तपूर्वक आयुष्य कटू लागल. काळाप्रमाणे मेनका गर्भवती झाली व जेव्हा पांच मह उन्वदणमळ्ये होते त्या-वेळी तिने मेनका नावाच्या मुलाला जन्म दिला. ह्यानंतर प्रमाने तिने नव्यापणव मुलांना जन्म दिला. त्यानंतर मेनका पुन्हा गरीब राहिली. व मऊ महिने पंधरा दिवसांनी आरद्रा नक्षत्र चंद्र शुक्ल नवमी-च्या दिवशी तिने पार्वतीला जन्म दिला. त्यावेळी सर्व दिशा प्रकाशसय झाल्या. देवदेवतांनी फुलांची वृष्टी केली शत्रुदेव विष्णु इंद्र ह्यांनी देवीचे स्तोत्रगान केले.

पार्वतीचा रंग निलवण होता. चार हात, कपाळ, दोळे अशा तऱ्हेने ती उग्र-

कालीदेवीच्या रूपात झाली. त्यामुळे घाबरून मेनकेने तिला प्रार्थना करीत म्हटले मग तिने एका आभारण बालकाचे रूप घेतले व ती रडू लागली.

मुलीच्या जन्माचा समाचार मिळताच हिमवान अत्यंत आनंदीत आला. पुरोहित अनेक ब्राह्मणांना पंऊन तो मेनकाने जेथ मुलीला जन्म दिला तेथे मेला. कापराचे दिवे लावले. कस्तुरीचे पाणी शिंपले व नाचगाण्याचा कार्यक्रम आखला व ब्राह्मणांकडून तिला आशिर्वाद देववला. मग त्या ब्राह्मणांना अनेक धन-धान्य आभुषण व रेशमी वस्त्रे दान केली. ह्यानंतर ते मुखाने आपल दिवस घालवू लागले. हळू-हळू पार्वती लहानाची मोठी होऊ लागली.

ती आपल्या मैत्रिणि बरोबर नव्हते, पंचमस्त सिंहावर असून दरयाखोऱ्यातून हिचे फिर वाळूत गुहामध्ये लपछपी खेले. ती आपल्या आईला व मैत्रिणींना लहान समजून त्यांना फळे वाटी. चेंडूची खेळत ती ती चेंडू आपल्या मैत्रिणींना दाखवून म्हणत असे-
"हे एक ब्रह्मांड आहे. लहाना वध मी अशी नाचवेन. खेळण्यांशी खेळताना त्यांना ती ब्रह्मा, विष्णू, महेश अशी नावे देऊन त्यांना खेळवत नाचवत असे. भातुकली खेळात ती घर बांधत स्वतःला ब्रह्मदेव समजे त्याचे रक्षण करणारा विष्णू म्हणवून घेई व त्याला पाहून स्वतःला महेश म्हणवी. अशा विचित्र तऱ्हेचे खेळ खेळी.

अशा प्रकारे तिने आपले चालण सुरू केले. विद्याभ्यास सुरू करून तिने सर्व विद्या शिकल्या. ती नेहमी वामेश्वराचे ध्यान करी व त्याचे गुणगान करीत नेहमी आनंदी रहात असे. अशा तिच्या सख्यांनी तीला 'पार्वती' म्हणून हाक मारले तर ती तिकडे दुलंढा करी. 'शिवानी' म्हणून हाका मारले तर समंच उगार देई. ती नेहमी सिंहावर बसून हिंढत असे. अशी फिरत असताना ती आपल्या हस्तात धनुष्य-बाण व त्रिशूल नेहमी धारण करत असे. ती कधीही दुसऱ्या व्हानावर नसे किंवा वेगळे भद्र धारण करीत नसे. केव्हा केव्हा बीणा वाजवून मानदाने तन्मग होत विद्यावरीच्या वरनंद गाणे गाई व नाचे. शिवाचे रूप साकार करून आपल्या मैत्रिणींना दाखवित असे.

वेळेस एकदा नारद हिमवानाला भेटावयास आला. हिमवानाने पुढे येऊन त्याचा आदर सत्कार केला. व त्यांना आसनावर बसावयास सांगून पार्वतीला बोलवणे पाडले. तो आल्यावर तिला नमस्कार करण्यास नांगून त्यांनी तीला आपल्या मांडीवर बसवले व नारदाला विचारले-"महामुनी, सांगा ह्या माझ्या मुलीचा पती कोण होणार आहे?" तुम्हीच सांगू शकता!

वरील गज, मय्य, अकुश व रथ ह्यांच्या रेखा पाहून म्हणले-"हिमवान आपल्या मुलीच्या हातारवर तर देवीची दिमत वाहेत हिच्यामुळे आपले यश नष्ट होईल. लक्ष्मी सरस्वतीच्या बरोबरीने हिची सुद्धा सर्वजण पुजा करतील हिच्या योग्य पती शंकर आहे. ह्यामुळे कोणत्याही प्रकारची चिंता काळजी केल्या शिवाय हिचा विवाह शंकराबरोबर लावून त्याला धात कोणताही पुढचा मागचा विचार न करू नका.

नारद निघून गेल्यानंतर हिमवान मेनकेला म्हणाला-"आपण परदेवीला प्रार्थना करून शंकराच्या पत्नीच्या जागी आपल्या मुलीची मागितली. आपल्या प्रार्थनेच्या रूपाने आता नारद महर्षिच्या तोंडून तशीच गोष्ट ऐकली.

ह्यावर मेनकेने म्हणले-
"आपली पार्वती आता विवाहा योग्य बनली आहे. त्यामुळे लग्न न करता हिचा विवाह नवकर करून टाकण्याची सटपट करावी.

शंकर सतीच्या भय होऊन जाण्याने तिचे शरीर लांघावर घेऊन सर्व विश्वाचे भ्रमण करीत गंगेत समुद्रच्या संगमाच्या जवळ काळीघाटावर येऊन नाचू लागला.

त्याचवेळेस विष्णूने आपल्या माघेने सतीला काळीचे रूप देववून शंकराला ज्ञानाचा उपदेश देववला होता. तेव्हा शंकर विदागी वसून ध्यानस्थ असून तपश्चर्या करून त्यात मग्न झाले. ते भक्त वासल होते. त्यामुळे त्याच्या तपश्चर्येत कोणीही भक्त आला तरी ते त्याला दशन देत. ह्यामुळे त्या दोघांनी पार्वती वाडून त्याची सेवा करून पंथाची प्रकट केली. हिमवानाने ही गोष्ट पार्वतीस सांगितली.

अशा विचाराने हिमवान व मेनकेने पार्वतीला भेटण्या तय्यार केले. भावनेने शंकराची आराधना करण्यास प्रवृत्त केले. ह्यानंतर मेनका हिमवान आपली

दसून मी निर्विघ्नपणे तपश्चर्या करीत आहे.

“हे महादेवा! तू येथे येऊन तपश्चर्या करीत आहेस ॥ वामने भगव ” हिमवान म्हणाला.

संतुष्ट होऊन म्हणाला—“हे हिमवाना! तू काही तरी घर मागून घे.”

“माझी ही मुलगी पार्वती, हिला आपल्या सेवेला येथे राहू देण्याची परवानगी याची प्रभो!” हिमवान म्हणाला.

तप करतात त्याच्या सेवेला कोणी गरीब राहण उचित नाही. पाहिले तर तू मधून मधून येऊन काय हवे तको ते पाहून जात जा.” शंकर म्हणाला.

माझा ही मुलगी आहे. महा-देवीच्या रूपेने माझ्या पोटी जन्मली आहे. शिष्या हानून आपल्या सारख्यांच्या तपश्चर्येत विघ्न कोसे काय येईल? म्हणून माझी एवढी विनंती मान्य करून माझ्या पा मुलीला आपल्या सेवेस ठेऊन घेण्याची कृपा करावी!” हिमवान म्हणाला.

शंकराने हीकाराची मान हलविली.

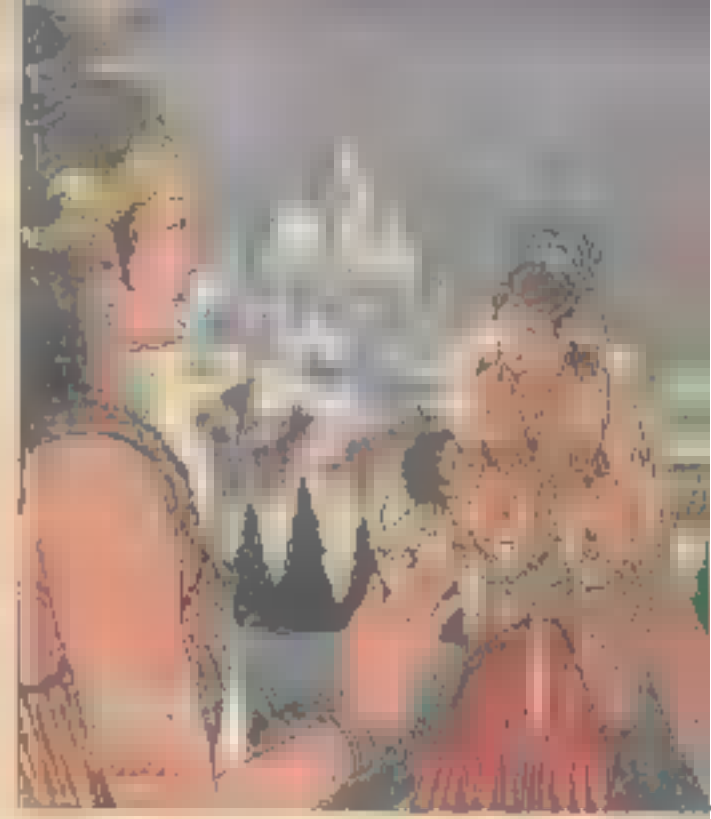
सतीच्या मृत्यूनंतर शंकर कैलास पर्वतावर परत येऊन तपश्चर्या करू लागला होता. तपश्चर्येच्या तापाने त्याच्या कपाळाला धाम सुटला. एक स्वेद विंदु पृथ्वीवर पडला. त्याचा एक पुत्र झाला

त्याचे नाव आजानूबाहु असे पडले. त्याच्या देहाची काती लाल दानां शरीर भव्य होते. भूदेवीने त्याला उचलून शंकराला दाखविले.

शंकराने भूदेवीला पाहून म्हटले—“तू कन्य आहेस! माझ्या देहाच्या स्वेद विंदुने जन्मलेला हा मूल्याचा भोग नावान तुझी किती वाढवील.”

भीम मोठा आल्यावर काजोळा गला आणि तेथे त्याने शंकराचे स्मरण करून पोर तपश्चर्या केली. शंकराने संतुष्ट होऊन त्याला गृहमंदाळात स्थान दिले त्याच भीमाला पुढे मंगळ, अगारक नावे पडली.

शंकर तपश्चर्या करीत असताच पृथ्वीवर संगायतरण झाले जेव्हा कुरी व पितृ देवानी ब्रह्मदेवाजवळ प्रार्थना केली की, भूलोकात पाण्याचा दुष्काळ आहे तेव्हा ब्रह्मदेवाने आपल्या कमंडलूतून पाण्याचा एकच थेंब खाली सोडला त्याची झाला धारा होऊन पृथ्वीकडे वाहू लागली शंकराने विचार केला ही धारा अर्धाच वहात राहिली तर पृथ्वीचे फार नुकसान होईल. म्हणून शंकराने आपल्या डोक्यावर गंगेची धार घेतली शंकराच्या जटेंतून गंगेचे पाणी मानसरोवरान पडले व तेथून गंगा नदीतले वाहू लागली

त्यानंतर शंकर पुन्हा आपल्या तपश्चर्येत लीन झाला. अशा प्रकारे शंकराच्या जटेंतून तिने महागं मुक्त केले

दशाला दिली नाथाची एक मुलगी होती. ती कश्यप मुनीची दुसरी बायको तिच्या पोटी हिरण्यकश्यपु व हिरण्यवक्ष झाले. ते कुर राक्षस निघाले व त्यांच्या तापाने त्रिलोक वस्त झाला. तेव्हा विष्णूने नरसिंह व राह अवतार घेऊन त्यांचा संहार केला. पुत्रशोकाने दुःखी झालेली दिली कश्यपाच्या रूपेने पुन्हा गरीबर झाली. ती गोष्ट इंद्राला कळली. इंद्राने तिच्या पोटी आपला अपण्डी एक शत्रु जन्मणार अशा भीतीने, आपले

मुलगी पार्वती हिला बरोबर घेऊन शंकराची तपोभूमी कैलास इथे येऊन पोहोचले. त्याचे चतुर्विध गणाधिपती हातात शस्त्रास्त्र घेऊन होते. काही लोक शंकराची सेवा करण्यास मग्न होते. हिमवानाला शंकराच्या जवळ जाण्याची सगली त्याच्या वदगणानी त्याला दिली.

हिमवानाने सपत्नीक शंकराकडे जाऊन त्याला साष्टांग प्रणिवात केल्या. आणि चंद्रन पुष्पादिकांनी त्याची पूजा करून हात जोडून समोर उभा राहला. शंकराने एकदा डोळे उघडून पाहिले आणि म्हणाला—“हिमवाना! ॥ एक शंर पुरुष आहेस म्हणून तुझ्या पा कैलास शिखरावर

ब्रह्मायुष दितीच्या गर्भपिडापरत सोडले त्या पिडापासून भरून आदिक जन्मले व इंद्राची सेवा करू लागले.

आता दिती फारच निराश झाली. तिने कश्यपाची कृपा संपादन करण्याचा पुन्हा प्रयत्न केला. त्याची आराधना मनोपूर्वक करू लागली. तेव्हा कश्यप भूमीने ब्रह्मदेवाचे स्मरण करून तपश्चर्या करण्यास तिला सल्ला दिला. दितीने त्या प्रमाणे तपश्चर्या केली. कश्यपाच्या कुपेने तिला एक वयस्काय मुलगा झाला. त्याचे नाव वज्रांग ठरवपात आले.

वज्रांगाच्या जन्म समयी अग्निवृष्टी, भूकप ॥ तुफान सर्व संकट आली म्हणून

सर्व वज्रांग म्हणाला दितीने मोठ्या प्रमाणे वज्रांगाला लहानाचा मोठा केला. ती त्याला म्हणाली—“वाळा! मला देवांनी फार दुःखी केले आहे. त्यांनी तुझे वंश हिरण्याक्ष व हिरण्यकश्यपू यांचा विष्णू-कडून घेतले आहे. करमिल्या भरून, शक्ति माझ्या पांटास अशेताना इंद्राने वज्रायुष सोडून गर्भपिडाचे तुकडे तुकडे करून राकळ म्हणून इंद्रादिक देवांचे पारिपर्य कर. माझी मर्ती तुला आहे.

आता वज्रांग म्हणण्याप्रमाणे वज्रांगाने राक्षसांचे वंश जन्मविले. रणभेरी वाजवून त्याने स्वर्गाला घराडा घालला. त्याने देवांना प्राहि प्राहि करून सोडले व इंद्राला कैद करून स्वर्गावर अधिकार मिळविला तेव्हा दितीच्या मनाचे समाधान झाले. की, मुलाने तरी झगली आज्ञा पाळली.

देवांनी ब्रह्मदेवाकडे जाऊन जापल्या पराभवाचे वृत्त सांगितले. ब्रह्मदेवाने शांतपणे सर्व ऐकून घेतले आणि कश्यप भूमीला बरोबर घेऊन वज्रांगकडे आला. त्याचा समजून घालून त्याने इंद्राला सोडविला आणि इंद्राचे राज्य त्याला परत देविले.

वज्रांग म्हणाला—“हे ब्रह्मदेवा! मी धनवंशच मिळविण्याकरीता स्वर्गावर न्याय केला नव्हती. हा इंद्र दुष्ट आहे. त्याचे

माझ्या आईला दुःखी केले होते. याने अपराध अमणित आहेत हा करणा- लायक देव नाही. तरी मी वापल्या म्हणण्या बाहेर नाही. त्याला मी मुक्त करतो. त्याने माझ्या आईला दुःखी कष्टी केले नसते तर बाज त्याची ही गती झाली नसती." मी माझ्या आईची आज्ञा आज पाळली. म्हणून माझी आई न धन्य झाली.

ब्रह्मदेवाने ऐकून वज्रागाला मामून घण्ट्याभ मंगितले.

"नला परब्रह्मस्वरूप न प्राण्यांवर दया, या शिवाय आणखी काही नको हे दोन वर द्यावेत." अशी वज्रागत प्रार्थना केली.

ब्रह्मदेवाला ते ऐकून फारच आनंद झाला. त्याने वरांगीनांच्या एका सुंदर कन्येशी विवाह दिला. त्यानंतर कन्येपुत्री गूनीबरोबर निघून गेली.

वज्राग शिबभक्त होऊन आपल्या गांवी परतला आणि शिवचरणी लीन होऊन

त्याच्या भक्तीत त्याने पुढील आयुष्य काळविले.

काही लोकांच्यावर वज्राग आपल्या बायकांच्या सेवेने संतुष्ट होऊन तिला म्हणाला-"वरांगे! मी तुझ्या सेवेने फार संतुष्ट आहे तू तूला पाहिले तो वर मागून."

महाशक्तिशाली इंद्र आदिक देवांना जिंकण्याची शक्ति असलेला आणि जगात ज्याची अजरामर राहिल अशा पुत्र व्हावा अशी माझी इच्छा आहे." वरांगीने वर मागितला.

बायकांच्या तोंडून तो वर ऐकून वज्रागाला फार वाईट वाटले. वरांगीने स्त्रीमुलभ स्वभाषान सेवांचा विरोध करणारा पुत्र मागून घ्यावा याचे फार दुःख झाले. कारण पुत्राला विष्णू फारकाळ जिवंत राहू देणार नाही. तरी वरांगीला दिलेले वचन मोडण्याची इच्छा नव्हती म्हणून त्याने ब्रह्मदेवाचे स्मरण घोर तपश्चर्या केली.

गुलामाचे रहस्य

ब्रह्म नगरात लागोपाठ तीन वर्षे पाऊस पडला नाही म्हणून तेथील रहणाऱ्या लोकांना दुष्काळाचा छाप नास करवा लागला. तिसऱ्या तेच पावसाची टळून गेली पण पावसाचा एक घेंव सुद्धा नाही.

त्या परिस्थितीत एक दिवस रात्री काही भक्त गरीबीत जाऊन गुडग टकून आकाशाकडे पहात प्रार्थना करू लागले-"हे देवा, आमच्यावर दया कर पावसाचे अनावी दुष्काळ पडल्याने आमच्या संतातील रिके तप्ट होऊ जगली आहेत. विम्याच्या पाण्याकरीता सुद्धा सर्वजण तडफडत आहेत. तेव्हा पाऊस पाडण्याची कृपा कर."

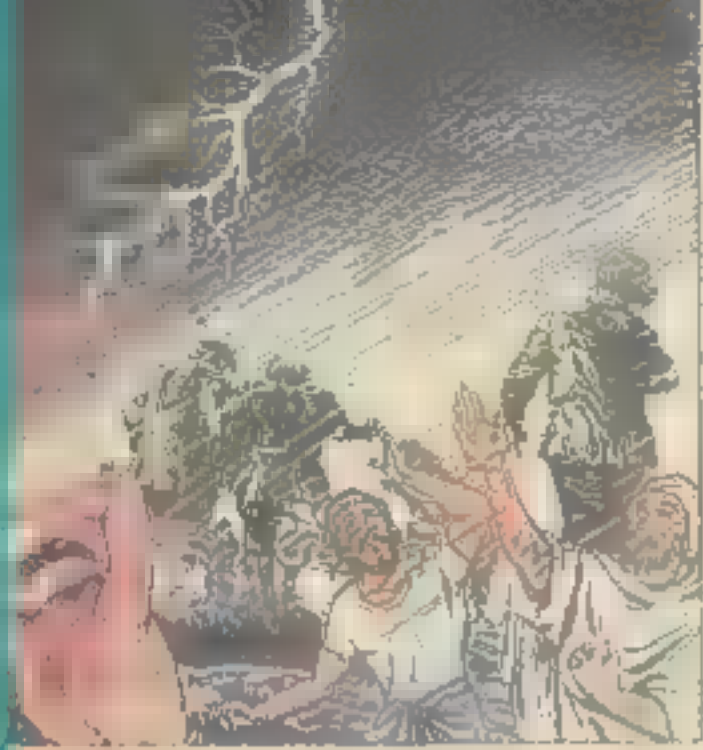
अशा प्रकारे अर्ध्यारात्री पर्यंत त्या भक्तांनी देवाची आराधना केली. परंतु आकाशात उगाचा एक बुकडा देखील दिसत

नव्हता. थोड्या वेळाने ते सर्व लोक तेथेच पकून बोपी गेले.

पण त्यांच्यातील भयतापैकी एक माणूस मात्र रात्रभर जागत राहीला. तेव्हा तावळचा रगाचा एक तरुण जवळच्याच जंगल असलेला त्याने पाहिला त्या माणसाला अत्यंत आश्चर्याचाटून तो त्याच्याकडच निरखून पहात राहिला. तो तरुण पाय करायला पावला आहे ते पाहू या तरी म्हणून पाहू.

तो तरुण काही मिनिटे गुडग टकून गप्प चमून राहिला. नंतर होके वर उचलून आकाशाकडे पहात म्हणाला-"हे अल्ला, सकाळत सापडलेल्या ह्या भवत लोकांची चितवणी तू फा एकल नाहीस? पला माहोत आहे की. तुझे माझ्यावर प्रेम आहे. म्हणून तुझ्याकडे मी भीक मागतो की, तू लवकरात लवकर पाऊस पाड."

प्रार्थना संपन्न तो तरुण रघा टेंकडी-
पल्लव आली उत्तरून यावयास लागला.
तेव्हा भवताने त्या व्याजवाला जेव्हा म्हटले—
"तू कोण आहेस?"

"मी एक गुलाम आहे! त्या मणि-
दीच्या पाठीमागे जे आहे त्यात
रहाणाच्या गुलामांपैकी मी एक आहे.
आम्हां गुलामांचा जो मालक आहे
आम्हाला सर्वांना विकून टाकायला जाणार
आहे!" त्या तरुणांनी उत्तर देत म्हटले.

त्या तरुणांच्या तोंडून ह्या गोष्टी ऐकून
भक्त नाराजीने म्हणाला—"अरे, तू तर
अना मूर्ख आहेस! तुला तर माहीत
आहे का. को देवाचे प्रेम काय असते ते?"

हे ऐकताच तो सणभर गुण राहिला व
म्हणाला—"जर का माझ्यावर देवाचे प्रेम
नसते तर कासे समजले असते की,
देव हा शाश्वत आहे व इथल्या मुढा आहे.
माझा दड विन्यास आहे? असे म्हणत
त्याने चार पाच पाऊले पुढे टाकली. मंतर
डोके वर म्हणाला—
"महाराज, आकाशात एकदा तरी निघून
पहा तुम्हाला समजून येईल
देवाचे प्रेम आहे का नाही?"
असे म्हणत तो निघून गेला. रघा
भवताने माने वर कान
पाहीले. तोपर्यंत तरी मागे आकाश स्वच्छ
होले. परंतु तेव्हाच काही काळ उग जमू
लागले. त्याने धाडी करायच्या
प्रसन्नभावर पाऊल पडू लागला.

त्या भवताने शोध केला.
परंतु तो कोठही दिसला नाही पाऊल
पडू लागलेला पाहून झोपलेले सर्व भक्त
जागे आले व मणिदीच्या आज निघून गेले.

ह्यानंतर पहाटे पर्यंत पाऊल कोठळतच
राहिले. मुकलेले व खडे पाण्याने
भरून वाहू लागले. महाराजांक लोकांचा
गगनात मावेनासा झाला.

त्या दिवशी मणिदीत गेल्या सर्व
भक्त लोकांनी मिळून गुलाम तरुणाचा
शोध लावण्याचा पुष्कळ प्रयत्न केला. परंतु

कोठेही त्याचा सांगपत्ता लागला नाही
सेवटी सर्वांनी जाऊन त्या गुलामाच्या
व्यापाऱ्याकडे जाऊन चौकशी केली—"काय,
इथे कोणी गुलाम तरुण विकण्यास आले का?"

"एकच नाही अनेक आहेत! म्हणत
गुलामांचा त्याला जवळ
गुलाम होते. तेथे वळून गेला

व्यापाऱ्याकडे एकदा काय गुलाम होते
त्यातील बरेच तरुण होते त्या
मगसांनी शोध करून देला
परंतु तो त्यांना दिसला नाही. तेव्हा तो
माणसे निराश होऊन आला ठामला.
तेव्हापासून याज्या कोठल्याही एका
टोकाला तो तरुण दिसला नाही. रघा
भवताने त्याला शोधला.

जेव्हा तो भक्त गुलाम तरुणाच्या जवळ
जाऊन पाहिलेला. तेव्हा व्यापाऱ्याने त्याला
उभे रहाण्याची विनंती केली.

"आम्ही ह्या तरुणाचा विकत
इच्छितो!" भवतांनी आपली इच्छा
प्रकट केली

व्यापाऱ्याने त्याच्याकडे आश्चर्य
चकित हाऊन पहात म्हटले—"मी
ईमानदार व्यापारी आहे! इथे त्या
तरुणाचा शोध करून देणारा
इच्छितो तो एक
वडपट मलगा तर का आपल्याला
एक रुपार भुलगा वाहिजे असेल तर मी
त्याला त्याचा निषेध देईन!

"आम्हाला गुलाम तरुण पाहणे
आहे." म्हणाले

गुलामाच्या व्यापार्यांनी त्या तरुणाला कसो किमतीत विकून टाकला. भयंत लोक त्याला घेऊन रस्त्यावर बसले तो मल्लाम तरुण जाली बोके ~~सुख~~ ~~सुख~~ जाऊन म्हणाला— "गालवा, दुष्टम ~~मा~~ मी तुमची काय सेवा करू ? "

"सुख मर आम्हाला करू न
आमचा आहंसा ! तु देवाचा
अत्यंत प्रिय साखा आहे.
आम्हाला सर्वांना जागल्या परिचयाची
आहे." भयल त्याला म्हणाले

त्या गुलाम नांकराम ~~नांकराम~~ मोंड्या
 जिशासामे पाहिले. रात्रीच्या वेळी ~~ज्या~~
 भयान ~~ज्या~~ पाहिले होते तो ~~ज्या~~ यत
 त्याला म्हणाला- "काय रे, तू ~~ज्या~~
 ओळखले नाहीस का ?" परतून पडावच्या
 पूर्वी तू जवळी प्रायना करीत होतास.
 त्याचवेळीला मी तुझ्याशी बोलला होती ना ?

"अच्छा, अस आदि काय ! सम नृणां त
 त्वा गुणान् लक्षणान् शिथ उवा असत्त्वया
 सर्वज्ञां कहे पाहिले व नृणां -" रावभार

तर ही बेसुद्ध ह्यामुळे कृपा करून
 मला मशिदित देवाची प्रार्थना
 परवानगी या.

जल्पर ! जल्पर ! कां नक्षी ! ह्य
क्षणो ग्राम्ही तर, मुनिं सेवक आहोत ! ते
महाराज

तो ~~काम~~ ~~काम~~ मरिदीन्मा आत गेला
एका ठिकाणी ~~काम~~ ~~काम~~ नमस्कार करीत
म्हणाला - "हे परमेश्वरा मुझे जे प्रेम होते,
त्याचे रहस्य तर ~~काम~~ ~~काम~~ पडले आहे.
भाता तर ~~जे~~ सर्वजण मला पारवी वाजुनी
~~काम~~ ~~काम~~ माझा भादर सत्कार करतील एकट
पणति ~~मी~~ ~~काम~~ ~~काम~~ मला मिलित होता तो
हो ~~मी~~ ~~काम~~ प्राप्त ~~काम~~ ~~काम~~ सत्कार नाही.
~~काम~~ ~~काम~~ तु मला ~~काम~~ ~~काम~~ मला आपल्याजवळ
~~काम~~ ~~काम~~ आहे."

नगर का प्रमुख क्षेत्र निम्नलिखित
वसूत राहिला. न. लोक मोहावेष्ट
बाह्य बाह गहात राहिले नगर आत जाइय
त्यानी त्याल हात लोकाता तो था
नगरां शक्ति बर होते.

ସଂଖ୍ୟା ୩୫୩, ୩୫୪

आयुष्याचे

[illegible][illegible][illegible][illegible]

168

जंगल

शिक्षणात ~~अवकाश~~ कष्ट वारण्याची जखरी नाही. गुपचुप एका कोपऱ्यात बसून गुरुजींनी सांगितलेले फक्त ऐकायचे. त्यामुळे गुरुजी विश्वास केला की, आनंदच्या दृष्टीने असे शिक्षणच त्याला देणे योग्य होईल परंतु आनंदने स्पष्ट सांगितले—“गुरुजी, मला

शिक्षणापेक्षा केलेले जास्त आवडते. शिक्षणात मला नास्त वाटत नाही.

दिवशी गुरुजी आनंदला आपल्या म्हणाले—“एक मुला, म्हशी जे गवत खातात त्याचा दुधात होतो. त्यामुळे म्हशीच्या शरिरात तशीच घडण घडण्याची खुबी आहे. अशा प्रकारे मनुष्याला जितके अनुभव येते तेव्हा शिक्षणाच्या रूपाने बदलतात. म्हणून मी साऱ्या सोप्या मुला सांगेन. काय ऐकशील?”

“गुरुजी, ऐकणे ह्या प्रकाराची मला चीड येते आनंदने अटक्यात सांगितले.

ह्यानंतर आठवीन चार दिवस उलटले नंतर दिवशी गुरुजींनी आनंदला बोलावले व म्हणाले—“आनंद बाळा, तू उठू शकशील. पाण्यावर चालू शकशील तसले मंत्र मी तुला सांगेन. परंतु आधी ओळख घेतली पाहिजे.

आनंदने गुरुजीने सांगितलेले मान्य केले. गुरुजी त्याला अक्षराम्यास शिकविण्यास सुरवात केली. परंतु शिकण्याच्या त्याचे सारे परातील कामांकडेच जात असे. म्हणून बराच तिहून सुद्धा एकही अक्षर शिकता आले नाही.

त्याच गुरु एका पान नर्पाच्या मुलाला घेऊन आनंद जवळ आले व म्हणाले—“बघ हा मुलगा पाच वर्षांचा आहे व तू वर्षांचा आहेस. मी त्याला आता अक्षरे शिकवतो. पहा हा वेळात शिकतो.

तो मुलगा थोड्या वेळातच बरोच अक्षरे शिकला. तेव्हा त्या मुलाने निरस्तून पहात आनंद म्हणाला—“अरे शिकावयास काही संबंध येत नाही. तू कितीही मोठा माणूस घेऊन ये. मी त्याला अक्षर-ज्ञान देतो.”

आनंद घरी गेला व आपल्या नोकराला बरोबर घेऊन आला. तेव्हा थोड्यावेळातच तो अक्षरे शिकला.

“पाहिजेस ना? शिकावयास मना-पासून आवड असली पाहिजे. मयाचा त्याच्याशी काही संबंध येत नाही.” गुरुजी म्हणाले.

“हा नोकर बीस वर्षांचा आहे. म्हणून त्याला शिकावयास जमले. मी जेव्हा बीस वर्षांचा होईन. तेव्हा शिकेन.

“तर मग, तू कोणत्यातरी दहा वर्षांच्या मुलाला घेऊन ये. त्याला मी शिकवतो बघ.” गुरुजी म्हणाले.

आनंदने सर्व गावात सोपले. परंतु त्याला दहा वर्षांचा बिन शिकलेला मुलगा काही मिळाला नाही. वर्षांची मुल शिकावयास जात होती.

“इतक्या साऱ्या मुलांमध्ये जर समजले की, तू शिकलेला नाहीस अपमानाचीच गोष्ट होईल. म्हणून मन लावून अभ्यास करावयास शिक.” गुरुजी म्हणाले.

मी कोणत्याही गोष्टी करता अपमान झालेल्याचा अनुभव केला नाही. एकेकाच्या नशिवाची गोष्ट आहे. सर्व लोक असे म्हणत आपली चेष्टा मस्करी करीत असतात की, आपण छुप बुटके आहात मग काय ह्या गोष्टीचा अपमान समजून आपल्याला काय तला अनुभव येईल का? कारण तुम्ही तर कधी उंच होऊ शकत नाहीत व मी कधी शिकू शकत नाही. बस हीच एक गोष्ट आहे!”

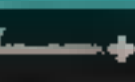
आनंद म्हणाला. ह्यावर गुरुजी रागानेच म्हणाला—“भाणि जर तू शिकावयास तयार नससाम तर तुला बरोच दहा फटके लागतील.”

गेल्या तो रोज छुप वेळे-पर्यंत अभ्यास करू लागला. तरी सुद्धा तो एक मुद्दा अक्षर आत्मसात करू शकला नाही.

एकदा गुरुजी रागाच्या मरात त्याला म्हणाले—“रोज तुला दहा अक्षरे तरी शिकली पाहिजेत. कमी शिकलील तेवढे तुला रोख फटके मिळतील.”

“हा तर सारासार कन्याय आहे!” आनंद म्हणाला.

“कसा? गुरुजींनी संतापाने विचारले.

“शिकणे ही माझी जबाबदारी आहे. तसेच शिकवणे ही तुमची जबाबदारी आहे. जर मी काहीच शिकू शकत नाही. तर याचा अर्थ मसा होतो की, तुम्ही मला तीट प्रकारे शिकवू शकत नाही. त्यामुळे हा दोष तुमचा आहे. तर तुम्ही मला शिक्षा देण्याची घमकी देता. मग तुमच्या दोषाला तुम्हाला कोण शिक्षा करणार.” आनंदने गुरुजींना उलट करीत विचारले.

“बाळा, तू माझे डोळे उघडलेस. तू जर स्वतःच्या उणीवा समजू शकला नाहीस तर तुला शिक्षण प्राप्त होणे शक्य नाही. पण याद राज, मला जर माझा समीपना समजून आला तो मी नक्की सुधारण्याचा प्रयत्न करेन. मी तुला शिकवू नाही. तू आनंदाने घरी निघून जा.” गुरुजींनी सभजावून सांगत म्हटले.

“माझ्या वडीलांनी मला एक वर्षा-पर्यंत घरी परत न येण्याचा हुकूम दिला आहे.” आनंदने संकोचाने गुरुजींना म्हटले. तू आपल्या वडीलांना सांग की, मी

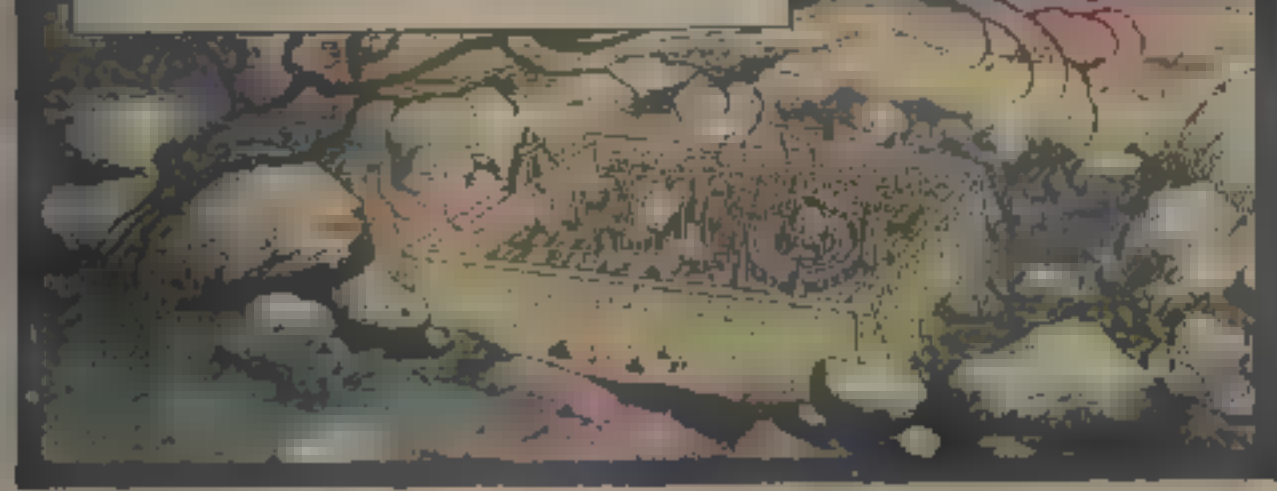
गुरुजींना कमतरतेची कल्पना दिली. गुरुजींनी घोडेसे चिडीनेच त्याला सांगितले. आनंद आपल्या घरी निघून गेला. तेव्हा आनंदने वडील घाबरून जात गुरुजींच्याकडे आले. तेव्हा गुरुजी म्हणाले—“तुमचा मुलगा शिक्षण सोडून बाकी कोणतेही काम शिकवले तरी ते तो शिकेल.” असे म्हणत गुरुजींनी त्यांना परत पाठवून दिले.

आनंद शिक्षणाला भगदीच कच्चा निघाला. परंतु मातोश्या कामात त्याला शिक्षण नसल्याची मासली. तेव्हा तो गुरुजींच्याकडे गुरुजी घाबरून गेले. परंतु तेव्हा लगेच सिहोण्यास शिकला.

“पाहोलेत मी सांगितलेली गोष्ट तरी ठरली. एक तर तो शिक्षण प्राप्त असते. नाहीतर चिसाव्या वर्षी.” आनंद गवनि फुलून जाऊन म्हणाला.

“बर, बर असे जाहे काय! तर मग हे सिद्ध झाले की, तू शिकण्याचा दोष माझा नाही!” गुरुजी संतुष्ट होत म्हणाले.

कांशाचा किल्ला

[६]

[धर्मेतु आपल्या काही सैन्यानिशी नगरात पुरला. त्यामुळे चंद्रवर्माने भूत अस्ताम्यस्त झाले. तेव्हा चंद्रवर्मा सुभाह्मचारोवर पोत्र्यावर बसून नगरातून बाहेर पडून पहाडाच्या मानूना पळू लागला. पहाडावर रात्र सैनिकांनी त्यांना भेटले. त्यामुळे चंद्रवर्मा व सुभाह्म दोघांनी काही वेळत जाणाऱ्या नदीत उदधा ठोकल्या. पुनंतर—]

चंद्रवर्माने वहाणाऱ्या नदीत पोहायचा प्रयत्न केला. परंतु त्या नदिक्या वेगा-मुळे त्याला तरंगण्या वाचून मार्गच उरला नाही. पहाडाच्या कडडघावरून त्याला रात्र सैनिकांचो आरद्राजोरड व बोलणे स्पष्ट ऐकू येत होते. परंतु त्याला ह्या गोष्टीचा चिन्मडा होईना की, सुबाहने आपल्या-चरोवर नदीत उडी मारली. कां? तो शत्रु सैनिकांच्या हाती सांपडला?”

हा सर्व विचार करता करता तो वेगाने नदीच्या प्रवाहाचरोवर काहास जात होता. त्याने पोहायचा खूप प्रयत्न केला. तो असफल झाला व काही वेळाने तो पकून गेला. शेवटी मरण जवळ आले असे समजून त्याने निराशेने आपले डोळे धट्ट मिटून घेतले.

चंद्रवर्माने जेव्हा डोळे उघडले तेव्हा काय? मुर्य डोक्यावर आला होता. चांही-

बाजूला काटेकुटे असलेले रान. त्याने दुष्प्रभं भयंकर होते. त्याने जाणले की आपण कोणत्यातरी पाण्याच्या बाजूला पडलो आहोत. समजले की दैवयोगानेच प्रवाहाद्वारेवर त्या किनाऱ्याला येऊन पडलो. दुसऱ्याक्षणी त्याला सुवाटुकी आठवण झाली. तो उठून बसला. त्याने आशेने जोहीकडे नजर टाकून पाहिली त्याचा काही मागमूस नुट्टा जागला नाही. अतिथमने त्याला सटकून भूक लागली. तो शेजारच्या सुटपांचा चालू लागला. तेथील काही माडे फळांनी लगडलेली होती. आधीच भुकेला हाती येतील दितकी फळे तोडून त्याने आश्वास

सारखी खाल्ली. तेव्हा स्मरणही राहीले नाही की हे भयंकर जंगल कोणाचे आहे.

भूक भागल्यावर चंद्रवर्मा येणाऱ्या आपत्तीचा विचार करू लागला. हि तर दक्षिणाचीच मोष्ट झाली की, शक्यता तावडीतून तरी सुटका झाली. परंतु भयंकर जंगलात येऊन पडलो. हा कोणता प्रदेश आहे? इथे मानववस्ती आहे का नाही? हा भाग मृतप्रेत जंगली स्वापदांचा तर नाही ना! मनात विचार करीत करीत चंद्रवर्मा जंगलात फिरला. तो त्या खालून दूरपर्यंत गेला. तेवढ्यात बाटळ आल्याप्रमाणे माडे हाकू लागली. त्यामधून अंगावर काटा येईल असा कर्णभेदी कर्कश किकाळ्यानी आरंभत हादरून गेले.

तो आवाज ऐकताच चंद्रवर्मा निव्वळ उभा राहिला. आवाज्या काटा त्याच्या बाजूला झुकून पोठपाः पोठपाने आपाज झाले. तो त्या बाजूला जाई त्या बाजूने त्या कांटा बाजूने कर्कश जावाळ करीत त्याचा मार्ग भडवू लागल्या. ते पहाताच त्याला समजले की, हा भाग कोणत्यातरी जादूगाराचा असावा. आता इथून कसे बाहेर पडावयाचे. हाच प्रश्न त्याला भेडसावू लागला. त्याने रागारागाने

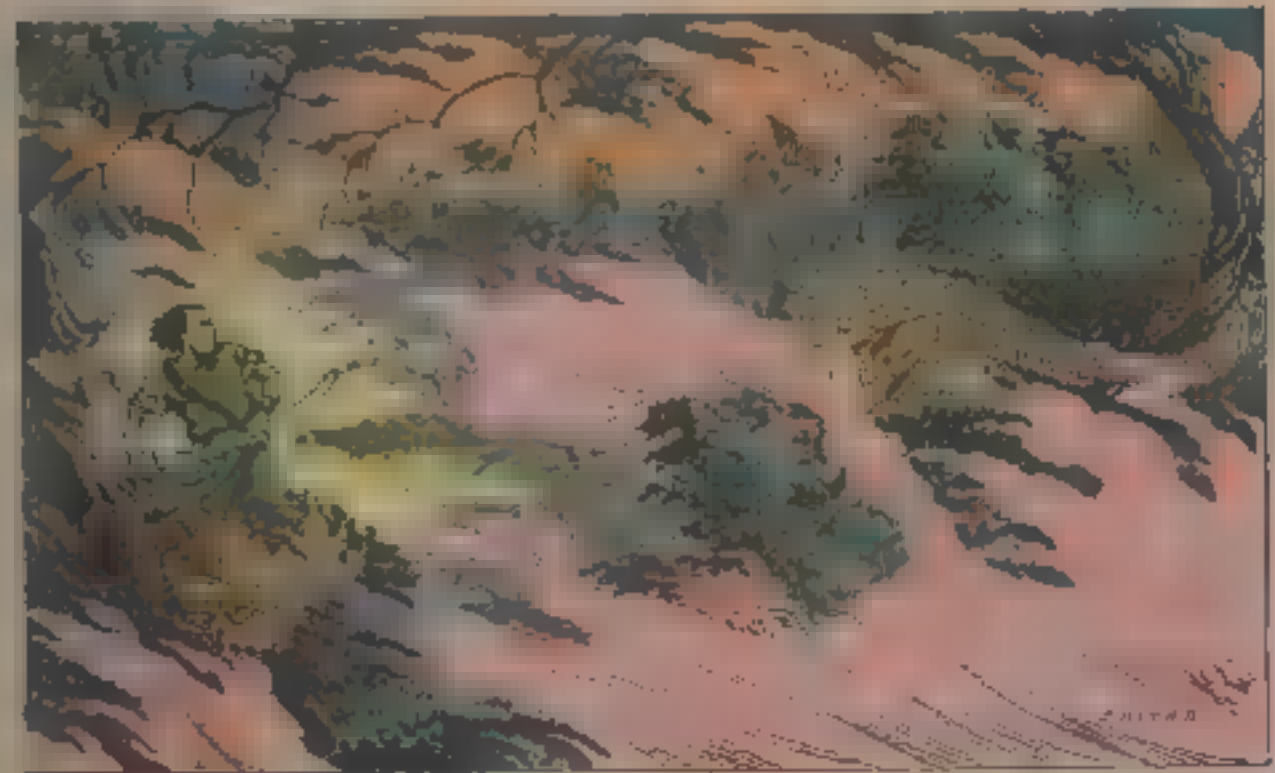
मान्यतून तलवार बाहेर काढली व समोर येणाऱ्या कांटाचे संतापाने कापून काढले. त्याच सणी कर्कश किकाळी त्याच्या पडली. संवर लावडडोव अत्यंत तापलेल्या विस्तृत सारखा तो तापू लागला. जोर जोरात सर्पाचा फुत्कार ऐकू येऊ लागला.

चंद्रवर्मा उभा हादरून गेला. परंतु तरीही मोठे दालविण्याचा ध्येय प्रयत्न केला. त्याने हाताच्या मुठीत पकडून धरली. व सापाच्या फुत्काराच्या बाजूला हात बळविला. जेथून गरम येत होती तिथे तो बळवला. त्याने पाहिले तो एका मुळातून एक तिन डोकी

साप त्याच्या बाजूनेच येत होता. तो आपल्या जिभा बाहेर काढून फुत्कारत पुढे पुढे येत होता. चंद्रवर्माने मनात विचार करीत तलवार उगारली की प्रत्येक दारा गणित त्याचे तुकडे तुकडे व्हावेत. तेवढ्यात जंगलातून भयंकर विकृत हास्यध्वनीच्या वरोवर एक मोठे आवाज त्याला ऐकू आला.

"बाळा, काळसर्पा! तू त्या मानवाचा संहार नकोस. हा विचारा संथ येऊन पडला आहे. म्हणून तू त्याला सोडवा. भगवाने माझ्यापाशी घेऊन ये."

एकताच तिन डोकी असलेला काळसर्प थोड्या बुरकरन पांचला. जंगलातील सर्वे न हासता उभी राहीली.

हवा सुद्धा पांथली. चंद्रवर्माने आपल्यामुक्त नगरेने सर्पाकडे पाहिले.

काळसर्पाने आपल्या तिन्ही डोक्यांनी चंद्रवर्माना असा संकेत केला, मी करतो त्याप्रमाणे तू माझ अनुकरण कर. ह्यानंतर तो जंगलात निघाला. चंद्रवर्माना दुसरा कोणताच उपाय सुचला नाही हा प्रदेश कोणते मांथ्रीकाने आपल्या मुठीत ठेवला आहे. त्यामुळे त्याला त्या सर्पाचे अनुकरण करण्या- शिवाय दुसरा मार्गच उरला नाही. जर का आपण येथून पळून जाण्याची संधी घेतली तर मरण हे नक्कीच असा त्याने विचार केला.

चंद्रवर्मा असा विचार करीत करीत एक हातात तलवार घट्ट

ठेवत काळसर्पाच्या पाठीपाठ जाऊ लागला. थोड्या दूरवर गेल्यावर एका प्रचंड वृक्षाच्या छाती त्याला एक ससाण्याचे डोके पंख व तिहाचे शरिर असलेला एक विचित्र प्राणी दिसला. सपे त्याच्या समोर जाऊन उभा राहिला. आपल्या तिन्ही डोक्यांनी खाली वांकून फुत्कार लागला. दुसऱ्या सणी तो विकृत प्राणी भर्षाप्रघ दुभंगला गेला. त्याने दोन तुकडे होऊन बाजूला जाऊन पडले आणि त्याला तेथे एक पटवया अवस्थेतील पंर दिवू लागले. काळसर्प शोकटीत एक म्हातारी पांढऱ्या केसांची व कपरेत बाकलेली त्याच्या नजरेस पडली.

पाहून चंद्रवर्माना तोंडून एकही शब्द बाहेर पडला नाही. त्या काईका पहाताक्षणीच चंद्रवर्माच्या मनांत एक शका आली की, ही बाई खरच मनुष्य आहे का पिशाचीण आहे? तेवढ्यात त्या बाईने आपल्या हातातील काडी तिनदा जमिनीवर हापटली व त्याला प्रेमाने म्हणू लागली- "काळसर्पा, आता तू जाऊ शकतोस!" असे म्हणून ती चंद्रवर्माकडे म्हणाली- "मूळा, घराच्या आत ये! मी किती दिवसांपासून तुझी वाट पहाते आहे!"

चंद्रवर्माने आश्चर्याने होऊन विचारले- "काय? माझी वाट पहात होतोस!"

"होय रे मूला! तुझीच वाट पहात होते. तुला माझी खूप मदत करावयाची आहे. म्हणून मी सुद्धा तुला मदत करणार आहे." ती बाई म्हणाली.

त्या गोष्टी ऐकून चंद्रवर्माना समजले की, ही म्हातारी माणूसच आहे व जादु-गारीण आहे.

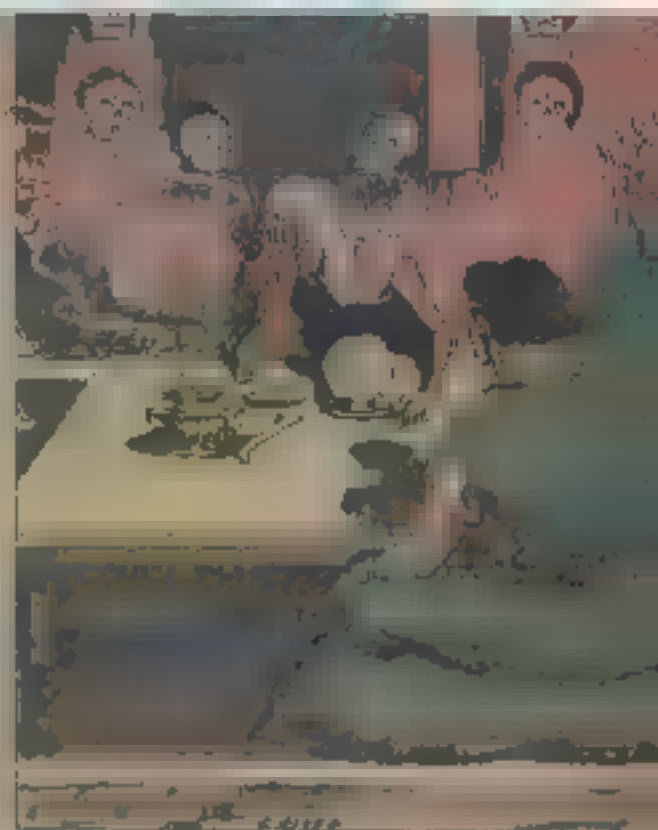
"तुला कोठे माहीत मी कोण आहे? तुझे नाव काय आहे." असे म्हणत चंद्रवर्मा त्या म्हातारीच्या कवेळ जाऊ लागला.

माझे नाव फापालिनी आहे. मी तुला कोणत्याही प्रकारे देणार नाही

त्यामुळे तू तुझी तलवार म्यानात ठेवलीस तरी चालेल. आणि जरी कां मला तुला कास बावा असा विचार आला तरी तुझ्या त्या तलवारीचेर काहीही उपयोग होणार नाही. तुला जंगलात प्रवेश करता क्षणीच त्याचा अनुभव आलाच असेल ना! माझा शक्ति सामर्थ्याने मी तोंड व जिभ पसलेल्या झाडांकडून बोलून घेतलेले पाहिलेस ना! त्याच झाडांनी तुला रस्ता अटवला होता." फापालिनी म्हणाली.

चंद्रवर्माना समजले की, आता आपण अमहात्म्य ठरली. त्याने नारायणाने आपली तलवार म्यानात ठेवली व तिला म्हटले- "फापालिनी, मी एक असा अभागी आहे की, राज्य व मित्र त्यांना घालवून देऊन मी

कापालिनी खदखदून हसन ~~खदखद~~ उभों
राहीली व भित्तीवर टांगून ठेवनेल एक
मानवाचे लांब हाडक काढून तिने हातात

घेतले व त्या चमकत्या गोल कांचेच्या गोळ्या जवळ येऊन उभी राहिली व डोळे मिटून तोंडाने कोणता तरी मंत्र पुढे पुढे लावली. व त्या हाडकाने तीन गोळ्याला स्पर्श केला व म्हणाली—“हे वध तुझे धीरपूर नगर !”

आधीच्या ज्वाळा चारी बाजूला गडावर पेटून आकाशाला मिळू गहात झेल्या. सर्वत्र धूर पसरला होता. नगराच्या सर्व रस्त्यावर लोक हाहाकार करीत भयग्रस्त स्थितीत फिरत होते. ते दृष्य पाहून जदवर्मा व्याकुळ झाला व जोर जोरात ओरडत स्थाने आपले डोळे बंद करून घेत म्हटले—“पापाक्षिती, बस बंद कर. मी गोळ्याने ते दृष्य पाहू शकत नाही.” तेव्हा कापाक्षितीने पुन्हा ते हाडूक त्या गोळ्याला टंकवले आणि काय आश्चर्य ते दृष्य क्षणभरात अदृश्य झाले. पुन्हा तिने ती जादूची कांडी त्या गोळ्याला लावली व मंत्र म्हणत म्हटले—“आता गहा. हा तुझा सेनापती धीरमल !”

जदवर्माने मोठ्या आवाजाने उचलले व तत्पुढे त्या कांचेच्या गोळ्याकडे पाहू लागला तेव्हा त्या कांचेच्या गोळ्यात त्याला भयंकर गहाड दिसावल्या व नदी माले दिसले. आपल्या काही सैन्यासह सेनापती धीरमल वेगाने दौडत त्या रस्त्याने चालत होता. चारी बाजूनी वेडा वेड सपकेतुचे सैनिक त्याच्या जवळ जवळ येत होते. धीरमलाने आपला थोडा थोडा थोडा भाग त्या साक्षीदारांना आदेश दिला. नंतर आपली तलवार खेचून काढून तो सैन्याला तोंड देण्याकरीता वीजेच्या गतीने पुन्हा पळू लागला.

“हि गोष्ट आज मनाळी पडली आहे. त्यानंतर त्याचे काय माने हे पहाणे शक्य नाही !” असे म्हणत कापाक्षितीने ती जादूची कांडी परत त्या गोळ्यावर टंकविली तत्क्षण ते दृष्य अदृश्य झाले.

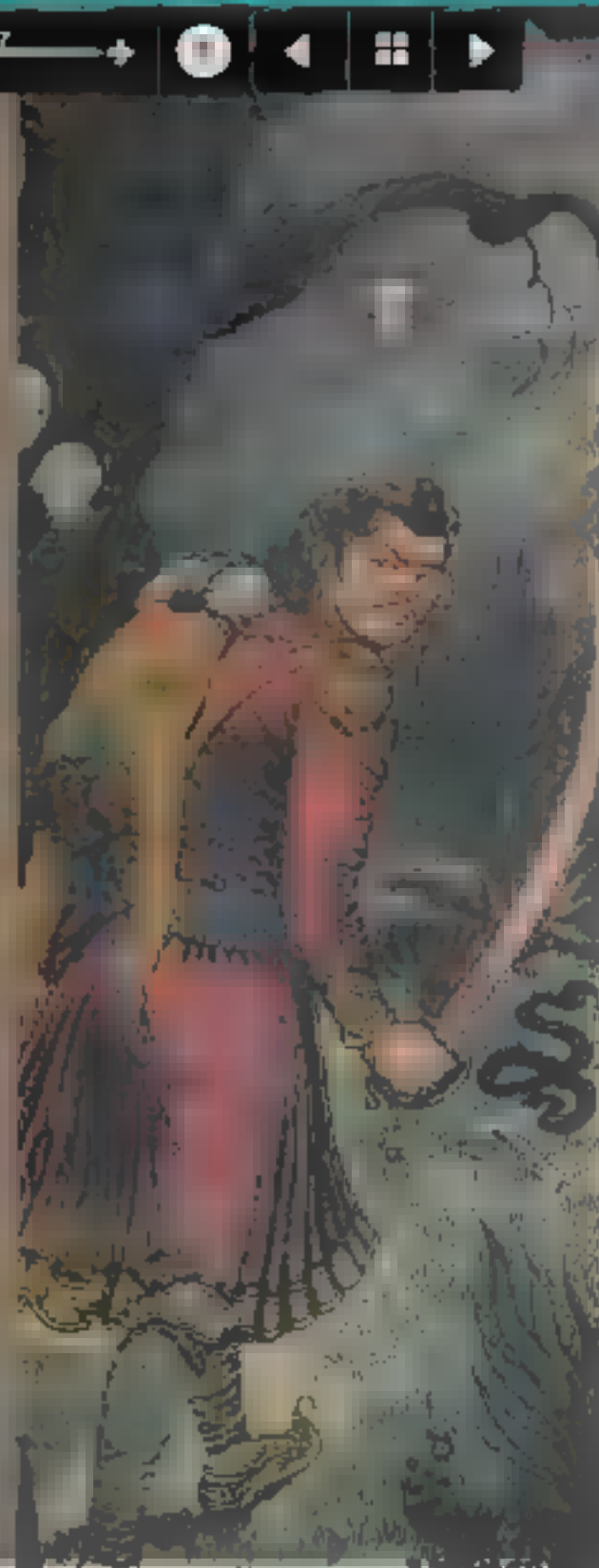
जदवर्मा आश्चर्याचकित होऊन त्या अद्भुत कांचेच्या गोळ्याकडे पहातच राहिला ! (क्रमशः)

समजुतदारपणा

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तेव्हा प्रताप वेताळ त्याला म्हणाला—“कोणतीही भीति नाही. तू कोणतीही भीति न घेता तू करोळरी संतुष्ट होशील. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला शान्तनवर्मा नावाच्या राजाची गोष्ट सांगतो. तेव्हा ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कुतल देशाचा राजा शान्तनव वर्मा खूप दयाळू व धर्मात्मा होता. त्यामुळे त्याच्या राज्यातील प्रजेला चोर दरोडेखोरांचे भय नव्हते. परंतु निरुपद्रव होणाऱ्या प्रकोपाचा सामना त्यांना करावा लागे. त्यामुळे

प्रजेला संकाटे सोसावी लागत. कधी जास्त पावसामुळे पिके नष्ट होत, तर कधी पाण्याच्या दुर्भिक्षामुळे दुष्काळ पडे. त्यामुळे वेळोवेळी राजा सर्व राज्यातील गावातून फिरून लोकांना पाहीजे ती मदत करे.

एकदा वर्षा ऋतुत कुंठल देशातून बहाणारी नदी बळभद्र हिला पुर आला. त्यामुळे कित्येक गावे पाणीमय होऊन गेली. लोकांचे बरेच नुकसान झाले. तेव्हा राजा शान्तनू वर्मा याने काही नोकर व अधिकाऱ्यांना बरोबर घेतले व ती जेथे लोकांना पुराणा जास झाला व जे जेथे झाडे तेथे गेला व रयांना पाहीजे ती मदत केली.

राजा परत जेव्हा राजवाटोला येत होता तेव्हा वाटेतील जंगलात त्यांना एक आश्रम दिसला. चौकशी केल्यानंतर त्यांना समजले की तो आश्रम ज्ञानधर्म नावाच्या एका मुनीचा आहे व ते योग विद्येत विद्वान तपोव्रतवान शक्तिशाली आहेत.

नंतर शान्तनू वर्मा राजाने मुनीचे दर्शन घेतले. तेव्हा मुनीने त्याचे आदराने स्वागत केले व म्हटले—“राजन मी असे एकलं की, आपण दानशूर धर्मात्मा आहात व जनतेच्या सुखादुःखा निवाप आपल्याला काही सुचत नाही. तुम्ही त्याचीच नेहमी चिन्ता करता. असा राजा महाविरासही मिळत नाही. तुम्ही मला भेटायला आला आहात तेव्हा जर का आपल्या

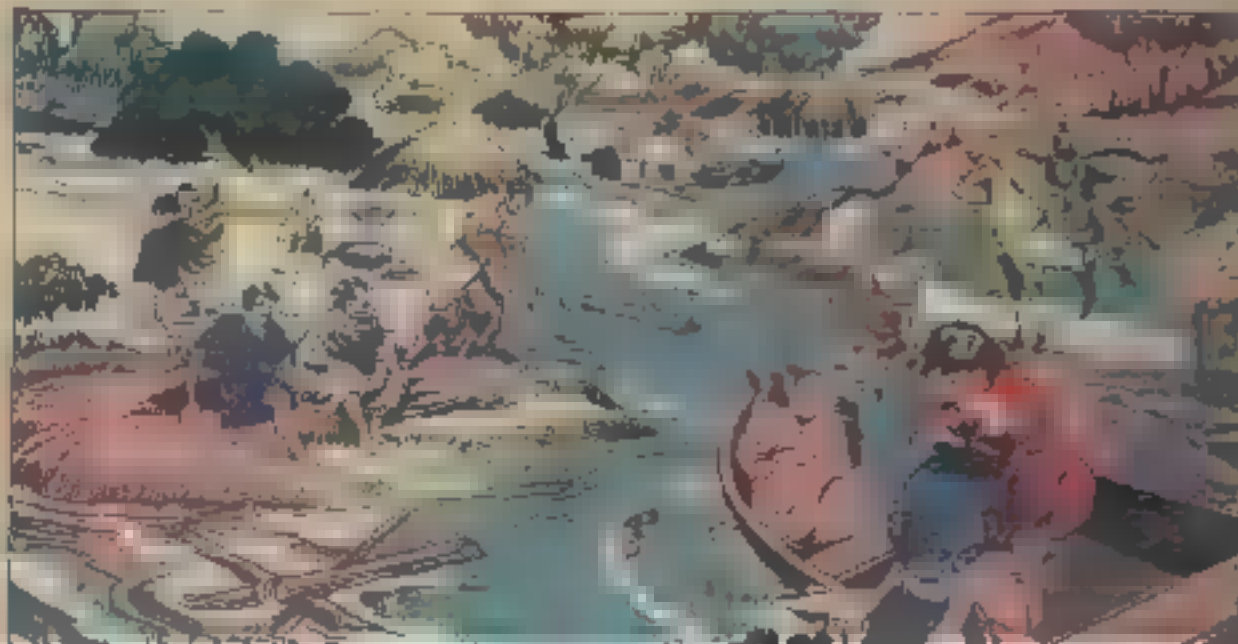
मनात काही इच्छा असत तर मला सांगा.” राजा चिन्तितेने म्हणाला—“महात्मा, मी जनतेच्या कल्याणाकरीता अनेक योजना आखल्या आहेत व त्या तेवढ्या जवळ संपत नाहीत. पुर, वाढले पाऊस ह्या नैसर्गिक प्रकोपांमुळे तर ते सांभवता येत नाही. तरीही त्यामुळे नागरीकांचे अपार नुकसान होते. ते आप्हांला कुठल्याही प्रकारे सांभवता येत नाही. तरी कृपया तुम्ही मला काही तरी योग्य मार्ग सांगा.

ह्यावर ज्ञानधर्म मुनी संदहास्य करीत म्हणाले—“आपली इच्छा तर प्रशंसनीय आहे. परंतु कोणतेही काम मनात आणले तर त्याचा मोठा मोठा विचार करावयास हवा. तेव्हाच ते कार्य सफल होते. काय

आपल्या जवळ पाहिजे तितके कुशल अधिकारी आहेत का?”

“मुनिवर, माझ्या राज्यातील अधिकाऱ्यांची दक्षता व शक्ति सामर्थ्य त्याबद्दल मला जर देखील शंका नाही. ते राज्यकारभारात मला कोणत्याही कार्यात चांगला सल्ला देऊन सर्वप्रकाराने मला योग्य तेवढी मदत करतात. परंतु आपला भाषा ऐवढाच हेतू आहे की, मी जनतेकरीता करीत असलेले कार्य जवळपास लवकर पूर्ण रहावे.

मुनी क्षणभंगू शब्द राहीले व म्हणाले—“राजा, तर तुला मी एक अपूर्व शक्ति असलेले यंत्र भेट म्हणून देतो. ते यंत्र डोक्यावर ठेवून जी संकल्प मनात करणिले,

ते काम ताबडतोड होते. व ॥ करण्याविषयी योग तो सल्ला सुद्धा आपल्याला ताबडतोड मिळेल. असे म्हणत मुनीने एक हस्तीदंती पेटी राजाच्या हातात दिली.

राजाने थोडापूर्वक ती हातात घेतली. मंतर मुनीने त्याला त्याबद्दल सांगत म्हटले- "राजा ह्या यंत्राच्या बाबतीत एक स्वाम गोष्ट मी तुला सांगणार आहे. मी माझी बांडी शक्ति, तपस्या ह्याच त्याग करून हे यंत्र बनविलेले आहे. त्यामुळे ह्याचा महिमा मी जी पर्यंत जिवंत आहे. तो पर्यंतच रहाणार ह्या क्षणी माझे आवुष्य एंशी वर्षाच्याही पुढे आहे. मी योग साधना केली आहे. त्यामुळे जास्तीत

जास्त मी जखून पंद्रहा वर्षे तरी जगू शकेन तो पर्यंत तुम्ही निश्चितपणे ह्या यंत्राचा उपयोग करू शकता. मी येत्या-मंतर मात्र ही पेटी म्हणजे एक केवळ लाकडी पेटीच म्हणून राहिल.

शान्तनु वर्मा थोडा वेळ विचार करीत राहीला. त्यांनी ते यंत्र परत घ्यावे म्हटले- "मुनिवर, मी यंत्राचा स्विकार करू शकत नाही कुणा करून पाह्यावर असतुष्ट होऊ.

मुनीने विस्मयाने विचारले- "राजा, ॥ ॥ कोणत्या कारणामुळे करीत नाहीस. तुला हे कमीत कमी वर्षे तरी वापरता येईल. ह्याच्या तुला जनतेच्या कल्याणाच्या अनेक गोष्टी करून घेता येतील ना ?

"महारामनु, मला समा करा. ह्या यंत्राचा मुन सध्या स्थितीत जरी मला लाभ करून घेता येत असला तरी भविष्यकाळातील होणाऱ्या गोष्टी करीता मलाच विचार करावयाम ह्या ना' म्हणून मी ह्याचा स्विकार करीत नाही." राजाने म्हटले.

मुनीने पंद्रहास्य करीत राजाला आशिर्वाद दिला व जाण्याची परवानगी दिली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला- "राजा, शान्तनुवर्मा सूप लोभी व्यक्ती तर नाहीच पण मोठाभाळाच वाटत आहे.

त्याची मनीकामना ऐकून मुनीने आपल्या तबोदलाने तयार केलेले एक त्याला भेट हप्ते म्हणून देऊ केले. परंतु त्यावरही राजा सतुष्ट झाला नाही. ॥ त्याने ते मुनीला परत करून टाकले. उलट भविष्य काळात उत्पन्न होणाऱ्या समस्यांचा उल्लेख करीत त्याने आपल्या मोठ्या स्वभावाचा प्रत्यय दिला. ॥ जनतेच्या करीता करून देणाऱ्या कल्याणकार्याला वचीत राहिला ह्याचे कारण ह्याची लोभीकृती ॥ भोळेपणाने आहे ना ?" ॥ प्रश्नाची उत्तरे माहीत असून तु दिली नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शकते होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.

॥ ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला- "वर्मा मुनीच्या कडून मिळणारे यंत्र त्यांना परत करून दिवेक जाणोव ह्यांचा प्रत्यय घडवून दिला. ह्या क्षणी ते स्वतः विचार ॥ ॥ अधिकार्यांकरोडर सल्लामसलत करून

काळजीपूर्वक राज्याचा राज्यकारभार करीतच आहेत अशा वेळेस जर मुनींन कडून मिळालेल्या यंत्राच्या सहकार्याने राजा जर राज्यकारभार करू लागेल तर राज्यातील अधिकाऱ्यांना काही विचार करण्यास संघीच मिळणार नाही पंद्रहा वर्षांत ॥ आपली सर्व विचार शक्ति पालवून बसतील पंद्रहा वर्षांनंतर यंत्राचा महिमा संपुष्टात आला की, परत त्या सर्वांना विचारशक्ति व शक्ती वाढविणे शक्यच नसेल. विचार प्रगल्भताच समुप्य प्राण्यांची एक महान शक्ति समजली जाते. तेव्हा अशा स्थितीत जग यंत्राच्या लोभाला बळी पडून ती त्याच जेव्ही स्थितीत त्याचा विचार राजाला लोभी ॥ लावली भोले म्हणता येणार नाही. ॥ माझ्या दृष्टीने तरी ॥ विवेकशिल व समजुतदार आहेत."

अशा तऱ्हेन राजाचे मौन भंग होताना वेताळ प्रस्तावरीनर बदल्य आणि माहाला जाऊन लोभकळू लागला. (कल्पित)

मुख आणि भक्त

एका जंगल जवळच्या गावात एक गरीब ब्राह्मण रहात होता. त्याच्या घराला लागूनच्या परात एक गरीब लाकुडतोड्या रहात होता.

अचानक लाकुडतोड्याच्या परिस्थितीत खूप मोठा बदल झाला. त्याने आपली सोपडी बदलून त्याच्या शेजारीच एक मोठे घर बांधले. व त्याच बरोबर त्याच्या घरातील मुलंवाळे त्याची बायको चांगले कापडे वापरू लागली.

लाकुडतोड्याच्या हा परिस्थितीमुळे गरीब ब्राह्मणांना अत्यंत आश्चर्य वाटू लागले. ब्राह्मणांच्या बायकोने जवळच्या म्हुटले-“ह्या लाकुडतोड्याच्या जीवनात जो एकदम बदल घडला आहे त्याची माहीती काढून मी तुम्हांला सांगेन.”

थोड्या दिवसाने त्या ब्राह्मणीने पतीला म्हुटले-“बही, हा लाकुडतोड्या रोजच्या

रोज पोवा पोवा श्रीमंतच वाळता आहे. मी त्याचा सोप घेतला आहे. त्या लाकुडतोड्याच्या बायकोने ती गोष्ट मला सांगितली.

काही दिवसांपूर्वी दिवस रावदिवस पाऊस होता. त्यामुळे लाकुडतोड्या लाकडे तोडायला जंगलात जाऊ शकला नाही. त्यामुळे त्याच्याकडे तो पाही शिल्लक उरले होते. ते सर्व सच होऊन गेले. त्यानंतर त्यांना पुढे दोन-तीन दिवस उपाशीच रहावे लागले.

एक दिवस रात्री अचानक लाकुडतोड्याच्या मनात एक पुन्हा आली. गावा-जवळून वहाणाऱ्या नदीच्या काठावर एक जुने पुराण देऊळ आहे. लाकुडतोड्या रात्री अंधारात कुन्हाड घेऊन त्या देवळात घुसला त्याच्या मनात विचार आला की, ती लाकडाची देवाची मूर्ती तोडून तरी थोडे

पैसे मिळवता येतील. पण जशी त्याने कुन्हाड उगारली तशी त्या लाकडाच्या मूर्तीमधून आवाज बाहेर पडला-“बरे पोवा पोवा.”

लाकुडतोड्या आपली कुन्हाड तशीच हवेत उगारून उभा राहिला. त्याच क्षणी त्या मूर्ती मधून शब्द बाहेर पडले-“तुला काय घनच पाहिजे आहे ना? मी तर सोमवारी सुयोग्या पूर्वी ह्या नदीत तुला तुम्हाला एक सोन्याचे नाणें दिसेल.”

त्या दिवसानंतर दर सोमवारी तो सोन्याचे एक नाणें मिळवू लागला. तो श्रीमंत बनला.

ब्राह्मणीने सर्व समाचार आपल्या पतीला सांगितला व म्हुटले-“आपल्याला मुद्या श्रीमंत झाल्या हाच एक सोपा उपाय आहे. तुम्ही सुद्धा एक कुन्हाड घेऊन जाऊन देवाच्या मूर्तीवर उगारा म्हुणजे मग काय आपल्याला सुद्धा दर सोमवारी एक सोन्याचे नाणें मिळत जाईल.”

परंतु त्या ब्राह्मणांना तिने दिलेला सल्ला पसंत पडला नाही. त्याने विचार केला की, घनाच्या लोभाने लाकडाच्या देवाच्या मूर्तीवर कुन्हाड उगारणे म्हुणजे पाप समानच आहे. परंतु त्याने त्यावर खूप वाढ विचार केला. तेव्हा त्याला

स्वतःच्या गरीबीवर तोच काय तो एक उपाय बरोबर वाटला.

त्याच दिवशी रात्री तो ब्राह्मण एक कुन्हाड घेऊन त्या देवळात जाऊन पोहोचला. व भाषण करीत असलेल्या पापाचा संकोच करीत त्याने देवावर कुन्हाड उगारली. परंतु मूर्ती मधून कोणतेही शब्द बाहेर पडले नाहीत. त्यामुळे ब्राह्मणांना अत्यंत आश्चर्य वाटू लागले. ह्यावेळी त्याने कुन्हाड आपल्या हातात जोरात घट्ट पकडून ठेवली मूर्तीकडे रागीट नजरेने पहात त्याने ती उगारली.

त्याच क्षणी एक दिव्याचा उजेड मूर्तीच्या चेहऱ्यावर पडला त्यामुळे त्याला त्या मूर्तीचा चेहरा स्पष्ट दिसू लागला.

दुसऱ्या क्षणी ती सीतीने बरबेर कापू लागला व वेशुद्ध होत खाली कोसळला.

त्याच वेळेस पडता पडता साह्याणाला त्या मुर्तीतून काही शब्द ऐकू आले—“मुला तू देवावर भक्ति व विश्वास ठेवणारा आहेस. ते सोडून तू तुझ्या शेजारी रहाणाऱ्या मूर्ख लाकूडतोड्या सारखा व्यवहार करू पाहतोस. तो मूर्खपणाने माझ्यावर कुन्हाड चालवेल हात मला जरा देखील शंका नव्हती. कारण त्याच्या पुढीला तर मी केवळ एक लाकूडच आहे ना! परंतु तू साह्याण असा गुर्लासारखा व्यवहार कसा करू पाहतोस? तुला असे कसे वाटले की, तुझ्या ठिकाणी जी भक्ति आहे! तशीच त्या लाकूडतोड्याजवळ असेल. आणि त्यातून तू जरा कुन्हाड चालवलीच असतोस तर नक्कीच तुला पापाचा भागिदार व्हावे लागले असते. काय तुला माहीत आहे की? देवाची मुर्ती म्हणजे काय असते? लाकूडतोड्यांची गोष्ट त्या बाबतीत सर्वदा भिन्न आहे. ती तुझ्या

सारखा ज्ञानी व विवेकशिल असत नाही. साह्याण हळूहळू जूझीवर येत असताना त्याला हे ऐकू आले.

त्यानंतर तो साह्याण उठून उभा राहिला. व त्या मुर्तीला हात जोडून नमस्कार करून तो परत घरी आला. त्याच्या बायकोने त्याला दारातच विचारले—“मांसा, शेवटी काय झाले? काही आश्चर्य पती कुन्हाड घेऊन देवळात गेल्यानंतर तिने मुचविलेल्या सल्ल्यावरून मनातून तिला भगकर पचतात.

म्हणाला—“मी जल्मत भगवान आहे. कारण देवाच्या तोंडमधून त्याचे वोलणे ऐकले आपण आपल्या गरिबीवर दुःखी होणे बरोबर नाही. कारण त्याला तो देवाचा निर्णय समजून आपल्याला अंजवटे करू नये. त्यावरच समाधान मानून राहिले पाहिले तशीच सवय आपण आपल्याला लावली पाहिजे.

त्याच्या पत्नीने तेच योग्य मानून मान हलविली व मनोमन संतुष्ट झाली.

मुकीची समजूत

छिन्दावा नावाच्या लोमशेकर नावाचा एक माणूस रहात होता. त्याला जनार्दन नावाचा एकलता एक मुलगा होता. लोमशेकर शिष्टकोपी होता. तो कोणत्या ना कोणत्या गोष्टी करीता आपल्या मुलाला रागवत शिष्टा देत असे. परंतु जनार्दन न बोलता बडीळांना उलट उत्तरे न देता मुकाट्याने ऐकून घेत असे. जनार्दन लग्नावोग्य आला. परंतु कोणीही मनूष्य त्याला आपली मुलगी लावण्यास तयार नव्हता. शेजार नावी दण्डपाणि नावाचा जनार्दनाचा एक नातेवाईक रहात होता. त्याची मुलगी मिनाळी लग्नावोग्य झाली. तरी सुद्धा त्यांनी मुली करीता जनार्दनचे निवडले नाही.

जनार्दनाच्या बहू दण्डपाणिच्या मनातच नाही तर इतर अनेक लोकांच्यात विषेश प्रकारचा तर्क होता. तो असा की,

जनार्दन भोळा-भाबडा नाही परंतु एक नवरत्ना भेकाड आहे. त्यामुळे वडिलांनी कितीही रागावले शिष्टा पातल्या तरी तो ते मुकाट्याने ऐकून घेऊन गप्प बसून रहातो. एकाच लोमशेकरने आपल्या मुलाला जनार्दनाला तासपुरी नावाच्या शेजारच्या गावी आंबे विकत आणण्या करीता पाठवले. आण्यापूर्वी वडिलांनी त्याला बजावून सांगितले की, आंबे स्वस्त असतील तरच घेऊन ये नाहीतर नको.

त्या दिवशी रात्री जनार्दन पंढ्रास आंध्यानी भरलेली टोपली घेऊन घरी आला. लोमशेकरला जेव्हा समजले की, जनार्दन पंढ्रास आंध्याना पंढ्रास तय्ये देऊन घेऊन आला. तेव्हा त्याचा अतिशय संताप आला तो रागारागाने त्याला म्हणाला—“अरे मुर्खी तुझे डोके तर फिरले फिरले नाही ना! मी तुला सांगितले की आंबे

असतिल तरफ घेऊन ये नाहीतर रिक्तस्थान हाताने परत ये । तर पन्नास आंगुलाला पन्नास रुपये दिलेस. आणि वर स्वतःचा मुलपणा दाखविलास ना! म्हणूनच कोणत्याही मुलीचा बाप तुझ्या बरोबर मुलीचे लग्न करून देण्यास तयार नाही.

जनार्दन प्रथमच एवढा लांबचा कलम होता. तरीही तो वातपणे धडोलला म्हणाला-“बाबूजी, कोणत्याही गोष्टीची किंमत आपल्या गावान कधी व दुसऱ्या गावात वास्त असली तरी ती वस्तु स्वस्त आहे म्हणतात ना! तर आपल्या गावात बिलकूल आवेच नाहीत. तिथे ताम्रपुरीला पन्नास आंगुलीची किंमत

पन्नासहूनर रुपये होती. मी बासावीस घालून पन्नास रुपयांना खरेदी केले. वाट-सर्व पांच रुपये झाला. म्हणताना पुढे जनार्दन काही सांगणार होता.”

सोमशंकर मुलाचे बोलणे चांगलेच चिडून म्हणाला-“अरे, तुला ह्या सर्व गोष्टी कोणी विचारल्या होत्या.

“पण तुम्ही विचारलेत किंवा नाही तरी सांगितलेच पाहिजे ना! पुन्हा तिथे मला रामनाथ भेटले म्हणत होते की, त्यांनी पूर्वी आपल्या कडून काही कर्ज घेतले होते. आपल्या कर्जातील पारसो रुपये त्यांनी माझ्या हातात दिले. असे म्हणून जनार्दनने ते बडिलांच्या हातात ठेवले. म्हणजे-“बाबूजी, एक गोष्ट सांगून दे. तुम्ही खोडाने मला रोज ज्या शिक्ष्या घालता त्याच कारणाने मला कोणी आपली मुली घावयास तयार नाही.”

त्याच वेळेला नातेवाईक दण्डपाणि घराण्या आतून बाहेर आला. त्याला पहिलाच जनार्दन आश्चर्यचकित झाला म्हणाला-“मामा, तुम्ही केव्हां आलात?”

“आता थोड्या वेळा पूर्वी! तुझ्या बाबूजींनी सांगितले की काही कामाकरीता ताम्रपुरीला गेला आहेस.

दण्डपाणिच्या बोलण्यावरून जनार्दनला समजले की, आपले वडीलांच्या बरोबर

झालेले संभाषण त्याला माहीत नसावे. म्हणून निर्धोस्त होत जनार्दन म्हणाला-“आताच येतो आहे. मामा! तुम्ही सवानक काय विवेक आहे?”

“मी तुम्हा लोकांच्या काढावर माझ्या मुलीचे लग्न ठरल्याची गोष्ट हेतून आलो होतो.” दण्डपाणि म्हणाला.

“अरे, कुणाच्या बरोबर काय?”

तुझ्याच बरोबर!” दण्डपाणि म्हणाला.

एकून सोमशंकर म्हणाला-“पण, तुला तर मऊन वेळ होऊन गेला परंतु जनार्दन येईपर्यंत तू गोष्ट आम्हाला नाही सांगितलिस. काही बरोबर नाही हा!”

त्या दिवशी रात्री सर्वजणांनी आनंदाने गप्पागोष्टी करीत मेवण केले दण्डपाणिने आपल्या गावात पोहोचताना परी जाऊन बामकोला सांगितले की, मितालीचा विवाह त्याने जनार्दनच्या बरोबर केला आहे. त्यावर दण्डपाणिची बायको

आश्चर्यचकित होत म्हणाली-“काय हो, तुम्ही घरातून निघतांना एका बन्धानेही माझ्याशी बोलला नाहीत की लग्न पक्के ठरवायला जात आहे. आणि लग्न ठरवलेत तेही एका नंदीबलाशी ना? तुम्हांला माहीत आहे की, जनार्दनला व्यवहार ज्ञान बिलकूल नाही.

तेव्हा दण्डपाणिने बायकोला सर्व मागत म्हणले-“जेव्हा जनार्दन खरेदी घरी परत आला, तेव्हा त्याला माहित नव्हते की, मी आतल्या खोलीत बसलो आहे. आणि जेव्हा समजले की, त्याचे वडीलांशी झालेले सर्व संभाषण मी ऐकले त्यामुळे त्याने एकवचन सारवा-सारव करण्याचा प्रयत्न केला. तो खूप सम-जुतदार आहे. तो पाहिजे त्यापेक्षा बडिलांच्या आदर करतो. परंतु आज मला समजले की, पडेल तो आपल्या बडिलांन बरोबर विरोध करू शकतो.

एकल्यावर दण्डपाणिच्या बायकोचा विश्वास बसला की, आपल्या मुलीकरीता माझा चांगले स्थळ कोणते मिळणार.

ऋषिचा आप

ब्रह्मदत्त काशीच्या गादीवर असता. बौधिसत्त्वानी एका शास्त्राण परिवार-मध्ये जन्म घेतला. त्याचे वडिल मोल्यवान हिरे, माणीक व रत्नांचा व्यापार करीत होते. त्यानी बौधिसत्त्वाना बयाच्या सोळाव्या वर्षापर्यंत गुरुकुलात ठेवून शिक्षण देवगिले.

गुरुंच्या पाठशालेतून घरी आल्यावर बौधिसत्त्वानी वडिलांनी त्याला सांगितले- "बाळा, मी आता बुद्ध होत चाललो आहे. तू माझा एकुलता एक मुलगा आहेस. त्यामुळे आजपर्यंत मी जो व्यापार करीत आलो होतो. त्यातून काही महत्वाच्या खुबी तुला सांगणार आहे."

बौधिसत्त्वानी आपल्या पित्याचे म्हणणे मान्य केले. नंतर एक दिवस ते बाप-लेक काही किमती रत्ने घेऊन व्यापाराला निघाले.

अशा प्रकारे दोघे अनेक गावे शहरे हिंडून फिरून आपला रत्नांचा व्यापार करीत अखेर वाराणासी येथे येऊन पोहोचले. ते जेव्हा पोहोचले तेव्हा नुकताच काळोख पडू लागला होता व सर्व दिवा अंधारल्या होत्या.

बौधिसत्त्वानी वडीलांनी नगराच्या दारपालाकडे जाऊन आत जाण्याची परवानगी मागितली.

"महोदय, अशा तर दिसावला श्रीमंत व्यापारी वाटता परंतु मला राजाचा हुकूम तोडता येणार नाही. त्यांचा आदेश आहे की सुर्यास्ता पासून सूर्योदयापर्यंत नगराचे दार कोणाकरताही उघडता येणार नाही" दारपालाने त्यांना सांगितले.

आता बापलेकांना एकच विद्वचना पडली की ह्या स्थितीत कुठे जाऊन रहायचे? बौधिसत्त्वानी वडिलांनी म्हटले-"बाळा,

आज रात्री आपल्या भोजन कुठे मिळेल? जर शहरात मिळाले असते तर कोणत्यातरी खानावळीत नेवता घाले असते."

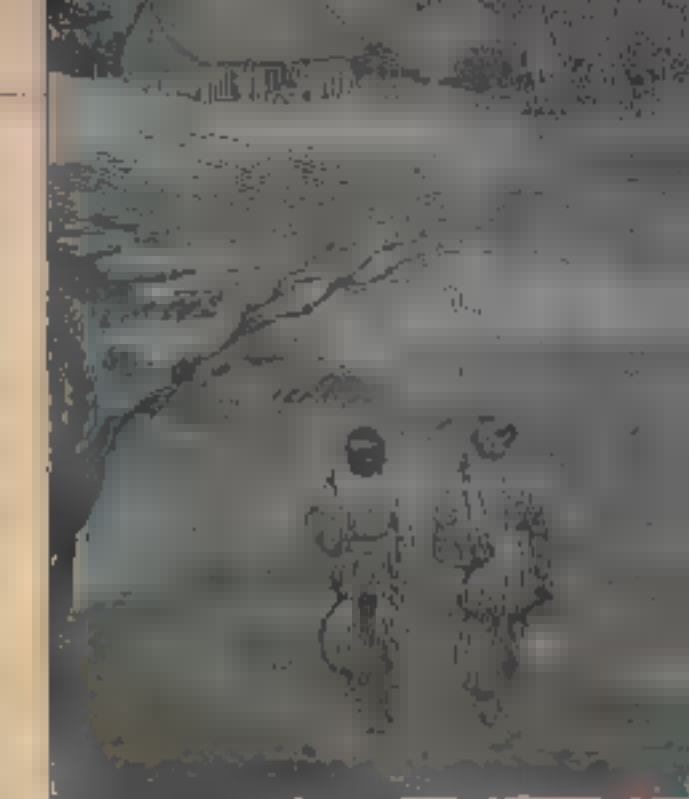
ते ऐकून दारपालाना त्याच्यावर दया आली तो म्हणाला-"हे वहा, बापल्या-पाशी स्वयंपाकाचा दिवा असेल तर ह्या तटाच्या बाजूलाच माझी सोपडी आहे. तेथे तुम्ही दिवा जिपवू शकता."

त्यामुळे ते दोघे बाप-लेक त्या सोपडी-पाशी गेले व त्यानी एका तामाच्या आत स्वयंपाक तयार केला व जेवण करून घेतले. परंतु त्या सोपडीत दावाच्या करीत सोपण्याची नदरही.

बौधिसत्त्वाने दारपालाना उपकार झालेल्या कृतज्ञतेने विचारले-"दादा, आजच्या रात्रीपुरती कुठे सोपण्यास जागा मिळू शकेल कां?"

"इथून थोड्या दूरवर एक पर्णशाला आहे परंतु सवेजण असे कोणीही, तेथे भूते-खंते निवास करतात. तरी सुद्धा तुम्हांला जर येथे असेल तर रात्री तुम्हांला तेथे सोपता येईल." दारपाल म्हणाला.

भूता-खंताच्या गोष्टी निघताच बौधि- वडिलांना खूप काळजी पडू लागली. परंतु मुलांनी वडिलांना धीर देत

म्हटले-"दादा, तुम्हांला काळजी वाटण्याने कारण नाही! मी वहा वर्षे पाहट होऊन गुरुकुलात जी विद्या प्राप्त केली आहे त्या पासून तुम्ही तर नेहमीच अपरिचीत राहीलात."

मुलाचे ते बोलणे ऐकून बौधिसत्त्वानी खूपच धीर आला. तेव्हा दोघे शहराच्या सिमे पासच्या पर्णशालेत येऊन पोहोचले. त्यावेळी तेथे कोणीही नव्हते. ते दोघे आत गेले व भीतीला टेकून ठेवलेल्या लाकडाच्या फळ्यावर सोपले.

त्या पर्णशालेच्या आत एक नरमांस खाणारा यक्ष रहात होता. त्याला बरेच दिवसांपासून काहीही खावयाला मिळाले

उग्रवासाची भुकटी बोधिसत्त्वांच्या समोर उबळली तो वास नाकपुड्यांच्या आत माताच बोधिसत्त्वाचे वडोळ जोरात शिकले परंतु बोधिसत्त्वाच्या तोंडून 'चिरंजीव' हा शब्द बाहेर पडला नाही ते पहाताच बोधिसत्त्वानी बागले व त्यांनी वडोळांच्या पाठीवर थापटत 'चिरंजीव' म्हटले.

निराश होऊन परत बाग्यास निघाला परंतु बोधिसत्त्वानी त्याला चिडवावे असे वाटले. म्हणून त्यांनी कपड्याची घुरगळी करून नाकत पातळी जोरात शिकले.

यक्षाच्या मनात पुन्हां आशा निर्माण झाली की, त्याच्या जवळाचा कोणी चिरंजीव म्हणला नाही की, बोधिसत्त्वाचा आहार कराक्यास मिळेल असे समजून तो बोधिसत्त्वाच्या जवळ जाऊ लागला.

तेवढ्यात बोधिसत्त्वाच्या वडिलांनी 'चिरंजीव' म्हणत त्याच्या डोक्यावर थापटले. ते पाहून यक्ष रागाने लाल झाला. त्याला वाटू लागले की, आपल्या तोंडचा वास कोणी ओढून घेत आहे. पुन्हां साधार होऊन तो माळघावर चढू लागला ते पाहून बोधिसत्त्वानी त्याला हाक मारले "यक्षा इकडे ये!"

यक्षाने वळून पाहिले, तेव्हा बोधिसत्त्वांच्या मुखमंडला मोगती तेजोमय प्रकाश

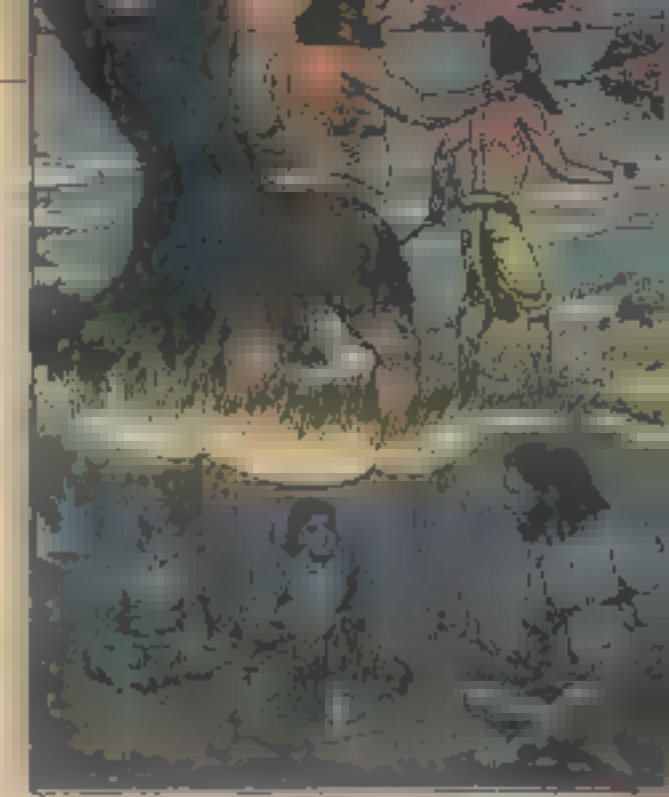
त्याला दिसला तो पाहून यक्ष भीतीने कांपू लागला व हात जोडत त्याच्या समोर येऊन उभा राहिला.

बोधिसत्त्वानी त्याच्याकडे तिष्ठ नजरेने पहात म्हटले-"मला साहोत आहे की तू नरमांस भक्षण करणारा आहेस. त्यामुळे आमच्या दोघांपैकी एकाला तू तुमची भूक थागवू शकतोस? मग तसे न करता तू असा सुषुप्त निघून का जात आहेस?"

यक्षाने त्यांना बांकून नमस्कार करीत म्हटले-"हे महातेजस्वी! मला एका ऋषींनी दिला आहे. त्यामुळे मी तुम्हांला असमर्थ झालो.

"ऋषीचा काय शाप आहे? ऋषींनी शाप दिला आहे का?" बोधिसत्त्वानी विचारले.

मी आजपासून वर्षापूर्वी जगतातून स्वच्छंदीपणे विहार करीत होतो. जो मनुष्य माझ्या दृष्टीला पडेल, त्याला मला लागतो. एकदा सध्याकाली रात्रीच्या जेवणा करीता मज शोषण्यासाठी मी नदिच्या किनारी फिरत गेलो तेव्हा एका वृक्षाच्या खालून एक माणूस नदीच्या बाजूला जात असलेला मला दृष्टीस पडला मी ते पाहून इतका आनंदीत झालो की रात्रीच्या भोजना करीता आहार मिळाला. एका हांगते मी

जाऊन पोहोचलो आणि त्याची मानसुट हातात पकडून दाबली. बग दुसऱ्याशी विजेचा आघात झाल्या प्रमाणे मी जमीतीवर धाडकून झाली कीसळलो.

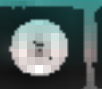
ह्यावर बोधिसत्व महात्म्य करीत म्हणाले-"ह्याचा अर्थ असा की, तू कोणी महातपस्व्याचा गळ्या हातात पकडलास व त्याला आपला आहार करणार होतास.

"महानुभाव! खरोखरी तसेच घडणार होते. खाली पडल्या नंतर थोड्यावेळाने शुद्धीवर आल्यावर मी उठून बसू लागलो. तेव्हा एक काठी व कमण्डलू हातात घेतलेल्या ऋषिने पायाने मला परत

नव्हते त्यामुळे तो मुकेने अर्धमेला होऊन गेला होता. परंतु त्याला ते दोघे बाप-लेक दिसताच अस्थानंद व मनात म्हणू लागला की, आज मंजवानी मिळणार.

परंतु त्या यक्षाला एका ऋषिचा होता तो असा की, जर कोणी शिकेल त्याच्या पाठीमागचा "चिरंजीव" म्हणत तर तो त्याला शकत नसे. शिकल्यावर जर 'चिरंजीव' म्हणणार नाही तर तो त्या माणसास खोईल.

त्यामुळे यक्षाने खूप वेळ कोणीतरी शिकण्याच्या आशेन वाट पाहिली. परंतु बापलेकांपैकी कुणीच शिकले नाही. जवटी कंटाळून यक्षाने वरच्या माळघावरून एक

लावाडले. व रागाचे मला शाप वेत म्हणुनले-“अरे दुष्ट पापी! ह्या प्रवेशांत माणसांना ठार मारून साणारा तू आहेस ना? तू जे इतके अपराध केले आहेस. त्याची शिक्षा म्हणून तुला मी भुके करीता तडफडत ठेवतोय! तशी माणसे खूप कमी शिकतात. त्यातून जर कोणी शिकला व त्याचा बोजारचा “चिरंजिव” म्हणाला नाही अशाळाच. वाऊ शकशिल. ह्यापेक्षा दुसरा कोणी जरी तुझ्या दुष्टीस आला व त्याला सायत्या प्रयत्न केलास तर तू जळून होऊन जाशील.” अशा प्रकारे शाप देऊन ते ऋषि निघून गेले.

गडाची कहाणी ऐकून बोधिसत्त्वाना त्याची खूप दया आली! त्यांनी गडाला समजावले की कोण्याही प्राणीमात्राची हिंसा करणे महान पाप आहे. नंतर दुसऱ्या दिवशी सकाळी बोधिसत्त्व आपल्या वडिलांना व यशाला बरोबर घेऊन राज्याचे दर्शन करण्याकरीता निघाले.

राज्याची सर्व वृत्तान्त ऐकून बोधिसत्त्वाना प्रणाम केला व विनंती केली. “महानृपाय, तुम्ही अत्यंत कावितशाली साहाय. आपल्यामुळे माझ्या राज्यातील प्रजा एका नरमांस-मस्याच्या वाचातून रावली. मला विनंती करतो की तुम्ही, आपल्या सेनापतींचे पद ग्रहण करा.

बोधिसत्त्वांनी राज्याचे म्हणणे केलें. राजाला आनंद झाला त्यांनी बोधिसत्त्वांच्या वडिलांचा उचित स्वकपांनी सरकार केला. नंतर यश्याकरीता काम करावे हे बोधिसत्त्वाना विचारले.

बोधिसत्त्व म्हणाले-“महाराज, हा गडा हाक्षणी सात्त्विक आहे. त्याच्यापासून भविष्यात कोणतीही हानी होऊ नये नाही. त्यामुळे त्याला आपल्या भस्मशालेचा किंवा गजशालेचा अधिकारी म्हणून नियुक्त करावे.

राज्याचे बोधिसत्त्वांच्या सांगण्यानुसार यशाला अश्व व गजशालेचा अधिकारी म्हणून नियुक्त केले.

जनतेला होणारे दुःख व कष्ट पाहून राज्याची नवस्थिती बघून राजा. राजा स्वतःच्या भोग दितावाच्या गोष्टी विमुक्त राखीवत दुष्काळाची काळजी करू लागला. राज्याचे दुष्काळ नसा पाजवतून हाकरीता पूर्ण विचार केला.

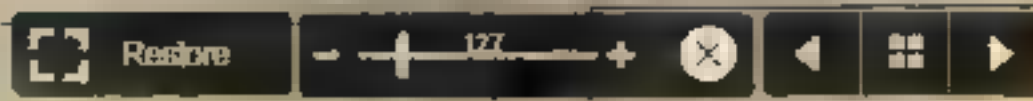
आपल्या मनात :

कावेरी

प्राचिनकाळी चोलमण्डल राज्यावर राजा तोष्कमान राज्य करीत होता. त्याकाळी एकदा भयंकर दुष्काळ पडला. पावसाळ्याच्या ऋतुत पाण्याचा एक थेंबही पडला नाही. एवढ्यात तळी सुकून गेली. प्रजा भाना प्रकारचे अन्न घेऊ लागली.

ते एक साधारण माणसाचा वेध सारण करून राज्यात समज करीत राहिला तरी सुख त्याला कोणताही चांगला उपाय सुचला नाही. परंतु इफडे तिकडे हिंडत असताना श्रजेचे ते हाल पाहिले त्याने त्याचे मन अस्तव आकृत झाले.

त्याचेलेल महामुनी जगस्यनी ठहाटि
पोहे दिवस ठाऊक्या केले.
त्यानंतर तपस्व्या पुणे करून
जननेच्या कल्याणाच्या काही गोष्टी
करण्याकरीता ते होंदर दयाळोचाटून
बाहेर आले.

नविन रूपाने जन्म घेऊन बहणाच्या
नदिच्या प्रवाहाला चोल राज्यकडे
वाहून नेण्याकरीता जगस्यने
केला. त्याच्या ह्या विचाराला राजा
कावेरने संमती दिली. मुनिदयाच्या
भादेलादे राजाने अनेक मजुरांना
ठहाटि परतल्या करे आणून
मार्गितले.

चोल किंवा काबुल राज्याची मोठा
मार करून राजा हाण्डासामने जूहीमुनी
अगस्त्य हांचे दर्शन केले. अगस्त्यनी
राजाच्या मनामध्ये जनते विषयी
बसण्याच्या काळजळीची समस्या सोड-
विण्याच्या संशोधन निश्चय केला.

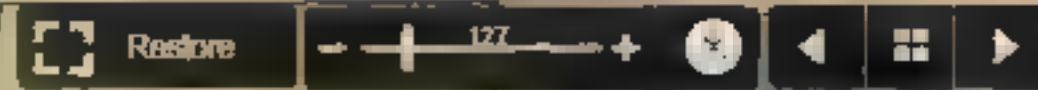
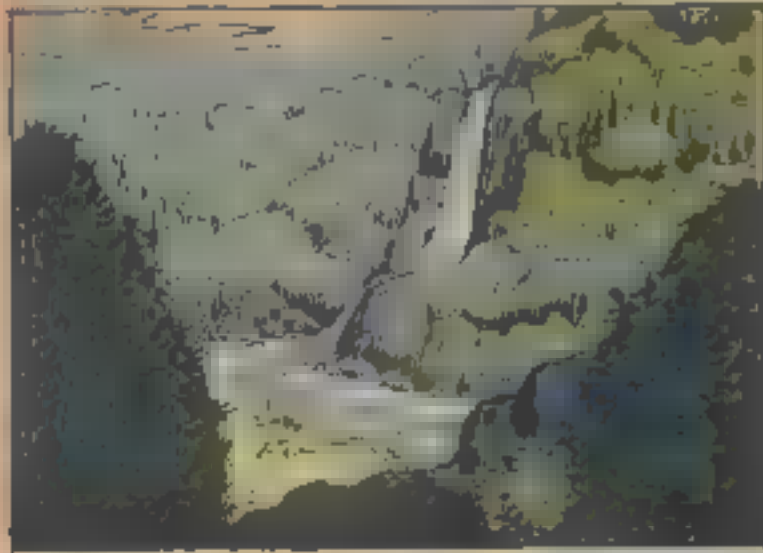
त्यानंतर महामुनि ध्यान पावून
बसले. त्यांनी प्रार्थना केली की, नदिचे
रूप धारण करणारी स्वतःची लक्ष्मणात
लक्ष्मण उफाळून बाहेर पावी.

त्यावेळेस कोठम् राज्यावर राजा कावेर
राज्य करीत होता. महामुनी जगस्य
राजा मंदमानका राजा कावेरच्या
दरबारात बोलावून घेऊन गेले आणि
मार्गितले ठहाटि परतल्याकरून एका
नदिच्या उगम होणार आहे.

त्याच वेळी त्याच्या भादेलागडार
मदुरांनी नविन प्रवाहाला चोल
राज्याकडे वाहून नेण्याकरीता मोठ
बांध बांधला. व ती वाहून जायला
रस्ता तयार केला.

ते सर्वज्ञ तदीच्या उदनाची माठ्या उरमुकनेने चाट पाहू पाहने ती पाण्याचा प्रवाह येऊन येवाने उपा-
डून वर बसला व येवाने वहात येत्या-
खाऱ्या सधून वहात येत राहिल्या
दिशेने वहात येऊन आल्या. ते पाहून
राजा तोंडमालती आनंद पाहून
पावनाला आला.

राजा कावेरी नावेरी नावाची सुंदर
कन्या होती. अत्यंत सुंदर कन्या
रुपाने वहाणाऱ्या ह्या नदीला ह्या
कन्येने नांव दिले. तेव्हापासून ही
नदी कावेरी नावाचे प्रसिद्ध झाली.

असा प्रकार कावेरी नदी भारताच्या
दक्षिण भागात राज्यांचे जिन्हे वगून
राहीली. कावेरी आपल्या देशातील
प्राचीन नदींपैकी एक आहे. आणि ती
नदी दक्षिण गंगा नद्याचे मुखोदनी
आले.

मोठी विद्या कोणती

पर्यायातील गोष्ट आहे. एकदा एका
गावातील तीन लहान मुले एका गुरूकुल
दिवस कालून येण्याकरीता निघाली.
ते गुरू सर्व विद्याशास्त्रातील महामंडीत
होते. ज्या मुलाला जी विद्या पाहिजे होती.
ती ते शिकवत. त्यामुळे तीन मुलांपैकी एकाने
वैद्यक शास्त्राचा अभ्यास सुरुवात
केली. दुसऱ्याने खोलीशास्त्र ह तिसऱ्याने
तर्क शास्त्राचा अभ्यास सुरुवात
केली. त्याचा परीक्षेचा पूर्ण झाला. शेवटी
गुरूंनी परीक्षा घेण्याचेच वाकी राहिले.

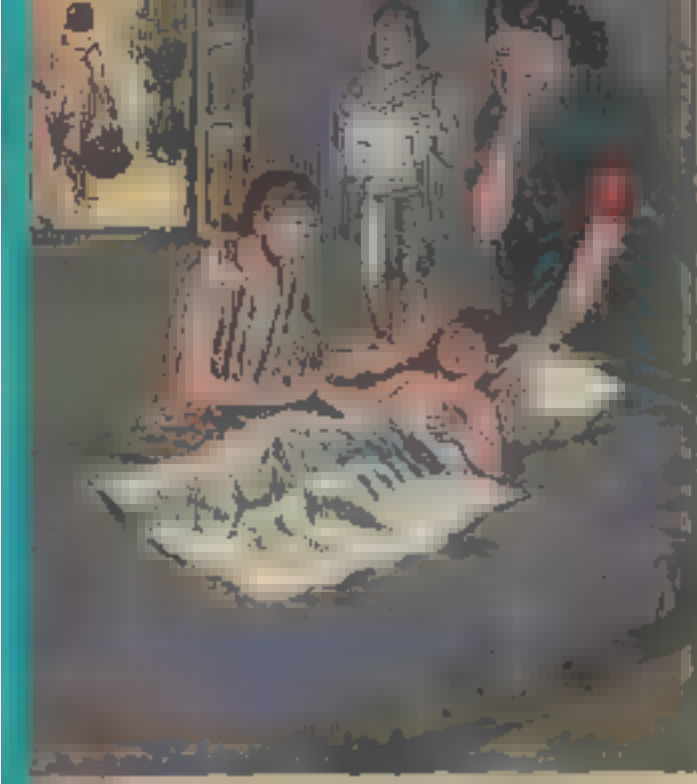
एके दिवशी गावातील एक प्रतिष्ठित
माणूस जन्मकुंडली घेऊन गुरूंपाशी आला.
त्याने त्या गुरूंना सांगितले की, ही जन्म-
कुंडली असलेल्या मुलाबरोबर मी माझ्या
मुलीचे लग्न करून देण्याच्या विचारात
आहे. पुढे त्यांनी म्हटले- "गुरुवर्य, याकी
साऱ्या गोष्टी आम्हास पसंत आहेत म्हणून

जन्मपत्रिका पाहून ह्या मुलाला सुख
आहे किवा नाही हे आम्हांस सांगावे.
तरच मी माझ्या मुलीचा विवाह ह्याच्या
बरोबर करवून देईन.

गुरूंनी जन्मपत्रिका उघडून पाहिली
ती पहात सांगितले- "मुलाच्या जन्म-
पत्रिकेत विवाह योगाच्या बरोबर इतर
दुष्टग्रहांचा पण समावेश आहे. त्यामुळे
लग्नानंतर काही दिवसांतच ह्या तरुण आजारी
होईल." ती माणूस काळजीत पडला.

त्यावर गुरूंनी विचारले- "तुम्ही ह्या
गृहस्थाला कोणता चांगला सल्ला द्याल?"

तर्कशास्त्र जाणणारा मुलगा म्हणाला-
"प्रत्येक जन्मपत्रिकेत कोणत्या ना कोणत्या-
तरी दुष्ट ग्रहांचा योग येतोच. तेव्हा इतर
सर्व लग्नाचा गोष्टी नाते जोडण्या करिता
अनुकूल असतील तर हा विवाह करून
देण्यात काहीच वाक्ये नाही.

वैद्यशास्त्री मुलगा म्हणाला—“जर मूला आजारी पडणार असेल तरी असं कोणता माणूस आहे की, तो आजारी होत नाही. तेव्हा सगळा परिस्थितीत तसं वैद्याला सोळावून त्यावर इलाज करता येतो.”

ज्योतिषशास्त्र शिकलेल्या मुलाने सांगितले—“हिन एक गोष्ट घेऊन होके पिकविण्याची आहे जर आपल्याला आहोत आहे की, ह्याला कोणता ग्रह अनुकूलनाही. तेव्हा लग्नाच्या वेळी त्या ग्रहाची शांती केली की झाले. आजार होणारच नाही.

त्यानंतर काही दिवस उलटले एकदा गुरुवर्य काही कामाकरीता गावी गेले होते. तेव्हा त्यांचा मुलगा त्याने फणफणला

तेव्हा मुख्या पत्नीने मुलाला हात लावत त्या शिथ्यांना म्हटले—“अरे, पहा मुलाचे पहा कसे तव्यासारखे टापले आहे. सांगा माता काय करावे?”

“गारपाणी अंगावर ओता म्हणजे तापलेले शरीर गार होईल.” असे म्हणत तर्कशास्त्र शिकलेला घेऊन तळघावर निघाला.

ज्योतिषशास्त्र शिकलेला पंचांग उघडून त्यातील तिथी, वार, आणि ग्रहांची वेगवेगळी ह्यांची भाकडेमोड करीत बसला.

वैद्यशास्त्र शिकलेल्याने मुलाची नाडी परिक्षा केली तापाचे निदान करून त्याने आवश्यक वस्तु घेऊन घेऊन बाहेर काढल्या आणि त्या कुटून त्याची पानेढर केले व ती मुलाच्या तोंडात घातली.

दिवशी जेव्हा संध्याकाळी गुरुजी गावातून परत आले. तेव्ही मुलाची तब्येत खणखणत बरी झालेली होती.

गुरुजींच्या पत्नीने सारा मुतांत आपल्या पतीस सांगितला आणि म्हटले—“अहो, मी ज्योतिष शास्त्र व वैद्यक ह्यामुळे होणारे फायदे पाहिले परंतु तर्कशास्त्र काय कामाचे?” आपल्या जवळ ज्यांनी तर्कशास्त्राचा अभ्यास केला आहे ना! तो एक महामूर्ख आहे. त्याने आपाने फणफणलेल्या मुलाला पंड पाण्याने अशोक्त घालण्यास सांगितली.

ज्योतिष शास्त्र व वैद्यशास्त्र काही विशिष्ट कारणां करीताच उपयोगास येतात परंतु तर्कशास्त्र नेहमी उपयोगी पडते. मी उद्याच त्याची परीक्षा घेतो. असे म्हणून त्याने तिला सांगितले की, आपण कशा तऱ्हेची आपल्या शिष्यवर्गाची परीक्षा घेणार आहोत व तिनं त्या वेळेस आपल्याला कशी मदत करायची.

दुसऱ्या दिवशी दुपारी जेव्हा सर्वजण एकत्र जेवावयास बसले. तेव्हा साता गुरुजी एकदम ओरडून म्हणाले—“हो, मुलांनी चुकून मी उरली बरोबर एक विषारी किडा गिळून टाकली रे!” असे म्हणत त्यांनी वैद्य पडव्याचे सोंग केले.

तेव्हा ज्योतिष व वैद्यशास्त्र जाणणारे उठून उभे राहिले. त्यांनी जेवण आणि आपले हात घुळून घेऊन गुरुजींच्या नाडीची परीक्षा करण्यास सुरवात केली. ज्योतिषाने आपले पंचांग उघडले व तर्कशास्त्राने एक सज्जर गुरुजीकडे निरतून पाहिले व पुन्हा आपले जेवण सुरू केले.

त्यावर गुरुजींच्या पत्नीने दुरागावत विचारले—“तू तरी कसा शिष्य आहेस! गुरुजींनी विषारी किडा गिळला ते वैद्य पडले आहेत. तू त्यांची काळजी करण्याचे सोडून निश्चितपणे जेवण करण्यास सुरवात केलीस.

“ताई, गुरुजींनी तो विषारी किडा गिळलेला नाही. गुरुजी कामविषारी किडा गिळायला वेढे आहेत का? तो विषारी आहे असे समजले असतांना तो कासे गिळतील. त्यातूनही जर चुकून असा किडा तोंडात आला तरी तो किडा ते घुळून टाकतील परंतु गिळणार नाहीत.” तर्कशास्त्री म्हणाला.

त्यावर गुरुजी होठे उघडत उठून बसले आणि आपल्या पत्नीला म्हणाले—“अग, बघते आहेस ना! तर्कशास्त्राचा उपयोग होतो ते?”

ह्यानंतर गुरुजींनी तिन्ही शिष्यांना त्यांचे शिक्षण पूर्ण झाल्याचे सांगितले व आपल्या मायमातून त्यांना घरी पाठविले.

कोणा बरोबर मैत्री करावी ?

अजिंतो राज्यांतल्या महामंत्र्याचा अचानक वेदांत झाला. राजाने त्याच्या पदावरून एक ड्यार मंत्र्याची नेमणूक करण्याचा विचार केला. त्यांनी एक पदा करीता युक्त जमा रामचर्म, कृष्णचर्मा व अनंतचर्मा तिन्ही व्यक्तींना बोलावले.

सर्वात प्रथम राजाने रामचर्मांना बोलावले—“आपल्या शेजारच्या देशाचा शिरसेन औरसेन आणि शक्तिसेन दोघांमध्ये अनेक वर्षांपासून शत्रुत्व चालू आहे. अशा दोघांमधील भावनाही माझ्याही मैत्री सांभाळण्याकरिता वृत्तान्त माझ्याकडे पाठविणे आहे. त्यातील वीरसेन शक्तिसेनाला आहे. शक्तिसेन युवराज आहे. तंत्रां गाळे कतल्या काम भरावे ?”

आपण शक्तिसेनाला वीरसेनच्याबरोबर मित्र करावी” रामचर्मने त्यांना यत्नास घेतला.

नंतर कृष्णचर्मांना बोलावले व आपल्या समोरचा प्रश्न त्यांच्या विचारना त्यांना म्हाणाला—“महाराज, आपण दुर्बल असलेल्या शक्तिसेन राजाबरोबर मैत्री करावी, शक्तिसेनाला राजाबरोबर मैत्री करणे म्हणजे सध्याची शांतताबरोबर मैत्री करण्यासारखे आहे. राजाने अनंतचर्मांना बोलावले व समोरही दोघांना विचारलेला प्रश्न विचारला त्यावर अनंतचर्माने आपल्या विचार सांगत राजाच्या म्हणजे—“महाराज, अशा दोघांत वीरचर्मा मैत्री करणे बरोबर नाही. दुर्बल शक्तिसेन आपली महाम्यता घेऊन शक्तिसेनाला वीरसेनला मारण्याकरिता पळपळ करेन त्यामुळे वीरसेन आपला तबू बनवण्याची सक्ती आहे.”

“तुमच्या मी दोघांमध्ये निरीप पाठवू की त्याने ती दोघे माझ्यावर अंतर्गुप्त धाणार नाहीत” राजाने विचारले.

“महाराज, ती तर सगळी गोष्ट आहे. आपण वीरसेन वृत्ताचा कळना की, तो शक्तिसेनच्या राजाबरोबर मैत्री संपादन करेल तर आपण राजा वीरसेन बरोबर मैत्री स्थापन करण्यास तयार आहोत अशाच प्रकारे वीरसेन राजाच्या दुतांबरोबर आपण निरीप पाठवावा की, त्याने शक्तिसेनच्या राजाबरोबर मैत्री संपादन केली तर आपण वीरसेन राजाबरोबर मैत्री करण्यास तयार आहोत असा कोणत्याही राजाचा आपल्या बरोबर विवृष्ट होणे गरजेची आहे. हा प्रकार राजाने अनंतचर्मांना आपला मकी निवृष्ट

जडुगाराची दरी

चंद्रगिरी आणि मित्रपुर एकमेकांना लागून

असलेले देश चंद्रगिरी पेक्षा मित्रपुर कितीतरी पटने शक्तिशाली होता. चंद्रगिरीचा राजा रुद्रसेन हाचो बायको मित्रपुरच्या राजाची बहिण होती. त्याचमुळे रुद्रसेनला मित्रपुरच्या राजाकडून संबंधधर्म पटत मिळत असे.

रुद्रसेन एक मुलगा व मुलगी अशी दोन अपत्ये होती. मुलीचे सुवर्णा होते व मुलाचे धुरेबा होते. सुवर्णा छेळा वर्पाची व सुरेश चौदा वर्षांचा होता. ते दोघेही दिसावयास सुंदर होते.

चंद्रगिरी देशाच्या दक्षिण बाजूला पूर्ण समुद्र होता. चंद्रगिरी व समुद्राच्या मध्यमागील एक पर्वताची रांग पसरलेली होती. त्यात बऱ्याच दऱ्याखोऱ्या होत्या. त्यातील एका दरीत कोणत्यातरी पूर्वीच्या जमान्यात एक भैरवशर्मा नावाचा मंत्रिक तेथे रहात

असे. त्याच्या बद्दल असे समजले होते की, तो आपल्याजवळ अनेक अद्भुत धनित ठेवत की, त्यामुळे तो कोणाच्याही कोणत्याही कपात बदलवत असे. पाणसांना वाऱ्यात जाणांना प्राण्यांत, प्राण्यांना पक्षांत, त्यामुळे त्या घाटाकडे कोणीही मनुष्यापाणी जाण्यास पजत नसे व कोणाचे पर्य होत नसे.

भैरवशर्माच्या मृत्यु नंतर त्याचा विषय विकटशर्मा त्याने त्या दरीत आता स्वतःचे केले होते. व तो नेहमी घाटातील बसलेल्या गांकासमूह ये. जा करीत होता. तो केव्हां केव्हां राजमहालात राजाचा भेटावयास सुद्धा जात असे. राजाला त्याच्या मंत्र-तंत्राबद्दल अत्यंत आदर होता. त्याला वाटे की, विकटला दुसऱ्याची हानी करणारी मंत्रतंत्र धनित माहित आहे. त्याच्या बरोबर उगाच शत्रुत्व करणे बरोबर नाही.

काही विशिष्ट सभारंभा प्रसंगी राजाची थोन्ही मुले सुवर्णा ॥ सुरेश नेहमी आपल्या मामाच्या घरी जात असत. तशीच ह्या-क्षेपेस ती दोघे मामाच्या घरी मित्रपुरला जाण्यास निघाली.

राजा रुद्रसेनानी मुलांना रघातून जाण्यास सांगितले परंतु सुवर्णा व सुरेश दोघांनी घोड्यावरून जाण्यासाठी हट्ट धरला. त्या दोघांना त्या घाटातील सर्व रस्त्यांची माहीती होती. व त्यांना तसे साहस शौर्य करण्याची भयंकर आवड होती.

सुरेश व सुवर्णा अरोबर चार घोडेस्वार राजाने अंगरक्षक म्हणून दिले. ते सर्वजण सीमापार पडे पर्यंत हळूहळू जात होते. वेगो

बाहेर पडताच त्या दोघांनी घोड्यांना वेगाने पळण्याचा इशारा केला. त्यामुळे ते अंगरक्षक खूपच पाठीमागे राहिले.

सुरेश ॥ सुवर्णा दोघेही त्या पर्वतमय भागात आले. नंतर त्यांनी घोड्यांना थांबवले व वळून अंगरक्षक येतात का नाही हे पाहिले. परंतु बराच वेळ झाला तरी ते दोघे घोडेस्वार आले नाही. ते दोघे जिथे थांबले होते तो भाग निर्जन होता. तेथे पहाडाचे मोठे मोठे गुळगे बाहेर आले होते तेथे मोठी साडे सुद्धा होती. ते दोघे पुढे गेले तो ॥ एक रक्षण दृष्टीस पडले. तिथे गेल्यानंतर दोन रस्ते फुटत होते. एक उजव्या बाजूला जाणारा होता ॥ दुसरा डाव्या बाजूला. उजवा मित्रपुरला जाणारा होता. ॥ निमुळता होता ॥ मादिक विकटसर्माच्या दरीच्या बाजूने जाणारा होता.

सुरेश व सुवर्णाने आपापले घोडे पळवले तेवढ्यात त्यांना एका मोठ्या खिळे पाठीमागून ॥ एकू आला-“यांवा दोघे.”

ते ब्रह्मिणमाक आदचयं करू लागले. त्यांनी आवाज आलेल्या दिशेकडे वळून पाहिले, तेव्हा तो विकटसर्मा त्यांच्या समोर येऊन उभा राहिला. सुरेश ॥ सुवर्णा तो माणूस माहीत होता. राजाला भेटावयास येतांना त्यांनी त्याला अनेकदा

पाहिले होते. परंतु त्या दोघांना ठाऊक नव्हते तो एक जादुगार आहे.

“घोड्यावरून उतरून तुम्ही दोघे हा प्रसाद घेऊन जा. तुमचे कल्याण होईल.” विकट सर्मा म्हणाला.

सुरेश ॥ सुरेशनी दोघेही घोड्यांवरून खाली उतरले. प्रसाद लाग्या आधी दोघांनी आपले हाततोंड घुवा. “असे म्हणत विकट-सर्माने ॥ जवळील एका काल कामंडळूतून पाणी काढून दिले. दोघांनी त्या पाण्याने आपले तोंड ॥ हात धुवले. ॥ त्या यादिकाने त्या दोघांना गंधात वडवा-त्या केळपाचे तुकडे दिले. दोघांनी ते तुकडे खावले. आता तुम्ही ॥ परत येतू.” असे विकट सर्मा त्यांना म्हणाला.

त्यानंतर ते दोघे घोड्यावर बसले ॥ त्यांनी घोड्याचा लगाम हाती घेतला व दोघे वेगाने त्या घोड्यांना पळवून नेऊ लागले. अर्धा तास गेला सुरेशाने घोड्यांचा लगाम खेचत त्याला थांबवले ॥ सुवर्णाला म्हणाला ताई आपण आपला रस्ता चुकलो तर नाही ना?”

“मी पण तुला तेच विचारणार होसे रे.” सुवर्णा चौहोकडे आपली दुगटी ठाकत म्हणाली.

सुवर्णाला ॥ एका ठोकाला एक नूनं घर दिसले. तिने सुरेशाला ॥ घर दाखवत म्हटले-“सुरेश, आपण त्या घराच्या ॥ विचारल्या की मित्र-पुरला जाणारा अरोबर रस्ता कोणता.

दोघेजण त्या घराजवळ गेले. तेथील जवळच्या एका माडाला त्यांनी आपले घोडे बांधले. नंतर घराच्या दरवाजापाशी जाऊन त्यांनी दारावर टकटक् केले. परंतु आवाज आला नाही व दार आगीआग उघडले गेले त्यांनी आत प्रवेश केला नाही तोच पाठीमागचे दार घाड्कन् बंद झाले. त्याच बरोबर त्यांना मदहास्य करीत हळूहळू पुढे येत बसलेला विकट शर्मा दिसला.

सुरेश व सुवर्णाला आश्चर्याचा धक्काच बसला. परंतु त्यांनी तो चेहऱ्यावर न दर्शविण्याचा प्रयत्न केला. सुवर्णा त्या जादुगाराला म्हणाली—“आम्ही दोघे

मित्रपुरला जावयास निघाला होती वाटेत रस्ता चुकलो.”

त्याचे उत्तर देण्याकरीता तो मांत्रिक हसत म्हणाला—“राजकुमारी, तू रस्ता चुकून इथे आली नाहीस परंतु खरे तर चंद्रगिरीची भावी राणी वनण्याच्या रस्त्याने चालत आली आहेस.”

“तुम्ही चकता आहात चंद्रगिरीच्या सिंहासनावर बसून सुरेश वारस आहे व त्याची होणारी बायको राणी सुवर्णा म्हणाली.

दुसरा कोणी चंद्रगिरीचा राजा बनला व त्याने तुझ्या बरोबर विवाह केला. तर तूच राणी बनसिल ना!” विकट शर्मा म्हणाला.

“ह्यात माझ्या इच्छेचा काही संबंधच येत नाही?” सुवर्णा संतप्ताने म्हणाली.

“तुझ्या इच्छा अनिच्छेचा इथे काही उपयोग नाही समजलीस!” असे म्हणत तो मांत्रिक दाराच्या बाजूला गेला.

“थांब, साग आम्ही आत येताच ते दार कोणी बंद केले?” सुरेशाने विचारले.

त्याचा तुझ्याशी संबंध? आता येथून तुम्हांला दोघांना बाहेर येणार नाही। असे म्हणत तो जादुगार बाहेर गेला व त्याने दरवाजा बंद केला.

“आपण दोघेजण त्या दुष्टाचे कंदो बनलो.” सुरेश म्हणाला. सुवर्णाने रागाने

दरवाजा उघडला गेला. बाहेर मोठे आवाज होते. सव्यभागी एका क्षुद्रदेवीची भयंकर मूर्ती होती ती पाहून दोघे छानभर झाले व थरथर कापू लागले.

मूर्तीच्या थोड्या दूरवर एक छिंदपी दिसत होती. तिच्या पाशी गेले व त्यांनी छिंदकीतून डोकावून बाहेर पाहिले. बाहेर विविध आकाराचा बुटका भाणूस दिसला.

“दार उघड! तुला जे बक्षिस हवे ते आम्ही तुला देऊ.” सुरेशाने लोभ दाखविला.

ती बुटका भट्टाहाराने म्हणाला—“आपण चाकी माझ्या मालकाच्या आहे. पण एक काम कर. क्षुद्र तहान लागली आहे त्या देवीच्या मूर्तीच्या पाठीमागे एक पाण्याची झारी ठेवली आहे ती तेवढी भागून दे.”

सुरेशाने ती पाण्याची झारी नेऊन त्या बुटकाच्या हातात दिली त्याने आपली तहान भागवली व म्हटले—“आता तुझे डोके कापून टाकावयाचे आहे!”

सुवर्णाने चकित होत त्याला विचारले—“काय डोके कापायचेय? कशाकरीता?”

मालक देवीला संतुष्ट करू पहात आहेत. झालेतर ते तुमच्या बरोबर विवाह

करतील. तू महाराणी बनसिल. त्यावेळी मात्र विसरून जाऊ नको. माझ्या मालकाने चंद्रगिरीचा सेनापती करण्याचे वचन दिले आहे.” त्या बुटक्याने सांगितले.

“अच्छा, तर तू माझे डोके कापणार आहेस काय? असे म्हणत सुरेशचे डोळे लाल भटक होऊ लागले.

“होय हो, मीच कापणार, मी एकशे वीस बकऱ्यांची डोकी कापून चांगला अनुभव प्राप्त केला आहे.” तो बुटका म्हणाला.

“अरेरे बिचारा! तू तर पुष्कळच कष्ट घेतलेस. आम्ही ह्या दरोड्याला नसतो

Restore

177

झारी तेंपेच ठेऊन मला पिण्याकरीता स्वच्छ पाणी आणून या ?”

त्या बुटक्याच्या डोळ्यांमधून त्या मांजिकाचे सर्व रहस्य सुरेशला माहित झाले. तो त्या क्षुद्रदेवीच्या जवळ पोहोचला. त्याने त्या देवीच्या दुसऱ्या बाजूला ठंबलेले पाण्याचे भांडे नेऊन बुटक्याच्या डोळ्यांमधून दिले.

बुटक्याने त्यातील बोटे पाणी प्यावे नंतर परत सुरेशाच्या देत म्हटले हातोंक सर्वपाणी आताच प्यावे नाही पाहिजे. तुम्ही डोळे माथो उरलेल्या पाण्याने हात तोंड घुतले पाहिजे !”

सुरेश जेव्हा ती सारी मूर्तीच्या डोळ्यांमधून देत तेव्हा दाराला खेडून ठंबलेले मांजिकाचे साम कमंडसू दुष्टीस फेकून दिले. कमंडसूतील पाणी झारीत ओतले व होती झारी पूर्वेकडे ठेऊन दिली.

नंतर सुरेश सुवर्णाच्या जवळ लागला. तोच दरवाजा घाबकून उघडून विकट शर्मा यात आला. व त्याने त्या दोघांवर कसलेतरी भस्म उडवले. दुसऱ्याक्षणी दोघे बेशुद्ध होऊन खाली जमिनीवर पडले. मांजिकाने सुरेशला उचलले. त्या क्षुद्रदेवीच्या डाव्या बाजूला नेऊन ठंबले आणि तो उजव्या बाजूला जाऊन बसला.

बुटका चमकता तलवार घेऊन तेथे आला. त्याने सर्वात प्रथम मालकाला प्रणाम केला. नंतर सुरेशाने ज्या पाण्याने झारी भरली होती त्यातील पाणी घेऊन बुटक्याने आपले तोंड घुतले.

नंतर त्याने तलवार उगारली व एका घावात एक डोके छाटून व जोर-जोरात ओरडू लागला—“बाई, आले की, मी आधी बस बकऱ्याचे डोके कापून चांगला अनुभव मिळवला होता. मालक आता चंद्रगिरीच्या नेमापती म्हणून विसर नका ! सुरेशलाच नमस्कार करत तो बुटका म्हणत होता.

जाल कमंडसूतील पाणी डोळ्याला लागल्यामुळे जसे मुलट दिमते तसे त्याने पाणी डोळ्याला लागताच आपल्या मालकचे विकट दर्मावेच कापून काढले होते. मांजिकाच्या मृत्पु मुळ त्याच सुरेश व सुवर्णावर जे उडवले होते त्याचा प्रभाव निघून गेला. परंतु सुरेशने शुद्धीवर येता क्षणीच त्या बुटक्याच्या डोक्यावर वेगाने

प्रहार केला. तो किचाळून खाली उडवून लागला.

सुरेश व सुवर्णा त्या मांजिकाच्या घरातून धावत बाहेर आले. झाडाखाली बांधलेले आपापले घोडे सोडून घेऊन त्यावर स्वार झाले. त्यांनी मित्रपुरला आपल्या मामाच्या गावी जायचे रद्द करून आपली राजधानी चंद्रगिरीकडे निघून आले.

त्याच वेळीच मित्रपुरात परत येणारे दोघाचे रक्षक परत येऊन राजा रुद्रसेनला मागत होते—“महाराज, सुवर्णा व राजकन्या मित्रपुरला गेलीच नव्हती.”

त्यामुळे आपल्या मुखांना गाढून राजाला आक्षेप आला. आक्षेपाने त्याने मित्रपुरला न जाण्याचे कारण ते विचारले.

“महाराज, आम्ही एका दुष्ट मांजिकाच्या घरात आहो. पण सर्वे हकिकत आम्ही योद्ध्या वेळाने सांगू आम्हाला प्रथम क्षप तहाने लागली आहे प्यायला पाणी पाहिजे.” असे दोघांनी एका ताळासुरात म्हटले.

तर त्या अमापासून मुक्त तरी असताच.” सुरेश म्हणाला.

बुटका विकट हास्य करीत म्हणाला—“तुम्ही दोघे इथे आल्पाशिवाय कसे राहीला असतात ? कोणाच्या हातातील लाल कमंडसूतील पाण्यानेच ना ! तुम्ही हात तोंड घुतले ? पाण्यामध्ये मंत्रशक्ति भरलेली आहे. तो स्पर्श कोणाच्या डोळ्याला लागला तर कोणतीही वस्तु उकटी म्हणजे डावी बाजू उजवी व डावी बाजू दिसू लागते म्हणूनच तुमचा मार्ग चुकला.”

“सुवर्णा, झाडांकरिता रस पिऊन माझी तहान जास्तच वाढ लागली. परंतु ती

बक्षीस

विजयपुर राजा विजयवर्मा राज्य करोत होसो. मत्तत मळ विम्वत होवा की, तो कोणी केनेनी प्रसंसा ऐकून घेत न्हे. त्यामुळे त्यांनी गोष्ट उत्साहाने समोर धोपणा करून सांगितली की, जी प्रसंसा करून संतुष्ट झाले. त्याला एक रुपये दिले जाईल.

व पत्रिस्तानी स्तुती करून प्रसंसा केनी परत प्रपल फुसट गेले.

एक दिवस एक गरिब ब्राह्मण म्हणाला- "महाराज, मी अनेक राजा महाराजांचे दर्शन घेतले परंतु त्यात मला असा एकही राजा सापडला नाही जो आपल्या खारखा ती स्वतःची स्तुती ऐकावयास उत्सुक आहे."

गोष्ट ऐकून राजा म्हणाला- "थोडे थोडे गरिब ब्राह्मणांना रुपये दिले ते घेत घेतून राजाला- "महाराज, कळ माझ उपमातून काळी करून माझीने देण्याची करावी."

ब्राह्मणाच्या तोंडाने ते कळ ऐकून राजाला राजा आला व राजाचे विचारले- "एक रुपये काळी देणारे?"

भागणक गावात गिटवली होली राजाला जी कोणी बघ करत त्याला एक साव रुपये इनाम देणार म्हणून, मुन्ही केनेनी ऐकून बघा झालात व मला रुपये दिलेत. राजाला तो पण आपली प्रसंसा ऐकून आमा आहे. त्यामुळे राजाने ब्राह्मणाच्या परत एक रुपये द्यावे.

शिव पुराण

वरांगीने स्त्रीमुखभ स्वभावाने देवाचा

विरोध करणारा पुत्र भागून घ्यावा याचे त्याला फार दुःख झाले. कारण असा पुत्राचा विष्णू कार काळ जिवित राहू देणार नाही. तरी वच्चांगाला दिलेले मोडण्याची त्याला इच्छा नव्हती. म्हणून त्याने ब्रह्मदेवाचे स्मरण करून घोर तपश्चर्या केली.

ब्रह्मदेवाने दर्शन देऊन वच्चांगाला स्मरण करण्याचे कारण विचारले व म्हणाला- "मी तुझ्या तपश्चर्येवर संतुष्ट झालो आहे. माग, तुला वाटेक तो वर मागून घे."

वच्चांग म्हणाला- "देवा! माझ्या पत्नीला देवांना जिकू शकेल असा पुत्र हवा आहे. तिला तसा पुत्र मिळावा ही माझी इच्छा आहे."

ब्रह्मदेवाने तो वर दिला आणि अंतर्धान पावला वच्चांगाने घरी परत आल्यावर बायकोला तिची इच्छा पूर्ण होईल हे सांगितले. त्यानंतर त्याची पत्नी वरांगी गरीबर झाली व म्हणून लोटल्यावर तिच्या पोटी एक मुलगा जन्मला. त्या बरोबर सर्व पृथ्वी हावरली. चंद्र दिशाना वणवा पेटल्याचे दृश्य दिसू लागले. वादले आली आणि शाब्दे पाळामुळां सकट निघळून पडू लागली. हि सर्व प्रलय काळाची जिल्हे समजून जिलोक घाबरून गेला.

वच्चांग व वरांगीने आपल्या मुलाचे नाव तारक ठेवले आणि त्याचे सर्व कोड कौतुक पुरवू लागली तारक दिवसें दिवस वाढत गेला आणि त्याला थोड्याच दिवसात

पर्वताकार आभला. बरांगी एक दिवस आपल्या लाडक्या मुलाला आणि म्हणाली-
"बाळतारका! तू ब्रह्मदेवाकडून त्रिलोक जिकण्यासाठी वरप्राप्त झालास पे."

तारक ब्रह्मदेवाचे स्मरण करू लागला. त्याच्या गीर तपश्चर्येमुळे त्याच्या अंगानून अमरत्व प्राप्त झाल्या आणि असे वाटू लागले की तो अगती त्रिलोकांत पसरणार. तो सर्व भयंकर अवतार पाहून सर्व देव आदरपूर्वक भुक्ती ब्रह्मदेवाकड घावले म्हणाल-
"देवाधि देवा! जाणून तारकाची तपश्चर्या वंद करून त्रिलोकाचे रक्षण करावे."

ब्रह्मदेव सरस्वतीसह तारकाला दर्शन देऊन म्हणाला-"तारका! मी तुझ्या

तपश्चर्येवर प्रसन्न आहे. पाहिजे तो वर मागून घे."

तारक ब्रह्मदेवाला प्रणाम करून म्हणाला-"देवा! मला त्रिलोक जिकण्यास असे वर देण्याची कृपा करावी शंकराच्या पोटी जन्मलेल्या मुलाशिवाय दुसऱ्या कोणाच्याही हाती परण येणार नाही असा दुसरा एक वर द्यावा."

ब्रह्मदेवाने दोन्ही वर दिले आणि ब्रह्मलोकी गेला.

तारक राजधानी शोणित नगर येथे येऊन पोहोचला आणि ब्रह्मदेवाकडून दोन्ही वर मिळाल्याचे मातेला व गुरुवर्य शंकाचार्य यांना सांगून म्हणाला-"गुरुवर्य! आता त्रिलोक जिकण्यास प्रारंभ करव्या- साठी एक मुमुहूर्त मुचका!"

शंकाचार्याची मुचविलेक्या मुहूर्ताविर तारक चतुरंग सेना घेऊन दिग्विजयाला निघाला. त्याने स्वर्गावर केले आणि देवलोक जिंकला त्यानंतर यक्षलोका जिंकून त्याचा पोटे मागून घेतले आणि प्रमलोकावर स्वारी केली. अशा तऱ्हेने अर्ध दिग्गजांना जिंकले आणि त्यांच्याकडून अपार खंडणी वसूल करून जखलिया राजवालीला परत आला.

एक दिवशी नारद त्याच्या दर्शनाला आला तारकाने त्याचे सर्व प्रकारे स्वागत

केले आणि हात जोडून समोर उभा राहून म्हणाला-"हे देवर्षे! मी आपल्या आशिर्वादाने दिग्विजय केला आहे. पुढे काय करावे आज्ञा करावी!"

नारद म्हणाला-"तारका! तू ब्रह्मदेवाकडून वर मिळवून दिग्विजय करून घेतलास. पण मोठे काय आहे? तुला पराभव करण्याची शक्ति देखील कोणाच्या अंगी नाही, ही देखील त्या ब्रह्मदेवाची कृपा आहे. फक्त पोटी जन्मलेला मुलगाच तुला वर करू शकेल असा तू स्वतःच मागून घेतला आहेस. तेव्हा केवळ सांगून वैकुंठावर स्वारी करावीस असे मला वाटते."

कळोच्या नारदाने सत्ता देताच तारक वैकुंठावर चालून गेला. ब्रह्मदेवाचा वर त्याला मिळाला असल्याचे विष्णूला माहीत होते. त्याचा अहंकार आपल्याला शक्य नाही हे ओळखून त्याने सामोपचाराने गोठ बोलून तारकाला परतवले.

तिकडे हिमवान, शंकराने पार्वतीला सेवेस ठेवून घेण्यास कवूळ झाल्यामुळे खूष झाला. म्हणून तो पार्वतीला तिच्या सळोताचरोबर घेऊन शंकर तपश्चर्या करीत होता. तेथे आला व शंकराला म्हणाला-"प्रभो! माझ्या या अशोष मुलीकडून सेवेत काही अंतर आले तर

असा करावी." त्यानंतर पार्वतीला शंकराची सेवा कशी करावयाची मंत्रांनी समजावून सांगितले आणि ती पतीबरोबर घरी परतली.

त्या दिवसापासून पार्वती दररोज सकाळी वळून दुधारपर्यंत शंकराच्या सेवेला हजर राहू लागली. त्याला लागणारी फुले, फळे आणि भाणून ठेवी आणि घरी परत येऊन तिने काय केले आईवडिलांना सांगू लागली.

शोणितपूरला परत आल्यावर तारकासुर पुन्हा एकदा स्वर्गावर चालून गेला. आणि इंद्राच्या सिंहासनावर असून देवांकडून आपली सेवा करवू लागला. ती दिग्पालकांना

कार वास कागळा आणि भृगुपि मुनींच्या यशात दिष्ट आणि नाशला.

तेव्हा इंद्राचा पुढे करून देव व ऋषी ब्रह्मदेवाकडे गेले व म्हणाले—“देवाधिदेवा! आपण तारकाला वरदान दिले आणि त्याने त्रिलोकाचा 'वाहि वाहि' करून सोडले आहे.” तेव्हा ब्रह्मदेवाने तारकाकडे जाऊन त्याला समजावून सांगितले की, त्रिलोक त्रिकण्याचे काम पुरे झाले आहे. पण इंद्रपद विष्णुविष्णूचा वर तू मागितला नव्हतास. तेव्हा तू शोणितपूरला राहून आपल्या सर्व साम्राज्याचा चक्रवर्ति म्हणून राहण्यातच तुझे व तुझ्या साम्राज्याचे हित आहे. इंद्राला व इतर दिक्पालकांना त्यांच्या त्यांच्या

राज्यात राज्य करू दे. ते तुझे वाढलोक आहेत त्यांच्याची वर का?

तारकाने ब्रह्मदेवाच्या सूचनेप्रमाणे राज्य इंद्राला परत केले. आणि शोणितपूरला येऊन तेथूनच त्रिलोकावर राज्य करू लागला. तो दरीरोज प्रकाशाची आराधना करू लागला.

इंद्राचा स्वर्गमि राज्य अशा तऱ्हेने पुन्हा परत मिळाले. पण हे तारकामुराच्या कृपेने मिळाले. दुसऱ्याच्या मजल होते. म्हणून त्याने एक दिवशी आपले गुरू ब्रह्मपती यांना बोलावून त्यांचा सल्ला घेतला म्हणाला—“गुरुवर्य! मी त्रिलोकाचा अधिपती असून ही माझ्या डोळ्यावर गतत तारकामुराचा अक्रुश आहे. काय करायला आहे. हा अचमाल गिळून मी किती दिवस रहावयाचे? त्यापेक्षा मरण झालेले बरे. आपल्याला माहित नाही. असे काय आहे. तरी तारकामुराच्या वधाचा काही तरी उपाय मुचविण्याची कृपा करावी.”

ब्रह्मपति म्हणाला—“माझ्यामते या कावेतोत ब्रह्मदेवाचा सल्ला घेणे बरोबर होईल. कारण त्याच्याच कृपेने तारकामुर जन्मला व त्याच्याकडून मिळालेल्या वर प्राप्त झालेच तो अखंड त्रिलोक जिंकू शकला.”

ब्रह्मपतीच्या प्रमाणे सर्व ब्रह्मदेवाकडे गेले. तारकाचा वध कसा होईल या विषयी त्याचा सल्ला घेतला.

ब्रह्मदेव म्हणाला—“काय रे, शंकराच्या पोटी जन्मलेल्या व्यक्ति खेरीब कोणाच्याही हाती त्याचा काही नाही. मीच त्याला तसा वर दिला आहे. सती मरण पावल्यावर शंकराला वरसय आले. तपश्चर्या करू लागला. सतीचेच हिमवानाच्या पोटी जन्म घेतला आणि शंकरालाच आपला पती मानून सेवा करीत आहे. तुम्ही शंकराचे मन पावेंतोकडे आकृष्ट होईल असे काही तरी करू शकल्यास आणि त्या दोघांचा विवाह होईल. विवपार्वतीच्या पोटी जन्मलेला मुलगा तारकामुराचा वध करू शकेल” असा सल्ला ब्रह्मदेवाने इंद्रदिकांना निरोप दिला.

ब्रह्मदेवाच्या तोंडून तारकाच्या मरणाचे रहस्य कळल्यामुळे देव व देवता खूप आनंदित झाल्या. त्यानंतर स्वर्गलोकात परतले. व त्यांनी कामदेवाला बोलावले. कामदेव येताच इंद्राने त्याचा योग्य रूपाने आढर केला व त्याला सिंहासनावर बसव्यास सांगितले. म्हणजे—“मन्यवा, तारकाने ब्रह्मदेवाकडून वर प्राप्त करून त्याने तिन्ही लोकांवर विजय मिळवला आहे आणि आता सर्व

पुढून आऊन तो देव व ऋषिंना भास देऊन यशात व तपश्चर्येत दिष्ट आणि आहे मी तिन्ही लोकांवर राज्य करत परंतु तो माझ्यावरही अधिकार आहे. त्याचे मरण केवळ ईश्वराच्या अशापामून झालेल्या व्यक्तिच्या द्वारा आहे. शंकर कोलासावर तपश्चर्या करीत आहेत. पार्वती त्यांची सेवा करीत आहे. पार्वती येव्हा शंकराची सेवा करीत असेल तेव्हा तुम्ही शंकराच्या मनांत तिच्याबद्दल मोह उत्पन्न करवा.

इंद्राचे म्हणणे ऐकून मरमथ भयभीत झाला व विकल अवस्थेत म्हणाला—“शंकराच्या मनांत पार्वतीबद्दल मोह उत्पन्न

करणे मला कसय तरी आहे का? शंकर म्हणून तपस्वी व कोणी आहे. जर का त्याने त्याचा तिसरा शेळा तर तिन्ही कोक भस्म होतील.

मग्न्याचे उत्तर ऐकून सर्वांनी थाला म्हटले- "काय म्हणतो आहेस? त्या तिन्ही लोकांत असा कोण आहे को, तो तुला वश न होईल. तुझ्यामुळे तर मनुष्य प्राणी मोहमय होतात. त्यामुळे तर सृष्टीचा हा क्रम चालू आहे. तुझ्या फुलांच्या बाणाने कोणाचीही तपश्चर्या सग होते आणि हे काम तर देवतांचे आहे. तुझ्यामुळे तर जगाचे रक्षण होते. तुझ्या मदतीला मलय मारुत, वसंठ व शुक पिक

थाला आपल्या बरोबर घेऊन जा. आम्ही पण बरोबर वंऊत तुला मदत करू. तू आपल्या मोहमयी बाण चालवून शंकराला वशीभूत करून दे."

देवतांचे बोलणे ऐकून कामदेवाचा आनंद गगनात मावेनासा झाला. त्याने शंकरावर आपले मोहपाश घालून पार्वतीवर त्याने आकृष्ट व्हावे असा निश्चय केला. ह्या- मंतर त्याने आपले पांच फुलांचे व वसंतला बरोबर वंऊत शुकाच्या रहाना- वर बसून निघाला. शंकर वंसाच्या वनात तपश्चर्या करीत होते. कामदेव तेथे जाऊन एका गुप्त जागेत लपून बसला. व पार्वतीच्या येण्याची वाट पाहू.

कामदेव तेथे प्रवेश करतालशीच वंसा- वृक्षांनी भरलेला वन प्रदेश फुलाफुलांनी भरून शोभायमान झाला. साठांवर कोकीळ व पोपट मैत्रा बसून भावद कुजन करू लागले. थोड्यावेळाने पार्वती आपल्या सखीच्या बरोबर नेथे पोहचली. तिने येतांना आपल्या बरोबर फळफुले मुंगष्टी इथं आणली होती. त्या वनातली शोभा पहा- ताच ती आश्चर्ये चकित झाली. व नंतर शंकराजवळ आली.

शंकराने डोळे उघडून पातंतीकडे पाहिले. पार्वती थाला भाव वेगळीच मासू लागली. परंतु शंकराने त्याचे काम कारण असावे

ह्याचा विचार केला नाही व तो परत तपस्चर्येत मग्न झाला.

पार्वतीने षोडशोपचाराने पुजा केली व नमस्कार करीत ध्यान करीत त्याच्या समोर उभी राहिली. तेव्हा शंकराने परत पार्वतीकडे पाहिले व तिच्याकडे एकटक मोहित होऊन पाहू लागला.

ह्यानंतर पार्वती तेथून जावयास निघाली. तेव्हा काम देवाने एक-एक करीत पुष्पबाण सोडले. ते त्याच्या हृदयाला लागून मर्मभंगाच्या चारी बाणांचा त्याच्यावर उपयोग झाला नाही. तेव्हा कामदेवाने आपला पांचवा निष्ठुरपल बाण शंकरावर नेम मारला. तो शंकराने हृदय जमनीकडे पाकला. त्याने शंकर पिचलीत झाला. तो रागाने उठून किंजाळू लागला- "कोण-त्या मुष्टाने माझ्यावर फुलांच्या बाणांचा नेम केला." असे म्हणत जोराने उठून उभा राहिला. त्याने आपला तीमरा डोळा उघडला. त्यामून भयंकर अग्नी ज्वाळा बाहेर पडू लागल्या व त्याने सारे जळून

साक झाले. त्याच वेळीच कामदेवसुद्धा जळून राख झाला.

ह्यानंतर इंद्र देवांनी शंकराच्याकडे जाऊन त्याला प्रसन्न करून देत त्याने पुण्यगन केले. तेव्हा शंकराने आपला तिसरा डोळा केला व सर्व अग्नीला परत आपल्यात सामावले. त्यावेळी मन्मथचो बायको रतीदेवी हिने शंकराच्या प्रार्थने करीत म्हटले- "हे सदाशिव, ह्या कामाच्या बाबतीत माझ्या पतीची काहीही चूक नाही. माझ्या पतीला ह्या इंद्र व इंद्र देवतांनी प्रेरणा दिली की, जर आपल्या पासून पार्वतीला गर्भ राहून मूलगा झाला तो तारकाच संहार करेल. त्यामुळे इंद्र व इंद्र देवांनी पार्वतीकडे आपण आकृष्ट व्हावे ह्याकरीता माझ्या पतीला आपल्या मनामध्ये मोह करण्यास प्रवृत्त केले. त्यामुळे अपराधांना जमा करून मला पतीची निंदा झाली. व माझ पार्वती जरीवर निवाह करून ह्या जगाचे रक्षण करावे ?"

गर्वाचा परिणाम

खगदाद शहराजवळच्या एका छोट्या गावात इस्माईल एक साटीक राहत होता. त्याच्या साटीक झाल्याच्या जवळपास दुसरे साटीकाचे कोणतेही दुकान नव्हते. त्यामुळे त्यांचा लूप बागला तेथीत घडा घालला होता.

एक दिवस इस्माईलच्या दुकानात एक म्हातारा माणूस म्हातार्यान इस्माईलला विचारले- "हे बंधू बाबा, मला एक शेर कोवळे मांस राहिजे आहे."

कोवळ्या मांसा करीता म्हातारे बुवा तुम्हांला चांदीचा एक रुपया द्यावा लागेल ! " इस्माईल म्हणाला.

म्हातार्यानने आश्चर्याने लटपटत विचारले- "काय म्हणालास ? एक रुपया मांसाला चांदीचा एक रुपया पडेल ? " "आमच्या देवात शेर चांदीच्या एका रुपयाला एक बकरी सुद्धा आम्ही खरेदी करू शकतो !"

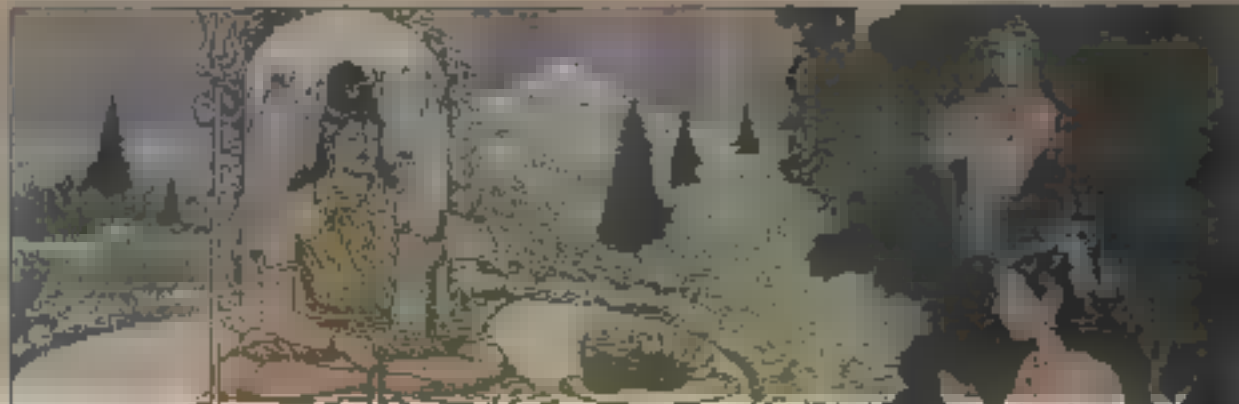
ते ऐकून इस्माईल नाराजीनेच म्हणाला- "तुम्हांला जर तेवढी किंमत देणेबाबत नसेल तर तुम्ही दुकानातून नाहेर जावे हेच बरे."

तेव्हा तो म्हातारा गाल्यातल्या गालात एक चांदीचा रुपया देऊन एक मांस घेऊन निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी परत तो परदेशी म्हातारा आला व माव न विचारताच एक शेर मांस घेऊन चांगला चमकणारा चांदीचा एक रुपया देऊन जाऊ लागला.

तेव्हा इस्माईलने तो परत करीत म्हटले- "बाबा, मांसाची किंमत वाढली आहे. एक शेर मांसाला तुम्हांला दोन रुपये पडतील !"

म्हातारा सुद्धा पंद हसला व इस्माईलच्या हातात दोन रुपये देत एक शेर घेऊन निघून गेला.

परंतु म्हातान्याने जे बांदीने तीन रुपये दिले होते. ते त्या दिवशी रात्री तीन काकडाच्या तुकड्यात बदलून गेले.

तिच्या दिवशी जेव्हा तो म्हातारा इस्माईलच्या दुकानात आला. तेव्हा इस्माईलने त्याची मुंडी पकडली व विचारले—“अरे, म्हातान्या तुम्ही ही हिम्मत! मलाही बनवायचा प्रयत्न करतो का?”

परंतु म्हातारा धोडाहो विचारीत झाला नाही. उलट त्याला घमकावत म्हणाला—“मी बनवायचा प्रयत्न केला नाही तूच केला.”

ते ऐकताच इस्माईल दांतवीठ लात त्या म्हातान्याला बडबू लागला. तेव्हा

म्हातारा जोरजारात किचाळून म्हणाला—
“लोकहो कोणीतरी मला बांबवा, मला बांबवा.”

म्हातान्याचे किचाळून बोलणे ऐकताच रस्त्यावर जाणारे सर्वजण तेथे गोळा झाले.

“हा भूत माणूस दोन दिवस मला खोटी नाणी देऊन माझ्याकडून मांस घेऊन जात होता.” इस्माईलने लोकांना सांगितले.

“सज्जन लोकहो, ऐका हा लोकां जे घाणेरडे मांस देत होता. त्या करीता मी बांदीची नाणी देणारा काही मूर्ख नाही. मला समजले होते की, हा बकरीचे मांस सांदून कुण्याचे मांस विकत होता. ही गोष्ट मी तुम्हाला सर्वांना सांगेत म्हणून हा मला भूत म्हणत होता.” म्हातान्याने सांगितले.

तेवढ्यात गर्दीतल्या एकाचे त्याची परिक्षा घेण्याचे ठरवले व विचारले—
“काय तू हे सिद्ध करून दाखवू शकतोस का?”

“माझा पूर्ण विश्वास आहे की, मी हे सिद्ध करू शकतो!” असे म्हणत तो म्हातारा त्या सर्वांना त्या इस्माईलच्या दुकानाच्या पाठीमागे घेऊन गेला. तेथील दूर पहाताच सर्वजण आश्चर्याने तोडात ओढे घातू लागली.

इस्माईलने आपल्या पाठीमागच्या बाबारात जेथे बकऱ्या बांधून ठेवल्या होत्या त्या खं कुठ्याच्यात बदलून गेल्या. ते पाहून इस्माईलचे डोळेच भक्कवले. योड्या घेऊन स्वतःला सांभाळून तो लोकांना सांगू लागला की हा म्हातारा कोणी जादुटोणा करणारा मांत्रिक आहे. परंतु जपवाताळ लोकांनी त्याला बडबून काढले. तेव्हा त्याला सर्वांनी नेऊन शहरातील शासन अमीरकडे आणले.

अमीरने सर्व गोष्ट ऐकून घेतली व संतापाने त्याला जोरसत म्हटले—“अरे दुष्टा, काढलेच होते माझा खमपाकी तुझा नितवंक दिवसापासून तुझ्या दुकानातून मांस विकत घेत होता की तुकडे तुकडे करून टाकेन.” असे त्याने आपल्या समोर असलेल्या पोलीसी पाने उलट सुलट करून पाहिली व एक दिव्य द्वास घेत म्हणाला—“तुम्ही तशीच जोरदार आहे. तू जी अपराध केला आहेस. त्या करीता मी तुला फांसीची शिक्षा देणार होतो. परंतु त्या शिक्षा प्रकरणात ते त्याच्या विरुद्ध आहे. असे म्हणत त्याने आपल्या शिपायांना बोलावले व हुकूम दिल्या—“तुम्ही हा दुष्टाला घेऊन जाऊन अंधार फटके द्या.” नंतर त्याचा डावा डोळा फोडा आणि नंतर त्याला आपल्या शहरातील सीमेपार फेंकून

था.” तुम्ही पर व दुकान मुळा आजपासून मुकतानाच्या अधीन होणार आहे.”

शिपायांनी अमीरच्या आदेशानुसार इस्माईलला फटके दिले. नंतर त्याचा डावा डोळा फोडला व त्याला घेऊन जाऊन देशच्या सीमेपार फेंकून दिले.

इस्माईल विचार करीत दुःखी झाला की अहंकार व घनाचा लोभ हा मुळेच आपली अशी अवस्था झाली. नंतर तो ते शहर सोडून दुसऱ्या शहरात पोहोचला व तेथे मोकळ्या मागून आपले दिवस घाळवू लागला. एक दिवस त्याच्या मित्रांनी गप्पा मारीत असताना त्याला समजावत म्हटले—“अरे बाबा, हा शहराचा

सुलतान शकुनांवर जूप विरवास ठेवतो. कोणी जर काणा असेल तर तो अपशकुन मानून त्याला फटक्याची शिक्षा देतो. त्यातून जर त्याचा डावा डोळा आंघळा असेल तर त्याला फांशीची शिक्षा नक्कीच. तर तू त्याच्या नजरेस न पडविले त्याची काळजी घे व त्यातून स्वतःचा बांधव."

ह्यानंतर एक दिवस इस्माईल भीक मागण्या करीता राजभरगावकडे जात होता.

तेव्हा अचानक गोघळ एक येऊ लागला. काही बोरेस्वार रस्त्यावरील गर्दीला हटकता पुढे होते. जोकशी करीताच इस्माईलला समजले की, त्या रस्त्यात सुलतान जाणार आहे. तेव्हा इतर भिकाऱ्यांनी सांगितलेली गोष्ट आठवली. त्यामुळे तो सटक्यात समोर दिसणाऱ्या दारातून भात घुसला.

दुसऱ्या क्षणी तीन पुढे त्याच्यावर हल्ला करू ओरडू लागले—"अरे, बदमाश आता आमच्या तावडीतून कसा सुटवोळ! एकडे तीन दिवसांपासून तू आमच्या गेरडुजेरीन

वामच्या घरातून सर्व जोड वस्तू पळवून नेत होतास ना!" असे म्हणत त्या तिघांनी त्याला जूप बडवून काढले व गल्लीतून बाहेर फेंकून दिले.

थोड्या वेळाने इस्माईल दुडोवर साळा व त्याच्या मनात विचार आला की, आता मी सहरात रहाणे सोयिस्कर होणारे नाही असा विचार करून तो दुसऱ्या सहरात पोहोचला. तेवढ्यात मध्ये इस्माईलच्या भावाला पोरत्या नावाची कुपेर अवस्था समजली.

इस्माईलने आपली सर्व कहाणी अनुभव आपल्या छोट्या भावाला सांगितली व तिला दिला—"अरे, सोन्यामुळेच अशा सकटाना रडतो पडलो. तू मुढा माझ्याच प्रमाणे मांस विकून पैसा कमावला. परंतु एक गोष्ट लक्षात घेव. तू कधीही भागल्या मध व अहुंगार इत्यादी दुर्गंधाना जागा देऊ नको. दुसऱ्याना वांका देण्याचा प्रयत्न कधीही करू नकोस

पक्षी आणि प्राणी

रानटी म्हशी

शंभर वर्षांपूर्वी पूर्व अमेरिकामध्ये पूर्व व पश्चिमेला जोडणारा एक रेल्वेमार्ग ह्याच्या काम चालू गेले. पूर्व व पश्चिम सभुज जिवाऱ्यांना वहातुकीच्या बुट्टींनी उपयोग झाला. परंतु ह्या रेल्वेमार्गावरून चरणाच्या गबुदाच्या खाण्या करीता तेथे विशेष प्रसिद्ध रानटी म्हशी येत्या रेल्वेच्या रेल्वेगाडीतून तयार झाल्याचे काम अडग महिते चालू होते. त्यामध्ये वफावा बिज गावाच्या प्रमुख शिकारीने दररोज म्हशीच्या हिकोबाने हजार हजार म्हशींना तार पाठवून टाकले.

नंतर परत रानटी म्हशीच्या विरुद्ध संरक्षणाच्या हेतूने न्यायालयाने गोष्ट तेथेचालवली. अमेरिकेत रानटी म्हशी आणि गॅलडात २० हजार रानटी आता पसरलेल्या आहेत.

घारत देशात पोल नावाने संबोधली जाणारी रानटी म्हशीचे कातडे अत्यंत प्राचीन काळी पहाडाला रहाणाऱ्या मोकचे तेंदू व पोणग्या करीता वापरली जाते. ते मांस खात.

असलेल्या ह्या म्हशी प्राचीन काळात मोठ्या करीता. तदी वास्त्यातून हिंदू पोहूत पुढे पुढे आता रहातारा खाणा पुढे नर त्याच्या पाठी-

मापून पादी मीम नर आता आता न न मागान कोणते मकर आहे त्यात पथम त्यांना नडा देतात. कोणत्याही काळातान गुरीय एमिया व उत्तर अमेरिकेत राहतात. इकडून तिकडून रानटी म्हशी मचार करीत होत्या त्यावेळी तिन्ही राष्ट्रांना जोडणार झु-भाग होता. नंतर काही काळक्याने होऊन गेला. त्यामुळे तिन्ही भाग वेगवेगळे झाले व रानटी म्हशीचे शरणे येणं बंद होऊन त्या त्या राष्ट्रा-पुरतेच राहिले

चांदीवा

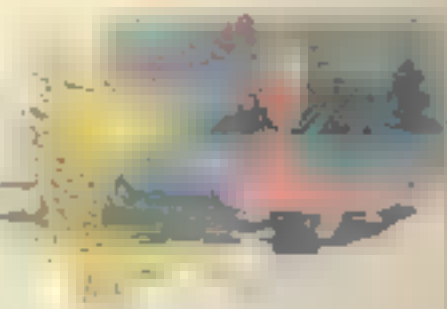

“भारत वन्य प्राणि संशोधन” यांची वातवरी आहे की, पारमपूज्य पानून पान किना मिटर नाच दसिन-संशोधन विज्ञान एता शुन्यता वरच्या आणि नवव्यावयात उगातीक नवनेत उव हती डेवला आहे.

मोखणाच्या संशोधन

खीजन गेथे संशोधन करणाऱ्या एका व्यक्तीची माताच्या शोबलीत दहा खूप अण्यास केला असा शोध को. मासे सुद्धा एक प्रकारचे जहाज लहान लहान राहून एकमेकांशी गप्पा गोष्टी करतात.

बुद्धाची भूमि

सोविएट संघाच्या संज्ञानमध्ये बरे बघावेता जाले असाधारे एकवर दुसरे लोक माहेत. त्यात श्रीमती भल्लाखिना रीया म्हातारीचे १५२ वर्षे आहे. बघात मुळा ती घरातील पर्वे चगे करते त्याच बरोबर भावरी तिची मुलगी १०४ वर्षाची गाहे तिचे बारोस्य मुळा भांगले.

तुम्हांला माहीत आहे का ?

१. पदार्थविज्ञान शास्त्रांत दीन वेळा नोबेल पुरस्कार प्राप्त करणारी व्यक्ति कोण ?
२. रसायन शास्त्रांत दीन वेळा नोबेल पुरस्कार प्राप्त करणारी व्यक्ति कोण ?
३. सोव्हिएट रूस कडून प्रथम नोबेल पुरस्कार मिळविणारी व्यक्ति कोण ?
४. 'मोनियुल' नावाना गडद गोष्टी कोण होता ?
५. माडकेस फंडे नेहो "दंपल छीसामटीधा" संस्कृत निबंदला गेला तेव्हा विरोधी व्यक्ति कोण ?

सन्मानाची योग्यता

प्रताप कोणत्याही कलेत निपुण तळता तरीही तो कलाकारांना जोडापून त्याच्या कलाचे प्रदर्शन करवीत भरे. त्यापासून जो पैसा मिळे त्यासून आपला वाटा काढून घेते.

एकदा प्रताप एका गायकाला घरावर घऊन चढतपुरला गेला. तेथे त्याच्या गाण्याच्या कार्यक्रमामध्ये त्यांना बराच पैसा मिळाला. त्याचा समारोह संपताच त्या शीतला प्रसाद नावाच्या माणसाने त्यांना दोळावणे घाईले कीतला प्रसादनी गायकाला व प्रतापला सुवर्णपदक दिले आणि भत्ते अद्भुत सुंदर गाणे एकदले की. भत्ते सुंदर गाणे म्हणणाऱ्याची ओळख करून दिल्या वडल प्रतापचे आभार मानले व म्हणाला- "मी तुमचा होच सेवा करू शकतो."

प्रतापने आज्ञाचर्याने विचारले- "आम्ही दाघे केवळ सापले पोटे भरण्याकरीता हे

काम करीत आहोत. आमचे अभिनंदन करण्यासारखे काय ?"

पोटे भरण्याकरीताच तुम्ही कलाचे प्रदर्शन करता तेव्हा कलेचे तर कमी होत नाही. परंतु अशा वागचा सन्मान करण्याचे शोभाय तर मणा होते ना!

त्यानंतर प्रताप कोणत्याही कलाकाराचे कलेचे प्रदर्शन करण्या करीता त्याला चदन-पुरला घऊन जाऊ लागला. अशा प्रकारे शिल्पकार चित्रकार कवी व मल्लयोद्धा त्यांनी चदनपुरला आपल्या विद्याचे प्रदर्शन करून सुवर्णपदक प्राप्त केले.

प्रतापच्या मनात शीतला प्रतापच्या ह्या व्यवहारा वावत संका उत्पन्न झाली. तो अनेक गांवो गेला. परंतु शीतला प्रसाद मागला कलाकारांचा सन्मान करणारा त्याला काणीही दिसला नाही.

प्रतापनी शीतलाप्रसादची भाळख घेण्याची ठरविले. त्याने विचार केला. हा शाबासतीत चंदनपूरच्या पाटलांची भाळख भेट देतली.

"तुम्ही शीतला एवढे का देता? ती एक नवरचा घमेडी आहे. त्यामुळे आम्ही त्याला तुमच्यापासून दूर ठेवण्याचा नेहमी प्रयत्न करीत होतो! पाटील त्याला म्हणाला.

पाटलाच्या बोलण्यावर प्रतापचा विश्वास बसला नाही. कोणत्याही कलाकाराच्या कलाचा सन्मान करणारी व्यक्ति घमेडी व महंकारी कशी होऊ शकेल? प्रतापने विचार केला की, बहूदा पाटील

शीतला प्रसाद विषयी असतुष्ट असले. त्यामुळे त्याचे त्याच्या विषयी तसे मत असवे म्हणून त्याने गावातील इतर प्रतिष्ठीत लोकांक चोकरां केली तेव्हा पाटलाच म्हणणच बरोबर आहे मस सांगितले.

काहीही भाळे तरी कोणो व्यक्ति जर थंड ठरवला तर इतर जण त्याची नेहमी ईर्ष्याच करू लागतात. विचार करून एकदा स्वतः प्रतापच शीतला प्रसादला भेटावयास गेला. शीतला प्रसादने त्याचे स्वागत करीत कारण विचारले.

प्रतापने विनम्रतापूर्वक म्हटले-"मी आजपर्यंत तुमच्या मारकी आदरणीय व शाबासित पाहिली नाही माझ्यापला-ला एक मते की, इतरथा कलामध्य अभिनेत्री असलेले तुम्ही कोणत्याही कलाचा अभ्यास का केला नाहीत?"

शीतला प्रसादनी शांतपणे विचारले-"तुम्हाला कोणी सांगितले की, मी कोणत्याही कलाचा अभ्यास केला नाही म्हणून?" प्रताप म्हणाला-"कोणताही उत्तम कलाकार आपल्या कलेचे प्रदर्शन केल्या शिवाय राहूच शकत नाही.

कलाविषयी अभिरुची असण्याकरीता कोमल रसभरांत मन असावे लागते. परंतु

जायकाल अशा लोकांची संख्या अमत्तच नाही. तेव्हा माझ्या निवृणते विषयी खात्री घ्या असे म्हणत शीतला प्रसादने त्याला एका खोलीत नेले तेथे शितला प्रसादने स्वतःने केलेले शिल्पीकाम इतर चित्राचे नमुने ठेवलेले होते ते पाहून प्रताप होऊन

जव्हा दोघे खोलीतून बाहेर पडले तेव्हा शीतलाप्रसादने प्रतापला म्हटले-"माझ्या मनात गाण गायची इच्छा उत्पन्न शाली आहे." असे म्हणून त्याने एक गाणे म्हटले.

विनम्र अदभुत संगीत लहरी ऐकून प्रताप तन्मय होऊन दोल लागला थोड्यावेळाने शीतला-प्रसादने आपल गाण म्हणाला-"महानुभाव, मी अत्यंत भाग्यवान आहे. कारण तुमच्या सारख्याचे मधुर गाणे ऐकण्याची संधी मला लाभली.

त्यावर शितलाप्रसाद हसत म्हणाले-"मी माझ्या सोळाव्या वर्षापर्यंत सर्व कलांचा पूर्ण केला. आमच्या पराच्या पाठीमागे एक मोठी आहे. तेथील निसर्गच माझे ओता आहेत. तेथेच मी कलेचे प्रदर्शन करतो. मी कविता लिहीतो. मला मुद्रकलेची पूर्ण माहीती आहे. लरे सांगायचाचे तर मी

चौसष्ट पूर्ण अभ्यास केला आहे." शीतला प्रसादने सांगितले.

"आपण अत्यंत महान आहात! आपल्या भोवपणाची किती दुगदुगली पाहिली मी तुम्हाला राजधानीच्या गांवी घेऊन जातो. तेथे राजा तमोर आपल्या कलेचे प्रवेशत करवितील. राजा स्वतः आपल्या कलेचा सन्मान करतील" प्रतापने सांगितले.

"मी अन्य माणसांतमोर माझ्या कलेचे प्रदर्शन करीत नाही. माझा सन्मान करणारी योग्य व्यक्ति वसुन ह्या जगता जन्मली नाही. ही पर्यंत मी कोणाचाही सन्मानाचा स्विकार करणार नाही." शीतला प्रसाद म्हणाला.

ह्या गोष्टी ऐकून प्रताप आश्चर्यचकित झाला व म्हणू लागला—“तुम्ही तर अनेक कलाकारांचा सन्मान केलात. तेव्हा त्या कलाकारांपैकी कोणी तरी आपली योग्यता जाण्याचा केला का? अशा प्रकारे जर का कोणी आपला सन्मान करू इच्छित असला तर त्याची योग्यता ठरवणे अन्मायाला घेऊन नाही का!”

शीतलाप्रसाद भदहास्य करीत म्हणाला—“मी सर्वप्रकारच्या कलाकारांचा सन्मान करण्याची योग्यता राखतो. परंतु सन्मान करण्याची योग्यता कोणी करीत नाहीत. “येथेच शेजार गांवी एक वामनमूर्ति नांवाचे श्रीणा पंडीत आलेले आहेत. मी त्याचे कर्तुन सन्मान करणार आहे. तुम्ही सुद्धा माझ्याबरोबर चळणार असलात तर बघा.”

शीतलाप्रसादच्या बरोबर प्रताप सुद्धा त्या श्रीणा पंडीताला भेटावयास गेला, तेथे शीतला प्रसादचे बोलणे ऐकून त्याने त्याला नक्षशिखांत पाहिले व विस्मयाने म्हटले—

“वाह, काय आपण सन्मान करणार! ही तर आश्चर्याचीच गोष्ट वाहे संगीत कलांमध्ये...? त्यातून कीणवादना विषयी काय माहीत आहे. आणि माझा सन्मान करण्याची आपली योग्यता तरी आहे का?”

शीतलाप्रसाद क्षणभर दिगमूढ झाला व तेथून मान घालून जावू लागला. प्रतापने मुढा त्याचेच अनुकरण केले. रस्त्याने जातांना प्रताप शीतलाप्रसादनां म्हणाला—मी असे सांगू शकत नाही की, एका व्यक्तित्वे दर्शन होणे माझ्यासारख्याला तीर्णामय आहे का दुर्भाग्य, परंतु एक गोष्ट आहे. की फितोका असाधारण प्रतिभा राखणारे असलात तरी आपल्या घमंडीमुळे व अहंकारी स्वभावाने आपण दुसऱ्यांचा सन्मान मनापासून ठेवत नाहीत. अशा तऱ्हेने तुमचा सन्मान कोणी करावा हे माझने म्हणजे मुखपणा आहे! असे म्हणून तो तेथून निघून गेला.

कांशाचा किल्ला

[७]

[चंद्रमार्ग नदीच्या प्रवाहात किनाऱ्याला येऊन पोचल्याने त्याचा मुढो आला व तो उठून घानू त्याला शेथीन आडव्या हाताने मारीत असल्याचा भास लावला. अशाप्रकारे कापालिनी त्याच्या जवळपास पोहोचता आहून पोरपुरुषी स्थिती व सेवापत्नी शीरमळी झुल्लोव पडले...]

कापालिनीचे चंद्रमार्गाच्या खांद्यावर कापालिनीच्या बोलण्याने चंद्रमार्गला पोपटत घोर देत म्हटले—“वाळ, चंद्रमार्ग आज नकोस. सकटेही नेहमीच येत नाहीत. तू पुन्हा तुझे जिकू शकतोस पण तू जर दिलेल्या वचनाला जागळास व मला मदत केलीस तरच मी तुला सर्वप्रकाराने सहाय्य करण्यास तयार होईल.”

कापालिनीच्या बोलण्याने चंद्रमार्गला मनातून कोणतीच उत्साहाची प्रेरणा मिळाली नाही, कारण शंभर मैल अंतरावर रहात असलेल्या शंखू नावाच्या मांशिकाच्या घरात प्रवेश त्याला कापालिनी करीत। कोणती तरी अनवील वस्तु आणावयाची होती. त्या सध प्रयत्नात आपण परत जिवंत परत आलो तरच कापालिनी आपल्या कामास

आगल्याला मदत करणार आणि ह्या कामी आपल्याला मदत आले तर बघ..

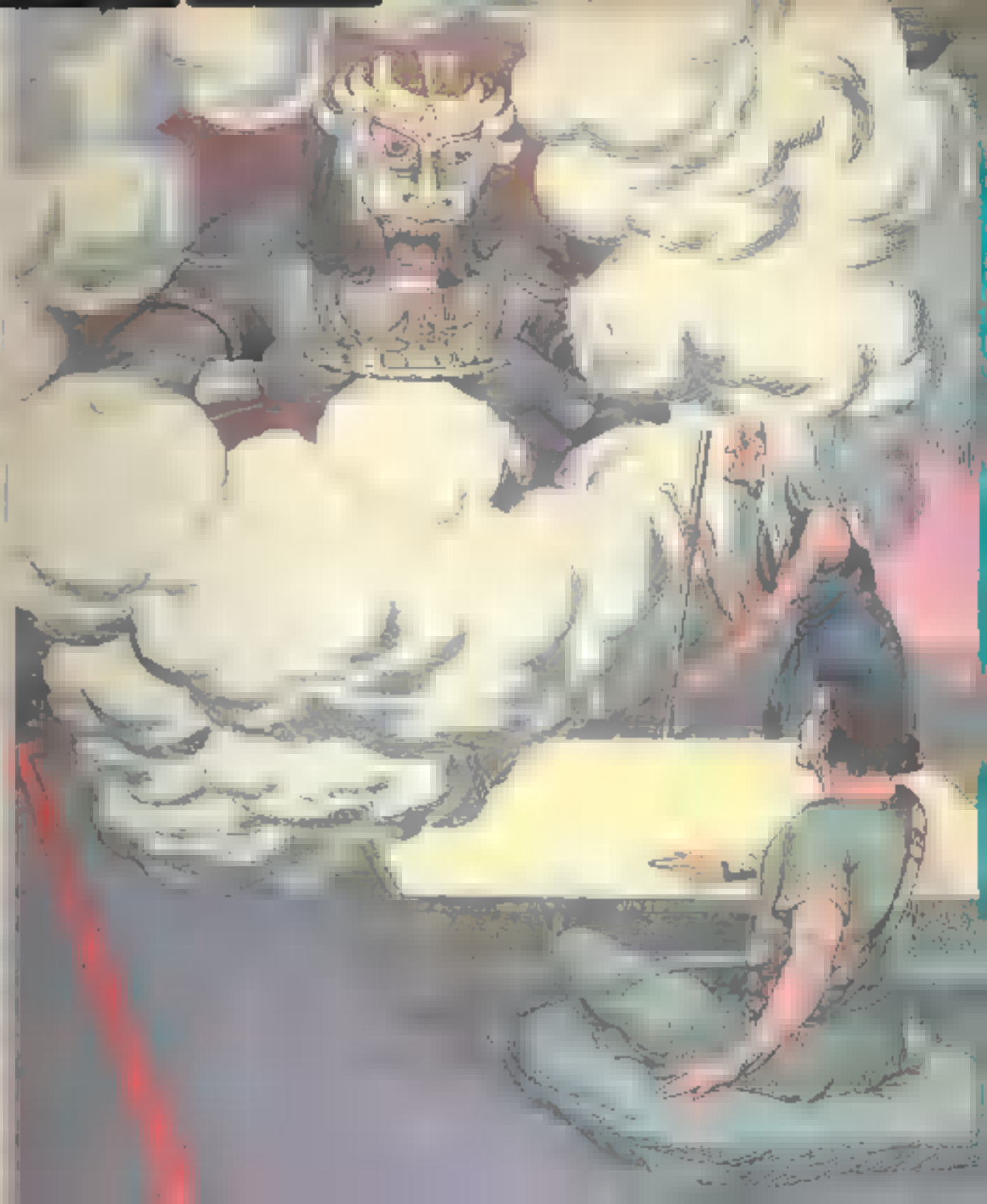
चंद्रवर्माच्या मनातील विचार जाणून कापालिनीने दिर्घ द्वासा घेतला आणि परत हसत त्याला म्हणाली-“बाळा, चंद्रवर्मा तुझ्या मनातली गोष्ट मी जाणली. तुला ह्याफणाला जरी तुझ्या नगरात जावयाचे असले तरी तू निर्वास्तापणे जाऊ शकतोस. मी तुला कोणत्याही प्रकाराने अडवणार नाही. मी तुला आश्वासन देत की ह्या जंगलातील कालनाग व झाडे-मृळे तुला कोणताही त्रास देणार नाहीत मग तर ठीक आहे ना!”

हे ऐकून तो कापालिनीच्या येथून निर्वास्त पणे जाऊ शकत होता परंतु चंद्रवर्मा काळजीने पासून गेला. की, जरी हिच्या तावडीतून सुटका साठी तरी जाणार कुठे. ह्या स्थितीत जंगल-गहाडेत एकट भटकण्याशिवाय दुसरे काम करणे शक्य आहे. त्याच्या दयिताचा तर स्वर्गवास होतो. आणि दुसरे त्याचे राज्य शत्रूसैन्याच्या ताब्यात होते. विश्वास-पाथ भुवाहूचा तर ठाव-ठिकाणा लागत नव्हता त्याचा नाईलाज झाला.

“कापालिनी, मी माझे सारी शक्ति सर्ची घालून तुझ्या मदतीकरीता प्रयत्न करीन! सांग, शत्रू तावाच्या मांत्रिकाच्या घरातून भला कोणती वस्तू आणावयाची आहे?” चंद्रवर्मा थोड्या उत्साहाने तिला म्हणाला.

चंद्रवर्माचा हा निर्बंध ऐकताच कापालिनीचा चेहरा मानंदाने उजळला. ती ताडफन् पलंगावरून उठली व एक जादूची कांडी हातात घेऊन तिने दरवाजापाशी उभ्या असलेल्या लाकडी वाहुलीवर जोरात प्रहार करून म्हणाली-“भैरवा! माझ्या घरी पाहुणा आला आहे. तू ताबडतोब जेवण तयार कर.”

दुसऱ्याक्षणात ‘हुंम् हुंम्’ असा आवाज करीत एक प्रचंड आकाराचा विशालकाय

माथूरा समोर उभा राहीला आणि दोन्ही कापाळीच्या पांढऱ्यामाथून मिष्टान्न फळफळावळ नगरे पडत येत म्हणाला हे त्या तुमचे जेवण असे म्हणत त्याने त्या पांढऱ्या चंद्रवर्माच्या समोर ठेवल्या.

चंद्रवर्मा भुक्तेने कासाविसच झाला होता तो त्या कापाळीवर तुटून पडला ते पाहून एका वाजूला भैरव हा दुसऱ्या वाजूला कापालिनी संतोषाने त्याच्याकडे पहात दभं होते. काही वेळाने चंद्रवर्माने सर्व खाऊन पोटावरून हात फिरवला व दोन्ही पांढऱ्या वाजूला सारल्या त्या वरोवर भैरवाने त्याला हात धुण्याकरीता पाणी आणले.

चंद्रवर्मा मनावून घेवऱ्या व विचार करू लागला की, कापालिनी नागसर्प व भैरव यांचा भयंकर शक्तिशाली लोकांना आपल्या अधीन ठेऊ शकते तर तो संछ्वावाच्या मांडिकाकडून तिला हवी असलेली वस्तू का मागून येत नाही! त्याहूनही त्या पांढऱ्यापासी अशी कोणती मद्रात शक्ति मरावी? त्यात काही गुप्त रहस्य तर नाही ना!"

"मुला, ज्ञाना मी तुला ते म्हणून सांगणार आहे त्यावर सत्याममलत या शब्दांच्या वस्तुमय अर्थात शक्ति असलेला एक आहे. एका निमित्ताने तो त्याच्या प्रोपथी स्वरुपाचा असतो. काही रसात घालून त्याच्यात म्हातारपण आऊन सामान्य प्राप्त होते. मंतर एक हजार वर्षांपर्यंत ते काही काळ टिकून राहते आज पावून एक हजार पन्नास वर्षांपूर्वी मी त्या काड्याच सेवन केले होते. त्या वेळी शंख माझा सवू होऊ. त्यानंतर तो माझा कट्टर शत्रू बनला. असे म्हणत तो वळून भैरवकडे वळून पावड्रीत त्याला म्हणाली- अरे दुष्टा, तू तुझा दुष्टपणा अजून सोडला नाहीस असे म्हणत तीने चंद्रवर्माच्या जादूची काडी त्याच्या डोक्यावर मारली जगात भैरव जोरात किचाळत पाडकन

मितीवर कोंसळून झाली पडला. "हा तुझा सेवक आहे ना? मग तू त्याला अशा प्रकारे का मारलेस?" चंद्रवर्माने तिला विचारले.

ह्यावर कापालिनी विरक्त हास्य करीत दुष्टपणाने म्हणाली-"हे भैरव खरेच आहे की तो माझा नोकर आहे. पण जर का सही मिळाली तर हा माझा गुपीत जाणून घ्यायला येईल न त्या शब्दांच्याकडे परत जाण्याचा प्रयत्न करू. असा एक नवरत्ना दुष्ट आहे तीने म्हणत तर ह्या क्षुद्र भुतांची फारणीच तशीच असते. ते त्या मांडिकाची सेवा जागरी करतात. त्याच्यापेक्षा हेच काळजी घेतात. त्यामुळे त्याच्या आध्यात्मिकते हे कधी नुकत नाहीत म्हणून मी त्याने काकडाच्या डोक्यात त्यातच केले आहे. जादुगार शत्रूंना माझ्या रहस्याचा शोध काढण्याकरीता कितीक जणाना त्याच्याकडे पाठविले. त्याची कशी दुर्गति झाली ते तर तू आता स्वतःच्या डोक्यानेच पहा. असे म्हणत कापालिनीने शरणावर लटकवलेल्या मुंडक्याचे तोरण त्याला दाखविले. तोपर्यंत चंद्रवर्माचे तिकडे लक्ष गेले नव्हते. तो खरखर कापू लागला. अजून पाठविलेले गुप्तचर कापालिनीकडे अशा प्रकारे दाराचे डोक्यावरून येत होते. तशाच प्रकारे

कापालिनी कडून गेल्या हेरांता पाहून गळघातोल द्वार वनवले जसावेत.

असा विचार पलाच चंद्रवर्मा त्याकुळ होत म्हणाला-"कापालिनी! मग तू पाठविलेला हेरांच्या मुंडक्याची त्याच्या गळघात असेल ना!"

कापालिनीने अस्विकार सुप्रकाशाने हलविली व म्हणाले-"मी आजपर्यंत त्याच्याकडे जाण्यासाठी पाठविलेले नाही. ती अपूर्व शक्ति असलेला म्हण करायला कोणता माणूस योग्य आहे मी पुढीच जाणून ठेवले होते."

"ती ममर्थ व्यक्ति मी आहे असाच तुला विश्वास वाटतो ना?"

होती की, लोभाकरीता ती आपल्याला प्रलोभन दाखवित तर नसावी.

"ठिक आहे! सांग तर, त्या मांत्रिकाच्यापाशी गोडवण्याचा कोणता मार्ग आहे. तर आताच निघतो." चंद्रवर्मा म्हणाला त्याच्या मनामध्य असाधारण त्याग उत्पन्न झाला.

कापालिनी परातून बाहेर आली. तिच्या पाठोपाठ चंद्रवर्मा सुद्धा बाहेर आला. सूर्य अस्तास जाण्याची वेळ होत आली होती. कापालिनी उत्तरेकडे तोंड करीत आपल्या हाताने संकेत देऊन म्हणाली-" दिशेला संभर योजने दूर असू मांत्रिकांचा पर्वत आहे व त्या पर्वतावर त्याचे मंत्रवल्ले धर आहे. परातील पुजेच्या सोयीत तो शंख नागाच्या गळ्यात अडकवलेला आहे तो नाम कोळीतील कुटीला अडकवलेला. तुला शंखबरोबर प्रथम मंत्रि मपादन करावयात हवी किंवा शस्त्रफटका करून त्याला ठार मारायचास हवे तेव्हाच तो तुला हस्तगत करता येईल.

"अशा नामी मांत्रिकाचा वच करणे काय संभव आहे?" चंद्रवर्मा शंका व्यक्त करीत म्हणाला.

"का नाही? कितीका मोठा महान मांत्रिक असू दे त्याला एक ना एक विदम

मरण तर येणारच ना! शंख तर त्याला अपवाद नाही. तेव्हा त्याला ठार मारायचे हे तुला तू ठरव! याचा उपाय तुला तुझा स्वतःनेच शोषायला पाहिजे." कापालिनी म्हणाली.

"ठिक आहे! तर मग मी निघतो!" असे म्हणत चंद्रवर्माने एकदा आपल्या अंगरुप्याच्या आत ठपलेल्या म्यानत तलवार बाहेर काढी ती बांधपून पाहिले व मग तो चालू लागला.

चंद्रवर्मा दोन तीन पावले चालून गेला तसेच तोच कापालिनी समोर आली व त्याचे खांदे त्याला म्हणाली-" बाळा चंद्रवर्मा, मी एक गोष्ट सांगण्यास विस्मयित केले आहे. शंखच्या जवळ एक विनिव पक्षी त्याच्या शक्तिची व गतिची कशाशीच तुलना करता येणे शक्य नाही. त्याचे "अग्नीपक्षी" आहे. तो रात्र सूर्यास्ताच्या सुमारास आपले शोषण्याकरीता बाहेर पडतो व अर्ध्यारात्री नंतर परत मांत्रिकाच्या घरी परत येतो. आकाशात उडत असतांना तो ज्वाळे मारणा मंडकतांना दिसतो त्याच्या प्रकाशाच्या अनुरोधाने तुला मांत्रिकाच्या घरात जाणे सोपे होईल. तुझा मार्ग जाऊन येऊन एकदर दोनशे मैल आहे. तेव्हा तू किती वेळात तुझे काम

करून परत येईल ते सांग?" कापालिनीचा हा प्रश्न त्याला विचित्र वाटला. होंगर दऱ्या सोऱ्यातून त्याला पायी शंभर मैल जावयाचे होते. त्यानंतर त्या शंख मांत्रिकाच्या घरात जाऊन त्याला तो मिळवायचा होता व परत शंभर मैल पायी रस्ता लुडवत घ्यायचे होते. त्यातून मार्गात कोणती किती शंके येतील व त्यांना कसे सोड द्यावे लागले हे माहित नव्हते. फक्त परमेश्वराने जाणत होता तेव्हा अशा परिस्थितीत कसे सांगणे शक्य आहे की, किती वेळात आपण परत येऊ ते! "चंद्रवर्माच्या मनातील गोष्ट जाणून

कापालिनी वावरून जात त्याला म्हणाली—
"हो रे बाळा, मी हे जे साहस कराव्यास
जात आहे ते मला पूर्णपणे माहीत आहे.
परंतु आजपासून एका वर्षाच्या आत तू तो
मला आणून दिलास तरच माझे काम
मला पूर्ण करता येईल. मी आजन्म
तारुण्य प्राप्त करून शकते. त्यानंतर जरी
एक दिवस जरी पुष्ट ठकलला गेला तरी
मला विन कामाचा होईल. हे एक झाले
त्यासून तू कोणत्याही कारणास्तव जर
एका वर्षाच्या आत येऊ शकला नाहीस
तर त्या ठिकाणी मी असू शकणार नाही.
पण मी तुला करण्याचे आश्वासन
दिले आहे. मी तो विसरणार नाही. त्या
आश्वासना कापिच्या गोलयाच्या टंक्यावर
मी एक ताडपत्र ठेवून जाईन. त्या
शंक्ताचा उपयोग करावयाचा त्याचे
वर्णन लिहीलेले असेल. त्याप्रमाणे तू ती
वापरून मला प्राप्त करू शकशीस."

कापालिनीच्या त्या आश्वासनाची
चंद्रवर्माचा विश्वास बसला. त्याला आता

खरे वाटू लागले की, कापालिनी आपल्याला
घोका देत नाही त्यामुळे त्याने आदरपूर्वक
तिचे दोन्ही हात एकडले व दुष्ट स्वरात
म्हणाला—"मी एका वर्षाच्या शंक्ता-
सहित परत येईन. असे म्हणत तो तेथून
निघाला.

त्याच कापालिनीने जोरात हाक
मारले—"कालसर्पा! तेव्हा कालनाम
फुत्कार करीत तिच्या समोर येऊन उभा
राहि. तेव्हा तिने सर्पाला चंद्रवर्माला
दाखवित आला. केवळ चंद्रवर्माने जंगल
पार करे पयाने कर."

कालसर्प निमिषार्धात चंद्रवर्माच्या पुढे
त्याला रस्ता दाखवू लागला.
चंद्रवर्माने पार जंगल पार केल्यानंतर
पाठीमागे वळून पाहिले तेव्हा त्याला
कापालिनी दिसली नाही. तर तिच्या जागी
ससाण्याचे व पत्र थ सिरहाचा रूप
असलेली एक विकृत आकृति दिसली. तशी
पूर्वीच पाहीली होती तो सपथर
मज्जमात पडला. (क्रमशः)

दयाळू दयानेधि

विष्णूमादित्याने आपला सोडला नाही
तो बलाबला बला, प्रत त्याच्यावर
काढून घेतले आणि समशानाच्या दिशेने
मोनपणे चालू लागला. तेव्हा प्रशासक बसलेला
त्याला म्हणाला—"राजा! तुझ्या
मनात जी दयेची भावना आहे. ती
पेरीत होऊनच अनेक एक कार्य करण्याचे
वचन दिले आहेस. आणि नंतर पुन्हा
मोठे तसे त्या भीतीनेच तू समवायनास
ताना प्रकारचे सहन करीत आहेस.
मला असे वाटू लागले आहे की, मानवा-
सध्य जे अनेक प्रकारचे उत्तम गुण आहेत.
त्यात दयेची भावना हाच एक सर्वोत्तम गुण
आहे. विवेकपणाने जर का त्याचा उपयोग
केला नाही. तर त्याच गुण अन्यायचे कारण बनू
शकता. ह्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला एका
दयानेधि नावाच्या श्रीमंताची गोष्ट सांगतो."
असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कोण्या एका गावात दयानिधि नावाचा एक श्रीमंत भाणूस रहात होता. तो त्याच्या नावाप्रमाणेच अत्यंत दयाळू होता. तो आपले वाईट चित्तगान्याना करीत तेच सोडा पण जर कोणी गुन्हा केला तर तो सलोल विचार करीत असे व नंतर समजावून सांगत असे की असा गुन्हा पुन्हा नकोस!

दयानिधिच्या घरात रामू नावाचा एक नोकर होता. तो लहानपणापासूनच काळे लहानाचा भोळा जाला. त्यामुळे इतर नोकरांपेक्षा रामूवर दयानिधिचे जास्त प्रेम होते. काही वर्षांनंतर रामूने लग्न केले. तो लग्नानंतर स्वतःच्या बायकोला नेहमी

दयानिधि बद्दल दयाळू स्वभाव विषयी गोष्टी सांगत असे. जे जे उपकार केले ते ही सांगत असे.

रामूची बायको अत्यंत लोभी हावरट होती. दिवस तिने आपल्या नवऱ्याला म्हटले—“काय हो, रोज आपल्या उरागलेने पोवाडे गाठाना तुम्ही काहीत नाहीत. पण त्यांच्या घरी तर विंगान्ती रेशमी साड्या बाहेत. पण गाड्या-एका मुळा नाही. त्यांच्या पत्नी व पुत्तीजवळ कितीक मोल्यवान दागिने वाहेत. तुम्हाला तर माहीत आहे खगावर सोन्याचा एक फुटका मणी मुळा नाही.

रामूला बायकोने सांगितलेल्या गोष्टीत काहीतरी तय्य वाहे असे वाटू लागले. परंतु कोणत्याही गोष्टी करीता आपल्या मालकासमोर हात वसरला नाही. कारण स्वतः दयानिधि त्याच्या गरजर पाहून त्या सर्व गरजेच्या गोष्टी त्याला न मागता देत असे.

एकदा रामूने आपल्या बायकोती सांगितलेली गोष्ट इतर नोकरांजवळ बोलावून दाखविली. त्या सर्वजणांनी त्याला समजावत म्हटले—“अरे, प्रत्येक व्यक्तीची मिळकत वृद्धी चालूयावर अवलंबून असते आपल्या मालकासारखे लोक जर घनवान राहतातील तरच आपले आयुष्य

आनंदाने जाईल ना! त्यातून मालक तर तुझ्यावर आस्तच सहानुभूति दाखवतात.

रामूला त्याचे म्हणणे सुद्धा बरोबर वाटले. त्याने जाऊन ती गोष्ट आपल्या बायकोस सांगितली.

“म्हणजे ह्याचा अर्थ तुम्हां जितके दिवस काम दिवस मसेच हाल भोगायचे हाच ना! तुम्ही सुद्धा तुमच्या मानका स्वताचा काही घंदा का करून पैसे मिळवत नाहीत?” रामूच्या बायकोने सल्ला देत म्हटले.

“मां तशा नुद्धीचा नाही” रामू म्हणाला. “मग चोरी करा! रामूच्या बायकोने त्याला निवडत म्हटले.

चोरीचे नाव रामू घाबरला. त्याचा ममजेला की, चोरी कसली करायची? कुठे करायची.

तुम्ही तुमच्या मालकाच्या घरीच चोरी करा. त्याचा तर तुमच्यावर गाढ विश्वास आहे ना! दुसरी गोष्ट त्याच्याकडे चोरी करणे सुद्धा अतिशय सोपे आहे. कोणाला काही एक पत्ता सुद्धा लागणार नाही. कोणती तरी किमती वस्तु तुम्ही चोरून आणा मग ती घेऊन आपण हा गांव सोडून लांब निघून जाऊ व काही दुसरा व्यवसाय करून खूप पैसा मिळवू मग माझ्या अंगरक्षांवावर दागदागिने व

रेशमी कपडे.....रामूची बायको म्हणाली. रामूने प्रथम तिचे म्हणण मान्य केले नाही. परंतु बायको यरोबर बरेच भावना-केल्यानंतर हो ला हो केले.

एक दिवस रामूने आपल्या मालकाचे सारे घर घुडाळून काढले. त्याने पाहिले एका सोलीत तिजोरी उघडीच पडली आहे. त्याला कुलूपही घातलेले नाही. तेव्हा त्याने इकडे तिकडे पाहिले व कोणी नाही असे पाहून त्यातील एक घंती उचलली व नेऊन बायकोच्या हातात दिली.

रामूच्या बायकोने सर्व नाणो मोजली अत्यंत आनंदाने किवाळली—“अरे वा, त्यात तर खूप घन आहे!”

दुसऱ्या दिवशीच दयानिधिला आपल्या घरी झालेल्या चोरीचा पत्ता लागला. तेव्हा त्याने उदास होत म्हटले—“हे काम कोणत्या चोर दरोडेखोराचे नाही, असा विचार करीत त्याने सर्व नोकरांना बोलावून घेतले आणि विचारले—“तुमच्या पैकी कोणी पैसे चोरले आहेत का? आज पर्यंत तुम्ही सर्वांनी ईमानदारीने काम केलेत अशा परिस्थितीत कोण चोरी करण्यास प्रवृत्त झाला. म्हणजे हा दोष भाषाच आहे. असे म्हणून त्याचे ओठे दुःखाने भरून धाले.

चोरी झालेली समजून मूढा कोष येण्या ऐवजी आपल्या मालकाला झालेले दुःख पाहूनच सर्व नोकरवर्गाला भीती बरोबर त्याची सहानुभूती वाटू लागली.

त्यामुळे त्यातील दोन नोकरांना अजिवात रहावले नाही. ते म्हणाले मालक आम्ही सर्व नोकरांच्या घराची झडती घेतो. तोपर्यंत सर्व नोकरांना मेघेव थांबवून ठेवा.

सर्व नोकरांच्या घराची झडती घेतल्यानंतर सर्व आपल्या घरातच सापडेल हा विचार राहून राहून परकांप उडाला की, आता आपली कशी दुर्गति होणार.

रामूने दयानिधिचे पाय पकडले तेव्हा दयानिधिने त्याच्या बुकीना क्षमा करून म्हणाला—“यापुढे तू असे काम कधी करू नकोस.”

ह्यानंतर रामूने चकूनही आपल्या मालकाच्या घरात जाणे केली नाही परंतु

उलट त्याला आवृण्व जगणे कठीण होऊन गेले. एका बाजूने त्याची बायको जास्त पैसा मिळवा म्हणून सतावू लागली. तर दुसऱ्या बाजूने सर्व नोकरवर्ग त्याला द्विण्व लागले.

एकदा मालक निवांठ बसलेले पाहून रामू त्यांना म्हणाला—“बाबूजी, सर्वजण मला ‘चोर’ म्हणून खेळ करीत आहेत. तेव्हा मी कुठे तरी दूर निघून जावे. म्हणतो मला निरोप यावा.

दयानिधिने त्याला समवावत सांगितले की, मी त्या सर्वांना भेटे म्हणून नका म्हणून सांगेन व तुमच्या बायको करीता एक रेणमी साडी घेऊन देईन असा प्रकारे त्याला घरात प्रत्येक समजावून सांगितले शेवटी

म्हटले—“तर अशी भीती आहे. की तू कुठे जाशील तर तुला अनेक कष्टच झेलावे लागतील. सहानुभूतापासून तू माझ्या घरी राहिलास. म्हणून मला तुम्याबद्दल खूप प्रेम वाटते आणि तू तर माझ्या घरातून निघून जाण्याच्या गोष्टी काढतोस. त्यामुळे मला शंका वाटते की, माझ्या घरात तुला कशाची फमी आहे. तू येथून निघून जाणार हे ऐकूनच खूप दुःख होते.

पण रामूने जाण्याचीच री ओढली. शेवटी दयानिधिने थोडा पैसा दिला व म्हणाला—“माझी मनोकामना आहे की, तू जिथे रहाशील तिथे सुखी रहा.”

ह्यानंतर रामू तेथून निघून गेला.

दयानिधिच्या शायकोने सारी हक्कित एकून म्हटले-“चोरी झालेली जेव्हा समजली तेव्हाच तुम्ही त्याला पेसा द्यावयास पाहीजे होता. म्हणजे तशा स्थितीत त्याची तुमच्याबद्दलची भावना अजून जास्त वाढली असती.

“पण असे केले तर, लोकरांची चोरी करण्याची प्रवृत्ती जास्तच वाढली असती. रीज कोणत्यातरी लोकराने आपल्या घरी चोरी केली असती शिवाय चोरीचोच वस्तू चोराला भेट म्हणून देणे चांगले नाही” दयानिधि म्हणाला.

ह्या गोष्टीला पुष्कळ वर्षे उलटली. दयानिधि आज्ञा म्हातारा झाला. त्याचा

व्यापाराची सर्व कामे सांभाळत होता.

एक दिवस रात्री दयानिधिच्या घरी एक वीस वर्षांचा मुलगा चोरी करताना गेला तो दयानिधिच्या पाया पडत म्हणाला-“मामक, क्षमा करा व सोडून द्या. एका काळी जो रामू लोकरांनी तोंकर आपल्या घरी कामाला होता त्याचा मी मुलगा आहे.”

दयानिधि आश्चर्याने म्हणाला-“आता रामू काय करतो? कुठे आहे तो?”

“सरकार, तुम्ही माझ्या वडिलांना जो पेसा दिला होतात त्याने माझ्या वडिलांनी भाजीपाल्याचा धडा सुरू केला. त्याने जो काही धडा होत होता. तो आमच्या लष्प्यात कपड्यालत्यातच लपवून ठेवून होता. त्यामुळे आईने मला चोरी करावयास भग्न पाडले.

तुम्ही चोरी करावयास घरात घुसलास? दयानिधिने विचारले परंतु त्याच्या एक गोष्ट राहिली. की, इतक्या वर्षांनंतर मुद्दा त्याच्या मनात बदल धेण्याची इच्छा राहिली आहे.

“साहेब, माझ्या वडिलांनी चोरी करण्याकरीता आपले घरच जास्त पसंत केले कारण चोरी करताना पकडली गेल्या

तर आपण क्षमा करून सोडूनच द्याल ना! रामूच्या मुलाने स्पष्ट सांगितले.

हे उत्तर ऐकून दयानिधि आश्चर्यचकित झाला. नंतर बाहुपाशात घेत म्हणाला-“एक बाळ, तू परत कधीही चोरी करू नकोस व्यापारात तुला मी भागिदार करून घेतो. माझ्याच जवळ रहा.

संघर्ष गोष्ट सांगून वेताळाने राजाला म्हटले-“राजन, चोरी जाऊन मुद्दा दयानिधीने त्याला केली नाही. उलट व्यापारामध्ये त्याला बरोदारीने हिस्सा देण्याचे आश्वासन दिले. विवेकपणा नसताना मुद्दा दयाळूपणा दाखवितात. त्यामुळे इतर लोकांना मुद्दा चोर बनविण्याचा धोकाच होतो ना! म्हटले तर दयानिधिची प्रवृत्ती आतून दयेची आहे का भीळे पणाची आहे? गोष्टीचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुला त्याचा परिणाम माहीत आहेच, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतील.”

विक्रमादित्य म्हणाला-“दयानिधि सारखे स्वभाव असणारे लोक विरलच. रामूने जेव्हा चोरी केली, तेव्हा दयानिधिने क्षमा केली. परंतु त्याने त्याच्या दयाळू विश्वास केला नाही व त्याच्या धडातून निवून घेला. ही एक शंका त्याच्या मनामध्ये होती. आपल्या मुलाला परी चोरी दयाळूपणाची प्रज्ञासाध केली. तेव्हा त्याची दूर भाकी. त्यामुळे त्याने इतका प्रबल विश्वास ठेऊन त्याच्या भरन्या कुटुंबाचा उद्धार केला. ह्या भीळेपणा नाही. उत्तम चरित्र असणारा मुलगाच्या अपेक्षा करीत नाही. परंतु त्याची उदारबुद्धी व उत्तम गुण जेव्हा दुसऱ्यांना आपोआप समजतात. तेव्हा ते आपोआप प्रसन्न होतात. दयानिधिचे वास्तविक कारण हेच असू शकेल.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मोन भग्न होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला आणि मांडाला आजून लोंबकळू लागला. (कल्पित)

वेळेचे महत्त्व

श्री-पूरव्या जमिनदाराने आपल्या आव्याच्या कामाने एक निव्वळ स्थान वाढविले. त्याला
 रस लावण्याकरिता मजराची जमीन होती जमिनदाराने स्वभावानुसार ते काम
 करण्यास कोणी राजा नव्हते. कारण कितीही चांगले कापकेले तरी जमिनदार संतुष्ट होऊ नसे.
 एकदा मामनाथ त्या गावी आला. त्याने जमिनदाराला भेटून म्हणले- "मावळ
 मला एक आठवडाभर तरी गावात रहायला वागणार आहे. तुम्हां आपल्या
 घराचे रस लावण्याचे काम मजा द्या !"

“मी जा रहा लावायना मॉर्गेन ~~संयुक्त राज्य~~ पाकिस्तान नाहीतर मी एक दमदा
~~देणार नाही~~ आणि मी तुझा कायबदर संतुष्ट लावा तर ~~मैं~~ तुला तुझा शमाजी
 विमत नभवी। ईश्वर अभिनवादाने अटे घालणी

[illegible]

परंतु अभिनदागत्या वायकात्या एक शका आनी तिन आशत्या नखाने त्या लाकडा पेटीच्या खोला रंग पसरवून काढता त्या पेटीला जो नखाने लायला होता. तो निघून प्रानील रंग तिनू लागला नव्हा त्यान भितोला रंगत पेटीला लायला असल्याने रहस्य उघडकीस पडले तो बागजोगत इयत म्हणाली- 'अही मन्नासाज, त्या रंगाच्यान तुम्हां सांगितलेल्या हनुमन्नास भितोला रंग वरतला नाही पण पेटीला मात भितोला रंग लागला आहे

जीवनदागला मामनाथचरा करण्याचा श्रुत राम आला परंतु ~~मामनाथचरा~~ मानुषादि हसू
आल्यानिजाच पण रहावले नाही

राजकन्येची चिंता

स्वर्णपुरोची राजकन्या कुसुमलताला
लहानपणपासूनच चित्रकलेची मत्स्यंत
माचब होती. तिची आवड पाहून
राजाला अत्यंत आनंद झाला. मनोद्वर
गिहिराजात प्रसिद्ध चित्रकार शेतकला
बोलावणे घाडल & आपल्या मुलीला
चित्रकलेत प्रविष्ट बनवायला सांगितले.

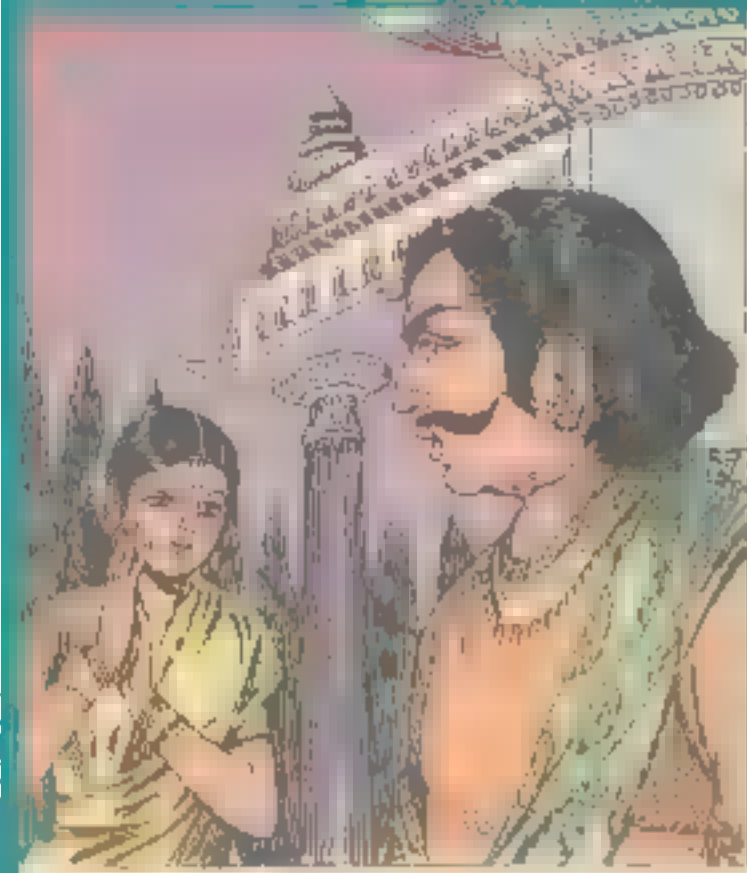
काही दिवस खोतले एक दिवस
खोतकने राज्याचे दर्शन घेत निवेदन करील
म्हटले—“भ्रू! मी राजकन्याला पूर्ण शिक्षण
दिले आहे. आता तिला विकविण्यासारखे
काही राहिले नाही. मला तर असे वाटू
लागले आहे की, माझ्यापेक्षाही किलीतरी
पटोने तिन ~~जास्त~~ ज्ञान प्राप्त केले आहे.

महाराज ने बोलने एकून मतिशय प्रसन्न झाले व त्यांनी ~~महाराज~~ वक्षिणी देऊन पाठवणी केली. ह्यानंतर काही दिवसांनी कुसुमलतेने एक चित्र रेखाटले. त्यात एक

सुंदर ॥ शुभ षोडशाक्षर वसलेल।
आहे ॥ एका हातात लगाम व
दुसऱ्या हातात तलवार धरलेली आहे.
असे ते चित्र पूर्ण होता आणि दुसऱ्या
दिवसापासून कुसुमलतेच्या वागण्यामध्य
विचित्र दिसून येऊ लागला. त्या
चित्राकडे जेव्हा केव्हा राजकुमारीची दृष्टी
पडे तेव्हा तिच्या डोळ्यातून अश्रु येऊ
लागत असत. महाराज ॥ महाराणीने
खूप समजावून विचारून पाहिले परंतु ती
काही ॥ बोलता ॥ वसून राहली. हळूहळू
तिची तब्येत सुट्टा बिघड लागली.

एक दिवस मंत्री अजयशर्मा आने राजाला सुचविले- "महाराज, मला एक शंका वाटते. राजकुमारीने काढलेल्या चित्रात काहीतरी कमी असावे. एकदा चित्रकार श्योतकला बोलावून चित्राचे परिक्षण करण्यास सांगावे म्हणजे राज-

कुमारीच्या चित्तेच कारण तरी समजेल. महाराजाने थोडक्या बोलावून चित्राची परिक्षा करण्याची आज्ञा केली. चित्रकारने सर्व दिवस ते चित्र पाहून राजाला म्हटले- "महाराज इतके सुंदर चित्र रेखाटण दुसऱ्या कोणालाही अक्य नाही. चित्रात कोणत्याही बाबतीत कमतरता नाही. ही गोष्ट मी राजकुमारीला सुद्धा समजावून सांगितली. परंतु त्याचा काहीही फायदा झाला नाही.

थोडक्या गेल्यानंतर एक दिवस राजकुमारीची मंत्रिण इन्दुलेखा राजाला एकटवसलेले पहात म्हणाली- "प्रभू! आपण क्षमा करत असाल तर एक गोष्ट सांगायची

म्हणते. त्या चित्रात रेखाटलेला तरुण राजकुमारीने कुठेतरी पाहिलेला असावा. एखादे वेळीस त्याच्याबरोबर लग्न करण्याची तिची इच्छा असेल. आणि ती गोष्ट आपल्या बाबत असली." बोलावून दाखविण्यास तिला संकोच वाटत असेल.

राजाच्या मनात सुद्धा तशीच शंका येऊ लागली की, इंदुलेखाचे म्हणणे खरे असावे. म्हणून राजाने राणीला बरोबर घेतले व तो कुमुमलताच्या महाकात आला. तिला पहात राजाने विचारले- "वाळे, तू तुझ्या चित्रात ज्या तरुणाला रेखाटले आहेस काय त्याला तू पाहिले आहेस का? आणि तुला त्याच्याशी लग्न करावयाचे असेल तर सांग. बोलावून घेऊन तुझी लग्न त्याच्याशी आम्ही लावू."

ते एकठांय कुमुमलता अतिशय रागाने म्हणाली- "पिताजी, असा दोनघे चांगले नाही असे म्हणत उशीत तोंड खुलून राहू लागली.

राजाला समजेंदा की, आता काय करावे? त्याच दिवशी राजाने मध्याकाळी मध्यान्हा आगत बोलावून घेतले व मुलीने सांगितलेकी गोष्ट सांगितली.

मध्यान थोडा विचार केला व म्हणाला- "महाराज, आपण एक काम करावयास हवे. ते असे की, आपण असे जाहीर

करावे. की, राजकुमारीची काळजी जो कोणी दूर करेल काही जमिन वशीस दिली जाईल. ताने तरी काही कारण समजू शकेल.

महाराजाने मध्याने मुचविलेल्या सल्या प्रमाणे राज्यभर दबंदी पिटविली ती ऐकून अनेक चित्रकार व प्रतिष्ठीत माणसे तेथे आली. सर्वजण राजकुमारीच्या चित्तेचे कारण समजावयास असमर्थ ठरली.

राजाला अत्यंत चिंता वाटू लागली. दिवस सुकेतू नावाचा एक तरुण राजाचे दर्शन घेत म्हणाला- "महाराज, राजकुमारीने रेखाटलेला तरुण पहाण्याची संधी दिलीत तर तिच्या कारण काय त्याचा शोध मी प्रयत्न करीन.

त्यावर राजा चिडून त्याला म्हणाला- "चित्रकारांच्या घुरने सुद्धा सांगितले की, त्या चित्रात कोणताही नाही. तव्हा तुला काय त्यात दोष आहे अशी सात्री वाटते बाहे का?"

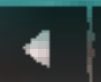
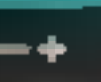
सुकेतू म्हणाला- "महाराज, करा आपल्या हांगण्यावरून तर स्पष्ट होते की, हा पूर्वी अनेक लोकांनी संशोधन करून जापली काळजीच वाढविली. त्यामुळे योग्यतेचा इथे काही संवध येत नाही संवध येतो तो अचवार कुशलतेचा तसे म्हटले तर, मी सुद्धा अनेक

राजदरबारात नाट्यशिक्षक, चित्र, व संगीत, अनेक विद्यांचे प्रशिक्षकाचे काम केले आहे!"

"महाराज, त्याला सुद्धा एकवेळ संधी देऊन पाहू या?" मंत्री म्हणाला.

महाराजांची परवानगी मिळता क्षणीच सुकेतूने राजकुमारीने काढलेल्या चित्राचे परिक्षण केले. राजकुमारीला म्हटले- "राजकुमारी, जन्मी आपण असेच आणखीन एक चित्र काढू शकणार नाहीत हिच एक काळजी आपल्याला लागून राहिलेली आहे, परंतु जी गोष्ट असंभव आहे. त्याच्या बाबतीत काळजी करून फायदा काय?"

कुसुमलताने सुकेतूकडे पाहिले तेवढ्यात राजा अति रागाने सुकेतूला म्हणाला-
"मी तुला सांगितले होते राजकुमारीच्या काळजीचे कारण शोध तुला तिच्या कलेचे मूल्यांकन करण्याचे कारणच काय?"

"महाराज, राजकुमारीच्या चितेचे खरे कारण आता मला माहित आहे. जेव्हा कोणीही मनुष्य असे समजतो की आपण ज्याची आशा करतो ती मिळवणे शक्य नाही. तेव्हा तो काळजीची शिकार होतो. राजकुमारीच्या मनात पण तसेच झाले आहे. राजकुमारीला ललितकलांमध्ये अतिशय अभिरुची आहे. मात्र तेव्हा विचार होतो आहे तिने तिचे मन संगीत व नृत्य कलेचा अभ्यास करून घालवावा म्हणजे ती काळजी करण्याचे विसरून जाईल." सुकेतूने सांगितले.

सुकेतूचा सल्ला ऐकून राजाने राजकुमारीकडे पाहिले. तेव्हा ती हसत म्हणाली-
"पिताजी, मलाच बोलणे खरे आहे. घोटेश्वरांचे चित्र काढण्याकरीता

मी माझी सर्व कलापूर्ण उपयोगात आणली. त्यामुळे ह्यासारखेच पूर्ण चित्र मी पुन्हा रेखाटू शकत नाही. हेच माझे चितेचे कारण होते. मला तर मला उपदेश केला की, जिवनात आणखीन कोणत्या गोष्टी साध्य करून घेता येतात आणि की, भविष्य कालात माझे काय कर्तव्य आहे. माझे एकच कर्तव्य आहे की, मी नृत्य व संगीतचा अभ्यास करणार ह्या कलांची साधना करण्याकरीता हेच माझे गुरू होऊ पाकतात." असे म्हणत राजकुमारीने सुकेतूला धन्यवाद केले.

राजाने प्रसन्न होऊन सुकेतूला म्हटले-
"आचार्य तुम्हीच मुलीचे गुरू आहात! मी म्हटल्याप्रमाणे एक गांव नक्षिप देतो.

सुकेतू हसत म्हणाला-
"महाराज, मी एक भोक्त आहे. मला राज्य नको परंतु आपल्या दरबारातच राहून मी आपल्या कलेला नृत्य व संगीत कलेचे ज्ञान शकतो."

देव-धर्म

फार पूर्वीच्या काळाची गोष्ट आहे.

काही राजाला दोन मुलगे होते. एकाचे नाव महिसास आणि दुसऱ्याचे नाव चंद्रकुमार. मोपिसत्त्वानीच महिसासच्या रूपाने घेतला. चंद्रकुमार जेव्हा छोटा होता तेव्हा पट्टराणीचा देहान्त झाला. ह्यानंतर राजाने पुन्हा एका तरुणी बरोबर लग्न केले व तिच्या पट्टराणी केले. ही नविन राणी सुद्धा राजाची अत्यंत लाडकी होती, माही काळाने तिनेही एका मुलाला दिले. त्याचे नाव सूर्यकुमार ठेवले. राजा आपल्या मुलाला पाहून अत्यंत आनंदित झाला व त्याने पट्टराणीला विचारले-
"तुला आपल्या मुला करीता काही वर हवा असला तर माग!"

"माता ह्या लगे नाही. जेव्हा माझ्या मनात इच्छा होईल तेव्हा मी मागेन." पट्टराणीने उत्तर दिले.

माही वर्णाने सूर्यकुमार कपात झाला. तेव्हा राणीने आठवण पारून दिली-
"तुम्ही माझ्या मुलाच्या जन्माच्या वेळी मला वर देणार होतात. तेव्हा तुम्ही तुमच्या बजमाला आगून मला द्या. माझ्या मुलाच्या राज्याचा भ्रंशक करून त्याला गादीवर बसावा.

"अत्यंत शूर वैदित्यमान असे दोन मोठे मुलगे असताना तुमच्या मुलाचा राज्याभ्रंशक होणे आहे. राजा म्हणाला.

परंतु राजाच्या मनात एक शंका आली, राणी आपल्या मोठ्या मुलाचा वर करीत आहे. तेव्हा त्याने आपल्या दोन्ही मोठ्या मुलांना बोलावून घेतले. महिसास व चंद्रकुमारला समजावून सांगत म्हटले-
"मुलांनो, मी तुमच्या आईला सूर्यकुमार जन्मल्याबरोबर एक वर मागण्यास सांगितला होता. तीला राज्य

मोठ्या वटवृक्षाच्या सावलीत बसला व सूर्यकुमाराला म्हणाला—“हे पहा, रे तू समोरच्या तळघात जवळ स्नान कर. पाणी पिऊन आपली तहान भागाय. येताना जवळच एका कमळाच्या पानात पाणी भरून घेऊन ये.”

एका जलराक्षसाचे होते. कुकेराने तळें त्या राक्षसाला देत मांगितले होते “ह्या तळघात उतरणाऱ्यांना जर देव-धर्मा बहुल माहीती असली तर, त्यांना तू सोडून दे. परंतु त्यांना त्याची माहीती नसेल त्या लोकांना तू जाळून टाक. तू ठेव. जे लोक तळघात नाहीत त्यांना कोणताही त्रास देऊ नकोस.”

त्या दिवसा पासून जो कोणो मनुष्य त्या उतरे त्याला तो प्रश्न विचारी—“देव-धर्म म्हणजे काय? जो कोणो त्याचे उत्तर देत नसेल तो स्वताचे भक्ष बनवित असे. तेव्हा जेव्हा सूर्यकुमार त्या तळघात तेव्हा यक्षाने त्याला प्रश्न केला—“काय तुला देव-धर्माबद्दल काही माहीती आहे?”

“हो, हो, माहीत आहे. देव-धर्म यांचा अर्थ सूर्यचंद्र आहे.” सूर्यकुमारने उत्तर दिले.

तुला देव-धर्मा विषयी काही माहीत नाही! असे म्हणत यक्षाने सूर्यकुमारला आपल्या घराच्या आत नेले.

सूर्यकुमार बराच वेळ झाला तरी आला नाही हे पाहून महिमासने चंद्रकुमारला तळघाच्या कांठी पाहून येण्यास पाठविले. यक्षाने त्यालाही तोच केला. चंद्रकुमारने उत्तर दिले—“देव-धर्म ह्याचा अर्थ चार दिशा. तुला मुद्दा बरोबर माहीत नाही” असे म्हणून त्याने त्यालाही पकडून घराच्या आत नेऊन ठेवले.

चंद्रकुमार मुद्दा वेळ तरीही आला नाही पाहून महिमासना शंका आली की, आपले दोघे भाऊ कोणत्या तरी संकटात सापडले असावेत म्हणून ते स्वतः तळघाकडे निघाले. जवळ गेले तेव्हा दोघे तळघात उतरल्याचे चिन्ह त्यांना दिसले. परंतु बाहेर आल्याची काहीही सूचना दिसली नाही. त्यामुळे महिमासने विचार केला की, बहुदा या तळघातमध्ये कोणो गदात असावा!

बोधिसत्त्व पाण्यात उतरले नाहीत तेव्हा तो जलराक्षस यक्ष एका जंगली माण्यासोबत घेऊन त्यांच्या समोर घेऊन उभा राहिला व त्यांना म्हणाला—“काय रे, तू पाण्यात नाहीस. स्नान केले नाहीस.

बोधिसत्त्वाना आली की, हा माणूनच बहुदा जलराक्षस असावा असे. वाटून त्यांनी त्याला विचारले—“हो,

चांदोवा

तुम्ही माझ्या शेत छोटासा भाषोना पकडून घेऊन गेलात ना?”

“होय, हो मीच त्यांना पकडून घेऊन गेलो!” यक्ष म्हणाला.

“असे का केलेत.” बोधिसत्त्वानी त्याला विचारले.

“ह्या जो कोण उतरेल तो माझ्या भाषीन होतो” यक्ष म्हणाला

“तळघात जो कोणो उतरेल त्याला तुमच्याच भाषीन व्हावे लागते का?” बोधिसत्त्वानी परत विचारले.

“ज्या लोकांना देव-धर्म म्हणजे काय माहीत नसते. त्यांना माझ्या अधीन व्हावे लागते” यक्षाने उत्तर दिले

हवे आहे. मी कुठल्याही परिस्थितीत तिला राज्य देऊ इच्छित नाही. पण म्हणतात ना! स्त्री वृद्धी दुष्ट असते. ती तुमची हानी करू शकते. त्यामुळे तुम्ही दोघे छाक्षणी जंगलात विष्णू जा व मी मेळ्यानंतर राज्यकारभार करा.

ही गोंफट सूर्यकुमारला माहीत नव्हती. त्याने पाहीले की, आपले दोघे मोठे भाऊ कुठेतरी जाण्याची तयारी करीत आहेत. त्याच्या बरोबर जाण्याची इच्छा ह्याच्या-मुद्दा मनात आली. मग काय, तो मुद्दा त्याच्या बरोबर निघाला.

ते तिघे भाऊ हिमालयात पोहोचले महिमाम थोड्या दूर गेल्यावर तेथील एका

"तुला पाहिजे तर मी तुला सांगू शकतो देव-धर्म म्हणजे ते!"

"प्रेम, निदेशे भय असणारा, शुभ करणारा आणि चित्त असलेल्या उत्तम पुरुषाचा धर्मच देव-धर्म आहे!" बोधिसत्त्वानी सांगितले.

बोधिसत्त्वांचे उत्तर ऐकून यक्ष संतुष्ट झाला. त्याचा सत्कार करीत त्याने विचारले "तुझ्यावर माझा अनुग्रह झाला आहे. तेव्हा तुझ्या दोन्ही लहान भावांपैकी एकाला मी तुला परत करतो सांग कोणाला आणू?"

"माझ्या छोट्या भावाला आणा" बोधिसत्त्व म्हणाले. त्यावर यक्ष म्हणाला- "हे पणित तुम्ही देव-धर्म तर जाणता परंतु असल करणे नाहीत!"

"ते कसे?" बोधिसत्त्वाने विचारले.

"तुम्ही आपल्या छोट्या भावांमध्ये मोठ्याला सोडून लहानाची मागणी केली. तेव्हा मोठ्याचा आवर विसरलात."

"यक्षा, मी देव-धर्माचे पालनच करतो. मला माझ्या छोट्या भावा मुल्लेचे जंगलात

येणे माग पडले त्याच्या आईने सांगितले. वडिलांकडे राज्य मागितले. आमची हित कामना वडिलांनी आम्हांला पाठविले. अशा परिस्थितीत मी छोट्या भावाशिवाय राज्यात परत जाऊन काय सांगू की, राज्याने त्याला मिळून टाकले म्हणून इकोणी विश्वास तरी ठेवेल का?" बोधिसत्त्व म्हणाले.

"शाबास! तुला देवधर्मच नाही तर व्यावहारिक ज्ञानाना अनुभव सुडा आहे असे म्हणत पत्ताने बोधिसत्त्वांची प्रशंसा केली. व चंद्रकुमार सुर्यकुमारला आणून बोधिसत्त्वाच्या ताव्यात दिले.

काही वर्षाने त्यांना वातमी लागली वृद्ध झाले मृत्यु झाले तेव्हा बोधिसत्त्व दोन्ही भावांना बरोबर घेऊन राज्याभिषेक आपल्या दोन्ही भावांना चंद्रकुमार सुर्यकुमारला सेनापतीच्या पदावर नेमले व शांतीपूर्वक राज्य कारभार करू लागले.

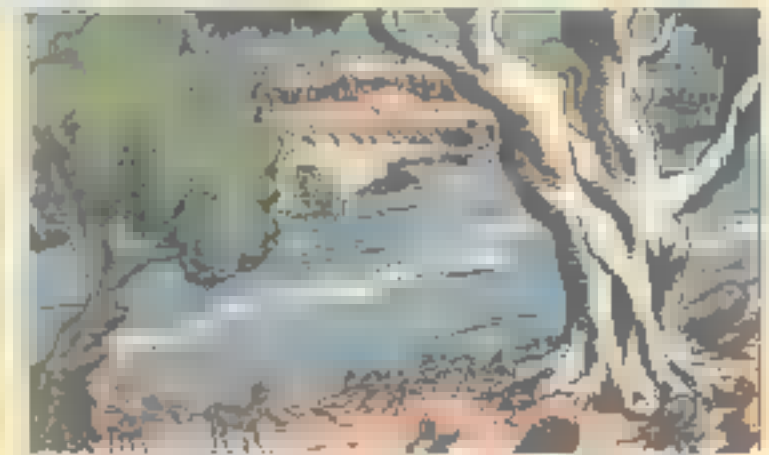

मी सांगते आमी पावून झाले. इतरांचा प्रवेशात पळून गेलो. पहाता पहाता दगडक राखेने विंग विंग नागले. अशा प्रकारे प्राय विंग होऊन गेला. एखादा नोटा ठरो त्याच्या बाजूना मळ झकते नाही.

काही दिवसानंतर मुसलधार पातळ व त्याच्या लहान बाटू भागले व त्यानी वर येतले. नंतर त्यांनी देणातून बाहू लावली. पश्यानी जी घातान वर्षी टाकली त्यानी पुन्हा अंभुर साडानी अनेक पश्यांना आपल्याकडे घेतले.

ज्ञानान्तर्गते नदीच्या दोन्ही बाजूने दगड वंगन पसरले गेले. आज दगडकारण भाषने प्रसिद्ध झाला. त्यानंतर बूधिमत्ताने नदीचे नाव तपसा असे ठेवले.

मोठ्या कष्टांने तिने त्याच्यासमूह
मृदका मिळविली व ती ~~आजूनही~~
बाजूला ~~आजूनही~~ मुट्ठीने, व आघात
सज्ज राहिली अनेक साधने व
साधने मुट्ठीने त्या राजाच्या
वामणकुला भयंकर राग आला.

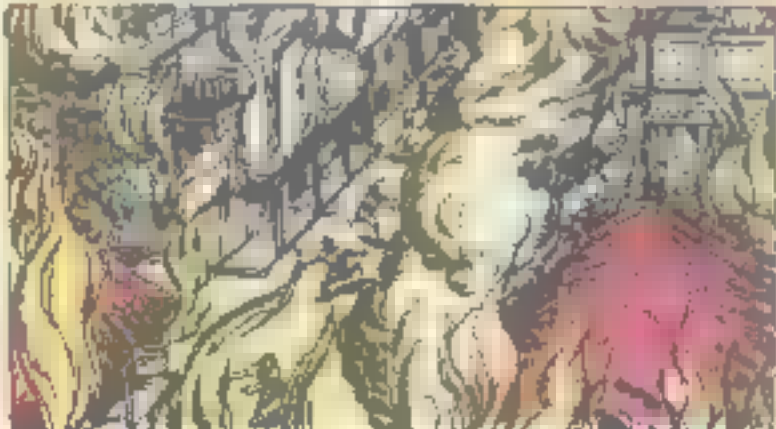
ही साधने बाणी पावून वाटेने ती
इतरांच्या प्रदेशांत गेली. पहिला
पहिला दारूक साधनेत राखेने दिन
दिन साधने. असा प्रकार होत
निवृत्त होऊन गेला. एखादा पक्षी
साधने तरी त्याच्या बाजूला कोणी
जाऊ शकते नाही.

मनीने शाप देत म्हटले-"हे राज्य
पापाने भरलेले आहे. असाहाय्य लोकांची
गणना करण्यापेक्षा राजा स्वतः त्यांना
शाप देता आहे. त्यामुळे राज्यातील
धर्मात्मा व माधू लोकांना साधने देत
सर्वांचा नाश होईल."

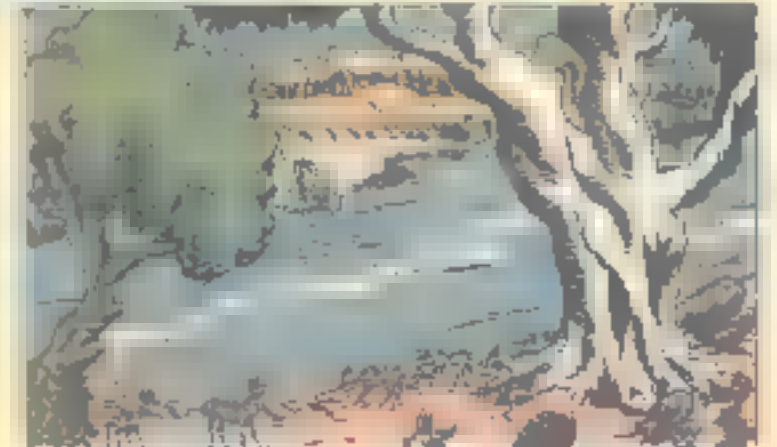

काही दिवसांनंतर तेथे मुसळधार
पावस ~~आला~~ जे ~~सळे~~ जलपाण्या
रूपाने वाहू लागले व त्यांनी मदीचे
वगैरे बसले. मंदार ~~नदी~~ नदी अनेक
देशातून वाहू लागली. पश्चाती जी
पळे ~~आली~~ वर्षी बाणी दाकली
त्याला पुन्हा अनेक ~~साधने~~ साधने. त्या
साधने अनेक पक्षी आपल्याकडे
आकृष्ट केले.

मुसळधार पावस अचानक अग्निज्वाला
सदृश राखले एवढे वायव्या. मनी
वन मोडून दिवून गेले परंतु अरवा
अग्नि त्याला शाप देत त्याने नवव
तळ्यात वगैरे साधने. मनी तळ्यात
नदी नावे मृदून गेले. परंतु अरवा
त्या तळ्यात वगैरे दोन्ही ने केले

काहीनंतरने नदीच्या दोन्ही बाजूने
दाट ~~पक्षी~~ पक्षी गेले. म्हणून ती
भाय दारूकारण साधने प्रसिद्ध आला.
त्यानंतर ऋषिमुनीने त्या नदीचे नाव
तमसा असे ठेवले.

ह्यानंतर भातात दण्डकारण्य अतिशय प्रसिद्ध ~~आहे~~ सीता, राम आणि लक्ष्मण ह्यांनी आपला वनवास ह्याच अरण्यात ~~गेल्या~~. काही काळाने राजा दण्डकारण्य एका डावूने राक्षस पिशाच ह्यांनी व दुसऱ्या डावूने सावू ~~आणि~~ शपिमुनी ह्यांचे निवास स्थान बनला.

काही वर्षांनी ~~ही~~ बाल्मीकीने आपला आधम ह्याच गदीच्या भावांवर सांठला. त्याच तडीच्या किनारी वाहणीवर्ती आपले काव्य समाधान ह्याची रचना ~~केली~~.

समस्त नदीच्या काठीच सोडाने आशिल्ली मूले ~~आणि~~ व कुशा ह्यांना सहानाचे मोठे केले. म्हणि बाल्मीकीनी त्यांना रामायण 'काव्याचे' गाणे गायला शिकविले. वान सुद्धा नमसा नदी दण्डकारण्यातूनच ~~गेली~~ जाते.

मोत्यवान भेट

मजिसेवला राज्याचा राजा गोकुल हा दरवर्षी आपला जन्मदिवस मोठ्या थाटाने साजरा करे. त्या दिवशी राजाला जतेक भेटवस्तु जमतेकडून मिळत. परंतु जो राजाला अत्यंत मोत्यवान वस्तु भेट म्हणून देत ~~आहे~~ त्याचा भोजनाच्या वेळी राजा ~~आपल्या~~ शेजारी बसवून घेई. आपत्तरी गोष्ट ~~आहे~~ जसे तमडून धोमस ~~आणि~~ आपापल्यात भेट ~~आपल्या~~ घडाआव लावते.

परंतु एका सन्यासाला २ राजाने आपण ~~आपल्या~~ ~~आपल्या~~ राजाकडे एक शिल्लपा भाकरीची तुकडा व एक ~~आपल्या~~ पाठवून ~~आपल्या~~ त्यात ~~आपल्या~~ लिहिले होते - "महाराज, मी आपल्याला ~~आपल्या~~ भेट देण्याच्या स्थितीत नाही. ~~आपल्या~~ ~~आपल्या~~ गाण्या याना ~~आपल्या~~ बहल अपार ~~आपल्या~~ व भक्ति आहे तिसा मी प्रेमाने आपल्याकडे पाठवित आहे. ~~आपल्या~~ ती कोरडी भाकरी ~~आपल्या~~ म्हणून तिचा ~~आपल्या~~ ~~आपल्या~~ ~~आपल्या~~ ~~आपल्या~~ ~~आपल्या~~ जेवण आहे.

जसे बाबून राजाला आपला वन समजली, त्याचा समजून आले की मनापासून प्रेमाने दिलेली कोणतीही वस्तु मोत्यवानच समजली जाते. त्या विषयापासून राजाने ~~आपल्या~~ प्रत्येक जन्मदिवशी ~~आपल्या~~ सन्यासाला ~~आपल्या~~ शेजारी बसविण्यास सुरुवात केली.

सोंगाडच्या

सिंहपुरी राज्यात मल्लवर्मा नावाचा सोंगाडो रहात होता. तो नाना तऱ्हेचे वेष धारण करून अनेक नकला व हाव-भाव पंढीत विद्वानांची प्रशंसा करे.

एकदा दराच्याच्या सुमारास गांवात तरुण मंडळीच्यात कुस्तीच्या चढाळोळी लागल्या. त्याच वेळेस मल्लवर्मा त्या देशाच्या सेनापतीच्या वेषात तेथे जाऊन पोहोचला.

गावातील प्रतिष्ठित लोकांना तो खरोखरच सेनापती आला आहे असे वाटले. त्यामुळे त्यांनी त्याला आदरात नेऊन तेथील एका उंच आमनावर बसविले.

त्या चढाळोळी समाप्त झाल्या. तेव्हा त्या प्रतिष्ठित लोकांनी सेनापतीच्या हाती त्यातील विजय प्राप्त करणाऱ्याला बक्षिस देववले. त्याने मोठ्या सेनापतीचा हाव भाव करून बक्षिस दिले. व तेथे उपस्थित असलेल्या जवळच्या संवोधून म्हटले—

“आपण सर्व, प्रतिष्ठित व छोटे मोठ्या सर्व लोकांनी मला ~~कृपा~~ करावी. ही आपल्या दृष्टींनी अत्यंत दुर्भाग्याची गोष्ट आहे की, आता आपल्या देशातील सेनापती दये उपस्थित नाही. आणि खरोखर जर सेनापतीने आपल्या बळाचे प्रदर्शन पाहिले असले तर नक्कीच त्यांनी तुम्हाला सैन्यात चांगल्या पदावर नेमले असते.

जे ऐकताच सर्व लोक आश्चर्यचकित होऊन त्याच्याकडे पाहू लागले. त्याच वेळेस उदयभट्ट नावाचा गावातील प्रसिद्ध पंडित मल्लवर्माच्या जवळ जाऊ म्हणाला— “तुझे हे सोंग खरोखरी प्रशंसनीय आहे सांग तुझे नांव काय ?”

मल्लवर्माने आपला परिचय देत निवेदन केले—“हे महाशयो, माझ्या कडून काही चुकले-भाकले असेल ~~मला~~ कृपा करून मला क्षमा करा. ह्या ~~दिवशी~~ दिवशी आपल्या

सर्वांचे मनोरंजन करावे. ह्या हेतूने मी हा वेष धारण करून आलो होतो.” असे म्हणत त्याने सर्व ग्रामवासीया समोर हात जोडत नमस्कार केला.

परंतु नमस्कार करण्यापूर्वी त्याने आपला वेष काढून टाकला.

त्यावर उदयभट्टाने त्याची मोठी प्रशंसा केली आणि म्हटले—“हि गोष्ट ठिक आहे ! असा चांगुलपणा व्यवहार ज्ञान असून गुढां तू आपल्या देशाचा ~~वीरसेन~~ वीरसेनच्या दरबारात का नाही गेलास ?”

“वाह ! तुम्ही कधी गोष्ट काढलीत मी हा सोंगाडपाचा ~~आपल्या~~ आपल्या राजासमोर कस ? ही तर बट्टा होईल.” मल्लवर्माने आपल्या ~~कृपा~~ कृपा.

“हो, आपला राजा तर मोठा कलेचा प्रेमी आहे. ते ~~कलाकारांचा~~ कलाकारांचा अपूर्व सन्मान करतात. तू माझे म्हणणे ऐकून एकदा राजाचे दर्शन घे.” उदयभट्टने मल्लवर्माला सांगितले.

अशा महान पंडिताकडून प्रोत्साहन मिळाल्यामुळे मल्लवर्मा अतिशय आनंदित झाला. तो मोठ्या साहसाने राजधानीत गला. व महाराजाचे दर्शन घेऊन त्यांना निवेदन करीत म्हणाला मी दोन वेष धारण करून आपल्याला दाखवायचे म्हणतो म्हणून आपण कृपा करून मला परवानगी ~~द्या~~ द्या. राजाने त्याची गोष्ट मान्य ~~द्या~~ द्या.

पहिल्या दिवशी मल्लवर्माने दरबारात प्रवेश ~~करून~~ सन्यासाच्या वेषाने तस्को-पदेश केला. आपल्या भाषणात त्याने

अनेक ठिकाणी संस्कृतच्या श्लोकांची उदाहरणे दिली. ह्यावर राजाबरोबर दरबारातील इतरांनी मुद्दा त्याला मोठ्या हर्षाने हसून दिला.

राजाने शंभर सोन्याची नाणी मक्षिस देऊ केली तेव्हा मल्लवर्माने ती नाकारून शंभोर चेहरा करीत म्हणजे— "महाराज, जीवनाच्या बाबतीत विरह झालेल्या माझ्या सारख्या संन्याशांसाठी ह्या सुवर्णाच्या नाण्यांचा काय उपयोग?" असे म्हणून तो दरबारातून निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी मल्लवर्मा एका नतंकीचा वेप धारण राजदरबारात आला. आपल्या अद्भुत नृत्यकलेचे प्रदर्शन त्याने दरबारातील सर्वांना मंत्रमुग्ध ठाकले. सर्वांनी नृत्य संपल्यावर वेळ कळकळाट केला. तेव्हा राजाने आज मुद्दा शंभर सोन्याची नाणी भेट देण्याकरीता पुढे येऊ लागला.

परंतु मल्लवर्माने निनयतेने राजाला प्रणाम करीत म्हणाला— "महाराज, मी असे एकलं

आहे की, आपण एक अत्यंत कलाप्रेमी आहात! त्यामुळे मी आपली सेवा करण्याच्या आशेने आलो होतो. परंतु ही शंभर सोन्याची नाणी कलाप्रेमीच्या तुलनेनी अत्यंत तुच्छ आहेत. माझ्या विद्येच्या मानाने मला पुरस्कार द्यावा. मल्लवर्माने बोलणे ऐकून राजा चकित होऊन म्हणाला— "काल मी तुला शंभर सोन्याची नाणी लागली. तेव्हा तू स्पष्ट नकार दिलास. आता गमतीचे वातेते आहे.

"महाराज, माझा वेप एका संन्याशाचा होता. त्यामुळे मी वैराग्य भावनेच्या प्रभावाचे प्रदर्शन आपल्याला घडवले. आज वेप एका नतंकीचा आहे. त्यामुळे ह्या वेळात मनांमध्ये सहजच संसाराप्रती व धनाप्रती अतृप्तता रहाते त्यामुळे वेपाच्या अनुरूपे वागणेही आवश्यक आहे ना?"

मल्लवर्माचा तर्क ऐकून अत्यंत मानदित झाला. त्याने त्याला पांचशे सुवर्ण मुद्दा भेट देऊन त्याची पाठवणी केली.

दगडी मुर्ती

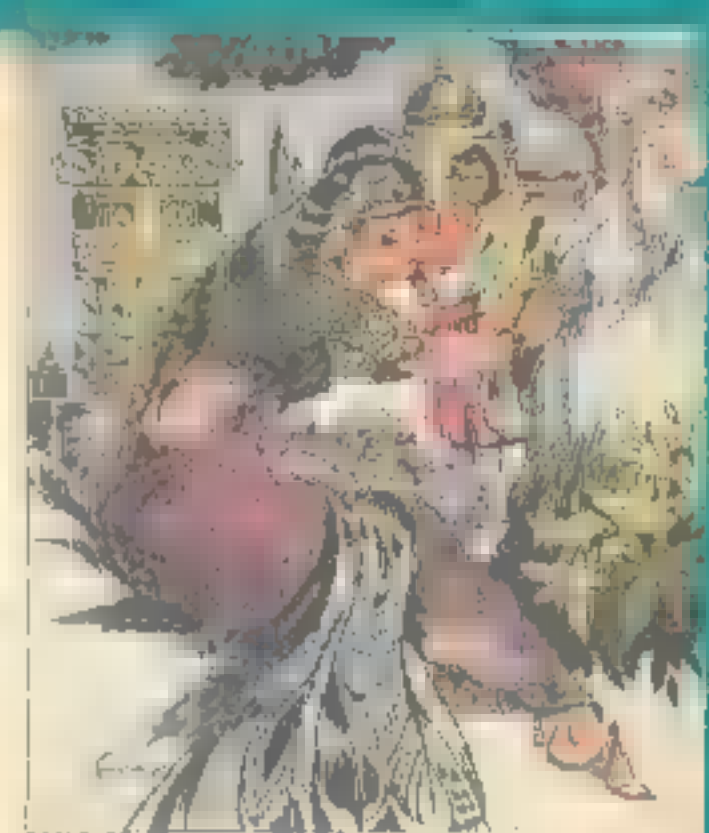
दख्खन कोट्याधीन व्यापाऱ्यांच्या दोन बायका होत्या. पहिल्या बायकोच्या मुलीचे नांव वासंती. दुसऱ्या बायकोच्या मुलीचे नांव पद्मावती होते. दोघीही व्यापाऱ्या होत्या पण त्यांचे स्वभाव अगदी उलट होते. वासंती कठोर दृष्ट होती तिला दुसऱ्यांनी सुखीसंपन्न राहीलेले नसे. त्यामुळे ती आपल्या नोकरा चाकरांना वास देऊन संमत ठेवत.

परंतु पद्मावतीला दुसरे लोक सुखी असलेले पाहून आनंद होत असे. ती आपल्या नोकराचाकरांशी सहानुभूतिने वागे. त्यामुळे पद्मावती बरोबर सर्वजण चांगले प्रेमाने वागत. परंतु त्याच्यात एक खास गोष्ट होती की, त्या दोघी दिसा-वयास एकसारख्या दिसत त्यामुळे वन्याच-वेळा लोकांना अंम पडं त्याचा स्वभाव

पारखूनच त्यांना ओळखत. त्या दोघींच्या वयास काही दिवसांचेच अंतर होते. वासंती थोड्या दिवसाने मोठी होती ती स्वतःला थूप गहाणी समजे. तिला वाटे लोकांशी असेच वागले म्हणजेच आपल्या लोकांच्यात सहानुभूति आदर निर्माण होईल. परंतु तिला धाका होती की असे वागले तरी आपल्याला ह्यात यश का येत नाही! तेव्हा ह्याचे एकच कारण अमु शकल ते म्हणजे पद्मावती!" तिला वाईट ठरविण्याकरीता पद्मावती चांगली कामे करते व दुसऱ्यांच्या बरोबर नमून वागते त्यामुळे वासंती काही ना काही कारणे काढून पद्मावतीशी मांडण काढी.

परंतु पद्मावती तिला म्हणे— "साई, तू रोजच्या रोज काहीवाही कारणे काढून माझ्याशी कां भांडण उकरून काढतेस?

44

दुकाळाने भरत झालेले सांक दिसले ती गोष्ट समजताच तिने आपल्या नाने-वाईकांना मुचविके तुम्ही लोक गावात काही विहिरी खोदवा त्यामुळे थोडे पाणी तरी हाती लागेल

“आम्ही सर्व प्रयत्न केले परंतु कुठूनही पाण्याचा एक थेंब देखिल लागला नाही” नातेवाईक म्हणाले.

त्याच वेळेस एक अद्भुत घटना घडली. पद्यावतीला अकस्मात जमिनी खाली गडलेले सोने ॥ पाणी दिसू लागले. तिने सर्व गांव वंडाळून सर्व गावकऱ्यांना सांगितले की, कुठे कुठे सोने आहे व कुठे खणले ॥ पाणी लागेल. प्रथम पद्यावतीच्या

बोलण्याने गावाचे लोक जमून येऊन तेव्हा परंतु काही त्यांनी खणून पाहिले तेव्हा त्यांना पाणी लागले ॥ गावाची पाण्याची दुर्भिक्षा कमी झाली त्याच बरोबर थोडे सोने पण गावकऱ्यांना मिळाले. त्यामुळे गावकऱ्यांच्या आनंदाला उधाण आले. तेव्हा त्या सर्वांनी गावसभेला बोलावली एक निर्णय ठरवला की—“पद्यावती मानवी अवतार नाही तर एक देवी आहे. तेव्हा गावाच्या मध्यभागी ॥ पद्यावतीची दगडी प्रतिमा बांधण ॥ केली तर आपल्या गावाला पाण्याने दुर्भिक्ष कधीही येणार नाही.

॥ त्या गावच्या पाटलाने वज्रगुप्ताला भेटून त्याचाजवळ लोकांची इच्छा प्रकट ॥

वज्रगुप्त प्रसन्न होत म्हणाला—“वर्तमान काळात दगडी मूर्तीची प्रतिस्थापना होणे म्हणजे विरलच त्याने ते काम चंद्रकांतकडे सोपविले.

ही गोष्ट समजताच वासंतीच्या मनांत-मध्ये आपल्या घाकट्या वहिणीबहुल सभूया ॥ द्वेष निर्माण झाला. तीने काही गुंड लोकांना एकत्र करविले. दोन महिन्यांनंतर रामापुरला पद्यावतीची दगडी मूर्ती स्थापन ॥ बरोबर तिने गुंडा करवी गावात जाण्यामन्या. लुटालुट भांडण असे गुरू केले. त्यातील एका गुंडाने बैराग्याचा वेष

धारण केला व गावात वसा प्रचार करीत हिंदू लागला की, ह्या दगडीमूर्तीची स्थापना झाल्यामुळेच हे अरिष्ट गावकऱ्या-वर माते आहे. ते समजताच ॥ गोंधळ उडाला.

ते ऐकून वज्रगुप्तला सूप वाईट ॥ त्यांनी चंद्रकांतचे गुरू शिल्पाचार्य यांच्याकडे जात सांगितले—“महानुभाव, आपण चंद्रकांतला साक्ष्याकडे पाठविलेले त्यामुळे त्याच्या प्रतिभेवर विस्वास ॥ न मी साक्ष्या कलामंदीरातील मूर्तीचे काम त्याच्यावर सोपविले परंतु ॥ मला समजले की, त्याच्या कले ॥ कोणती तरी कमी आहे त्याच्या शिल्पामुळे अरिष्ट निर्माण होते. कारण ॥ मला पद्यावती गुणवान आहे. तिची प्रतिमा तयार करण्याने जर बंदर्ब घटला तर तो शीघ्र शिल्पकाराचा ठरवला जातो

वज्रगुप्तचा विचार ऐकून शिल्पाचार्य आश्चर्यचकित होत म्हणाले—“चंद्रकांत तर माझा सर्वोत्तम शिष्य आहे, आणि प्रतिभावान सुद्धा त्याचे शिल्पकाम कधीही दोषयुक्त होणारच नाही. असे म्हणून ते पद्यावतीला घेऊन रामापुरला पोहोचले ॥ ती प्रतिमा पहात म्हणाले—“वज्रगुप्त! तुमचे म्हणणे रास्तच आहे. ह्या मूर्तीमध्ये काहीतरी कमी आहे. पद्यावतीच्या स्थाप

॥ ठेवणीपेक्षा ह्या मूर्ती मध्ये बरेच काही थगले वाटते

त्याच क्षणी त्यांनी चंद्रकांतला बोलावणे पाडले शिल्पाचार्यांनी चंद्रकांतकडे रोखून पहात दगाबाबून म्हटले—“मी कल्पनाही केली नव्हती तू अद्या चुका करशील.”

चंद्रकांतने विनयतेने गुरूंना नमस्कार केला व निवेदन करीत म्हटले—“गुरूदेव कसोपणा माझ्या शिल्पविद्येचा नाही. माझा आहे. मी जी ही प्रतिमा कोरली आहे ती पद्यावतीची नाही. परंतु वासंतीची आहे!”

असे तू ॥ केलेस? आर्चायने कुठ होत विचारले

वासंती आपल्या छोट्या बहिणीची प्रतिमा स्थापन झालेली पाहून इर्ष्या व व दुःखाने ग्रसलेली आहे. मी तिच्यावर प्रेम करतो. त्या दोघीच्या देखणेपणात जास्त आनंद नाही. हा विचार करून मी तिची प्रतिमा बनविली. थोडसा आनंद कोणाच्या लक्षातही येणार नाही. ही गोष्ट मी वासंतीला सुद्धा सांगितली नाही. परंतु मी कधीही विचारही केला नव्हता की इर्ष्या करणाऱ्या लोकांची मुर्ती केली तर पुणं गावाला अनर्थदायी होईल. मला लक्षात आला." असे म्हणत चंद्रकांत गुळगुळीत पाया पडला.

वासंतीला जेव्हा समजले तेव्हा तिने ही गोष्ट सांगितली की. आपल्या इर्ष्येच्या कारणांमुळेच आपण गावातील लोकांचात बदनामी वाईटपणा प्राप्त करून घेतो. ती पद्यावतीच्या जवळ जात म्हणाली-"हे माझ्या मनांत आता अशी भांती वाटत आहे की, मी जर इर्ष्या व द्वेष सोडून सन्मार्गाने गेले नाही तर माझे वागणे सर्व

देवाला अनर्थकारक म्हणून होईल. आजपासून मी तुझी प्रत्येक गोष्ट ऐकेन आणि चांगल्या मार्गाने घेऊन चल."

आपल्या मुलीमध्ये झालेला बदल पाहून चंद्रकांत आनंदीत झाला. त्याने चंद्रकांतला समा केली. त्याच बरोबर असा विचार करून त्याने वासंतीचे लग्न त्याच्याशी लावून दिले की, इतक्या कठोर हृदय असलेल्या वासंतीवर तो प्रेम करीत होता.

चंद्रकांतच्या बरोबर लग्न झाल्यानंतर वासंतीने बरोबरच पतीच्या हाताने एक दगडी मुर्तीची रासायनिक गोष्टी करविली.

गावकऱ्यांना समजले की, वासंतीमध्ये एक उत्तम परिवर्तन आहे त्याचे कारण आहे तेव्हा पासून लोक म्हणू लागले चंद्रकांत मनुष्याच्या दगडी प्रतिमानाच रूप देत नाही. तर प्रत्यक्ष प्रतिमानांच मनुष्य रूपाने परिवर्तित करू शकतो.

मीठाचा काढा

एका गावात एक गृहस्थ होता. त्याला एक मुलगा व एक मुलगी होती. काही वर्षांनंतर त्याच्या मुलाचे लग्न झाले व त्याच्या घरात आली आता त्याच्या कुटुंबात तीन बायका वावरू लागल्या.

तीन बायका एकत्र राहू लागल्या की, त्यांच्यात वाद-विवाद भांडणे सुरू होणारच प्रथम त्या घरात दोन बायका होत्या मायलेकी. पण पुन दुसऱ्या घरची शोबी रहाणी पण वेगळी. तिचे मायलेकी वेगळ्या तऱ्हेचे त्यामुळे मायलेकी सुनेला आपल्या घरातील आटोकाट प्रयत्न करीत असत. सुनेला एकदा सांगून समजणार नाही हा हेतूने एक गोष्ट दोन दोनदा असत.

एक दिवस गृहस्थाचा मेहुणा बायकोने इतकी सामर्थ्यगिरी राखली की, काही होणार नाही ना सुनेचे वागणे सर्व समजले तर भांडणे झाले म्हणजे ती कमरेवर कळशी घेऊन पाणी भरण्याकरीता विहीरीवर जाता जाठासुनेला म्हणाली-"अग, ऐकलेस कां धुळीवर सिजते आहे थोड्या वेळानेमुठमर मीठ घाल, विसरू नकोस."

दोन दिवसापूर्वी सुनबाई बाळीत कालण्यास विसरून गेल्या होत्या. त्यामुळे ती गोष्ट आठवणीत रहावी म्हणून सासूने पुन्हा पुन्हा तिच्या सांगितले होते.

वेळेस सुन दुसऱ्या काही कामात मग्न होती. ते संपताच तीने बाळीत मीठ घालले व ती दुसरे आणखी एक काम करू लागली.

थोड्या वेळाने त्यांची मुलगी गोवण्या
यापून हात पाय धुवून घरात आली. **॥**
चुलीवर डाल शिजत असलेली पाहिली. **॥**
तिने विचार केला की, आपली वहिनी
डाळीत मीठ घालायचे विसरून गेली
असणार. त्यातून आज मामा पण आला
आहे. असा विचार ~~आला~~ तीने एक मूठभर
मीठ घेतले. **॥** डाळीत घातले व ती गुरांना
चारा घालण्या करीता निघून गेली.

तेवळघात सासू बाहेरून पाण्याची
काळपी विहीरीवरून भरून घेऊन आली व
चुलीवर ~~झाल~~ थंडून विजत असलेली पाहून
विचार ~~झाल~~ लागली—“आा विसराळूला
सांगून काही उपयोग नाही त्यापेक्षा
स्वतःनेच ~~झाल~~ केलेले बरे, असे म्हणत
तिने मीठ घेतले व ते डालीत घालले.

दुसरी तो गृहस्थ व त्याचा मेहुणा
जंवावयास बसले त्यांनी एक घास तोडात
घातला व म्हणाला हे काय ? डाळीत आज
मीठ घालावयास विसरलात काय ?

त्या गृहस्थाच्या बाबतला प्रभाव का
धक्काच बसला ती म्हणाली- "काका हे
काय म्हणतो आहेस ! मी माझ्या हाताने
डांळीत मीठ घातले आहे.

“आई ग, मी सुद्धा एक सुठभर मोठ
घातल होते ना! मुलगी जन्मपात
म्हणाली.

"सासुबार्ह, तुम्ही सांगितलेत की, भीठ घालायला वितरु तकीस म्हणून मी प्रथमच भीठ घालले होते." धुन म्हणाली.

"छान म्हुणजे असे सांगा, की ही
मेजवानी ~~मोठ्या~~ मोठ्या काढान बनजी
मेहुण्याने घट्टेने म्हुटले

मापक्या कुंटूवातील ह्या वायकाची
मसली एकी पाहून त्या गृहस्थाला अत्यंत
संतोष झाला. त्याने रंगाने मागितले—

“आजपासून आपापले काम तुम्ही स्वतः करा एकाचे काम दुसऱ्याने करायचे नाही.

रमा दिवसानंतर अशा तऱ्हेची गडबड
परत कधीही झाली नाही.

इतीहसोऽपि नन्दोऽपि प्रायसा एकः

मृणाल- मन्मथ हा मन्मथ
 पाशने मन्मथोन्मत्त हाऊन वला त्यान वशा
 तन्हेने वशादयावर फुलाव्या वागाचा प्रहार
 केल्यात की, त्याच्यामनामध्य मला कराता
 मोह उत्पन्न झाला व त्याच्या परिणाम
 स्वरूप त्याला जाण मिळाला परंतु मी
 तुझे पातिव्रत्य भंग करण्यात नाही मन्मथ
 वशाच्या दावीने मोठा न होईनां परंतु
 तुला ती तुझ्या जगितावरोंवर नहमी
 दिलेल मी त्याला त्या क्षणी पुन्हा जिवंत
 करतो अशा तन्हेने गतींद्योने केलली
 प्रार्थना शकताना एकदा त्याला जिवदान दिले

ह्याप्रतः शक्र भगवान्नामी आपली
नपुंसक्या सोवत देऊन कलासाली आपल्या

सदमणाना अशंकर ~~सदमण~~ प्रयाण केल.
तंतर अर्जोला बाल्याधुन म्हणाला—“तु
आजपासून ~~सदमण~~ येवेल ~~सदमण~~ समुद्र तामाख्य
गुप्तस्थाने पास कर.” अशी त्याने अर्जोला
आज्ञा करील म्हणाल.

हृदय ॥ उत्तर ईशदेवता शकाराकडून
आज्ञा घेऊन तेशून निघाला नंतर हाकराचे
भने पावेंतीवर आकृष्ट झाला त्यानी
पश्चिमेला पाहून तिच्या बरोबर विवाह
करण्याचा निश्चय केला

पादंतीन शकरान्नरोन्नरन्न अरण्यं व
मन्मथ भस्म ह्रीं असत्ताता पादिले होते.
त्यामुल ती घाबरली व आपल्या मैत्रिणी-
बरोबर घरी पळून आली. सर्व वृत्तांत
समजल्यावर हिमवान ■ मेमकेला

समजले की मूर्तीने पुनर्जन्म केला आहे त्यामुळे त्यांनी भीती मनोधारणा व सात्वता काढून टाकली.

पार्वतीला विरहाने अतोनात दुःख होऊ लागले. तिच्या मनांमध्ये शंकरा-शिवाय दुसरा कोणताच विचार येत नव्हता तिचे मन त्याची काढून व्याकुळ होत होते. त्याच्या आठवणीचे दुःख सहन करीत तहान भुक् विमरलेल्या पार्वतीला समजावत हिमवान व मेनका तिला म्हणाले—“बाळे, तू अजिबात काळजी नको. आम्ही लवकरच तुम्हा विवाह शंकराबरोबर लावून देतो.

दिवस नारदाने प्रवेश करून पार्वतीला घोर दिला की, तुझे मन कसेही शंकराबरोबरच होईल त्याने तिला “शिव पंचाक्षरीचा” मनोपदेश केला. व सांगितले की जप केल्याने तुम्ही मनोकामना निश्चित पूर्ण होईल व तू मुखाने दिवस पालवशील नंतर त्याने मेनका व हिम-वानाची भेट घेतली व त्यांना भविस्तर मागून ती निघून गेली

नारदाच्या सूचने प्रमाणे पार्वती आपल्या सर्वना बरोबर घेऊन शृंगतीर्था गेली आणि “नमः शिवाय” पंचाक्षरी मन्त्राचा जप करीत तपश्चर्या लागली तिने तोंडात पाण्याचा एक गव देखील घेतला नाही. तिला लोक अपर्णा म्हणू लागले.

व हिमवान दोघे आपल्या मुलाला पाहण्यासाठी आली. पार्वतीचा कुत्रा देह पाहून मेनका म्हणाली—“मुली! हे ग काय? काही खात नाहीस की पीत नाहीस. हे घोर तप कशासाठी करते आहेस? शंकर बरील असे वाटते होय तुला? तो वेरगी आहे आणि फार क्रोधी-पण आहे. ज्या कामात यश मिळणार नाही. त्या कामात लक्ष घालणे फुकट आहे. चले घरी.”

पार्वती संतापाने सर्व ऐकून घेऊन नम्रतेन म्हणाली—“शंकराची विवाह होईल

हे तुम्हीच ना सांगितले? मी तपश्चर्या करून तपोबलाने त्यांना तुमचा जावई करून देईन म्हणून तुम्ही माझी काळजी करण्याचे सोडून घरी जा.”

तिकडे शंकराचे मन बलविधम होऊ लागले. वेळी ब्रह्मा विष्णु इंद्रादिक देव शंकराच्या दर्शनास गेले. शंकराने त्यांना आदरपूर्वक वसायला सांगून येण्याचे कारण विचारले. तेव्हा ब्रह्मदेव म्हणाला—“हे महेश्वरा! मी पार्वतीशी विवाह जगाचे कर तारकामुराली पूर्वी असा घर मिळाला होता. तुम्हा मला अरोम शिवाय कोणाच्याही हाती मरण नाही. आल्या शिवाय जगाचे कल्याण होणार नाही.”

ते ऐकून शंकर म्हणाला—“विवाह केला तर तिच्या तपश्चर्यास विघ्न नाही येणार? स्त्री जातीची वज्रदंष्ट्री पडली तर स्वतःचे रक्षण कठीण आहे पार्वतीच्या बरोबर ममार करण्यापेक्षा तपश्चर्या करणे जास्त सोपे आहे असे मला वाटते.

ते ऐकून ब्रह्मदेव—“चार आघषात गृहस्थाश्रम निष्कारून राज योगी आला. त्याच्या हातूनच जगाचे होऊ शकले.”

शंकराने ब्रह्मादिक देवांच्या इच्छेला मान देऊन पार्वतीशी विवाह करण्यास

होकार दिला ब्रह्मादिक देव निपुन गेल्या- शंकराने पार्वतीचा मनोदय समजून घ्यायचे मनाशी ठरविले म्हणून एका पुत्र योग्याचे हातात कुबडी व कमंडलु घेऊन पार्वती तपश्चर्या करीत होती आला. पार्वतीने शंकराच्या मुखावरचे तेज पाहिले. व ब्रह्मा विष्णु किंवा महेश या तिघांपैकीच कोणी एति वेध आल्यासारखे तिला चाटल म्हणून तिने यतिराज रूपात असलेल्या शंकराची पादपुजा केली. आणि विचारले “आपण कोण?”

म्हणाला—“मी ब्रह्मर्षी आहे जगाच्या कल्याणासाठी हिंमत असतो.”

कोणाची मुलगी ॥ आणि कथासाठी ही तपश्चर्या करीत आहेस !”

पार्वती म्हणाली—“मी मेनका ॥ हिमवान याची मुलगी माहा ॥ पार्वती. शंकर केल्यास पर्वतावर तपश्चर्या ॥ तीन असतां मी त्याच्या भेदेसाठी उपस्थित होते परंतु एकदा मी सेवा करण्यासाठी गेले असता कामदेवाने त्यांच्यावर आपले पंचबाण सोडले तेव्हा शंकराला तपोभंग करण्याच्या कामदेवाचा राग आला ॥ त्यांनी आपला तितरा डोळा उघडला. त्याबरोबर त्यातून अग्निम्बाला आल्या आणि त्यात कामदेव भस्म आला. त्यानंतर नारदमुनींनी मला पंचाक्षरी ॥ उपदेश

केला. मी त्या मंत्राचे ॥ शंकरावर नमस्कार करीत आहे.

शंकराने पत्नीरूपे ॥ स्विकारावे ही माझी कामना आहे परंतु इतकी घोर तपश्चर्या करूनही माझ्यावर शंकराची कृपा नाही. म्हणून मी आनीत प्रवेश ॥ देहत्याग करण्याच्या विचारात आहे. पार्वती त्या यती रूपात असलेल्या शंकराला म्हणाली.

॥ एकून यतिरूपात असलेला शंकर पार्वतीला म्हणाला—“तू फार मोठी तूक करते आहेस. शंकर वैरागी आहे तपश्चर्या करतो आहे. यावेधां तू हा विचार मनातून काढून टाकून घरी परत जा आणि इतर देवांपैकी योग्य ॥ निवड.”

“आपण केलात तो उपदेश मी ऐकला. आपण आता जाऊ शकता !” पार्वती पोटी रामानेच त्याला म्हणाली.

“होय मी जाणारच आहे परंतु जाण्यापूर्वी तुला वस्तुस्थिती समजून द्यावी म्हणतो शंकर भिकारी आहे. रेशमी वस्त्रा ऐवजी तो चर्मच परिधान करतो. बेल त्याचे वाहन आहे. भूत प्रेत त्याचे अनुयायी आहेत. सरिराला चवना ऐवजी तो भस्म माखून ठेवतो. त्याच्याशी विवाह केल्याने तुला काय मुख मिळणार ?” शंकर म्हणाला.

ते ऐकून पार्वतीला जास्तच राग आला. ती दरडावून म्हणाली—“ ॥ कोणी सोंपाड्या यतिराज दिसतो आहेस. तू कोणी ज्ञानी योगिराज असशील असा माझा भ्रम होता. शंकराचे ऐवचर्च तुला काय कळणार ? जो शंकराची निंदा करतो त्याला ॥ शत्रुद्रव्य भोगावे लागते ” असे सांगून तिते आपल्या सखी ॥ परिचारिकांना त्या मागारूपातली हाकलून लावण्याला सांगितले.

शंकर स्मित ॥ म्हणाला—“पार्वती ! मीच शंकर आहे. तुम्ही मनोभामना कळावी म्हणून मी हे रूप घडवून आले. हाता आता माझ्या वरोवर केल्यास ॥ चला.” असे सांगून शंकराने पार्वतीचा हात धरला.

पार्वतीने हिसका देऊन आपला हात सोडवून घेतला आणि शंकराकड पाहिले. तेव्हा शंकर स्वयंस्वरूपात ॥ आला. शंकराकड पार्वतीने ॥ मागितली ॥ म्हणाली—“मी आपल्या वरोवर असे जाण वरोवर होणार नाही ॥ माझ्या आई वडिलांना भेटून त्यांच्या अनुमती ॥ मला घेऊन जावे हे योग्य होईल.”

त्यानंतर तिन शंकराला तयस्कार करून त्याचा निराप घेतला आणि आपल्या सखी परिचारिकांबरोबर घरी निघून गेली. व त्याच विचारात रममाण झाली.

पार्वतीच्या तोंडी शंकर प्रसन्न झाल्याचे ऐकून आर्षवर्णिनांना परमानंद झाला. त्यांनी पार्वतीच्या विवाहासाठी मुमुक्षू ठरविला व तिच्या विवाहाच्या तयारीस लागले.

शंकर केल्यास पर्वतावर परतला. तेथे त्यांनी आपल्या मंत्रमनादि गणास काम-देवान पंचबाणांचा प्रयोग केल्यामुळे त्याला कडी शिक्षा भोगावी लागली हे सांगितले. नंतर पार्वतीशी विवाह करण्याचे ठरले असल्याचे सांगून त्यासाठी सप्त ऋषींचा सहयोग प्राप्त करावा असे सांगितले.

॥ एकून तेंदी तिघाला आणि सप्त-ऋषींना घेऊन केल्यास पर्वतावर आला

पेश्याचे कारण विचारले. म्हणजे म्हणाले-
 "हे मेनके व हिमवाना ! तुमचे
 माग फार थोर आहे. स्वतः परमेश्वरीने
 तुमच्या पोटी पार्वती रूपे अवतार धारण
 केला आहे. या विवाहाने तुम्ही कीर्ति
 वैलोपयात होईल."

ते एकून मेनका व हिमवान म्हणाले-
 "मृनिवयं हो ! आम्हाला केलेली सूचना
 आम्हाला फार भावयली. मनात
 देखील पार्वतीचा विवाह व्हावा हीच
 इच्छा होती परंतु आम्हाला एका निदूत
 पार्वतीचा विवाह शक्य नाही करून
 देणेत हित असल्याने कारण
 तो राहता. नागराचे धारण
 करता. आम्हाला मागसाठी विवाह केल्यास
 पार्वती मुली काय होईल ? म्हणून
 आम्ही शंकराजी पार्वतीचा विवाह
 करून देण्याचा विचार सोडला आहे."

ते उत्तर एकून सप्तर्षी वृक्षाला व
 म्हणाले- "तो कांणी दुष्ट मिश्र असावा
 शिवपार्वतीच्या विवाहाने विष्णूचालण्याच्या
 हेतूने त्यान नमो आहे असावे आपली मुलगी
 प्रत्यक्ष परमेश्वरीचा अवतार आहे आम्ही
 पुढा या गोष्टीची अटकलण करून देत
 आहो. शंकराजी विवाह व्हावा या हेतूनेच
 तिन अवतार धारण केला आहे म्हणून हा
 विवाह करून द्यावा."

सप्तर्षी शंकराच्या दर्शनाने आनंदित
 होऊन म्हणाले- "हे महादेव, आज्ञा करावी.
 "मृनिवयं हो. पार्वतीशी विवाह करून
 गाईस्य धर्माने पालन करण्याचा विचार
 आहे. यास्तव आपण पार्वतीचे आईवटिल
 मेनका व हिमवान यांना जाऊन
 वृक्षीय पार्वतीला मागणी घालण्यासाठी
 जावे. मग मगान सुमुहूर्त ठरवून
 विवाह करण्याची यथोचित करवावी." शंकर सप्तर्षीला म्हणाला
 "कधीनी मोठ्या आनंदाने त्या
 कामाची अदावदारी घेतली आणि
 हिमवानाकडे गेले. मेनका व हिमवान
 दोघांनी सर्वांचा यथोचित स्त्कार करून

या संदर्भात वशिष्ठ मुनींनी मेतका ■
हिमवान यांना अनरण्य नामक राजाची
सांगितली.

प्राचीन काळी इंद्रसावर्ती ■
चौदाव्या मनुष्या वंशात अनरण्य नामक
एक राजा चक्रवर्ती पद मिळवून राज्य
करीत होता. त्याच्याकडे रुचि नावाचा
एक तपस्वी पुरोहित म्हणून रहात असे.

त्या राजाला पांच भायका ■ शंभर
मुलगे होते. शेवटी पद्मावती नावाची एक
मुलगी झाली. पद्मावती एक लावण्यावती
राजकन्या होती. लग्नाला योग्य झाल्यावर
अनरण्य राजाने तिच्यासहो योग्य स्थळ
पहाण्यास सुरवात केली.

सुमारास पद्मावती आपल्या ■
मराठार नदीवर स्नानास गेली. त्यावेळी
पिप्पलाद नावाचे एक मुनी स्नानास नदी-
वर आले. पिप्पलाद कोणी सामान्य मनुष्य
नव्हता. तो भृगुवंशी दधीचीचा मुलगा
होता.

पद्मावतीचे ■ पाहून मुनीन राजा
कन्वेच्या सखींकडून ती कोणकोणाची
मुलगी आहे वगैरे त्रिविस्तर चबकशी करून
घेतली आणि सरळ अनरण्य राजाच्या
दरबारात जाऊन पद्मावतीला मागणी
घातली.

मुनीच्या ■ अगदी अनपेक्षित-
पणे आलेली ती मागणी ऐकून राजा ■
होऊन मुनीकडे पहात उभा राहला.
आपल्या रतिनुत्य रूपवती मुलीचा विवाह
कामदेवासारख्या एका सुंदर पुण्याशी
देण्याचा राजाचा विचार होता.
घरडा मुनीमध्ये पंऊन उभा राहला. मुनीला
परंतु ता ■ दिला तर तो शाप देऊन
आपला ■ निर्मळ करील अशी भीति
राजाला होती. राजासमोर मोठा
गंभीरपस पडला.

राजाला त्या घटसंकटात पडलेला
पाहून राजपुरोहित व मंत्र्यांनी एक सल्ला
राजाला दिला तो असा.....

सर्वज्ञ

कोण्या एका राजाकडे एक दुपार मली ■. तो जेव्हा म्हातारा झाला
तेव्हा त्याने त्याचा राजीनामा देण्याचे ठरविले. परंतु त्याने त्याच्या मणी
दुसऱ्या नेमणुक करण्याचे काम त्याच्यावरच सोपविले.

त्या मंत्र्याच्या जागेसाठी एक उपसिद्धत झाले. मंत्र्याने त्याची परीक्षा
त्या परिसरत एक अथ सर्वघेष्ट निघाने. परंतु मंत्र्याच्या जागे भरता एकच
पगला काती होती.

वृद्ध मंत्र्याने त्या दोघांना आपल्या घरी एक तेथे एक नमस्कारे नमस्कार
केलेले व मान्याचा भुजामा दिने एक अथ सिंहासन होते त्याच्याकडे मागून
करीत म्हणाला-"तुम्ही काय वृत्तीने ज्ञानी. हीच तुमची गैरवृत्ती
परिष्ठा आहे. तुमच्या पैकी कोणी हे मानता की आपणच सर्वज्ञ व सर्व ज्ञानगारे
आहोत त्याने एक राजा त्या आपल्यात एकच या तीन मिनिटांचा वेळ रती.

दुसऱ्या मणी त्याच्या एक अथ भासनाकर आउने बसला. तेव्हा मंत्र्याने
असलेल्या राजाकडे नेत -"सहाराज, मीन ह्या संकपाला मंत्र्याच्या
पदावर निपुण करावे."

चोर आणि स्वामी

हृस्वदास गरीस कमलुद्दीन हा एक व्यापारी होता. तो एक दिवस राण्याकरात आपले दुकान जो काही बिलकूल आली होती ती पैसांची येथी तनवठीस भटकवून परी निघाला.

तो राजमागनि थोडे दूर जात एका गरुड्यात तो गल्लीत गाह्या साथ एका व्यक्तित्व त्याच्यावर सडप घालली व त्याच्या कमरेची येथी वाडून घेऊन पसार झाला. कमलुद्दीन चोर-जोराने चोर! चोर! म्हणत चोरडला. त्यामुळे रस्त्याने जाणाऱ्या काही लोकांनी व्यक्तित्व पाठलाग केला व अखेर त्यास पकडले.

कमलुद्दीनने पैसे तर त्याला मिळाले पण त्या लोकांनी त्या चोराला गावच्या कोतवालाकडे आणले. व सर्व घडलेली गोष्ट सांगितली.

कोतवाला एक नंबरचा रागीट होता. चोराने कोतवालाचे पाय पकडत भाफी मागितली. परंतु कोतवालाचे असे रागाने गारली-“गुस्ता कोतवालाच्या जागेवर असर्ना ही तुशी हिमत! मार लागून तो चोर उलटा पाकटा होत साळी पडला. तेवढ्या उठून तो टणाटणा उड्या पळून जाऊ लागला. त्याला करोता काही शिपायी त्याचा हाक लागले परंतु शिपायांच्या डोळ्यात शोकून तो केव्हांग चोरोपार निघून गेला. परंतु शिपायी पाठलाग करीतच होते.

चोर दमून गेला होता. पळत रस्त्याने रस्त्याच्या कडेला असलेल्या एका पहाडातील गुहेत एक दिवा असलेला दिसला. चोर

धावत पळत जाऊन त्या गुहेत शिरला त्यावेळी गुहेत कोणी निदर स्वतः वरुते त्यामुळे चोराला तेथील कोण्यातील एक चांदर ओडनी व तो समाधी लावून पळण्याने त्या करीत माळ जवळ वसुन राहला.

थोड्या वेळाने ते शिपायी त्या गुहेत आले व भात हाकवून चांगले-“स्वामीजी, कुणाला जाल असताना पाहिलेत काय?”

“आम्ही पाहिले नाही!” चोराने गंभीर आवाज करीत

“गुरुदेव, क्षमा करा आम्ही आपल्या प्रार्थनेत विघ्न आणले” म्हणत चोराला सर्वजण नमस्कार करीत निघून गेले.

चोराला मनातील भीती गेली तो काहीसा स्थिर झाला. शिपायांच्या कडून नमस्कार करून घेतल्याचे हसू आले. परंतु दुसऱ्या क्षणी त्याच्या मनात एका अंका निर्माण झाली की, मी स्वामीचे सांग केले, त्यामुळे पुढे तर आपण संकटातून वाचलो त्यातून त्या लोकांनी माझा आदरच केला जर खरोखरीच मी स्वामी बनलो तर मग सर्वजण माझा किती आदर ठेवतील.

चोर अशा तऱ्हेने नवना प्रकारचे विचार करीत होता. तेवढ्यात त्या गुहेत

रहाणारे स्वामी आले. त्यांना पाहून चोराने पाय घळून कळकळत म्हटले-“गुरुदेव, मला आपल्या परमापाशी ठेवून घेऊन आपली सेवा करण्याची अनुमती या म्हणजे माझा बोश पोडासा हाकला होईल स्वामींना त्याच्यावर दया आली व त्यांनी त्या चोराला आपला शिष्य बनवून आपल्यापाशी ठेवून घेतले.

त्या दिवसापासून चोर त्या स्वामीची सेवासुध्दुपा करू लागला व त्यांनी सांगितलेले धर्मोपदेश एकू लागला हळूहळू त्याचे मनात परिवर्तन झाले. तो एक सज्जन व धार्मिक होऊन माणसाच्यांत बदलून.

काश्च यदे उलटयति तदा स्वासीचे
देहायसः ज्ञानं चासनं त्याज्यं मुद्वेष्ट
राहून । धर्मापदेशकः स्यात् रूपाने ॥३॥
प्राप्तं च ।

एक तम वाराणसी आपल्या शिष्याची
प्रार्थना आहे ती नगरात येता
तेथे वि. लोकांनी त्याचे स्वागत व वादर
सत्कार आहे त्याच्या समोर आपल्या
धर्मिणी शंका वाराणसीच्या बीरानी
स्थापना करिता उचित वेळी त्याचे
वाका विचारणे आहे

त्याच वेळी एक म्हणतारा त्या बोराब्या
आला आणि त्याने म्हणले— "ह्यामी
साक्ष्य आहे. व्यक्तिला देवाचे साक्ष्य
प्राप्त करता येते आहे. तेव्हा काही
काही अवस्थेत घटना घडतात त्याचे एकच
कारण आहे की, मी माझे पूर्वे जीवन
अपहरण करून घालायला अन्य मार्गाने
घालायला आहे मी निरत्येक वर्षे या गावचा
कोलदार म्हणून राहिलो आहे.

कहना ॥ अक्षी सका कां करतोस
की तुझ्यान मदभत घडणारच नाही
काही काळापूर्वी मी तुझे घर
होते तेव्हा ॥ मला लागाइल
होतस तरी सुद्धा आज तुच अज्ञाभावतेस
स्वप्न करीत आहेस काय
ही पाष्ट मदभत नाही कां ? एका
काळातील चार वेळा देवाच्या कर्णेल्या
प्राप्त होऊ शकतो तर पोराला पकडून
बंदी करणारा ॥ कां नाही
कां नाही ॥ म्हणत
चार मह्दास्य करीत तेथून उठला.
आपली हुकीकरा सांगून देऊन
गध्य

ते एवमूना महाताप्याः त्याज्याः
मनुष्याणां उल्लेखः शाला नहि तेवह
परत चोरानं पूर्वं घडलेली भटना
करून सांगितली.

तेवद्वां ॥ समग्रलाघं म्हाताभ्याने अरदां-
दानं त्या स्वाभीचे ॥ धरले न आपल्या
अश्रुने ॥ धुवून काढले.

५३ श्री श्री श्री

चार पाथांच्या मासोळ्या

१७४१ मध्ये सेंट पीटर नावाचे एक छोटी अहमद बेरिंग येथील किनाऱ्याला
 पोहोचून पाहिले. त्या अहमदबेरांग काही लोकांना पाहून आपला जीव वाचवून
 किनाऱ्याला येऊन पोहोचला. ते येऊन येत असताना त्यांना काही "पाणवृक्ष" पाहिले
 दिसली. ते नोबेल जिवीत दिवस काही भागात राहिले. तिसरे दिवस त्यांनी आपला आहार
 म्हणून काही पाणवृक्षांचा सहारा घेतला. त्यांच्या शिबिराचा व्यापार काही एखाद्या
 त्या दिवसापासून सुरू झाला. पाण्याला सेंट पीटर वरून दिसतानाच पाहिले. त्या
 लोकांना काही काळी महासागरावर अधिक सल्ले दिवंगारे हे सांगत राहिलेच
 जाले. १९१० मध्ये अमेरिकेने १९१५ मध्ये अनेक देशांनी त्या जलमार्गाची
 परीक्षारुतता काही काळ अमेरिकेत १ त्या जलमार्गाची काळजी वाढू लागली.

[illegible]

चांदोबा

ऑगस्ट १९८५

चंद्रावर आपण काय मगबत्ता पाहू शकू का ?

बंड पृथ्वीपासून जितका दूर आहे- तितक्या दूर असलेल्या चंद्रावरच्या मगबत्ताच्या प्रकाशाचे सौंदर्य आपण पाहू शकू का ? खगोल शास्त्रज्ञ असे १९९३ पर्यंत हे सत्य होईल ! कॅलिफोर्नियातील खगोल शास्त्रज्ञ ह्या कार्याच्या हेतूने फायोमार गावावर एक विशिष्ट तऱ्हेची बुध्ति तयार करीत आहेत. ह्या बुध्तिगोत्र पाहिले असल्याने ह्या लक्षात आले की पूर्वीच्या वस्तूने पृथ्वी बाहेरचे सौंदर्य आपण पाहू शकू !

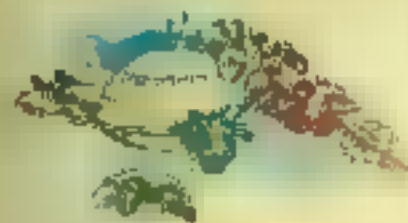
तिमिगलाचे संगीत प्रेम

आत्मरक्षा आणि शांतगण कलात्मक समुद्री परेशान काही ठिकाणी पाणी गोठव्यामुळे जवळ जवळ एक हजार तिमिगल (मछंड मासे) अडकून पडले होते. मॉन्ट्रिएल नोका द्याने एक काळवाचा बांधला. त्यावेळेस हे अडकलेले मासे बांधकाम सुरूच मिथुन बाहेर पडू शकले नाहीत. परंतु अनेक प्रयत्न करून शेवटी प्रेम संगीत ऐकण्याने ते तिमिगल त्या काळवापासून बाहेर पडले. आणि गमुडाच्या पाण्यात मिथुन गेले.

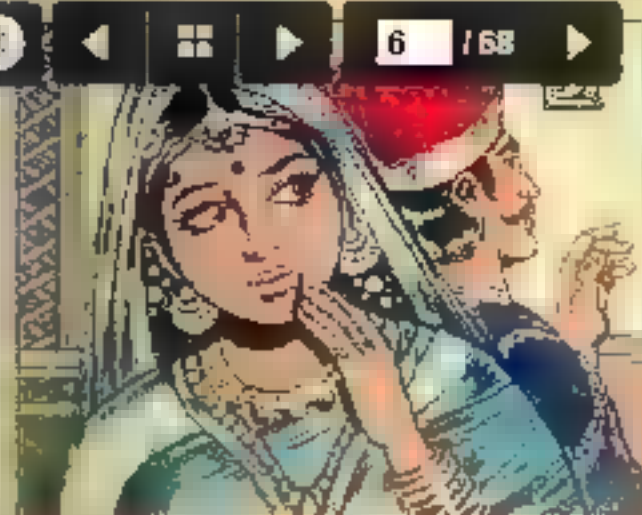
ग्रहांतर वास्तवाचे स्वागत

ग्रहांतर वास्तवे कोणीही पृथ्वीवर कोठे उतरतील ? अन्तःनिर्गम वाजकेत आल्या मावाच्या एका प्रतिष्ठित व्यक्तीचा विचार आहे की, हे लोक मेक्सिकन नगरापासून १०० मील दूर स्थित असलेल्या ओगिग्टेल गावावर उतरतील त्यामुळे ते त्यांचे स्वागत करण्याकरीता एक विमान तळ करण्याचा प्रयोग चालू आहे.

तुम्हांला माहोत आहे कां ?

१. पृथ्वीचा किती सामान्य प्रदेश अतसय आहे ?
२. सूर्याच्या जवळचा ग्रह कोणता आहे ?
३. ग्रहांमधील सर्वात मोठा ग्रह कोणता आहे ?
४. पृथ्वीचा व्यास किती आहे ?
५. ग्रहांमधील सर्वात चंद्र ग्रह कोणता ?

कुंदनची बुद्धिमत्ता

विजयपुरीचा राजा चंद्रसेन अंतपुरात राणी बरोबर राजकुमाराच्या शिक्षणा-बद्दल काही विचार विनिमय करीत होता. त्यावेळेस कसा कोण जाण एक कावळा मवाक्षामधून अंतपुरात आला. तो पहाताच तानडतोच दासदासोने त्याला बाहेर हुकलवले परंतु कावळाचा पहाता क्षणी राजाच्या मनात एक विचित्र विचार आला.

त्याने मंत्र्यांना बोलावणे पाठविले व म्हटले- "मला आल्या राज्यात जितके कावळे आहेत त्याची बरोबर संख्या सांगण्याच्या आम्ही सर्वोत्तम वशीस देऊ. परंतु जो कोणता बरोबर सांगणार नाही त्याला वीस फटके मारले जातील. तेव्हा अशा प्रकारची गावात दबडो पिटवा. व माझ्या भेटीस येण्यास कळवा. मंत्र्याने राजाचा हुकूम घेऊन तशी

दबडो पिटवली. एक आठवडा लोटला. परंतु राजाच्या त्या प्रश्नाचे बरोबर उत्तर देण्यास कोणीही पुढे आला नाही. सर्वांना एक प्रकारची भीती वाटत होती. कुंदन नावाचा एक तरुण आपले शिक्षण संपवून नोकरीच्या शोधाचे राजधानीला आला होता. त्याने ती विचित्र गोष्ट ऐकली. त्याला आश्चर्याबरोबर राजा चंद्रसेनच्या राज्यकारभाराविषयी एक शका उत्पन्न झाली.

त्याने राजाची भेट घेण्याची इच्छा दर्शविली व राजदरबारात प्रवेश करून राजाला प्रणाम करीत म्हटले- "महाराज, मी जिकलेला पण एक बेकार माणूस आहे. नोकरीच्या शोधा करीता मी अनेक गावे व शहरे व लहान लहान खेडी पालथी घातली आहेत. त्यामुळे फक्त कावळेच न होत तर बगळे, ससाणे, पोपट गिधाडे

कोकीळ ॥ सुद्धा किती संख्येने आहेत. हे मी निःसंकोच सांगू शकतो. त्याची सुद्धा बरीच माहिती मला आहे. परंतु घुवडाची संख्या मला सांगू नाही कारण ते निशाजीकी आहेत.

कुंदनचे कोकण ऐकून राजाला हसू आले. राजा म्हणाला—“तुझे म्हणणे जर खरे असेल तर, तुझे पक्ष्यांच्या वाचतीतील ज्ञान अग्राध प्रशंसनीय आहे म्हणावयाचे. परंतु एका विशिष्ट क्षम गोष्टीकरीता मला राज्यातील कावळ्यांचीच संख्या किती आहे हे पाहिजे आहे.

“मी त्याची संख्या सुद्धा सांगू शकतो, महाराज !” कुंदनने उत्तर देत म्हटले.

“एक लक्षात ॥ जर बरोबर संख्या सांगितली नाहीस तर वीस कोरड्या चामार मिळेल.” त्याने आठवण करून देत म्हटले.

“होय, महाराज ! गोष्टीचे मला स्मरण आहे. आमच्या विजयपुरी राज्यात त्या क्षणी कावळ्यांची संख्या वीस लाख वीस हजार आहे !” कुंदन म्हणाला.

“अनेक आहे काय ! परंतु ॥ या संख्या सांगतोंम ती बरोबर आहे का बूक आहे. त्याचा मजबूत पत्ता आता काढला पाहिजे. ह्याकरीता मी प्रत्येक शहरातून व नगरातून शिवायी पाठवून तेथील अधिकाऱ्यांना निरोध पाठविलो. ते त्या ठिकाणच्या कावळ्यांची मोजणी करून मला येऊन सांगितले.” राजा म्हणाला.

“महाराज, मी सांगितले आहे की, त्या क्षणाच्या आपल्या राज्यात कावळ्यांची संख्या वीस लाख वीस हजार आहे. परंतु आपल्या अधिकाऱ्याकरवी त्याचे मोजणी केलेले तर त्या वेळी मोजणीमध्ये थोडा फार फरक पडण्याची शक्यता आहे. कारण कावळे म्हणजे एक स्वेच्छा प्राणी आहे. त्यांना तर देश-प्रेम ह्या भावना तर नसतानाच त्याहुनही देशाच्या सोय बद्दल किचोत सुद्धा वादर नसतो. त्यामुळे

ते केव्हांही झगडून तिकडे उडून जातील व शेजारच्या राज्यातील कावळ्यांची संख्या वाढेल. त्यांचे नाही तरी आपल्या राज्यातील कावळे शेजारच्या राज्यातील तर संख्या कमी होईल त्यामुळे मी कमी होण्याच्या कारणाकरीता जिम्मेदार मी रहाणार नाही.” कुंदनने स्पष्ट सांगितले.

कुंदनच्या चाणाक्ष बुद्धीचे सर्व दरबारातील लोकांनी हर्षनादाने कोतुक. त्या लोकांना समजले की, त्या व्यक्तीवर कुंदनने अत्यंत कसा आक्षेप केला. राजा म्हणाला—“कुंदनने उत्तर ऐकून सतुष्ट झाला ॥ म्हणाला—“आता, कोणत्या तऱ्हेचे बसोस हवे ?”

कुंदन क्षणभर विचार करीत म्हणाला—“महाराज, क्षमा करा. आपल्याला नेहमी प्रजेच्या अडीअडचणीचा विचार करून त्यांना उपयोगी पडतील अशी कार्ये केली पाहिजेत. परंतु आपण अत्यंत अमृत्य वेळ निरर्थक प्रस्न व ममाधान ह्याकरीता फुकट घालविणे नको आहे. आपल्या राज्यातील प्रजा काही ठिकाणी पाण्या शिवाय वस्तू सातलेली आहे. काही गुरांच्या हातीमुळे नुकसान सहन करीत आहे. तेव्हा आपण त्या सर्व लुबाडी सारामार विचार करून काहीतरी उपाय काढण्याचा प्रयत्न करा. अशा परिस्थितीत मी बेकार राहू शकणार नाही. ह्या माझ्या करीता

Restore

आज विलेखा पुरस्कार राहिल. ही गोष्ट ऐकून राजा अत्यंत खुश झाला व म्हणाला—“कुंदन, मी तुला माझ्या मुख्य सल्लागाराच्या रूपाने नेमतो. तू म्हणालास की तू राज्याचे भ्रमण आहेस. त्यामुळे तुला आता ह्याक्षणी ही गोष्ट माहीत असावयास हवी की, प्रजेला कोणत्या गोष्टींची आता आवश्यकता आहे. सांग, तुझे काय म्हणणे आहे.

“महाराज, तुम्ही माझ्यावर कोणतेही जबाबदारीचे काम सोपवले तरी मी यथाशक्ति पार पाडू !” कुंदन म्हणाला.

“तर भग तुला मी एक विशेष काम सांगतो. मला वर्षांचा एक मुलगा आहे. त्याला शिक्षण देणे म्हणजे माझ्या पुढे एक कठीण समस्याच आहे. आम्हांला त्याला कोणत्याही गुरूकुलात भाठवायचे नाही.” असे म्हणत राजा हसू लागला. व फिरून म्हणाला—“मी जे काय पंचरा

वर्षांपर्यंत राज्यकारभारात राहून गुरूकुलात शिक्षण प्राप्त केले आहे. ते कोठपर्यंत राज्य चालविण्याकरीता उपयोगी पडेल. ही गोष्ट तर तुमच्यापासून लपून राहात नाही. पुस्तकी ज्ञान बरोबर व्यवहारज्ञाना मुळा तू तज्ज्ञ आहेस त्यामुळे मी मुलगा बालकुमाराच्या शिक्षणाची दारी तुझ्यावर सोपवत आहे. तुला मजूर आहे ना !”

“तुम्ही एवढा विश्वास टाकून विजयपुरीच्या गावी सुंदराबाच्या शिक्षणाची जबाबदारी सोपवत आहात. तेव्हा मी परोने सर्वांनी प्रयत्न करून कामासाठी सर्व तज्ज्ञेने सुंदराबा योग्य असे सिद्ध दाखविन.” कुंदन म्हणाला.

अशा तऱ्हेने कुंदनने राजाने दिलेली दोन्ही कामे जबाबदारीने समर्थता पूर्वक पार पाडली. राजाच्या व प्रजेच्या दृष्टीला एक दक्ष निपुण व्यक्ति म्हणून नाव कमावले.

कांशाचा किल्ला

[८]

[एका जादुगारीच काथाचिनीने बंडबर्बाचा आग्रह प्यायला दिले. व सांगितले की, बाबू मादिकाकडून तो अपूर्व जलमेला शंभू कला प्राप्त करवयाचा. तिने असे सांगितले काही वनस्पतीचा काढा त्या शंभूत घालून प्याल्याने आपण हजार वर्षांपर्यंत जिवंत राहू शकतो म्हणून बंडबर्बा त्या शंभूच्या मोघार्थ तिच्या घरातून बाहेर पडला. पुढे....]

तो काळसर्प त्याला शाश्वत पुढे पुढे चालला होता. त्याचे अनुकरण

करीत पाठीमागे बंडबर्बा जात होता. काळसर्प मधून मधून आपली तीन ठोकी असलेले शरीर गोल गोल वळवित जोर-जोरात फुत्कार करीत त्या धनदाट जंगलातून चालला होता. जंगलातील आटांपाठीमागून अनेक प्राणी व विचारी जनावरे समोर आले. परंतु काळ-

सर्पाला पहाताच ते इकडे तिकडे घाबरून जाऊन संराबंरा पळू लागले.

अशा प्रकारे जंगलातून घोड्या दूरवर चालत गेल्यानंतर बंडबर्बाच्या मनात जवानक एक शंका आली. की, काळसर्पाला मनुष्य मानव भाषा येत असावी कारण त्या जादुगारानीने त्याच्याजवळ अशा प्रकारे बोलावली केली की, एक मनुष्य दुसऱ्या मनुष्याला जवळ करेल व तीने त्याला तश्या

मानव बोलीतून मुकूमही होता. परंतु त्याने अद्याप पावेतो त्याला मानववाणीतून बोलतांना पाहिले नव्हते. परंतु आपण तसा प्रयत्न करून पाहिला तर आपल्याला त्याचा शोध लागेलच काळसर्प बोलतो का नाही ते ?”

अशा तऱ्हेने विचार करीत चंद्रवर्मा काळसर्पाच्या जवळ गेला व त्याला विचारू लागला—“काळसर्पा, आपल्याला हे पार करावयाचे आहे. तेव्हां अजून किती लांब राहणे हवे ?” मला ज्ञाताच यकल्यासारखे वाटते आहे.

चंद्रवर्माचा प्रश्न ऐकता क्षणीच काळसर्प तेवल्या तेथे थांबला त्यानी आपली

तिन्ही डोकी वर उचलली व तो चंद्रवर्माच्या डोळ्यात पाहू लागला. नंतर दुसऱ्या क्षणी आपली विम बाहेर काढून बोटे पुढे जात त्यांनी एक प्रकारचा मंदध्वनी केला. त्या आवाजात फुत्कार नव्हते. त्याच्या पाठीमागे दोन तिन आवाज येत होते. हि काहीतरी त्यांची माया बसली.

चंद्रवर्मा आश्चर्यचकित झाला. त्या काळसर्पाने त्याचे प्रश्न समजल्याच्या आशयाने आपली तिन्ही डोकी एकडे ठिकडे हलविली व आपल्या रस्त्यातून जाऊन रस्त्याला वळून चालू लागला व तसे अनुकरण करून चंद्रवर्माला आवेष्ट केला.

चंद्रवर्माला समजले की, काळसर्पाचा आपल्याला काही गुप्त गोष्टी सांगायच्या आहेत. त्यामुळे तो कोणतीही शंका मनात न ठेवता त्याच्या चालू लागला. थोड्या वेळातच दोघे पन्नास जंगलाच्या मगातून बाहेर पोकळ्या हुवेत आले व तेथील एका झऱ्याजवळ येऊन पोहोचले.

काळसर्प त्या झऱ्याजवळ थांबला आणि आपली डोकी उंच करून झऱ्याच्या पलीकडे असलेल्या एका विचित्र वृक्षाकडे पाहू लागला. तितक्यात त्याला मयंकर किकाळचा रावणे ऐकू आले.

वृक्षाकडे पहाताक्षणीच त्याला कांपरे भरले. ते दृश्य अत्यंत भयानक होते.

तो एक भयंकर व विचित्र प्रचंड वृक्ष होता. चाळीस फूट उंच व प्रचंड असलेल्या त्या वृक्षावर अनेक पशुकी पक्ष्यांची मुट्टी लटकलेली होती. ती सर्व मुट्टी चंद्रवर्मा व काळसर्पाला पाहता क्षणीच वेगवेगळ्या प्रकारचे आवाज काढून चित्कारू लागली.

चंद्रवर्माने आपली झाडावरची मुट्टी काढून काळसर्पाकडे बघविली व एकटक त्याच्याकडे पाहत राहिला. नंतर तो विचित्र वृक्षाकडे हात करीत त्याने काळसर्पाला विचारले—“काळसर्पा, ते काय करण आहे का ? झाडच्यात कोणी राहत आहे ?”

काळसर्प जातपणे त्या झऱ्याजवळ असलेल्या झऱ्याजवळ जाऊन आला आणि काळवेळातच त्या झाडाजवळ थांबला. चंद्रवर्मा जेव्हा त्या झाडाजवळ जाऊ तेव्हा चंद्रवर्माला झाडाजवळ भयंकर विचित्र आवाज कोलाहल, किकाळचा ऐकू येऊ लागल्या. चंद्रवर्माने आपले मन घट्ट केले. जर का काळसर्पाने जरी आपल्याला धोका देऊन मारण्याचा प्रयत्न केला तरी आपण बळी शकणार नाही. कारण आपण जंगलात

शिरता क्षणीच कापालिनीने आपल्या शक्तिने आपल्याला केले आहे. त्यामुळे आपली शारिरिक शक्ति व ह्याने व आपल्याजवळील ही तत्त्वज्ञान सुद्धा आपल्याला उपयोगी पडणार नाही. जरी का आपले काहीही चांगले अगर वाईट होणार असेल तर ते त्या कापालिनीच्या हातात आहे.

चंद्रवर्मा त्या विचारातच गुंग झाला होता. त्याला तेवढ्यात त्या काळनागाने येऊन त्या झाडाकडे चळण्याचा इशारा केला काळवेळाचे त्याला भानच राहीले नाही त्याने त्याचा अर्थ लावला की आपल्या हा हा झाडावर चढण्याकरीता

सांगत असावा असे म्हणून त्याने म्याने-
तून तबवार बाहेर काढली व तो
निर्भयतेने आडाजवळ गेला व त्याने
तलवारीचे टोक जोरात त्या आडाच्या
बुण्यात रीवले. दुसऱ्याक्षणी त्या
जगलातून एक प्रकारचा मधंर कणभेदी
आवाज व किंकाळ्या ऐकू येऊ लागल्या.
काळतागाने घाबरून जाऊन आपले
शरिराचे वेढोळे केले व तो चंद्रवर्माकडे
पहात त्याला समोरा आला. तेव्हा चंद्रवर्मा
दुसरीकडेच स्वतःच्या घुडीत पहात
होता. त्याच्या घनात विचार होता की,
ह्या आडाला लटकलेली पशुपक्षांची
मुदकी आपल्या तलवारीने एकापाठोपाठ

सपासप कापून दूर फेकून साकोत
काळसर्प बुक्षाच्या बुधापाशी
आपल्या शरिराने त्याला लपेटू
आणि त्याने आपली
मजर रोखून घरली त्याचे करणे पाहून
चंद्रवर्मा मुद्या त्याच्या प्रमाणेच आडावर
सरपटत चढू लागला. तेव्हा त्या
लटकणारी सर्व मुदकी एकाएकी
व आवाज करून घमघमाटकक लागली.
चंद्रवर्मा निर्भयतेने त्या
काडीपर्यंत पोहोचला व त्याने
तलवारीने त्याला आकुतोचे
जसलेले डोके खाली पाडले. ते पाहून
चंद्रवर्माच्या भावनेला काही सीमाच
राहिली नाही. ते काळी पडले.
जमोनीवर पडता पडता त्या डोक्याचे
एका फळाच्यात कपातर जाले. ह्या
कोपी मांत्रिक नाहीतर जादुगारणीचाच
प्रकार असावा असे त्याला वाटले.

चंद्रवर्मा तावडतोड खाली
उतरला. तेवढ्यात त्या काळसर्पाने ते
फळ आपल्या तोंडात दाखून घरले व तो
चंद्रवर्माकडे वळून पाहू लागला. चंद्रवर्माने
ते फळ त्याच्या तोंडातून काढून घेऊन
चाखून पाहिले. त्या ते सणासर्पित त्याला
काळसर्पाच्या तोंडून एक विचित्र ध्वनी
ऐकू येऊ लागला. तेव्हा चंद्रवर्मा त्याच्या-

कडे वळून पाहू लागला. आता त्याला
त्याच्या बोलण्याचे ध्वनी स्पष्ट टोकू येऊ
लागले.

“चंद्रवर्मा, आता समजले ना !
बुक्षावर लटकणाऱ्या विचित्र डोक्याची
कथा ?” काळसर्प म्हणाला.

सर्व कृतीचा
बागण्याचा उत्सव चंद्रवर्माला लागला.
चंद्रवर्माने ते बाळताक्षणीच
काळसर्पाच्या साऱ्या गोष्टी त्याला समजू
त्या क्षणापर्यंत काळसर्प काही-
नाही तोंडाने राहिला होता.
तेव्हा ते त्याला फक्त कुत्कारच वाटत
होते आता समजले. त्याचे बोलणे.

“ते फळ बाळताक्षणी तुला पशु
पक्षांची समजू लागली ना !” आता
मांत्रिक संसृच्या जाऊन तो अद्भुत
असा शंख हवय करण्याकरीता ह्या मायेचा
तुला प्रत्येकवेळी घुपचउपयोग होईल.
काळसर्पाने विचारले परंतु तुला त्या
मांत्रिकाचा सेवक ‘अग्निपदी’ कडून
होणाऱ्या संकट व त्रासाला मात्र जपायला
हवे. तुला सर्व प्राण्यांच्या माया
समजू लागल्या आहेत ! आता तुला तुझ्या
कार्यात नक्कीच यशप्राप्ती मिळू शकेल.
अशी आज्ञा करायला काहीच हरकत
नाही.” काळसर्प म्हणाला.

चंद्रवर्माचा उत्साह द्विगुणित झाला.
त्याने काळसर्पाकडे अत्यंत कृतज्ञतापूर्ण
मजरेने पाहिले. व म्हटले-“काळसर्पा, तू
मला फारच मोठी मरत केलो आहेस.
तेव्हा वदल्यात तुला माझ्याकडून
काय पाहिजे ते तू माग ?”

काळसर्प काळजीयुक्त स्वरात आपले
डोके खाली झुकवत त्याला म्हणाला-
“तुला माझे छोटेसे काम करावयास हवे.
परंतु तू जीपर्यंत मांत्रिकाकडून तो शंख
वेडून घेत नाहीस तोपर्यंत मला तुमरी वाट
पहात बसावे लागणार.” त्याशिवाय मला
तुझ्याकडून काहीही प्राप्त होणार नाही.
काळसर्पाच्या तोंडून तसे उत्तर ऐकून

कह सकतीं! माझ एवढेच तुझ्याकडे मागणे आहे." कालसर्प म्हणाला.

ह्या इतक्या छोट्या कारणाकरीता तुला फार काळ वांवावयाची जरूर नाही. ह्याक्षणी मी तुला कापालिनीकडे घेऊन जातो! ती माझ्या कुठल्याही म्हणण्याला विरोध करणार नाही. तुला पुन्हा मानव रूप देण्याकरीता तिला मी सांगेन." चंद्रवर्मा म्हणाला.

परंतु कालसर्पाने चंद्रवर्माने म्हणणे ऐकले नाही तो म्हणाला—"तुला कापालिनीचा स्वभाव माहित नाही. ती भयंकर दुष्ट व खोटेबाई आहे. असा मुद्दा असा विचार करेन आपण दोघे एक होऊन तिचा माघ करण्याचा प्रयत्न करणार आहोत आणि जाले, तर पुढेमागे माझ्या बरोबर तुलाही ती नाश करेल. मी अनेक वर्षे सपे वनून माझे आयुष्य घालवले आहे. अबून बोंदे दिवस वाट पाहण्याने काही तसे नुकसान होणार नाही!" तुझ्या यश प्राप्ती विलंब.

चंद्रवर्माला त्याच्या म्हणण्यात मुद्दा काही तथ्य आहे असे वाटू लागले. हे मांत्रिक जादूगार केव्हाही विश्वास ठेवण्यालायक नसताना ह्याची कल्पनाच करणे कठीण आहे. की हे कोण कोणावर

कोणत्या क्षणी दाखवतील व भुंका कोणावर करतील. चंद्रवर्मा असाविचार करीत त्या झाडापासून जाऊ लागला. कालसर्प त्याचा मार्ग दाखवून त्याच्या पुढे पुढे जाऊ लागला.

ठिक दुपार पर्यंत त्यांनी ते भयंकर जंगल पार केले समोर मोठे मोठे पर्वत व रम्यर विसू लागल्या. तेथेही साबे झूप होती. परंतु तो भाग जंगलाप्रमाणे दिसत नव्हता. तेथील कोणत्याही गोष्टीची करणेच कठीण होते.

"चंद्रवर्मा, मी वातो. पुढे तुला एकट्यानेच जावे लागणार. पर्वतात दगडाळ्यातून तुला अनेक संकटांना तोंड द्यावे लागणार. परंतु तू धीर न सोडता तुला येणाऱ्या पक्षुपक्षांच्या भाषेचा उपयोग नक्कीच यश प्राप्त करता येईल." कालसर्प म्हणाला.

ह्यानंतर चंद्रवर्माचा निरोप घेऊन कालसर्प फुत्कार करीत करीत जाऊ लागला. तो दृष्टीबाध होई पर्यंत चंद्रवर्मा उभा राहिला. नंतर एक दिवसेवास सोडून तो आपल्या कामगिरीला निघाला.

सगळ्या रस्ता काटे-कुटे व दगडागोट्यांनी भरलेला होता. काही काही ठिकाणी आकाशाचा टेकतीस ऐवढी उंच जाडे होती. त्या मागात करणाऱ्या

पक्षु-पक्षांचे गुंजन चंद्रवर्माला स्पष्ट ऐकू होते. त्याच्या नोकण्याचा अर्थ त्याला आता समजू लागला होता. ते प्राणी एक दुसऱ्याला सांगत संकेत करीत होते की, रहा. ह्या प्रदेशात कोणी एक नवा प्राणी घुसून संघार करीत आहे.

तिसऱ्या प्रहरी दिवस उलटल्यावर चंद्रवर्मा सरळ उत्तर दिशेकडे तो झूपच घकून गेला होता. त्याच्या पोटांत भुकेने आग पेटली होती. तो एका सावलीत व त्याच्या बुंधाची टेकून बसला त्याने चौफेर टाकली. परंतु त्याला कुठेही फळाची

चंद्रवर्माच्या मनात कुतूहल निर्माण झाले. की, कालसर्पाची काय दृष्टी असावी ह्या-जणाला कळावी म्हणून त्याने कालसर्पाकडे शंकासोर नजरेने पाहून विचारले—"कालसर्पा, तू खरोखरी नाग आहेस की मनुष्य आहेस?"

"मी कधीही सर्व नव्हतोच मनुष्य होतो. शस्त्राचा शिष्य होतो. ज्याच्या हुकूमने मी कापालिनीचा नाश करावयास निघालो व तिच्या हातातच पकडलो गेलो व सर्व वनलो. त्या दिवसापासून तो माझ्याशी नोकराप्रमाणे वागते. तू आपल्या ह्या कार्यात यश प्राप्त करून परत आल्यावरच माझ्या ह्या तुच्छ जीवनाचा उद्धार

साडे दिसली नाहीत. काही कंदमुळे आवीत तर काटेरी झाडा खेरीज दुसरे कोणतेही झाड तेथे उगवलेले नव्हते.

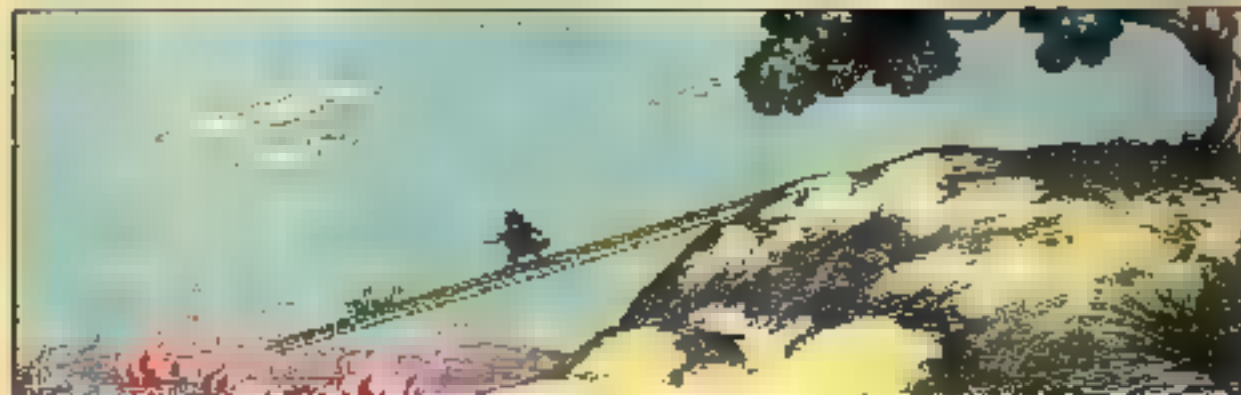
"इथे आपला वेळ फुकट घालण्यात काही अर्थ नाही. थोडे पुढे जाऊन जाऊन पहिले काही फळांची साडे दिसतात का? असा विचार करीत तो तेथून उठून पुढे चालू लागला. एका वळणापाशी आल्यावर काय आश्चर्य समोर आले. वृक्ष फळांनी फुलांनी लगडलेले त्याच्या दृष्टीस पडले. त्याच्या अंगात बळ आले. अत्यंत वेगाने पुढे जाऊ लागला. परंतु काही क्षणातच त्याला त्याचे अंग भाजू लागल्याचा भास होऊ लागला. तसाच तो थोडा पुढे गेला. तो पुढे धळी होती व त्यातील पाणी ठकठकत होते.

ही विचित्र नदी पाहून चंद्रवर्माला आश्चर्य वाटले. त्याने जाणले की, कोणत्या तरी गरम पर्वतातून निघून गरम पाण्याच्या रूपाने ही नदी येते. जर आपल्याला मुकेपासून आपला जीव वाचवायचा असेल

तर ही नदीपार करून पलीकडे जाणे बाबत आहे. कारण फळांनी लगडलेली ही सर्वे साडे नदीपलीकडेच आहेत.

चंद्रवर्मा थोडा थांबून आपल्या पुढच्या कामागिरीबद्दल विचार करू लागला. तेव्हापासून तेव्हा एका टोकासा एक महासर्प नदीच्या दुसऱ्या कडच्याच्या टोकाकडे सरपटून येण्याच्या प्रयत्नात होता. ते पाहून काही माकडे किंवा किंवा जावाज करीत त्या सर्पाच्या पाठीचा पुल करून इकडून तिकडे पळत गेलेली त्याने पाहिली.

चंद्रवर्मालाही की, जर आपल्याला तो महासर्प पार करावयाचा असेल तर मोठ्या अर्थाने सर्पाच्या पाठीवरून चालून जाणे भाग आहे. ते काम सुद्धा तो संपे तिकडून इकडे येण्यापूर्वीच करावयास हवे. असा प्रकाराने विचार करीत चंद्रवर्मा सर्पाच्या जवळ पोहोचला व पलीकडे जाण्याकरीता तो त्याच्या अंगावर चढून पलीकडे पळू लागला. (क्रमशः)

अद्भुत मांत्रिक

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोबला माही.

तो गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमी प्रमाणे मीन होऊन स्मरानाच्या विषेने चालू लागला तेव्हा प्रेतात बसलेला त्याला म्हणाला— "राजा, मर्भराजी कष्ट करीत आहेत त्याचे फळ तुला मिळले हे नक्की परंतु मला एक गोष्ट समजत नाही की, सर्व लोक स्वार्थाच अक्षतात आणि त्याचे हित करणारी चांगली माणसे सुद्धा पडतात त्यांचा अवला घेतल्या शिवाय रहात नाहीत. तू सुद्धा स्वार्था करीताच इथे कष्ट सहन करत आहेस ना? आणि जर गोष्ट सरी असेल तर तुला मी तसाच एका राजाची गोष्ट सांगतो. देऊल ऐक.

शरभ नावाचा एक महामांत्रिक सूर्योदयापूर्वीच उठून नदिवर स्नान

वेताळाच्या गोष्टी

काठावर बसला ■ आपली ध्यानाधारणा पुन्हा आटोपून चालू लागला. तेव्हा एक माणूस त्याला समोरून येत असताना दिसला.

शरमने त्याला पायापासून डोवयापर्यंत जाडधर्मयुक्त नजरने निरखून पाहीले तेव्हा त्या अस्मागताने विचारले— "शरम नावाचा मांत्रिक तुव आहेस का?"

हा प्रश्न ऐकताच शरमच्या अंगाचा तिलकापट झाला. त्याला राग झाला. तो म्हणाला— "मी काय नुसते मंत्र तोंडपाठ केलेले नाहीस मी सर्व मंत्र-शास्त्रात पारंगत आहे. ह्या राज्यातील जवळजवळ सर्वजण जाणतात की, मी एक अपूर्व शक्ति प्राप्त झालेला माणूस आहे.

"असे काय, ठिक आहे! मी तुमच्या शेजार देवना रहिवासी आहे. ह्या राज्यातील प्रत्येक लहान मुलगा मुटा मला ओळखतो की मी एक अपूर्व अद्भुत मंत्र-जाणकारा आहे. माझे नाव देवन आहे. त्याने आपला परिक्रम करून देत म्हटले.

"एकाच वेळी दोन सामर्थ्य असणारे रहाणे म्हणजे धोक्याचे आहे" शरम म्हणाला.

"हि तर घोष्ट करी आहे. पण काय ■ सिद्ध करू शकतोम का? की माझ्याहून मुला जास्त मंत्र सामर्थ्य आहे?" देवनने नेचात टाकत विचारले.

"का नाही? जर माझ्या मनात आले तर सर्व पाणी मी आटवून टाकेन ■ मग अनतेला पाण्यावाचून काही बाही करून सोडेंन" शरमने आपल्या मंत्र सामर्थ्याची चुणुक दाखविली.

"मी तर काही वेकंदात सर्वत्र पाणी पाणी करून लोकांचे प्राण वाचवू शकतो!" देवन म्हणाला.

ते ऐकताच शरम संतापला ■ म्हणाला— "काय रे, मी ■ तुझ्याहून कमी आहे? मी सहकाळ व ओसाड जमोन सुद्धा सुखिक बनवू शकतो."

"कस हेच का? मी क्षणभरात अस्म-करून टाकतो." देवनने पुन्हा पेज लावली.

त्यावर शरम चिडून म्हणाला— "हा निरर्थक विवाद वाद कसाळा. सांग, माझ्या अद्भुत शक्तिका तुझ्या मनात विश्वास निर्माण करण्याकरीता मला ■ करावयास हवे? ह्या क्षणाला मी ■ शक्तिचे तुझ्यापुढे प्रदर्शन करवतो.

"तू तर असा सामर्थ्यवान मांत्रिक आहेस. म्हणवतोस तर काय दिवकाल असलेल्या असाधारण रोंगापासून काय माणसाचा बचाव करू शकतोस काय?" देवनने विचारले.

"का नाही! नक्कीच बरे करू शकतो?" शरम उत्तर देत म्हणाला.

"काय ■ पाण्यापासून सुष्टी ■ शकतोस?" देवनने पुन्हा विचारले.

शरमने स्विडुती मूढक मांम हुलविली. देवन क्षणभर थांबून म्हणाला— "मानव प्राण्यांत कोण चांगले आहे, कोण दुष्ट आहे? हे ■ शोधून काढतोस का?"

झावेळीसही शरमने मान डोलावून हो म्हटले— "तू तुझ्या समोर असलेल्या माणसाच्या मनात कोणते विचार चांगले आहेत हे समजू शकतोस का?" देवनने विचारले.

शरम म्हणाला— "हो! हो! ■ आता मला सर्व विचारून काय माझी परिक्षा घेता आहेस का? ■ सांग मी काही अद्भुत कामे करतो तो तू करू शकतोस का?"

"हो हो जरूर करीत!" देवनने सटवधात उत्तर दिले.

"नुसत्या असाच गप्पा करण्याने काही प्रयोजन नाही. आपण पेज लावूया का? शरमने विचारले.

'सांग', कसली पेज लावूया?" देवनने आपली उत्सुकता प्रकट करीत विचारले.

"ह्याचा निर्णय तुच कर. मला सर्व बटी मंजूर आहेत." शरमने आपली संमती बघविली.

देवन क्षणभर थांबला आणि म्हणाला— "ह्यामाग्याने जिकणाऱ्याच्या पाया पडावयाचे ह्यानंतर आपल्या जन्मशक्तिका त्याने उपयोग करता कामा नये.

"मला ह्या अटी मंजूर आहेत!" शरभने आपली स्विकृती दिली.

"तर मग ऐक छोटीशी अट आहे. तू प्रथम तुझ्या मंत्रशक्तिचा प्रयोग कराव." देवन म्हणाला.

शरभने देवनचे म्हणणे मान्य केले. बोव्ही मांत्रिक तेवून निघाले व दूपार पर्यंत एका गावांत येऊन पोहोचले. कित्येक दिवसात तेथे पाऊन पडला नव्हता. त्यामुळे सर्व शेते वाळून गेली होती. त्या सर्व कारणांमुळे प्रजा पाण्याकरीता तडफडत होती.

"शरभ, आता तू ह्या हवे आपल्या मंत्र शक्तिचा उपयोग करून दाखव!" देवन म्हणाला.

शरभने काही क्षणभर आपले डोळे बंद केले व काही तरी तोंडाने पुटपुटले व आपली बोटे हवेत उडवत नंतर ती आपल्या डोळ्यांना लावली. दुसऱ्याक्षणी आकाशात काळे जमू लागले. गडगडाटातहीत मुसळधार पाऊन कोसळू लागला.

विजयाच्या आर्भंदाने शरभने देवनकडे दुष्टी टाकली, देवनने शरभकडे स्तुती केली व म्हटले—"ममा तू एक छोटा मांत्रिक आहेस असे वाटत होते. परंतु मला समजले की, तुला थोड्या कार मंत्रशक्ति येतात आणि ही गोष्ट सरी आहे!"

हि तर अपमानाची गोष्ट आहे! मला सर्वसाधारण मांत्रिक समजतात का!

माझ्या मंत्र शक्तिना मामुकी समजतोस! मग तर मला दाखव वधू तुझ्या मंत्र सामर्थ्याने पाऊन पाडून!"

देवन स्मित करत म्हणाला—"काय तू सर्व ठरलेल्या अटी विमरलास? प्रथम तुला तुझ्या सर्व मंत्र शक्तिचा उपयोग करून दाखवायला हवा असे नियम घातले आहेत ना!"

"ठिक आहे! प्रथम त्या नियमांचे पालन करू या!" शरभने मागितले.

"सुस आपण राजधानीच्या गावी जाऊ मी असे ऐकले आहे की, त्या देशची राजकुमारी वर्षांपासून भयंकर रोगाने पछाटली आहे. तुझ्या मंत्र शक्तिचा उपयोग तिला पूर्णपणे बरी करील."

दाखव." देवनने त्याला सूचविले. ह्यानंतर दोघे राजधानीला पोहोचले व राजाला जाऊन भेटले. राजाने त्यांना आपल्या मुलीच्या महालात आणले. शरभ राजकुमारीच्या पंखापाशी जाऊन उभा राहिला. आपल्या दोटांनी तिच्या डोळ्यांना स्पर्श करीत काही क्षण डोळे मिटून काहीतरी पुटपुटू लागला.

थोड्यावेळात राजकुमारी हसत हसत पंखावरून उठून उभी राहली. कित्येक वर्षांपासून सोडणारा तिला आजार एकदम माहिसा. राजाला ते पाहून अतिशय आनंद झाला.

नंतर देवनने राजाशी थोडा वेळ एकांतात काही गप्पा केल्या. नंतर शरभच्या

माणखिन एकदा आपल्या मंत्रशक्तिचा उपयोग करून दासदासवास हवा तू जर ही दुर्ग करून दासदासीस तर तुझ्या इच्छे प्रमाणे मी माझ्या सर्व मंत्रशक्तिचा उपयोग करून दासखिन. "ठिक आहे. सांग पाहू ह्या क्षणाला मी माझ्या कोणत्या गोष्टींचा विचार करीत आहे?"

शरभने एक दोन क्षण आपले होठे बंद केले. आपल्या दोष्टांनी होठघाभा स्पष्ट केला व नंतर देवकडे कोणाने पहात विचारले—"काय सांगू आणि तू आपल्या मनात कसला विचार करीत आहेस?" तुला सांगायचे आहे की मी जर सरी गोष्ट सांगितली तरी ती ती कोटी आहे हे मिळ करून माझा करणार आहेस. माझी बोटें कापून टाकून माझ्या मंत्रशक्ति पासून मला परावृत्त करणार आहेस."

शरभच्या सोडी गोष्टी एकून देवन एकदम चकित होऊन गेला. तेव्हा शरभ दास जोड जात बोलला—"जरे दुष्टा, मी समजलो ते! तू कोण आहेस. तू मांत्रिक नाहीस आणि तुझे नाव पण देवन नाही देवदत्त आहे. तू ह्या देवाचा मंत्री आहेस. कोणत्याही जोषांचा उपयोग न झाल्यामुळे माझ्याकडून राजकुमारीला बरे करून घेण्याकरीता हे सर्व नाटक तू रचलेस ना!"

दुसऱ्याक्षणी राजाच्याद्वारा हुकूम मिळताच चार शिपायी पुढे जाले व त्याने प्रत्यक्षात त्याला त्याचे हात दोरीने बांधले त्याचे शरीर एका पोत्यात कोवले पोते बांधून टाकले.

"हाला घेऊन जाऊन ह्याचे मुंडके छाटून टाका." राजाने शिपायांना हुकूम फर्माविला.

राजाचा आदेश मिळताच शिपायी तेथून पोते सेचत घेऊन गेले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "राजा, शरभला शिक्षा मिळाली ती अन्यायाला घळन आहे का? त्याने दिवंगामीन व्याधीने वस्त झालेल्या राजकुमारीला आपल्या मंत्रसामर्थ्याने मिळवून दिले. तरी शरभ राजावर सत्तापत्ता नाही. सरे तर राजाला शरभचा अपूर्व करावयास पाहीजे होता. असे प्र मृत्युदंड देणे हे काय उचित आहे? या जकांचे उत्तर माहीत अभूत तू दिले नाहीस

तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विवेकादित्य म्हणाला—"राजाला आपल्या कुटुंबाचा आणि आपल्या राज्यातील प्रजेचा कुशलक्षेमचा विचार करावयासच हवा. शरभला अनेक अद्भुत मंत्रशक्ति प्राप्त होत्या. त्यामुळे मनात जाले तर तो प्रजेचे काहीही बांगले वाईट करू शकत होता. आता तर त्याच्या मनात मंत्र्या-विषयी सुद्धा ईष निर्माण झाला. त्यामुळे असा विश्वास ठेवणे कठीण की, जो मांत्रिक मंत्र्या बद्दल ईष करत आहे. तो जरूर पडलो तर राजाशी बंड करण्यास सुद्धा मार्ग पुढे पहाणार नाही. मसा अद्भुत महाशक्ति असणारा माणूस केव्हाही जोकेबाज होऊ शकतो. ह्या गोष्टी जाणूनच राजाने त्याला शिरच्छेदाचा वंड सुनावला."

अशा तऱ्हेने राजाचे मीन भंग होऊच वेताळ प्रेतासह नाहीसा आणि साडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

रहस्य

रामदास एका वर्षी शिक्षणा झालेले गणेशपुरला. आणि नवति त्याने एक एकर जमिन खरेदी केली. चार वर्षात तो एक व श्रीमंत मानलात बनला जाऊ नसला. त्याच गावात मंगलदास नामाचा. जेतकरी रहात होता. इतका थोड्या दिवसात रामदास इतका श्रीमंत कसा बनला. कारण मोठ्याकरीता मंगलदासने कापले वीके घालवले. त्याला काही कारण सांगवले नाही. तेवढी रामदासच्या तोंडूनच ते रहस्य मोठ्याकरीता एक दिवस निघवले. त्याच्या घरी नेता.

तेव्हा रामदास एक लहान दिवा कोनाटभात भाजून ठेवत होता त्याने मंगलदासला पहाताच स्वागत केले व घरात बोलवून विचारले—“बाबा साहेब, काय काम आहे ? सांगा काही मजरीचे काम आहे ?”

“तसे काही विशेष नाही !” असे म्हणत मंगलदासने आपल्या घेण्याचे म्हटले—“बाबा साहेब, आपण दोघे एकाच गावातले रहाणारे वन मलाही सक्कलत बनकर श्रीमंत बनव्याचे रहस्य नाही सांगत ?”

“ह्यात रहस्याचे काय कारण” असे म्हणत त्याने एक जडणूत अंधारी. बतवले. मंतर विष्याची वात निजवत रामदासच्या घेऊन घेतला. मंगलदासने आपल्याने धक्का होत विचारले—“रामदास मला सांग, तू मजरी विष्याची विषयली ?”

तेव्हा रामदास थोड्या काठ्याने म्हणाला—“आपल्याला असा करीत असतांना विष्याचे तेज फुकट काय करायचे.”

हे ऐकताच मंगलदास सटकून उठून उभा राहिला. आणि म्हणू लागला—“ठीक, मी जाता कसतो.” “जरे बाबा, तू तर मंगलदास बनव्याचे रहस्य ऐकल्याकरीता आला होतास ना ?” रामदासने विचारले.

“ते रहस्य काय हे तू मला सांगताच मला समजले.” म्हणत मंगलदास घरी निघून गेला.

कपाट टळली

सुरेश एका सरकारी कचेरीत अधिकारी होता. स्वभावाचे मधंकर संकोची. थोड्या दिवसांने त्याने सगळे केले. त्याची पत्नी घरी आली परंतु आश्चर्य त्याची मायकी पण संकोची स्वभावाचीच निघाली.

एका दिवशी सुनंदा आपल्या पतीच्या घरी आली. दिवशी दोघांच्यात स्वयंपाक करण्याच्या बाबतीत संकोच सुरू झाला. सुरेश थोडावेळ इकडे तिकडे करीत राहला व म्हणाला—“तुला घर नव्हि आहे. त्यामुळे तुला स्वयंपाक करायलासचास पडेल. म्हणून आनावळीतून जेवण ! सुनंदाने विचार केला की, घरगुती स्वयंपाकाचे सामान आपणसे तर वाईट म्हणून तिने हळू आवाजात म्हटले—“आपण जरे स्वयंपाकाचे सामान आपण दिलंत तर स्वयंपाक करायला मला काही वास होणार नाही.

त्या संकोची स्वभावाच्या मधरा-बायकोचा तसेने पहिला बाहिला सुरू झाला.

एक दिवस संव्याकाळी दोघे गावाच्या टोकाळां असलेल्या संकराच्या वेवळ्यात गेले. येताना घरी मायका मंदार झाला रस्त्यात एका म्हाताऱ्याची त्याची पडली ती त्या उभयतांना पहात म्हणाला—“बाबूजी, मला अंधेरी आल्या सारखे वाटते आहे. मी बहुधा रस्त्यातच पडलो काय ! तेव्हा आपण थोडा हातभार तर पुण्य घेईल.

त्यावर सुरेशने त्याच्या आंगाळा घरले त्याला हळूहळू चालवत नेऊ लागला. तेवढ्यात त्या रस्त्याने दोन सध्य माणसे त्यांना समोर चालत येत असतांना दिसली. त्यांनी सुरेशकडे जरा तिरस्काराने रागाने पाहिले व म्हटले—“तुम्ही

होता. मुनंदाने त्याच्या भंवकणाची सोय केली. सुरेशने जाऊन बैदाला बोलावून आणले.

चार दिवस असेच सलटले. म्हातारा चांगला झुटझुटीत बरा झाला. परंतु त्याने घरातून बाहेर निघण्याचे नावच काढले नाही. सुरेशने म्हाताऱ्या करीता खंभर म्हाताऱ्याच्या लक्ष केला.

आणखी चार दिवस असेच निघून गेले. नवव्या दिवशी सुरेश रामासोबत पुढपुढला— "न जाणो हा म्हातारा आम्हाचे घर मोडून केव्हा निघून जातो?

"त्याचाच जाऊन नाही विचारीत" मुनंदा म्हणाली.

"तुम्ही उद्या येऊन सात्त्यावर विचार!" सुरेश म्हणाला.

मुनंदाच्या म्हाताऱ्याला विचारायला खूप संकोच वाटत होता. त्यामुळे तो गप्प राहला.

द्धानंतर दोन दिवस उलटले. शेवटी त्या दोघांना वाटू लागले की हा म्हातारा आपल्या घरातून जाणे अशक्य आहे.

शेवटी दोघे पासून एक मुनंदाच्या सापडला सुरेश म्हाताऱ्याच्या सोलीत येत म्हणाला— "वहा बाबा, उद्या सकळी मी व मुनंदा तिच्या माहेरी जाणार बाहोत. तेथे एका लम्बाने आम्हांला बोलावणे आहे. आम्ही दोन दिवसानंतर घरी येऊ!"

लागतात. मी एका मिनिटात त्या म्हाताऱ्याच्यापासून तुमची सुटका करते वध! माझ म्हणणे ऐकून त्याप्रमाणे बागण्यास भावू तयार हो!"

स्थानंतर मुनंदाने मोठी साक्षर भेटून त्याची पावटार केली. बायबा मारल्या पुढच्या बायल्या व तिला दिल्या तितक्या प्रहरी जम्हा म्हातारा चहापाण्या करीता उठून ओली बाहेर आला तेव्हा त्याला पाहिले न पाहिलेस करत नदिना मुनंदाच्या म्हणाली— "वग त्या म्हाताऱ्याला मरणाच्या दावेतून तुम्ही बाचवत त्यामुळे त्याची जबाबदारी तुमच्यावर येऊन पडली. तू म्हणतेस तुमची भिळकत सांभाळायला

पुरी पडत नाही. तेव्हा त्याला निश्चितपणे मरण येण्याकरीता तुम्हांलाच काहीतरी मार्ग सोचायला पाहिजे ना!"

"हो, हो, तू म्हणतेस ते बरोबर आहे!" मुनंदाने मंदिनीच्या हो ला हो करत म्हटले.

"मग ऐक, माझ्याजवळ एक प्रकारचे विष आहे. त्यातील थोडे विष म्हाताऱ्याच्या लाण्यात मिसळून दे. एका वाठवड्या नंतर तो स्वर्गात किंवा नरकात जाऊन पोहोचेल. परंतु त्या विषाचाच उपयोग कोणत्याही मोठ्यात मोठ्या बैदाला मुद्या संमजणार नाही. म्हाताऱ्याला मुद्या मरताना कोणत्याही तऱ्हेचा होणार नाही! समजले" असे म्हणत तिने पुढच्या मुनंदाच्या हातात दिल्या

दिसायला चांगले विकले सवरलेले. मग म्हाताऱ्या बडीलाबरोबर अशी वागणूक तुम्हांला सोसा येते का? थोडी तरी जिवाला पाहिजे होती!" असे म्हणत त्यांनी एका गाडीघानाला हुंका मारले.

सुरेश संकोचाचे क्षणभर गडबडून राहला त्याला ही खांगणे संकोचाचे वाटू लागले की ते पासे बडीत नाहीत. तोपर्यंत त्यांनी म्हाताऱ्याला गाडीत सुद्धा बसविले. आणि म्हटले— "पहात काय राहलात पला लवकर गाडीत बसा जा."

संकोचाने सुरेश व मुनंदा गुपचुप गाडीत चढून बसलेवधरी पोहोचले. पहातात तो म्हातारा तापाने चांगलाच फणफणलेला

Restore

127

+

नाही तरी दुसरी कोणती माजी करीत नाहीस?" असा उद्देग म्हातारा काही ना काही बरबत राहला खेवटी जेवण संववून आपल्या लोळीत जाऊन निजला. नंदिनीने ते सर्व बोलणे ऐकले व मुनंदाला विचारले— "ग. तुमचे सासरे भयंकर तापट किसतात? तुला पती पक तसाच आहे की काय?"

"अग, तो म्हातारा मासरा नाही. रस्त्यात चालत परो भाणून आमच्या डोक्याला चास करून घेतला आहे असे म्हणून मुनंदाने वृत्तांत सांगितला.

"तुमच्या संकोची स्वभावानेच तुम्हाला हा सहन सागत आहे" असे म्हणत नंदिनी आदरपूर्वक लागली.

"मग तूच सांग ना? आता मी काय करू? आम्ही त्याला घरातून बाहेर काढण्याच्या गोष्टी केल्या तर हा आम्हाला विहिरीत मी जीव देईन अशा धमक्या घालतो आणि तसे तर खरच आमची अबु बाईन ना!" मुनंदा डोळ्यांतून आंसवे गळत म्हणाली.

त्यावर नंदिनी खदखदुन हसू लागली व म्हणाली— "अग वेही, तू तर एक नंबरची सुख आहेस. एवढी छोटी गोष्ट सुद्धा समजत नाही. जे लोक अशा धमक्या घालतात ते मरणाचे नाव काढताच बरबत कांप

लायतात. मी एका मानटात त्या म्हाताऱ्याच्यापासून तुमची मुटका करते बघ! माझे म्हणणे ऐकून त्याप्रमाणे वागण्यास तू हो!"

त्यानंतर मुनंदाने मोठी साक्षर घेऊन त्याची पावडर केली. त्याच्या औषधा मारल्या पुढ्या बांधल्या. तिला दिल्या तिसऱ्या प्रहरी जव्हा म्हातारा चहापाण्या करीता उठून जोडो बाहेर आला तेव्हा त्याला पाहिले न पाहिलेस करत नव्हता. मुनंदाला म्हणाली— "मग म्हाताऱ्याला मरणाच्या दांडेतून तुम्ही वाचविलेत त्यामुळे त्याची जबाबदारी तुमच्यावर पडली पण तू म्हणतेस तुमची मिळकत त्याला सांभाळायला

पुरी पडत नाही. तेव्हा त्याला निश्चितपणे मरण देण्याकरीता तुम्हांलाच काहीतरी मार्ग सोचायला पाहिजे ना!

"हो, हो, तू म्हणतेस ते बरोबर आहे!" मुनंदाने नंदिनीच्या हो ला हो म्हटले.

"मग ऐक, माझ्याकडल एक प्रकारचे विष आहे. त्यातील थोडे विष तू म्हाताऱ्याच्या साण्यात मिसळून दे. एका आठवड्या नंतर तो स्वर्गस्थ किंवा नरकात जाऊन पोहोचेल. परंतु ह्या विषाचा उपयोग कोणत्याही मोठ्यात मोठ्या वैद्याला सुद्धा समजणार नाही. म्हाताऱ्याला सुद्धा मरताना कोणत्याही होणार नाही! समजले" असे म्हणत तिने पुढ्या मुनंदाच्या हातात दिल्या.

लून एकाच दिवशी आत्म्यामुळे नंदिनीने मुनंदाला पाहिले नव्हते त्यामुळे तिची चौकशी करण्याकरीता आली.

मुनंदा नंदिनीला पहाताच अतिशय आनंदीत झाली. ती आपल्या लुप गमती-जमती तिला सांगत होती. तेवढ्यात तो म्हातारा तेथे येऊन टपकला आणि भय-कावणीच्या स्वरात म्हणाला— "ह्या फालतू गप्पा केव्हा बंद करणार? मला सायका देणार आहेस नाही?"

मुनंदा गुपचुप उठून गेली व म्हाताऱ्याचा जेकायला बाळून बाहेर आली. तेवढ्यात खाण्याचे ढोंग करीत तो चिडून म्हणाला— "कितीदा सांगितले मला ही भाजी आवडत

स्वयंपाक घराच्या बाहेरून म्हाताऱ्याने ह्या सवें गोष्टी ऐकल्या व तो घाबरून जात खोलीत परत आला व आपले सामानमुमान बांधत सुनंदाला हांका घारत म्हणाला—“मुली, ऐक, मी इथून जात आहे. तू बाईट बाटून घेऊ नकोस. मी विचार केला की त्या म्हाताऱ्याची एकाच ठिकाणी कुजत पडण्यापेक्षा तिर्थक्षेत्र हिंडून पहाणे काय बाईट आणि माझी इच्छा पण होती. मी आज सकाळीच ही गोष्ट तुमच्या कानावर घालणार होतो की, रात्री एका वेळीने मला इष्टांत दिला की तिर्थक्षेत्र हिंडू जाता वमतो!”

“हे काय म्हणता तुम्ही बाबा! आज्ञा पतीला न सांगताच तुम्ही कसे जाऊ लागलात. पण ठिक आहे. जातो म्हणता काहात तर थोडा नाष्टा पाणी तरी का” सुनंदा म्हणाली.

आप्याची गोष्ट म्हातारा कापू लागला गडबडत म्हणाला—“मी एक लगेभर देखील जाता थांबू नाही.

राहू काळापूर्वी जाणे चांगले.” असे म्हणत म्हातारा घरातून गेला.

त्या दिवशी जेव्हा संध्याकाळी सुरेश नोकरीवरून घरी तेव्हा सुनंदाने सवें सविस्तर वातमी सुरेशला सांगितली आणि हवा करीत म्हणाली—“नंदिनीच्या उपकारामुळे आपल्या मागची म्हाताऱ्याची कटकट तर टळली.”

सुरेश काही बोलणार तेकड्यात नंदिनीने त्याला तोडत म्हटले. रोषांनी आपला संकोची स्वभाव काढून टाकावपास पाहिले. मग थोडी उपकार बुद्धी पाहिले. नाहीतर दाक्षिण्य म्हणता येत नाही परंतु आपल्या हाकती पलीकडे दुसऱ्यावर उपकार करणे म्हणजे संकट मोडून घेण्यासारखेच आहे.

“माता आपणही गोष्ट अनुभवानीच जाणली आहे. काय ग सुनंदा मी म्हणतो ते करे आहे ना!” म्हणत सुरेशने बायकोच्या डोळ्यात रोखून पहात म्हटले.

सुनंदाने हसत त्याच्या म्हणण्याला होकार दिला.

करीत

प्राचिनकाळी जेव्हा ब्रह्मदत्त काशीवर राज्य करीत होते, तेव्हा बोधिसत्वांनी ब्रह्मदत्तच्या मुलाच्या रूपे जन्म घेतला. त्याचे नाव ब्रह्मदत्त कुमार असे होते. त्याने तक्षाशिला वयाच्या सोळाव्या वर्षाच्या आत वेद-उपनिषिदे इ. अध्ययन शिस्तपूर्ण केले. तो काशी राज्यात परत आला. त्यानंतर काशीच्या राजाने त्याचा राज्याभिषेक करविण्याचे योजने.

त्या युगात काशी राज्यातील वेगवेगळ्या देव-देवतांची पुजा-अर्चा करीत होती. काही मेळे होत असत तेव्हा त्यात बरीच कोकळी व बकरी देवांस बळी चढविले जात व त्याचे रक्त देवीला नैवेद्य म्हणून अर्पण केले जाई. ब्रह्मदत्तकुमार जनतेचा हा अंधविश्वास व दुराचार पाहून अत्यंत दुःखी होऊन गेला. तो विचार

करीत म्हणाला—“माझ्या राजा जनप्यानंतर रक्ताचा एक घेव देलिल मी न सांडून देता ह्या अंधविश्वास व दुराचाराचा नाश व दुराचाराचा टाकेन.”

काशीनगरा बाहेर एक मोठे विशालकाय बडाचे झाड होते. लोकांचा विश्वास होता की, एक वेळी त्या झाडावर व आपल्या मनांतील इच्छा-आकांक्षा ती भरस केल्यास पूर्ण करते.

एक दिवस ब्रह्मदत्तकुमार आपल्या रघात बसून आहारातील बाहेर असलेल्या त्या बडाच्या आवापाशी येऊन पोहोचला त्यावेळी बरेच स्त्री पुरुष भक्तिभावनेने आढाला प्रवक्षिणा असलेले त्यांनी पाहिले. आढापासून थोड्या-बुरवर ब्रह्मदत्त कुमार खाली उतरले. त्यांनी फुले बाहून त्याची पुजा केली व त्या आढा-भोवती तिन प्रवक्षिणा घातल्या नंतर तो

Restore

127

रथात बसून साहसकडे निघाला. त्या दिवसा नंतर तो बहुता बरेच वेळां साहसकडे येऊ लागला अंधविश्वास ठेवणाऱ्या लोकांप्रमाणे तोही बरेचदा येऊन साहसची पुजा त्याला प्रदक्षिणा घालू.

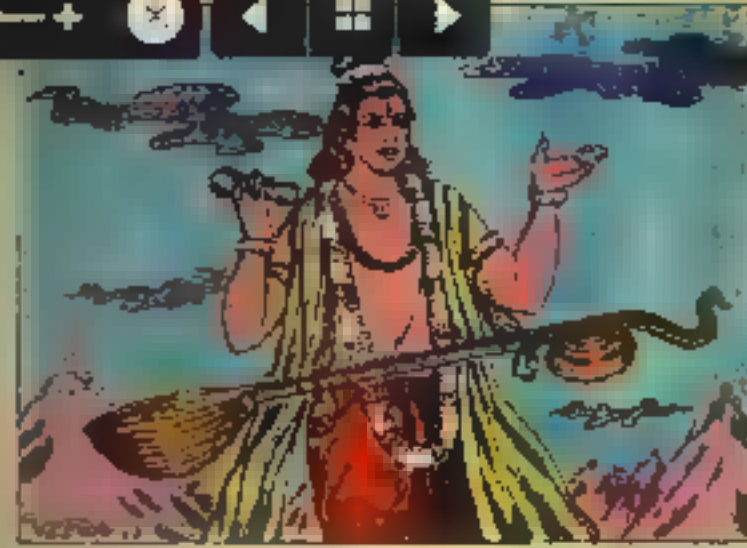
काही दिवसानंतर त्या म्हातान्या राजाचा देहास्त झाला. ब्रह्मवत्कुमार राजा बनला.

राज्याभिषेकानंतर हावडतोच त्याने दरबार मरबला. सांगितले तुम्हा लोकां-पैकी कोणासही माहीत नाही की, राजा झालो आहे, परंतु ते सनजलेच बसावे की मी जेव्हा पुढराज होतो तेव्हा नगराबाहेरील स्थित साहसची नियमित पुजा करीत होतो. मी नवस मुढा केला होता की जर साली तर मी एक हजार प्राण्यांचा बळी तुला देईन. भाषा नवस पूर्ण झाला, भासा मला भाष्या वचना प्रमाणे वागणे लागे आहे. हे एकलाच दरबारातील सर्वजण अत्यंत

आतंदीत झाले. त्यावर मंत्र्याने राजाला विचारले—“महाराज सांगा! बडाच्या बळी चढवण्याकरीता कोणते प्राणी पाहिजेत म्हणजे आम्ही त्याचा खर्च बंदोबस्त टाकतो.

“मी जनावरांचे बळी देण्याचा केसा नव्हता तर जनावरांना देवतांचे बळी चढविणाऱ्या कस केसा होता. त्यामुळे आपल्या लोकांमधील बळी एक हजार माणसे घेऊन या. की मी फेडू शकेन. त्याच बरोबर देवात बळी दवडी पिटवा की, जाणपासून जे जनावरांचा चढवतील त्यांना बडाच्या साहसा चढवला जाईल.

दरबारातील राजाची घोषणा ऐकल्यावर सर्वजण बक झाले. तरी मुढा लोक बळी देण्याच्या बाबतीत विश्वास ठेवणारे होते म्हणून राहले. सर्व रात्रात दवडी पिटवीली दिवसापासून काही राज्यात केल्याप्रमाणे जनावरांचा बळी चढवणे एकदम बंद झाले.

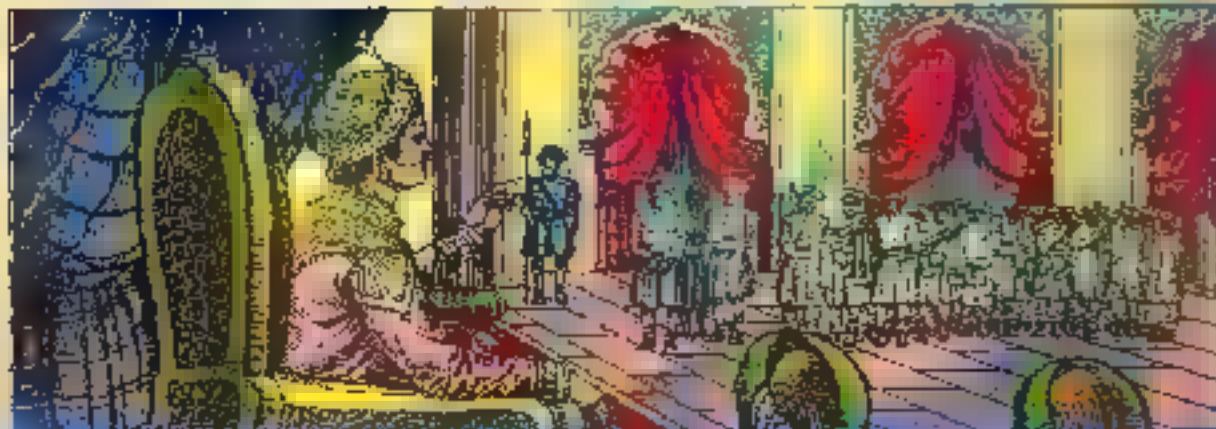

मातल्या नका :

गंगा - १

नारदमुनि एका भुलोकालून देव-लोकात प्रवेश करतानात निघाले. त्या योगिनेच्या राती मूत्र बांधल्याचा प्रकाशत हिमामय पर्वताच्या रचने सोप्यातून पीना बाळगित नारद बांधवाने जोर घेतोना.

एका वाटात त्यांना अद्भुत नदर बसलेले अनेक स्त्री-पुरुष दिसले. हे कोण असु अश्वतीत असा विचार करीत नारद मुनी त्यांच्या खंड येऊन पोहोचले.

“तुम्ही कोण बाह्या ? असे विचारत जेव्हा नारद आपली त्यापणा घाले, तेव्हा त्यांना आपली एक गोष्ट कळून आली. तेव्हा घालेल्या व्यक्तिच्या मागे प्रत्येक वन विकसित होता. कोणाला डोळे नव्हते तर कोणाला कान, कोणाला हात तर कोणाला पाय.

ते लोक नारदांना उत्तर देण्यास संकोच करू लागले. परंतु खोड्या देवाने त्या लोकांनी सांगितले की ते लोक राग व स्वर यांचे प्राण बनलेले गंधर्व आहेत. जेव्हा गायक व गायिका रागाचा आवाज करतात. तेव्हा त्यांचा रुपारिणाम आसण्या सारखाच होतो. त्यामुळे एक एक अंगाने अपन होऊ लागतात..

शंकराचे गाणे ऐकतबसत येण्याची इच्छा आनंदाने मिळूली दिनी. तरीही नारदाला शंकराने गाणे ऐकावयास वेळ न साध्याकरीता दोघेही परिपूर्ण होता असावेत असे वाटले म्हणून तो विष्णूकडे आला. त्याने विष्णूला सर्व उभाचार सांगितला. तेव्हा त्यानेही येण्याची मानवाने तयारी केली.

हे उत्तर ऐकून नारदाला अत्यंत दुःख झाले. त्याने कुतूहलाने प्रेरित होऊन त्या लोकांना आणखीन काही प्रश्न विचारले. तेव्हा त्या लोकांनी उत्तर दिले परंतु जिवाचे गाणे ऐकण्याने आख्या पूर्ववत होई. तेव्हा नारदाने सतृक्षणी केनास पर्वतावर जाऊन शंकराचे दर्शन घेत जारा कुतूहल सांगितला.

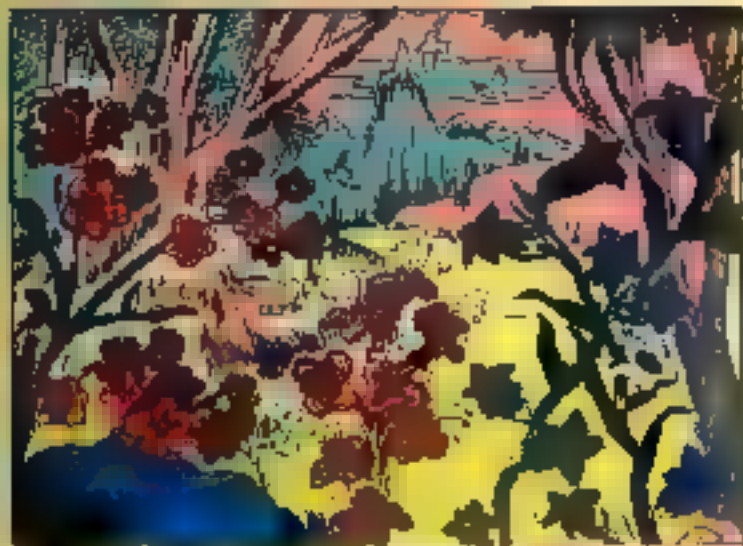
त्यानंतर बह्म विष्णू आणि गणधर्मे शंकराच्या समक्ष वेळन पोहोचले. शंकराने बराच वेळेपर्यंत नील धारण केले. ध्यान धारणा केली नंतर शंकर आवाजात आवाज करव्यास सुरवात केली.

शंकराने साध्याचीतवारी साधविनी. परंतु एक अट घातली की, आपले गाणे ऐकण्यास कमीत कमी एक तरी परीपूर्ण होणा अमानवास पाहीजे. आणि परिपूर्ण होणा दोनच आहेत एक बह्म आणि विष्णू. तेव्हा नारदाने बह्माकडे जाऊन त्याला किरती केली की त्याने शंकराचे गीतगात शंकण्यास दावे.

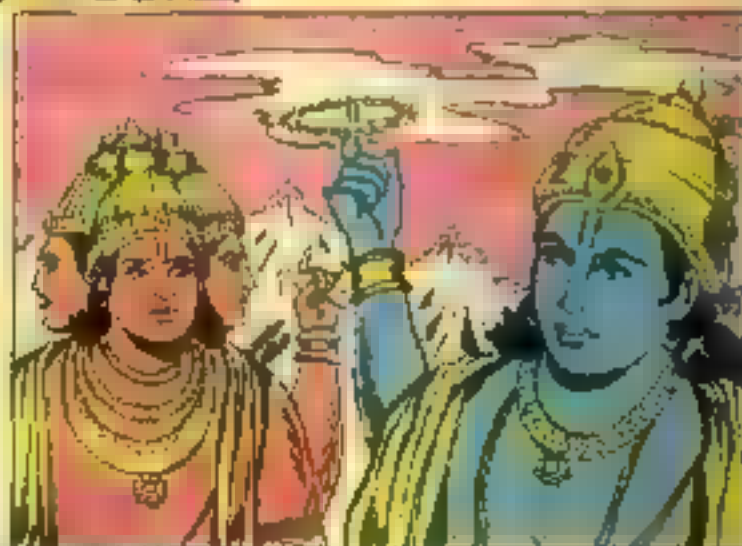
ते त्याने अद्भुत संघीत ऐकून सर्व लोक तन्मय होऊन गेले. आणि कुचमलेने सर्वांनी शंकराचा साष्टांग नमस्कार केला.

शंकरान्या मद्भुत संगीत सहरोनी
 तारा वासमन्त मत्सेत जीर्णयमान
 विश्व [redacted] [redacted] कुमानी
 [redacted] धासी. संक्षयार [redacted] वाहू
 जानसा. लेखीन [redacted] पृष्ठीन
 स्वर्गप्रवाजे जीर्ण मत्सी.

इसका सुधारण एक विधि से यहाँ
 यहाँ, पाँचवाँ मुद्रा
 तब ही होऊँ ऐक्यात्वा विष्णु
 गिरावा एक भाग पाँचम ही
 पाँचक भागवा, ती विधि
 केवल सत्तालाय समझना.

तत्कथं प्रह्वाने बहुनाम्ना
जलधारा वापत्या कर्मभूत मनु
षेतल्या. त्वाज जलधारा म्हुनने म्ना
नदीचा उदम आहे. विष्णूच्या
मरिचामून वहाण्यामुळे ह्या म्ना-
नदीचा अत्यंत पवित्र मानने जाते.

ज्ञानोदय

चिअपुरीना राजा कितितेवच्छ मनार्त एकध चित्ता भावून राहीली की, वीरभा दिवसात
 मृत्यु येणार. ही गोष्ट जाणून राजाच्या संस्थाने धर्मसेनने राजाला बिनबिसे
 की, वनात तपधर्या करवून्या ज्ञानार्थ **क**चिना खोलावत घ्यावे.

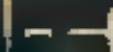
किंतिरोन्ने ~~.....~~ श्रुतिना वरबारात बोलावून घेतले. न आपली काळजी सांगून विचारले—“प्रतिवर्ष, तुम्ही मला असा काही उपाय सांगू नकास का ? की, त्याने माझे बरण टक्कू सकेव !” ज्ञानाबंद स्वित्त बोलून म्हणाले—“राजन्, आपण तर तळणाबल्ले मध्ये माहास, मग आताच असा भ्रमास पडून ~~.....~~ मृत्युना ~~.....~~ परंतु काही वर्षांनी आपण म्हाखारे म्हण. तेम्हां आरणी दृष्टी भंव पडेल. श्रवणकालि कमी होईल. कंबरेत बांकास. ~~.....~~ सर्व ~~.....~~ प्रकृतिचा ~~.....~~ आहे नियम ~~.....~~ स्थितीत मात्स्यावर आपल्या मधील ह्या हाबरेप्याचा भाव पण केम्हांच कप्त होऊन गेलेला असेल. तेम्हां केम्हां न केम्हां तरी नक्कीच येणाऱ्या ~~.....~~ मृत्युची ~~.....~~ येऊन विनाकारण आताच ~~.....~~ करध्याने कारण काय ।”

किडिसेनेने करीत म्हणते—“महात्मन्, ज्ञान माझ्या मनीस
..... निर्माण केला. मला ही चिन्ता किड्यासारखी पोखरत होती. त्यामुळे मला आता
मुक्तीचा

Restore

177

शिक्षण अधिकारी

चंद्रबुड राजाच्या दरबारात गौरांग व गंधीर नावाचे दोन कवी होते. गौरांग जनेक उत्तम काव्ये रचून महाकवीच्या रूपाने प्रसिद्ध होता. यवाने लहान तरी गंधीर कवी दृष्टीने मोठा होता. व आपल्या काव्य रचनेच्या श्रेष्ठतेच्या कारणांमुळे तो हळूहळू लोकांची प्रशंसा प्राप्त करू लागला होता.

साहित्यप्रेमी चंद्रबुड राजाच्या भेटी करीता राजधानीत अनेक उत्तम कवी-पंडीत विद्वान येत असत. राजाने विचार केला की अशा तऱ्हेने भेटीस येणाऱ्या कवी विद्वान पंडीतांमध्ये सर्वोत्तम कोण आहे याची निवड करण्याकरीता दरबारात एका अत्युत्तम विद्वानाची जरूर आहे.

राजाने ही गोष्ट मंत्री मिहिर-वर्मा याला सांगितली. त्यावर मंत्र्याने आवश्यकतेचे उपाय करत म्हटले-

“महाराज, गौरांग सारखा उत्कृष्ट कवी जसजसा जसतांना आपल्याला दुसऱ्या कवीचा सोप करणाऱ्या वर आहे ! आपण शिक्षण अधिकार्याच्या पदावर नियुक्त करावे. तो आपल्याला योग्य वेळी योग्य तो सल्ला देऊ शकेल.

मंत्र्याचे बोलणे ऐकून राजा काहीसण राहला. एका वाट-वड्याने लक्षाट देखातून मूकण एक कवी भेटीच्या इच्छेने राजधानीत आला व राजाने दर्शन घेत म्हणाला-“प्रभु ! मी माझे पहिले काव्य आपल्याला भेट देण्याच्या इच्छेने इतका दूरवरून आलो आहे।”

चंद्रबुड राजाने भूषणच्या हातून तो काव्यग्रंथ घेतला व राजभटाना त्याचा आदर सत्कार त्याची

उत्तरण्याची व्यवस्था करण्याची आज्ञा केली. त्यानंतर राजाने गौरांगला बोलावले व त्याच्या हातात भूषणने लिहिलेले काव्य देत म्हटले-“कविवर, आपण हे काव्य वाचून ह्या संघाचे आपले विचार सांगायचेत.

दुसऱ्या दिवशी गौरांगने राजाने दर्शन घेत सांगितले-“महाराज, मी सर्व काव्य वाचले कवीचा हा पहिलाच काव्य आहे. तरी मुळा नूप सोबून मुळा एक मुळा चुक ह्यात नाही.”

गौरांग गेल्यानंतर राजाने कवी गंधीरला बोलावणे पाठवले व हातात भूषणचे काव्य देत विचारले-“कविवर काव्य वाचून आपले विचार काय सांगा ?”

दोन दिवसानंतर गंधीर राजाला दर्शन देत म्हणाला-“महाराज, हे काव्य करणारा कवी कोणी नवीन दिसत नाही. तरीही ह्याने केलेली काव्ये त्यातील मुख्य मुद्दे अत्यंत प्रशंसनीय मानले पाहिजेत !”

गंधीर कवी गेल्यानंतर राजाने मंत्र्याला म्हटले-“शिक्षण अधिकार्याच्या पदावर उर्वीत देण्याकरीता मी गंधीरला नियुक्त करीत आहे तरी तुम्ही त्याची पूर्ण तयारी करा !”

मंत्री मिहिर वर्मा आश्चर्यात पडला व म्हणाला-“महाराज, असे हे महत्वाचे आपण लहानग्या अगळेच्या गंधीर कवीला उपयुक्त समजता ? ही गोष्ट जर गौरांग कवीला समजली तर त्याला अनावर

Restore

177

दुःख नाही का होणार? तरीही तुम्ही असा निर्णय घेतला माहात म्हणजे ह्या पाठीमागे नक्की काहीतरी साध उद्देश असावा!"

राजा चंद्रचुड अणभर पांघून म्हणाला— "कवी भुवणचे वाचून गौराव गंभीरने जे आपापले विचार आपल्यासमोर पांघले ते तर तुम्ही ऐकलेच आहात!"

ह्यावर मंथ्याने विवकूटीमुक्क मान हलविली.

ह्यानंतर राजा म्हणाला— "ह्या दोन कवींनी कवि भुवणच्या काव्यासंगची आपापले विचार व्यक्त ते ऐकल्यावर मला वाटू लागले की, ह्या पदावर नियुक्त करण्यास गंभीर कवीच योग्य होऊ शकतो. राजबरोबारात आपल्या कलांचे प्रदर्शन करण्याकरीता येणाऱ्या कविचे उचित रूपात स्वागत करून त्यांना बरीच वेळून पाठविण्या करीता शिक्षण अधिकार्यांत पाठविल्या बरोबर अनिविचीची सुद्धा आहे. फक्त त्यांचे दोष काढून दाखविण्यास नाही हो पां!"

मंथ्याने होकारार्थी मान हलविली.

ह्यानंतर फिकून राजा चंद्रचुड म्हणाला—

"जर का हे शिक्षण अधिकार्याचे आपल्या गौराव कवीला दिले तर माहीत आहे होईल? राजाचव्याच्या येणारच्या कवीचे दोष दाखविण्याचा राहोण. परंतु गंभीर कवी त्यांच्या पाठविल्या व गुणाविची सखोल विचार परीक्षण करेल. त्यामुळे ह्या पदाकरीता योग्यतास योग्यता कवीची असेल तर गंभीर कवीच सर्वदुष्टीने योग्य आहे.

राजाचा विचार ऐकून मंथ्याने विचार केला की, राजाच्या सांगण्यात काही आहे तोच निर्णय उचित आहे.

ह्यानंतर त्या गंभीर कवीची नेमणूक केली. रया पदावर काम करीत असताना गंभीर कवीने कवी पंडीत ह्यांना राजाच्या ककन दिला व तो सुद्धा एक विवेकविल । अत्यंत उदार-व्यक्ति म्हणून बरोबारात प्रसिद्ध पावला.

आत्मस्तुति

हेमपुर गावात नागेंद्र वरलक्ष्मी नावाचे एक जोडपे होते. गावातील धोमंत मोकांच्यात त्यांची होत असे. त्यांना गोविंद नावाचा एक मुलगा होता. तो खूप हुशार होता. गुणवान सुद्धा. परंतु तो बराचच कोणतीही कामे न मित्रांच्या बरोबर उनाडवया करण्यास भटकण्यात आपला वेळ घालवित असे. त्याला आईवडिल खूप रागावत तो त्यांची फिकीर कमी करीत असे. एकदा गोविंदचा मामा हेमपुरला आला. आपल्या भाव्याची गोष्ट ऐकून त्याला खूप वाईट वाटले. बरोबर ह्यास कारण आपली बहीण व तिचा नवरात्र आहे म्हणून त्यांच्याशी तो वाद-विवाद घालू लागला.

"आम्ही तरी काय करणार?" तो वेढासांगितले ऐकतच तरी नाही!" नागेंद्र व वरलक्ष्मी एका मुरात म्हणाले.

गोविंदच्या मामाने त्याला बोलावून म्हटले— "ऐक, माळ तुझे आई-वडेल तुम्ही तालस्ती करतात! पाठीमागे सर्व विष तुम्ही टिगल करतात जो नालायक बसतो त्याचा कोणी मान ठेवत नाही!"

"मामा, माझे मित्र तसे नाहीत! गोविंदने स्वाभिमानाने म्हटले.

"तुला जर तुझ्या मित्रांच्या स्वभावाची खरी पारख करावयाची असेल तर एक काम कर तू तुझ्याच मोठेपणाच्या गोष्टी त्यांच्यापुढे तिखट मीठ लावून सांग. मग पहा त्यांची प्रतिक्रिया काय होते ते!" मामानी समजावले.

गोविंदने तसे मुरवात केली. परंतु मित्रांना वाटले की ह्या गंमत म्हणून तसे बोलून आपली स्तुती करीत असेल. म्हणून ते सर्व हुलंस करू लागले परंतु त्यांना जेव्हा समजले की, गोविंद बरोबर

आपली आरमस्तुती गातो आहे. तेव्हा मित्रांनी चिडून म्हटले—“अरे बाबा, तुला लहानपणापासून पहातो तू काय होतास ते असे असतांना तू आमच्या समोर फुशारक्या कयाळा मारतोस !”

तरी सुद्धा गोविंद नाईलाजाने म्हणाला—“तुम्हांला कोणाला माहीत नाही. माझ्या कुटूंबातील माणसे माझ्याशी कसे वागतात. माझ्या बोलण्याचा कसा आदर करतात. पाहीजे तर तुम्ही माझ्या आईवडीलांना व माझ्या मामांना विचारा.

गोविंदच्या फुशारक्या ऐकण्या वाचतील मित्र कंटाळले. त्यामुळे हळू हळू त्याच्या मित्रांनी भेटणे बोलणे चालणे बंद केले.

एक महिन्या नंतर गोष्ट येवढी विकोपाला गेली की, गोविंदला आपला म्हणून म्हणण्यास एकही मित्र राहला नाही. सर्व त्याच्यापासून दूर राहू लागले.

त्यानंतर गोविंद आपल्या मामाला भेटून म्हणाला—“मामा, तुम्ही म्हणालात ते खरे आहे! माझे मित्र द्वेष करणारे आहेत. मी मारलेल्या फुशारक्या त्यांना सहन झाल्या नाहीत. आजपर्यंत त्यांच्या सहवासात राहून मी मामा वेळ खर्च फुकट मालवला आता सांग मी काय करावयास पाहिजे ?”

“तू तुझ्या आईवडीलांनी सांगितलेले ऐकून त्यांच्या सांगण्याप्रमाणे वाग व त्यांना आनंदी ठेव.” मामाने उपाय सांगितला.

“ते ही माझ्या मित्रासारखे नसतील कयाचकन ? ह्याची काय खात्री !” गोविंदने आपली शंका प्रकट करीत विचारले.

“ऐक मुला, तू तुझी छोटी स्तुती केलीस तरी ते ऐकून घेतील परंतु तुझा द्वेष करणार नाहीत” मामा म्हणाला.

त्यानंतर गोविंदच्या मामाने आपल्या बहिर्णीला व मेहुण्याला समजावत सांगितले जरी कां गोविंदने आपल्या बदाया मारल्या तरी त्या तुम्ही चुपचाप ऐकून शांत रहा व त्यांच्या हो ला हो करा.

गोविंदच्या आईवडीलांनी विचार केला की येवढ्या अस्लक कारणाने जर आपला

मृत्तंगा सुधारका तर त्याहून आपल्याला जास्त काय पाहिजे !”

त्या दिवसापासून गोविंद आपल्या आई वडीलांसमोर आपल्या फुशारक्या बदाया मारू लागला. ते मोठ्या सहनशिलतेने व आनंदाने त्याच्या गप्पा ऐकू लागले. त्यामुळे गोविंदच्या मनांत आपल्या आई वडिलांविषयी आदर व प्रेम-भाव वाढू लागला.

तेव्हा पासून तो आपल्या आईवडिलांचे म्हणणे ऐकू लागला व घरातील तसेच शेतीभातीच्या कामात मदत करू लागला.

आपल्या भाच्याच्या वागण्यातील हा बदल पाहून त्याच्या मामाला खूप आनंद झाला. त्यानंतर तो जेव्हा गांवी निघाला तेव्हा त्याने म्हटले—“मुला तू तुझ्या बरोबरीच्या लोकांपुढेच सारकं गुण गात राहलास तर ते काही दिवसाने चिडीचिडे होतील तेव्हा तुझा जो रिकामा वेळ असेल तेव्हा मोठी मोठी काव्ये व ग्रंथ यांचे वाचन करीत जा. त्यात तुला बऱ्या गोष्टी समजतील की, पंजी राजाची कशी स्तुती करतो. कशी प्रवांसा करतो. त्याप्रसंगेची वाक्ये तू पाठ करून ठेव.”

गोविंदने आपल्या मामाच्या सांगण्यानुसार कथा-कहाण्या काव्यरचना वाचण्यास सुरवात केली. मुळांत आज्ञेला बदल पाहून नागेंद्र व बरलसमी दोघांना अत्यंत

मात्रा. परंतु तो स्वतःच्या स्तुती बरोबर आईवडीलांची निरर्थक स्तुती करून त्यांना ऐकवून त्यांचे काम किटक लागला. त्याला कंटाळून ते गोविंदला सुचवू लागले—“बाळा, थोडा वेळ इकडे तिकडे फिरून ये. म्हणजे शरीर स्वास्थ्य पांगले राहिल.

गावातील सर्वांना समजले होते की, त्यांच्या सवयी कथा आहेत. म्हणून त्यांच्या समोर यायला सर्वजण टाळत असत. एक दिवस गोविंदची आई नवऱ्याला म्हणाली—“बहो, गोविंदच्या खोट्या-नाट्या स्तुतीने तर मी कंटाळून गेले.

“जर ह्याचे लग्न लावून दिले तर ही कटकट त्याच्या बायकोच्या

होती. परंतु नास्तिक होती. ती देवाची पुजा अर्चा जप-जाप्य उपवास इत्यादीची भुषा करे. तरीही गोविंदला कोणीच मुलगी आवयास तयार नसल्यामुळे त्याने ह्या मुलीचे स्थळ पसंत केले.

ज्ञानंतर नावाच्या त्या मुलीबरोबर गोविंदचे लग्न वाटाघाटीत पार पडले. आता गोविंद आपल्या बायको समोर स्वतःचे गुणगण लागला. आणि गोविंदच्या आईवडीलांची त्यांच्यापासून सुटका झाली. त्यामुळे सासूसासऱ्याविषयी तिच्या मनात सहानुभूती वाढली.

राधाला सासरी सर्वप्रकारचे मुक्त संघर्ष होते. परंतु तिच्या आत्म-प्रौढीला ती कटाक्षून गेली. त्यामुळे तिने रूप विचार केला. देवपुजा करण्यास सुरवात केली. त्यामुळे गोविंदला आता तिच्या समोर कुशारव्या मारण्यास मिळत नसत. राधाला त्यापासून सुटका प्राप्त झाली परंतु तिच्या मनात देवाविषयी शक्ति वाढू लागली. ती आता पूर्ण आस्तिक झाली. त्यामुळे तिच्या सासू सासऱ्याला अत्यंत आनंद झाला. त्यांनी ती गोष्ट राधाच्या बडिलांना कळविली. गोविंदला सासरा आपल्या मुलीला भेटावयास तिच्या घरी आला. राधामे बडिलांना सर्व समाचार ऐकवला. एका

नास्तिकना आस्तिक जनवण्याच्या गोविंदची आत्मस्तुती ऐकून त्याला त्याचे रूप कौतुक वाटले परंतु राधाला नवऱ्याबद्दल अजिबात आदर वाटत नव्हता परंतु भीती वाटत होती.

गोविंदच्या मासऱ्याने गोविंदला भेट-कायला घेऊन उद्देशाने घराबाहेर काढले व म्हटले- "गोविंद, तुझ्या मामांनी तुला नालायक दुष्ट मित्रांपासून तू दूर रहावेस सांगितले परंतु ती तुझ्या इतकी अंगवळणी पडली की, त्याने तुझ्या घरचीच माणसे कंटाळू लागली व तुझ्या बरोबर भावला वेळ घालविण्यासही थांबू लागली. त्यामुळे तुला तुझी ही घानविली पाहीजे. "मला आता ही सवय मोडवण्या करीता काही चांगला उपाय सांगा ना!" गोविंद म्हणाला.

मासरा थोडा वेळ विचार करीत राहला नंतर म्हणाला- "मग मी सांगितल्या प्रमाणे कर. आज पासून तू भायली स्तुती करण्याचे सोडून समोर येईल त्याचे

कौतुक करू लाग. मग पहा कसा त्याचा प्रभाव पडतो ते" असे सांगून सासरा आपल्या घरी निघून गेला.

गोविंदने तेव्हा पासून सांगितलेल्याचे पालन करण्यास सुरवात केली. परीणाम स्वरूप त्याच्या मित्रलोकांची संख्या वाढू लागली. कुटूंबातील माणसे त्याचे बोलणे उत्तुकतेने ऐकू लागले. परंतु गोविंदच्या ममांस ह्या नविन सवयीची चिन्त निर्माण होऊ लागली. कारण आजपर्यंत तो स्वतःचीच करण्याच्या आधीन झाला होता. त्यामुळे दुसऱ्यांचे कौतुक स्तुती करण्याचा त्याला श्रास वाटू लागला. त्यामुळे त्याने थोटी प्रशंसा करणे सोडून दिले. व नुसते बसून वेळ जाईना म्हणून तो चरकामात हातभार लावू लागला.

आपल्या सवयीनुसार नवकरच गोविंद एक कुशल व्यक्ति बनला घरात व घराबाहेर तो लोकांप्रती प्रेम व सद्भावनेने वागू लागला आणि एक उत्तम गृहस्थ म्हणून प्रसिद्ध झाला.

उत्तम गृहिणी

एका गावात एक शेतकरी रहात होता.

त्याच्या बायकोला प्रतिबद्ध अपार भक्ति होती. त्याने कोणतेही काम केले तरी तिला ते आवडत असे. त्याच्याजवळ जमिनी, शेती दोन गावी पण होत्या. त्यामुळे त्यांना सायना-व्यायला व पुष्पुपाची कमतरता नव्हती. त्यांचे विषय ऐव-आरामात जात होते. शेतकऱ्याच्या बायकोने दुध-दही विकून शंभर रुपये जमविले.

शेतकऱ्याच्या बायकोने एक दिवस पत्नीला सांगितले की-एका गायीच्या दुध-दुमत्यावर आपले मागते. दुसऱ्या गावीचा सांभाळ करणे चांगले आहे. तुम्ही एका गाईला घेऊन जाऊन बाजारात विकून टाका. आपल्याकडे जे शंभर रुपये आहेत ते सणासुदीला आपल्याला उपयोगास येतील.

शेतकऱ्याने आपल्या बायकोचे म्हणणे ऐकले व तो एक गाय घेऊन बाजारात

आला. परंतु अल्प प्रयत्न करून मुद्दा गाईला मागणी केली नाही. त्यावर शेतकऱ्याने विचार केला. "गाय विकली गेली नाही तर काय विवडले?" आपली गाय आपल्यापाशी राहील. असा विचार करून गाईला हाकीत घराच्यादिकडे निघाला.

रस्त्यात एका घोडेवाल्याची त्याची भेट झाली. शेतकऱ्याने घोडेवाल्याला आपली गाय दिली नवती त्याने थोडा घेतला. व आपल्या घरी निघाला. थोड्या अंतरावर त्याला एक बकरीवाला भेटला. त्याने आपला थोडा त्याला देऊन त्याची बकरी घेतली व तो पुन्हा चालू लागला.

थोड्या दूर चालत गेल्यावर एक माणूस एक नवक घेऊन चाललेला दिसला. शेतकऱ्याने बोलून त्याचे नवक घेतले व आपली बकरी त्याला देऊन टाकली. थोड्या दूर गेल्यावर एक कोबडी

घेतलेला माणूस दिसला. शेतकऱ्याने कोबडी घेऊन नवक त्याला देऊन टाकले.

घरी पोहोचण्यास बघून पुष्कळ अंतर चालून जायत्याचे होते. त्याला मध्यरस्त्यातच सटकून बूक लागली. त्यामुळे वाटेतील घरात जाऊन तेथील माणसाजवळ ती कोबडी त्याने देऊन टाकली. त्याच्या घरी त्याने कोबडीच्या बदल्यात भरपूर पोटभरून जेवण केले. वाटेत शेतकऱ्याला त्याचा शेजारी दुष्टीस पडला. त्याने शेतकऱ्याला विचारले- "मला समजले तुम्ही बाजारात गेला होतात. काय सोदा चांगला झाला वाटते?"

शेतकऱ्याने शेजाऱ्याचे ऐकून घेऊन सर्व दुष्टांत सांगितला व विचारले- "सांग बाबा, मी जे काही केले ते बरोबरच केले ना?"

"तू भयंकर बूक केलीस! तुझ्या ह्या कर्तृत्वावर तुझी बायको भयंकर मंतापेल आणि पाकडील व तुझ्याशी अल्प भांडेल. माझे म्हणणे ऐक." शेजाऱ्याने सांगितले.

"तुला माझ्या बायकोचा स्वभाव माहीत नाही. ती मांडकुदळ नाही." शेतकरी म्हणाला. "जरी कां तुझी बायको भीळी भावही असली तरी तू आज जे काय केलेस त्यावर ती नक्कीच नाराज होईल व तुझ्याशी भांडण काढेल.

ही कोष्ट घेऊन शेजाऱ्याने आपापल्यात पैज लावली. "माझ्या जवळ शंभर रुपये आहेत.

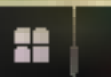
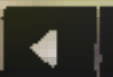
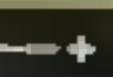
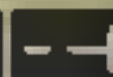

ह्या पैजेकरीता माझे शंभर रुपये लावतो. माझी बायको माझे हे करणे पाहून माझ्यावर रागावणार विचार नाही. पण तू कितली पैसे पैज लावतोस?" शेतकऱ्याने विचारले.

"मी पण शंभर रुपये पैज लावतो. शेजाऱ्याने सांगितले.

"तर मग तू एक काम कर तू माझ्या घरी चल. घराबाहेर बांधून आमचे सर्व बोलणे ऐक. असे म्हणत शेजाऱ्याला आपल्या घरापर्यंत घेऊन आला. त्याला ओसरीपाशी बांधून तो घरात निघून गेला.

"काय हो, तुम्ही आलात? गाय विकली गेली? केवढ्याला विकलीत?" शेतकऱ्याच्या बायकोने विचारले.

आपल्या गाईला कोणीही विकत घ्यायला तयार नाही. त्यामुळे रस्त्यात एका घोडेवाल्याला देऊन गाईच्या बदलीची घोडा घेतला." शेतकरी म्हणाला.

"तुम्ही चांगले केले. आता आपण गाडी घेतली तर आरामात कुठेही जाऊ येऊ शकतो." बायको म्हणाली.

मी घोड्याला घरी आणले नाही. रस्त्यात एका माणसान्या हाती देऊन त्याच्या बदल्यात एक बकरी घेतली." शेतकऱ्याने समजावत म्हटले.

"मग तर कारच छान केलेत. घोड्याला सांभाळायला पुष्कळच खर्च पडला असता. पण बकरी कुठे आहे?" शेतकऱ्याच्या बायकोने विचारले.

घोडी चाब ना! माझे बोलणे पुरते ऐकून घे. मी बकरी देऊन घेतले." शेतकरी म्हणाला.

"अरे वा." बायको कुब होत म्हणाली.

"मी नवक देऊन एक कोंबडा घेतला!" शेतकरी म्हणाला.

"हात तिच्या मी पण तेच सांगणार होते. बदकापेक्षा कोंबडा घेऊन असतात तर छान झाले असते. कोणत्याही परिस्थितीत कोंबडा घेऊन चांगले असते कारण सकाळी होताच तो ओरडून आपल्याला उठवू शकतो." बायको अत्यामंदाने म्हणाली.

"अस पण पुढचे एक, घेता येता घाटत मला खूप जोराची भुक लागली. त्यामुळे मी एका घरात कोंबडा देऊन त्याच्या घरी पोटभर जेवून परत आलो." शेतकरी म्हणाला.

"छान केलेत! मला कोंबडा नसलेलाच सर्वात उत्तम शेतकऱ्याची बायको म्हणाली.

शेतकरी घराबाहेर आला व आपल्या बरोबर वेज लावणाऱ्या शेजाऱ्याला म्हणाला-"काय मित्रा, आमचे बोलणे ऐकलेस ना?" ऐकले हं छान ऐकले हं माझ्या घरी देऊन वेजेचे खंभर रुपये घेऊन जा. ती शेजारी म्हणाला.

शेतकऱ्याला बायकोमुळे त्याला गायीच्या किमतीच्या रुपट मिळाले.

अनरण्य आपल्या मुलीच्या लग्न विवचतेत मंथ्यानी एक सक्ता दिला-"महाराज, पद्मावती सारख्या सुंदर तरुण स्त्रीत एका महामुनीला पती म्हणून निवडारणे उचीत होईल. या महामुनीचा जन्म उच्च कुळात झाला आहे. जशा वंशाशी आपल्या वंशाचा संबंध जोडला जाई भाग्यावेन आहे. आपण पास पद्मावतीला दाखवावे. जर पद्मावतीने यांच्याशी विवाहास संमती दिली तर दोघांचा विवाह करून द्यावा. नाहीतर हे मुनी तसे निघून जातील."

अनरण्य समोर उभा राहलेला प्रश्न अशा तऱ्हेने सुटला. पिप्पलाद मुनीला

पाहून पद्मावतीने त्यांच्याशी दिवाहास होकार दिला. दोघांचा विवाह झाला आणि अनरण्यला फार मोठा कीर्तिकाभ झाला.

विवाह होताच पिप्पलाद पद्मावतीला बरोबर आणून घेले. पद्मावतीवर नापाचे अपार प्रेम होते. म्हणून संताशाचा वीट आला आणि त्याने आपल्या मोठ्या मुलांना राज्याभिषेक करून देऊन आणि आपल्या पांचही राण्यांना बरोबर घेऊन आपल्या मुलीकडे वानप्रस्थाश्रमासाठी म्हणून देऊन राहू लागला.

एकदा पद्मावती नदीवर अंगोळीला गेली. त्यावेळी धर्म स्वतः एका सुंदर तरुण युवकाचे रूप घेऊन तिच्याजवळ

मेळा आणि म्हणाला—“हे सुवरी! मी तुझ्या लावण्यायुक्त सारण्यास योग्य पुरुष आहे. माझ्याशी विवाह करू. त्या धोरण्या बरोबर संसार करू. आपले आयुष्य फुलत घालवते आहेस? माझ्या बरोबर संसार केलास तर राणी सारखी राहशील.”

पद्मावतीने साप दिला—“माझ्या पति निवडकाला होवो!”

धर्म दक्षकून म्हणाला—“ताई, मी कोणी राजा किंवा राजकुमार नसून स्वतः धर्म आहे. तुझ्या पातिव्रत्याची परिक्षा घेण्यासाठी वालो होवो. तू मला क्षमा कर आणि आपला साप परत घे.

पद्मावतीला घाईचा आणि शमात साप दिल्याबद्दल वाटला म्हणाली—“साप घेणे वाता मला नाही. पण तुम्हा एक बाईल.” एवढेच करता येणे मला शक्य आहे. धर्म तेन्हापासून लंगडा झाला.

पद्मावतीच्या पातिव्रत्याची सांगून बसिष्ठ मुनि म्हणाले—“तुम्ही देखील अनन्या सारखे आपल्या मुलीचा विवाह शंकराशी करावा. तुमची नकीति होईल.”

मेनका व हिमवान दोघांनी पद्मावतीची ऐकून मेनका अधिक नातेवाईकांच्या सल्ल्याने शंकर पार्वतीच्या विवाहास संमति आणि बसिष्ठ बरंधती पार्वतीच्या हातात पार्वतीचा हात घेऊन आनंदाने देत म्हणाले—“माता तुम्हीच या शंकरपार्वतीच्या विवाहाचा मुहूर्त निश्चित करावा.”

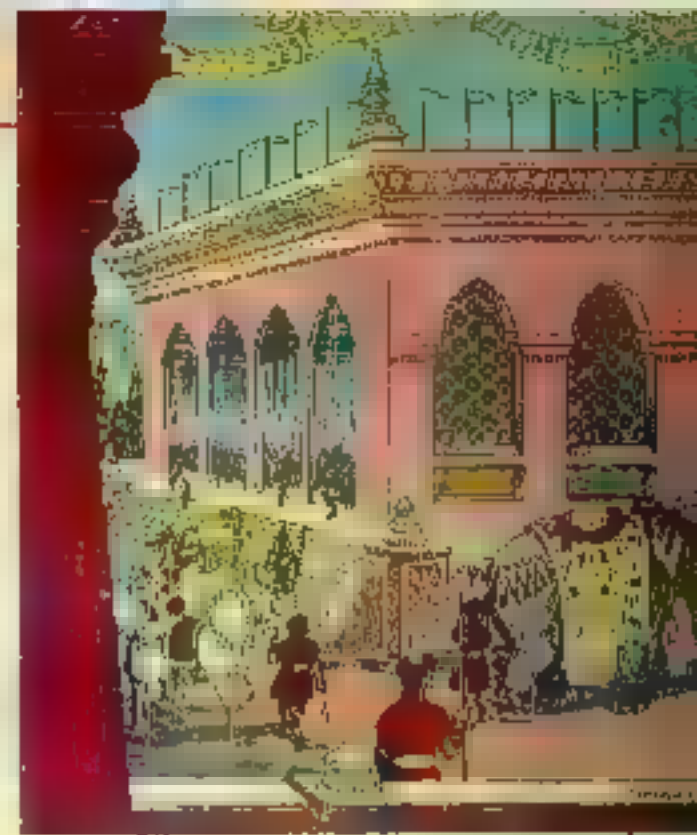
बरंधतीने पार्वतीला ती लोकमाता होईल आणि याचीर्वादि दिला. माघ शुक्ल एकादशीला आर्द्रा तलाव व वृषिक राक्षो-वर लग्नाचा मुहूर्त ठरला.

सप्तऋषींनी विवाह ठरल्याची बंगल-वार्ता वाळून शंकराला सांगितली. आणि ब्रह्मदेव, विष्णू आणि इंद्रादिक देव यांना लग्नाच्या तयारीस लागण्यास सांगिते

सल्ला देऊन सप्तर्षी निघून गेले. पार्वतीच्या विवाहाची यथायोग्य सर्व तयारी झाली. हिमवानाने आपल्या प्रधानांना सांगून सर्व सामुग्री मागविली. लग्नाच्या पत्रिका सर्व नातेवाईकांकडे आणि मित्रमंडळींकडे पाठविण्यात आल्या. सुदारिणीची पार्वतीला स्नान घालून नविन वस्त्रे गरिधान करावयास दिली. लग्नास योग्य असे सर्व अलंकार घालून पार्वती गौरीहारास बसली.

पार्वतीच्या विवाहाची हिमवानाने कुंकुम पत्रिका पाठविली होती. ती वाचून त्याची मित्रमंडळी व नातेवाईक सकुटुंब गणपरिवार लग्नाला निघाली. ते बरोबर सोन्याची फुले, मोती माणिक्य पाथू आदि पणि अहेर म्हणून आणला घेऊन आले. निरनिराळ्या पर्व-तांचे प्रमुख नवरत्न चंदन अगुरु इत्यादी मुंगंधो ब्रह्मे, हत्ती, घोडे अहेरासाठी घेऊन आले. हिमवानाने सर्व अहेर आनंदाने स्वीकारून त्यांचा सर्व प्रकारे सत्कार केला. आणि त्यांच्या आतिथ्याची उत्तम व्यवस्था केली.

अतिथींसाठी व विवाहासाठी दक्ष योजन विस्तोर्ष मंडप तयार करण्याचे काम हिमवानाने विश्वकर्माला सांगितले. हिमवानाची राजधानी भीषणीपूर उत्तम

प्रकारची तोरण व पताकांनी सजविण्यात आली होती. जिकडे तिकडे फुला पानांची तोरणे आली. सर्व रांगोळ्या घासण्यात आल्या.

तिकडे कैलास पर्वतावर शंकराला हिमवानाची शुभ पत्रिका मिळाली. ती वाचून शंकराला फार आनंद झाला. बासु-देवाला पाठवून शंकराने मारदाला बोलावून घेतले, नारदाने आपणास बोलावण्याचे कारण विचारले.

“मारदा, शिवसानो मामा शिवाह हिमवानाची मुलगी पार्वतीबरोबर होण्याने निश्चित झाले आहे. हि आनदाची गोष्ट आहे व वेळ थोडा आहे. तुला वांचित

ममताची शक्ति प्राप्त आहे. म्हणून त्रिलोकात्म्या निवासियांस माझ्या माझ्या विवाहाचे निमंत्रण देऊन ते कुबेराला भेटून विवाहास योग्य सर्व वस्तु-लंकार घेऊन मायला जाय." शंकराने नारदाला सांगितले.

नारदाने मोठ्या आनंदाने ती कामगिरी स्वीकारली आणि शंकराचा निरोप घेऊन निघाला. ब्रह्मा, विष्णु व इंद्रादिक देवांना मूलोक्त व नागलोकांतील लोकांना औपचारिक निमंत्रण देऊन नारद म्हणाला:- "माघ शुद्ध एकादशीच्या दिवशी प्रातःकाल शिवपार्वतीचा विवाह आहे. त्या विवाहास उपस्थित राहून वधूवरास आशीर्वाद द्यावा.

त्यानंतर कुबेराला भेटून लग्नासाठी आवश्यक सर्व सामग्री कुबेराबरोबर कंठास पर्वतावर आला. स्थान केलेला उपकाराच्या वृक्षात शंकरास सांगितल्या.

शिव पार्वतीच्या विवाहास ब्रह्मा, विष्णु व इंद्रादिक देव आणि सप्तर्षी कंठास पर्वतावर येऊ लागले. नंदी व मृगो मलिनि सत्कारास जागोजागी उभे राहले. स्थानी अतिथीच्या उतरण्याची फराळाची उत्तम व्यवस्था ठेवली कुठही काही कधी नसल्याची सक्तीनी जागीने शहर ठेवली. शंकराने सर्वांना कुशाभिवार्ता विचारून सर्वांचे केलें.

ब्रह्मदेवाने पौरोहित्य करावे ठरले. विष्णु, आदिक आणि सप्तर्षी वडील-बारा मंडळी वरपक्षाकडील मानव्यात आली. शंकराचा अभिषेक करण्यासाठी बृहस्पतिने मुहुर्त घेतला. त्या मुहुर्तावर गरुड गंधर्वे यक्षनारी, सप्तमाता, लक्ष्मी, सरस्वती, माची मरुमतीसारख्या पति व्रतांनी शंकराला अभ्यंग स्नान घालजे-द्विचंदन लावून शंकराला कंठहार घालण्यात आला अत्रि यौतम मृग आदिक महर्षींनी विधिवत् लग्नकंकण शंकराच्या उजव्या मनगटात बांधले आणि नवग्रहांची पूजा करविली. शंकराला सजवून तयार केले.

त्यानंतर ब्रह्मदेवाच्या आज्ञेनुसार शंकर नवरदेव होऊन मंगलवाद्य ऐकत व नृत्य पहात औषधीपुरीच्या दिशेने निघाला. कंठास पर्वताच्या रक्षणासाठी खडगणास नेमण्यात आले होते. आणि नंदी व शंकराचे गण शंकराबरोबर निघाले होते. वीरभद्र चंडीश्वर भैरव आपापल्या वाहनांवर निघाले. मंस ठमरु बंटा छिंग बेणु बीणा व मुदगाण्या तालावर भद्रकाली व गण नृत्य करीत निघाले.

नवरदेवांना ऐरावतावर बसवून निरव-णुक निघाली. सरस्वती ब्रह्मदेव हातावर लक्ष्मी विष्णू गरुडावर, वाची व उबल्या सिंहासनावर बसून निघाले. कुबेर नवनिधी घेऊन शंकराच्या मागे बसला देवनारी ऋषिपत्नी आणि चित्र विचित्र बहुभोल वस्त्रे परिधान करून विभामातून निघाल्या. तो सर्व सोहळा पहावयास अत्यंत रमणिय भासत होता.

शंकराच्या विवाहाचे वज्राख औषधी-पुरीच्या सीमेवर आले. तेव्हा हिमवान आपले पुरोहित मुनीवर्य ययं, पत्नी मेनका व पुत्र सह मंगलवाद्य असता सामोर आला. ब्रह्मदेव, विष्णु देवेन्द्र व ऋषीमुनींस त्याने प्रणाम केला आणि शंकरासमोर हात जोडून उभा राहून म्हणाला-"तु सर्वेश्वर महादेव आहेस.

तुला जामात करवून घेऊन मी कृतार्थ झालो. आता बरी घेऊन पार्वतीचा हात आपल्या हातात घेऊन आमच्या सर्व कुटुंबियांस कृतार्थ कर." त्यानंतर हिम-वानाने वराला पोचाल घेऊन सुगंधी द्रव्ये फुले लावून देऊन वरपूजा केली. सर्व अतिथींना ध्यावयास उत्तमीसम पेये देण्यात आली त्यांचा अन्न परिहार करण्यासाठी वधूपक्षाकडील लोक पेर्याने वारा कड लागले.

शंकराचे पाहून वधूपक्षाकडील सर्व सर्व स्त्रियांनी पार्वतीला असा पती मिळाल्याबद्दल ती किती सौभाग्यवती आहे याचे परस्परांशी बर्जेन केले. तीचे गुणगण

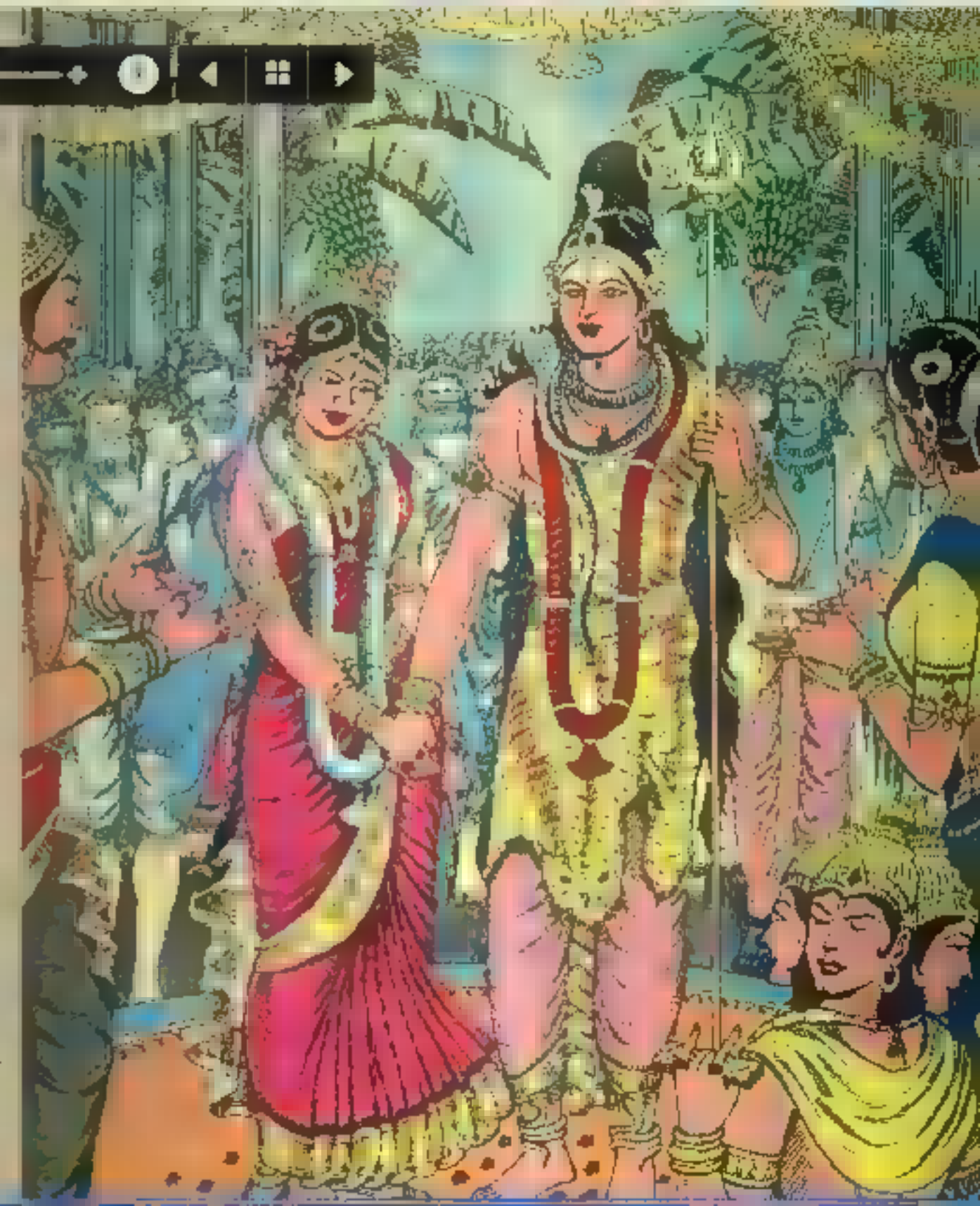
त्या कर जागण्या. नंतर येनका तात ओवून शंकराला म्हणाली- "मी इतरांचे बोलणे ऐकून काही काही बोलले. ते बिसर. तु शंकर आहेस, क्षमा कर. नंतर सौभाग्यवती स्त्रियांमो शंकराला आशीर्वाद दिला.

शंकराला घेऊन हिमवान व येनका नाजत नाजत व पुणवृष्टि करीत मनवासा होता तेथे आले. ज्यांना ज्यांना अहेर घादयाचा होता. तो देऊन सर्वांची उत्तरण्याची उत्तम व्यवस्था जातीने झाली आहे का. नाही ते पाहून ती दोघे आपल्या घरी परत आली. पार्वती कुळरीती प्रमाण गोरीहाराला बसली

अंबिकेच्या वज्रान जाऊन येनला नमस्कार केला व देवीचा आशीर्वाद घेतला. सौभाग्यवती स्त्रियांबरोबर ती देवळात जात असतांना देव आकाशातून तिचे दर्शन घेऊन मनात म्हणत होते. ही परमेश्वरी आहे. हिचा शंकराशी विवाह झाला तर आपले सर्व कष्ट दूर होतील.

पार्वती अंबिकेची पूजा करून घरी परतली. मुहूर्ताची वेळ झाली येत होती. शंकराला देवाकतावर बसवून योग्यवाक्य वाचवीत विवाह करण्यात आला. हिमवानाने पुढे घेऊन शंकराला मोडवान आणले व ब्रह्मदेवान कोहोल्यावर पाटावर बसविले हिमवान व येनका दोघांनी आमाताचे धन घेवून ते शास्त्री स्वतःवर शिपडून घेतले नंतर विविध कन्यादानाचा कार्यक्रम उरकला. मित्रांनी पार्वती परस्परांकडे पाहून आनंदित झाली.

अशाप्रकारे शंकरपार्वतीचा विवाह थाटामाटाने पार पडला. सर्व घंढळी शंकराचा निरोध घेऊन स्वस्थानी निघून गेले. शंकराने हिमवानाच्या घरी आस्त न राहता लवकर कंलास पर्वतावर परत जायचे असल्याची शोष्ट नंदी कडून हिमवान व येनकेला कळविली. जाण्याची तयारी केली.

जनतेचा प्रतिनिधि

नागर नागातीन बापनमुर्ती एक रहिवासी नेहमी काहीबाही उचापती वाढून बांधत बसे. छोटीशी गोष्ट घाली तरी त्यात तोंड खुपयून सल्ला देत बसे—“ गहू, ह्या बायलाचा निकाम साप्पाने मागणार नाही. पुन्ही सर्व कोर्टात जा. मी ना तेवें !

एकदा नाचकऱ्यांसमोर एक संकट उपास्थित आले. की, राजधानीनगरा करीता प्रविनिधि म्हणून निवडणे ? परंतु नागातल्या मोकांमध्ये ह्या गोष्टी करीता जाहणे होऊ नायको. एकमताने गोष्ट पारगळार सापयली.

पाटील कुपतवेच करत चारऱ्यांच विषय राजी गावात सर्वकडे हिवला व त्यावे सवीना सल्ला की नागातल्या बापनमुर्तीला राजधानी नगराचा प्रतिनिधि म्हणून निवडायें.

आहणे आणि उचापल्या करणाऱ्या बापनमुर्तीला प्रतिनिधि म्हणून निवडायें ?” अशी म्हणत सर्व नाचकरी भाव्ययनि एक झाली.

गावामने मगजायल सानिमने—“ प्रथम पाखुनच पाट्या मनांत हि शंका होतीच. कारण नागातली नाचकरी मुळीच बापनमुर्तीच होता. परंतु तीन चार दिवस फिरक्यामुळे हे आहे हे निश्चय साने, रामांले जर का बापनमुर्ती राजधानीच्या गावी निघून गेला. ह्या गावात मातमा निर्माण होईल कारण काय की जनतेचा प्रतिनिधि म्हणून त्याला मजगतीच्या गावीच रहावे लागेल !”

तामुळे नाचकऱ्यांही एकमताने बापनमुर्तीला आपला प्रतिनिधि म्हणून निवडून दिले आणि त्याला राजधानीचा पाठक्य दिले.

हिमवान व मेमकेने पार्वतीला निरोप देण्यासाठी सर्व तयारी केली. उत्तमोत्तम सुंदर वस्त्रे. तिचे सिंहासन दासी, संमाराळा लावणारी आंघोरी वगैरे अहेराचे सामान देऊन पार्वतीला शंकराबरोबर जाण्यास निरोप दिला. निरोप देतांना म्हणाले—“ सदाशिव, आता पार्वतीच्या सुखादुःखाचा मालक तूच आहेस.” सौभाग्यवती स्त्रियानी शंकर पार्वतीला प्रेमपूर्वक आशीर्वाद दिला.

सुमुहूर्तावर शंकर पार्वतीसह कैलास पर्वतावर आला. आणि ऋषींच्या आदेशा प्रमाणे विधिवत गृहप्रवेश झाला तीन दिवस कैलास पर्वतावर जेवणावळी होत्या. त्यानंतर ब्रह्मा विष्णु व इंद्रादिक देव आणि सप्तर्षींनी शंकरपार्वतीला आशीर्वाद देऊन भ्यांचा निरोप घेतला. शंकराने सर्वास यथोचित वस्त्रे आदि देऊन निरोप दिला. पाहणे मंदळी निरोप घेऊन अश्वपत्त्या गावी निघून गेली. नंतर नंदीला म्हणाला—“ आम्ही दोघे विश्वाम

करणार आहो. म्हणून तू माझे निवास-स्थान सजवून ठेवण्याची व्यवस्था कर. नंदीने तसे प्रमुखांबरोबर शंकराचे निवास स्थान स्वच्छ करून त्यात सुगंधी इंधने घापडली. नंतर जागोजागी मोती हिरें मांजा चूर मिथळून रागोळी मालण्याची व्यवस्था केली. फुले मोदोर जागून दारे मिडवयाना तोरणे बांधविली भितीवर मुकुचिपुणं चित्रे काढविली आणि मिर-मिराळी व व्याख्यकर पेचे यकास्थान ठेवून दिवावलीची यथाचित व्यवस्था कर. शपनगृह सजविते

नंदीने शंकराला कळविले की शेषागृह सजवून तयार ठेवण्यात आले आहे तेव्हा नंदीला व गणबुद्धांना म्हणाला—“ आता आम्ही विश्वाति प्यायला आहो. तेव्हा कोणाला आजूबाजूला किदा आत देऊ देऊ नका. आमची ज्ञाप सोडता काया नये. चारी बाजूला पाहारा ठेवा ! असे सांगून शंकर पार्वतीसह विश्वाम करायला समनगृहात गेला.

मुल्तान आणि गरुड

इतरक देशातील कश्मीर नावाच्या राज्याचा मुल्तान एक तरुण मुलगा होता. प्रथम कर जिहीव स्वतःच द्यायची प्रथा कायदा होता. तो नेहमी म्हणत असे की- "मी जे काम करतो ते नेहमी विचारपूर्वकच."

मुल्तानाच्या परिवारापैकी मुळा सर्वजण त्याच्याकडून स्तुतीकरून घेण्याकरीता त्याची कोटी कोटी हस्तुती व प्रशंसा करण्याकरीता यत्न नसत. ते त्याच्या हा ला हा करून म्हणत- "होय सरकार, आपली बुद्धिमत्ता प्रशंसनीय आहे अद्भुत आहे."

परंतु मुल्तानाचा वृद्ध वजीर जेव्हा संधी मिळेल तेव्हा त्याला नेहमी सांगायचा- "हजार, आईला येऊन कोण-तेही काम करू नये, जरा विचार करूनच कामे करावीत. मुल्तानाला समजत नसे की हा म्हातारा वजीर नेहमी आपल्याला असा सल्ला का देतो?"

मुल्तानाने एका गरुडाला प्रमाण ठरविले होते. तो सग प्रसंगावधानी असतो होता. नेहमी मुल्ताना बरोबरच रहात असे त्याम करून मुल्ताना बंधू शिकार करतायला आई त्यावेळेस भाकाभात उडत असे. चारीबाजकर टहळणी करीत असे व जेथे शिकार जाहे तिथेच जाऊन मुचला करे. गरुड बरोबर काही संकट आणली कोसळणार आहे. वारंवार तर पूर्वीच करीत असे.

एक दिवस मुल्तान आपल्या सर्व परिवारासह शिकार गेला. तेथे त्याला एक सुंदर हरीण दृष्टीस पडले. सर्वांनी मोठ्या उत्साहाने त्या हरणाला चारी बाजूने घेरले.

मुल्तानाने आपल्या लोकांना सांगितले की- "आपण हरिणाला पकडले आहे. परंतु जर कोणाच्या बाजूने ते निसटून गेले तर

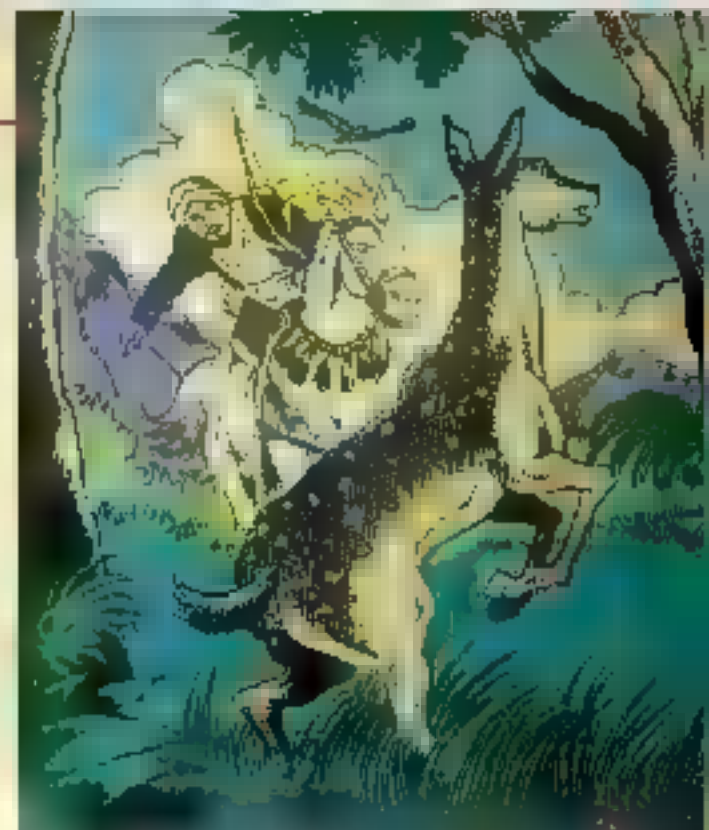
मात्र त्याच्या शिकार राहण्याची आशा करू नका.

हरीण पुढच्या दोन्ही पायाकडे झुकून थोड्यावेळ एकटक पडून राहिले. नंतर उचलून जात उच उडी मारून सुलतानाच्याच शिंयावरून निसटून रानांत पळून गेले.

मुल्तानाला सताग काळ ते रागात म्हणाला- "हरीणाला डार मारून टाकीत" असे म्हणत त्याने थोड्याला टाच मारली. थोडा अतिवेगान हुरणाचा करीत पळू लागला.

तो त्या गरुडाच्या माग होऊन त्यामुळे ते हरीण झाडाझुडपातून पळून त्याच्यापासून वाचून पळून जात होते. पाहून गरुडाने आकाशात उडत त्या हरणाचा पाठलाग करण्यास सुरवात केली. ते करता करता हरीण जंगलाच्या टोकाला येऊन पोहोचले तेथे गरुड लहान लहान झुडपे होती. पाहून मुल्तानाने नेम करून हरणावर जाण सोडला. जाण त्या हरिणाला खाली जमिनीवर पडले.

हरीणभेद्याच्या अस्थानंदान मुल्तान तेथीलच एका खडकावर दम पाडला. त्या खडकाला लागूनच अवळ एक टेकडी होती. गरुड बसला.

मुल्तानसुप दमला होता. तहानेने व्याकुळ झाला होता. त्याने पाण्याच्या भाशेने थोडो-वाजून निरखून पाहिले. तेथे जवळच एका शोणामारच्या मोठ्या मोठ्या पानाकडे त्याची दृष्टी गेली. त्यात थोडे पाणी वरून ठिबकत होते. त्या टेकडीवरच्या जाड्यावरून खाली पानावर पाणी ठिबकत होते. मुल्तानाने विचार केला की. पाणी एकत्र करून काय तरी थोडा ओला करता येईल ना! असा विचार करून त्याने पाणी पानात एकत्र करून त्याचे त्याविचाराने सोडावळ ते पान नेले. तेवढ्यात गरुडाने वेगाने मुल्तानाच्या हातावर पडला. पाणी पान खाली पाडले. परत उडून टेकडीवर जाऊन बसला.

"छी: छी: हे काय रे तहाने लागलेली असतांना असे पाणी उडवून टाकतोस. असे म्हणत गरुडांची निंदा करीत मुलतानाने आणखीन एक पात्र उचलले व त्यात पाण्याचे घेव पकडू लागला. ते पाहून पुन्हा गरुडाने एका क्षेपेत ते पात्र मुलतानाच्या हातातून धर उडवून लावले. मुलतान संतापाने लालबुद्द झाला. व त्याने गावाला जवळ घेण्याचा आदेश केला. तो जसा जवळ आला त्याने आपल्या सलवारीने त्याचे पार तुकडे तुकडे करून त्याला ठार मारले.

नंतर मुलतानाच्या मनात विचार चमकला हे पाण्याचे घेव वरून कोठून पडत असावेत. असा विचार करीत तो ते पहाण्यास टेकडीवर चढू लागला. टेकडीच्या माथ्यावर पोहोचल्या सपांच्या तोंडातील विण घेंबाघेंबाने खाली पातांवर ठिपकत होते. ते त्याला ने मुलतानाचे मरण निश्चित असे समजून वर बसल्या. गरुडाने दोनदा त्याला

वाचविण्याकरीता हातातून पात्र उडवून लावले व पिण्यापासून परावृत्त केले.

सपन्न्यावर मुलतानाला अतिशय दु:ख होते. तेथे जवळूनच एक सरा बहात होता. परंतु तेथे जाऊन पाणी न मिता तो टेकडीवरून उतरून व त्याने गरुडाला उचलून घेतले. व त्याला कुरवाळतच तो बेशुद्ध झाला.

स्थानतर बराच वेळपर्यंत तो तसाच पडून राहला. त्याचे नोकर त्याला पोषित तेथे आले. मुलतानाला बसुद्ध अवस्थेत पाहून त्यांनी त्याच्या तोंडावर पाणी छिडकले. त्याला बसवून पाजले. नंतर प्रांजळी गोष्ट विसरण्याकरता सांगितले. तरीही त्याला त्याच्या करण्याने दु:ख होतच राहिले.

मुलतानाला आता की अनुभवी बुद्ध वजीर आपल्याला का सारखा सारखा सांगत होता की, कोणतेही काम नेहमी विचार करूनच करावे. चाईगदबडीने करू नये."

आफ्रिकेतील हत्ती

इ. स. पू. २१५ च्या वर्षी उत्तर आफ्रिकेतील हानीबाल नावाच्या सेनापतीने रोमनांवर हल्ला केला. त्या युद्धात हानीबालाकडून बऱ्याच हत्तींचा युद्धात उपयोग केला. तरीही त्या युद्धास आलम इतलीच जाणाऱ्या मार्गा मध्ये बरेच हत्ती मेल्ले. हानीबालनेच्या ह्या युद्धात ह्या हत्तीने भान घेतला. त्यातील बरेच हत्ती आफ्रिकेच्या संबंधित होते बाकीचे भारतातील होते.

आपल्याच्या घाबरे हे प्रमाण बाहेरील आहे की, पुर्वीच्या काळात जगातील अनेक देशांतून हत्ती भारतात परंतु आता काळ पारु आधुनिक सामर्थ्याने जगभारे दोन प्रकारचे हत्तीच उरपांमार्त आहेत.

ह्या दोन प्रकारातील हत्तीमध्ये आफ्रिकेतील हत्ती माकाराने खूपच मोठे असतात. ह्या हत्तीचे मोठे मोठे एकव्यापेशा त्याच्या शरिराला धरु ठेवण्याकरीताच बरेच उपयोगी आहेत. त्यांचे मोठे शान शरिरातील उष्णता काळ भागाकडे पोहोचवण्याचे अगर जड पदवी कर त्यांना पंखासारखा उपयोग करू शकतात.

भारतातील हत्ती जेथे पक्षीय जगने आहेत तेथेच आहेत. त्यामुळे हत्ती मोठ्या पक्षांची जड पदवी आहे. त्यामुळे त्यांचे शान शरिर मोठे असतात.

आफ्रिकेतील हत्तीचे गडबडत भारताच्या हत्तीच्या गडबडतपेक्षा खूपच काळे तोंडेवर भाके असतात आणि मोठे शान मोठे बसतात शान शरिर असतात.

मला हत्तीच व हत्तीचो पिन्ने बरीच रहावीत व आपले लांबवट शानशरिर जसा प्रकारे काही कुटुंबे एकत्र एक मिळून त्यांचे जगणे शकतात. जडपट पदवी तर नर हत्ती त्या जगात बसून रहातो. परंतु नेहमी वेळाला रहात असतो.

मादी हत्तीच जेव्हा फिलाना जन्म घेते तेव्हा त्या काळाला दुरारी एक हत्तीच तिच्या काळी करीत उभी राहते. आफ्रिकेतील हत्ती प्रमाण वर्षे तर भारतातील हत्ती उत्तरवर्षे जगू शकतात.

गान्दीबा

सप्तर १९८५

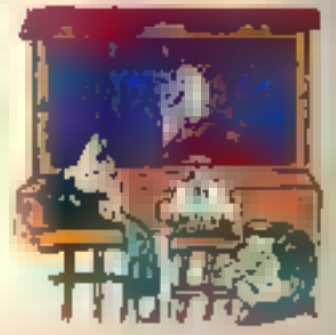

आपल्या देशातील सर्वात प्रथमची नाणी

६. स. तिसऱ्या शतकात सर्वात प्रथम आपल्या देशात नाणी प्रचलित झाली. अतिगडच्या विदर्भातील नाणी के. प्रो. हर्षने हर्षाच्या विचार आहे की ती नाणी चांदीची होती.

कुकिटचा बेल

उत्तम चित्रपटांना पुरस्कार देण्याकरीता आपल्या जगातील अनेक देशांमध्ये अनेक संस्था आहेत. परंतु जगातील मास्त छंदी निर्माण करण्याकरीता अनेक चित्रपटांना पुरस्कार देण्यात येतात. हेतूने आपल्या परिस्थितीत न्यूजसी एक समिती स्थापन सावी आहे. त्या समितीच्या प्रमुखाचे असे म्हणणे आहे—'चित्रपटांची निवड करण्याकरीता आपल्या येथे सरस्मिती बराच बेल भोग काढाच्या जास्ततः.'

चित्राशिवाय एक्स-रे

कोही घेतल्याशिवाय एक्स-रे काढण्याच्या पद्धतीचा अविष्कार सर्वप्रथम जपान मध्ये सांगता आहे. पद्धतीनुसार डॉक्टर काहीदोघातच रेडिओजनिकर मिडान पाहून मी शकतात.

तुम्हांला माहीत आहे कां ?

१. ज्ञानार्थनच्या शासनकाळात भारतभर यात्रा करणारा चीन यात्री कोण ?
२. द्वितीय पुष्पकेतो कोणत्या वंशाचा होता ?
३. कुतुबमीनारपेक्षा अधिक उंच मनोरा बांधण्याचा संकल्प कोणन तो पुरा होण्यापूर्वी मरण पावलेला मुलवान कोण ?
४. अकबर जेव्हा दादीवर बसला तेव्हा त्याचे वय काय होते ?
५. छत्रपति शिवाजीच्या वडीलांचे नाव काय ?

आप्पलपोटी

एकदा नारद आकाशमार्गे भ्रमण करीत होते. त्यावेळी त्यांनी पाहिले—'एक देवदूत एका मनुष्याला स्वर्गात जात आहेत. तेव्हा नारदाने जात आहे. तेव्हा नारदाने देवदूताला विचारले. 'हा कोण आहे? स्वर्ग लोकात कां जात आहेत?'

'त्याचे नाव देवराज आहे. त्याने आयुष्यभर पापेच केली आहेत! परंतु त्याच्या स्वर्गप्राप्तीचे कारण आम्हाला ठाऊक नाही.' असे सांगून ते पुढे निघाले.

हे उत्तर ऐकताच नारदाला आश्चर्य वाटू लागले. आयुष्यभर पापेच पापे करणाऱ्या स्वर्गप्राप्ती कशी? त्याचे कारण आपणव्याकरीता नारद असलोकात निघाला.

यमराजने नारदाचे स्वागत करीत त्याचे कुशळसंम विचारले. त्यानंतर

नारदाने स्वर्गलोकात येऊन आपल्या मनुष्याचा वृत्तांत सांगून त्यासंबंधी स्वतःचे संक्षेप निवारण बारण्यास विनविले.

यमराज हसून म्हणाला—'देवराज नावाचा मनुष्य अत्यंत निर्धन त्याने आपल्या आयुष्यात पापेच केली. त्या कारणाने त्याला नरकलोकात रहावयास पाहीजे परंतु एकदा एका मोठ्या संकटात पडलेल्या एका गरिब मनुष्याने त्याच्याकडे सधतीची पावना केली. त्याच्याकडे पै मसजाना मुद्धा त्याने सांगितले मोठ्याकडे पैसा असता तर नक्कीच दिला असता त्याने ही गोष्ट मोठ्या मनाने सांगितली. त्यामुळे त्याची संव पापे नाहीशी झाली. जी काय शिस्तक राहिली. त्याकरीता नरकलोक भोगून तो आता स्वर्गात जात आहे.

'यमराज, त्यात मला काहीतरी गडबड होती आहे अशी शंका येते.'

"गडबड! असे म्हणत यमराज चकित झाला.

"हो! हो! धोका होतो. जो माणूस दुःखन्याची भडत करण्याची सहानुभूति राखतो. तो कितीका संकटात पडलेला असू दे. जेव्हा संकटात पडलेली व्यक्ती याचना करते तेव्हा आपल्या जवळचे किडूकमिडूक देऊन त्याला तबकी मदत करेल. परंतु असे तर म्हणणार नाही की माझ्याकडे असते तर मी दिले असते हि तर दुष्ट वृद्धी चालाखी आहे. मला शंका आहे की देवराज सुद्धा असाच माणूस असेल. आपण त्याला पाहिले तेवढे धन देऊन त्याची परिष्ठा घ्यावयास पाहिजे होती." नारद म्हणाला.

Fullscreen

127

X

◀

⌂

▶

B

/68

▶

त्यावर यमराजने आपल्या सेवकांना बोलावले व स्वर्गदारा जवळ जाणाऱ्या देवराजला बोलावून आणविले.

झानंतर यमराजने देवराजला मूलोकात एका साधारण शेतकऱ्याचे रूप देऊन सोडून दिले.

आता देवराजच्या हातात शेतकी व्यवसायामुळे थोडा पैसा खेळू लागला व तो आपले आशुष्य ऐश्वार्यामात खेळू लागला.

सुमारास एक संकटात सापडलेला माणूस देवराजच्या घरी आला. त्याने त्याच्याकडे मदती करीता याचना केली. तेव्हा देवराजने त्याच्याकडे पहात असे काही टोंग केले व म्हटले. मी एक साधा शेतकरी आहे. माझी मिळकत फक्त माझ्या कुटुंबापुरतीच आहे. मला जर जास्त मिळकत मिळत असती तर तुला मी मदत केली असती.

"पहा आता! पैसा हातात आल्याबरोबर त्याचे मन कसे बदलते? नारद यमराजाला म्हणाला.

"मी मनात सुद्धा असा विचार केला नव्हता की हा असा नीच हलकट माणूस असेल मी आपल्या आता त्याला बोलावतो व नरकलोकात हाकलून देतो" रागारामात यमराज म्हणाला.

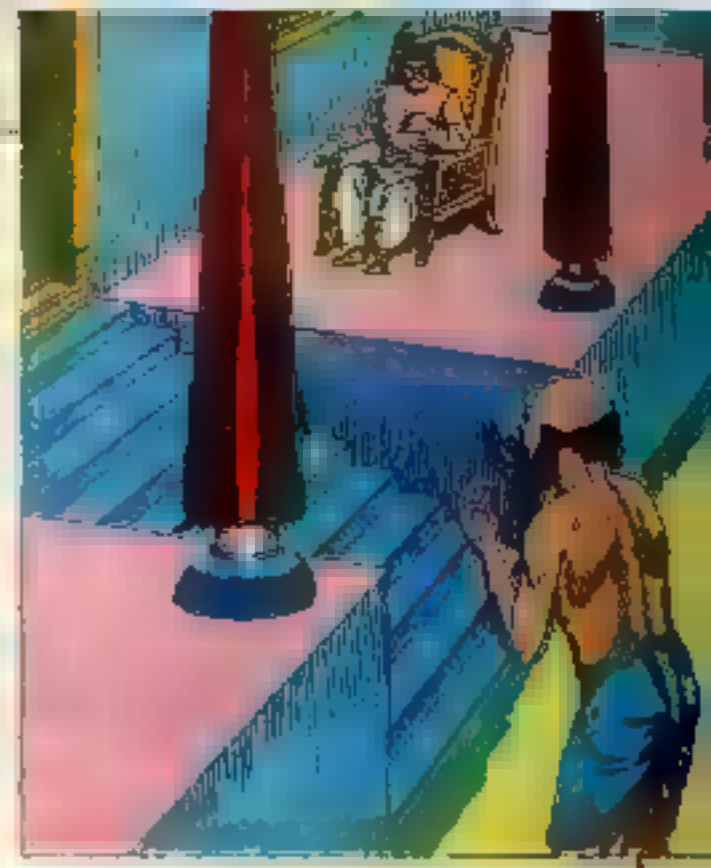
"आपण थोडे दिवस थांबून ह्याची परिष्ठा पहा. तुम्ही तर त्याला भूलोकात पाठविले आहेत. तो ज्या काही इच्छा करेल त्या सर्व करतु त्याला देऊन तुम्ही त्याची परिष्ठा घ्या. त्यामध्ये कसा बदल होतो ते पहा?" नारदाने सुचविले.

देवराजच्या शेतात घान्य विकले. देवराजने गावाच्या मध्यवर्ती एक सुंदर घर त्यावेळी एक अडबडणेत माणूस त्याच्यापाशी आला. आपली सर्व हकिकत मागून त्याच्याकडे याचना करू लागला.

देवराज सहानुभूतिने म्हणाला—"एक बाबा, कयातरी परिस्थितीने मी हे घर त्यामुळे हातात एक दमडा सुद्धा नाही. तुला काय मदत करणार तुव मांग ना?"

दुसऱ्या वर्षी दुष्फट पैसा मिळाला. पेशान देवराजने याचात एक सहानुभूती व्यापार मुरू केला. तो व्यापार इतका चांगला व त्यात त्याला जास्तच फायदा झाला.

तेव्हा एक कठिण संकटात पडलेला मुख्य परिस्थितीतील माणूस त्याच्याकडे आला. त्याने आपल्या रामची सर्व कथा मागून त्याच्याकडे काही पैसा मिळेल अशी अपेक्षा केली. देवराजने त्याचे

म्हणणे सक्षमपणे ऐकले. थोडो म्हणाला—

"मी इथे काही दिवसांपूर्वीच घर बांधले त्याकरीता बरेच कर्ज घेतले होते. त्या कर्जाच्या आराने मी अगदी दबलो गेलो होतो. माझाच कुठे ते सर्व कर्ज फिटले. नाहीतर मी तुला नक्कीच मदत केली असती.

झानंतर देवराजच्या व्यापारात त्याला खूप पैसा मिळाला. त्याने चार जहाजे विकत घेतली. त्याच्याद्वारे त्याने विदेशातून व्यापार करून अमाप पैसा मिळवला व लवकरच कोटपाषाण बनला. सहारातील श्रीमंताच्या मध्ये त्याची गणना होवू लागली.

तेव्हा एक निर्धन माणूस त्याच्याकडे गेला. देवरामने त्याच्या बोलण्याकडे जरा वेगळ्या लक्षा दिले नाही. फक्त येण्याचे कारण विचारले त्याने म्हटले "आज मी एका महत्वाच्या कामाने गुंतलो आहे. उद्या ये. जमेल तितकी मी तुला मदत करतो। असे। सांगून त्याने त्या गरिवाला पाठवून दिले.

दुसऱ्या दिवशी तो मोठ्या वेळी देवरामच्या घरी गेला. देवरामने त्याला पहिल्याच फटीर आवाजाने विचारले—"तु कोण? माझ्याकडे तुझे काय काम आहे?"

तो गरिब भावचर्येन किंवा होऊन पाहू लागला. त्याने त्याला आवल्या दिवशीची आठवण करून दिली व तुम्ही उद्या भला येण्यास सांगितले असल्याचे सांगितले व आपण येण्याचे कारण सांगितले. देवरामने त्याला मध्येच थांबवत म्हटले—"वध, मला एक मिनिटासाठी वेळ नाही मी व्यापाराकरीता विदेशी जात आहे. माझ्याकडे कामास कमीत कमी तीन महिने लागतील

तु ह्यानंतर येऊन मला भेट निश्चित ठरवि. मी तुला काम करेन. त्यानंतर त्या माणसाने कसेवसे तीन महिने पाहिली व नंतर एके दिवशी संध्याकाळी तो देवरामच्या घरापाशी आला. तेव्हा देवरामच्या नविन पहाईकाम्याने त्याला दाखवतच अडवत व आत जाऊ देता बाहेर हाकलले.

त्याने तो पूर्ण रात्र देवरामच्या दारातच घालविली दुसऱ्या दिवशी देवराम घराला बाहेर पडला. परंतु आज्ञाज्ञेच्या अंग-रक्षकांनी त्या गरिवाला देवरामपर्यंत पोहोचू दिले नाही की, त्याचे काम मारणे देवरामच्या कामापर्यंत नाही की काय? देवराम दूरपर्यंत गेला. एका विशेष ठिकाण मजकलेल्या घोंड्यांच्या रथात बसून निघाला.

"आता मात्र सहन नाही. त्याला सरळ घेऊन जाऊन मारून नारदाने विडून घेतले. यमराजाने देवका करवी देवरामला आणायचास सांगून नरकलोकात पाठविले.

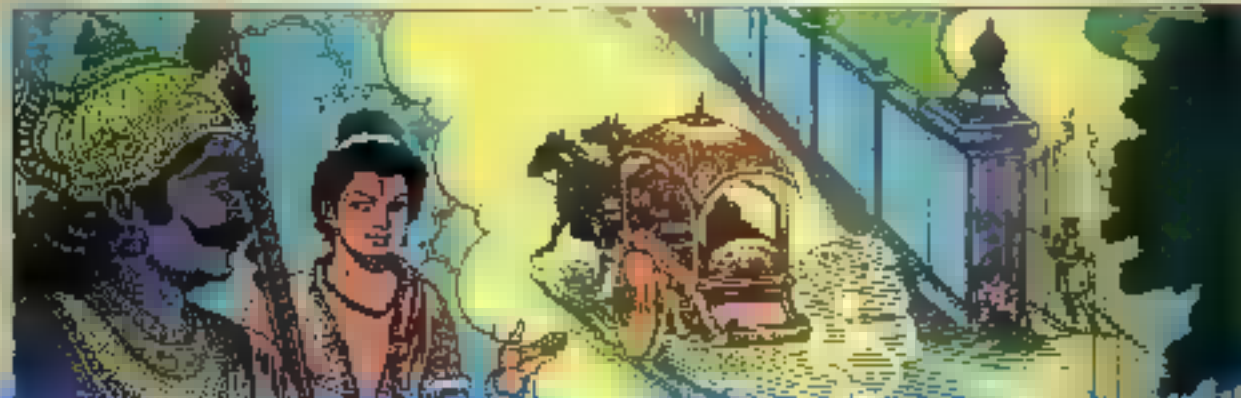
कांशाचा किल्ला

[चंद्रवर्मा कापाभिषेका भिरोव घेऊन उत्तर दिशेने गेला जगजान त्याने एका गावाचे निचित फळ घालले. तेव्हा त्याला पशुपथाची भाषा आणोभाष समजू लागली. घोंड्या पुढे गेल्यावर त्याला उष्ण पाण्याचे प्रवाह दिसले. गार करून माण्याकरीता त्याला एका महासर्पाच्या पाठीचा आधार घेऊनच जावेच होते, म्हणून तो वेगाने पळू लागला. पुढे गावा...]

चंद्रवर्मा पावा टाकीत येव्हा सर्पाच्या पाठीवर अध्यापर्यंत येऊन पोहोचला तेव्हा नदीच्या उष्ण पाण्याच्या वाफेमुळे त्याचा जीव गुदमरून जाऊ लागला. त्याच्या मनात तर एक धाका येऊ लागली की आपले कपडे तर त्या उष्णतेने जळून जाणार नाहीत ना! नदीच्या प्रवाहाचे उष्ण फवारे त्याच्या अंगाला येऊन मिळू लागले. तेव्हा तो मनात विचार करून

थांबून गेला की आपण वेष्टुद्ध पडून त्या पाण्याच्या प्रवाहात बाहून गेलो तर आपले काम होणार त्या भीतीनेच तो पुढे पावत जाऊ लागला. महासर्पाच्या पाठीवरून पुढे पळणाऱ्या माकडांकरिता त्याची दृष्टी गेली. काही वेळाने त्याला जमिनीत दिसू लागली. तेव्हा कुठे त्याचा जीवात जीव आला. चंद्रवर्माने एका हांगेत पुढे जाऊन खाली झुकलेल्या हाडांच्या फांदीवर उडी

टाकली. काही क्षणापूर्वी जो विचित्र अनुभव आपल्याला माला त्याचे स्मरण करताच त्याच्या अंगावर शहारे आले. तो थांगा टाकत महासर्प जेथून जात होता, त्याच्याकडे विस्मयाने पहात राहला. तो प्रचंड महासर्प अजूनही नदी पार करीत होता. त्याला माकडे आपण त्याच्या पाठीवरून गेल्याचा काही एक सागमुस सुडा लागलेला दिसत नव्हता. दहा ते बारा फुट व्यास असलेले त्याचे काळेकभिन्न डोके त्याला झाडांच्या फांद्यांच्या थोडे पुढे दृष्टीस पडले. त्यात आग ओकणारे त्याचे लाल भडक डोळे पाहून तो क्षणभर लटपटू लागला

त्यानं निर्णय घेतला की, काही आपण त्याच्या दृष्टीस पडलो तर आपले जीवत रहाणे असंभव आहे. परंतु नशिबाने सगळे ते अजूनच तोंड चंद्रवर्माच्या बरोबर उलटचा बाजूला होते. काही वेळाने तो संप आडाझाडांतून सरपटत पुढे आळत जंगलात अदृश्य झाला. तेव्हा त्याला थोडे द्यायचे. क्षणापुरतेच पुढे गेल्यावर तो महासर्प त्याला पुन्हा दिसला. तेव्हा त्याचे त्याच्या विरुद्ध दिसला होते. म्हणून त्यानं आपल्या तलवारीचे टोक त्याच्या शरीरात दबवून पाहिले. परंतु त्याने चमकणारे शरिर तलवारीचा स्पर्श होताना जरा विचलीत झाले नाही. त्याला भुगो इतकी मुळा सवेदना झाली नाही.

चंद्रवर्माने विस्मयाने नोहोबाजूला दृष्टी टाकली सर्वथे लागलेला आडे पाहून त्याला मुकेची जाणीव होऊ लागली. घाईने त्याने आपली तलवार मान्येत ठेवली तो जवळच्या एका झाडावर चढला. त्याने त्या झाडावरचा एक आडा तोंडचा व तो तोंडात घालणार इतक्यात त्याला भयंकरपणे करणाऱ्या नाजलेल्या हत्तीच्या कर्णकर्कश गर्जना ऐकू येऊ लागल्या. त्याने ज्या बाजूने आवाज

येत होता. तिकडे निरखून पाहिले. त्याला कुठेही हत्ती दिसला नाही, परंतु थोड्या दूरवर त्याला आडे मुद्रा अशा तऱ्हेने हलकाना दिसली की, जोरदार वादळात आड मुळासकट कोलमडावत तशी बाजि अनेक हत्तीचे चीत्कार पण ऐकू लागले व त्या बरोबर मोठ मोठे वृक्ष उन्मळून पडण्याचा मोठमोठा आवाज.

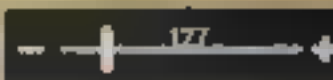
चंद्रवर्माने झाडाच्या टोकावर सरपटत चढून त्याच्या दिशेने आपली मान वळविली. त्याने क्षणभर तलवारीचे मिटले त्याने दृष्टी पाहिले की कोणीही जरी अत्यंत साहसी व पराक्रमी असला तरी त्याला भीती वाटावी असे होते. त्याचे हात पाय कापू लागले.

उष्ण पाण्याचा प्रवाह पार करून महासर्प हत्तीला गिळकृत करण्यास पुढे पुढे होता. प्राणभयाने हत्ती चीत्कार करीत पळत होता. तेवढ्यात सर्पाच्या पकडीत हत्ती सापडलाच गेला. त्याच्या पकडीतून सुटण्याकरीता तो तडफडत होता. बाकीचे हत्ती ह्याला पाहून त्याच्या भीकताली कोंडाळे करून उभे होते. आपल्या सोंडेने खुणा करीत मोंरडत होते. त्याच्या पायदळी अनेक वृक्ष कोलमडून

पडत होते. पाहून असे वाटत होते की, नोहोबाजूने येणाऱ्या हत्तीची त्याला काही एक काळजी वाटत नव्हती. तो शरीराने हत्तीला पूर्णपणे लपेटून उलथा-पालथा करीत लोळवत होता व हळूहळू हत्तीला गुहेत ढकलत्या स्वरुपा आपल्या अवस्थाने गिळत होता.

"हे देवा, मला वाचव मी बहुदा भयंकर असा मर्त्य लोकात पाय ठेवला आहे. वाटते! आता मी तुला शरण आलो तुव भाक्षे रक्षण कर." चंद्रवर्मा मनात घाईघाईने देवाचे स्मरण करू लागला. त्या उष्ण प्रवाहाच्या आजूबाजूचा भयंकर प्रदेश पाहून त्याला कापालिनी

रहात असलेले ठिकाण उद्यानासारखेच वाटू लागले. परंतु त्याला त्या शंख नावाच्या मांत्रिकापासून तो शंख प्राप्त करावयाचा होता, थोड्याअवधीतच त्याला अनेक विचित्र अनुभव आले. त्यांची कल्पना करताच तो चितामस्त झाला. त्याला वाटू लागले की, जर आपल्याला काहीतरी देवीशक्ति प्राप्त झाली तरच आपण हे जंगल पहाड निमणोक्त पार करून जाऊ शकतो. नाहीतर मरण हे निश्चितच आहे. ह्यातून काहीतरी मार्गाचा अवलंब लावूनच करणे भाग आहे.

चंद्रबर्मा अशा प्रकारे विचार करीत आपल्या गतजीवनातील शूर व पराक्रमाच्या

गोष्टी विसरून क्षणभर म्लान झाला. त्यावेळी तो अजिबात मुकठहान विचरला. त्याला आता स्पष्ट कळून आले की, आपण प्राप्त करण्यास जात असलेले काम किती कठिण व असाध्य आहे. त्याने विचार केला की, त्या जादुगारीण व शंखूला त्यांच्या नशिवाच्या भरवंशावर सोडून आपण निघून जाणेच जास्त चांगले परंतु आपण जायचे मात्रा ते कुठे आणि कसे ?

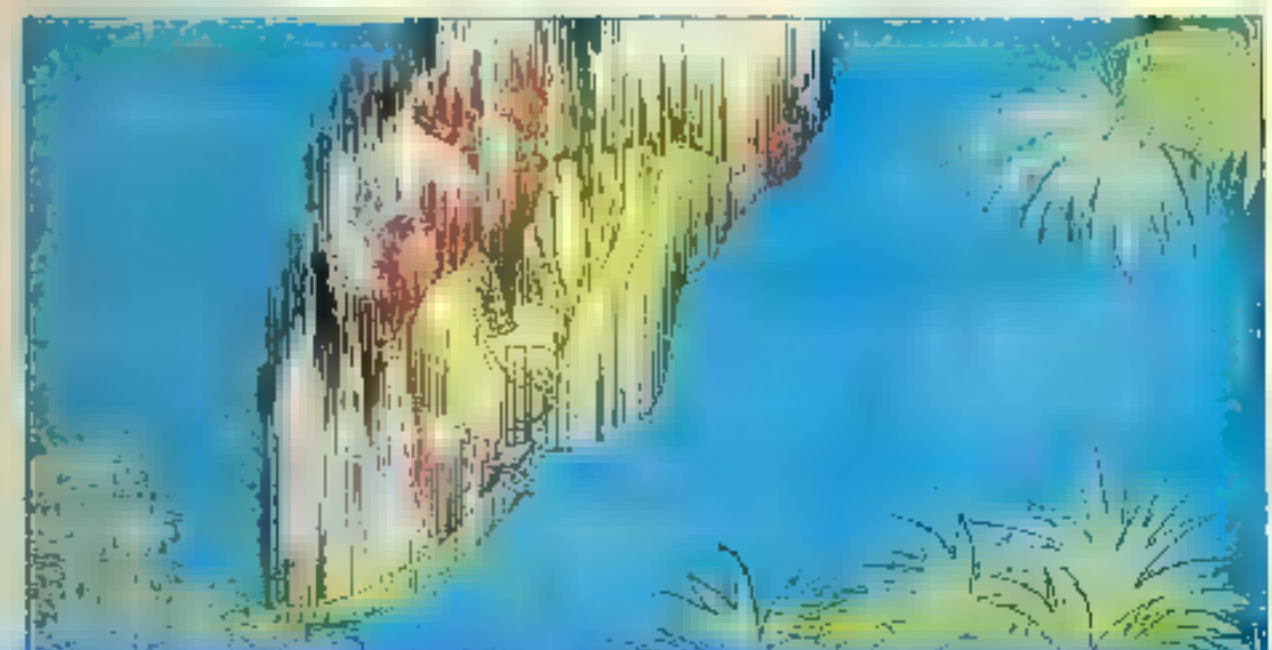
विचार करून करून त्याला क्षीम झाला. माडावरच त्याला खाली येऊ लागली. व सूर्य मावळला व पक्षुपक्ष्यांच्या आवाज कमी झाला. हळूहळू काळोस पडू लागला. आकाशात तारे चमकू लागले.

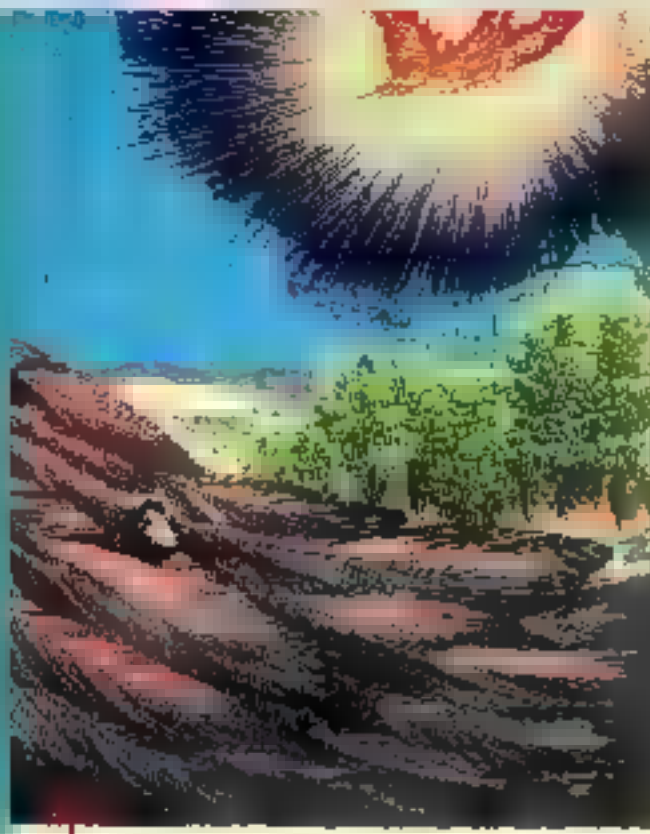
परंतु चंद्राचा अजून पत्ता नव्हता. ह्या बहाणे एकदम बंद झाले होते.

अशा बंड वातावरणात अचानक असावातासारखे वारे वाहून येत अंगाला सोडून गेल्यासारखा भास चंद्रबर्माला झाला. तो माथ्यावर घडपडत डोळे फाडून पाहू लागला. तेव्हा तो वान्याच्या सोता बरोबर अर्धातरी उडत उडत जात होता. चंद्रबर्मा भीतीने मनात विचार करू लागला की, आता बहुदा आपले आपुध संपुष्टात आले असावे तेवढ्यात चमडिची तो एका ठिकाणी खाली पडला परंतु तो काही दगड गोठ्यावर पडला नाही. मऊ पृथ्वीत पडल्याचा त्याला भास झाला. आपण वाचलो

म्हणून त्याला हायसे झाले. वसा विचार करीत तो उठून उभा राहू लागला. तेवढ्यात तो भाग इकडे तिकडे वळू वळू लागल्याचा भास त्याला झाला. विस्मयाने त्याने जवळच दृष्टी टाकत पाहिले तर त्याला सर्वत्र हिरवेपिढळे घम्मक गवत मंथरपारसारखे दिसले. चंद्रबर्माने आपल्या हाताने थोडा स्पर्श करून पाहिले तो त्याला उबदार स्पर्श झाला. व त्या पाठोपाठ त्याला दोन पक्ष्यांचे बोलणे कानावर आले.

"भाज रात्री इथेच रहाणे चांगले. पोवाळन बहाणांच्या उष्ण प्रवाहाचे वारे मला तुम आनंददायी उबदार वाटतात. एक पक्षी दुसऱ्या पक्ष्याला म्हणाला.

खाली उतर लागला. तेवढ्यात आकाशात विजेच्या लोळासारखा प्रकाश झळकला व एक प्रचंड पक्षी तोडांने फुटकार करीत वरून उडत चाललेला त्याला दिसला. क्षणात तो ह्या गरुडाच्या जवळ येऊन पोहोचला तेव्हा त्याला आठवले की जादुगारीणीने आपल्याला सांगितलेला ह्याच तो अग्नीपक्षी असतो तो पहाताच त्याला थोडा आधार वाटू लागला. आता काम साध्य होणार असा त्याला विश्वास वाटू लागला. तो अग्नीपक्षी शत्रू मांत्रिकापास आहे. ■ तक्की साजे

अग्नीपक्षी जवळ येताच गरुडांनी चोंची उक्क करून त्याचे स्वागत केले. तो आली उतरतच म्हणाला-“मी खूप वेळापासून तुमचा शोध करीत भटकत आहे. आणि तुम्ही इथे आहात वाटते !”

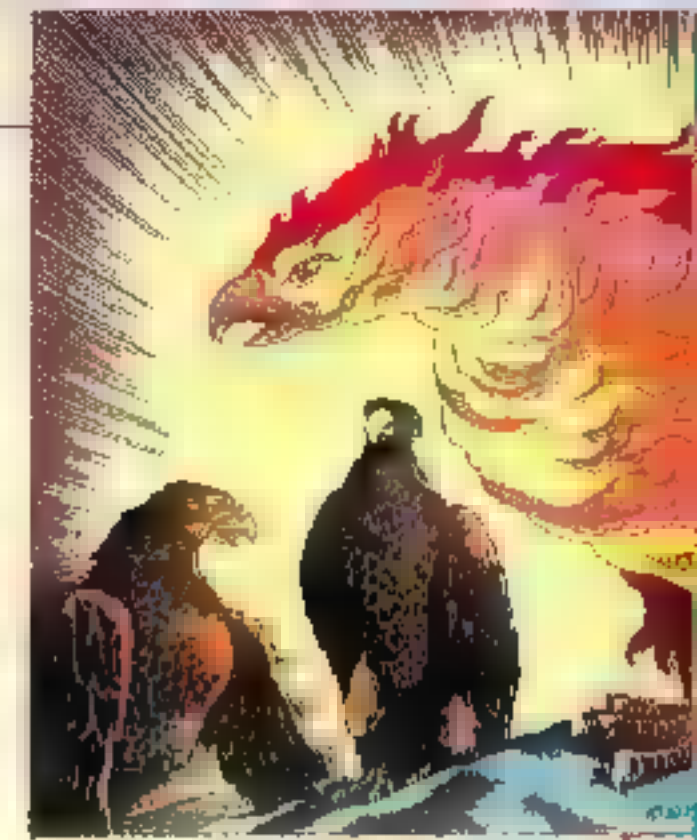
“अरे वा असे आहे का! आमच्या जवळ तुम्ही जसे बहरीने काय काम आहे?” गरुडांनी त्याला विचारले

अग्नीपक्षी खाली उतरला तो चोंचीने आपली पिसे माफ करीत म्हणाला-“माझा माळक शत्रू याने मला एक काम दिले आहे. ते तितकेच कठीण नाही. म्हातारपणात जसड होऊन जाणारी जादुगारीण हिला त्याच्यापाशी बांधून घेऊन जावयाचे आहे परंतु माझ्याकडून हे काम होणे शक्य

वाटत नाही. कारण दिवसा मला काहीही दिसत नाही. रात्री माझ्या प्रकाशामुळे माझ्यापासून ती आपली सुटका प्राप्त करून घेण्यास सधर्षे ठरते. त्यामुळे तुम्ही दोघे बाब रात्रीच वाऊन काही एक आवाज न करता आपल्या चोंचीत पकडून तिला शत्रू मांत्रिकापाशी घेऊन या. ■ काम तुम्ही केलेत तर मी तुमचा फार फार आभारी होईन.”

■ ऐकताच गरुड दिव्य म्हणाले-“आम्ही आज दोघे एक योजना लाव पर्वत उडत नाही. कारण सूर्यास्ता पासून आतापर्यंत अनेक समुद्रपार करून अनेक समुद्राच्या किनाऱ्याने उडत जाऊन भरपूर पोट भरून खाऊन आताच आम्ही विपत्ती करत आहे इथे उष्ण प्रवाहाच्या उबेला बसलो आहोत. उद्या रात्री आम्ही तुमचे काम निश्चित करतो !”

अग्नीपक्षी प्रसन्नतापूर्वक पंख फडफडवून जोरजोरत आवाज करून आपला आनंद व्यक्त करीत म्हणाला-“दिवसा त्या जादुगारीणीवर कळ्या करणे शक्य नाही. ती मोठी धूर्त व हुषार आहे. त्याहूनही तिच्यापाशी तिचे वलवान सेवक सुद्धा आहेत. शिवाय रात्र रात्र ती डोळ्यात तेल धाळून म्वतःचे रक्षण करीत

जिवंत राहली आहे. परंतु तिचे स्वरूप आता पूर्वी इतके चांगले नाही. तिचे आरोग्य आता बरचेंबर बिघडत चालल्यामुळे ती पूर्वी इतकी जागत नाही. तुम्ही लपून अज्ञानक तिच्यावर हल्ला करा व आपल्या चोंचीत तिचे लोंढ दाबा म्हणजे तिला मंत्रोच्चारण करता येणार नाही. त्यामुळे तिच्यापासून तुम्हांला कोणताही धोका संभवणार नाही. ह्यानंतर तुम्ही तिला घेऊन सरळ माझ्या मांत्रिकापाशी घेऊन या. तिला त्याच्या पायापाशी टाका. माझा माळक तुम्हांला उचित बक्षिस ■ तिला उचित दंड देईल !”

त्यावर समोरच्या पक्ष्याने चिडकती सुचक आपल्या भाषेत आवाज केला. चंद्रवर्मा क्षणात समजले की, तो कुठे बसलेला आहे. तो जेव्हा गुंगीत होता. तेव्हा दोन गवडांनी येऊन त्याला उचलून आणले होते. ते दोघे जेव्हा उडत होते. तेव्हा नशिवांने एकाच्या सोडातून सुटून तो दुसऱ्या गरुडाच्या पाठीवर येऊन पडला होता म्हणून वाचला नाहीतर केव्हाच पमल्लोकात पोहोचला असता. परंतु आता त्या पक्ष्यांच्या पाठीवरून खाली उतरून आपल्याला पळून जावयास पाहिजे. आता कसे पळायें? चंद्रवर्मा अशा प्रकारे विचार करून

मला तुम्हा मालकाकडून बक्षिसाची अजिबात आवश्यकता नाही. परंतु मनात आणताच जर मला सर्व समुद्रदिपापर्यंत जाऊन येऊ शकेन अशी शक्ति मला प्राप्त झाली तर मी अत्यंत आनंदी होईन पाहीजे तर तेवढेच माग प्राप्त व्हावयास पाहिजे." एक गरुड म्हणाला.

मला फार मोठी हान नाही परंतु मृत्युपासून वाचण्याकरीता काही मंत्र असेल तर तो मला शिकव म्हणजे मला त्याचा कायदा होईल." दुसऱ्या गरुडाने आपली मनोकामना प्रकट केली.

"हे दोघे [redacted] पक्षी बहुधा वाळू पांशिकांना देव समजत असावेत" म्हणून भक्ता कुळबट मागण्या करीत आहेत असा विचार करून चंद्रवर्मा मनातल्या मनात हसू लागला.

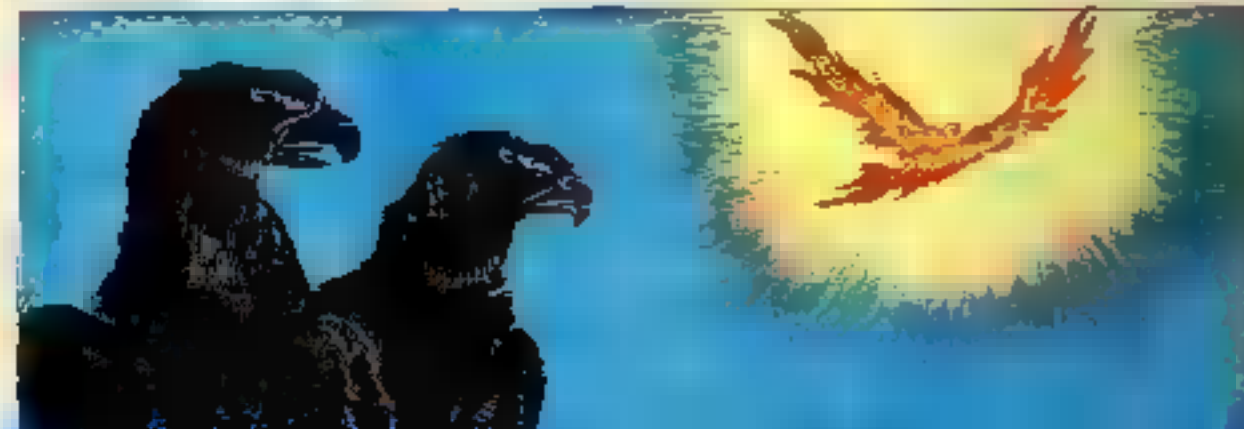
गरुड पक्ष्यांच्या प्रघटने काही एक समाधान कारक उत्तर न देताच असेच मान हलवत अग्नीपक्षी त्यांचा म्हणाला—

काय तुम्ही दोघे उद्या दिवसा माझ्या घरा येऊ शकता का? संत असान तर तुम्हांला मी [redacted] मालक दासविश्वास तयार आहे. तुम्ही नक्की या मी वाट पहातो नंतर तो अग्नीपक्षी पुन्हा फुलकार आवाज करीत आकाशात उडाला व तीव्र वेगाने उत्तरेकडे निघून गेला.

गरुडांनी थोडावेळ आपापसात गप्पा मारल्या व आपल्या चोकी अग्नीपक्षीवर टेंकवून ओपेच्या अधिन जायचा ते दोघे प्रयत्न करू लागले.

चंद्रवर्मा मनातल्या मनात आनंदाचे आनंदाचे उधाणा आले की, आता काही एक वास न होता आपल्याला वाळू पांशिकापाशी जायची एक चांगली संधी झाली आहे. ती हातची चालविता कामा नये म्हणून तो आपली ओप घालवून पहाट होण्याची [redacted] पाहू लागला. मनातल्या झालेल्या गोष्टी आठवू लागला.

(क्रमशः)

अहंकाराचा परिणाम

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो सादामरुन ग्रेत जांघावर काढून घेऊन काही बोलण्या विनाय स्मरानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला [redacted] म्हणाला—"राजा [redacted] ह्या अध्वर्यात्री इतके कष्ट करीत आहेत [redacted] पाहून तर [redacted] व्याकुळ झाले. कारण माझा विश्वास आहे की, तुझ्या माणसाप्रमाणे विसर्जनाच्या तपस्वांकडून असंतोषाने शाय झेलत असावास भाषी गोष्ट खरी आहे ना! त्याने उदाहरण म्हणून [redacted] नावाच्या माणसाची गोष्ट सांगतो [redacted] देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

रत्नपाल अतिशय धीमंत मानुस होता. परंतु त्याला बुद्धेने मूळचाळ झाले नाही. काही वर्षांनंतर त्याला असे कळले की, नैमिषारण्यात रहाणाऱ्या मुबनेह स्वामीच्यापाशी मुले होणारे ओषध आहे. ताबडतोब

वेताळाच्या गोष्टी

रत्नपाल त्या अरण्यात निवाला. सात उत्तम घोडे बांधून केलेल्या रथात सात रात्र दिवस प्रवास करून तो अरण्यापासून असलेल्या यतिनाम नावाच्या पोहोचला.

तेथे असलेल्या एका बूढ गृहस्थाने रत्नपाला येण्याचे कारण जाणून रत्नपाला म्हटले—“महाशय, मुक्तेंद्र महर्षि तुमची मनोकामना नक्कीच पूर्ण करतील. परंतु तुम्हांला पायी चालत जावे लागेल.

रत्नपाल पायी चालत जाऊ लागला परंतु त्याला चालण्याची शक्य नव्हती त्यामुळे तो आश्रमाभ्यंत येऊन पडून गेला व एका झाडाखाली बसला. त्याला

एक पाऊलही पुढे चालणे असंभव झाले. त्याचवेळेस आश्रमातील गोपाल नावाचा शिष्य जाडत बसताना, त्याने रत्नपाल खाली पडताना पाहिला. तेव्हा तो धावत धावत त्याच्याबद्दल आला.

रत्नपाल मुलास म्हणाला—“बरे वाळा, बोडे माझे पाय दाबून देतोस कां?”

“हो नक्की केवून देईन परंतु जितका मी तुमचे केरेन दुपट वेळ तुम्ही माझे पाय केपले पाहिजेत.” तो तरुण मुलगा म्हणाला.

एका नोकराच्या तोंडून जसे बोलणे ऐकताच त्याच्या बागाचा तिल्लपावड झाला तो रागाने म्हणाला—“मुर्खा, लहान मोठ्यातील फरकच कळतो की, नाही बहुदा न कळणारा एक मूर्ख आहेच. की तुम्यापेक्षा बघाने मोठा आहे. आणि तू माझ्याकडून सेवा करून घेण्याची अपेक्षा करतोस?”

“ठिक, तुम्ही हे सांगा, माझ्याच बवाचा जर एक मुलगा असता तर त्याची सेवा कोण करेल त्याच्याकडून मोठे कां छोटे?” गोपालने विचारले.

तो प्रश्न ऐकून रत्नपाल विडून म्हणाला—“माझ्या बरोबर तू बापसी बरोबरी करतोस?”

ह्यावर गोपाल स्मित करीत म्हणाला—“मला वाटते तुम्हांला तुमच्या संपत्तीचा

अवंकर गर्व आहे. की एवढा करोडोपती मुल कारणाने एका मुला करीता भिकाऱ्यासारखा आहे. जा तुमचा मुलगा माझ्याकडून आस्त करून एका नोकरासारखे आपले आयुष्य कंटेन.” असे सांगून तो तरुण तेथून निघून गेला.

रत्नपालने त्या मुलाच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. तेवढ्यात आश्रमात परत मुक्तेंद्र स्वामींची वृष्टी त्याच्याकडे गेली. रत्नपालला मुनींनी आपली मोठल करून दिली व सर्व सभाचार ऐकून म्हणाले—“अरेरे, आपण इतके हाल सोसून इकडेच आसात. जसे म्हणत आश्रमाच्या भात जाऊन त्याचा मतिथी त्कार केला.”

रत्नपाल महर्षिच्या औदार्याबद्दल अत्यंत आश्चर्य करू लागला. व क्वचित होऊन म्हणाला—“महाराजन् महान व्यक्ति व निच व्यक्ति ह्यांच्यामध्ये किती असतो. तुम्ही तर माझ्याकडूनही कितीतरी पटीने महान असून प्रेमाने माझ्याबरोबर वागलात. परंतु नोकर असलेल्या गोपालने माझा कसा अपमान केला.

स्वामीना ह्या घडलेल्या घटनेचे आश्चर्य वाटले ते म्हणाले—“मी जे औषध तुम्हांला देत आहे. त्याच्या प्रभावाने तुम्हांला मुल

नक्की होईल, परंतु गोपालचे बोलणे शाप होऊन त्यापासून तुम्हांला नक्कीच त्रास पडेल!”

ऐकताच रत्नपाल धावत म्हणाला—“स्वामी, गोपालचे माझ्याबरोबर वागणे अत्यंत असह्यतेचे होते. तरी मुळा ते बोलणे मला साप्राप्त्याने कां ठरावे? हा तर खरोखरी माझ्यावर अन्याय आहे. तरी मुळा ह्यातून वाचण्याकरीता काही तरी मार्ग तुम्ही सांगा!”

“गोपालच्या वागण्यात काहीही चूक नाही. जर तुम्ही त्याच्याकडून काम करून घेण्याची इच्छा धरता तर त्याच्या बदल्यात त्याने तुमच्याकडून काम करून

मला सबय नव्हती. त्यामुळे माझ्या हाडून तसे बोलणे निघून गेले. माझे बोलणे तसे मरिष्ठ पणाचे होते ह्यावर आपण विश्वास करू नका. कृपा करून योगाळच्या शापापासून मुक्तता मिळवून घ्या."

जर सरोसरोच उत्तम स्वभावाचे असलात तर आपोआप ह्यामून उत्तम मार्ग सांपडेल. सत्पुरुषांना कोणत्याही शापापासून त्रास सोसावा लागत नाही." असे म्हणत भुवनेंद्र स्वामींनी रत्नपालला काही औषधी पुढ्या मागून दिल्या. म्हणाले— "आपल्या बायकोला सांग्यात सांगा. ह्याच्या प्रभावाने आपल्या पत्नीला गर्भ राहिल व ती एका सुंदर मुलाला जन्म देईल. मुलगा दासीच्या हाती जाईल. दासीचा मुलगा आपल्या हाती येईल. ह्या गोष्टीनंतर ती दासी आपणाम दिसणार नाही. त्यानंतर केव्हा तरी गोपाल आपल्या गावी येईल त्यावेळेस गोपालला संतुष्ट करून त्याच्याकडून आपण आपल्या मुलाचा शोध काढून घेऊ शकता."

रत्नपाल औषधी पुढ्या घेऊन आपल्या गावी परत आला. ह्यानंतर भुवनेंद्र स्वामीने घोषित केलेल्याप्रमाणे सर्व घटना सत्या झाल्या. रत्नपाल हुताश झाला. रत्नपालने काही विचारावन्ती सर्व गोष्टी बायकोस

सांगितल्या ह्या कीतीने की हो गोष्ट तिच्यापासून लपवून ठेवली. त्या परक्या मुलावर ती आपले सारे प्रेम उघळून देईल. "आपला खरा मुलगा काही वर्षांनंतर आपल्या घरी परत येईल. ह्या दासीपुत्रावर जर तू अतिशय प्रेम व वास्तव्य करविल तर त्या मुलाचा भवितव्य दासीच्या हाती सोपवल्यांना मुला अतिशय ख होईल. हे सगळे आपले दुर्भाग्य आहे.

हि सर्व गोष्ट ऐकताच रत्नपालची पत्नी रडू लागली. ह्यानंतर तिने आपल्या दासीचा हाती सोपवले. ती मुलगा रत्नपालच्या दासदासींच्या पैकी एक होऊन बाजू लागला. इतर नोकरांप्रमाणे रत्नपालच्या कुटुंबाची सेवाकाकरी करू लागला. रत्नपालच्या काही मित्रमंडळींनी ह्याचे कारण काय ते विचारले. रत्नपालने त्यांना उत्तर देत म्हटले— "हा मुलगा पुष्कळ वर्षांनंतर माझ्या घरी जन्मला आहे. त्यामुळे स्वामींनी सांगितले आहे की, ह्याचे पालनपोषण अशा प्रकारे नोकराकाकरांच्यातच व्हायला पाहिजे.

अशा तऱ्हेने दहा वर्षे उलटली. एक दिवस रत्नपालला समजले गोपाल नावाचा एक महान योगी आपल्या गावात आला आहे. तो त्याक्षणी त्या स्वामींना भेटावयास गेला. त्या सुमारास योगी एक

बाईला समजावून सांगत होते. "तू एका आई मुलाला वेगळे केलेस मुझ्या नासाचे हेच कारण आहे. तू परत त्या मायलेकराला एकत्र कर. तुमं सर्व वास नाहीसे होतील."

ते ऐकताच रत्नपालचा राग अनावर झाला. त्याने समोरे जात म्हटले— "महात्मन्, आपण अधिच्या आश्रमात रहाणारे गोपाल तर नाहीत?"

"हो, हो!" असे म्हणत त्याने मान हलविली.

त्यावेळेस रत्नपालने तेथे जमलेल्यांना सर्व समाचार सांगितला व त्यांना विचारले— आपण कृपा करून हे सांगा की, एक छोटे कारण घेऊन आपण एका मायलेकराला

घेतले तर त्यात काय चुक आहे? लहानांनी मोठ्याकडून सेवा करून घेणे बरोबर नाही. परंतु हे छोटे आहे. कारण लहान पणापासून तुम्ही आजपर्यंत काय केलेत?" हीच गोष्ट त्याने आपल्याला सांगितली. आपण आपल्या संपत्तिचा अहंकार मनात आणून त्याला कमी खेजलेत त्यामुळे त्याने आपल्याला शाप दिला. त्या आश्रमात रहाणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तित्वे बोलणे सत्य होते."

रत्नपाल त्यावर काहीही बोलला नाही. परंतु घोडावेळ विचार करत म्हणाला— "स्वामी, माझ्या अपराधांची चुक मी कबूल करतो. कारण पायी चालण्याची

एकमेकांपासून दूर केलेत. ह्या अपराधाच्या कारणाने माझही कोणकोणत्या प्रासांचे शिकार बनलो गेलो?"

गोपाल मंद मंद स्मित करीत म्हणाला—
"मी कोणाला ही वेगळे केले नाही. आज-पर्यंत आपल्या घरात राहीला आहे. तोच आपला खरा मुलगा आहे!"

हे ऐकताच रत्नपालच्या आनंद गगनात मायेनासा झाला. गोपालची परणमुठ मस्तकाला लावून बेंत खावत पावत घरी परत आला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले—
"राजा! गोपालने हे कोटे का सांगितले की, जो रत्नपालचा मुलगा नाही तो त्याचाच आहे? ह्याचे समाधान कारक उत्तर दिले नाहीस. तुला परिणाम माहीतच आहे. तुम्या शोक्याची संमर शकले होऊन तुम्याच जोळू लागतील."

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला—
"सांगणे सितकेसे बरोबर होणार नाही की महर्षि भुवनेंद्र अशा महान व्यक्तीचा शिष्य

गोपाल खोटे बोलत आहे. रत्नपालच्या ह्या विचित्र अनुभवांचे कारण म्हणजे त्याचे विचित्र कल्पित मात्मा. ह्याच भीतीने त्याला प्रास होऊन तो गोपालच्या प्रासाचा शिकार बनला. परंतु मूर्खाने त्याला जी चेतावणी दिली होती गोष्टीचे मर्म त्याने समजल्याचा प्रयत्न केला नाही, मठा अमात पडला की, दासीपुत्राची आपल्यापुत्राची बदलावल्ली झाली आहे. म्हणून त्याने तो मुलगा दासीच्या हाती हे ठर त्याच्या बाईट मार्याचे आहे. प्रस्तुत दासीचे नाहीसे होणे गोपालने एका बाईला अशा प्रकारे रागावणे की, तीने एका मायकेकराला वेगळे केले आहे हि एक योगायोगाची गोष्ट आहे. परंतु ह्यात एक गोष्ट निःसंशय आहे. जो जन्मपासून रत्नपालच्या घरात वाढला तोच मुलगा मूर्खीच्या ओवड्यांमुळे झाला होता."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेताढरीवर अदृश्य झाला आणि झाडांला जाऊन ओंबकळू लागला. (कल्पित)

व्याजी खाते

एका गावात एक शेतकरी रहात होता.

न पडल्या कारणाने तो सावकाराकडून घेत गेला व जेव्हा धान्य पिकत असे तेव्हा उपच म्हणूनच फेडत गेला. प्रकारे जेवटी कंगाल झाला. त्याने सावकाराकडे येऊन म्हटले—
"महाशय, भविष्यकाळात आपण माझ्या कडून एक पैसा सुद्धा वसूल करू शकणार नाहीत. जो काय माझ्यापाशी होता तो सर्व पैसा प्रमाणे गळून गेला. आपण खूप घन कमावले आहोत त्यामुळे ते घन कमावण्याने रहस्य यला तर सांभा. मी सुद्धा मारामात माझे आपुण्य वाळविन.

"अरे मुर्खा! घन तर तो रामच फक्त देऊ शकतो!" सावकाराने सांगितले.

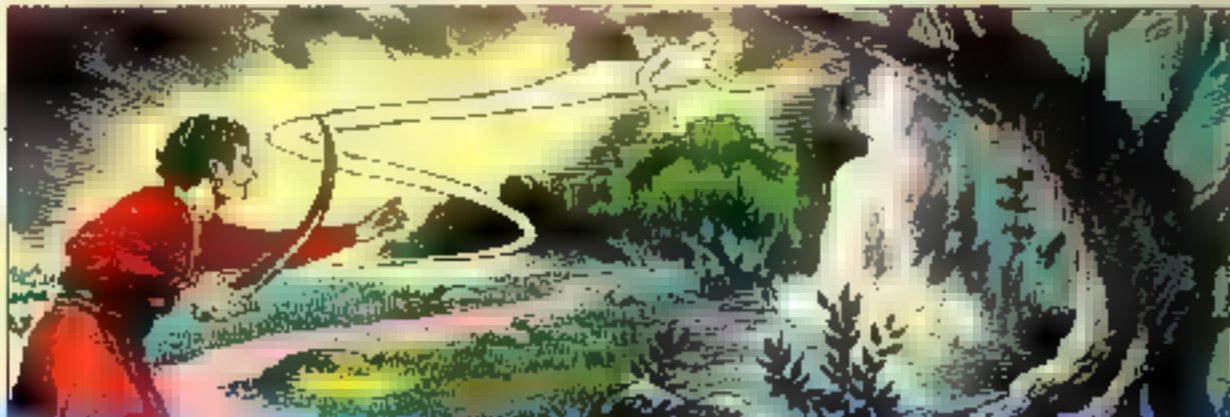
त्यावर तो शेतकरी त्याच्यावर विस्वास ठेऊन रामाकडून घन मागण्याच्या निर्धाराने निघाला. त्याच्या बायकोने तीन

रोट्या ककन विरुया थोड्या दूर गेल्यानंतर समोरून एक ब्राह्मण आला. शेतकऱ्याने आपले बोकळे उघडून त्यातून एक रोटी बाहेर काढली. व ती हाती देत त्याला विचारले—
"तुम्हाला रामाचा पैसा माहीत बसला तर सांगता का?"

ब्राह्मणाने रोटी घेतली. पहात गुपचुप निघून गेला.

शेतकरी पुन्हा चालत निघाला. ह्यावेळी त्याला समोरून एक योगी येताना दिसला. शेतकऱ्याने गुडगे टेकून नमस्कार केला व आपल्या गाळोड्यातली एक रोटी बाहेर काढली. ती योग्याच्या हातात दिली. विचारले—
"स्वामी, रामा पर्यंत जाण्याचा कोणता रस्ता आहे?"

तो योगी मौनवत असल्या सारखा पुढून निघून गेला. आणखी पुढे गेल्यावर एक गरिब त्याला येताना दिसला तो अतिशय

अशक्त व दुबळा दिसत होता. शेतकऱ्याला ते पाहून त्याची दया आली. त्याने तिसरी रोटी काढून देऊन त्याला खायला सांगितली.

त्या गरीबाने रोटी खाल्ली व त्या शेतकऱ्याला विचारले मालक, आपण कुठे जात आहात ?

"असे ऐकले, रामाचे दर्शन केल्याने भन प्राप्त होते. परंतु त्याच्याकडे जाण्याचा रस्ता कोणी सुद्धा सांगत नाहीत. तुम्ही सांगता का ?" शेतकऱ्याने विचारले.

गरीब हसत म्हणाला—"मीच राम आहे. तुला अजून कुठेही जाण्याची जरूर नाही. हा शंभू हा कसा बाबसायचा मी तुला सांगतो. तुला साहोजे आहे. ते हा शंभू पूर्ण करेल ! ह्यानंतर त्या शेतकऱ्याने रामाच्या मवतीने शंभू बाज-बण्याचे रहस्य माहीत करून घेतले व थरी आला. त्या दिवसापासून शेतकऱ्याच्या घरी कोणत्याही गोष्टीची कमी भासली नाही. शेतकरी ज्या गोष्टीची इच्छा करेल

ती त्याला ताबडतोब प्राप्त होत होती. एक दिवस सावकाराला ती गोष्ट समजली आणि संधी मिळताच त्याने तो शंभू चोरला ■ शेतकऱ्याच्या घरी येऊन

म्हणाला—"पहा, हा शंभू माझ्यापाशी आला आहे. हा मी तुला एका बटीवर देतो. त्या शंभूपासून जो तुला होतो त्याच्या दुप्पट मला मिळाला पाहिजे. नाहीतर मी हा तुझ्या पूर्वीच्या कर्जाच्या रकमेमध्ये जमा करून टाकेन."

शेतकऱ्याने लाचार होऊन त्याचे म्हणणे मान्य केले. सावकाराने तो शेतकऱ्याला परत करून टाकला. त्या पासून शेतकऱ्याला जो लाभ होत होता त्याच्या दुप्पट सावकाराला मिळत गेला.

ह्यात शेतकऱ्याच्या डोक्यात एक विचार चमकला त्याने मनात विचार केला ■ शंभू बाजबला—"की, माझा एक डोळा फुटला ! त्यावर शेतकरी तिरछा झाला व सावकाराचे दोन्ही डोळे फुटले. ते पाहूनच शेतकरी संतुष्ट झाला.

खजिन्याचे गुप्त

कोशल देशाचा राजा सूर्यसेन सत्तर

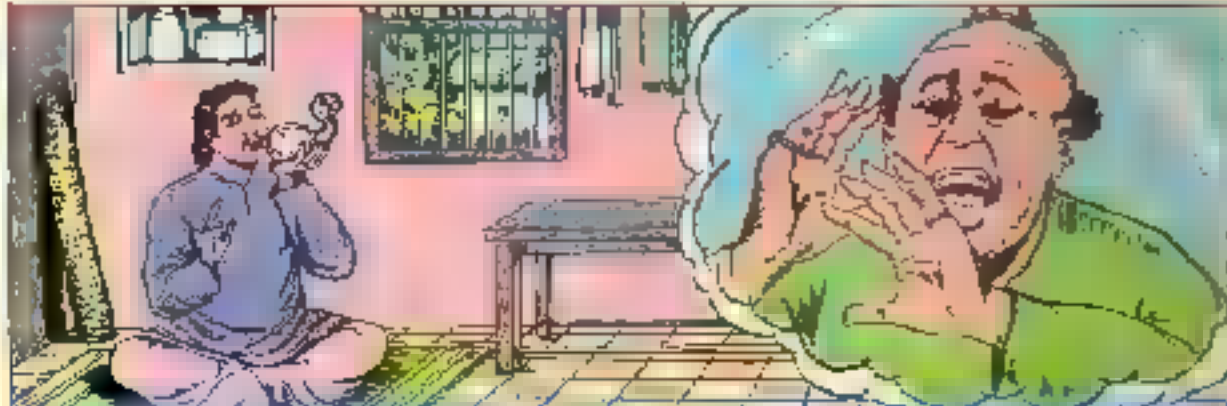
वर्षांचा महातारा झाला. महातार एवामुळे त्याची तबबेत ही चारंवार आलावू लागली. राज्यकारभारात त्याला जास्त लक्ष घालणे जमत नव्हते. म्हणून राज्यभर हळुहळू अराजकता माजू लागली. सर्वेय सोन्यामाग्या दगडांमधे हावू लागले. विदेशाच्या राजांना बऱ्याच दिवसापासून कोशल राज्यावर आपला अधिकार अलावा असे वाटत होते. त्यामुळे त्याला ही आयती संधी आल्याचा आनंद झाला. त्याने कोशल राज्यावर स्वारी करण्याची तयारी केली.

त्याच सुमारास दूरदेशी विद्याभ्यासास गेलेला राजकुमार चतुरसेन राजधानीला परत आला. तेव्हा मंत्र्याने राजाची भेट घेऊन राजाला मुचविले "महाराज, राजकुमाराचा राज्याभिषेक करून राज्याची जबाबदारी त्याच्यावर टाकावी.

परंतु सूर्यसेनला मंत्र्याचा सल्ला पसंत पडला नाही. ज्याला राज्यकारभारा विषयी अजिबात माहीती नाही, ज्या व्यक्तिक्या हाती राज्यकारभार सोपवणे म्हणजे संकटात पडण्यासारखेच आहे. तरीही राजाला आपल्या मुलाच्या अवतारजान कुशलता ह्याची माहीती काढून घ्यावयाची होती. त्या विचाराने राजाने मुबराजला बोलावून घेतले व राज्याची स्थिती सांगून त्यावर उपाय विचारला.

चतुरसेन घोडावेळ विचार करीत राहला व म्हणाला—"महाराज, सर्वात प्रथम विदेश देशातून येणाऱ्या हल्ल्याचा आपल्याला मुकाबला करण्याकरीता आपण किल्ल्याची दारे मजबूत कराची सैन्य तयार करावे."

"आपल्या राज्यात राहून जे लोक अराजकता माजवत आहेत त्यांच्या बरोबर आपणास कशा प्रकारे वागावयास हवे.

आहेरचपा शत्रू पेक्षा ह्या देशातच असणाऱ्या लोकांपासून आपणास जास्त धोका होण्याचा संभव आहे ना?" राजा सूर्यसेनने विचारले.

"देशात ज्या चीन्यांपासून होतात दरोडे पडतात. त्याकरीता राज्यातील लोकांना अनेक नुकसान सोसावे लागते. हि गोष्ट खरी आहे. परंतु राज्यातील मालमत्ता राज्यातच राहते ना!" जेव्हा आपण ह्या दुष्टांना पकडतो तेव्हा त्यांच्या हातून त्या वस्तु घेऊन आपण त्यांच्या मालकांच्या हातात परत देऊन टाकतो हो ना! चतुरसेन म्हणाला.

"म्हणजे तुझ्या म्हणण्याचा अर्थ हळू करणारा शत्रू राजा जास्त घोक्याचा

असतो ना!" राजा सूर्यसेनने त्याला विचारले.

"माझा तर वाद आहे, पिताजी, प्रत्येक संकटापासून आपल्याला बचवू तऱ्हेने देशाचे रक्षण करणे जास्त जरूरीचे आहे. जर युद्धात विदेश राज्याबरोबर हारलो तर ते सैनिक आपल्या राज्यातील संपत्ती पूर्णपणे लुटून घेऊन जातील. आपल्या राज्यातील सिंहासन शत्रूराज्याच्या अधीन होईल" युवराज म्हणाला.

युवराजाने सांगितलेल्या सल्ल्याने राजाने कितल्याशाच दरवाजाच्या मजबूती-विषयी थोडा विचार करून पाहिला. नंतर त्याने मजिनिदाराला बोलावणे घाडले. मजिनिदाराने दुसऱ्याच्या कामाच्या विषयी थोडी भाकडेमोड करून असा दिशेन सांगितला की, मजिनिदास असलेली संपत्ती कितल्याशाच दरवाजाची दुकस्ती करण्यास पक्की आहे.

राजा सूर्यसेन पुढचे काम करावे ह्याविषयी विचार करीत राहला. त्याचवेळी सेनापती आपल्या बरोबर दोन गुप्तहेरांना घेऊन तेथे आला व म्हणाला—"महाराज, आपल्या ह्या हेरांकडून एक विचित्र समाचार मिळाला आहे. कोणी एक साधू एका महिष्यापासून आपल्या राजधानीत येऊन राहला आहे. लोकांचे म्हणणे आहे

की साधू महाराज अनेक प्रकारची महिमा जाणगारे आहेत असे ऐकले की, आपल्या नागरिकांच्या पूर्वजांनी आपल्या घरातून जो संपत्ती पुरून ठेवली आहे त्याने सर्व गुपीत सांगतात. अशा प्रकारे साधू पासून अनेक लोकांना वाद आहे. तेव्हा तुम्ही मुद्दा त्याची नट घ्या.

सूर्यसेनच्या सेनापतीच्या राज-भक्ति व सामर्थ्यावर विश्वास होता. त्यामुळे राजाने ताबडतोब जाऊन साधूची भेट घेतली व निवेदन केले.

साधूने काही मिटून केले नंतर उबडोत त्याला म्हणले— "राजन् मी योगबलाने त्याचे कारण शोधले आहे. तात्पुरता तरी कोणत्याही बळपासच्या राजापासून आपल्याला काही एक धोका होणार नाही. परंतु एक गोष्ट आहे. आपल्या पूर्वजांनी मुख्य कित्याच्या दाराजवळच्या भितीं साली शंभर हुंडे भरून सोने पुरून ठेवले आहे. ते जणून काढून आताच आपलो काळजी तरी नाहीकी होईल.

राजाला बलिष्ठ अहंदा झाला. त्याने भक्तिभावनेने साधूला नमस्कार केला आपल्या राजवाड्यात निघून आला.

बडिलांच्या तोंडी ती गोष्ट ऐकताच राजकुमाराला अत्यंत आश्चर्य वाटले त्याने विचार केला की कितीही का साधूचे

म्हणणे सारे असले तरी कितल्याची दारे तोडवणे परिस्थितीत मुखपणाचे ठरेल. साधूने जिचे संपत्ती पुरून ठेवली आहे असे सांगितले तेथील कित्याची दारे तर अत्यंत मजबूत आहेत राज्यास इतक ठिकाणीही संपत्ती पुरलेली नसेल का?

"बाबा, मला साधूच्या महिमांची परिक्षा घेण्याची एक बाढवडाभर मुदत द्या.

सूर्यसेन राजाने मुलाचे म्हणणे मान्य केले. राजकुमाराने गुप्तरूपाने दरबारातील विदुषकाबरोबर बोलणे केले व त्याच्या घरापाठीमागच्या आवारात पूर्वदिशेला एक झुबार सोन्याची नाभी पुरून ठेवविली. ह्यानंतर विदुषक घरी गेला व त्याला

साष्टांग नमस्कार करीत म्हणाला—
"स्वामी, मी ह्यावेळेस आर्थिक दृष्टीने बराच नडलेलो आहे. कधीत कमी एक हजार जर नाणी असली तर मी माझ्या संकटातून बाबू घकतो. तुम्ही तर सर्वांना गुप्त संपत्ती बदल सांगत आहात ना? माझ्यावर दया करून माझ्या घरात कुठे संपत्ती आहे तेवढी कृपया सांगावी.

साधू क्षणदोन क्षण विचार करीत राहला. नंतर म्हणाला—"तुला, अजिन्हांचा शोध काढण्याची वेळ आता निघून गेली आहे. तू उद्या सकाळी ये. मी निश्चित रूपात कोठे संपत्ती ठेवली आहे का नाही सांगतो. त्या दिवशी रात्री युवराज चतुरसेन

गुप्तरूपाने विदुषकाच्या घरी गेला. अर्ध्या-रात्री नंतर युवराज व विदुषकाने पाहिले तो कोणी दोन माणसे शाहिमागच्या भित्ती-वरून उडी मारून आत शिरत होती. ते दोघे दुसरे तिसरे कोणी नसून मेनापती ज्या गुप्तचरांना घेऊन राजापाशी आला होता ते दोघेच होते.

त्या दोघांनी पाठीमागच्या आवारात पश्चिमेकडील असलेल्या एका आंब्याच्या झाडाखाली एक सट्टा खनला. कोणती तरी वस्तु नसून त्यावर पुन्हा माती भरून ते निघून गेले.

ते दोघे आज्ञाक्षणी व युवराज व विदुषक दोघांनी नाणी जाऊन माती उकडून तेथे काय आहे ते पाहिले. त्यांना एका छोट्याड्या तांब्यामागे एक हजार सोव्याची नाणी दिसली. त्यांनी ती पाहून पूर्ववत त्यावर माती भरून टाकली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी विदुषक साधू-पाशी गेला तेव्हा साधूने विदुषकाला पाहात म्हटले—"बाळा, मी योग चळाने पाहीलं की, तुझ्या घरात काही संपत्ती गाडली गेली आहे का? नाही. तेव्हा तुझ्या घराच्या पाठीमागच्या आवारात पश्चिमे-कडील आंब्याच्या झाडाखाली काही संपत्ती आहे. ती खोदून काढून घे व आपली संकटे दूर कर."

विदुषक राजमहालात आला व त्याने राजकुमाराला साधूने सांगितलेली गोष्ट सांगितली युवराज व विदुषकाला बरोबर घेऊन आपल्या बडिलांपाशी आला. सर्व गोष्टी सांगून म्हणाला—"पिताजी, जर खरोखर तो साधू महिमा जाणारा असता तर त्याने आपण पुरलेला अजिना कोठे आहे ते सांगा-वयास पाहिजे होते. परंतु तसे माने नाही तो साधूचा हेर आहे. ह्यात काही शंकाच नाही. आपले सेनापती व काही गुप्तचर एक होऊन तऱ्हेने भग पुरून मोठ्या भावड्या लोकांना बनवित आहेत. अजिन्हाच्या लोकात पाहून आपल्या किरपाची नकळत पक्की दारे पाडल्या पाठीमागे विदेह राजाचाच कट आहे

ही गोष्ट ऐकताच राजा सूर्यसेनच्या मनामध्ये सेनापतीच्या राजभक्ति विषयी मोठी शंका निर्माण झाली. परंतु तरीही राजाने त्याला ताबडतोब कैद करण्याचा हुकूम दिला नाही. परंतु राजकुमारला म्हटले. साधूच्या रूपात आपल्या तगरात घुसलेल्या त्या गुप्तचराने जसे अनेक लोकांना आपल्या प्रभावांनी बळी पाडले आहे. तसेच सेना-पतीला सुद्धा आपल्या अविन केले नसेल कशावरून! काय सांगू माझे मन त्याची राजभक्ति पाहून विचलित होऊ पहात नाही. मला त्याच्याबद्दल शंका वाटत नाही.

"तर मग आज रात्री आपण एक उपाय करूया. गुप्तवेष धारण करून आपण त्या साधूच्या आश्रमात जाऊ तेथे साधूच्या दर्शनाला येणाऱ्यांच्यात जर कोणी आपला गुप्तहेर असला तर त्याला पकडून घेऊन येऊ. म्हणजे त्यांच्या तोंडून आपल्याला ह्या गोष्टीचा काहीतरी मागमूस लागू नकेल." राजकुमाराने सल्ला दिला.

राजाने युवराजचे म्हणणे मान्य केले. ते दोघे त्याच रात्री गुप्तवेष धारण करून दहा सैनिकांना बरोबर घेऊन साधूच्या आश्रमापाशी माले साधूच्या घरापासून थोडे लांब त्यांनी सैनिकांना उभे केले व स्वतः ते दोघे घराच्या खिडकीपाशी उभे राहिले.

नंतर थोड्या वेळाने सेनापती आपल्या दोन सौवर्णांबरोबर तेथे येऊन पोहोचला. सेनापतीला पहाताच साधूने विचारले- "राजाने माझ्या योग दत्तावर विस्वास तर केला आहे ना!"

"हो, हो, तसेच समजायचे कारण विदुषकाच्या घराच्या पाठीमागे घन-दोलत मिळाल्यामुळे इतर घरगोष्टीला कर्म-चाऱ्यांना सुद्धा आपल्यावर विश्वास बसू लागला आहे. एखाद्या दिवशी आश्विन्याच्या जेवणाने किल्ल्याच्या मुख्य-दाराची मुठ्ठा राजा तोडफोड मोकळा करून देऊ शकतो.

त्यानंतर राजा व युवराज सैनिकांच्या-जवळ गेले व त्यांनी त्या सैनिकांना इशारा केला की साधू, सेनापती, व त्यांचे इतर अनुचर त्यांना बंदी करून तुरुंगात घाला.

राजा महालात येत मंत्र्यांना बोलावून घेत म्हणाला-"मंत्री महोदय, मी प्रथमच तुमचे म्हणणे मान्य करून जर राजकुमाराचा राज्याभिषेक केला असता

तर काय चांगले झाले असते दुष्टांच्या कारवाई पासून अजिंक्यकरीता आपल्या किल्लाची दारेफोडून विदेश आपल्या राज्यावर हल्ला करण्याची सुचना देण्या-पूर्वी तुम्ही राजकुमाराचा राज्याभिषेक करण्याची तयारी करा!"

एका आठवड्यानंतर राजकुमाराचा राज्याभिषेक झाला.

राजाचे पद शपथ होताच सत्तुरसेनने आपल्या पूर्व अनुभवाची अशी घोषणा जाहीर केली की, भविष्य-गुप्तचर विभाग सेनापतीच्या अधिन रहाणार नाही तर पूर्ण राजाच्या अधिन राहील.

अशा प्रकारे विदेह राजाची योजना असफल झाली. त्याने मुठ्ठाची तयारी करणे बंद केले.

राजा सूर्यसेनला स्वतःला आपल्या भुजांच्या बातुपांचे सामर्थ्याचे आकलन झाले. त्यामुळे तो निश्चित होऊन आपले उर्वरित आयुष्य आरामात घालवू लागला.

सोन्याचा मोर

काही दिवस काही दिवस राज्य करीत असता जोषिसव्हाणी एका मोराच्या बंदे घेतला. तो एक अनन्य मोरा

महत्ता. एक अद्भुत सोन्याचा मोर होता. तो दण्डकारण्यात

एके दिवशी काही राजाच्या बायकोला स्वप्नात तो सोन्याचा मोर विसला. तेव्हा तिनं आपल्या पतीला तो मोर आणून देण्याची निवडणी केली. राजाने मोराच्या बाबतीत मंत्र्यांच्याकडे चौकशी केली. मंत्र्यांनी सांगितले की, ह्याची माहीती ब्राह्मणांना नाहीतर शिकान्यांना असावी.

ह्यावर राजाने एका शिकान्याला म्हटले-"जर तू तो सोन्याचा मोर जिवंत पकडून आणून दिलास तर तुला मोठे बक्षिस देण्यात येईल." शिकान्याने काठ वर्षे प्रयत्न करून पाहिला परंतु तो सोन्याचा मोर त्याच्या जाळ्यात सापडला नाही.

ह्या अवधीत तो शिकारी मेला. व सोन्याच्या मोराची इच्छा बरण्यारी राणी मुठ्ठा घरण पावली.

"स्वप्नात पाहिलेल्या एका मोराच्या काळजीने माझी राणी मक्कन गेली!" ह्या दुःखाने राजाला भारी राग आला. त्याने किल्ल्याच्या मुख्य दारावर फलक लावल्या की, "दण्डकारण्यात सोन्याचा मोर झिडत आहे त्याने मांस जो खाईल त्याला मरणापासून मुक्ति मिळेल."

त्या राजाच्या मृत्यु नंतर युवराजाने एका आणखीन शिकान्याला सोन्याचा मोर पकडण्या करिता पाठविले. त्याला ही त्यात यश मिळाले नाही अशा प्रकारे सहा पिढ्या निघून गेल्या.

सातव्या पिढीचा जेव्हा राजा सिंहासनावर बसला. तेव्हा त्याने त्या सुचनेनुसार मोर पकडण्याकरीता एका शिकान्याला

पाठविले. त्या युक्तिने व शिताफीने मोराला पकडून राजाच्या हाती सोंपविले.

त्या सोन्याच्या मोराला पाहून राजाच्या मनांत आनंदानरोवरच आश्चर्य वाटू लागले. त्याच्या बद्दल आदर वाटू लागला. राजाने आपल्या सिंहासना येजादीच एक उंच आसन तयार करविले. तेव्हा मोराला रुपात असल्याची बोधिसत्त्वांनी विचारले—“राजन् आपण मला पकडवून इथे का आणवलेत?”

“लोक असे सांगतात, तुम्ही मांस खातल्याने म्हातारपण व मरण यांपासून मानव मुक्त होतो. म्हणजे ह्याचा अर्थ असा आहे, तुम्ही मला ठार मारणार!” बोधिसत्त्वांनी विचारले.

“हो, हो!” राजा म्हणाला.

“वेड्या, ती मृत्यूला पाकडत नाही, परंतु अणा स्थितीत भाक्या मांस खाण्याने म्हातारपण व मृत्यू यांपासून तू कसा वाचू शकशील” बोधिसत्त्वांनी विचारले. तुझ्या शरिराची सावली सोन्याची आहे. त्याने

तो मरणापासून मुक्त होतो.” राजा म्हणाला.

“तर मग राजा ऐक, मी ही सोन्याची छाया कशी प्राप्त केली ते! प्राचीन काळी मी ह्या राज्याचा महाराजा होतो. मी न्यायपूर्वक राज्यकारभार केला व धर्माने राज्य केले. त्याचे फळ म्हणूनच मी राज्याच्या रूपाने जन्म घेतला.

हा सर्व वृत्तांत ऐकून राजाचा राजा अदभुतचकितच झाला. त्याने त्याला विचारले—“काय धर्मपूर्वक राज्यकारभार करण्याने तू हे झाले का! परंतु तुम्ही जन्मले तारे कोणते झाले मानावे?”

“का नाही? मी जन्म काळी महाराजा होतो. त्या काळी एक नवरत्न अचिंत दिव्यरथ होता. त्यावर बसून मी राज्य करीत असे. तो रथ उद्यानाजवळच्या तळपाच्यापाशी गुहेत ठेवलेला आहे.”

काशी राजाने तळपाच्या काठी लपून तो दिव्यरथ पाहिला. त्या दिवसांपासून राजाने बोधिसत्त्वांना आपला गुरू मानले.

त्या वीड्याच्या रक्षकांचे नव्हत नाही असे पाहून ईशाने राक्षसांचे रूप घेतले व तो मोठा पळवून नेता, व त्याला नेऊन पाताळातील कपिल मुनींच्या भावघात नेऊन आणला.

आपल्या नद्या :

गंगा - २

अयोध्येचा राजा सगरने एकदा यज्ञ करण्याचा संकल्प केला. त्या काळच्या रितीनुसार एका अनंमृत बलवान घोड्याच्या पाठीवर एका ध्वज बांधून त्याचा धडक राजकुमार जात अगत असा तो यज्ञाचा घोडा अमेक देशांतून प्रसंग करीत फिरत असे.

महाराजा सगरचे साठ हजार मुलगे होते. ते सर्वजण घोड्याकडे चारी दिशांनी घोड्याचा शोध काढत शेवटी पाताळ लोकांत येऊन पोहोचले. तेथे त्यांनी त्या यज्ञाच्या घोड्याला पाहिले. त्या घोड्याला वाटले की कपिल मुनींचीच तो घोडा खोहन आणला आहे. म्हणून त्यांनी मुनींनीच तो घोडा पोरून आणला असावा. म्हणून त्यांनी

सगरच्या मृतांच्या तहट पमाचा मृतींना भयंकर क्रोध आला. त्यांनी त्यांना शाप दिला हे भयंकरचोर राजकुमार जळून भस्म होऊन बाबोत. त्याच शापी हे सर्वजण जळून भस्म होऊन गेले.

तराही नेवाने ब्रह्मणाचा संयोजक प्रवाहाला बोधून येण्याची उत्कृष्ट पद्धती नव्हती. भविरवाने जाणले की, तिना वेध मोघविण्याची शक्ति केवळ शंकराचाच माहित आहे. त्या दिनाराने त्याने शंकराची प्रार्थना केली त्याची प्रार्थना शंकराने ऐकली अतः आपल्या जटेतून सोडून दिली.

अनेक वर्षांनंतर राजाचा मातु भयंकराने याने कपिल मुनींकडे आपल्या बहिःपत्नी जिघत्सुकरण्याकरीता प्रार्थना केली. त्यावर कपिल मुनीने सांगितले की, ब्रह्मदेवाच्या कर्मजन्तुनीच कपिल तसेच शापी नर त्या भस्म झालेल्या राजांना स्वर्ग करतील तर सगरचे पुत्र पुनर्जन्म होऊ शकतील.

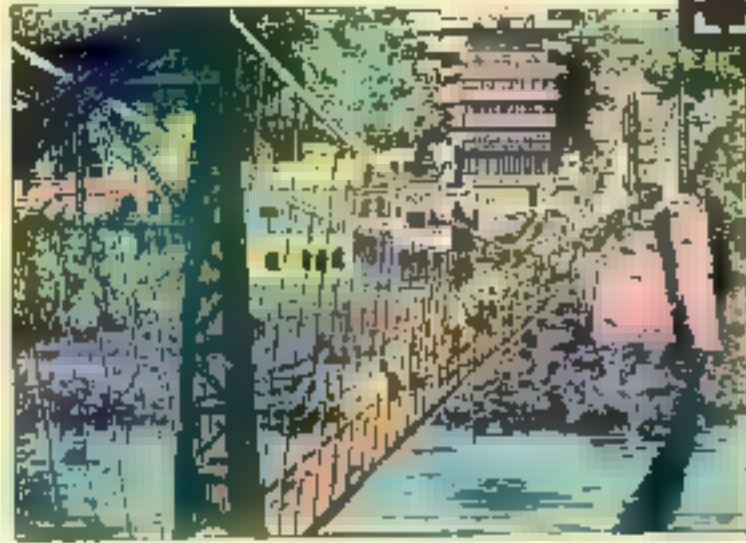
शंकराच्या जटेतून गंगा प्रयतिष्ठ न पृथ्वीवर गडून काढू लागली. त्यानंतर शमीरध पुढे पुढे जाऊ लागला. त्याच्या पाठीमागे जाऊन पृथ्वीवर चारीबाजसा गंगेने शंकराचा भजन करत होती.

काही वर्षांनंतर सगरच्या मृतांचा नाव भयंकर याने भस्मराज्याच्या रूपाने कपिल जसनेच्या मापल्या पुढे पुनः जिवंत झाला. दंड संकल्प केला. त्याकरीता ब्रह्मदेवाची तपश्चर्या करण्यास सुरवात केली. त्याच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊन ब्रह्मने आपल्या कर्मजन्तुन गंगेवर सोडण्याची संपत्ति दर्शविली.

ह्यानंतर भविरवाने गंगाच्या प्रवाहाला पत्ताळापर्यंत काढून आणले. कपिल-मुनीच्या आश्रमानवळच्या भस्मराजी गंगा जगामध्ये वळून गेल्या. व ह्याचे परिणाम सगरचे सगळे हचार पुत्र जिवंत होऊन बाहेर आले. अकारे भयंकराचा प्रसन्न झाला.

आपल्या देशात रोगांसाठी अनेक
पवित्र नदी म्हणून लोकांप्रिय आहे.
गोमती, यमुना, सरिता, गोदावरी, कावेरी
अशा नद्यांना राजा राजांना अनेक
पवित्र सेवांच्या रूपाने हाताळून घेऊन
बघत होते.

खरा वैद्य

गंगामतीच्या काठी असलेल्या अनेक
पुण्यक्षेत्रांमध्ये हरिद्वार व बागपती ही
अत्यंत महत्वाची मानली जातात. ही
दोन्ही नद्या पुष्कळ पूर्वी पायुनच
प्रवाहित आहेत. अनेक वर्षांपासून
विश्व धर्मांना आदरपूर्वक आहूत
करून येत आहेत.

गंगामतीच्या काठी असलेले जाणखी
एक पृथ्वी म्हणजे कलकत्ता. ह्या
शहरात ह्या नदीला नुसले नावच
संकीर्ण आहे. कलकत्ता म्हणून ही नदी
अनेक अक्षराने अनेक फाट्यांनी
वहात जाऊन बंगालच्या बांधाने
सुंदरबन नावाच्या जंगलातून वहात
जाऊन बंगाली समुद्राला जाऊन मिळते.

सिमरत नावाचा राजा अचानक एका
विचित्र रोगाने पछाडला गेला. त्या
मुळे त्याच्या सर्व जरीरभर पाणेरडे डाव
पडले. दरबारी वैद्यांनी अनेक प्रकारे
ककून पाहिले पण उपयोज झाला नाही.
राजधानीच्या गावात रहाणाऱ्या सिताराम
नावाच्या वैद्याला हि गोष्ट समजली
राजाचा रोग विचित्र होता. सितारामच्या
कुटूंबात वैद्याचा पेशा परंपरागत चालत
आला होता. सितारामने ह्या सन्नेच्या
रोगावरचा उपाय आपल्या बडिलांकडून
शिकून घेतला होता.

सितारामने त्या रोगांना लागणारी
आवश्यक औषधे तयार केली. आणि एक
दिवस तो राजाला भेटायला निघाला.

दरबारात आल्यावर राजबाईच्यासोबत
वैद्यांनी त्याला अनेक विचारले
त्याची उत्तरे ऐकली. तेव्हा त्या सर्वांना

समजून चुकले की, सिताराम वैद्यशास्त्रात
निष्णात आहे.

त्यामुळे इतरांचे मन बांकाकुल होऊ
लागले कारण जाणो सितारामच्या
औषधाने राजा अचानक बरा झाला
राजाच्या धुव्हीला आपण अयोग्य म्हणून
गणले जाऊ व आपली नोकरी निघून जाईल.

दरबारी वैद्यांनी सितारामला म्हटले—
“आम्ही सर्वांनी लहानपणीच तुमच्या पाठ-
घालेत पूर्णरूपाने वैद्याचा विद्याभ्यास पूर्ण
केला आहे. तथा आम्हाच्या औषधाने राजाचा
बाजार बरा झाला नाही. तो काय तुमच्या
औषधोपचारात बरा होईल ही केवळ
कल्पना करणे म्हणजे असंभव आहे. तू पुन्हा
चुकूनही राजाचे दर्शन करण्यास कृपा
करून येऊ नकोस.

सितारामला वाईट वाटले तो नाई-
लाजास्वय बरी गरत आला. परंतु तो

दर बारा-याच दिवसांनी राजमहाला पर्यंत जात होता कारण काही कारणास्तव जर दरबारी वैद्यांनी आणला विचार बरेकला तर, परंतु ते वैद्य त्याला जास्तच रागावून हाकलून देत.

एकदा सीताराम राजमहालातून घरी परत येत होता. तेव्हा तेथील धर्मशाळेच्या ओसरवीवर बसलेल्या एका रोग्याकडे त्याची दृष्टी गेली. त्याच्यामुद्दा अंगावर काळे डाग होते. त्याचा रोग बरोबर तसाच होता जो राजाला साला होता.

सीतारामने त्याच्यावर उपाय करण्यास सुरवात केली व एका महिन्याच्या आत त्याचा रोग पूर्ण बरा केला.

एक दिवशी संध्याकाळी राजा जापल्या दोन अंगरक्षकांच्या बरोबर बागेत फिरण्यास जात होता. तेव्हा धर्मशाळेच्या ओसरवीवरून उतरत त्या पूर्वीच्या जुन्या रोग्याने राजाला नमस्कार केला. पूर्वी राजा नेहमी त्याला त्या वाटेने पहात असे त्या रोग्याला पहाताच राजाला अत्यंत आश्चर्याचा धक्काच त्याने अंगरक्षकांना विचारले-“मी त्याला पूर्वी अंगाची मुटकुळी ओसरवीवर पडलेला पहात होतो. हा इतका अडसडोस बरा कसा झाला तुम्ही त्याला ताबडतोब माझ्याकडे घेऊन या.”

अंगरक्षकांनी माणसाला राजापाशी आणले. राजाने त्याला त्याच्या उपाया सावलीत सर्व प्रश्न विचारले. आणि त्यानेही सीताराम कडून उपाय करण्या-करीताहुत भरला.

राजा त्याच दिवशी वैद्य बदलून सीतारामला भेटण्याकरीता त्याच्या घरी गेला. सीतारामने त्याला तपासून त्याच्या-वर औषोषोपचारास सुरवात केली. चौथ दिवसाच्या आत राजा पूर्णतया बरा झाला. व त्याने वैद्याबद्दल कृतज्ञता प्रकट केली तेव्हा सीतारामने राजाला म्हटले-“महाराज, हा रोग मोठा विचित्र आहे. दुर्दैवाने लाजात एकात्मच हा रोग पळवतो. अशा लोकांना

मी माझ्या उपायाने पूर्णतया बरे करीत आहे. परंतु ह्या राज्याच्या राजाचा हा रोग बरा करण्याकरीता तेथे जाण्याकरीता कोणताही मार्ग मिळत नाही.

“हात मोठेसे आहे, तू राजाचे दर्शन घे आणि त्याला ह्या सर्व घोष्टी सांग” राजा म्हणाला.

ह्यावर सीतारामने राजदरबारी वैद्यांनी राजाला भेटण्या करीता कसे बढवले आहे ते आपल्याला सांगितले. तेव्हा राजाला दरबारी वैद्यांच्या दुर्बुद्धीबद्दल मनोपासून चिड आली. राजा विचार लागला की, ह्या लोकांना माझ्या स्वास्थापेक्षा स्वतःच्या पदवीबद्दल जास्त महत्त्व आहे. ह्या कारणाने त्याने सीतारामला आपल्याला घेटून दिले नाही.

ह्यानंतर राजाने सीतारामला दरबारी मुख्य वैद्याची पदवी देण्याचा निर्णय घेतला सीतारामला म्हणाला-“सीताराम, मी गुप्तवेष्टात तुझ्याकडून इलाज घ्यायला आलेला ह्या देशाचा राजा आहे” असे म्हणत त्याने वैद्य काढून टाकला व त्याला म्हटले-“ज्या सवाळी तुला राज्याचे अधिकारी मोठ्या आदराने दरबारात घेऊन जायला येतील त्यावेळी मी तुला अपूर्ण करेन व तुला पर-वारातील प्रधान वैद्याच्या जागेवर नियुक्त करण्यात येईल.

सीतारामने राजाला विनयपूर्वक प्रणाम करीत म्हटले-“महाराज, तुम्ही जे महत्त्व पहाता आहात त्याचा मला

अस्विकार करावा लागत आहे. त्यामुळे मला कृपाकरून क्षमा करा. मला माझ्या ह्या जुन्या घरात राहूनच सुख व संपत्ती मिळते.

राजाला आश्चर्य वाटले त्याने विचारले "मी तुला जी पदवी व संपत्ती देत आहे. त्याने तुला संतोष व सुख मिळत नाही का?"

"होय महाराज मी एकदा का राज-वेद्याचे काम हातात घेतलं तर मला आपल्या परिवारा विषाय कुसल्या गरीब-लोकांवर इलाज करता येणार नाही. अशा स्थितीत गरीब लोक जर आजारी पडले तर त्यांची काय स्थिती होईल. मी पदवीधर व घनाच्या लोकांसाठी बळी पडून माझ्या वैद्यकीचा अपमान शकत नाही." सीतारामने स्पष्ट सांगितले.

सीतारामच्या बोलण्यातील अरेषण राजाला पटले. तो थोडावेळ विचार करीत राहिला. नंतर म्हणाला "सीताराम, तू बरोबर बरा वैद्य आहेस. तू

माझ्या राज्यातील नागरीक आहेस. त्यामुळे मला फार अभिमान वाटतो. मी तर तुला अशी संधी देतो की तू तुझ्या वैद्यकीचा उपयोग जास्तीत जास्त लोकांवर करू शकशील. मी दर महिना सजिन्वातील अमुक एक रक्कम तुझ्याकडे पाठवित जाईन. त्याचा उपयोग तुला जेपे आवश्यक वाटेल तेथे दवाखाने, घमंशाळा, वैद्यशाळा काढण्यात करू करू व आजारी लोकांच्या मदतीकरीता उपयोग करू काय तुला हे काम तर मंजूर आहे ना?"

"महाराज, ह्या पेशा आस्त मला पाहिजे? तसे म्हटले तर पूर्वी पासूनच काही वैद्यशाळा काढण्याची इच्छा मनात करीत होतो. परंतु पैसांच्या अभावामुळे मला त्या इच्छा माराव्या लागत होत्या. तुम्ही मला जी मदत करण्याची आस्वागने दिशी आहेत. त्याबद्दल मी आपला अत्यंत ऋणी आहे." सीतारामने म्हटले.

त्यानंतर राजा पूर्णपणे संतोषाने राज-महालात परत आला.

धर्म देवी

कुण्डलिनो देवायः राजा सत्यानंद मोठा धर्मात्मा होता. घमंशाच्या भक्षण करीता स्वतःचे प्राण करण्यासही तो तयार असे. श्रावदाना करीता तो आश्रित म्हणून आलेल्या माणसांबरोबर पक्षपात करीत नसे तसेच मानेवार्दिक मित्रमंडळीच्या बरोबर मुढा. त्याचे कुलदैवत म्हणजे धर्मदेवीच होती. दररोज तो तिची पुजा केल्याशिवाय कोणतेही काम करीत नसे.

सत्यानंद राजाला श्रवण नावाचा एक मुलगा होता. सत्यानंद म्हणतारा माला त्यामुळे त्याने आपला मुलगा श्रवण नावा राज्याभिषेक करण्याचा विचार मनाशी ठेवला.

श्रवणाचा राज्याभिषेक झाला. त्यानंतर भांड्या दिवसातच राजाची नळ्येत बिघडली. त्यावेळेस राजाने श्रवणला जवळ बोलावित म्हटले—"बेटा, घमंशाच्या रसणाकरीता

पूर्वेवरंपरा राज्य चालवत आलेले आगले पूर्वज आपल्या प्राणांची मुढा पर्वा करीत नसत. तुलाही त्यांच्याच पाऊलावर पाऊल टाकून जावयास पाहिजे. धर्माचे वाचरण करीत असतांना तुला जर कां कोणती अडचण वाटली तर तू आपल्या राज्याच्या दक्षिण दिशेकडे स्थित धर्मदेवीचे देऊळ आहे. तेथे जाऊन तिचे दर्शन कर. तुला नक्कीच तुझ्या समस्यांवर काहीतरी उपाय बोधून मिळेल.

आपल्या जडिलाच्या भरणानंतर श्रवणने मुढा धर्मानुसार राज्यकारभार करीत घमंशा बनून राज्य प्राप्त केले. अशा तऱ्हेने बरीच वर्षे उलटली. परंतु एक दिवस श्रवणाच्या समोर घमं सप्संधी एक जटोल समस्या उभी राहिली.

श्रवणाच्या मुलीचे मालतीचे एका छोट्या सामंत राजाच्या मुला बरोबर प्रेम होते.

Restore

177

X

◀

▶

त्याने आपली समस्या तिच्यापुढे सविस्तर सांगितली.

दुसऱ्यासप्तकी ती देवीची मूर्ती देदीप्यमान होऊन चमकू लागली. व त्या देवीच्या मूलातून वाणी ऐकू आली—“हे श्रवण, प्रथम पिता बाहेर का राजा!”

“देवीमाते, मी राज्याभिषेकाच्या वेळी विवाहीत होतो. त्या वेळी माळती एक छोटी मुलगी होती!” राजा म्हणाला.

“तर मग तुला माळतीच्या बाबतीत एक राजा नाही तर एका पित्याच्या दृष्टीनेच पाहिले पाहिजे. हाच धर्म आहे!” धर्मदेवीने दिला.

ह्यानंतर त्या प्रतिमेमधील प्रकास लुप्त झाला. श्रवणने पुन्हा एकदा देवीला प्रणिपात केला तो राजवाड्यात निघून आला. नंतर एका सुममुहूर्तावर त्याने आपल्या मुलीचा विवाह त्या साभंत राज्याच्या मुलाशी दिला.

त्या घटने काही दिवसाने एक समस्या पुन्हा निर्माण झाली राजाचा मुलगा नागा मुस्कळात विद्याभ्यास करीत होता. त्याच्यामुळे पुन्हा एक बडबड झाली. नागा आपल्या बरोवरीच्या एका मित्राबरोबर सह्यमुद्ध करीत होता. त्या वेळेस चुकून ते शस्त्र त्याच्या मित्राच्या खाचांला लागून त्याचा हावाहात कापला

गेल्या. तो मित्र विराग नावाचा एक ब्राह्मणाचा मुलगा होता.

विरागने दरबारात येऊन राजाला निवेदन करीत म्हटले—“महाराज, आपल्या मुलाने नागाने भशा इथ्येने माझ्याशी युद्ध करून माझा हात कापला आहे की मी सद्ग विद्येत त्याच्यापेक्षा श्रेष्ठ होईन. आपल्या धर्मावरणानुसार शिक्षा म्हणजे वार करण्याचा बदला वारच आहे. तेव्हा आपल्या मुलाचा डावा हात कापून आपल्या धर्महिमाच्या नावाचे सार्थक केले पाहिजे.

श्रवणला त्यावेळी कराने मुकले नाही. त्याने मग संपवली व तो धर्म-देवीच्या देवळात गेला देवीला संवत राजदरबारातून निघून गेला.

घालीत त्याने आपली विवंचना देवीसमोर मांडली.

सर्व देऊळ प्रकाशमय झाले. व देवीची गंधीर वाणी सर्वत्र दुमदुमली. “श्रवण तुझ्या राज्याची नीति “माराचा बदला मार हिच आहे. तेव्हा त्याला लागला कामा नये. तुझ्या मुलाने विरागाचा हात कापला तेव्हा विरागने तुझ्या मुलाचा हात कापला पाहिजे. हाच धर्म आहे.”

श्रवणने दरबारात स्वतःचा निवाज सांगितला. तेव्हा दरबारातील प्रजेने हर्ष-मादाने त्याला स्विकृति देऊन कडकडाट केला. ह्यावर विराग भुपभूष राजदरबारातून निघून गेला.

राजाला आपल्या मुलीच्या इच्छेविषय जाण घेईना. परंतु राजभराण्याच्या बाली नुसार तिला तिच्या योग्यतेच्या राज-कुमाराबरोबर लग्न करणे भाग होते. असे जर केले नाही तर ते राज्याच्या विरुद्ध सिद्ध होऊ शकले असते. जर वंश-परंपरागत आलेल्या सद्दी सोडून त्याने तिने लग्न लावून दिले तर मुलीला दुःखी करण्यास म्हणून आपला असता प्रसिद्ध होऊ.

“ह्याला उपाय काय?” ह्यावर श्रवण सोल विचार करू लागला. तेव्हा त्याला त्याच्या बडिलांनी सांगितलेली गोष्ट आठ-वली. तो त्याच क्षणी धर्मदेवीच्या देवळात गेला. देवीला नमस्कार करून

Restore

127

धनने आपल्या हातातील सोन्याचा तोडा काढून पंज लावली. ह्यावर हसत हसत वसंतसेन म्हणाला—“राजा होऊन मुद्धा आपण काय साध्या लोकांसारख्या अशा सुल्लभ गोष्टीची पंज लावायची म्हणजे चांगले दिसेल काय? मी माझे राज्य पंजेत लावतो. ■ पण तुझे राज्य लाज.” वसंतसेनने अचणसा द्विचले.

अचणने मुद्धा तुझ्यापेक्षा मी कमी नाही असे समजून खेळण्यास आरंभ केला. खेळात एकमेकांनी ■ दुसऱ्यास पराभूत करण्याचा आटीकाट प्रयत्न केला. परंतु बुद्धीवाने अचण खेळीत हारला. ■ पंज लावण्या प्रमाणे त्याने त्याचे राज्य वसंतसेनच्या हाती सोपविण्याची तयारी केली. परंतु राजा वसंतसेनने तसे मान्य केले नाही. परंतु म्हणले—“मी फक्त खेळण्यात मजा यावी ह्या उद्देशाने तसे म्हणालो होतो. आपण दोघे गाढ मित्र जाहोत. मी तुझे राज्य हस्तगत करून तुझ्याबरोबर मित्रझोह करू इच्छित नाही.

ह्यावर भीठया कष्टाने अचण म्हणाला—“ते खरेही असू शकेल की नू गमतीखातर तसे म्हणाला असंमिल परंतु मी माझे राज्य मनाने पंजेत लावले आहे. मी माझे वचन कधी मोडत नाही. तेव्हा नू ह्या राज्याचा स्विकार कर.” अशा प्रकारे अचणने त्याच्यावर जोर दिला.

तरीही वसंतसेनने अचणचे म्हणणे मान्य केले नाही. तेव्हा शेवटी ह्यावर काहीतरी उपाय काढण्याकरीता ते दोघे धर्मदेवीच्या दर्शनाला आले. अचणने आपल्यामुढील समस्या देवीपाशी बोलून दाखविली. व तिची प्रार्थना केली.

परंतु ह्यावेळी देवीच्या देवळात अंधारच राहिला. प्रकाश आला नाही. ती होम स्वरात म्हणाली—“अचण, राज्य कोणाच्याहा हाती सोपवणारा नू कोण होतोस? राज्य हे जननेने आहे. राजा ह्या केवळ कारभार करणारा असतो ■ देवळातील पुजारी. असतो तसा.”

धर्मदेवीचे उतर ऐकून ■ अत्यंत प्रभावित आला. तिला साष्टांग नमस्कार घालून तो तेथून निघून गेला.

त्यानंतर अचणही तेथून जायना निघणार. तोच धर्मदेवीच्या मुलानून काही शब्द बाहेर पडले. “हे अचण, नू राज्य पंजेत लावण्यापूर्वी जननेच्या बाबतीत काहीच विचार केला नाहीस. नू धर्माच्या बाबतीत

अतिक्रमण केलेस नू जुगारी आहेस. त्यामुळे यापुढे राज्यकारभार करण्याची तुझी लायकी नाही. त्यामुळे नू ज्या राज्यात राहिल तेथे मी रहाणार नाही.

त्याचवेळी धर्मदेवीचे शिर घडापासून मुद्धेन सोपली पडले. अचण अत्यंत दुःखाने आपल्या महाकात परत आला. व एक वर्षभर पाहून त्याने आपला मुलगा नागानंद ह्याचा राज्याभिषेक करविला. व त्याला समजावित म्हणले—“मुला बाळा, ■ राज्य प्रजेचे आहे. नू फक्त ते जाळवणारा रक्षणकर्ता आहेस. ■ गोष्ट कधीही विसर नकोस. ■ धर्मदेवीला आपल्या हृदयात जगून ठेव.

तो दुसऱ्या दिवशी धर्मदेवीच्या ■ गेला. तेथील दृष्य पाहून तो आश्चर्यावशित झाला कारण धर्मदेवीचे शिर पूर्ववत यथारचनी होते. ती पूर्वमेक्षा अत्यंत वैविध्यमान दिसत होती. ते पाहून अचणानंद अत्यंत आनंदित आला. व त्याने खाली मुद्धेने ठेकून तिला साष्टांग वंदन घातला.

भिणाऱ्या सुनबाई

सुरज स्वर्णलताचे लग्न पाटामाटाले झाले.

ती आपल्या सासरी आली. दिवशी स्वर्णलताच्या सासऱ्याने शामरावने तिला समजावत म्हटले—“मुली, तुजो सासू खूप लहरो. तापट आहे. त्यामुळे ती तुला काही काम सांगेल त्याप्रमाणे करीत जा.

“ठिक आहे.” असे म्हणत स्वर्णलताने मान डोळावीत होकार दिला.

स्वर्णलता रव्या दिवसापासून मोठे मन लावून घरातील सर्व काम करू लागली परंतु कमलाबाई मुद्दाम तिला उकलून जास्त कामे सांगू लागल्या. स्वर्णलताला त्या घरात येऊन तीन दिवस मुळा झाले नव्हते. ती तिला विहिरीवरून पाणी भरणे आणायला थोडा उशिर झाला तेव्हा तावातावाने सासू कमलाबाई पुटपुटत दरवाजापाशी आल्या व म्हणाल्या—“स्वर्णलता, एवढे उशिर करून पाणी आणलेस

तर नाकीचे काम कोण करणार ग?”

“सर्व कायदे केव्हा घडणार?”

सासूचे ओरडणे ऐवताच स्वर्णलता गेली कापू लागली. त्यामुळे भयाने तिच्या हातून कळशी झाली पडली व पाणी सांडून कळसोला एक मोठा पोचा पडला. तेव्हा सासूने तिला जास्तच दामटले. व विव्यागळ केली.

स्वर्णलता बरबरत गण राहली. पाठीमागच्या दारानून तिचा सासरा शामरावने हा सर्व प्रकार पाहिला. व नायकी जवळ येत म्हणाला शांत हो “सुन बाबरली आहे! आता तिला काही बोनू नको.”

एक दिवस दुपारच्या वेळी सर्वजण जेवावयास बसले होते. स्वर्णलता तूप वाढीत होती.

कमलाबाईने सुनेकडे रागीट नजरेने पहात म्हटले—“मी तुला किती वेळा

सांगितले की, तूप — केल्या खिनाय वाढीत नकोस. “हाय! राम! ही तर एक बूददुप निवाली!”

स्वर्णलताच्या हाताला कांपरे सुटले. व तुपाचे भांडे तिच्या हातून खाली पडले. सर्व तूप सांडून गेले.

“अग गघडे, इतके महाय सासूक तूप तू वाढीत घालवलेस? असे म्हणत ती सुनेला बोरडून रामाबू लागली.

बोलीने बरबरत असलेल्या सुनेला पाहून तिची दया आली. त्यांनी मने पडून पलीला समजावून शांत केले.

त्याच दिवशी सध्याकाळी सुन विहिरीवर पाणी मरीत होती. तेव्हा सासू तोंड बुड्याकरीता विहिरीवर आली व वरटावीत तिला म्हणाली—“अग कोर्ट, चुलीवर भात विजतो आहे. तिकडे ग पहाताच इकडे पाणी भरवला आलीस की? तुझ्या होण्यात काय दबड भरले आहेत की काय बोटी बकल नाही!”

स्वर्णलता ते ऐकताच भाबरली व तिच्या हातून वादळी दोरीसकट सुटून विहिरीत जाऊन पडली. तिच्या पतीने सुरजने आंकटी बाणून वादळी विहिरीतून काढली.

दुसऱ्या दिवशी पहाटेच स्वर्णलताने दोन्ही गाईच्या घुबून बारा काढल्या व भांड्यात दूध भरून घरात आणले

वेढ्यात सासू उठून समोर येत विदून म्हणाली—“अग तुला कितीदा सांगितले की, गाईना बारापाणी करावयास विसरू नकोस पण तुझ्या सनवी जात नाहीत.

सासूचे ओरडून बोलणे ऐकूनच स्वर्णलता धावतून गेली. तिच्या हातातून दुधाचे भांडे खाली पडले.

त्याच वेळी घरात येत असलेल्या शामरावाने ते दृश्य पाहिले. विचारले—“स्वर्णा, काळ तू कळशी खाली पाडलीस, तुपाचे भांडे पाडून तूप सांडवलेस. आप सकाळी वादळी विहिरीत पाडलीस. भात दूध सांडलेस अशा प्रकारे कामे करत राहिलीस. कसे घाळेस ग.”

स्वर्णलता सासऱ्याचे बोलणे ऐकून जास्तच घाबरून गेली व रडत म्हणाली—
"मांमजी, जर कां कोणी मला रागावले तर मला भीती वाटते आणि मी घरघर कांपू लागते मी काय करू?"

त्यावर श्यामराव आपल्या बायकोला म्हणाले—
"तू जेव्हा सुनवाईना रागावलेस तेव्हा कोणती ना कोणती तरी गोष्ट खराब होते. त्यामुळे तू आपल्या रागाला भाबर घाल!"

कमलाबाई नवऱ्याच्या बोलण्याने नाराज झाली व तोंड बाकडे करीत तेथून निघून गेली.

दुसऱ्या दिवशी कमलाबाईच्या शेजारच्या कांताबाई काही कामाकरीता त्याच्या घरी आल्या. तेव्हा त्यांनी अतत्या बाजूला असलेल्या सुनेला पाणी आणावयास सांगितले. स्वर्णलताला पाणी आणावयास बोवा उगिर झाला. त्यावर सासूने विचारले—
"अग, सांगितल्या बरोबर सुला पाणी आणावयास काय झाले?"

स्वर्णलता घाबरून घरघर कांपू लागली व तिच्या हाताला कापरे सुटल्यामुळे

तांच्याभांडे खाली पडले त्यावर कमलाबाई कांताबाईला सांगत म्हणाली—
"ताई, माझ्या सुनेची हि हालत आहे. आम्ही काहीही सांगावे ती हातखोल वस्तु खालीच पाडले आणि विचारले तर उत्तरे सांगते की, ... भीती वाटते.

"हो, हो, ज्या नविन मुली सासरी येतात त्या अशाच काहीशा ... त्यामुळे घरातल्या वस्तुचेच नुकसान होते त्यावर एकच उपाय आहे. जर साताच आपल्या रागाला भाबर ...

त्या दिवसापासून कमलाबाईने ... रागाला भाबर ... व आपल्या सुनेबरोबर शांतचित्ताने बोलणे बालणे सुरू केले. सुनेमुळे आपल्या बायकोत झालेला बदल पाहून श्यामराव अत्यंत कूष झाले. स्वर्णलता जूप समजुतदार होती. त्यामुळे तीने सासू जेव्हा रागावत असे तेव्हा तिच्याचे माटक मोठ्या कोशल्याने केले. परंतु ... गोष्ट फक्त तिचा नवरा सुरंज झालाच ठाऊक होती.

शंकर पार्वतीचा विवाह अशाप्रकारे यथो-

चित पार पडला. तिकडे तारकामुर देवांना फार ... देऊ लागला. त्यांनी ब्रह्मदेवाकडे जाऊन गान्हाणे नेले व म्हणाले—
"हे देवाधिदेवा ब्रह्मदेवा! तू तारकामुराला जो वर दिला त्यामुळे आम्हांला निरनिराळ्या प्रकारे यातना सहन कराव्या लागत आहेत. त्याला ठार केल्याशिवाय आम्हांला शांति मिळणार नाही. तरी ... ठार करण्याचा काही तरी उपाय कर."

ब्रह्मदेव देवांना घोर देत म्हणाला—
"मी तारकामुराला वर देऊन त्याला अचिंत्य केले हे खरे आहे. पण वर दिला नसता तरी भागले नसते तप करणारा मग

तो सुष्ट असो किंवा दुष्ट असो त्याला वर देणे भाग आहे. दुष्टाला वर दिला नाही तर तो तपश्चर्या करणे सोडील का? तपश्चर्यामुळे उत्पन्न होणारा तप त्रिलोकाला भस्म करील. त्रिलोकाच्या रक्षणासाठी याचा साधतो. वर मिळविणारा त्याचा दुष्टप्रयोग करतो तेव्हा त्याचे पारिपत्य करावे लागते. चक्रा विष्णूकडे जाऊन त्याचा सल्ला घेऊ या."

सर्व देव विष्णूकडे गेले ... तारकामुराच्या अत्याचाराचे वर्णन करून त्याचे पारिपत्य करण्यास उपाय सुचविण्यास सांगितले. विष्णू म्हणाला—
"पार्वती परमेश्वर विवाहित झाले आहेत. त्यांना मुलाचा होईल तेव्हा तुमची दृष्टा पूर्ण होईल."

शंकर पावंतीचा विवाह होऊन पुष्कळ काळ लोटला. [] आमच्या स्थितीची कल्पना करून घ्यावी." देव विष्णूला म्हणाले.

विष्णु ब्रह्मदेवाला व देवांना बरोबर घेऊन कैलास लोकी गेला. शंकराच्या आज्ञेने ऋतूकडे कडक पहरा होता. विष्णु नंदीला म्हणाला—"आम्ही शंकराच्या दर्शनासाठी आलो आहो. आम्हांला जात आऊ दे."

"पावंती परमेश्वर एकांतात आहेत. आत कोणाच्या प्रवेश देऊ नये अशी प्रभुची आज्ञा आहे. त्यांची आज्ञा मोडणे आम्हांला कसे [] होईल? तेव्हा क्षमा करावी." नंदी म्हणाला.

विष्णु ब्रह्मदेव ज्या कामासाठी आले होते त्यात विघ्न आले. म्हणून विष्णु देवांना म्हणाला—"तुम्ही शंकराचे पार्थिव लिंग तयार करून पंचाक्षरी मंत्राचा [] करीत त्याची आराधना करा. शंकर प्रसन्न होऊन तुम्हांला दर्शन देईल. तेव्हा अर्पित करायलाचे असेल ते करता येईल. तुम्ही नक्कीच यशस्वी व्हाल. यात [] नाही." विष्णु म्हणाला.

देवांनी पार्थिव लिंग तयार केले आणि सर्वजण मिळून हर हर महादेव शंभो [] जयघोष करू लागले.

[] भक्तांच्या हाकेला पावला. तो यावत बाहेर [] म्हणाला—"देव हो! तुम्ही कशासाठी माझे एवढे [] केलेत? कोसा काय पाहिजे?"

ब्रह्मदेवादिक देव म्हणाले—" शंकरा! तारकामुराच्या वधासाठी [] स्वतःची एक सृष्टी कर."

ते ऐकून शंकराने आपले वीर्य अग्नि-कुंडात सोडले. पावंतीला [] व तिने देवांना अपत्य प्राप्त न होणार, [] शाप दिला.

शंकराचे वीर्य पडल्याने अग्नि [] गेली तो [] त्याला [] माला. त्यात सप्त ऋषींनी भक्तिपूर्वक होम करून पूर्णावृत्ति दिली.

त्या वेळी अग्नि सप्त ऋषींच्या पत्नींना पाहून त्यांच्या बिरहाने दुःखी [] अग्नीची पत्नी स्वाहा हिला ती गोष्ट कळली. ती प्रत्येक अग्निपत्नीस अग्नीस

भेटली. परंतु तिला अरुंधतीचे रूप घेता येईना म्हणून स्वाहाने त्या वीर्यास सहा मास करून [] आपल्या पोटात घारण केले. तिला फार कळा सोमाव्या लागल्या. म्हणून तिने आपल्या गर्भातल्या अंश कैलास पर्वताच्या शिखरावर [] तो अंश वायूने गंगेत सोडला. गंगेत तो [] यथासमयी पूर्ण [] झाल्यावर मार्गशिर्षी पर्वताला धनिष्ठा नक्षत्रावर एक शिशुरूपे प्रगट झाला. त्या मुलाला सहा तोंडे व बारा हात [] व यज्ञाचा देव होता.

सर्वत्र मशी किंवदंती पसरली की [] मुनि पत्नींना अग्नीच्या वीर्याने हा मुलगा झाला. ते ऐकून मुनींनी आपापल्या पत्नीचा [] करण्याचे ठरविले. तेव्हा

कुमारस्वामी म्हणाला—“मी तुमचा मुलगा आहे! तुम्ही माझ्या माता आहात म्हणून तुम्ही माझ्या बरोबर रहा.”

कुमारस्वामी दिवसेंदिवस वाढू लागला. तो डोंगराळ प्रदेशात हिडे फिरा. बाघावर किंवा सिंहावर बसे त्यांच्याशी खेळे. त्याला संकराचे धन्य मिळाले. त्याने त्यावर बाघ चढवून कोच पर्वताचे शिखर तोडले ते पाहून त्या पर्वतावर रहाणारे राक्षस कुमारस्वामीला भारावला पावले. कुमारस्वामीने सर्वांना संहार केला.

तिकडे शंकरपार्वतीस एकवीस मुले झाली. ते अन्व्यान्व गणांचे मूळपुरुष होऊन गणाधिपति झाले.

शंकराची आज्ञा घेऊन मंदी ब्रह्मदेव, विष्णु इंद्र ■ इतर देवदेवतांना बरोबर घेऊन गंगा किनारी ■■■. व त्यानी कुमारस्वामीला बोलवणे घाडले. कुमारस्वामी आपल्या सहा मातांना घेऊन पुष्पक विमानात बसून कंलास पर्वतावर ■■■■

पार्वती परमेश्वरांनी पुढे येऊन कुमारस्वामीला आलिंगन दिले. व दरवारात आपल्या जवळ बसवून घेतले.

त्याच वेळी ब्रह्मदेव कुमारस्वामीच्या बगदी जवळ उभे रहात म्हणाले—“पार्वती परमेश्वर आज आपला मुलगा कंलासला आला आहे. उद्या त्याला देवतांचा सेनापती

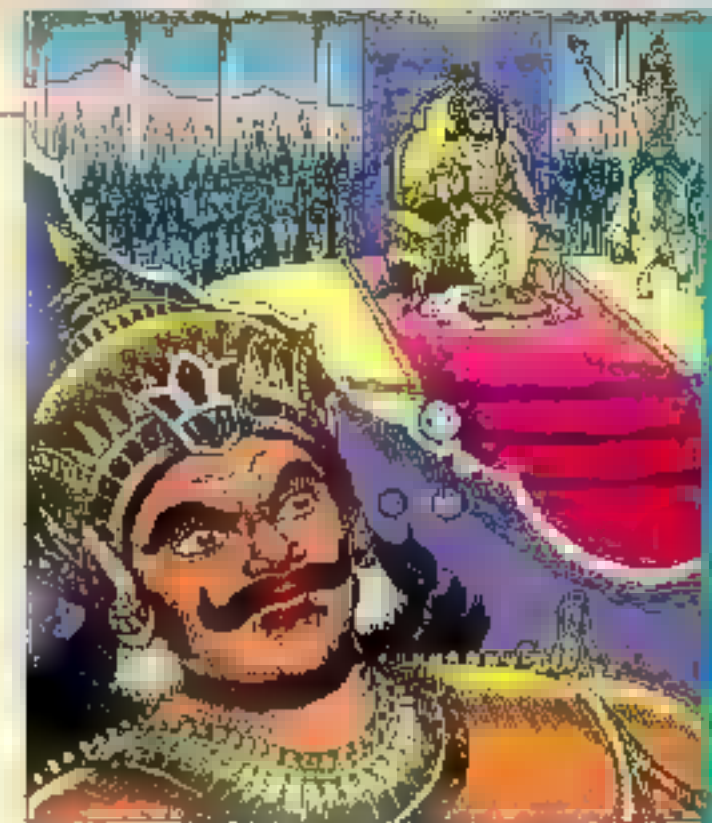
म्हणून अभिषेक करणे ■■■ उचित होईल. ते ऐकताच ■■■ देवदेवतांच्यात आनंदोत्साह निर्माण झाला. पार्वती शंकरांने उर्वी समक्ष आपल्या मुलांचा उपनयन संस्कार केला. त्यानंतर ब्रह्मदेवांनी पुरोहित बनून कुमारस्वामींनी देवांच्या सेनेचे अभि- ■■■ करण्याकरीता त्यांचा अभिषेक केला.

पार्वती परमेश्वर कुमारस्वामीला म्हणाले—“बाळा, ■ ह्या ज्ञानी देवांचा अधिपती आहेस. तू इंद्राच्या सहाय्याने ह्या जितोकाचे रक्षण कर. कुष्टांचा ■ अत्याचारी लोकांचा समूळ नाशनाश कर. ■■■ महान बनून यश संपादन कर.

त्यानंतर विश्वकर्माकडून कुमारस्वामी करोता स्वर्गात एक सुंदर भसा महाल बनविण्यात आला.

महाल बांधून झाल्यावर शंकर पार्वती कुमारस्वामीला म्हणाले—“बाळा, तुझ्या-करीता महाल बांधवला आहे! ■ ■■ जाऊन तुझे वास्तव्य कर.”

पार्वतीने कुमारस्वामी बरोबर अनेक देवी-देवता दिल्या. देवांनी कुमारस्वामीला अनेक वर दिले आमुचे-वस्त्रे देऊन तारका सुराचा संहार यक्षस्वी रितीने ■■■ झाकरीता आशीर्वाद दिले. त्यानंतर कुमारस्वामीने, ब्रह्मदेव, विष्णु इंद्र आणि देवदेवतांना नमस्कार केला. आणि

आपल्या गणांना आदेश दिला तुम्ही सर्व-अण तारकासुराच्या नगराचा घेरण्या करीता आवश्यक ती तयारी करा. वसे म्हणून त्याने युद्धाच्या तयारी करीता राजवाजविला आणि स्वर्गात स्वतः करीता बाबेलेल्या निवास स्थानी गेला.

तिकडे शोणितपुरला तारकासुराचा ही बातमी समजली की शंकराच्या वीर्यापासून उत्पन्न झालेला कुमारस्वामी देवांचा अधिपती होऊन ■■■ संहार करण्या-करीता येत आहे.

तारकामुराने ही घोष्ट समजताच आपल्या मंत्री नाव सेनापतींना बोलावून समजावून सांगितले—“आपल्या गुप्तहे-

स्वाहाने मुनींना वस्तुस्थिती समजावून सांगितली तिच्या बोलण्याकडे त्यांनी दुर्लक्ष केले. मुनींनी मुनिपत्नींचा त्याग केला.

मुनिपत्नींनी संगानदीकाठी जाऊन तो पणमुख असलेला शिशु पाहिला. त्यांना पान्हा फुटला आणि त्या शिशूने सहा मुनिपत्नींचे स्तनपान केले.

ब्रह्मदेवाने स्वतःने जाऊन मुलाची जन्मकुंडली तयार केली आणि त्या मुलाचे नामकरण केले. तोच कुमारस्वामी, पणमुख स्कंध इत्यादि नावांनी प्रसिद्ध झाला.

मुनिपत्नींनी त्या मुलाला विचारले—“बाळा! पत्नींनी आम्हांला घराबाहेर काढले आहे आता, आम्हाचे कसे व्हायचे?

राकडून मला ही गोष्ट समजली आहे. तेव्हा तुम्ही मुढा त्यांना तोंड देण्याकरीता सैन्याची समवाजमच करा.”

त्यानंतर शिवभक्त तारकामुराने शंकराचे पवित्र सिंग कडून त्याच्या पुजेकरीता आवश्यक त्या वस्तु बेकपची नारळ पंचामृत फुले फळे, सुगंधी द्रव्ये वगैरे जमवून सिंगाचा अभिषेक केला. नंतर घूप-दिप करून नैवेद्य दाखविला. आणि नमस्कार करीत म्हणाला—‘हे बेवाचिदेवा श्री तुझी मनोभावनेनी पुजा केली त्याचे उचित मला दे.’

तिकडे स्वर्गात देवतांच्या मुखने बृहस्पतीने निश्चित मुहुत काढून त्यावेळी

रणदुंदुभी काजविनी व इंद्र, ऋतुरभद्र व देवीगणांना बरोबर घेऊन मुढ करण्याकरीता निघाला.

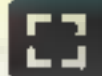
कुमारस्वामी इंद्र इत्यादिंच्या बरोबर क्षीर्गोतपुर यात्रांत पोहोचला तेव्हा त्याने नगराला वेढा घालण्याकरीता तेथेच ठबू ठोकला. सर्वांना तेथून एकत्र करून उभा रहात म्हणाला—‘आपल्याला युद्ध करण्यापूर्वी एकदा संधी करण्याकरीता आपल्या दुताला पाठवून त्याचे काय म्हणणे आहे. कळवून घेणे योग्य आहे त्यावर तुम्हांसर्वांचा काय विचार आहे?’

म्हणण्याला सर्वांनी अनुमती दिली, ह्यानंतर कुमारस्वामीने आपल्या बलस्थळापासून उत्पन्न केलेल्या विशाखाला आज्ञा केली—‘तू तारकामुराच्या राज्यसभेत प्रवेश माझा करवी असे सांग जाणि त्याचे उत्तर काय हे मला येऊन कळव.’

विशाखने क्षीर्गोतपुर राज्यात प्रवेश करून पाहिले तेव्हा राज्यसभा भरवून कुमारस्वामीला कसे तोंड घावयाचे ह्यावर चर्चा करीत होता. तारकाने विशाखला पहात म्हटले—‘तू कोण आहेस? कोणत्या कामाकरीता माला आहेस?’

विशाख म्हणाला—‘तारका, शिवभक्त आहेस शंकराचा मुलगा कुमारस्वामी याने

मला आपला वूत बनवून आपल्याकडे पाठविलेले आहे

तारकाने प्रसन्न होत विभाळाला बसण्यास आवेश केला व म्हणाला—“सांग, कुमारस्वामीने तुझ्याबरोबर मला कोणता निरोप पाठविला आहे. देवता हे तर माझे शत्रू आहेत परंतु कुमारस्वामी माझा शत्रू नाही.

“तारका, तू तर बराच काळ ह्या तिन्ही लोकांवर अधिकार गाजवून आहेस. परंतु तुझ्या शासनकाळात कोणतीही प्रजा मुक्ताने आयुष्य घालवू शकली नाहीत. त्यामुळे तू आता आपल्या सर्व अधिकाऱ्यांची सुभे इंद्राच्या हातात सोपवून योगवती पुरला निघून जा. नाहीतर कुमारस्वामी तुमच्यावर चाल तुम पराभव करून सर्व राज्याची सुभे इंद्राच्या हातात सोपविण्यास सज्ज आहे. हा निरोप तुम्हाला सांगण्या करीताच कुमारस्वामीने मला हुत म्हणून तुमच्याकडे पाठविले आहे.

ह्यावर तारक विडून म्हणाला—“मी भावकून राज्य सोडण्यास अजिबात तयार

नाही. त्यांना जाऊन सांग की मी उद्या सकाळी युद्ध करण्यास तयार आहे.

दुसऱ्या दिवशी सूर्योदयापूर्वीच दोन्ही पक्षांतील सैन्य युद्ध करण्यास सज्ज झाले. दोन्ही सैन्यांनी प्राणपणाने लढा दिला.

तारकाच्या बाजूने वाणामुर, प्रलंभामुर, अंभामुर, अतिवल शंभामुर कुंभामुर इत्यादी वीर राक्षस होते. कुमारस्वामीकडून वीरभट अग्निहोत्र, धर्म सुख-चंद्र इत्यादि होते.

युद्ध अनेक दिवस चालले, परंतु तारकाला पराभूत करणे असंभव आहे असे वाटू लागले. देव-देवता लढून लढून पळून जात दुबळे बनत चालले. त्यांची शक्ति पूर्णपणे होळ लागली. ती स्थिति पाहून कुमारस्वामीने शत्रू सैनिकांवर पाशुपत अस्त्राचा प्रयोग केला ते अस्त्र तारकाच्या हाजारो सैनिकांच्यावर बिजली सारखे तुटून पडले. राक्षस सैनिक विघटन झाले तिकडे पावू लागले. जे युद्ध भूमीत बडकले ते सर्व एकदम भस्मीभूत झाले.

परोपकार

खुशनामगरात अजीब नावाचा एका व्यापारी रहात होता. तो सनमानच नाही तर ईमानदार सुद्धा होता. त्यामुळे सर्वजण त्याचा आदर ठेवित जर का कोणी संकटात पडलेला असेल तर त्याला तो करीत असे.

अजीबच्या घराबेजारीच एक सैयब नावाचा व्यापारी रहात होता. अजीबच्या बडस लोकांच्या मनात असलेला आदरभाव पाहून तो त्याची इर्ष्या करीत असे. दिवसेंदिवस अजीबच्या व्यापारातील कायदा पाहून त्याला रहावले नाही. त्याची क्षोष उठून गेली. ह्याच मानसिक विकारांमुळे तो आजारी पडला त्याने अंधार घेतले.

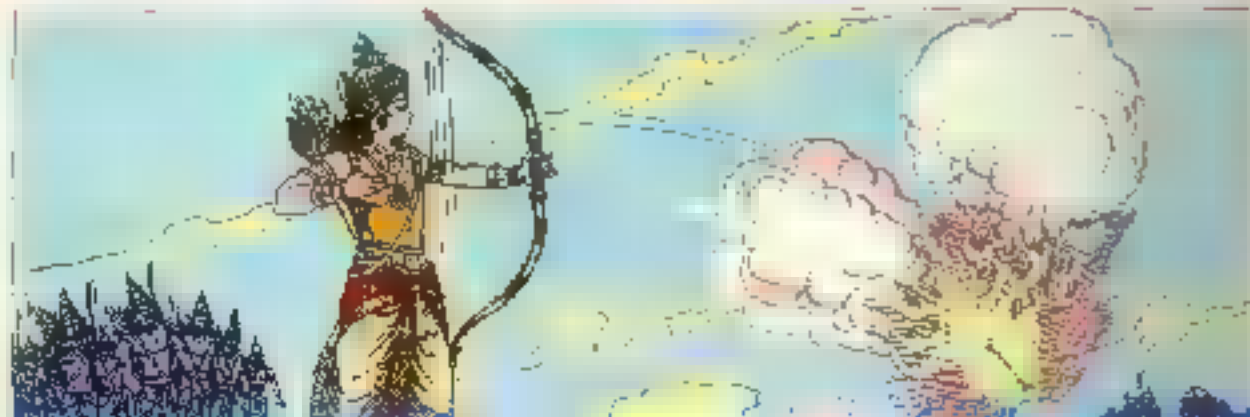
एक दिवस सैयबची बायको अजीबच्या घरी आली व तिने आपला पती सुमची भरभराट पाहून आवाही पडला असल्याचे कारण सांगितले.

सर्व गोष्टी ऐकून अजीबने तीला समजावत म्हटले—“तू काळजी नकोस तुला पती होण्याकरीता मी उपाय करतो.”

दिवशी रात्री अजीबने त्या विधवी झूप सळोल विचार केला. “हे काय आपल्या संपत्तीमुळे शेजारणीचा पती आजारी पडला आहे? अशी संपत्ती असून काय उपयोग मला विचार करून तो पहाटेच बरातून निघाला.

अजीब एकटाच चालत संध्याकाळपर्यंत एका ठिकाणच्या उजाड बिहिरीपाशी येऊन पोहोचला. त्याच्या जीकेर हिरवेगार गवत उगवलेले होते. अजीब दमल्यामुळे तेथेच बसला व क्षोपी गेला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी त्या रस्त्याने काही व्यापारी निघाले. त्यांनी अजीबला पहाटाच ओळखले व त्याला उठून बसवत

त्याला कुच व रोटी देऊन त्याची भूक शमविली. नंतर त्याला विचारले- "अजीब तुझे कोणत्या कामाकरीता आला आहेस?"

"मी जीवनाला कंटाळलो आहे? ह्यापुढे मी व्यापार घंदा करणार नाही!" अजीबने उत्तर देत म्हणले.

त्या लोकांना अजीबचा स्वभाव चांगलाच ठाऊक होता. त्यामुळे त्यांनी त्याची सारी अवस्था कळून स्वतः बरोबरचे दोन नोकर ठेऊन ते तेथून निघून गेले. रस्त्यात लागणाऱ्या गावांमध्ये त्यांनी जाता जाता असा प्रचार केला की, अमुक एका विहिरीपाशी एक महात्मा येऊन उतरला आहे.

ते ऐकून गावातील अनेक लोक विहिरीपाशी गोळा झाले. त्यांनी अजीब करवा तेथे एक सोपडी बांधली. अजीब आपल्यापाशी येणाऱ्या लोकांना उत्तम प्रकारे सत्ता देऊ लागला. त्यामुळे तेथे सुद्धा त्याने नाव व यश मिळविले. बोहोळते त्याची किती पमरली.

सैयदला जेव्हा समजले की अजीब व्यापार घंदा सोडून हे गाहर सोडून कुठे बाहेर गावी निघून गेला आहे. तेव्हा त्याला अत्यानंद झाला. परंतु बोड्या दिवसाने त्याला अजीबच्या नवीन जीवनाचा समाचार ऐकायला मिळाला. तेव्हा त्याला अत्यंत दुःख झाले. व एके दिवशी तो अजीबला पहायलास बसून बाहेर पडला.

संध्याकाळच्या वेळी आपल्या शिष्यगणांसमवेत असून गप्पा करीत असलेल्या अजीबच्या जवळ जात सैयदने त्याला नमस्कार केला व म्हणाला- "बाबा साहेब, मी आपल्यापाशी काही गुप्त गोष्टीं संबंधी सल्लागसलत करण्यास आलो आहे."

तेव्हा अजीबने आपल्या शिष्यांना बाहेर जाण्याच्या इशारा केला. ते सर्व शिष्य बाहेर निघून गेले.

"महात्मन काय बापण मला खोळसले नाहीत? मी आपल्या सेवारी रहाणारा सैयद. मी आपल्याला एक विशेष गोष्ट

सांगण्याकरीता आलो आहे परंतु ती गोष्ट दबे सांगणे बरोबर दिसणार नाही. चला बाहेरील मैदानात तेथेच मी तुम्हांला सर्व काही सांगतो." सैयद म्हणाला.

"ठिक आहे, जसे म्हणत अजीब त्याच्या बरोबर बाहेर आला. ते दोघे विहिरीपाशी पोहोचले.

"हे वध, ह्या विहिरीत एक विचित्र वस्तु आहे. चला, असे म्हणत सैयदने अजीबला विहिरी जवळ आणले.

अजीब कुतुहलाने विहिरीत बोकावून पाहू लागला तेवढ्यात पाठीमागून सैयदने त्याला विहिरीत डकडून दिले. व तो आपल्या घरी निघून गेला.

अजीबला पोहोता येत नव्हते परंतु त्या विहिरीत रहाणाऱ्या जलपण्यांना अजीब खूप आवडला होता. कारण पूर्वी विहिरी भोवताली मोसाद खुकखुकाट असे जाता तेथील मोसा अजीबच्या येण्यामुळे वाढली होती. त्यामुळे त्यांमो अजीबला उचलले व तेथील पाय-बांबर जावून बसविले.

"तुला पाहून आम्हांला खूप खूप आनंद झाला. तुझ्यामुळेच येथे उद्या सुखतान येणार आहे." जलपण्या त्याला म्हणाल्या.

"कक्षाकरीता?" अजीबने विचारले.

"सुखतानाच्या मुलीला भूत छळते आहे. त्या भूताला काढायचा सुखतानाने खूप

प्रयत्न केला. पण कशाचाही उपयोग झाला नाही. म्हणून शेवटी तुझा सल्ला घेण्याकरीता येत आहे" जलपण्यांनी सांगितले.

"नरे, असे आहे काय?" अजीबच्या तोंडून शब्द बाहेर आले.

"तू ज्या माजरीला पाळतोस त्या माजरीच्या भिंतीतील एक केस काढून तो जाळून त्याचा धूर तिच्या नाकपुड्यांनी हुंगला की, तिच्या मधील भूत पळून जाईल" असे सांगून त्या जलपण्या निघून गेल्या.

विहिरी बाहेर येताच त्याने माजरीला पकडले व तिच्या भिंतीचा एक केस उखटून निट सांभाळून ठेऊन विला.

तुसच्या दिवशी सूर्योदय होण्यापूर्वीच मुलतान भेदाक्यास आला व त्याने मुलीची हकिमत पण सांगितली.

अजीबने राजकुमारीला तेथे घेऊन येण्यास सांगितले. तेव्हा मुलतानाने तिला तिथे आणले. ती वेड्याचे चाळे करीत हकडे तिकडे पहात बडबडत तेथे आली.

अजीबने एका धाळीत निखारा घेऊन त्यावर तो मांजरीच्या पिशीचा केस ठेवला व त्याचा धूर राजकुमारीला हुंगवला अशात ती खाली कोसळली ■ पोड्या-वेळाने सोपेतून उठल्याप्रमाणे उठून बसली तीन शातपणे वापराकडे निरखून पाहिले.

मुलतानाचा आर्जव गगनात मावेनासा झाला. त्याने जवळ उभ्या असलेल्या अजीबाकडे बघून पाहिले तेव्हा वजीर म्हणाला- "हुजूर, आपण बिसरलात आपण मात महिन्यापूर्वी मला म्हणाला होतात. की जी माणूस जहजादीच्या भूत काढेल त्याचाही तिचे लग्न लावून देईन."

"हो, हो, ते सर्व ठिक आहे परंतु ह्या स्वाभोना तर एक वेळ विचारणे भाग आहे ना!" मुलतानाने शंका केली.

"ते मी पाहून घेईन! वजीर म्हणाला त्यानंतर अजीबला सविस्तर सांगितले. राजकुमारी बरोबर लग्न करण्याचे अजीबने मान्य केले नंतर दोघांचे लग्न मोठ्या थाटामाटात पार पडले.

काही वर्षांनी मुलतान मरण पावला. तेव्हा अजीब गावोवर बसला.

अजीबचे नशिब एकदम उघडल्याचे ऐकूनच सैयब वेडा पिसा माला.

एक दिवस मुलतान अजीब आपल्या परिवारासह गावात हिडत असतांना एक फाटके तुटके कपडे घातलेला केस पिजारलेला माणूस त्याला दिसला. तेव्हा मुलतान अजीबने त्याला ओळखले व तुरंत आपल्या अधिकाऱ्यांना सांगितले की, सैयबवर चांगला उपचार करून त्याचा वेडेपणा गेल्यावर त्याला एक हजार सोन्याची नाणी बक्षीस द्या.

वजीर आणि प्राणी

आर्किटिक सोल जलचर

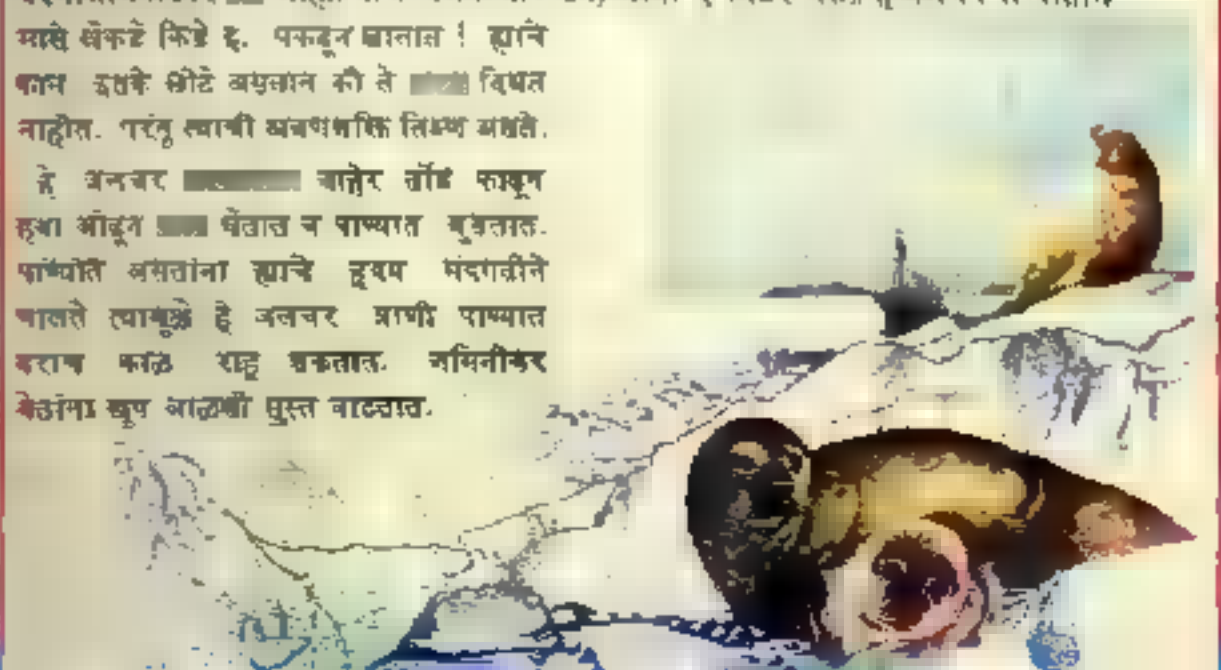
आर्किटिकच्या सामुद्रिक प्रदेशात वेव्हा वफचि विंग होतात. तेव्हा देवमांजाची पिल्ले हळू-हळू त्यावरून प्रसन्न लागतात. तेव्हा त्यांच्या माजुक कोवळ्या पिवळ्या रंगाची कातडी चमकत नमकून उठतात थोडा वेदुरा तांबड्या मंडिरी रंगाच्या डोक्यांच्या ह्या मांजांची पिल्ले पहाण्यास खूप सुंदर दिसतात.

मांजाच्या सुरवाती पासून एथिलच्या मजोरीपर्यंत ह्या तीन महिन्यांचा काळीत जन्म घेणारी देवमांजाची पिल्ले एक आठवडाभरच जगतात. एका आठवड्याच्या आत ह्याच्या कातडीचा रंग मांजिरी होऊन जातो. अशा प्रकारे रंग बदलण्या पूर्वीच तिकाटी त्याची विकार करून त्याचे कातडे येऊन जातात. अशा प्रकारे दरवर्षी हजारो जलचर प्राणी मारले जातात. ■ मऊ कातडीच्या उपयोग जीमंत लोकांच्या कपड्या करीता करण्यात येतो.

ह्या जलचराच्या सुरवाती पासून ■ तीन विलोयन एवढ्या संख्येने सध्याच्या मासेमारी स्थितीत घटून एक मिलियन पर्यंत पोहोचली आहेत. न्यु फंडलंड मंडळाच्या "थ्री थ्री" संस्थेच्या म्हाण्यानुसार ■ प्राणी मरण्याचा ■ प्रश्न पाळू राहिला तर पुढच्या दहा ■ ह्या प्राण्यांच्या चिन्हांचा प्रचंड पायलाट होण्याचा धोका आहे. ही संस्था देवमांजाच्या पिल्लांचे संरक्षणाच्या आहे.

आर्किटिक देवमांजाची पिल्ले जलचर प्राण्यांची घडून आहेत. ह्याच्यात जूनी एवढे देवमांजाचे प्रकार ■ आहेत याचे वजन चार टन, लांबी ६ मिटर असते ते जलचर प्राण्यातील मासे धोकडे किडे ६. पकडून घातात ! ह्याचे वजन इतके छोटे असताना की ते ■ दिवस नाहीत. परंतु त्याची खजणभक्ती तिथून असते.

हे जलचर ■ जागेर तोंडे काढून ह्या ओढून घेतात व पाण्यात बुडतात. पाण्यात असतांना ह्याचे हृदय मंदगतीने चालते त्यामुळे हे जलचर प्राणी पाण्यात बराच काळ राहू शकतात. नमिनीकर वेतांना खूप आढळी मुस्त वाटतात.

चांदोबा

ऑक्टोबर १९८५

नया Fullscreen 127 6 168

ऐशी सुपर रिनची चमक

रिनने शुभतेची अधिक चमक
 अन्य कोणत्याही डिटर्जंट वडी किंवा झरपेक्षा अधिक शुभः
 हिंदुत्व मंदिराचे एक उत्कृष्ट शुद्ध

चांदोबा

काव्य : 'चक्रपाणी'
 नाट्य : गान्धारी

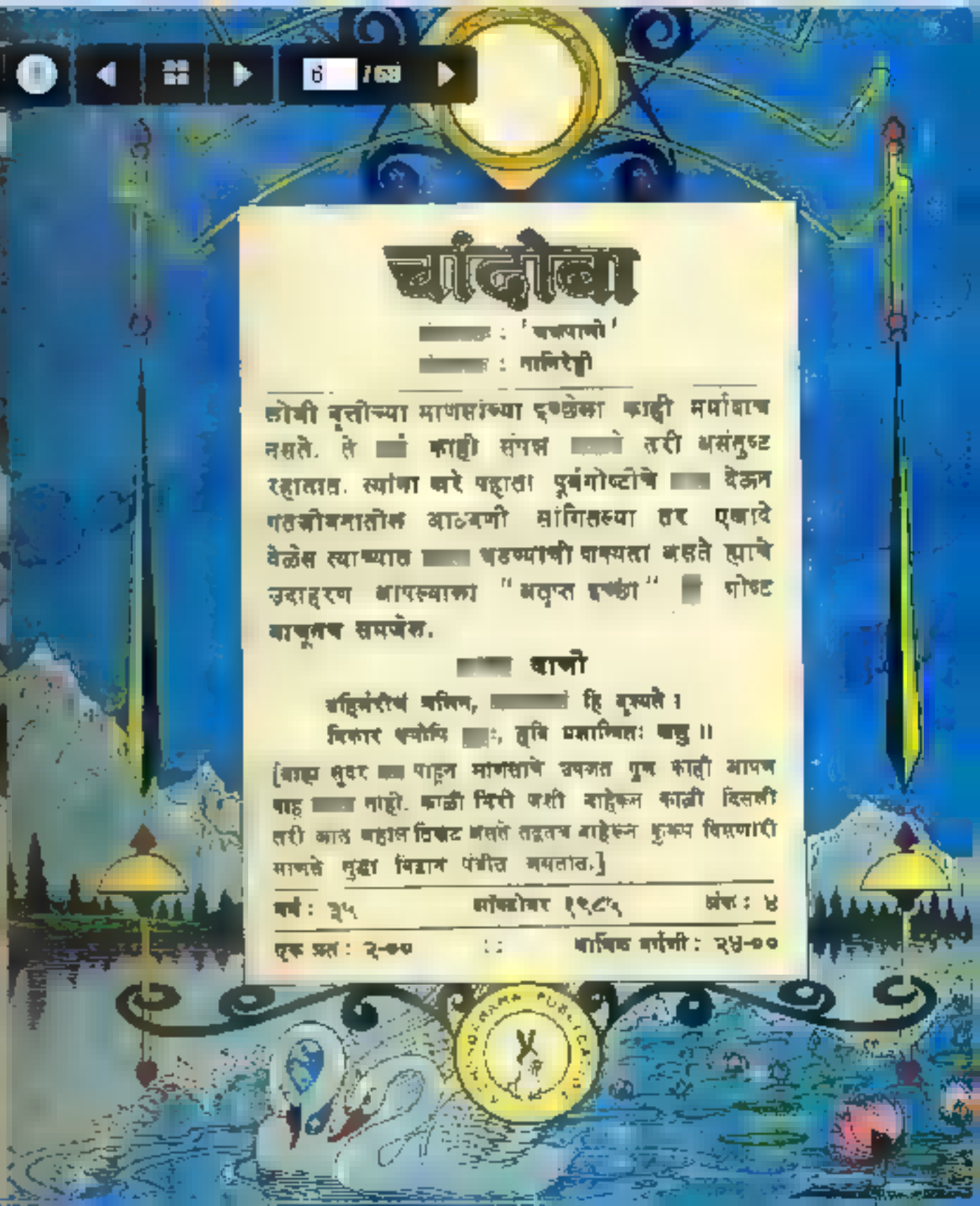
लोकी वृत्तीच्या माणसांच्या दृष्टेला काही समावाच नसते. ते काही संपन्न तरी असंभुष्ट रहातात. त्यांना पारे पहाता पुर्बगोष्टीचे देऊन गतजीवनातोल आठवणी सांगितल्या तर एकादे वेळेस त्यांच्यात बडण्याची शक्यता असते ह्याचे उदाहरण आपल्याला "अतुल्य दृष्टी" गोष्ट वाचूनच समजेल.

वाणी

अहिमंरीयं चरितं, हि वृत्तयेः
 विकार एवोपि, त्वि प्रसाधितः कसु ॥

[वाच्य सुवर पाहून माणसाचे उपजत गुण काही आपण पाहू नाली. काळी मिरी पशी बाहेरून काळी दिसली तरी आत बहाल विषय असते तद्वतच बाहेरून मुख्य विषयाची माणसे मुळा विज्ञान पंथीत नसतात.]

वर्ष : ३५ मार्च/एप्रिल १९८५ अंक : ४
 एक प्रत : २-०० : : वार्षिक वर्गणी : २४-००

धम्माल मजा...गोल्डस्पॉटची मजा!

चोरांना पोपट

कुठंबान एका चोरो झाली. परंतु कोणालाही का, चोरो कशी घालो? मालको- राने एका पोपटाला पाळले होते चोरीनंतर तो पोपट मालको- राने चोरीत रात्रीला रोनी रॉबर्ट तेव्हा पोलीसांनी चोरांच्या ऐकई मध्ये झालेल्या रोनी व रॉबर्टला पकडून हातकड्या घातल्या बरात कोणीही नाही असे पाहून ते बोधे एकमेकांना नावांनी हाका मारत होते ते पाहून तो पोपट त्यांची नावे घोडाने म्हणत राहिला होता.

मळगटारा वस्तु

हामपलावर एका कंपनीने एका नविय घालुका मळगटारा. मळगटारा एक बाहु आहे. तरी मुळा विचारात राखो मळगटारा ते मळगटारा मिलायल्या भात गळून मळगटारा मिलायल्या बातपुन बघते.

पाण्यात बुडालेले सहर

महाभारताच्या पुराणावरून मळगटारा असे समजते की, श्रीकृष्णाच्या मरणांनंतर मळगटारा समुद्रात बुडून गेले. परंतु सध्द स्थितिज एम्. मार मळगटारा नेतृत्वाने पुरातन विभागातील घोडाईच्या नेत्री असे दिखले कि मळगटारा म. म. १९०० मध्ये एक प्राचिन मळगटारा समुद्रात बुडाले होते.

तुम्हांला माहीत आहे कां?

१. सर्वात पृथ्वी गोल आहे असे साबित मिश्रस्त संसदन करवारी व्यक्ति कोण?
२. सर्वात पृथ्वीचा परिघ मोज- वारी व्यक्ति कोण?
३. ध्रुव प्रदेशांच्या पेक्षा समथ प्रदेशांच्या पेक्षा सर्वात पृथ्वी गोल आहे असे साबित मिश्रस्त संसदन करवारी व्यक्ति कोण?
४. जगातील सर्वात मोठे सर्वाधिक बंदर कुठे आहे?
५. जगातील सर्वात मोठे सहारा परंतु ध्रुव मोठे सहारा कुठे आहे?

[उत्तरे १९८० मध्ये मार मळगटारा]

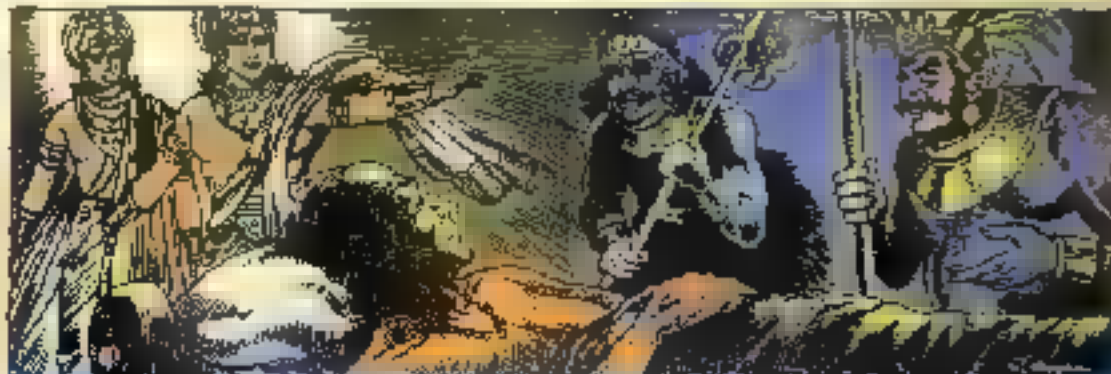
अजामिल

प्राशिनकाकाव कम्पाकुल नवराते वजामिस नावाचा एक ब्राह्मण स्मृत होता. सहनसपी तो खूप वरिष्ठवान व सदाचारी होता. तोरुण्यात पदार्पण केल्यानंतर तो एके दिवसो पुढे वेषध्याकरीता म्हणून पुष्पवाटिकेत गेला. परत येताना काही दारुदे बुधारी व वाईट व्यवहारात भतीकून झालेले तरुण बिल्ले, त्यापसणी वजामिसच्या मनले चुकीच्या रस्त्याने जाण्याचा निर्णय घेतला व त्याने घरदार तोडून ताची विकून घर्माविल्ले. एका बाई बरोबर मित्राह कळत योगबिलासात खपले जायुम्ह जायकले. त्यांना एकूच मुले झाली शोबट्या मुलाचे मांघ त्यांनी "नारायण" बसे ठेवले.

वार्धक्य आरुह्य बरीकर अग्रामिज बाजारो ॥ ॥ ॥ स्थाने अग्रकन चरने. त्वा स्थिति
असतांका त्याका पमराजाचे वृत्त विष्णु नागने. ॥ ॥ ॥ पीलीने त्याने योद्ध्याने किचावत
आपस्था लहान मुलाचे ॥ ॥ ॥ वेत ' ॥ ॥ ' नारायण ' ॥ ॥ खोरवत हांका मारने. हे बळ
जेव्हा विष्णुवृत्तांच्या काणी पडले तेव्हा त्यांनी ताबडतोब अग्रामिजला वृष्टांत दिला. तेव्हा
तेचे उद्दिष्ट असलेल्या पमरुतांमध्ये ॥ ॥ विष्णुवृत्तांमध्ये बावडिकार भुक्त ॥ ॥ की, ह्याला
पमलोकारत त्यामधे कां विष्णुलोकार ? अग्रामिज तर वेळुवाळ्याचेच होता. ॥ ॥ ॥ अस्मद
देऊ आले. त्यांच्या बोलाबोली पकन ॥ ॥ ॥ आपण ॥ ॥ नीच ॥ ॥ जमत आहोत. त्याचा

शेवटी घमण्डत असा विचार करीत तेव्हा निवृत्त नेने की-“ह्या कोणासाठी विष्णु-भक्त विसरतो आहे. आपण खुशाल वृत्त आहे आम्ही।” असे झोळम त्याची भरणेची तर टाळून घेई. आणि त्याचा परिणाम आला की, त्याचे आरोग्य सुध्दा लागले.

शिवसागरासुल त्याच्या समोर त्याला त्याने असे म्हणून स्मरण करून घेतले. त्याने म्हणून "शिवसागर" ह्याला हाका मारले तरी शिवसागर त्या बोलावण्याने जावून थांबे. शिवसागरने आपल्याबरोबर त्याने प्रेम पाहून त्याने नव्हिक्कल देऊ लावले. त्याने आपले उर्वरित मातुष्य वैजाधी मरले त्याने घाबरून त्याने त्याला मातवून संगत मिनाटी आपली समाधी लावली. शिवसागरने मरिराचा स्थापना त्याने तो शिवसागर सोळात गेला.

कांशाचा किल्ला

90

[संधार पञ्चम्यान्तर भाषाया [] अतलेता चंद्रवर्मा बान्नाया [] जाहा-
बकन [] एका [] पाटीवर जाऊन पडला. अर्ध्या रात्री नंतर एक आनीपली तेथे
वेळून उतरला आणि त्याने गळ्याला मागितले कि तुम्ही प्राधुक्तामण कापालिनीला
पकडून मागिक बांधण्या हाती मूर्ख करा गळ्यानी त्याने झुंजणे माध्य केले पुढे...

अग्निपक्षामे गरुडाच्या भरोबर ज्या बोलाचाली केल्या त्या चंद्रवर्माने ध्यान लावून ऐकल्या व त्याच्या मातंडाला उषाण जाले. चंद्रवर्माने त्या कालसुर्वाच्या मदती- संकटे ओढून घेण्याची आवश्यकताच राहिली नाही. गरुडाच्या पिसात लपून बसून त्याला सोडचा सुलभतेने वांकूवाची पोहोचणे होते.

मूँछेच ~~का~~ आठवरचे फळ खासले होते म्हणून त्याला ~~का~~ वसु-पद्मांशी भाषा चांगली समजू लागली होती. त्यामुळे त्याला आता शंभर कोस दूर असलेल्या संक्षपाशी जाण्याकरीता पायी व अनेक

एकेदा शंखू मांत्रिकापाशी ब्राऊन पोहोचतो. त्याने आपल्याशीच विचार केला. कापालिनीला कपटीपणाने पकडण्याचा जो उपाय शंखू मांत्रिकाने केला आहे, तो नक्कीच असफल होईल. सही कापालिनो मोठी भावडी नाही. त्या गरुडांनाच काळसर्पाचा आहार बनवामला ती मागे पुढे पहाणार नाही. त्याकरीता ती नक्कीच काहीतरी मार्ग शोधून काढेल.

चंद्रवर्मा अशाच काही विचारात मग्न होता. तितक्यात आकाशात फटफटीत उजवाड लागले. सूर्य वर आला व त्याची किरणे गरुडांच्या अंगाला खणीच गरुड फडफडून पुढच्या मार्गाकमणाची तयारी लागले. ते गरुड उत्तर

दिशेकडे बळून उडू लागले ते पहाताच चंद्रवर्मा स्वयं दोन मोठे उरली. आपले मुलभयणे पार पडेन म्हणून त्याला खूण आनंद आला. पहाता पहाता ते पहाड जंगले नदी नाळे ओसाडून कोण्या एका पहाडावर येऊन उतरले चंद्रवर्माने त्याच्या बोलण्यावरून ताडले हा पहाड त्या शंखू मांत्रिकाचाच आहे. तो शंखू प्राप्त करणे सुरुभ जाईल.

तेवढ्यात चंद्रवर्मा ज्या पक्षांच्या पंजात लपून बसला होता त्याने त्याला शंखू दुसऱ्या म्हटले—“भरे मित्रा, ह्या सरोवरात पाहिलेस का? ते बघ, हत्तीच्या प्रमाणे माजलेल्या मगरी मगरीचे पांस ब्राऊन वण बरेच दिवस झाले असतील

ना!” असे म्हणत जवळपास त्याने तीरा-मारली काली उढी मारली.

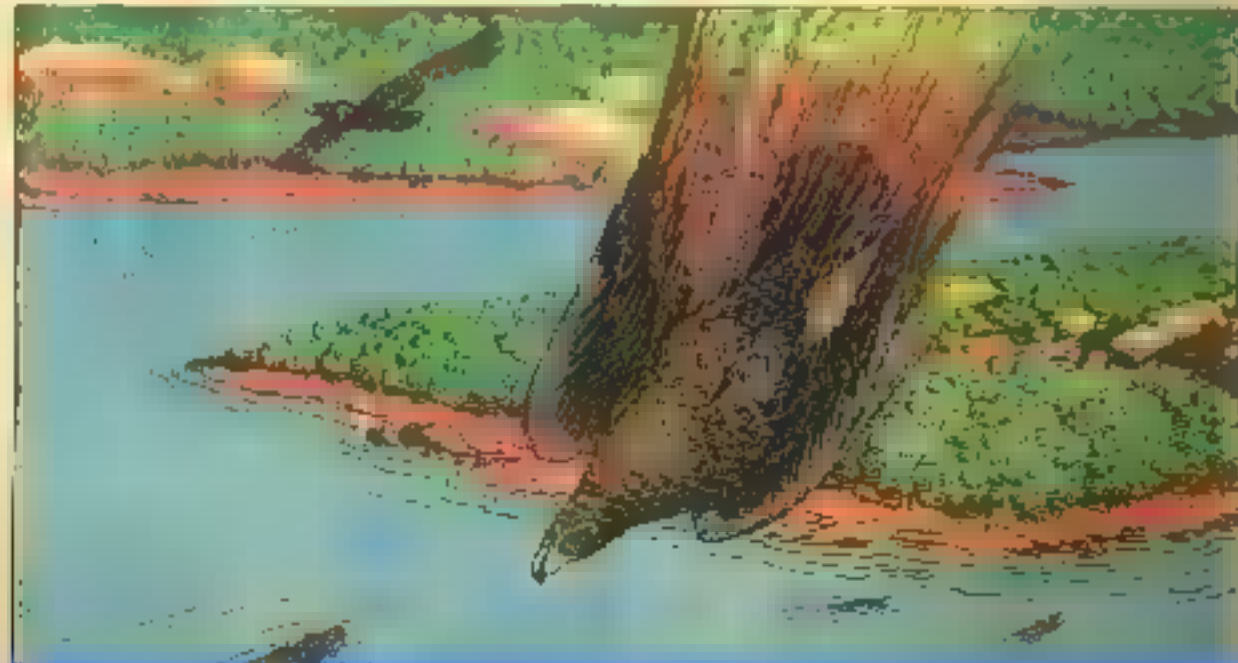
अशा प्रकारे अनानक गरुडांच्या माली सेप घेण्यामुळे चंद्रवर्माची पकड हिली झाली व झटका त्याच्या हातातून त्याचे पंख मुटले व तो माली असलेल्या सरोवरात गिरक्या झाल येऊन पडू लागला.

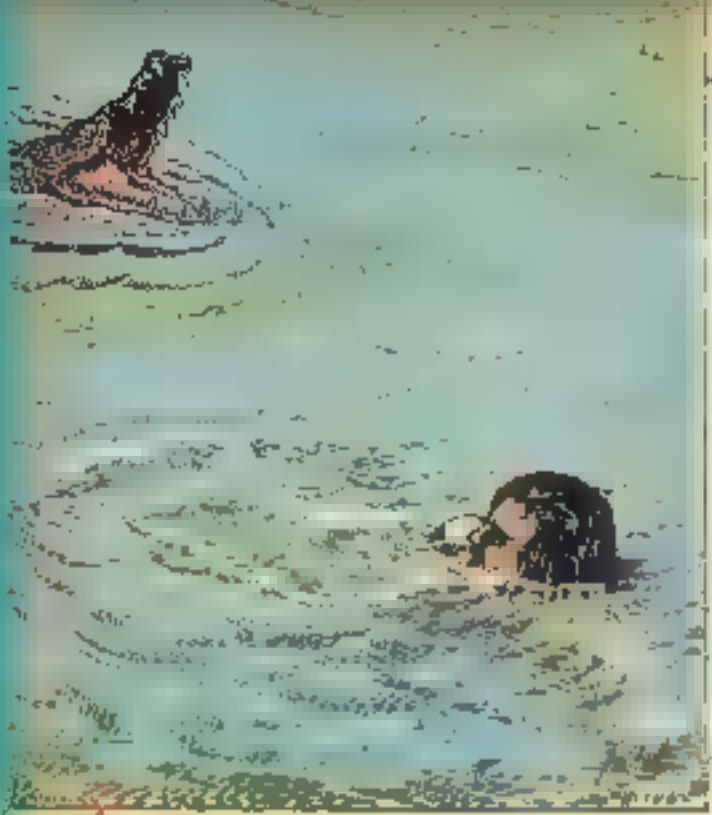
चंद्रवर्मा आपल्या पाठीवरून सरकून माली असलेले पक्षाने पाहिले नव्हते. त्याने आपली दुष्टी सरोवरातील मगरीवर केंद्रित केली होती. त्याने मनात म्हटले की, मगरीचा नाहीतर गरुडाचा आहार नक्की बनली. असा विचार घेताना दरदकन धाव फुटला

तेवढ्यात त्या सरोवरामधून उंच आकाशाळा पोहोचे असे एक मोठे झऱ्याप्रमाणे कारंजे उंच उडाले व घडमू आवाज करीत चंद्रवर्मा पाण्यात पडत असता त्याने उत्तरेकडे पाहिले.

गरुडपक्ष्याने मोठ्या आर्तनादाने आवाज केला. त्याने सारा आसमंत जागा माला नंतर त्याने उंच सेप घेतली तेव्हा त्याच्या पायांच्या नखांच्या पकडीत ती मगरी तडफडाट करीत होती.

चंद्रवर्मा ते वृक्ष अणभरही पहावेस वाटले नाही. त्याने सरोवरात डुबकी मारली मंतर पांसपणे पाण्याबाहेर डोके काढून पाहू लागला. त्याने सरोवराच्या सभोवताली आपली नजर दाबली. त्याने

पाहिले लहान मोठ्या मगरी पावून जाऊन पळत आहेत.

चंद्रवर्मा क्षणभर विचार केला की, जे काय झाले ते माझ्या भल्याकरीताच झाले समजावयाचे. गळ्यांना पाहून त्या मगरी पळून जात होत्या. नाहीतर आपले हातपाय आतापर्यंत त्यांनी कावून कावून खाऊन टाकले असते.

चंद्रवर्मा जीवांच्या भीतीने अगात बळ आणून जोरजोरात हातपाय मारीत सरोवराच्या किनाऱ्यावर पोहून येऊ लागला. सरोवराच्या किनाऱ्यावर घनदाट अरब्ये माजलेली होती. ती जर अशा जंगलात लवकर पोहोचला तरच शंखूच्या सेवकांच्या

नजरे पासून आपला जबाब करून घेऊ शकत होता. परंतु किनारा जवून वीस तिस कोस होता व त्याला जवळच काही दिवस लागल्या.

तितक्यात एक प्रचंड मगर आपले तोंड आभासत वेगाने चंद्रवर्माच्या मगदी येऊ लागली.

चंद्रवर्मा क्षणभर स्तिमित झाला. त्याचे शरीर अशा प्रकारे सरोवराकडे संचलित जाऊ लागले. की पायाला कोणीतरी प्रचंड दगड हांपावेल.

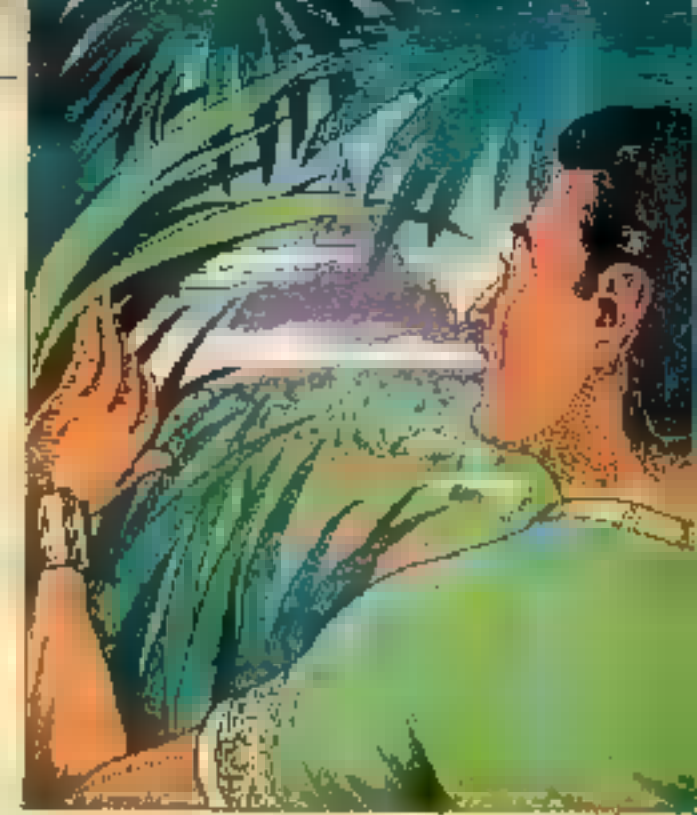
दुसऱ्या क्षणात त्याने भयाने किकाळी फोडली. सर्वे दक्षिणपक्षाकडे जाऊन त्याने आपले शरीर किनाऱ्याकडे प्रयत्न केला.

चंद्रवर्माला संकटघातप्रमाणे खाऊन टाकण्याच्या इराद्याने वेचारी मगर वेगाने पुढे येऊ लागली. तेवढ्यात चंद्रवर्मा किनाऱ्याजवळ येऊन पाण्यातून बाहेर आला व त्या घनदाट जंगलात नपाच्या मारे पळू लागला. त्या मगरीने किनाऱ्या बाहेर आपला जवडा बासून बोट्यावेळ चंद्रवर्मा जाऊन दिसून पाहिले व तिची घोर निराशा झाली. काहीवेळाने तिने आपले अवजड शरीर पुन्हा पाण्यात सोडले.

चंद्रवर्मा चांथा टांकीत टाकीत एका वृक्षाच्या मुंडापाशी व टेकून

दम घालण्याकरीता खाडी बसला. तेव्हा त्याला तळवारीची जाळवण वाळी. त्याला भीती वाटत होती की, आपण पक्षांच्या पाठीवरून खाली असतांनाच आपली तळवारी मुद्दून बहूदा कुठेतरी खाली पडली असणार तेव्हा त्याने आपली नजर म्यानेवर रोखली म्यानेतून तळवारीचे टोक बाहेर दिसले. म्यानेतून तळवार बाहेर येवली. त्याअर्धी म्यानेत बरलेले पाणी उंच उडाले. त्याने मोठ्या संतोषाने तळवार म्यानेत ठेवली.

"मी जवून तरी माझिबवान आहे म्हणावयाचे. नाहीतर संभर योजने लांब असलेल्या ह्या प्रवेशात एका मिनिटाच्या अवधीत कोणतेही कष्ट न पडता येऊन पोहोचलो नसतो व त्यातून सरोवरातील ममरीच्या दावेतून वाचलो नसतो व स्वतःचे संरक्षण करणारी तळवार पण गमावून बसलो नसतो. आता माझे कतेंच काय असेल?" अशा प्रकारचे विचार करीत तो उठून उभा राहिला. शाकाशुद्धांना बाबूला सारीत थोडा पुढे गेला. तेव्हा त्याला जवदी समोर जवळच एक उंच पहाड दिसला. त्याचे शिखर म्हणजे लाठ मऊक नाकाच्या बोट्या प्रमाणे दिसत होते. त्याच्या खालोखाल थोड्याबोड्या आंगावर सपाट खमिन

दिसत होती व तेथे आपली ठेवण्याप्रमाणे भासत होते.

"हा तर शंखू माजिकाचाच पर्वत जसावा. मी तर ह्याच्या जवदी जवळ येऊन पोहोचलो. की, मला तर त्याच्या पुढाकडे मध्ये असलेला संकट हवा आहे. तो कसा प्राप्त करावयाचा बुवा? कारण तो तर त्याच्या नागाच्या गळ्यातील कंठीत ठेवला आहे. नाग तेथील मितोवर असलेल्या खुंट्यावर आहे. मला तर तो संकट चोळून नेऊन कापालिनीला बांधवास पाहिजे—" शाब्बास पडू, आता पर्यंतचा प्रवास तर यशस्वी झाला. आता मिळवायचा ही

होता. तेव्हा त्याला कानाचे पडदे फाटवून बस करुन ऐकू तो त्याला माहुर्य भव वाटले. पुन्हा चोड्यावेळाने तक्रार तन्हेच्या आवाजाने त्याचे काळीज वारले तो आवाज आसंमतात धुमला. ह्यावेळेस त्याने तो आवाज कोणाचा असू शकेल हे जाणले त्याच्या चोहोकडे गयनचुंबी दृष्ट्या खेड्यावहन आवाज येत होते. तेथे आनीपली बसलेला होता त्याचा होता. काळ रात्री गुरू पदयाच्या बरोबर दोनाचाली तो असाच प्रकारे काहीसा आवाज करीत होता. तो मिळताजुळता होता.

त्याचा आघारावरून त्याने अनुमान काढले की, तो ह्याक्षणी शंखुमात्रिकाच्या घरापाशी आहे. आणि त्याच्या गुप्त-घराच्या कडून त्याला काही होण्याचा संभव पण आहे. तेवढ्यात त्याला आठवण आली की, दिवसा भन्नी-पक्ष्याला काहीही दिसत नाही. त्यामुळे दिवसा दबळपातरी आपल्याला पक्षापासून काही धोका होण्याचा संभव नाही. दुसरे शंखुचे सेवक परंतु त्या शंखुच्या सेवकांकडून शक्यता आहे ना!" चंद्रवर्मा असाच काहीसा विचरत होता घालमेळ होत होता व मसुकात होता.

परंतु त्याने विचारले पुढे मात्रिकाच्या आरंभ केला. त्याने एवढेच लक्षात ठेवले की, वापत्याला नेहमी सावध राहिले पाहिजे. अचानक येणाऱ्या संकटांकरता आतापासूनच व्याकूल होणे समजुतदार पणाचे लक्षण नाही. मग काय हा विचार धनीच त्याच्या शरीरात एकाएक अति उत्साह व साहस याची संका निर्माण होऊ लागली.

त्यानंतर चंद्रवर्माने तेथील जंगलात फिरत इकडची तिकडची धोडी खाल्ली सरोवरात पडणारे पाणी प्याले. अनातन्हेने सहानभुक्त मागल्यानंतर चंद्रवर्मा एका उंच वृक्षावर चढू लागला. त्यातल्या त्यात एका मोठ्या कांदीवर तो निमंदतेन आढवा

आला व विचार करू लागला की, आता अंधार कधी होईल रात्र केव्हा पडेल. तेव्हा त्याने त्यावेळेस असा निर्णय घेतला की अंधार आल्यानंतरच शंखु मात्रिकाच्या पहाडावरील घरात जाणे हितकर होईल.

प्रवासाने एकत्यामुळे आणि अति उत्सुकता असल्यामुळे चंद्रमाला सोप केव्हा लागली ते सुद्धा कळले नाही. सूर्य जरी टळटळीत आला तरी आजूबाजूच्या वनदाट झाडांच्या फांद्यामुळे उन्हाचा ताप त्याला जाणवला नाही. त्यामुळे तो असा काही सोपला की, रात्र पडली तरी त्याला मागपता लागला नाही.

बरोबर अर्धरात्रीनंतर चंद्रवर्माने बोले उबडूम पाहिले. तेव्हा सर्वत्र काळोख

तर एक मोठी कठीण परिस्थितीच आली!"

चंद्रवर्मा असा प्रकारे मनातल्या मनात विचार करीत बित्तमग्न आला. त्याने एक खोल श्वास घेतला. जेव्हा तो आपालिनीचा निरोप पंक्रम पांच प्राप्त करावयास निघाला. तेव्हा त्याच्यापुढे एकच समस्या उत्पन्न झाली होती की, संभर योजने लाव असलेल्या त्या पहाडापर्यंत जाण्याचे कसे. त्या पहाडापर्यंत तर पोहोचली आता पुढची समस्या कसा मिळवायचा? काहीतरी मागे शोधणे प्राप्त आहे. चंद्रवर्मा असाच काहीसा विचरत होता

मावला होता. जवळच्या सरोरातून काही लहान लहान छमी ऐकू येत होते. वेळ हाकून एकमेकांना वास्तव भयंकर आवाज आवाज करीत होत्या. कुठेही माणसांचा काही मानमुस नव्हता.

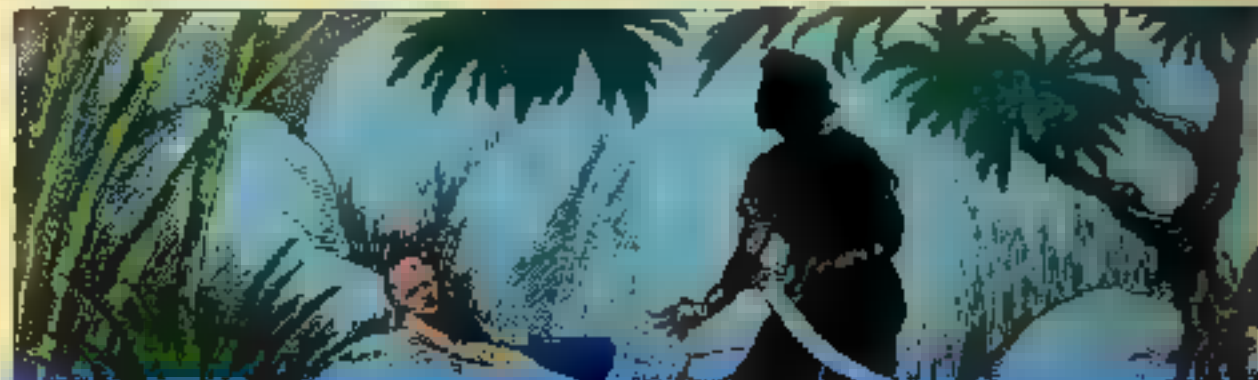
“असे वाटते, जूप रात्र लागी जसावी. जाता मला माझे काम संपव करव्याची एक पांगमी संची होच आहे. मी आताच संजुच्या संग्रगृहाचा विचार करून टाकतो. असे म्हणत चंद्रवर्मा शाळाभवन काही उत्तरका त्याने भोळोलेपिळोले रेत आपल्या कमरेत कोचलेल्या म्यानेलीक तळमारीकडे वृष्टी टाकली. आणि भग तेवून निघाला. थोडा थोडा पुढे जाऊ लागला.

त्या भंजारात रहस्यातील जमिनीला टेकणाऱ्या फांदा व छोट्या थोड्या मुडपांना बाजूला करीत तो पहाडातल्या थोड्या दूरपर्यंत बाबत नेला. त्या काळीसात त्याची नजर जन्मी-पन्नाला पोचत होती. त्याच्या एकच

संका होती की, आपल्यावर काहीजरी संकट बाहे तरी ते जन्मीपन्नाकडूनच येईल त्याच्या मनात असा एक विश्वास होता की, तो जन्मीपन्ना वर बाजूबाजूला कुठे नसला तर आपण संसू बाजिकाच्या बरात सुरक्षितमेने जावू शकू. तो पांश प्राप्त कर.

चंद्रवर्मा पहाडाच्या पायथ्यापाशी येऊन पोहोचत नाही तो त्याला जवळच्या प्रवेका-तून एक मोठा कनंमेदी ऐकू आला व सोबत “वर्मा” म्हणून कोणी हाका-मारल्याचे ऐकू आले. त्याने इचकत इचके तिकडे मान वळवून पाहिले. भोळलीचा वाटका तो त्या आवाजाच्या रोजाने पावत पुढे आला. बाहेर पहातो तो आपल्याला पारावार दाहका नाही.

चंद्रवर्माका समजले की, तो आवाज कोणचा आहे? तो “कापालिनी” म्हणत त्या रोजाने येयाने सांगला. (क्रमशः)

वराची परीक्षा

विक्रमादित्याने आपला लहू सोडला नाही तो शाबाजवत गेला. त्याच्यावर काढून घेतले आणि तेव्हाप्रमाणे मीत होऊन रमणानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रताप बसलेला त्याला म्हणाला-“राजा! अर्ध्यारात्री तू हे जे वाट घेतो आहोत ते स्वार्थाकरीता का? स्वार्थाकरीता असतील तर हाती येणारी सफलता कृतवर्मा सारखी दुसऱ्याच्या हाती सोपवू नकोस. त्याने एक उदाहरण म्हणून मी तुला कृतवर्मा नावाच्या एका राजाची गोष्ट सांगतो. लवई देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

स्वर्णपुरचा राजा कृतवर्मा एक सक्षम मृलगा होता. तो एकदा निकाारी करीता जंगलात गेला व जंगलात भटकत असतांना वाट चुकला. त्याला अतिशय लहान लागली. त्याच वेळी त्याची दृष्टी एका

भिल्ल तरुणीवर एवढी. तिचे अनुपम मौख्य तो पहात राहिला व सहानुभावलेली विसरला. ती भिल्ल तरुणी सुद्धा कृतवर्माने मुरव होऊन पाहू लागली.

काहीवेळाने ती सावध झाला व स्थाने त्या मुलीकडे सहानुभाव लागली आहे पाणी दे असे म्हटले. त्या भिल्ल मुलीने एका कमळाच्या पाटाच्या त्रोणात पाणी भरून बाणले सोबत वडिलांना पण घेऊन आली.

कृतवर्माची सहानुभाव भागे पर्यंत त्या भिल्ल तरुणीचा पिता शांतपणे पहात उभा राहिला. नंतर स्थाने त्यांची माहिती विचारली. राजा कृतवर्मा म्हणाला—“भिल्ल

सरदार, माझे ह्या मुलीवर प्रेम वसले आहे जर कां तुम्ही अनुमती दिली तर मी हिच्या बरोबर करून घेईन व तिला माझ्या राज्याची राणी करीन.

त्यावर त्या भिल्ल मुलीचा पिता म्हणाला—“मी भिल्लांचा राजा आहे ! तेव्हा माझ्या मुलीबरोबर जो कोणता विवाह करेल त्याला जाहीरपणे भिल्लाना राजा होऊन रहावयास पाहिजे !”

उत्तराने राजाची थोर निराशा गेली. भिल्ल तरुणीला आपली करण्या-करीता त्याला राज्याचा लोकांचा त्याग करणे केव्हाही संभव नव्हते.

कृतवर्मा विचारात पडला आता काय ? तेव्हा ती तरुणी आपल्या वडिलांना म्हणाली—“बाबा, मला बोटावेळ राजा-बरोबर बोलण्याची संधी द्या.”

सरदार भिल्लाने संमती दिली. तेव्हा त्या तरुणीने राजाला थोडे दूरवर नेऊन म्हटले—“महाराज, आपण ह्या लग्नाला मान्यता देऊन टाका आणि बापण जेव्हा भिल्लांचा राजा म्हणत तेव्हा तुम्ही दुसऱ्या कोणाला तरी राजा बनवून मला आपल्या राज्यात घेऊन जाऊ शकता !”

राजाला माता मनापासून वाटू लागले की, त्या भिल्ल तरुणीचे सुद्धा आपल्यावर प्रेम आहे. राजाने भिल्ल सरदाराला

सांगितले कि मी तुमच्या मुलीबरोबर लग्न करण्यास तयार आहे.

“तर मग मी वरची परिक्षा द्यावी म्हणतो ! भिल्लांचा सरदार त्याला म्हणाला.

“वराची कसली परिक्षा ?” कृतवर्माने विस्मयाने विचारले.

भिल्लजातोच्या तरुणी बरोबर विवाह करावयाचा असेल तर मल्लयुद्धांची चढा-ओढ ठेवली जाते. त्यात जो जिंकतो त्याच बरोबर भिल्ल तरुणीचा विवाह लावून देण्यात येतो. ती अट पाळायची.

दुसऱ्या दिवशी चढाओढी ठरवण्यात राजाला भरून एकूण चारजण मल्लयुद्धात भाग उपरिषत्त होते. भिल्ल सरदाराने त्याचे दोन भाग केले. कृतवर्माने आपल्या विरुद्ध युद्ध करणाऱ्यांना सर्वांना पराभूत केले. दुसऱ्या घटातील दिवक नावाच्या तरुणीने आपल्या विरुद्ध लढणाऱ्यांना सर्वांना हरविले. शेवटी दिवक व कृतवर्मा ह्या दोघांच्यात मल्लयुद्ध सुरू झाले.

दिवकला मल्लयुद्धाच्या सर्व सुखा माहित होत्या. त्यामुळे त्याने कृतवर्माला पराभूत केले. राजा पराजित झाला हे पाहून भिल्ल तरुणीने अत्यानंदाने टाळ्या वाजविल्या दिवकचे अभिनंदन केले. राजाला ते पाहून अपमानास्पद वाटले.

परंतु थोड्यावेळाने ती भिल्ल तरुणी राजाला एकतर्फीत भेटून म्हणाली—“आपण एका राज्याचे राजा आहात तेव्हा आपण आपल्या सैन्यासह हल्ला करून मला घेऊन जाऊ शकता ?”

कृतवर्मा त्याचदाणाला भिल्ल तरुणीच्या मदतीने राजधानीला निघून गेला.

त्यानंतर राजाने आपल्या दरबारी मल्लयुद्धात बोलावणे पाठविले व म्हटले—“आज पर्यंत मी अनेक विद्याचे शिक्षण संपादन केले त्यात मला अद्वितीय यश प्राप्त झाले परंतु आज मी कुस्तीच्या चढाओढीत पराभूत झालो. त्यामुळे मला मल्लविद्याचे असे शिक्षण दे की, माझी

कोणी बरोबरी करू शकणार नाही!" दरबारी मल्लयुद्धाने राजाचे म्हणणे मान्य केले. कृतवर्माने गुढा मोठे मन लावून मल्लविद्येचे शिक्षण एका महिन्यात पूर्ण केले. ह्यानंतर त्याने दोनवे कुणल सैनिक बरोबर घेतले व तो त्या भिल्ल सरदारच्या वस्तीत जाऊन पोहीबला व सरदाराला म्हणाला—"जर कां मो मनात आणले तर आपल्या मुलीला जबरदस्तीने उचलून घेऊन जाऊ शकतो. परंतु मला असे करावयाचे नाही. म्हणून परत एकदा वर परीक्षे करीता चढाओढी ठेवा."

भिल्ल सरदारने तावटतोच चढाओढीसाठी तयारी करविली. ह्यावेळी राजाने

मोठया कुणलतेने दिपकला मल्लयुद्धाने हारवले. व तिला विचारले—"माणच्या लगेस जेव्हां मो अपयशी आलो तेव्हां नु टाळया बाजवून आपला आनंद प्रकट केलास परंतु आता दिपक पराभूत झाल्या-वर नू दुःखी कष्टी कां आलोस?"

ह्यावर भिल्ल तरुणी केविसवाणे होऊन म्हणाली—"माझे दिपकवर प्रेम आहे. मला भाहित हाने की मल्लविद्येमध्ये तो आपल्याला पराभूत करणार यावेळी मूढाप्रथ त्याला अज्ञा करीता वर-परिक्षा ठेऊन उत्साहीन की एका देशाचा राजा त्याचे प्राविश्य पाहून आनंदी होईन.

"तर मग नू मला संतर् असा मल्ल दिलास की, मो संव्यानिशी घेऊन तुला पळवून घेऊन जावे? कृतवर्मा आश्चर्ये करीत म्हणाला.

भिल्ल तरुणी जालपणे म्हणाली—"एका देशाचा राजा माझ्या वरच्या प्रेमाने आपल्या संन्यानिशी शृंगार म्हणजे मला केवढा अभिमानास्पद आहे ना! आणि जर मला आपण देशाची राणी बनवू इच्छितान तर सर्वात जास्त मोठेपणा नाही कां मिळणार तरीही मला दिपक बरोबरच रहावेसे वाटते माझे प्रेम दिपकवर किती गाढ आहे. परंतु आपण तर पुन्हां वरपरिक्षा ठेऊन

त्याला पराभूत करून टाकतेत. तेव्हां भिल्ल सरदाराला राजा कृतवर्मा म्हणाला—"तु आपल्या मुलीचे लग्न दिपक बरोबर करून दे "महाराज, यश मिळविलेत तेव्हां आमच्या चालीरिती ना अनुसरून माझ्या मुलीशी आपणासच लग्न करावयास हवे." सरदाराने सांगितले.

कृतवर्मा म्हणाला—"वर परिक्षा तर नेव्हांच संपली जेव्हां मो हारलो. तरणीकरीना वरपरीक्षा एकदाच असते.

येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला—"राजा, कृतवर्मा तर वरपरीक्षा पास मग त्याने त्या भिल्ल तरुणी चरावर विवाह केला नाही? त्याने तर भिल्ल तरुणी बरोबर विवाह करावयाचा हेतूने तर राज्यात परत जाऊन मल्लविद्येचे शिक्षण घेतले ना! मग त्याने आपले विचार बदलले? या सर्व जकाचे समाधान कारक उत्तर माझीत अपुन नू दिले नाहीस, तर तुझ्या डोक्याची जमर घकले होऊन लोळू लागलीस."

विक्रमादित्य म्हणाला—"वर परिक्षा केवळ एकदाच घेतली जाते ही गोष्ट तर कृतवर्माने सरदाराला सांगितली ही होती. राजाचा एका साधारण भिल्ल युवकाने पराभव करणे म्हणजे राजाला अपमानास्पद आहे. म्हणून कृतवर्माने मोठया मेहनतीने मन लावून ती विद्या आत्मसात केली व पुन्हां राजाने त्या भिल्लयुवका बरोबर स्पर्धा ठेवली मो फक्त साकदीची परिक्षा होती वर परिक्षा नव्हती. ह्या पाठिमागे एक गुप्त पण होते. तो भिल्ल युवक आपल्या प्रेमिकेला प्राप्ता करव्याकरीता पुन्हां लढण्यास तयार झाला. तर तो राजाह नाही जास्त बलवान आहे दानविद्या करीता तेव्हां मुळा मन लावून हे मल्लयुद्ध गेल्या नसता, त्यामुळे अगे मांगणे ठिक व खरे नाही की, कृतवर्माने आपले यश दुसऱ्याच्या कडे सोपविले.

अशा तऱ्हेने राजाने मोन भंग माझ्या-मुळे वेताळ प्रतासह नाहीस माला आणि परत माझाला लोबकळ लागला. (कल्पित)

नारळचोरणाराचोर

एका गावात जुगल किशोर नावाचा एक पोतकरी रहात होता. त्याने एका मगन नावाच्या तरुण मुलाला मालकाच्या कामाकरीता माहिती देऊन पगार ठरवून आपल्या जागेत एक वाग मावली. त्या वागेत बरीच फिट्टी, आव माखत यांची जात लावली. भाजोपाला लावला. हळूहळू वागेत फिट्ट्याच्या फोफाव लावल्या. त्यामुळे मगनने दोन रुपय पगारात वाढ मागितली.

"अरे इतक्या लगेच फसे पैसे वाढवून मागतोस! घाई करू नकोस! जरा नारळाला नारळ तरी लागू देत. मग पहातो!" जुगल म्हणाला.

काही दिवसांनी नारळाला खूप मोहोर आला तेव्हा त्याने मालकाकडे हट्ट करून केला की आता तरी पैसे वाढवून द्या. "अरे जा रे जा! आता वागेत तुला

करण्यामागचे काही कामती राहिले आहे का? आता एक पैसा मुढा वर मिळणार नाही. तुला पाहिजे का? कर नाहीतर चालू लागू" मगनने म्हणाला.

मगनला शराबपेन पडला कारण वागेत जेवढे काम होते ते त्याने सर्व संपवले होते. ही गोष्ट माहीत पडताच मालकाने आपले म्हणणे हाणून पाडले. आजपर्यंत मगन मेहनतीने वागेत रावून काम करीत होता. त्याच्या मनात आता वागेत चोरी करण्याचा निश्चय केला.

तो रोज रात्री वागेतून दोन नारळ तोडून नेऊ लागला. तीन दिवसाने जुगलला कळले की, वागेतील नारळांची चोरी होत आहे. परंतु त्याला चोराचा शोध लागला नाही. त्याने मगनला विचारले की तू तर नारळ चोरून नेत नाहीस ना! तेव्हा त्याने

आपल्याला काही एक माहीत नसल्याचे स्पष्ट सांगितले.

"ठिक आहे, तर तू एक काम कर. रात्रीच्यावेळी वागेत पहारा देण्याचे व चोराला पकडून देण्याचे काम कर." जुगलकिशोरने त्याला विनविले.

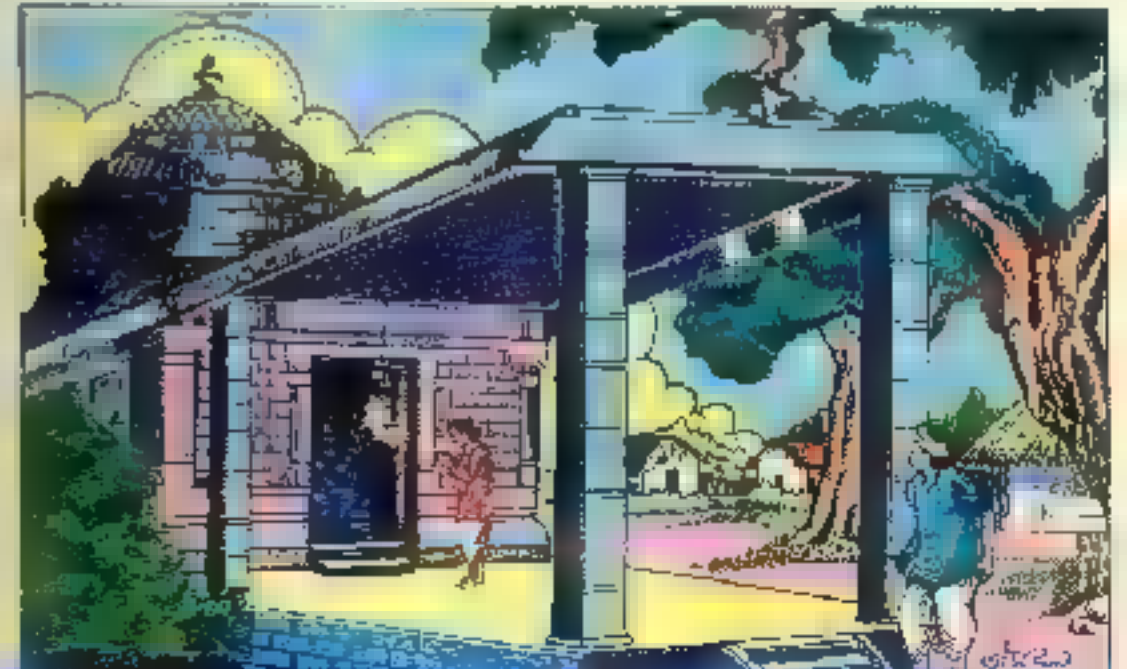
"साहेब, आपण माझा पगार दोन रुपय वाढवून द्या. मी रात्री पहारा देण्याचे व चोराला पकडून देण्याचे काम नवका करलो." मगनने उत्तर म्हटले.

"ते काही चालायचे नाही! मी स्वतःच रात्री पहारा देतो असे म्हणत जुगल-किशोर देवळात जायला निघाला. देवळात पोहोचताच त्याने देवाला साकडे घातले की, "देवीमाते, नारळाची चोरी

करणाऱ्याला जर माझ्या दृष्टीस चालशील तर तुला एका बकरीचा बळी देईन." असे म्हणत त्याने साष्टांग नमस्कार घातला.

त्याचवेळी मगन मुढा देवळात देवीचे दर्शन घेण्याकरीता आला होता. त्याने भिर्तीआच कपूर मालकाचा नवस ऐकला. मालक निघून जाताच देवीला साष्टांग नमस्कार करीत म्हणाला—"देवी मला माझ्या मालकाच्या तऱ्हेपासून बाचवणिल तर तुला मी एका कोअबघाचा बळी देईन.

त्याच दिवशी मगन अर्धो रात्र उलटल्यावर वागेत धाकत निहिरी आडण्या एका नारळाच्या झाडावर चढला व एक नारळ तोडून त्याने दूर भिरकावला. त्याने असा विचार करत नारळ फेकला की, जर

मालक खरोखरी यागेत चोराच्या शोधा-
करीता जागत बसला बसला तर नारळाच्या
बाबाजाने तो नारळ पडला तेथे जाईल.

परंतु दुर्दैवाने जुगलीकशोरने बाघीच
नारळाच्या झाडावर कोणीतरी चढत
असतांना पाहिले होते. त्यामुळे तो काठी व
दोरी घेऊन मग्न चढला होता त्या जाडी-
खाली आला व जोरात ओरडून म्हणाला—
"अरे हुरामशोर चोरा मला असा धोका
देत होतास का? खाली उतर, तुला ह्या
झाडाला बांधून तुम्ही चामची सोलतो वव!"

मग्न भयाने परभर कापू लागला व
शाडावरून गुपचुप उतरून राहला. त्याचक्षणी
आश्चर्यजनक कोणी तरी बाबाजा-
खरोखर विहीर पकलेला त्याला दिसला.

"अरे चोरा माझ्या झोळ्यात घुळ
फेकून विहिरीत उडी मारून माझ्यापासून
पळून पाहातोस काय? मी निष्णात पोहणारा आहे. असे म्हणत जुगलने
विहिरीत उडी मारली. त्याला कोणाचे
तरी डोके हाताला लागले परंतु त्याला ते

पकडता आले नाही. चोराची चव्हाळ
बुडी पाहून त्याला अत्यंत अचंबा वाटला.

दुसऱ्या दिवशी पुन्हा जुगल त्या
गावदेवीच्या देवळात आला. देवीची
प्रार्थना करीत म्हणाला—"हे देवी माते, तु
मला धोका दिलास चोर हातात
पावयाच्या ऐवजी गुटून पळून गेला. मी
तुला वकरीचा वळी देणार नाही."

"तू चोर दृष्टीस घालण्याची मला
प्रार्थना केलीस मी तुला चोर दाखवून
दिला. तू मुझ्या नोकरीला मुढा दोत
मग्ये वाढवून न देवारा एक महाकंजूप
भाहेस. असे असतांना मला
वकरीचा वळी देऊ करणार रे? ह्यावर
मी विश्वास ठेवू" देवीने पुजारीच्या तोंडी
आपले म्हणजे त्याला बांधून दाखविले.

देवीचे बोलणे ऐकल्यावर जुगलच्या
होक्यात पडला. त्याने त्याच
दिवशी मग्नचा पधार वाढवून दिला
त्याच्या यागेत पुन्हा कधी चोरी
झाली नाही.

बुद्धिमान पत्नी

केशवगुप्त नावाचा व्यापारी केशवा

असाध्य रोगाने आजारी पडला व त्या
आजारालून त्याची उठण्याची चिन्हे दिसली
नाहीत तेव्हा त्याच्या खरोखरीच्या
कर्मचाऱ्यांनी चुकीचा हिशोब करून त्याला
उत्सव दिला व त्याची सर्व संपत्ती कुटली.
आपल्या दिवंगत्वाची आजारावर उपचार
करून घेण्याकरीता केशवगुप्तला घरातील
सर्व किमती वस्तू व शेवटी शकटी आपल्या
बायकोचे शरीराने सुद्धा विकाने लागले.
परंतु तो थोडा आजारातून सुधारला आणि
गरीब झाला.

त्या दारिद्र्यात सुद्धा त्याने आपले
धैर्य लवू दिले नाही आणि कोणाकडून
तरी शुभर रुपये उधार घेऊन पुन्हा
करण्याचा मनासो निरवय केला.
त्या दिवारातली तो त्याचा लहानपणचा
मित्र जगदीप ह्याच्या घरी गेला.

जगदीपने त्याचे मोठ्या आनंदाने
स्वागत केले व सर्व हककित ऐकून म्हटले—
नारळाच्या झाडावरून नारळ काढणारा
व नारळ विकणारा ह्याच्यात जमिन
अस्मानाचे असते. नारळ काढणारा
जर झाडावरून लाली पडला तर पुन्हा
झाडावर चढण्याचे पाहस करीत नाही.
त्याने दुसरा काहीतरी धंदा करावयास
पाहिजे.

जगदीपच्या बोलण्यातले मग्ये सगळून
राग उफाळून आला परंतु त्याने
त्यावर नियंत्रण ठेवत म्हटले—"संकटाळा
घाबरून जी माणूस आपल्या घरातला
हात काढून घेतो. तो माझ्या दृष्टीने एक
नवंरचा गेकडू असतो तू खरोखरीची
गोष्ट काढलीस म्हणून मी एक गोष्ट
थामतो. जरी कां मी झाडावर चढणारा
नसलो तरी संकट जाले तरी मी नेहमी

सावधानीच बाळगली असली. व्यापाराच्या बाबतीत मी दुसऱ्या कामगारा विषयी यापुढे नेहमी जागदक रहायचा. प्रयत्न करीन.

हे उत्तर ऐकताच नमस्काराचे धने येथेच येथे. तरी मुद्या त्यात चरचर प्रसन्न चेहुरा करीत म्हणले—“केशव, तू तर छान सांगितलेस परंतु सध्यातरी व्यापार म्हणण्याइतका चांगला नाही. एका बाजूने ज्याच्याकडून मी कर्ज घेतले आहे ते पाठोस लागले आहेत आणि ज्यांच्या कडून किंमत वसूल करावयाची आहे ते नाहीत त्यामुळे अशा परिस्थितीत मी तुला खंभर रुपये कुठले उधार देऊ. पाहिजे तर

हे सध्या पांच रुपये घेऊन आणि बघ ते परत करण्याची जरूरी नाही.”

हा गोष्टीवरून त्याने आपल्या मित्रांची परिचा केली. त्याने जगदीप कडून मिळालेले पांच रुपये घेतले तो इतर तीर्था मित्रांकडे गेला तेथे त्याने आपला सविस्तर वृत्तांत ऐकवला. त्या सर्वांनी मुद्या काहीबाही कारणे सांगून पांच रुपये देऊन त्याला परत न करण्याविषयी सांगून पाठवून दिले.

केशवने खेवट विचार केला की, आपल्याला खंभर रुपये मिळणे आहे. आणि परत बरी आसा त्याने आपल्या बायकोला घटनेची घटना सांगितली.

वास्तविक गोष्ट ऐकून केशवच्या बायकोला अतिशय दुःख झाले. ती पतीला म्हणाली—“एवढ्या मोठ्या शहरात काय तुमचे चौघेच मित्र आहेत तुम्हीतर इथेच जन्मलात इथेच लहानाचे मोठे झालात व व्यापाराची सुरवात मुद्या केलीत काय दुसरा कोणी तुम्हांला मित्र नाही?”

केशव मोठा विचार करीत राहला. तत्तर दिवसेंद्यास घेत म्हणाला—“माझे बालपणचे मित्र, व्यापाराच्या वेळीघेवोतले मित्र असे एकूण चाळीस एक नक्की निघतील.”

“तर मग तुम्ही मला त्यांची नावे व पत्ते लिहून द्या!” केशवची बायका म्हणाली.

“ह्यातून काय? जरे तर तुम्हाला काय करावचे आहे ते तर सांग? केशवने अश्या वाटून विचारले.

“मी काही करणार नाहीत पण जे काय करावचे आहे ते आपला मुलगा हरीगुप्त करेल.” केशवच्या पत्नीने सांगितले.

त्या दिवशी रात्री केशवने आपल्या सर्व मित्रांची नावे आठवणीत आणली त्यांची नावे पत्ते लिहून ती बायकोच्या हातात दिली. दुसऱ्या दिवशी केशवच्या बायकोने मोठावर्षाच्या हरीगुप्ताच्या हातात ती कागद देत म्हणले—“बाळा, तू ह्या कागदावर लिहिलेल्या माझ्या माणसांच्या घरी जा आणि त्यांना मेटून घडिलांनी खंभर रुपये उसन मागितले आहेत म्हणून आणि ते तयार तर बघील घेऊन घेऊन जातील असे सांग!”

त्याच दिवशी संध्याकाळी हरीगुप्त एक पिशवी भरून पैसे घेऊन घरी परत आला.

केशवला आश्चर्याचा धक्का बसला. त्याने आपल्या मुलाला विचारले तेव्हा हरीगुप्त म्हणाला—“बाबा, आपल्या कोणत्याही मित्रांकडे उधार घ्यायचा खंभर रुपये नाहीत. परंतु प्रत्येकाचे असे मनात द्याऊन कोणी द्या तर कोणी रुपये दिले की, तुम्हाला बघील पूर्वेकत व्यापार सुरू करू देत व पैसे परत न करण्याविषयी मुद्या त्या सर्वांनी लिहून मला सांगितले व बजावले.

केशवने आपल्या पत्नीच्या नश्ट्याची तारीफ केली ह्यांततर त्याने हरीगुप्ताच्या हातून पिशवी घेऊन पैसे मोजले तेव्हा त्यात एकूण चारशे रुपये निघाले. त्याला आनंद झाला.

त्या पेशाने केशवने एक घंटा सुरू केला पांच वर्षांच्या आत तो पूर्वेस्थितीला आणला.

जैराज्य

प्राचीन काळी काशी येथे ब्रह्मवत् नावाचा राजा राज्य करीत होता. तेव्हा त्याच वेळेस विदेह राज्याची राजधानी मिथिला नगरावर राधा महाजनक राज्य करीत असे. त्याला अरिष्टजनक आणि पोलजनक नावाचे दोघे मुलगे होते.

महाजनकाच्या मृत्यु नंतर अरिष्ट-राज्याभिषेक झाला. त्याने आपला लहान भाऊ पोलजनकला बुढराज केले.

परंतु थोड्या दिवसाने अरिष्टजनकला गुप्तहेरांकडून असे समजले की, आपला भाकटा भाऊ पोलजनक आपला वध स्वतः राजा वनू पहात आहे. परंतु अरिष्ट-जनकाने त्याची उपेक्षा केली व त्या बातमी-कडे जाणूनवून दुर्लक्ष केले.

आपल्या मोठ्या सावाच्या देवबाबदार पणाचा उपयोग करून पोलजनकने थोडे

सैन्य केले व मोठ्या आकाराचे लश्कराने चाल करून जाऊन त्याला युद्धात ठार मारले.

अरिष्टजनक मरताना त्याची पहूराची गर्भवती होती. पतीच्या मरणाची बातमी तीने आपले सर्व दागडामीने अंगावरून उतरवले. एका टोपलीत ठेवून खांद्यावर धोडा घुसा टाकून बंद केले. आणि नंतर स्वतः मळकट कपडे परिधान करून ती टोपली डोक्यावर घेऊन ती रस्त्याने निघाली. बाटेवर तिला कोणोही ओळखू शकले नाही. ती उत्तरेकडच्या दाराने बाहेर पडून शहराच्या बाहेर निघून गेली. ती वाळून खूप बकली परंतु राणीला जाता समजेना की, कोठे जावे. कारण ती महालातून कधीही बाहेरच नाही नव्हती. तीने ऐकले होते की, कालचपा नावाचे नगर कुठेतरी आहे.

त्यामुळे ती तेथेच असलेल्या माडाळाची टोपली ठेवून बसली. येथल्या जाणाऱ्या येकी लोकांना विचार कायली—“दादा साहेब, कालचपा नगराचा बाणारा रस्ता कुठून जातो? मला का? परंतु तिला कोणोही रस्ता सांगू शकला नाही.” ती विचारी पोंबवून गेली.

थेंबटी एक बैकवाडीवाला त्या रस्त्याने जात होता. त्याने तिला विचारले—“बुली, मी कालचपा नगराचा जात आहे. तुझे विरत पूर्ण भरलेले दिवताहेत काढते. त्यामुळे मी बैसांना हळू हाकीत नेईन व गाडीत राखी गाडीत चढून बसली व कालचपा नगरात पोहोचली. वाडीवाल्याने राखीला हुबेरस्वावर सोडले व तो निवून गेला राखीला समजेना की आता कुठे जावे! त्यामुळे ती रस्त्याचा कडेला बसून राहली. येथल्या-जाणाऱ्या लोकांकडे विविध नजरेने पहात राहली.

थोड्यावेळाने एक बाह्यण आपल्या शिष्यांसमवेत नदीवर स्नानास जाण्यास निघाला. त्याने रस्ताकडेला बसलेल्या गर्भवती बाईला पाहिले व त्याने शिष्यांना तेथेच थांबवला. सांगितले व तो त्या बाईच्या येला व त्याने तिला काय झाले ते विचारले.

“दादा, मी मिथिलानगरची राणी आहे. पतीला युद्धात वीरगती प्राप्त झाली व मी अनाथ झाले. मीला कोणी माहितीचा नाही मला कोठे जावे ते सुचत नाही.” राखीने त्या बाईला सांगत म्हटले.

“तुला माझ्या घराचा भासरा प्यावयास शकत नाही. परंतु त्या पूर्वी तुला एक सौंग करावयास पाहिजे माझ्या पायावर पडून व छाती पिटून पिटून म्हणजे ते माझ्या शिष्यांच्या कानावर पडेल. मी तुला गोष्ट नेहमी करीता गुप्त ठेवेन व तुझे रक्षण करेन” बाह्यण म्हणाला.

राणी ब्राह्मणाने सांगितल्या प्रमाणे कन्यावास तयार झाली. कोणी आई आपल्या गुरूंच्या पायावर पडून रडण्याचा आवाज जाजूला असलेल्या शिष्यांनी ऐकला व ते ताबडतोब जात विचार लागले—“गुरुदेव ह्यांना काय झाले आहे? तेवढ्या अवधीत रत्यावरून जाणारे देणारे वरेच लोक तेथे जमले त्यांनी सर्वांनी त्या आई विधवा चौकशी केली तेव्हा ब्राह्मणांनी त्या लोकांना असे सांगितले.

“हि माझी सर्वात जवान बहिण आहे. मी जेव्हा माझे गाव सोडून इथे आलो त्यावेळी हिचा जन्म झाला. त्यामुळे काही पर्यंत मी हिचा पाहिले नव्हते. तिने मला पाहिले नव्हते.

ब्राह्मणांच्या बोलण्यावर सर्वांनी विश्वास केला ब्राह्मणाने तिला आपल्या घरी नेले. तिला स्नान करायला सांगून जेवण दिले. काही दिवसाने तिने एका मुलाचा जन्म दिला. राणीने आपल्या बाळाचे नामकरण करून आपल्या सासऱ्याचे नांव ‘महाजनक’ त्याला ठेवले. हाच मुलगा म्हणजे बोधिसत्व होय.

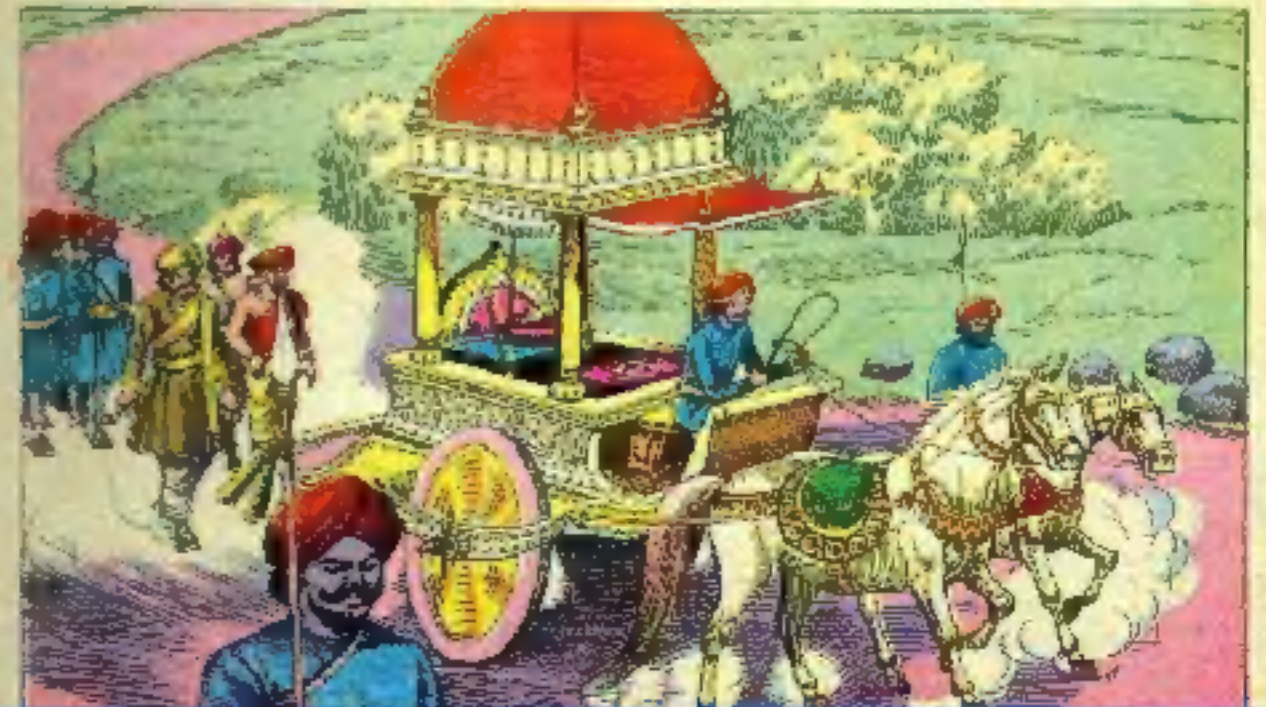
महाजनक झुंझुंझू लहानाचा मोठा होवू लागला. त्याच्या बरोबर बोट्याचे सविय-कुमार नेहमी त्याची जवळून करीत जात. त्यामुळे चिडून जाऊन ती सर्वांना हाणामार करीत असे. ती सर्व मुले राजा घरी आणत व आपल्या आईकडे तक्रार करीत की त्या विधवा पुत्राने आम्हांला

मारले. तू त्याला रागव. जेव्हा महाजनकला समजले की, आपल्या काकाने राज्याच्या अधिकाऱ्याने युद्धांत आपल्या धडिलांना ठार मारून राज्य प्राप्त केले तेव्हा त्याच्या मनात तिघांतेने राज्य पाहून हस्तगत करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. त्याच्या सोळाव्या वर्षी त्याने आपले शिक्षण पूर्ण केले व आपल्या आईला म्हणाला—“आई, मी विवेक राज्यावर अधिकार प्राप्त करून राज्यकारभार करीन. काय तुझ्यापाशी काही वन आहे का? राणीने बरोबर बाणलेल्या टोपकीतील दागीने त्याला दाखविले. त्यातील काही अर्धे दागदागिने घेऊन तो मिथिला नगरास जाण्यास निघाला.

बरोबर त्याच शुमारास पोसजनक राजाला अधर्मावाचा झटका झाला व त्याने अधर्मावर घरेले महाजनकने ज्याक्षणी मिथिला नगराच्या वेशीत पाय ठाकला तेव्हा त्याला पोसजनकचा देहान्त झाला.

पोसजनकला कोणोही वारस नव्हता. राजपुरोहितांनी एका रथावर राजमुगट, राजसज्ज, राजदण्ड पादुका वगैरे ठेऊन रथ राजमार्गाने चालविला. मध्य पुरोहित व मंत्री त्याच्या पाठीमागे जाऊ लागले.

रथ बोट्या पुढे जाऊन एक ठिकाणी थांबला जेथे महाजनक विद्यापीठ करीता बसले होते.

Restore

+ 127 +

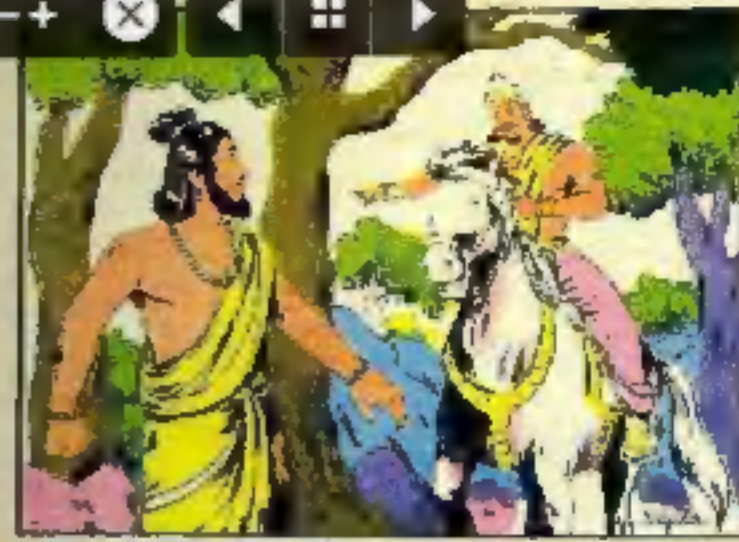
राजपुरोहिताने महाजनकला निट निरखून पाहिले व ओळखले की याच्या देहावर राजलक्षण दिसते आहे. तेव्हा विदेह राज्याचा राजा त्याला बनविण्यास आले. त्याचा राज्याभिषेक केला. मोठ्या विवसाने महाजनकने सोबली वेढी नावाच्या मुली बरोबर लग्न केले व राज्य कारभार सांभाळू लागला. त्यांना विधावु नावाचा एक मुलगा झाला.

काही दिवस लोटले एकदा महाजनकला उद्यान पहाण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. तेव्हा तो हत्तीवर स्वार होऊन निघाला. उद्यानात शिरता क्षणीच त्याला समोर सुंदर दोन आंब्याचे वृक्ष दिसले ते दोन्ही वृक्ष पानांनी गच्च भरलेले दिसत होते. त्यातील एकावर खूप आंबे लागले होते. दुसऱ्यावर एक मुळा नव्हता. राजाने जपळ जाऊन त्यातील एक लागलेला तोडला व खाऊन त्याला तो बागला स्वादिष्ट लागला. तेव्हा राजाने विचार केला की, परते वेढी भाणजी तोडून आवेत.

राजा जसा पुढे गेला, तसा त्याच्या कुटुंबातील सर्व उद्यानात शिरलो व घाई-घाईने सर्वांनी आंबे तोडून खाल्ले. तेवढ्या घाईगर्दीत मग्याच जणांनी त्याच्या फांचा व पाने सुळा तोडली. त्यामुळे तो सुंदर दिसणार वृक्ष एकदम ओका बोका वाटू लागला.

राजा सर्व उद्यान फिरून परत आल्याच्या बाबतेने तेथे आला व त्या एकदम उजवाड दिसणाऱ्या वृक्षाकडे पहात आश्चर्य व्यक्त केला. त्याच्या सेजारी फळ नसलेला वृक्ष तेवढ्याच सुंदर दिसत होता.

महाजनक आपल्या मनामध्ये विचार करू लागला—“हा माझ्यासारख्याला एक बागला का आहे. राज्यातील सारे वैभव ह्याच एका फळवृक्षासारखे आहे. संव्यास त्या फळहीन वृक्षासारखा आहे. ह्या वृक्षाला सोडण्याचा कोणी एक प्रयत्न करणार नाही मी सर्व वैभवाचा त्याग करून संव्यास घेईन. (पुढील अंकी समाप्त)

“साधू संव्यास विषयी थळा-वर्तित राजविने हे राजा ओकाने कर्तव्य आहे त्यामुळे तुम बाजूला जाऊन मला रस्ता धोकळा करून दे.” मुनी कुमार म्हणाला. ते ऐकून राजा कर्मपथावरून आपली राह आला. व त्याने हातातल्या बाजकाने त्याला मारले.

आपल्या नसा :

विपाशा

कर्मपथावर नावाचा राजा एकाच पोट्यावर स्वार होऊन जरणमार्गाने जात होता. तो रस्ता भ्रमंकार अर्धवच-चाच छळी काट्याकुट्यांनी भरलेला होता. त्यावेळीच शक्ति नावाचा मुनी-कुमाराने त्याला बाजूला सरवून आपल्याला जाण्यास वाट देण्याविषयी सांगितले.

राजाचा आघाधार पाहून मुनी-कुमारला आश्चर्य वाटले. परंतु चौक्या-जेळाने रवतःआ सांभाळत त्याने त्याला शाय देत म्हटले—“तु राक्षसी पत्नीचा आहेस. त्यामुळे राज्य करण्यास अयोग्य नासायक आहेस म्हणून हे राक्षस होशील.” दुसऱ्या क्षणी राजाने राक्षसाच्यात परिवर्तन झाले.

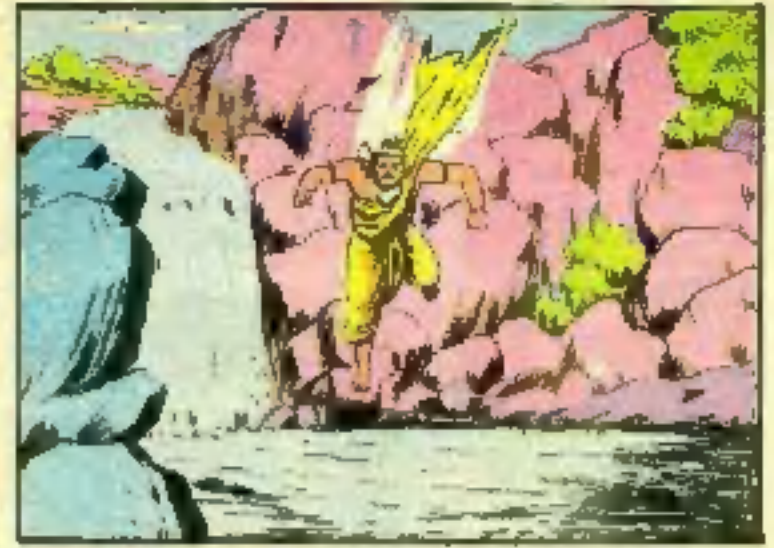
Restore

127

मृनो कुमार शक्ति दुसरा कोणी नव्हता. महाभुनी वशिष्ठ यांचा जेष्ठ पुत्र होता. वशिष्ठ मृनोच्या बहू विभ्रामिष्ठ परम गुरू भाव ठेवत असत. त्यामुळे विभ्रामिष्ठानी राक्षस रूपात असलेल्या कल्पवृक्षावरून एक मृतापा प्रवेश करविला. मृताच्या प्रभावात राक्षस कधी कल्पवृक्षावरून एक शक्ति मृनो-मृनो कुमार शक्तिना मळा राखून ठार केले.

पुत्रशोकाने वासलेल्या वशिष्ठ महा-भुनीनी आपल्या प्राणांचा त्याग करण्याचा पुढा घेऊन गेला. ते एका पर्वताच्या विषमपर्वत सहून गेले. आणि तेथूनच प्रलय वाऱ्या वासलेल्या नदीच्या प्रवाहात त्यांनी उडी मारली.

कल्पवृक्षावरून त्यांनीही मृनुष्ठ प्राणा नाही. तेथून सरळ महाभुनी वशिष्ठ यांच्या आज्ञेवरून गेला. त्यावेळी वशिष्ठ मृनी तेथे नव्हते. परंतु त्याने तेथे असलेल्या सर्व विभ्रामिष्ठ वशिष्ठ पुत्रांना ठार केले व मृनोच्या आज्ञेवरून आपला प्राण लावला.

वशिष्ठ मृनी नदीत पडले परंतु त्या प्राणाच्या प्रवाहा बरोबर वाहत गेले नाहीत. आणि त्यांच्या शरीराबरोबर तेथून पाणीही वाहते. ते वाहून गेलीत जेथे होते. त्यांनी मनात जाणले की, त्या कल्पवृक्षावरून नदीपात्राने आपल्याला वाहवले.

ह्यानंतर शीवप्रायेक्षणाने वशिष्ठ महा-भुनी आपल्यात परत गेले. आपले झेलले पुत्र व जेष्ठपुत्राच्या आज्ञेवरून आपल्या कल्पवृक्षावरून त्यांना उत्पन्न झाले. तरीही आपले नजिक राईट म्हणून त्यांनी कोणा बरोबर प्रतिकार केला नाही.

तुम्हाच त्यांनी मरून जाण्याचा प्रयत्न चालू ठेवला. आणि त्या नदीच्या काठाने ते वाहत चालत असत आणि पोहोचले की, जेथे नदी खूप खोल झालेली होती. त्यांनी आपले हात पाय बांधले व आपले शरीर नदीत नोदून दिले.

नदीत पडता पडता त्यांचे हात एकाएकी मुटून भोकळे झाले. नदीच्या प्रवाहांनी त्यांचे हातपायच सोदवले नाहीत तर त्यांची आपल्या घडगार पाण्याने मळावट दूर केली व त्यांना आराम दिला.

त्याच वेळी वशिष्ठना जलिकी बायको भाग्यी मुन नदीच्या काठावर उभी राहून कथिलबाणे अकोस करत असलेली दिसली. तेव्हा वशिष्ठना भाऊबाब मावो. की ती पूर्ण महिन्याची गर्भवती आहे. ती स्वकरव आपल्याला एक तानू देणार आहे. काही नाही तरी आपल्याला तालवाकरीता तरी जगणे भाग आहे. निश्चय करून ते नदीमून बाहेर आले.

नविन नदीला आपल्या चरून प्रेमभाव-दया भातृतुस्य प्रेम आहे पाहून वशिष्ठना आनंद दोन बोटे राहितर. आपल्या भक्तांचे शास्त्र केल्यामुळे ह्या नदीचे त्यांनी नामांतर केले "विषाखा" मुद्दा विषाखा नदीत स्नान करणे म्हणजे लोक आपल्या प्राण्याची भोवटन मानतात.

मूर्ख राजा

ताच्यात आलेला जयवर्मा नगराच्या बडिलांच्या मृष्टु मंतर विक्रमपुरचा राजा बनला. तो मोठा तेजस्वी व पराक्रमी होता. कोणत्याही गोष्टीत उत्तिर व बेवबावदारी त्याला सहज होत नसे.

एके दिवशी जयवर्मा आपल्या नगरातील राजपवावरून भागेत विहार करण्यासाठी चालत जात असतांना त्याची मजूर एक गृहस्थ आपल्या मुलाला रागावत असलेल्यावर बडली. तो म्हणत होता—"अरे मूर्खा, तुला गुरुकुलात विद्याभ्यास करावजान भाठविण्यात भी मोठी चूक केली. तू पुस्तकी ज्ञान तर ज्ञान केलेसच परंतु तुला व्यवहार ज्ञानाविषयी काडी इतकी अवकल आली नाही. त्यातलट तू एक नंबरचा आळशी बनला आहेस. तुला इकडे काही घेतीभाती करण्याकरीता किंवा तिकडे काही नोकरी वाकरी करण्यातकी सुद्धा

लायकी राहीली नाही. तुला पहिल्यावरच समजून घेते की, गुरुकुलातील अभ्यास काही कामाचा नाही."

बडिलांचे रागावणे ऐकले न ऐकल्यासारखे करून त्याचा मुलगा बडिलांचा पुस्तकात डोके झुपसून वाचीत बसला होता.

जयवर्माला त्या मुलाच्या वागण्यामुळे विचार आला व त्याच्या मनात एकच गोष्ट घर करून राहिली की, गुरुकुलात असेच आळशी व मूर्ख विद्यार्थी तयार होतात. त्यामुळे सर्व गुरुकुले बंद करून अशा नगरात वाठणाऱ्या नालायकांची संख्या कमी करता येईल. व संकटापासून राज्याला वाचवता येईल. जयवर्मनि ताबडतोब दुसऱ्या दिवशी सर्व गुरुकुले त्याच्या पाठशाळा बंद करण्याची दबंदी पिटविण्याची आज्ञा केली.

काही महिने उलटले एकदा जयवर्माचा दरबार भरला होता. त्याच वेळेस एक